

16TH

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC RESEARCH
CONGRESS
SOCIAL AND EDUCATIONAL
SCIENCES

11 - 12 MARCH
2023

Full Text Book

Tam Metin Kitabı

www.ubaksymposium.org

The 16th International Scientific Research Congress

-Social and Educational Sciences-

16. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi

- Sosyal ve Eğitim Bilimleri -

UBAK

11 - 12 March 2023

Ankara

Proceeding Book

Bildiri Tam Metin Kitabı

Editor

Prof. Dr. Emel ÇETİNKAYA

Ankara 2023

Broadcaste Coordinator / Yayın Koordinatörü

Dr. Muhammet ÖZCAN

General Publishing Director / Yayın Yönetmeni

Dr. Muhammet ÖZCAN

Editor / Editör

Prof. Dr. Emel ÇETİNKAYA

Bu kitapta yayınlanan Bildiri Tam metinleri “Bookcites Kitap Atıf Dizini” tarafından taranmaktadır

Cover Design / Kapak Tasarım

Bülent POLAT

Interior Design / İç Tasarım

Mahmut Sami TEMİZ

First Edition / Birinci Basım ©

March 2023 - Ankara

ISBN

978-625-8190-72-4

Asos Yayınevi

1st Edition 30 March / 2023

Address / Adres: Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu Cad. No:67/2-4/Merkez/Elazığ

E-Mail: asos@asosyayinlari. com

Web: www. asosyayinlari. com

Instagram: <https://www.instagram.com/asosyayinevi/>

Facebook: <https://www.facebook.com/asosyayinevi/>

Twitter: <https://twitter.com/Asosyayinevi>

Ankara 2023

BOARDS / KURULLAR

Supporting Institutions / Destekleyen Kurumlar

Ankara Bilim Üniversitesi

Honor Board / Onur Kurulu

Prof. Dr. Yavuz DEMİR, Ankara Bilim Üniversitesi Rektörü

Chairman of the Organizing Committee / Düzenleme Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Emel ÇETİNKAYA, Sakarya Üniversitesi

Congress Organizing Committee / Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Emel ÇETİNKAYA, Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Zafer YILMAZ, Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Türkan KARAKUŞ YILMAZ, Atatürk Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Handan AKKAŞ, Ankara Bilim Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Huriye EMEN, İstanbul Topkapı Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Esra TÜRE, Amasya Üniversitesi

Congress Scientific Committee / Bilim Kurulu

Doç. Dr. Gülbarşın ADAMBAEVA, Yessenov Üniversitesi, Kazakistan

Dr. Öğretim Üyesi Mamdouh ALENEZİ, Prince Sultan University

Doç. Dr. Gülser AKTAN, Bursa Uludağ Üniversitesi

Doç. Dr. Türkan ASKEROVA, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi

Doç. Dr. Mehmet Alpertunga AVCI, Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Gönül BALKIR, Kocaeli Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Hande BARLIN, Gebze Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Didem Paşaoğlu BAŞ, Anadolu Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Zafer BAŞKAYA, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Doç. Dr. Cemal BAYAK, Pamukkale Üniversitesi

Prof. Dr. Fatih BEKTAŞ, Trabzon Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Asiye BERBER, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Doç. Dr. Shener BILALLI, International Balkan University

Doç. Dr. Ümmügülsüm CANDEĞER, Osmaniye Korkutata Üniversitesi

Doç. Dr. Elifhan Köse ÇAL, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Prof. Dr. Özlem ÇAKIR, Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Bilal ÇELİK, Sakarya Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Hilal ÇİFTÇİ, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Doç. Dr. Kemal ÇİFTYILDIZ, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Gökhan DEMİRKOL, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Doç. Dr. Türkan Polatçı DEMİRKOL, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Gül DERTLİ, İstanbul Topkapı Üniversitesi

Doç. Dr. Rabia Köse DOĞAN, Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Füsün Çoban DÖŞKAYA, Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Faruk DÜNDAR, University of Glasgow

Doç. Dr. Nihada Delibegovic DZANİC, University of Tuzla

Doç. Dr. Akın EFENDİOĞLU, Çukurova Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Huriye EMEN, İstanbul Topkapı Üniversitesi

Doç. Dr. Füsün EKŞİ, İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Subhan EKŞİOĞLU, Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Duygu Gür ERDOĞAN, Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Zuhale ERGEN, Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Aydın ERTEKİN, Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Halil İsmail ERTON, Atılım Üniversitesi

Doç. Dr. Ebru GÖZÜKARA, İstanbul Arel University

Prof. Dr. Canan HAMURKAROĞLU, Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Irshad HUSSAİN, The Islamia University of Bahawalpur
Prof. Dr. Emel İSLAMOĞLU, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Cemal İYEM, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. İdris KADIOĞLU, Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Serpil KAHRAMAN, Yaşar Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Hülya KALYONCU, İstanbul Topkapı Üniversitesi
Prof. Dr. Behset KARACA, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Cemile Bahtiyar KARADENİZ, Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Adem KARAKAŞ, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Özlem KARAKIŞ, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Elvan KARAKOÇ, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Sevinç KASIMOVA, Bakü Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel KILIÇ, Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Elvira LATİFOVA, Bakü Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Cem Harun MEYDAN, Ankara Bilim Üniversitesi
Prof. Dr. Meruert MUSABAEVA, Eurasian National University, Kazakistan
Doç. Dr. Naka NİKSİC, Belgrad Üniversitesi, Sırbistan
Prof. Dr. Mehmet Akif OCAK, Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Ayla OĞUZ, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Gülbin ÖZKAN, Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Gülşen Fatma Çulhaoğlu PİRENCEK, Çankaya Üniversitesi
Doç. Dr. Galbatsova SHAHRUZAT, Daghestan State University
Prof. Dr. Gulnoz SATTOROVA, Özbekistan İlimler Akademisi
Doç. Dr. Vafa SAVAŞKAN, Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Mesut SOYALIN, Siirt Üniversitesi
Dr. Gülzada STANALİEVA, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Yusuf SÜLÜN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Leyla ŞENER, Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Perihan ŞIKER, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Türkmen TÖRELİ, Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Esra TÜRE, Amasya Üniversitesi
Doç. Ayşegül TÜRK, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. F. Oben ÜRÜ, İstanbul Arel University
Prof. Dr. Andrey VOLODİN, Moskova State University, Russia
Dr. Öğretim Üyesi Ali Fuat YALÇIN, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Sercan YAVAN, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Hasan YAZICI, Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer YILAR, Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Türkan Karakuş YILMAZ, Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer YILMAZ, Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Gökçe YOĞURTÇU, Kırgız Türk-Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL, Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Meltem YURTÇU, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Nurshat ZHUMADİLOVA, Kazakistan, Karaganda Bolaşak Üniversitesi

Sekretary / Sekreterya

Dr. Esra TÜRE

Ebru Buket AYGÜN

TAM METİNLER PROCEEDINGS

İçindekiler

Fuzûlî'nin Türkçe Gazellerinde Cömert ve Cimri Unsurlar	9
Zorunlu 7. Sınıf İngilizce Ders Kitabının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Üst ve Alt Düzey Düşünme Becerileri Açısından Analizi.....	31
Biyoloji Öğretiminde Ters-Yüz Öğretim Modelinin Öğrenenlerin Akademik Başarıları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi	39
Galeri Boşluklu Okul Binalarında Sosyal Etkileşim	45
Öğretmenlerin Kişilik Özelliklerinin Duygusal Zekâ Düzeyleri ve Karar Verme Stillerine Etkisi	54
İngilizce Eğitiminde Amaçlanan, Öğretilen ve Öğrenilenler Arasındaki İlişkilerin, Program Türleri Üzerinden İncelenmesi.....	59
Bilgi İşlemsel Düşünme Becerisinin Değerlendirilmesinde Kullanılabilecek Ölçme Araçları: Sistematik Bir Derleme	71
İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimlerine Yönelik Çalışmaların İncelenmesi: Sistemik Derleme Çalışması	83
Ortaokul Öğrencilerinin Yapay Zeka Kavramına İlişkin Metaforik Algıları	92
Ekosistem Ekolojisi ve Güncel Çevre Sorunları Ünitesi'nin Sosyobilimsel Konular ile Öğretimi Hakkında Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi	99
Kadınlar Arası Tecrübe Aktarımı ve Esir Sözler Kuyusu.....	105
Resim Eğitiminde Açık Koyu Çalışmalarının Gerekliliği ve Uygulama Örnekleri	115
BL. Io İslamîc 843 Envanterli Eser Bağlamında Derkenar Tezhibi.....	123
Grafik Tasarımda Kültürel Motiflerin Rolü	132
Safranbolu Bindallılarının Renk, Desen ve Biçim Özellikleri (Tefebaşı).....	142
Telekomünikasyon Yoluyla Yapılan İletişimin Denetlenmesi İletişimin Tespiti, Dinlenmesi ve Kayda Alınması.....	150
Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki İlişki: Next-11 Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma	156
Aristoteles'in Bilfiil/faal Akıl Teorisi: Mümkün Bir Sorgulama.....	168
Dijital Pazarlama Araştırmalarına Yönelik Bir Bibliyometrik Analiz	188
Tüketicilerin Boykot Kampanyasına Bir Refleks Olarak Starbucks Markasının Dijital Halkla İlişkiler Çalışmaları: Göstergibilimsel Bir Analiz.....	198
Sosyal Medyada Kurumsal Sürdürülebilirlik Paylaşımlarına İlişkin Sektörel Bir Araştırma	206
Kırgızistan Bankacılık Sistemi ve Nakit Oranı Analizi.....	216
Muallim İsmail Hakkı Bey'in Nota Koleksiyonunda Bektâşî Nefesleri.....	222
Türk Çini Sanatının Dijitalleşmesinde Sultanın Çeyizi Enstalasyon Örneği.....	240
Etkileşimli Hikaye Anlatımı Aracı Olarak Veri Görselleştirme ve Tasarım İhtiyaçlarına Yönelik İhtiyaç Analizi Gerçekleştirilmesi	248
Bir Toplumsal Cinsiyet Meselesi Olarak: Tereddüt	255
Nahçıvan'da İngiliz ve Amerikan General Valiliği (1919-1920).....	266
Nyon Antlaşması ve Türk Basınında Yankıları.....	278
Avusturyadaki Özgürlük Partisinin Başarısının Arkasında Yatan Nedenler Nelerdir'	292

Hollanda’da Yapılan Seçimlerde Göç Olgusunun Aşırı Sağın Başarısı Üzerindeki Etkisi Nedir?	301
Milli Mücadele Yıllarında Merzifon’un İşgali.....	312

Presentation ID / Sunum No:25

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0009-0007-8331-9998

| 9

Fuzûlî'nin Türkçe Gazellerinde Cömert ve Cimri Unsurlar

Bayram Kus¹

¹ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZET: Prof Dr. Nâmik Açıkgöz (2003); beşeri his ve hasletler ile ilgili giriş mahiyetinde kaleme aldığı "Klasik Türk Şiirinde Beşeri His ve Hasletler" adlı makalesinde (s. 1-2), şair ile okuyucu arasında oluşan duygusal bağın veya psikolojik iletişimin gerçekleşme şeklini ve bu iki unsur arasında meydana gelen kolektif hissin türünü teşrih etmenin öneminden bahseder. Ona göre şiir başta olmak üzere edebî eserin asıl değeri eserin özünde bulunan insânî boyuttur ve bu tür çalışmalar eksik kalırsa, elimizdeki metinler "his ve haslet zenginliğinden mahrum, somut ve mekanik" olmaktan öteye gidemez. Biz de bu önemli tespitten yola çıkarak, insan tabiatının en önemli unsurlarından olan cömertlik ve cimrilik hasletlerinin klasik Türk şiirinin en büyük şairlerinin başında gelen Fuzûlî'nin Türkçe gazellerindeki yerini tespit etmeye çalışacağız. Bunun için önce Prof Dr. Ali Nihat Tarlan'ın "Fuzûlî Divânı Şerhi" adlı çalışması ile Abdülbâkî Gölpinarlı'nın "Fuzûlî Divânı" adlı çalışmasını konumuza uygun beyitleri tespit etmek üzere taradık. Cömertlik ve cimrilik hasletlerinin tespit ettiğimiz beyitlerde dinî, beşerî ve tabiî unsurlar doğrultusunda karşımıza çıktığını belirledik. Bu üç ana başlık altında çeşitli alt başlıklarla beyitleri sınıflandırıp açıklamaya çalıştık. Çalışmamız sonucunda cömertlik ve cimrilik hasletlerinin, Fuzûlî Divânı'nda yoğun bir şekilde işlendiğini gördük. Cömertliğiyle önplana çıkan unsurların başında Allah, Hz. Muhammet, sevgilinin bazı güzellik unsurları (dudak, bakış vs.), saki, sabâ ve âşık/Fuzûlî gelir. Felek, zahid, ağyar vb. unsurlar da cimrilik hasletleriyle gazellerde işlenirler. Sevgili ise Fuzûlî'nin gazellerinde hem cömert hem de cimrilik vasıflarını haiz bir kişilik olarak yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Cömertlik ve Cimrilik, Beşerî Hasletler, Klasik Türk Edebiyatı

GİRİŞ

Prof. Dr. Nâmik Açıkgöz; klasik Türk şiiri metinlerinin bugüne kadar ihmal edilen bir boyutu olan beşeri his ve hasletler ile ilgili giriş mahiyetinde kaleme aldığı makalesinde, şair ile okuyucu arasında oluşan duygusal bağın veya psikolojik iletişimin gerçekleşme şeklini ve bu iki unsur arasında meydana gelen kolektif hissin türünü teşrih etmenin öneminden bahseder. Ona göre şiir başta olmak üzere edebî eserin asıl değeri eserin özünde bulunan insânî boyuttur ve bu tür çalışmalar eksik kalırsa, elimizdeki metinler "his ve haslet zenginliğinden mahrum, somut ve mekanik" olmaktan öteye gidemez (Açıkgöz, 2003: s.1-2). Biz de bu önemli tespitten yola çıkarak, insan tabiatının en önemli unsurlarından olan cömertlik ve cimrilik hasletlerinin klasik Türk şiirinin en büyük şairlerinin başında gelen Fuzûlî'nin Türkçe gazellerindeki görünümünü tespit etmek amacıyla bu hasletlerle ilgili çeşitli unsurları analiz etmeye çalışacağız.

TDK Güncel Türkçe Sözlük'te "eli açık olma, ahilik, semahat" şeklinde açıklanan "cömertlik" yüksek insani vasıfların başında gelen bir haslettir. Fuzûlî'nin gazellerinde ise cömertliğin "ihsân, ikrâm, kerem, lütuf, bereket, bolluk vb." kavramlar etrafında belirlediğini görürüz. Bu kavramın karşısında konumlandırılan ve toplumda menfî olarak algılanan cimrilik "eli sıkılık, hisset, nekeslik, pintilik" vb. olarak tanımlanır ve şairimizin gazellerinde "engelleme, kayıtsızlık" vb. kavramları kapsayacak şekilde belirir. Fuzûlî'nin kendi karakterinin şiirlere yansıyan samimi ifadesi olarak değerlendirilen, aşk, ıstırap ve karamsarlık (Mengi, 2007: 161); özelde cömertlik ve cimrilik hasletlerinin de gazellerde şekillenmesini belirler. Fuzûlî'de cömertlik ve cimrilik kavramları ile ilgili unsurları divan tertibi geleneğine uyarak dinî, beşerî ve tabiî unsurlar şeklinde çeşitli özelliklere göre tasnif ederek açıklamaya çalıştık.

1. Dinî Unsurlar

1.1. Allah

Fuzûlî'nin Dîvân'ındaki ilk gazeller açıkça ilahî aşkı terennüm eden manzumelerdir. Bu gazellerde Allah, Rahman ve Rahim isimleriyle karşımıza çıkar. O bağışlayıcıdır, lutfu boldur. Yani çok cömerttir. Zatı gizli olduğu halde, bütün varlık âlemi onun zatından peydâ olmuştur. Onun yarattıkları dibi görünmeyen sonsuz bir deniz gibidir. Dalgaları âyândır fakat derûnu meçhuldür:

Zihî zâtun nihân ü ol nihândan mâ-sivâ peydâ

Bihâr-ı sun'una emvâc peydâ ka'r nâ-peydâ (G.4/1)¹

Allah'ın cömertliğine ve varlığının feyzine, yerde ve gökte bütün yarattıkları şahittir. Tasavvufi olarak da bütün yaratılmışlar Allah'ın varlığının birer tecellisidir, dolayısıyla onun varlığına ve yarattıklarının sonsuzluğuna şehâdet ederler:

Bülend ü pest-i âlem şahid-i feyz-i vücûdudur

Değül bihûde olmak yok iken arz u semâ peydâ (G.4/2)

1.2. Hz. Muhammet

Fuzûlî'nin Türk edebiyatının belki de en güzel naatı olan Su Kasidesi ile övdüğü Hz. Muhammet de gazellerde açıkça veya belli mazmunlar aracılığıyla övülür. O, gazellerde daha çok Allah'ın af ve mağfiretine aracı olan kişi olarak karşımıza çıkar. Aynı zamanda “(Ey Muhammet!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ, 21/107) ayetinde belirtildiği gibi Hz. Muhammet'in âlemlere rahmet olması, hiçbir şey yaratılmadan evvel onun var olması, henüz peygamberliğe ihtiyacın olmadığı aşkın bir zamanda yani bütün peygamberlerden önce peygamber olması gibi özellikleriyle Fuzûlî'nin gazellerinde zikredilir.² Cömertlik ve cimrilik hasletleri doğrultusunda baktığımızda, Hz. Muhammet'in gazellerde cömertlik hasletiyle karşımıza çıktığını görürüz.

Hz. Muhammet Habîbullah'tır, onun sevdiğini ve şefaattini Allah da sever ve onlara mağfiret eder. Allah'ın af ve mağfiret kapısının anahtarı Hz. Muhammet'e teslim edilmiştir. Bu anahtar şefaattir. Hz. Muhammet, kendi ümmetine mahşer gününde şefaattir. Fuzûlî, Allah'ın sonsuz mağfiretine mazhar olabilmek için Hazret-i Muhammet'ten şefaattir niyâz eder:

Yâ Nebî lutfun Fuzûlî'den kem etme ol zamân

Kim olur teslîm miiftâh-ı der-i gufrân sana (G.6/9)

Yukarıdaki beytin temasıyla aynı doğrultuda olan bir başka beyitte ise Hz. Muhammet şefaattir hazinesinin hazinedarı olarak anılmıştır. Sonunda (âhirette) Hz. Muhammet'e muhtaç olmayacak hiç kimse yoktur:

Hâzin-i genc-i şefâ'at seni kalmış İzid

Hiç kim yok ki sana olmaya âhir muhtâc (G.47/3)

O, Allah'ın bütün âlemi kaplayan ihsan cevherlerinin madeni, Allah'ın rahmet denizine dalıp oradan şefaattir incisi çıkararak bir dalğıçtır:

Zihî cevâhir-i ihsân-ı 'âma ma'din-i hâs

Dürr-i şefâ'at için bahr-i rahmete gavvâs (G.133/1)

Onun için kulların hata ve günahlarını arz ederek şefaattir dilemeleri, aslında Peygamber'e iyilik etmeleri demektir. Çünkü Hz. Muhammet kullara yani ümmetine merhamet ve şefaattir etmek için fırsat aramaktadır. Bu şefaattir zevki onun zatının cevherinde vardır:

¹ Beyitler Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'ın (2005) *Fuzûlî Divanı Şerhi* adlı eserinden alınmıştır. Bu eserin elimizdeki baskısında var olan dizgi hataları ile bazı gazellerin esere alınmaması durumu nedeniyle ikinci kaynak olarak Abdülbâki Gölpinarlı (2005) tarafından neşredilen *Fuzûlî Dîvânı* adlı çalışmadan yararlanılmıştır. Gölpinarlı'nın çalışmasından alınan beyitler dipnot ile belirtilmiştir.

² “Ey vücûdun eseri hilkat-ı eşyâ sebebi / Nebî ol vakt ki bilfi'l gerekmezdi nebî” (G.253/1)

“Mazhar-ı âsâr-ı kudretdür vücûd-ı kâmilün / Feyz-i fitratdan garaz sensen tufeylün kâ'inât” (G.43/5)

Ol kadar zevk-i şefâ 'at cevher-i zâtunda var

Kim gelür arz-ı hatâ ma 'nîde bir ihsân sana (G.6/7)

Hız. Muhammet hayattayken Onun şefaatine mazhar olan sahabeler olmuştur. Onun yaşadığı devirden sonra gelen Müslümanlar için ise yapılması gereken Hız. Muhammet'in sünnetlerine uymaktır. Fuzûlî'ye göre onun sünneti öyle bir yoldur ki bu yolu takip eden kullar, Allah'ın affına ulaşırlar. İsyân hastalığına yakalanan günah sahipleri ancak Hız. Muhammet'e itaat ile (sünnetlerine uyarak) hastalıklarına deva bulabilirler:

Sünnetin mağfiret erbâbına minhâc-ı husûl

Tâ 'atin ma 'siyet emrâzına tedbîr-i ilâc (G.47/4)

Hız. Muhammet'in yoluna tâbi olanlar bereket ve kurtuluş yoluna girmişlerdir. Onun merhamet hevesi, bağışlayıcılıktaki cömertliği kulların yegâne hayır ve kurtuluş ümididir:

Reh-i mütâbe 'atündür tarîk-i fevz ü necât

Hevâ-yı merhametündür ümîd-i hayr ü halas (G.133/4)

Bir beyitte ay'ın ve Süheyl Yıldızı'nın Mi'râc gecesinde Hazret-i Muhammet'in huzuruna geldikleri ve Ay'ın ondan bütün iyilikleri elde ettiği, Süheyl Yıldızı'nın da bir takım güçler aldığı söylenir:

Yetüp huzûruna mi'râc vakti kılmişlar

Kamer husûl-i me'âsir Süheyl kesb-i havâs (G.133/2)

2. Beşerî Unsurlar

2.1. Sevgili

Fuzûlî bir aşk şairidir. Onun şiirlerinin en önemli tematik özü aşktır. Bu aşk onun şiirlerinde insânî ve ilâhî/tasavvufî olarak kendini gösterebilir. Aşkın sebep olduğu hüznün ve elemden razı olma, bundan şikayetçi olmama Fuzûlî'nin şiirlerinin bir başka boyutudur (Mengi, 2007: s.161-162). Fuzûlî, sevgilisi ile olan durumunu şu beyitle özetlemiştir:

Yâr kılmazsa mana cevr ü cefâdan gayrı

Men ona eylemezem mihr ü vefâdan gayrı³

Fuzûlî'nin gazellerinde cömertlik ve cimrilik hasletlerinin en yoğun şekilde karşımıza çıktığı unsur sevgilidir. Beşerî özellikleriyle görünen sevgili fazlasıyla cömert ve fazlasıyla cimri olarak karşımıza çıkabilmektedir. Aslında gazelerde sevgilinin davranışları tipiktir, Fuzûlî'ye karşı olan tavır genel bir seyir izler. Ama Fuzûlî, bazı beyitlerde sevgilinin bir davranışını cömertlik olarak vasıflandırırken, benzer bir davranışı başka bir beyitte cimrilik şeklinde vasıflandırabilmektedir. Bu bakımdan sevgili bağlamında cömertlik ve cimrilik hasletleri Fuzûlî'nin gazellerinde karmaşık bir yapı arz eder.

Cömertlik ve cimrilik hasletleri bakımından Fuzûlî'nin gazellerinde sevgiliyi çeşitli unsurlarıyla incelememiz gerekmektedir. Söz gelimi sevgilinin dudağının, beninin, saçlarının vb. cömertlik ve cimrilik bakımından farklı karakteristikleri söz konusudur. Bu bakımdan çalışmamızın en ayrıntılı bölümünü oluşturan sevgili maddesini alt başlıklara ayırarak açıklamayı uygun gördük.

2.1.1. Cömertlik ve Cimrilik Bağlamında Sevgilinin Âşığa Karşı Tavrı

2.1.1.1. Gazâb/İhsân

Sevgili, Fuzûlî'ye göre lütf ve ihsan konusunda oldukça eli açık ve cömert bir kişiliktir. Sevgilide cefâ ve cevrden bol bir şey yoktur, ondan gelen cefa Fuzûlî için ihsandır. Fuzûlî zaten *cefâ ve cevr ile mu'tâd*⁴ bir şair olduğundan, asıl kötülük sevgilinin âşığa bigâne kalması, onu yok saymasıdır:

Ey Fuzûlî hûb olanlardan tegâfüldür yaman

³Abdûlbâki Gölpinarlı, *a.g.e.*, G.272/1.

⁴"Cefâ vü cevr ile mu'tâdem anlarsız n' olur hâlim / Cefâsına hadd ü cevrine pâyân olmasun yâ rab" (Abdûlbâki Gölpinarlı, *a.g.e.*, G.24/5.)

Ger cefâ hem gelse anlardan bir ihsandır sana (G.8/7)

Sevgilinin zulmü her ne kadar kötü de olsa Fuzûlî bu zulmü terk etmemesi için sevgiliye yalvarır. Zira bilmezden gelinmenin yanında zulüm hiçbir şeydir:

Sitemün gerçi yamandır anı terk eyleme billâh

Ki tegâfûl sitemünden dahi elbette beterdür (G.83/3)

Adet budur ki, güzeller gazap zamanında (sinirli olduklarında) cevr ederler. Olması gereken budur. Ay yüzlü sevgilinin gazap zamanında cefâsını esirgemesi nasıl bir adettir? Asıl onun bu hali aşğa en büyük gazaptır. Yani sevgili cevr ettiği ölçüde cömerttir:

Cevr olur âdet gazab vakti ne âdetdür bu kim

Cevrin az eyler mana ol mâh çün eyler gazab (G.36/2)

Sevgili kendiliğinden zulmetmez. Onu harekete geçirecek bir sebep gereklidir. Bu sebep de aşkların feryadıdır. Eğer sevgilinin zulmü ile ihsânda bulunması isteniyorsa, feryâd edilmelidir. Her ne kadar rızık mukadderse de onu istemek vaciptir. Sevgili elbet zulmedecektir, bu aşğın rızıkıdır; ama âşık bunu sevgiliden feryat ile talep etmelidir:

Yâr bîdâd eylemez uşşâka feryâd etmeden

Her nice rûzî mukadder olsa vâcibdür taleb (G.36/6)

Sevgilinin âşıklara ettiği cefâlar hiçbir şekilde boşa gitmez. O bu ihsânında devamlı olmalıdır. Zira âşıklardan vefâ görmek istiyorsa cefâ etmelidir:

Eyle uşşâka cefâlar ki vefâlar göresin

Sanma ki zâyî' olur eylediğün ihsânlar (G.84/6)

Sevgilinin aşğa “o benim alçak bir kölemdir” demesi bile, âşık için büyük bir ihsandır. Bu söz âşık için saltanat tahtına oturmaktan evladır:

Serîr-i saltanat zevkinden efzundur mana ol söz

Ki lûtf ilen demişsen bir gulâm-ı kem-terînümdür (G.77/8)

Cefâ etmek sevgilinin âdetidir, bu onun yaratılışında vardır. Vefâ ise onda olmayan bir şeydir, bu konuda cimridir. Ama Fuzûlî onun vefâsızlığını normal karşılar. Çünkü Fuzûlî'ye göre sevgilinin işi cefâ etmektir. Birisi sevgiliye vefâsız olma derse ona cefâ etmiş olur:

Ey bî-vefâ ki âdet olubdur cefâ sana

Billâh cefâdur olma demek bî-vefâ sana (G.19/1)

Sevgilinin cimrilik hasletiyle karşımıza çıktığı bir beyitte de şair sevgilinin topuklarına kadar inen saçlarının ayağını öpmesine izin verirken âşğın öpmesine izin vermediğini söylüyor. Ona göre kendisinin sevgilinin yanında bir kıl kadar itibarı yoktur:

Zülfü kimi ayağın koymaz öpem nigârûm

Yohdur anun yanında bir kılca i'tibârûm (G.189/1)

2.1.1.2. Ağyâra İltifât/ Âşğa Tegâfûl

Sevgilinin cefâ ve cevr konusunda ne kadar cömert olduğunu, Fuzûlî'nin de bundan ne kadar hoşnut olduğunu belirttik. Sevgilinin aşğa gerçek anlamda ihsan ve lütuf etmesi beklenemez, o bu konuda olabildiğince cimridir. Ama sevgilinin aşğa zulmederken ağyâra cömertçe iltifât etmesi, asıl aşk hastası Fuzûlî iken sevgilinin bunu bilmiyormuş gibi davranıp başkalarına ihsanda bulunması, Fuzûlî için büyük bir acıdır:

Kamu bîmârına cânân devâ-yı derd eder ihsân

Niçün kılmaz bana dermân beni bîmâr sanmaz mı (G.257/2)

Fuzûlî, sevgilinin rakiplere cömertlik göstermesinin yanında onlara gösterdiği cefâyâ da razı değildir. Kötülük de olsa kendisinden başkasına yapılmasını istemez. Sevgilinin rakibe gamzesinden nasip ettiği okları, Fuzûlî taşa atılmış yani boşa gitmiş oklar olarak tasavvur eder. Zira sevgilinin attığı ok gönle saplanır, rakiplerin gönlü ise taş gibidir, onlar sevgilinin okunun kıymetini bilmezler. Taşa atılan ok seker. Fuzûlî'nin gönlü ise sevgilinin aşkı ile doludur. Ondan gelen okların hepsi Fuzûlî'nin gönlüne saplanır ve orada kalır. Fuzûlî onların boşa gitmesine razı olmaz hatta oku çıkarmaya çalışanlar olursa çıkanın gönlü olmasını, okun onun vücudunda kalmasını Allah'tan niyâz eder:

Ey kemân-ebriî rakîbe verme gamzenden nasîb
Ok atarsan taşa peykânun gerekmez mi sana (G.17/4)
Çıkarmak itseler tenden çeküp peykânun ol servün
Çıkan olsun dil-i mecrûh peykân olmasun ya Râb (G.25/4)

İlahî aşka dair olan bir beytinde Fuzûlî, sevgilinin vahye benzeyen sözünü başkalarına söyleyip boş yere harcamamasını ister. Çünkü ayetin değerinden dolayı aşağılatılması uygun değildir. Sevgili ise sözlerini, değerini bilene değil de anlamayana söyleyerek heba etmektedir:

Hadîs-i vahy-veşûn zâyi' etme ağyâra
Revâ mıdır edesen kadrin âyetin nâzil (G.174/4)

Alelade insanlar sevgilinin gözünden her an merhametli bir bakış bulmaktayken; Fuzûlî ne yapmış da sevgilinin başkalarına rahmet olan gözleri (bakışları), onun gönlünü delip geçen bir ok olmuştur:

Gayr çeşmünden bulur her dem nigâh-ı merhamet
Men ne kaldum kim nasîbüm nâvek-i dil-dûz olur (G.70/2)

Fuzûlî'nin gazellerinde yukarıda verdiğimiz beyitlerle aynı doğrultuda pek çok beyit vardır. Bu beyitlerde Fuzûlî; sevgilinin başkalarına sebepsiz yere binlerce iltifat ettiğini kendisine ise asla bakmadığını; sevgilinin yanağının başkalarının meclisini aydınlatan bir mum iken kendisine gelince âlemi yakan bir yıldırım olduğunu; kendisinin teninde aşk derdinin günden güne artmasına sebep olay şeyin sevgilinin her gelen dertsizin tedavisini hazırlayıp onları dermana eriştirmesi olduğunu; sevgilinin lütfuyla bütün âlemin sevindiğini kendisinin ise hâlâ gam esiri olduğunu; o tabîbin (sevgilinin) her derde dermân olduğu halde, bir tek kendi yarasının merhem bulamadığını söyler:

Şu'le-yi şem'-i ruhun ağyâra bezm-efrûz olur
Ah kim yetgec mana bir berk-i âlem-sûz olur (G.70/1)
Ten-i zârumda derd-i ışk gün günden füzûn olmak
Yeten bî-derde tedbîr ile dermân etdüğümdendir (G.73/2)
Âlem oldu şâd senden men esîr-i gam henûz
Âlem etdi terk-i gam mende gâm-ı âlem henûz (G.110/1)
Ey Fuzûlî eyledi her derde dermân ol tabîb
Bir menüm derdümdür ancak bulmayan merhem henûz (G.110/7)

Bir beyitte Fuzûlî, sevgilisine vefasız demenin yanlış olacağını ifade eder. Çünkü onun başkalarına cömertçe sevgi ve vefâ gösterdiğini Fuzûlî çok görmüştür. Aslında o, cefada olduğu gibi vefâda da cömerttir. Ama Fuzûlî bundan nasibini alamaz, sevgilinin vefâdaki cimriliği sadece Fuzûlî'ye karşıdır:

Senün mihr ü vefâ gösterdüğün ağyâra çok gördüm
Galatdur kim seni- bî-mihr okurlar bî-vefâ derler (G.78/3)

2.1.2. Cömertlik ve Cimrilik Bağlamında Sevgilinin Güzellik Unsurları

2.1.2.1. Sevgilinin Bakışları

Fuzûlî'nin gazellerinde sevgilinin bakışları klasik edebiyatın genelinde olduğu veçhile karşımıza çıkar. Yani sevgilinin bakışları, gamzesi kılıçtır. Baktığı zaman aşğın gönlünü keser, gözlerinden fırlayan kirpik okları aşğın gönlüne saplanır vb. Fuzûlî'ye göre sevgilinin bakışları her nasıl olursa olsun ihsândır. Onun gözleri ok atmak bakımından oldukça cömerttir.

Sevgili Fuzûlî'ye o kadar çok ok atmıştır ki, şairin bütün vücudu bu oklarla kaplanmış, çelikten bir zırh meydana gelmiştir. Okların oluşturduğu bu zırh düşmanlardan veya rakipten gelen ayıplama oklarını tesirsiz bırakmaktadır:

*Kâr-ger düşmez hadeng-i ta'ne-i düşmen mana
Kesret-i peykânun etmişdür demürden ten mana (G.7/1)*

Sevgiliden gelen bütün kötülükler Fuzûlî için eşi bulunmaz bir nimettir. O sevgilinin kanlı oklarını hayal eder ve bu hayaliyle hoşnuttur. Fuzûlî'nin gam bahçesinde açan gülfidanı gibi vücuduna saplanan bu oklar birer gonca veya gül yaprağıdır:

*Gözde hûn âlûde peykânun hayâliyle hoşem
Her biri gûyâ ki bir berg-i gül-i terdür mana (G.23/4)
Ohlarından kim tiken tek sancılıpdur her taraf
Gülbün-i gamdur kadüm her gonca bir peykân ana (G.22/2)*

Sevgiliden gelen eşsiz nimetler yani oklar, Fuzûlî'nin vücudunda binlerce yara açmıştır. Şâir, bu binlerce yara ağzı ile sevgilinin ihsanına şükr eder:

*Zahmlardan min ağz açdum edâ-yı şükr için
Her okun bir ni'met-i gayr-i mükerrerdür mana (G.23/5)*

Fuzûlî'nin gönlü sevgilinin bakışının kılıcından her an parça parça olmaktadır. Onun tutulmuş gönlü sevgilinin bu ihsânından dolayı açılmakta, ferahlamaktadır:

*Bir zaman geçmez ki dil tığundan olmaz çâk çâk
Açılır her dem dutulmuş gönlüm ihsânun görüb (G.34/4)*

Zengin insanlar, nimet bağışlayanlar nasıl ihtiyacı olanlara zekât verirlerse; sevgilinin yan bakışı da okunu aşğa sadaka olarak verir:

*Gamze peykânın eder âşka çeşmün sadaka
Eyle kim merdüm-i mün'im vere muhtâca zekât (G.39/5)*

Yukarıdaki beyitle anlamca paralel olan başka bir beyitte Fuzûlî; nazar ehli olanlar düşkünlerden nasıl parasını esirgemiyorsa, sevgilinin gözlerindeki yan bakışın da ok temrenini kendisinden esirgemediğini söyler. Yani Fuzûlî'ye göre kendisi bir dilenci, sevgilinin yan bakışı da dilenciye lütfedip bakarak sadaka veren zengin kişidir:

*Gamze peykânın gözün men mübtelâdan sahlanamaz
Sarf eder ehl-i nazar nakdin gedâdan sahlanamaz (G.112/1)*

Sevgilinin attığı oklar aşğın ya gönlüne ya da gözüne saplanır. Âşık bu okların yerinden çıkarılmasını istemez⁵. Fuzûlî, sevgilinin gözüne sapladığı oku bir fidana benzettiği beytinde şöyle demektedir:

*Sahlamazdum nâvekün gözde belâsın çekmesem
Beslemezdüm su verüp ol nahli olsa bârsuz (G.108/3)*

Bu beyitte Fuzûlî sevgilinin gözüne sapladığı okun belasını çekmeseydim; o meyve vermeyen ağacı, su verip de boşu boşuna beslemezdim diyor. Yani sevgilinin aşğın gözüne sapladığı ok, aşğa her an bela meyvesi veren bir ağaçtır. Şair de bu durumdan hoşnuttur; nitekim meyvesi bela olan bu fidanı her an

⁵ “Çiharmak itseler tenden çeküp peykânın ol servün / Çihan olsun dil-i mecrûh peykân olmasun yâ Rab” (Haluk İpekten, a.g.e., G.5/4, s.135.)

ağlayıp gözyaşı dökerek sulamaktadır ki büyüsün, meyvesi daha da çoğalsın. Eğer meyve (bela) vermeseydi boşu boşuna ağlayıp sulamayacak, gözünden çıkarıp atacaktı.

Ok veya kılıç gibi savaş aletleri sağlam olmaları, kolay kolay hasar görmemeleri için dövülürken çeliğe su verilir. Bundan dolayı Klasik Türk edebiyatında şairler kılıç, ok gibi savaş aletlerinden bahsettikleri beyitlerde genellikle çeliğe su verme âdetine de gönderme yaparlar (Pala, 2007: s.269). Fuzûlî'nin gazellerinde su-çelik ilişkisine yaygın olarak telmih yapılır. Konumuzla ilgili olan bir beyitte Fuzûlî, sevgilisine “Mahallene gelip orada oturan için peykânına kıyamadın, o misafiri bir içim su ile dahi olsa ağırlamadın.” diyerek su-çelik ilişkisine gönderme yapar. Ve sevgilisinin, bahçesinin etrafından ayrılmayan aşığına bir kere bile bakmadığını söyleyerek bu konudaki cimriliğinden sitem eder:

Kıymadun sâkin-i kûyun olana peykânun

Bir içim su ile ağırlamadun mihmânun (G.156/1)

Fuzûlî; şehid, keman, nâvek, müjgân, kurban gibi kelimeleri tenâsüb ile kullandığı bir beytinde, kendisinin keman kaşlı sevgilinin kirpiğinin okunun şehidi olduğunu, sevgilinin bakışından feyiz bulduğunu ve onun kurbanı olduğunu söylemektedir:

Ey kemân-ebriş şehîd-i nâvek-i müjgânunam

Bulmuşam feyz-i nazâr senden senün kurbânunam (G.204/1)

Yukarıdaki beyitlerden farklı olarak bir beytinde şair, aşka susamış gönlüne seslenerek ona sevgilinin kılıcının cevherinden nasiplenmeyi murat etmemesini söyler. Gönül bunun ancak hayalini kurabilir. Nasıl çölde susuzluk hat safhaya çıktığında görülen serap insana su sağlamazsa, sevgilinin kılıç gibi bakışlarından da medet umulmaz, o iyilik konusunda cimridir:

Sefâ-yı cevher-i tîginden umma kâm ey dil

Sağınma su vere ey teşne ol serâb sana (G.11/6)

Fuzûlî'nin gazellerinde bakış, yerine göre cömert ve cimri olabilen unsurlardan biridir. Konumuzla alakalı bir beyitte şair, sevgilinin bakışının feyzinden bahseder. Buna göre sevgilinin yanağının aksi ile ayna süslenmiş, bakışının bereketi ile de ölü beden hayat bulmuştur:

Aks-i ruhsârın ile oldu müzeyyen mir'at

Beden-i mürdeye feyz-i nazarun verdi hayat (G.39/1)

2.1.2.2 Sevgilinin Dudakları ve Ağzı

Sevgilinin dudakları klasik Türk şiirinde en çok zikredilen güzellik unsurlarının başında gelir. Dudak, güzelliği, şekli yapısı, darlığı/küçüklüğü, kenarında duran beni, ayva tüyleriyle çevrili oluşu vb. pek çok yönüyle şairlerin sık sık kullandığı bir güzellik unsurudur (Pala, 2007: s.285).

Fuzûlî'nin gazellerini incelediğimizde sevgilinin dudaklarının cömertliğiyle ön plana çıktığını görürüz. Gazelerde sevgilinin dudakları mücevher yağdırır, ölümlere hayat verir. Can bahşetmesi bakımından Hz. İsa'ya, ölümsüzlük vermesi bakımından âb-ı hayâta teşbih edilir hatta bu özellikleri bakımından Hz. İsa ve âb-ı hayattan üstündür. Dudaklar feyz vermesi, can alması ve vermesi, aşığın gönlünü ferahlatması gibi özellikleriyle karşımıza çıkar.

Fuzûlî'nin gazellerinde sevgilinin dudakları içinde türlü cevherler olan bir inci kutusudur. Bu kutunun içindeki en değerli ve büyük inci de sevgilinin söylediği sözdür. Sevgili konuştuğunda bu kutudan inciler dökülür. Nitekim sevgilinin dudaklarına benzeyen bir la'l taşı, sözü gibi de büyük ve değerli bir inci yoktur. La'l ve mücevher çoktur ama sevgilinin dudağı gibi inci yağdırana rastlanmaz:

Dürcdür lâ'l-i revan-bahşun düri şeh-vâr lâfz

Dürden dürler tökersin eylesen ızhâr lafz (G.137/1)

Leblerün tek lâ'l ü lafzun tek dürr-i şehvâr yoh

Lâ'l ü gevher çok lebün tek lâ'l-i gevher-bâr yoh (G.60/1)

Bir başka beyitte gonca sevgilinin dudağı ile bahse girişir. Buna göre gonca letafette sevgilinin la'l dudağına meydan okumuştur. Fuzûlî sevgili konuşmaya başlayıp dudaklarından cömertçe mücevher saçtığına goncanın ne yapacağını merak eder:

Gonca la 'linle letâfetden dem urmuş bilmezem

Neyler ızhâr eylegeç ol la 'l-i gevher-bâr lafz (G.137/5)

İskender Pala (2007), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* 'nde dudak unsuru için şunları söyler: “Âb-ı Hayât, Çeşme-yi Cân, Kevser ve Çeşme-yi Hayvândır. Ancak onu içebilen olmamıştır. Söyledikleriyle ölüleri diriltmesi bakımından bir İsí-nefes ve İsí-dem'dir. Dirilen ise âşıktır.” (s.285)

Fuzûlî'nin divanında sevgilinin dudağı İskender Pala'nın yukarıdaki açıklamalarıyla aynı doğrultuda karşımıza çıkar. Onun dudakları âb-ı hayât gibi cân bahşeder, hatta Fuzûlî sevgilinin dudağını âb-ı hayâtтан da üstün tutar. Buna göre bin tane âb-ı hayât sevgilinin la'l dudağının arzusuyla can vermektedir. İskender'le birlikte Zulûmât Ülkesi'nde âb-ı Hayât'ı aramaya çıkan ve pınarı bularak suyundan içip ölümsüzlüğe kavuşan Hızır'dan ve ölüleri diriltme gücüne sahip olan Mesih'ten yüz tanesi sevgilinin dudaklarının feyzine susamışlardır:

Can virür lâ 'lün temennâsında min Âb-ı Hayât

Feyzüne leb-teşne yüz Hızr u Mesihâdur senün (G.153/3)

Lebine Çeşme-yi hayvân demezem kim lebinün

Var min câna eğer feyzi bekâdan gayrı (G.262/5)

Fuzûlî mübalağada gulüvv derecesine çıkararak sevgilinin dudağını Hz. İsa ile karşılaştırır ve “Hz. İsa'nın dudakları henüz can bahşetme bahsini etmemişken, sevgilinin dudağı söz söyleyerek can bağışlamaktaydı.” der:

Cân bağışlardı lebün ızhâr-ı güftâr eyleyüp

Urmadan İsâ lebi cân-bahşlıktan dem henüz (G.110/2)

Hatta “Sevgilinin kırmızı dudaklarının rivayeti, kutsal ruhlar aracılığıyla doğru bir şekilde nakledilerek Hz. İsa'ya ulaşmıştır.” diyerek Hz. İsa'nın ölüleri diriltme gücünü bu rivayet vasıtasıyla sevgiliden aldığı ima eder:

Ermiş sahîh nakl ile ervâh-ı kudsden

İsâ 'ya mu 'ciz-i leb-i la 'lün rivâyeti (G.288/2)

Fuzûlî tecrit yoluyla kendi gönlüne seslenerek “Ey gönül! Eğer can, feyz vermek konusunda sevgilinin la'l dudağıyla bahse girişirse sen dudağın tarafını tut.” diyerek sevgilinin dudağını feyz vermesi yönüyle kendi canından üstün tutmaktadır:

Kılsa can la 'li ile feyz getürmek bahsin

Cânib-i la 'lini dut ey gönül et cân ile bahs (G.45/5)

Başka bir beyitte ise sevgilinin dudağının kıyaslandığı unsur sabahın nefesleridir (sabah rüzgârıdır.) Buna göre sabahın nefesleri ölüleri diriltirse bunda şaşılacak bir şey yoktur çünkü sabah rüzgârı her an sevgilinin la'l dudağını zikr etmektedir. Ölüler de dudağın zikrinin feyziyle hayat bulur:

Nola ger emvâta ihyâ verse subhun demleri

Zikr-i lâ 'lündür kim eyler dem-be-dem tekrâr subh (G.56/3)

Sevgilinin dudağı gayet cömert olarak karşımıza çıkıyor ama Fuzûlî'nin bir beytinde bu cömertliğin ağıya karşı olduğu kendisine karşı dudakların da cimri olduğunu öğreniyoruz. Buna göre sevgilinin dudağının şerbetine çeşme-yi hayvan derler. O sevgili âşıklarına her an can bağışlamaktadır ama Fuzûlî'yi görmemektedir. Fuzûlî de sevgiliden bir ihsan görmediği halde ona kendi canını verir:

Şerbet-i la 'lün ki derler çeşme-yi hayvan ana

Ol verür cân dem-be-dem uşşâka vü men cân ana (G.22/1)

Ama bazen sevgili Fuzûlî'nin acı gözyaşını görüp hoşuna gittiğinden olacak, tebessüm edip tatlı tatlı gülerek dudağını açar. Bu tebessümle Fuzûlî'nin de gönlü açılır, ferahlar:

Açılır gönlüm gehî kim girye-yi telhum görüb

Açar ol gül-ruh tebessüm birle lâ'l-i nûş-hand (G.63/4)

Bir beyitte Fuzûlî sevgilisinin halini sormasını istemez. Çünkü gönül alan sevgilinin dudağının feyzine, ağzından çıkacak sözün kavuşmasını kıskanır. İster ki sevgili hiç konuşmasın, ağzından çıkacak olan söz de dudağın feyzine erişmesin:

Ey Fuzûlî isterim dil-dâr hâlim sormaya

Reşkden kim bulmasın vasl-ı leb-i dil-dâr lafz (G.137/6)

Gazellerde konumuzla ilgili olarak rastladığımız bir diğer beyitte Fuzûlî sevgilinin ağzının gülerek açılmasının umulamayacağını çünkü araştıran bilim adamlarının cüz'-i lâ-yetecezzâ yani "parçalanamayan en küçük parça" dedikleri şey sevgilinin dudağıdır. Yani sevgilinin dudağı o kadar küçüktür ki bugün atom adı verilen ve bölünemeyen⁶ en küçük parça gibidir. Dolayısıyla sevgilinin gözle görülemeyen dudağı asla açılmaz, bu onun tıpkı atom gibi doğasında vardır:

Gülüp açılmak umulmaz dehenünden meger oldur

Cüz' kim lâ-yetecezzâ der ana ehl-i dekâyık (G.148/3)

2.1.2.3. Sevgilinin Yüzü

Klasik edebiyatta sevgilinin yüzü bütün güzellik unsurlarının toplandığı bir hazine gibidir. Kaşlar, gözler, kirpikler, ben, ayva tüyleri, saçlar hepsi sevgilinin yüzüyle ilişkilidir ve çeşitli benzetmelerle şiirlerde yer alırlar (Pala, 2007: s. 116). Fuzûlî'nin gazellerinde de sevgilinin yüzü divan edebiyatındaki klişeleşmiş dîdâr, cemâl vb. isimlerle anılan yüz şablonuna uygundur.

Fuzûlî'nin gazellerinde sevgilinin yüzü genellikle nikâb ile örtülüdür. Sevgili yüzünü gösterme konusunda oldukça cimridir. Âşık sürekli yüzündeki perdeyi kaldırması için feryad eder ama sevgili bunlara kulak asmaz. Âşığın göğe yükselen âhının dumanı ayın yüzüne perde olmuş ama sevgili yüzündeki örtüyü hala kaldırmamıştır. Bu yüzden âşık devamlı âh etmektedir:

Oldu ebr-i düd-ı âhum perde-i ruhsâr-ı mâh

Ah kim almaz cemâlınden henüz ol meh nikâb (G.33/7)

Sevgili âşığa göstermediği yüzünü rakiplerin meclisinde bir kandil gibi sergilemektedir. Âşık da bunu görüp pervâne gibi kıskançlık ateşine yanmaktadır:

Beni reşk odına pervâne tek ey şem' yandırma

Yeter horşîd-i ruhsârın çerâğ-ı bezm-i ağıâr et (G.44/5)

Sevgilinin yanağını görmek âşığın hayatını tazeler. Ama sevgili yüzünü âşıktan esirgemektedir. Âşık da hayatını idame ettirebilmek için sevgilinin yanağına muhtaçtır. Ne var ki kölenin geçinmek için sultandan para istemesi ayıptır. Köleler karşılıksız hizmet görürler. Dolayısıyla sevgilinin yüzünü görmek ancak sevgilinin lutfuyla mümkündür:

Ârızın görmek hayâtın tâze eyler veh ne ayb

Ger gedâ vech-i ma'âşın kılssa sultandan tama' (G.138/6)

2.1.2.4 Ayva Tüyleri

Klasik Türk şiirinde bir güzellik unsuru olarak algılanan "hat"; sevgilinin yüzünde bulunan yanak, ben, çene vb. unsurlarla birlikte çeşitli teşbih ve mazmunlarda kullanılmıştır (Pala, 2007: s. 197) "Hatt" kelimesi ince tüy manasının yanında "çizgi, el yazısı, ferman" vb. anlamları da haiz bir kelime

⁶ Günümüz fiziğinin atomun da parçalanabilirliğini ortaya çıkardığı malumdur. Şairin yaşadığı çağın bilgisi göz önünde bulundurulmuştur.

olduğundan (Onay, 2013: s. 204) sevgilinin yüzü aşğın katlini emreden bir ferman olarak tavsif edilir. Kokusu bakımından amber gibidir. (Pala, 2007: s. 197).

Fuzûlî divanında bekçi vasfıyla karşımıza çıkan hat, cimridir. Kelime “yazı” anlamıyla da Fuzûlî tarafından kullanılır. Ayva tüyleri sevgilinin çene çukuru etrafında bulunur. Çene çukuru divan edebiyatında aşğın içerisine düştüğü bir zindan olarak düşünülmüştür (Pala, 2007: s.97). Fuzûlî bir beytinde çene çukuru etrafındaki hattın oluşturduğu yazının “Bu zindanın esirine kurtuluş ümidi yoktur.” Anlamına geldiğini söyler. Yani Fuzûlî ayva tüylerini çene zindanındaki amansız gardiyan olarak düşünmüştür:

Hat bu mazmun iledür tarf-ı zenâhdânunda

Ki bu zindânun esîrine yok ümmîd-i necât (G.39/3)

Fuzûlî’ye göre uzun bir ömür harcanarak sevgilinin saçından murat almak belki mümkün olabilir. Ama sevgilinin yanağının etrafındaki ayva tüyleri aman vermemektedir. Yine bekçi sıfatı ve cimrilik hasletleriyle karşımıza çıkan ayva tüyleri söz konusudur:

Kâm almak mümkündür uzun ömr ile zülfünden velî

Bulmak olmaz devr-i ruhsârunda hattundan emân (G.216/4)

2.1.2.5. Zülf-i Perîşân

Saç, klasik Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarının olmazsa olmazlarından. Saçın içerisinde yer almadığı bir güzellik betimlemesi eksik kalır. Bu bakımdan şiirlerde yoğun bir şekilde işlenmiş, çeşitli söz sanatları ve mazmunlara konu edilmiştir (Şahin, 2011: 1853).

Fuzûlî’ nin divanında saç -veya zülûf- çeşitli benzetmelerle karşımıza çıkmaktadır. Cömertlik ve cimrilik bağlamında Fuzûlî’ nin gazellerinde bir beyitte saç, tıpkı ayva tüyleri gibi bekçi sıfatıyla kullanılmıştır. Buna göre sevgili eşi benzeri olmayan bir güzellik hazinesidir. Hazinesel ejderhasız olmaz. Hiçbir hazinenin ejderi sevgilinin güzellik hazinesini bekleyen, amansız, perişan saçlarına denk değildir:

Hansı yerde tapılır nisbet sana bir genc-i hüsn

Hansı gencün ejderi zülf-i perîşânunca var (G.81/6)

2.1.2.6. Hâl (Ben)

Klasik Türk edebiyatında siyahlığı ve küçüklüğünden sık sık bahsedilen “ben” daha çok yanak, saç gibi yüzde bulunan diğer güzellik unsurlarıyla birlikte kullanılır (Pala, 2007: s.184). “Ben” Fuzûlî’ nin gazellerinde de bu kalıba uygun olarak karşımıza çıkar.

Daha önce sevgilinin ağzının veyahut dudaklarının mücevher kutusuna benzetildiğini söylemiştik. Fuzûlî bir beytinde sevgilinin ağzının mücevher kutusunu dudaktaki benin gizlediğini söyler. Bir “askere” teslim edilen bu inci hazinesi emin ellindedir. Tıpkı saç ve ayva tüyleri gibi ben de bekçi sıfatıyla kullanılmıştır, dolayısıyla cimridir:

Dehânun dürcünü hâl-i lebün gözden nihân etmiş

Emânet gör ki hindû mahzen-i lü’lü’ye hazîndür. (G.67/3)

2.1.2.7. Sevgilinin Nefesi

Dudak bahsinde sevgilinin can verme, ölüleri diriltme bakımından Hz. İsa ile karşılaştırıldığını belirtmiştik. Bir beyitte de sevgilinin nefesinin can vermesi ile Mesih’in nefesi ile ölüleri diriltmesi mucizesi karşılaştırılıyor. Buna göre sevgilinin nefesi ile değil ölümler, ölümlere can veren bin tane Mesih ölümsüz olup ebedî hayata kavuşur. Sevgilinin gösterdiği bu mucizeyi İsa gösterememiştir:

Her demünden min Mesihâ zinde-i câvîd olur

Sen eden izhâr i’câzı Mesihâ etmedi (G.260/3)

2.1.3. Cömertlik ve Cimrilik Bağlamında Sevgilinin Çeşitli Özellikleri

2.1.3.1. Sevgili, Meyve Veren Fidan

Fuzûlî'nin bazı gazellerinde sevgili boyu itibariyle meyve veren bir fidana teşbih edilir. Bu manzumelerde sevgilinin boyu meyvesi bol bir fidan olması hasebiyle cömert olarak vasıflanır. Ama Fuzûlî'nin cömertlikten genellikle neyi kastettiğini yukarıda örneklerle açıklamıştık. Buna göre bu fidanın acı meyveleri bela ve zulümdür.

Fuzûlî sevgilinin boyunun fidanını ister çünkü o fidandan elde ettiği şey belâdır. Sevgilinin boyu varken şimşir ağacına bakmaz bile. Zira şimşir meyve (bela) vermeyen bir ağaçtır, Fuzûlî'nin işine yaramaz:

Nahl-i kaddün isterem k'andan belâdur hâsulum

Bahmazam şimşâda ber vermez nihâli neylerem (G.195/6)

Hiçbir bahçede sevgilinin boyu gibi meyve veren bir fidan yoktur. Hiçbir fidandan da sevgilinin genesinin elması gibi bir meyve elde edilemez:

Hansı bâğun var bir nahli kaddün tek bâr-ver

Hansı nahlün hâsılı sîb-i zenahdânunca var (G.81/3)

Sevgiliyi bir güzellik fidanı olarak nitelediği bir başka beyitte ise şair, meyvelerin mahiyetinden bahseder. Buna göre sevgilinin acı sözü ve sert bakışı bu fidanın belalı ve acı meyveleridir:

Acıtdı beni acı sözün tünd nigâhun

Ey nahl-i melâhat ne belâ telh berün var (G.85/2)

Bir beyitte Fuzûlî, gözyaşı ile beslediği o güzel fidanın zulümden başka bir meyve vermediği için feryat eder:

Feryâd ki ber vermedi bî-dâddan özge

Göz yaşum ilen besledüğüm turfe nihâlüm (G.185/2)

2.1.3.2. Sevgilinin Eşiğinin/Ayağının Toprağı

Klasik edebiyatta sevgilinin bulunduğu yerin ya da ayağının toprağı göze sürme olarak çekilir. Sevgiliyle olan ilgilerinden dolayı onun atının ve mahallesinde dolaşan itlerin ayaklarının tozu göze sürme olsa yeridir (Pala, 2007: s. 278).

Fuzûlî, Türkçe gazellerindeki bir beyitte “tûtiyâ, hâk, pây, çeşm, kör” kelimelerini tenasüb ile kullanarak sevgilinin ayağının toprağının sürmesini “feyz” kavramı ile birlikte zikrediyor ve şöyle diyor: “Ey gözümün nuru, ayağının toprağının bereketine yol bulamazsam bunun ayıp olduğunu düşünme zira o garip için kördür derler.” “Feyz” kelimesini “bolluk, bereket, fazlalık” anlamı (Devellioğlu, 2007: s.264) dolayısıyla bir cömertlik unsuru olarak kabul edilmiştir:

Tûtiyâ-yı hâk-i pâyun feyzine yol bulmasam

Nûr-ı çeşmüm ayb kılma kör olur derler garîb (G.28/3)

Bir başka beyitte sevgilinin kapısının toprağı sevaptır diye gece ve gündüz hem aya hem de Güneş'e sürme verir. Yani gece Ay, gündüz de Güneş sevgilinin kapısının dilencisidirler, o kapı da toprağından bu dilencilere sürme vermektedir:

Hâk-i derundur ol ki dün ü gün sevâb için

Hem aya sürme hem güneşe tûtiyâ verir (G.103/4)

Yukarıdaki beyitte olduğu gibi bir başka beyitte de Güneş, sevgilinin kapısındaki dilenci gibi tasvir edilmiştir. Buna göre Güneş'in talihi hoştur, şansı yaver gitmiş ve o kapının toprağına düşmüştür. Güneş artık bir devletlinin eteğini tutmuştur, bu onu muhakkak bir yere ulaştıracaktır. Fuzûlî, Güneş'in gökyüzünde sevgilinin kapısının toprağının feyziyle yükseldiğini ima ediyor:

Hoşdur ey gün tâli 'ün kim düşdün ol hâk-i dere

Ehl-i devlet dâmenin dutdun yetersen bir yere (G.250/1)

2.1.3.3. Sevgili ile Vuslatın Bereketi

Fuzûlî, sevgili ile beraber bulunduğu günleri yâd ettiği “idi” redifli bir gazelinde vuslat günlerinin bolluğunu, bereketini tasvir eder. Konumuzu ilgilendirdiğini düşünerek bu gazeli ayrı bir başlık altında açıklamayı uygun gördük. Konu sevgiliye kavuşmak, onunla birlikte olmak olunca âşık için her şey mükemmeldir.

Fuzûlî, söz konusu gazelinde bir cennet tasviri yapar. İlk beyitte sevgilinin yanağı kavuşmanın kandili olarak düşünülmüştür. Bu yanağın parlaklığından âşığın gözleri nura gark olmuştur. Sevgiliyle birlikte geçen “o günler ne güzeldi ki sevgilinin yanağı âşığa görünüyordu. Âşığın ümidinin gözü vuslat kandilinden dolayı nur ile doluydu”:

Ey hoş ol günler ki ruhsârın mana manzûr idi

Çeşm-i ümmîdüm çerâğ-ı vasldan pür-nûr idi (G.254/1)

Şairin her şeyi (talihi, devleti, ululuğu) vuslat günlerinin cömertliğinden nasibini almıştır. Buna göre sevgiliyle beraberken âşığın ululuğunun mumu aydınlanmış, talihinin azmi kuvvetli idi. Devletinin hükmü her yerde yürüyordu, zevk ve sefa evi ise mamur bir haldeydi:

İzzetüm şem’i münevver tâli’üm azmi kavî

Devletüm hükmü revân ‘ayşum evi ma’mûr idi (G.254/3)

Sevgili ile olan birliktelik şairi cennete erdirmiştir. Nitekim o, sevgilinin cennete teşbih edilen dergâhında kabul görmüş ve orada âdem olmuştur. Artık evi cennet, içkisi Kevser, dostları da hûrilerdir:

Âdem idüm kurb-ı der-gâhında bulmuşdum kabûl

Menzilüm cennet meyüm Kevser enîsüm hûr idi (G.254/5)

Ayrı bir bölümde cimriliğinden bahsedeceğimiz baht, talih, felek vb. unsurlar vuslatın bereketiyle cömert olmaya mecbur kalmışlardır. Buna göre talih âşığın her istediğini vermeye mahkûm idi. Felek de her ihtiyacını hazırlamaya memurdu:

Baht matlûbum müyesser kılmağa mahkûm olub

Dehr esbâbum müheyâ kılmağa me’mur idi (G.254/6)

Vuslatın bereketi teması takip eden beyitte de işlenir. Buna göre vuslat gününde âşığın her duası kabul edilir, ne isterse ihmal edilmeden anında ona verilir:

Her du’a kılsam tevakkufsuz olurdu müstecâb

Her temennâ eylesem ihmâlsiz makdûr idi G.254/7

Feleğin düzenbazlığını aklına getirmeyen şairin vuslat günlerinin sonunu da yine felek getirmiştir. Çarh Fuzûlî’yi ayrılık gamına salmış ve onu bu rüyadan uyandırmıştır. Çünkü gâfil Fuzûlî vuslat günlerinde çok mağrur olmuş, bu bereketli günlerin kıymetini bilememiştir:

Nola ger salsa Fuzûlîni gam-ı hicrâna çarh

Vasl eyâmında ol gâfil iyen mağrûr idi (G.254/9)

2.2. Âşık/Fuzûlî

Klasik Türk edebiyatında her şair âşıktır. Bu şiir geleneğinde her şeyin aşkla münasebeti olmasının sebebi budur. Aşk ise hüzn demektir bundan dolayı âşık her daim hüznüldür, sevgilisinden sürekli bir iltifat bekler (Pala, 2007: s.37). Bu lütfeye mazhar olabilmek için de varını yoğunu sevgili yolunda sarf eder. Fuzûlî’nin gazellerinde âşığın bu cömertliği hat safhadadır. O sevgili için canını, ömrünü hebâ etmekten çekinmez. Bu özelliğiyle de gazellerde (dinî unsurlar dışında) en cömert unsur olarak karşımıza çıkar. Cimri olduğunu söyleyebileceğimiz tek nokta gönüldeki aşk sırrını paylaşma hususudur. Onu da kimseyle paylaşmadığı halde herkes bilmektedir. Bu maddede sadece âşığın değil âşıkla yakından ilgili diğer unsurların da cömertlik ve cimrilik karakteristiklerini kendi içinde alt başlıklara ayırarak incelemeye çalışacağız.

2.2.1. Sevgiliye Fedâ Oluş

Bir ıstırap şairi olan Fuzûlî her şeyiyle kendisini sevgilisine feda eden bir şairdir ve bu haliyle gazellerdeki -dinî unsurlar dışında- en cömert unsur Fuzûlî'nin kendisi veya âşıktır. Onun gözü sevgilisinden başkasını görmez. O, bir sözüyle canını sevgilinin ayakları altına serer. Fuzûlî'nin sevgiliye fedâ olan şeylerinin başında canı gelir. Şair birçok beyitte bunu ifade eder. Aşağıdaki beyitte şair, gönlüne seslenerek sevgilinin canı dilediğini, vermemenin mümkün olmadığını söylüyor. Nitekim o can ne gönlündür ne de âşğın, boşuna kavga etmeye gerek yoktur:

Cânı cânan dilemiş vermemek olmaz ey dil

Ne nizâ eyleyelüm ol ne senündür ne benüm (G.183/2)

Diğer bir beyitte âşık, canını isteyen sevgilinin dileğini yerine getirmek için onu yoluna serdiğini söyleyerek, sevgiliye başka bir emrinin olup olmadığını soruyor:

İstegün cân idi hâk-i rehüne tapşurdum

Yetdi ol hod yerine şimdi nedür fermânun (G.156/3)

Fuzûlî'ye göre aşkın gereği ölümdür. Sevgiliyi aşkın helâk ediciliği konusunda ikna etmeye çalışan âşık, onu ancak kendi canını vererek inandırabilmiştir. Âşık yine de kendi canının yok olduğuna üzülmüş sevgiliyi ikna edebildiği için Allah'a şükreder:

Fuzûlî ışık mühlik derdüm ol meh-veş inanmazdı

Bihamdillâh ki cân vermek tarikiyle inandurdum (G.179/7)

Âşık, hamama giden servi boylu, gümüş tenli sevgilisi altınlarını harcamasın diye en değerli varlığını, canını hamam ücreti olarak vermeye hazırdır:

Müzd-i hammâm Fuzûlî verürüm cân nakdin

Kılmasun sarf-ı zer ol serv-kad ü sîm-endam (G.201/10)

İnsanın en değerli varlığı olan can, Fuzûlî için feda edilmesi çok kolay olan bir şeydir. O, canına kendisi için değer vermez. Canı kıymetlidir ama bu kıymet sevgilinin yoluna feda edilecek olmasından ileri gelir. Nitekim birkaç beyitte Fuzûlî bunu dile getirir. Buna göre canını büyük ve değerli bir varlık olarak vücudunda saklamaktadır. Çünkü gün gelecek ve canını sitemli bir güzele fedâ edecektir:

Ey Fuzûlî nola ger saklar isem cânı azîz

Vakt ola kim ola bir şûh-ı sitemgâra fidâ (G.15/7)

Bir diğer beyitte şair yine gönlüne seslenerek ondan sevgilinin gamzesine canını vermesini istiyor. Çünkü bunca zamandır can ile gönül saklamasının sebebi, onları günü gelince sevgiliye fedâ edecek olmasıdır:

Cân ver gönül ol gamzeye kim bunca zamandır

Cân ile seni sakladuğum anun içündür (G.80/6)

Şair canını kendisinden soyutlayarak başka bir varlık gibi düşünür. O yıllarca âşık yüzünden sevgilinin gamını çekmiştir, bundan dolayı âşğın boynunda hakkı vardır. Âşık da canı sevgiliye kurban ederek bu hakkı ödemiştir:

Can gamun çekmiş idi car idi boynumda hakkı

Bu anun ecri idi kim sana kurbân etdim (G.181/4)

Sevgilinin âşıktan kendisine kurban olmasını istemesi âşık için yerine getirilmesi çok kolay bir istek aynı zamanda sevgilinin büyük bir ihsanıdır:

Dün demişsen ki Fuzûlî mana kurbân olsun

Sana kurbân olayum yine ne ihsândur bu (G.229/7)

Âşık, put gibi sevgilinin kan içen gamzesine, ciğerinden akan kanların dökülmesine fırsat vermeden onları içtiği için canını fedâ eder:

Ey Fuzûlî cigerüm kanını komaz töküle

Can fidâ ol sanemün gamze-i hûn-hâresine (G.245/7)

Âşık, değil bir, bin canı da olsa hepsini sevgiliye fedâ etmeye hazırdır nitekim bir beyitte şair şöyle der: “Keşke ben gönlü kırığın bin canı olsaydı da her biriyle sevgiliye bir kere fedâ olsaydım.”

Min cân olaydı kâş men-i dil-i şikeste

Tâ her biriyle bir kez olaydım fidâ sana (G.19/3)

Bir önceki beyitle anlam bakımının benzer başka bir beyitte ise şair mübalağayı abartarak her kılının ucunda başındaki saç sayısı kadar baş olsa ve hepsi sevgilinin kılıcıyla kesilse yine de onun kan döken kılıcından çekinmeyeceğini söylüyor. Bu beyitte canın yerini baş almıştır:

Her ser-i mûyumda bir baş olsa mûy-ı ser gibi

Kesse varın tığ-i hun-rîzinden etmen ictinâb (G.26/3)

Âşık sevgiliden başka onun bahçesinde dolaşan itlere de canını, gönlünü, ciğerini vb. fedâ eder. Fuzûlî iki beyitte bunu ifade etmiştir. Bir beyitte yolunun sevgilinin bahçesinden geçmesini umarak ciğerini sevgilinin köpeklerine parça parça yaparak adadığını söyler:

Pâre pâre cigerüm itlerine nezr olsun

Ol ser-i kûya eger düşse güzârüm bu gece (G.242/6)

Başka bir beyitte ise yüz parçaya ayrılmış gönlünü sevgilinin bahçesinde birleştirmenin çok zor olduğunu söyler. Zira her köpeğin ağzında bir parça vardır, bunlar nasıl bir araya gelebilir:

Dil-i sad-pâremi cem' eylemek kûyunda müşkildür

Olur mu cem'a kabil her itün ağzında bir pâre (G.240/3)

Şair her an gönlüne kasteden güzeller gördüğünü ve bu güzellere feda etmek için yanık gönlünü parça parça ettiğini söylüyor:

Lahzâ lâhza hûblar gördüm ki dil kasdındadır

Pâre pâre eylerem men hem dil-i sûzânımı (G.270/2)

Şairin candan başka sevgilinin yoluna serebileceği değerli bir varlığı da gözünün perdesidir. Yeter ki sevgili gelsin, âşık gözünün perdesini onun yoluna serecektir. Nitekim gözünün önünde başka değerli bir şeyi yoktur (Şair göz kapağının gözün önünde olmasını bir söz oyunuyla dile getiriyor, tevriyeli bir kullanım söz konusu):

Gelür olsan kıluram ferş-i rehin perde-i çeşmüm

Dahi nem var azîzüm göze karşu sana lâyık (G.148/2)

Fuzûlî gazellerinde sevgiliye fedâ edilen şeyler çok fazladır. Fuzûlî'nin “fidâ” redifli bir gazelinde (G.15) durum daha açık görülür. Buna göre Fuzûlî'nin canının cevheri, sevgilinin cevher yağdıran dudaklarına; bütün ömrünce elde ettikleri, onun yürüyüşüne; dertli başı, yüzündeki siyah bene; ıstıraplı bedeni, aldatıcı kâkülüne; gözlerinden dökülen yaşın cevheri, onun dudaklarından dökülen çok değerli inciye; sinisinin yarıklarındaki kanlı ciğer parçaları, onun kan içici yan bakışına; parça parça olmuş yaralı ve perişan gönlünden her bir parça; onun bahçesinde dolaşan her bir ite fedâdır.

Fuzûlî her şeyiyle sevgiliye fedâdır ve's-selâm.

Ser-i kûyunda garîbüz biz bir mûnis yoh

Tâle mâ ânesene'l-kalbu ca'allâhu fidâk (G.152/3)

(Senin diyarında garîbiz. Bize yakınlık gösteren kimse yok. Kalbe güzel gelen her şeyi sana feda ettik.)⁷

Yandurup eczâ-yı terkîbüm külüm versen yele

⁷ Bu beytin nesre çevirisi Ali Nihat Tarlan'ın (2005) *Fuzûlî Divânı Şerhi*'nden alınmıştır.

Yoh yolundan dönmegüm varum senündür cüz' ü kül (G.175/3)

(Terkibimin (vücudumun) parçalarını yakıp külünü de yele versen, senin yolundan dönmem: parça bütün neyim varsa hepsi senindir.)

2.2.2. Âşığın Gözyaşı

Aşk ve ıstırap içerisinde olan bir kişinin ağlamaması düşünülemez. Hele bu kişi bir divan şairiyse artık gözyaşları sel olacaktır. Klasik Türk şiirinde gözyaşı âşıktaki en bol bulunan şeydir. Akıp sel, birikip deniz olur. Âşık bu bolluktan her zaman kıvanç duyar. Gözyaşı kanla karışık olmasından dolayı kırmızı renklidir. Sevgiliye karşı sahip olduğu en değerli şeydir. (Pala, 2007: s.142).

Fuzûlî'nin gazellerinde âşığın gözyaşı değerli bir mücevherdir, genellikle de bir incidir. Dolayısıyla gözyaşı âşık için çok değerlidir. Gözyaşı gazellerde, değerli olmasının yanında kontrol altına alınamayışıyla da karşımıza çıkar. Âşık bu çok değerli metaini sevgili için har vurup harman savurur. Âşığın kendisini gözyaşı incisi dökmek bakımından cömert olarak vasıflandırabiliriz.

Fuzûlî'ye göre gözyaşı aşk denizinin incisidir. Bu incinin müşterisi de Allah'ın lutfudur⁸. Dolayısıyla âşık için gözyaşı canından sonra en değerli varlığıdır. O, gözyaşını sevgili uğruna cömertçe sarf eder. Gözyaşının değerli bir inci olmasından dolayı sevgili, âşığın gözünü bu incilerle dolu bir hazine haline getirmiştir. Âşık, bu durumu sevgilinin ona bir ihsanı olarak düşünür. Sevgili onu ağlatmasaydı gözlerindeki yaşlar birikmeyecek, ortada bir hazine olmayacaktı. Bundan dolayı âşığın göz bebeği veyahut gözünün adamı bir beyitte Kârûn'a teşbih edilir:

Çeşmümi eşk ile genci dür-i meknûn etdün

Merdüm-i çeşmümi ihân ile Kârûn etdün (G.151/1)

Âşığın gözü, sonu gelmeyen ayrılıkla paralel olarak sonsuz bir şekilde akmaktadır. Gözyaşını para olarak düşünen şair, bu parayı ayrılığın bitmesi için adamaktadır:

Nezr etmişem firâkuna kim yoh nihâyeti

Nakd-i sirişkümü ki tükenmez hızânedür (G.75/5)

Vefâ'yı bir hazine olarak düşünen şair, kendisini de bu hazinenin hazinedârı olarak vasıflandırır. Gözün inciler saçmasının sebebi de budur. Vefâ hazinedârı olan âşığın en değerli mücevheri gözdeki, sevgili uğruna saçılan incilerdir:

Fuzûli hâzin-i genc-i vefâyem ol sebebdendür

Güherler tökdüğü isrâf ile çeşm-i güher-pâşum (G.176/5)

Fuzûlî bazı beyitlerde gözyaşı ile ciğer arasında bir bağlantı kurar. Buna göre gözden akan yaşlar la'l yani kırmızı renklidir. Gözyaşını lüzumsuz yere yere bol bol saçan göz, kanlı ciğer yarasında kırmızı gözyaşı için maden bulmuştur:

Göz töker isrâf ile hun-âbe lâ'lin gûyiyâ

Kim ciğer dâğında ol lâ'lün bulupdur ma'denin (G.221/3)

Gözyaşı-ciğer ilişkisinin söz konusu edildiği başka bir beyitte ise şair; kanlı gözyaşını, ağlayan gözün müsrifliği yüzünden sürekli ciğer kanıyla desteklediği halde karşılayamadığını söylüyor:

Kan yaşum kılmaz vefâ giryân gözüm isrâfına

Munca kim her dem ciğer kanından imdâd eylerem (G.193/4)

2.2.3. Saklanan sır

Fuzûlî'nin gazellerinde âşığın gönlündeki sır sevgiliye duyulan aşktır. Gazellerde büyük oranda cömert bir unsur olarak karşımıza çıkan âşık; sırrını verme, anlatma konusunda olabildiğince cimridir. Gönlündeki gizli sırrı kimse bilmemelidir. Canı pahasına bu sırrı korur, halktan gizler. Bir beyitte şâir, sırrı ifşâ etmenin kendisi için mümkün olmadığını şu şekilde anlatıyor:

⁸ “Gevheridür ışk bahrınınun Fuzûlî âb-ı çeşm / Lik bir gevher ki lûtf-ı Hak anadur müşteri” (G.252/7)

Râz-ı ıŖkun sahlaram ilden nihân ey serv-i nâz

Gitse baŖum Ŗem' tek mümkün degül ifŖâ-yı râz (G.111/1)

“Ey nazlı servi, senin aŖkının sırrını halktan gizliyorum. BaŖım mum gibi gitse de bu sırrı ifŖâ etmem mümkün değildir.”

Fuzûlî için sırrı saklamak o kadar önemlidir ki insan; arkadaŖı dilsiz bile olsa, gerekirse canını vermeli ama sırrını ona söyleyerek dillere dūŖürmemelidir. Yoksa Mecnûn gibi rezil rüsva olur. Nitekim Mecnûn aŖkını saklayamamıŖ ve herkesin diline dūŖmüŖtür:

Refikûn olsa dilsüz cân-ver hem sahla râz andan

Sakin sırrın dūŖürme dillere Mecnûn-ı rüsvâ tek (G.159/4)

Gönül sırrını ifŖâ etmek uygun değildir. Zira çan, içindeki sırrı halka açıkladığı için sürekli asılmaktadır:

Râz-ı derûnu taŖraya salmak revâ degül

Budur günâhı kim asılır muttasıl ceres (G.122/2)

Fuzûlî, bazı beyitlerde gönlündeki sırrı sevgiliye duyurmak istediğini belirtir. Ama ona da bu sırrını anlatamaz. Çünkü vefâsız sevgilinin kendisine inanmayacağını düşünür. Zaten güzellere gönül derdi tesir etmez. Bundan dolayı gönlüne seslenerek susam bitkisi gibi yüz tane dili de olsa susmasını ister:

Gamum pinhân dutardum men dediler yâre kıl rûŖen

Disem ol bî-vefâ bilmem inanur mı inanmaz mı (G.257/3)

Bu çemen gül-ruhlarına derd-i dil kılmaz eser

Yüz dilün var ise hâmûŖ ol gönül susen gibi (G.276/4)

2.2.4. BoŖa Harcanan Ömür

Fuzûlî'nin bir güzel uğruna feda olan varlıklarından biri de ömrüdür. Ömür insanın yaptıklarının bir yekûnudur. İnsan hayatı boyunca pek çok iŖle meŖgul olur, ömrünü farklı meŖgalelere hasreder. ÂŖıęın ise yegâne meŖgalesi sevgilidir. Bütün hayatı sevgilinin etrafında Ŗekillenir. ÂŖık ömrünü sevgili uğruna harcama noktasında da oldukça cömerttir lâkin Fuzûlî ömrün fütursuzca fedâ edilmesinden endiŖe duyar. Zira sevgilinin iltifat etmesi pek mümkün gözükmemektedir. Ömür bir sermayedir. Sermaye karŖılıęı olan Ŗeylere hasredilir. ÂŖık ise bir güzele hibe ettiği ömrünün karŖılıęında hiçbir Ŗey elde edemez. Nitekim Fuzûlî birkaç beytine ömür kelimesi ile sarf fiilini birlikte kullanır.

Fuzûlî ömrünü aŖk sevdâsı uğruna boŖu boŖuna harcamaktadır. Bu bir gaflet uykusudur ve Fuzûlî'nin bu uykudan ne zaman uyanacağı malum değildir:

IŖk sevdasına sarf eyler Fuzûlî ömrünü

Bilmezem bu hâb-ı gaŖletden kaçan bîdâr olur (G.82/5)

Güzellerin yüzü ay gibidir; bir görünür, bir kaybolur. Fuzûlî ömrünü kalıcı olmayan, ay gibi kaybolan güzellere sarf etmektedir. Ama güzellerin vefâsı yoktur, Fuzûlî bu vefâsızlardan sakınmalı, ihtiyat yolunu tutmalıdır. Yoksa bir ömür bir hiç uğruna uçup gidecektir:

Her yiten meh-rûya sarf etme Fuzûlî ömrünü

Bî-vefâlardan hazer kıl dut tarik-i ihtiyât (G.136/5)

Fuzûlî ihtiyât yoluna girmemiŖ, güzellere uzak durmamıŖ ve ömür sermayesini bir put uğruna tamamen tüketmiŖtir. Elden giden bu sermayenin hesabı elbet Fuzûlî'den sorulacaktır:

Nakd-i ömrün bir sanem uğruna sarf etdün temâm

Ey Fuzûlî ah eger senden sorulsa bu hisâb (G.29/7)

2.3. Ağyâr

Ağyâr klasik Türk edebiyatında âŖıęın sevgili karŖısındaki rakibidir. ÂŖıęın bir numaraları dūŖmanı olarak kötü, murız ve zâlimdir. Sevgili ile olan iliŖkisi âŖıęı kiskandırır ve üzer. ÂŖık sürekli ağyârdan

şikâyet halindedir ve sevgiliye ağyâr hakkında uyarılarda bulunur. Sevgilisi ise âşığın bu uyarılarına aldırmaz aksine ağyâra iltifat eder. Ağyâr sürekli sevgilinin bulunduğu yerde dolanır, âşığı oradan uzak tutmak ister. Kıskanç ve içten pazarlıklıdır (Pala, 2007: s.10).

Fuzûlî'nin gazellerinde de yukarıdaki tavsife uygun olan bir ağyar tipi vardır. Ağyarın cömertliğinden bahsedilemez; o her zaman âşığın kötülüğünü düşünür ve sevgiliyi ona karşı doldurur. Ama Fuzûlî bir beytinde hafif bir istihzâ ile ağyârın bilmeden kendisine nasıl iyilik yaptığını anlatır. Buna göre sevgilinin Fuzûlî'ye cefâ etmesi rakiplerin sevgiliye nasıl cefâ edileceğini öğretmesi sebebiyledir. Yoksa sevgili Fuzûlî'yi fark etmeyecek dolayısıyla cefâ da olsa ona bir ihsanda bulunamayacaktır. Ağyar sevgiliye, Fuzûlî'ye karşı kötülük yapmayı öğretirken aslında farkında olmadan Fuzûlî'ye sevgilinin bile yapamayacağı bir iyilik yapmaktadır. Bu sayede sevgili Fuzûlî'nin farkına varmakta, cefâ ve cevriyle ile ihsânda bulunmaktadır:

Yar cevr etmez bana ağyâr ta 'lîm etmeden

Billâh ağyâr etdüği ihsânı yâr etmez bana (G.14/2)

2.4. Zâhid/Nâsih

Dini şeklen yaşayan, buyrukları titizlikle yerine getiren, sığ düşünceli kaba sofu tipidir. İlmi ve imanı kabuktan ibaret gören, herkese nasihat veren, insanları cehennem azabıyla korkutarak onları yola getireceğini sanan bir kişilik olarak tarif edilir. Ezbere bilgilerle ve sıkıcı bir şekilde yaşarlar. İmanın aslî hakikatine ulaşamamışlardır. Riyâkardırlar, iman ve itaatteki yegâne amaçları cennete kavuşmaktır. Klasik türk şiirinde genellikle alaya alınırlar. Rind-meşrep kişiliklerin karşısında yer alırlar (Pala, 2007: s.488).

Fuzûlî'nin gazellerinde de zâhid bu genel tanıma uyar. Âşığın ağyârdan sonra, belki de ondan daha fazla haz etmediği bir şey varsa o da zâhid, nâsih vb isimlerle alınan kaba sofu tipidir. Gazellerde daha çok yasaklayıcı, men edici özelliğiyle karşımıza çıkar.⁹ Âşıkla bir alışverişini herhangi bir beyitte “açıkça” göremediğimizden bu tip hakkında kesinlikle cimrilik vasfına sahiptir diyemiyoruz. Fakat ele alınan beyitler ve gazellerdeki bu tipe karşı olan genel tavır onun cömertlikten ziyade cimriliğe yakın olduğunu göstermektedir. Fuzûlî'nin gazellerinde boş konuşan, sözü tutulmayan bir tip olan¹⁰ zâhid bir beyitte “muktedâ” kelimesiyle anılır. Konumuzla ilgili olduğunu düşündüğümüzden çalışmamıza bu beyti aldık. Beyte göre âşığın mescide gidip “muktedâ”ların yani kendisine uyulanların, imamların arkasında namaz kılmamasının sebebi onlardan asla yüz görememiş olmasıdır. Zirâ riyâkarların yüzüzlüğü malumdur:

Girüb mescidlere ger muktedâlar peyrevi olman

Budur vechi ki hergiz görmedüm yüz muktedâlardan (G.204/5)

2.5. Tabip/Hekim

Klasik Türk şiirinde tabip genellikle aşk derdine çare olamaması ile zikredilir (Pala, 2007: s.435). Fuzûlî'nin gazellerinde de geleneğin ana hatlarını çizdiği tabip tipine aykırı bir durum söz konusu değildir. Tabip gazellerde âşığın derdine boşu boşuna çare aramaktadır. Âşık kendi derdini teşhis etmiştir, bu hastalığın adı aşk derdidir ve o bu deritten hoşnuttur. Fuzûlî'yi asıl öldürecek olan şey aşk derdi değil, tabibin aşk derdini yok edecek olan ilacının zehridir.¹¹ Bundan dolayı âşık tabibe derdini daha fazla artıracak bir derman bulmasını söyler.¹² Onun derdi de dermanı da aynı şeydir.

Cömertlik ve cimrilik bağlamında tabibin gazellerdeki durumuna baktığımızda, onun faydasız da olsa derde çare olmak adına çaba sarf ettiği, uğraştığı görülür. Fuzûlî'ye bir yararı dokunmaz ama sınırlı da olsa bilgisini ve emeğini cömertçe sunar. Bu sadece Fuzûlî gazellerindeki tavrı için değil genel olarak divan edebiyatındaki tavrı için de böyledir. Tabip cömert bir kişiliktir:

⁹“ Ey Fuzûlî ışk men'in kılma nâsihten kabul / Akl tedbîridür ol sanma ki bir bünyâdı var” (G.105/7)

Hüb sûretlerden ey nâsih meni men' etme kim / Pertev-i envâr-ı hârşid-i hakikatdür mecâz” (G.111/6)

¹⁰ “Dutmazan zencîr-i zülfü terkin ey nâsih meni / Hâh bir âkil kıyas et hâh bir divâne dut” (G.40/9)

¹¹ “İşk derdiyle hoşem el çek ilâcumdan tabîb / Kılma dermân kim helâkim zehri dermânundadır” (G.90/2)

¹² “Koyma nâkis ehl-i derd içre Fuzûlîni tabîb/ Eyle bir derman ki derdin ede gün günden ziyâd” (G.64/8)

Derd-i ışkum def'ine zahmet çeker dâ'im tabîb

Şükr kim olmuş ana zahmet mana râhat nasîb (G.35/1)

2.6. Meyhane Unsurları

Fuzûlî'nin gazellerinde meyhane ve unsurları, genellikle arka planda tasavvufî anlamı haiz bir şekilde karşımıza çıkar. Bu anlam ön planda olabileceği gibi, belli remzler ile gizlenmiş ve okuyucunun algısına bırakılmış da olabilir (Mengi, . Bu bölümde beyitlerin tasavvufî anlamının açıklanmasından ziyâde sâki, şarap gibi meyhane unsurlarının cömertlik ve cimrilik bağlamında değerlendirmesi söz konusu olacaktır.

2.6.1. Sâkî

Klasik Türk edebiyatında eğlence meclisinin önde gelen unsurlarından biri sâkîdir. Görevi mecliste bulunanlara içki sunmaktır. Bu özelliği dolayısıyla bereketinden, Hızır gibi olduğundan, insanların gönüllerini neşelendirdiğinden vs. bahsedilir (Pala, 2007: s.387). Bunların yanında sâkî güzelliğiyle de önplandadır, sevgili olarak da kendisine hitap edilir. Tasavvuf bağlamında ilâhî şarap sunucusu, "Feyyâz-ı Mutlak'tır (Zavotçu, 2018: 581). Bu özellikleriyle Fuzûlî'nin gazellerinde cömertlik hasletinin önde gelen remzlerinden biridir.

Fuzûlî'nin gazellerinde sâkî, zâhid tipinin karşıtı olarak karşımıza çıkar.¹³ Sâkînin eli boldur, sunduğu şarapla âşığı gam ve kederlerinden azad eder. Alemin dertlerinden, tasalarından bitap düşen âşık, bu dertlerden kurtulmak için sâkîden şarap sunmasını ister.¹⁴ Âşığın düşünce ve kederlerden dolayı bozulan sıhhati; gaflet ile yani dertleri düşünmemek, onlara bigâne kalmak yoluyla düzelebilir. Bu da ancak şarabın verdiği sarhoşluk ile mümkün olmaktadır.¹⁵ Aklı başında olmak âşık için gam tuzağıdır. Ama şarabın verdiği mestlik gam ehlinin dert ortağı olur.¹⁶ Bundan dolayı sâkî cömertçe lutfettiği şarapla âşığı dertlerinden kurtarır.

Fuzûlî, sâkîyi davranışlarından dolayı zâhid'e yeğ tutar. Çünkü sâkînin dertlere gösterdiği lütuf hiç kesilmez, devamlıdır. Ama zâhid'in şefkatinden bir şey umulmaz, zira devamlı değildir. Bundan dolayı Fuzûlî sâkî'yi sevmekte; onun müridi, takipçisi olduğunu söylemektedir:

Mürîd-i sâkiyem kim lûtfu ehl-i derde dâ'imdür

Ne hâsıl ehl-i zühdiin şefkatinden kim müdâm olmaz (G.109/4)

Fuzûlî sâkîden, aşk derdine gark olmuş yoksullara ve dilencilere ettiği iltifatların devamlı olmasını ister. Elinden gelen bu hayırlı işleri esirgememesi için ona adeta yalvarır:

Kerem kıl kesme sâkî iltifâtun bî-nevâlardan

Elünden geldiği hayrı dirîğ etme gedâlardan (G.205/1)

2.6.2. Şarap

Klasik Türk edebiyatının en önemli unsurlarından biri şaraptır. Onay'ın (2013) ifadeleriyle "Dîvânlarımızın hemen her sahifesi şarap mazmunu ile doludur." (s.382). Renginden dolayı sevgilinin dudağına, yanağına; kana, kanlı gözyaşına vs. benzetilir. Eğlence meclislerinin olmazsa olmazıdır. Tasavvuf bağlamında Allah aşkının remzidir (Pala, 2017: 52).

Şarap; Fuzûlî'nin gazellerinde genellikle sevgilinin, feleğin, dünyanın vs. sebep olduğu gam ve kederi teskin edici rolüyle karşımıza çıkar. Hiçbir ilaç Fuzûlî'nin dertlerine derman olamazken şarap onun aklını başından alarak gamdan uzaklaştırır. Fuzûlî şarap zevkinin yani sarhoşluğun başından bir an bile gitmemesini ister, aksi halde bütün dertleri tekrar üzerine çullanacaktır. Bundan dolayı o hep sarhoş kafayla dertten kederden bîhaber yaşamak ister. Öyle belalara duçar olmuştur ki, bu belalar onu mezarda

¹³ "Câm dut der sâkî-i gül-çihre zâhid terk-i câm / Ey gönül fikr eyle gör kim hansıdır dutmalu pend" (G.63/6)

¹⁴ "Saldı ayakdan gam-ı âlem meni / Ver mana gam def'ine sâkî şarab" (G.27/7)

¹⁵ "Münharifdûr sâkîyâ endûh-ı dünyâdan mizaç / Bâde dut kim illet-i endûha gafletdûr ilâc" (G.51/1)

¹⁶ "Sâkîyâ mey sun ki dâm-ı gamdûrür hüşyârlığ / Mestlikdûr kim kılur gam ehline gam-hârlığ" (G.142/1)

bile rahat bırakmayacaklardır. Bunun için öldüğünde bile şarap neşesinin uzağında olmak istemez, toprağının şarap tortusu olması için Allah'a dua eder.¹⁷

Gazellerde ele alındığı şekliyle cömert olarak vasıflandırabileceğimiz şarap, âşık için âb-ı Hayât gibidir. Ölülere can verir. Fuzûlî ölülere diriltmesi mucizesine telmihte bulanarak şarapta Hz. İsa'nın feyzinin (bereketinin) olduğunu söyler:

Verür emvâta ihyâ bâde gûyâ kim çıhup her dün

Salur feyz-i Mesihâ bâdeye hum-hâne huffâşu (G.265/6)

Fuzûlî bir beyitte felek ile şarabı karşılaştırır. Felek dönmektedir ama onun dönüşü insana zevk vermez, hatta insanın neşesini bozar. Şarap da tıpkı felek gibi dönmektedir. Şarabın dönmekten kasıt, bezemde şarap kadehinin sâkî tarafından devr ettirilerek herkese sunulmasıdır. Feleğin aksine şarabın bu dönüşünden insan zevk alır. Fuzûlî, şarabın dönerken verdiği zevk ile huzur bulmuştur:

Çarh devrinden ne hâsıl kim verür tağyîr-i zevk

Devrden zevk arturur miskîn-i devr-i bâdeem (G.190/6)

3. Tabîi Unsurlar

Fuzûlî'nin gazellerinde cömertlik ve cimrilik doğrultusunda seçtiğimiz bazı beyitlerde sabâ, gülistan, seher, subh gibi doğa unsurlarının tasviri söz konusudur. Bu beyitlerde adı geçen bu unsurları konumuz bağlamında ayrı başlıklar altında kısaca açıklamaya çalışacağız.

3.1. Felek

Klasik Türk şiirinde çarh, sipîhr, gerdun vb. kelimelerin yerine de kullanılan Felek dönen gök kubbeyi ifade eder. Mecaz yoluyla dehr, talih, baht, dünya, kader vb. anlamları da karşılayabilir. Feleğe dair anlatı ve inançların kökeni Batlamyus astronomisinden köken almaktadır. Buna göre felek Dünya'yı çevreleyen iç içe dokuz -veya yedi- kristal küreden oluşmaktadır (Kurnaz, 1996: s.306).

Feleğin en önemli özelliği dönekliğidir. Aynı zaman bir günah keçisidir. İnsanlar başlarına gelen bütün menfî olayları felekten bilirler. Bu durumun kökeninde feleğin ters olması vardır. Batlamyus astronomisine göre bütün felek katmanlarını kapsayan en dıştaki ve en büyük felek, "felek-i atlâs" veya "felek-i a'zâm"dır. Bu küre diğer sekiz kürenin tersi istikametinde hareket etmekte ve diğer felekleri de kendi istikametinde dönmeye zorlar. Kendi istikameti dışında dönmeye zorlanan sekiz felek, insanların talihleri, refâh ve mutlulukları üzerinde değişken ve aksi durumlar ortaya koyar. İşte felekler üzerine şikâyet edilmesinin nedeni budur (Pala, 2008: s.149).

Felek, Fuzûlî'nin gazellerinde de geleneğe paralel bir şekilde tavsif edilir. Dönektir, gam ve bela kaynağıdır. Cömertlik ve cimrilik bağlamında feleğin Fuzûlî'nin gazellerinde cimriliğiyle ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Şans, mutluluk, vefa konusunda oldukça cimri olan feleğin; bela, dert, tasa konusunda ise eli boldur. Fuzûlî, dert çekmekten hoşlanan bir şair olduğundan bazı beyitlerde feleği cömertlikle de tavsif eder.

Fuzûlî'ye göre felek ona nazar-ı dikkat etmektedir. Çünkü başına gelebilecek ne kadar kötülük, gam ve keder varsa felek ona hepsini göstermiştir:

Ey Fuzûlî felegün var senünle nazarı

Kim gam u mihnetini verdi ne kim var sana (G.16/10)

Felek sanki sadece âşık ile uğraşmakta, cefâ oklarını atacak başka kimse bulamamaktadır.¹⁸ Nitekim Fuzûlî; bir beytinde feleğin bu davranışını dile getirir ama onu suçlamaz, çünkü aşk çölünde Fuzûlî gibi başıboş dolaşan kimse olmadığından felek bütün belâsını onun başına yığar:

Yığdı menüm başuma darh gamun neylesün

Bâdiye-yi ışkda men kimi âvâre yok (G.58/3)

¹⁷ "Dür istemem zemânı mey neş'esin başumdan / Toprağ olanda yâ Râb dürd-i mey et gubârüm" (G.189/6)

¹⁸ "Cefâ ohun mana yağdurma ancak ey eflâk / Demen ki yeddi keman-dâra bir nişâne yeter" (G.71/2)

Haşhaş nasıl gam zehrine panzehir olamazsa, yıldızlarla dolu olan felek de derde deva vermez:

Sipîhr-i pür-kevâkibden degül derde devâ

Hayâl etmen vere tiryâk-ı zehr-i gam bu haşhaş (G.265/4)

Felekten murat alabilmek için ağlayıp inlemek lazımdır. Nitekim sedef nisan yağmurundan damla almadan inci vermez:

Sabrum alup felek mana yüz bin belâ verir

Az olsa bir metâ' an ail çok bahâ verir (G.103/1)

3.2. Sabâ

Sözlük anlamı “şafak vaktinde doğudan esen hafif rüzgâr” olan sabâ, klasik Türk edebiyatında sevgilinin bulunduğu yerden esen rüzgâr olarak tasavvur edilmiştir (Onay, 2013: s.352). Sevgilinin saçlarından geçerek güzel kokusunu âşığa ulaştırması sabânın klasik şiirdeki en önemli işlevidir. Bunun dışında gül bahçesinden, bostandan vs. geçerek buraların çiçek açıp güzelleşmesini sağlar. Aynı zamanda sevgiliden aşığa haber taşıyan bir postacı olarak tahayyül edilmiştir (Pala, 2007: s.383). Bundan dolayı sabâ klasik Türk edebiyatında edebiyatında cömert olarak nitelenebilecek bir unsurdur. Bu vasfı Fuzûlî'nin gazellerinde de tabii olarak kendini gösterir.

Sabâ rüzgârının Fuzûlî'nin gazellerinde görülen en önemli niteliklerinden biri muhabirliği ve postacı kimliğidir. Nitekim sabâ sevgilinin haberini getirip aşığa vermesiyle onun yaralı vücudunu iyileştirir. Lütfe dip dertlilerin dermânına dermân getirir:

Sabâ lutf edün ehl-i derde dermandan haber verdün

Ten-i mecrûha cândan câna cânandan haber verdün (G.158/1)

3.4. Subh

Gazelerde cömertlik hasletiyle iki beyitte karşımıza çıkan sabahın, güneşin doğuşuyla birlikte doğal olarak yıldızların kaybolması olgusuyla ilişkili olarak kullanıldığı görülür.

Sabahı da bir âşık olan tavsif eden şâir, gün doğarken kaybolan yıldızları inciye benzetmiş; Güneş'i de sabahın sevgilisi olarak düşünmüştür. Buna göre sabah öyle bir âşıktır ki güneşe kavuşmak için her an binlerce büyük inci sarf etmektedir:

Gör ne âşıkdur ki horşîd vaslın bulmağa

Sarf eder her lâhza min min lü'lü'-i şehvâr subh (G.54/5)

Bir önceki beyitle benzer temaya sahip bir diğer beyitte ise subh, seher yelinden sevgilisinin yani Güneş'in doğacağı müjdesini almış ve bu müjdesi için seher yeline bin tane büyük inci vermiştir:

Müjde bir horşîdden vermiş meger bâd-ı seher

Kim nisâr eyler ana yüz min dîr-i şehvâr subh (G.56/4)

3.5. Gülistân

Klasik Türk şiirinde “gülistân” her ne kadar kelime anlamı “gül bahçesi” olsa da sadece güllerden oluşan bir mekan değildir. Genellikle farklı türdeki çiçek ve ağacın bir arada bulunduğu bir bahçe olarak tasavvur edilir. Gül bahçesi ile ilgili belli durumlar sevgilinin güzelliği bağlamında çeşitli söz sanatlarının kurgulanmasında kullanılmıştır (Çukurlu, 2017: 83). Sevgilinin yanağı, dudakları, kulakları ve ağızı şekil, koku ve renk bakımından çeşitli şekillerde güle benzetilirken bu unsurların hepsi bir arada güzellik “gülistanı”nı oluşturur. Bunların dışında sevgilinin bulunduğu semt veya sevgiliye kavuşma da gülistâna teşbih edilmiştir (Pala, 2007: 174).

Gülistân, Fuzûlî'nin gazellerinde cömertlik hasletiyle beliren bir diğer doğa unsurudur. Gülistân'ın farklı bir tazeliği ve renkliliği; her tarafta binlerce yemyeşil servisi ve körpe gülleri vardır.

Sevr kıl gör kim gülistânun ne âb ü tâbı var

Her taraf min serv-i ser-sebz ü gül-i sîrâbı var (G.96/1)

Orada her türlü derdâ devâ bulunur. Goncasının hokkasında şifâli gülsuyu vardır.

Bulunur her derde istersen gülistanda devâ

Hokkasında goncanun san kim şifâ cüllâbı var (G.96/4)

En önemlisi de orada içmek için gönül kanından saf şarap vardır. Bundan dolayı Fuzûlî gül mevsiminde gül bahçesine giderse buna şaşılmaz:

Ger Fuzûlî meyl-i gülzâr etse fasl-ı gül nola

Ayş için hûn-âbe-i dilden şarâb-ı nâbı var (G.96/7)

3.6. Tâk (Asma)

Lügatte iki farklı “tâk” kelimesi verilmiştir, bunlardan biri “طاق” ile diğeri “تاك” şeklinde yazılmaktadır. “طاق” kelimesinin “bina kemeri, kubbe, kümbet” gibi anlamları vardır (Devellioğlu, 2007: 1024) ve klasik Türk edebiyatında bu kelime daha çok “Kisrâ” ile birlikte anılır (Pala, 2007: 437). “تاك” kelimesinin anlamı ise “asma, üzüm kütüğü” olarak verilmiştir (Devellioğlu, 2007: 1024). Fuzûlî’nin çalışmamızı ilgilendiren beyitlerinde kullanılan “tâk” kelimesinin anlamı “asma”dır. Asma, Fuzûlî’nin gazellerinde iki beyitte cömertlik hasletiyle karşımıza çıkar.

Bir beyitte, asmanın temiz toprağının kokusunun insana can verdiği söylenir:

Cân verür râyihâ-i türbet-i pâkün ey tâk

Nevverullâhu lekel ardu seka ’llâhu serâk (G.152/1)

(Ey asma temiz toprağının kokusu insana can verir. Allah yerini nurlandırısın ve toprağını sulasın.)¹⁹

Üzüm tanesinin ve asmanın birlikte anıldığı diğeri bir beyitte ise şâir sarhoş olarak öldüğünde Fuzûlî’ye saygı göstergesi olarak onun mezarının üstüne üzüm tanesi kubbe yapmış asma da bir çardak kurmuştur:

Mest can verdüm mezârum üzre ta ’zîm eyleyüp

Kubbe yapup dâne-i engûr eyvân dutdu tâk (G.162/3)

SONUÇ

Fuzûlî’nin Türkçe gazellerinde cömertlik “feyz, lütuf, ihsan, kerem” gibi kavramlar etrafında karşımıza çıkar. İncelediğimiz beyitlerde de görüldüğü gibi Fuzûlî’nin gazellerinde cömert olarak nitelenebilecek unsurlar, cimri olarak nitelenenlerden biraz daha fazladır. Konumuz doğrultusunda seçtiğimiz beyitlerin çoğu sevgili ve sevgiliyle alakalı unsurlar ile ilgilidir. Bu beyitlerde de sevgilinin cömertliği daha ziya dert, bela, gam vb. olumsuz unsurlar doğrultusunda kendisini göstermekte ama Fuzûlî aşkın belalarıyla hoşnut karakterde bir âşık olduğundan olumsuz unsurların çokluğu Fuzûlî’nin lehine bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum sevgilinin (Fuzûlî nazârında) cömert bir kişilik olarak kabul edilmesini gerektirir.

Allah ve Hz. Muhammet’in dışında gazellerdeki en cömert unsur Fuzûlî’nin kendisi veya âşıktır. Onun sevgili için feda edemeyeceği hiçbir şey yoktur. Gazellerde âşığa yardımcı unsurlar olarak cömertlikle tavsîf edebileceğimiz diğeri unsurlar ise: tabip, sâkî, şarap, sabâ, subh, gülistân ve tâk’tır.

Felek, ağyar ve nasih bazı beyitlerde Fuzûlî’nin aşk anlayışı ve kişiliğinden dolayı kısmen cömert bir özellik gösterebilir de genellikle cimri olarak niteleyebileceğimiz unsurlardır.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, N. (2003) Klâsik Türk Şiirinde Beşerî His ve Hasletler. *Journal of Turkish Studies*. Harvard: Volume 27/1. 1-17.

Çukurlu, T. (2017). Dîvân Şâirinin Gülistân/Gülezâr/Gülşen Mefhûmu. *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume: 3, Issue: 2, 69-85.

Devellioğlu F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

¹⁹ Bu beytin nesre çevirisi Ali Nihat Tarlan’ın (2005) *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*’nden alınmıştır.

- Gölpınarlı, A. (2005) *Fuzûlî Divânı*. İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- İpekten, H. (2005). *Fuzûlî Hayatı, Sanatı, Eserleri*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli*. (2012). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Kurnaz, C. (1996). “Felek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.12. s. 306. Ankara.
- Mengi, M. (2007). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Onay, A.T. (2013). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. Hazırlayan: Cemal Kurnaz. Kurgan Edebiyat, Ankara.
- Pala, İ. (2007). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. Kapı Yayınları, İstanbul.
- Şahin, K.Ş. (2011). “Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık Üzerindeki Etkisi”, *Turkish Studies*, Volume 6/3, 1851-1867.
- Tarlan, A.N. (2005). *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Zavotçu, G. (2018). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*. Umuttepe Yayınları, İzmit.

Presentation ID / Sunum No:10

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-4566-6047

| 31

Zorunlu 7. Sınıf İngilizce Ders Kitabının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Üst ve Alt Düzey Düşünme Becerileri Açısından Analizi

Araştırmacı Saliha Gökçe Özata Yakıcı¹

¹Sakarya Üniversitesi

ÖZET: Öğretim ve öğrenme süreçlerinde üst düzey düşünme becerilerinden olan yaratıcılık, eleştirel düşünme ve yeni durumlar için bilgi aktarımında bulunabilme gibi gerekli 21. yüzyıl becerilerinin kazandırılması her alanda olduğu gibi yabancı dil süreçleri için de önemlidir. Araştırma, yenilenmiş Bloom taksonomisine göre Türkiye’de okutulan 7. sınıf İngilizce ders kitabını alt ve üst bilişsel düşünme becerileri açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda hatırlama, anlama ve uygulama basamakları açısından kitaptaki aktivitelerin alt düzey düşünme becerilerini içerme oranı analiz edilmiştir. Analiz etme, değerlendirme ve yaratma basamakları açısından da kitaptaki aktivitelerin üst düzey düşünme becerilerini içerme oranı analiz edilmiştir. Son olarak, kitaptaki okuma, yazma, dinleme ve konuşma olmak üzere dört dil becerisi etkinliklerindeki üst ve alt düzey düşünme becerilerini içerme oranları karşılaştırılmış, dört dil becerisi açısından kitaptaki etkinlik sayısı da araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma betimleyici içerik analizidir ve yenilenmiş Bloom taksonomisinin bilişsel düzeyleri kontrol listesi olarak kullanılmıştır. Kontrol listesinden elde edilen veriler tablolaştırılmış, yüzde ve frekansları belirlenmiştir. Kitaptaki etkinlik incelemeleri, her etkinlik için düşünme becerileri basamakları belirlendikten sonra uzman görüşüne sunulmuş fikir birliğine varılmış ve geçerlilik güvenilirliği belirlenmiştir. Araştırma sonucunda, kitaptaki alt düzey düşünme becerilerini destekleyen etkinliklerin üst düzey düşünme becerilerinden fazla olduğu bulunmuştur. Ek olarak, etkinliklerdeki dil becerileri homojen bir dağılıma sahip değildir. Kitap diğer üç dil becerisinden daha fazla okuma becerisi etkinliklerini içermektedir ve üst düzey düşünme becerilerini geliştirmeyi hedef alan sınırlı etkinlikler içermektedir. Ders kitabına öğrencilere kritik düşünme ve problem çözme gibi 21. yüzyıl becerilerini kazandırmak amacıyla daha fazla etkinlik eklenmesinin faydalı olacağı sonucuna varılmıştır. İncelenen kitap; gerçeklikleri, temel kavramları ve cevapları anımsama yoluyla öğrencilerin daha önce öğrendikleri materyallerle hatırlamayı desteklemekle sınırlı kalmaktadır. Önerilen analizler çerçevesinde ve araştırma sonuçlarına dayanarak, ders kitaplarının incelemeleri yapılarak öğrencilerin hem dört temel yabancı dil becerilerini hem alt ve üst düzey düşünme becerilerini eşit şekilde geliştirecek ve 21. yüzyılda ihtiyaç duyulan bu becerilerin öğrencilere kazandıracak şekilde ders kitaplarının hazırlanması faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ders Kitabı İnceleme, Üst Düzey Düşünme Becerileri, Alt Düzey Düşünme Becerileri

An Analysis of the Compulsory 7th Grade English Textbook in Terms of Lower and Higher Order Thinking Skills Based On Revised Bloom's Taxonomy

ABSTRACT: In the learning and teaching processes, the essential skills of the 21st century, such as creativity, critical thinking, and transferring knowledge in new situations, higher-order thinking skills (HOTS), are significant in teaching and learning foreign languages as all the other fields. Hence, the study aims to investigate the language skills activities in the 7th-grade compulsory English Textbook in Türkiye in terms of lower and higher-order thinking skills according to Bloom’s revised taxonomy (RT). In this respect, the inclusion ratio of lower-order thinking skills (LOTS) was analysed in terms of remembering, understanding, and applying levels. The inclusion ratio of HOTS was also analysed in terms of analysing, evaluating, and creating levels. Lastly, the difference between the inclusion ratio of LOTS and HOTS regarding four skills which are reading, writing, listening, and speaking was found. The research is descriptive content analysis, and the cognitive levels of Bloom’s RT are used as a checklist. The data acquired with the help of the checklist and presented as a table with percentages. After the thinking skills levels are identified, it is presented for an expert opinion, reached a consensus

and the validity-reality are specified. In light of the results, the number of language skills activities promoting LOTS is more than HOTS. Furthermore, the distribution of language skill activities is not homogeneous, there are more reading activities than the other three language skills meaning the book contains limited activities targeting HOTS. Instead, activities of the book are limited to support learners to exhibit memory of previously learned material by recalling facts and basic terms. It is concluded that it would be beneficial to add more activities to make students acquire 21st-century skills. Considering the results, it will be beneficial to develop textbooks for learners to acquire four language skills, LOTS and HOTS equally needed in the 21st century.

Keywords: Textbook Analysis, Higher-Order Thinking Skills (Hots), Lower-Order Thinking Skills (Lots)

Introduction

Coursebooks are resources for self-directed learning or self-access work, and they are used for achieving aims and objectives according to learners' needs (Cunningsworth, 1998). However, learners' needs are changing with the rapid globalisation and modernisation world. According to the OECD report for the *International Summit on the Teaching Profession*, besides having an understanding of fundamental concepts, students need to be able to transfer information into new situations, identify and use the relevant knowledge to find out non-standard solutions for problems, evaluate the solutions in original problems in the 21st century, It is also discussed that students should have the capacity and motivation to identify, interpret and create materials with varying situations in continuously changing contexts. The essential skills of the 21st century, such as creativity, critical thinking, problem-solving, decision-making, and collaboration, are mentioned in the *Assessment and Teaching of 21st Century Skills project* (OECD).

The skills that the 21st century requires were also included in Bloom's Taxonomy (1956). The taxonomy "provides for the classification of the goals of our educational system" and Bloom suggests that intellectual abilities and skills are more widely accepted than knowledge (Bloom, Englehart, Furst, Hill, Krathwohl, 1956). Bloom et al. (1956) also emphasise the importance of thinking processes like problem-solving and transferring knowledge in new situations. In Bloom's *Taxonomy of Educational Objectives* handbook, it is mentioned that the cognitive domain consists of developing intellectual abilities and skills such as remembering and recalling knowledge, thinking, reasoning, problem-solving, and creating. The skills and abilities are classified within a hierarchy in the cognitive domain of the taxonomy. The cognitive domain consists of lower-order skills which are knowledge, comprehension, application, and higher-order skills which are analysing, synthesis, and evaluation.

A group of researchers has revised Bloom's taxonomy. This group of researchers suggests a need for refocusing educators' attention and integrating new knowledge and thought into the framework because of the changes in societies (Anderson & Krathwohl, 2001). Anderson et al. (2001) updated the categorisation of thinking skills as LOTS consisting of remembering, understanding, applying, and HOTS consisting of analysing, evaluating, creating.

Since English textbooks are used for second and foreign language teaching and learning, they need to be an effective model by meeting the desired skills of the 21st century which are required to be enhanced at different levels, especially HOTS (Qasrawi & BeniAbdelrahman, 2020). In their study, Usman and Muslem (2019) suggest that a suitable textbook containing HOTS has an important role in encouraging students' critical thinking. Similarly, Febriyani, Yunita, and Damayanti (2020) argue that including more HOTS contents in a textbook, increases the possibility for learners to acquire more HOTS. Overall, these studies highlight the need for textbooks that can support learners to enhance HOTS.

Overall, these studies highlight the need for an analyse of an English textbook in Türkiye in terms of LOTS and HOTS. The study aims to investigate the inclusion ratio of LOTS and HOTS regarding reading, writing, listening, and speaking skills activities in the compulsory 7th grade English textbook based on the revised version of Bloom's taxonomy. Moreover, raising awareness for the importance of HOTS and giving useful information for the textbook publishers in developing a suitable textbook for students in the 21st century are also the aims of this study.

The 7th grade English textbook was prepared according to the curriculum, and it is distributed to each student for free since the 2003-2004 educational year by the Turkish Ministry of National Education.

The book is also compulsory for English lessons in public schools, meaning that students in public schools cannot be asked to buy any other book. The 7th grade English textbook was accepted to be used in the 2019-2020 educational year for five years.

Literature Review

In the 21st century, HOTS are significant which is why there are a great number of studies on how to integrate HOTS into a language curriculum and the purpose is to develop learners' proficiency in practice. Kanokpermpoon (2019) states that active learning promotes HOTS in language classrooms, and integrating thinking skills in language learning should be done with an effective combination of active learning and learning materials. In his study Kanokpermpoon (2019) questions if HOTS are integrated into the English curriculum and to what extent they are integrated, the study was conducted at a university in Thailand. The study shows that most of the thinking skills which are to enhance learners' thinking skills are LOTS according to the analysis of the books for the English courses even though the language curriculum aims to enhance HOTS. According to the discussions in the paper, one of the reasons why the LOTS tasks are more than HOTS may be focusing mostly on designing tasks and the time constraints for the semesters (Kanokpermpoon, 2019).

Analysing textbooks, objectives, and curriculum helps educators to make improvements to develop learners' thinking skills which is one of the objectives of education and should be given enough importance (Purnanto, Triana & Rahmawati, 2020). Purnanto, Triana, and Rahmawati (2020) have conducted a study on analysing three e-textbook for Iranian 4th-grade students. It has been found that HOTS are not emphasised adequately in the textbooks; yet, the researchers state that the learners are expected to be creative with the help of consistent and facilitating language skills tasks (Purnanto, Triana & Rahmawati, 2020).

Unlike those two studies, it has been found that the dominant cognitive domain is HOTS rather than LOTS in a study analysing reading comprehension questions of the Grade 11 textbook in Indonesia (Usman & Muslem, 2019). According to Usman and Muslem (2019), an efficient textbook should enhance HOTS to promote learners' critical thinking and problem-solving skills.

Research Questions

Regarding the cognitive dimension:

1. What is the inclusion ratio of lower-order thinking skills (LOTS) in the activities within the compulsory 7th Grade English textbook in Turkey in terms of remembering, understanding, and applying level?
2. What is the inclusion ratio of higher-order thinking skills (HOTS) in the activities within the compulsory 7th Grade English textbook in Turkey in terms of analysing, evaluating, and creating level?
3. Is there a difference between the inclusion ratio of LOTS and HOTS regarding reading, writing, listening, and speaking activities in the coursebook?

Methodology

Research Design

This study is qualitative research that also includes content analysis. One of the purposes of qualitative research is to contextualize and interpret the data; the researcher does not intervene while researching qualitative research (McKay, 2006). Qualitative research also enables researchers to analyse the data for description and themes using text analysis and interpreting the larger meaning of the findings. Additionally, documents represent a good source for a qualitative study (Creswell, 2012).

Data Collection Procedures and Instruments

As content analysis, it was used to collect, describe, and analyse data regarding the availability and ratio of LOTS and HOTS in language skills tasks of compulsory 7th Grade English Textbooks in Türkiye. Content analysis defines the process of summarising and reporting the main contents of written data and messages (Cohen, 2018). 'Qualitative content analysis' (Gläser and Laudel, 2013) defines a strict and systematic set of procedures for the rigorous analysis, examination, replication, inference, and

verification of the contents of written data (Flick, 1998, p. 192; Krippendorp, 2004; Mayring, 2004). Gläser and Laudel (2013) argue that qualitative content analysis intends to deliberately move from the original text to analysis of the information extracted from it, focusing on the meanings of texts and their constituent parts. Content analysis can be undertaken with any written material, from documents to interview transcriptions, from media products to personal interviews. It is often used to analyse large quantities of text, facilitated by the systematic, rule-governed nature of content analysis (Flick, 2009). Content analysis has several attractions, and it is an inconspicuous technique (Krippendorp, 2004). It focuses on language and linguistic features, meaning in context; it is systematic and verifiable since the rules for analysis are specific, transparent, and public (Mayring, 2004).

Data Analysis

The language skills activities were analysed one by one according to Bloom’s RT. The taxonomy verbs were used to label the activity whether it promotes LOTS or HOTS. The data acquired with the help of the taxonomy as a checklist, are presented as tables with their percentages, which are created by the researcher. After the thinking skills levels are identified for each activity in the book, it is presented for an expert opinion and reached a consensus, and the validity and reality are specified. The inclusion ratio of LOTS and HOTS, as well as the ratio of language skills in each unit and the book, was calculated and shown in tables also.

Findings

Findings show the inclusion ratio of LOTS and HOTS in the activities within each unit of the textbook based on Bloom’s RT and percentages of these language skills activities by illustrating with the tables for more detailed results. Table 1 provides information on the analysis for the inclusion ratio of LOTS and Table 2 shows the analysis for the inclusion ratio of HOTS for the language skills activities.

Table 1. The Frequencies of LOTS in Skills Activities

UNITS	LISTENING	SPEAKING	READING	WRITING	TOTAL
N	5	4	10	5	24
Unit 1: Appearances and Personality	Level	remembering	understanding, analyse, applying	remembering, applying, analyse	applying
	Keywords	choose, match, find, recall	describe, categorise, summarise, build	select, build, match, categorise, choose, recall, find	construct, model, make use of, apply
N	5	2	8	2	17
Unit 2: Sports	Level	remembering, understanding	remembering, understanding	remembering, applying	applying
	Keywords	label, find, classify, recall	tell, rephrase	choose, find, match, label, answer, build	model
N	5	5	10	4	24
Unit 3: Biographies	Level	remembering, understanding	applying	remembering, understanding	applying
	Keywords	find, answer, recall, choose, organise	build, plan, make use of	find, classify, label, organise, match, answer, order	model, construct

	N	5	4	9	4	22
Unit 4: Wild Animals	Level	remembering	understanding, remembering, applying	remembering, applying, understanding	understanding, applying	
	Keywords	list, find, choose, answer	describe, answer, solve, model	label, match, answer, make use of, solve, rephrase	describe, rephrase, plan, model	
	N	5	3	8	3	18
Unit 5: Television	Level	remembering	applying, understanding	remembering	applying	
	Keywords	find, select, recall, choose	model, make use of, explain	choose, list, label, answer, find	model, plan, make use of	
	N	5	5	7	4	21
Unit 6: Celebrations	Level	remembering	applying, understanding	remembering	applying	
	Keywords	answer, find, recall,	make use of, plan, build, interpret	find, select, match, label, list, answer	plan, model, make use of	
	N	5	3	4	9	21
Unit 7: Dreams	Level	remembering	applying, understanding	remembering,	applying,	
	Keywords	answer, find, label, recall	make use of, rephrase	choose, select, recall, answer	model, make use of, build, plan, construct	
	N	5	4	11	4	24
Unit 8: Public Buildings	Level	remembering	applying	remembering	remembering, applying	
	Keywords	find, label, recall	model, build, make use of	list, answer, match, label, relate, find	answer, plan, make use of	
	N	7	4	4	6	21
Unit 9: Environment	Level	remembering	applying, remembering	remembering	applying, understanding, remembering	
	Keywords	label, find, recall, answer	model, make use of, plan, answer	match, find, answer	develop, build, model, describe, define	
	N	5	3	7	4	19
Unit 10: Planets	Level	remembering	understanding, remembering	remembering	remembering	
	Keywords	find, answer, recall, label	compare, tell	name, label, answer, find, recall	find, recall, model	
TOTAL		52 24.528 %	37 17.453 %	78 36.792	45 21.226 %	212 100 %

Table 2. The Frequencies of HOTS in Skills Activities

UNITS		LISTENING	SPEAKING	READING	WRITING	TOTAL
Unit 1: Appearances and Personality	N	-	-	-	1	1
	Level	-	-	-	analyse	
	Keywords	-	-	-	compare	
Unit 2: Sports	N	-	2	-	-	2
	Level	-	evaluating, analyse	-	-	
	Keywords	-	present, survey	-	-	-
Unit 5: Television	N	-	1	-	-	1
	Level	-	analyse	-	-	
	Keywords	-	survey	-	-	
Unit 7: Dreams	N	-	1	1	1	3
	Level	-	evaluating	analyse	analyse	
	Keywords	-	discuss	assume	relationships	
TOTAL		-	4 57.143 %	1 14.286 %	2 28.571 %	7 100 %

In Tables 1 and 2, it can be seen the differences between the inclusion ratio of LOTS and HOTS regarding four language skills. The inclusion ratio of reading skills activities is more than the other language skills which are listening, speaking, and writing.

Table 2 provides information on the analysis for the inclusion ratio of HOTS for the language skills activities and Table 3 shows the level of the percentages in the six levels of the cognitive dimensions in the textbook. The tables show that analysing level is 6 out of 219 with a percentage of 2.740 %. The next level is evaluating level which occurs at 0.913 %. As for creating a level, it is not included among the activities in the book.

Table 3. The Frequencies of Cognitive Dimension Distribution

Number	Cognitive Dimension Level	N	Percentage	Total
1	LOTS	Remembering	127	57.991 %
2		Understanding	20	9.132 %
3		Applying	64	29.224 %
4	HOTS	Analysing	6	2.740 %
5		Evaluating	2	0.913 %
6		Creating	0	0 %
TOTAL		219	100 %	

Table 3 shows the percentages of cognitive dimension distribution in the textbook. The tables illustrate that remembering level has been found as the most dominant cognitive dimension. The frequency of remembering is 127 (57.991 %) out of 219 activities. The second higher rank is applying level with a frequency of 64 out of 219, equal to 29.224 %. The third level is the understanding level. The frequency of understanding level is 20 out of 219, 9.132 %.

Discussions

Based on the data analysis of the 7th grade compulsory English Textbook in Türkiye, the more dominant level of the cognitive domain of Bloom's RT used in the textbook is LOTS than HOTS level. 219 language skills activities have been analysed in terms of LOTS, HOTS, and key verbs according to the RT.

Of the six levels of the taxonomy remembering level is the most dominant level which appeared frequently with a percentage of nearly 58 % and the HOTS percentage has been found as only 3.65 %. It means this textbook does not encourage students enough to judge, compare, assess, or create some ideas regarding language skills. The number of activities requiring high cognitive does not domain in the textbook implying that the author did not consider stimulating the learners to use HOTS. The book does not offer students to think critically and find solutions to problems. Instead, the book mostly supports learners to exhibit memory of previously learned material by recalling facts, basic terms, and answers. Since the level of applying is the second dominant cognitive skill, it encourages learners to solve problems in new situations by applying acquired knowledge, facts, techniques, and rules differently.

Moreover, the reading activities are more than the other three language skills activities that prevent a homogeneous range of activities in the book. In terms of Foreign Language Learning, it is significant for the learners to acquire all language skills which should be equally emphasised during the foreign language lessons. It means the book contains limited activities targeting HOTS. Instead, activities of the book are limited to support learners to exhibit memory of previously learned material by recalling facts, basic terms, and answers. It is concluded that it would be beneficial to add more activities to make students acquire critical thinking and problem-solving skills namely 21st-century skills.

However, LOTS activities are not less significant than HOTS. Bloom et al. (1956) do not state that some cognitive levels are more important than any other, the emphasis on the cognitive level is that they follow a hierarchy. Lastly; much more time is needed for HOTS activities, which can be a problem since the English lesson periods at public schools are limited in Turkish public schools.

Limitations & Suggestions for Further Research

Analysing the English textbooks of all grade levels can contribute to the literature in a broader mean. Additionally, the outcomes of the curriculum, grade, and units can be taken into consideration while analysing the textbooks in terms of LOTS & HOTS. Considering the suggested analyses and results of this research, it will be beneficial to develop textbooks by learners' acquiring four language skills, LOTS and HOTS equally which are needed in the 21st century.

References

- Anderson, L.W., Krathwohl D.R. (Eds.). (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing. A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives. London: Longman.
- Bloom, B., Englehart, M., Furst, E., Hill, W., and Krathwohl, D. (1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook 1: Cognitive Domain. New York, Toronto: Longmans, Green.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. DOI 10.3316/QRJ0902027
- Cunningsworth, A. (1998). The role of coursebooks & Topic and subject content. *Choosing your coursebook* (7, 86, 88). Retrieved from: <https://www.bookzz.ren/bookzz/879655/9ec6f3>
- Creswell, J.W. (2012). Collecting qualitative data. *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (p. 223). University of Nebraska Lincoln: Pearson.
- Febriyani, R. A., Yunita, W., Damayanti, I. (2020). An analysis on higher order thinking skill (HOTS) in compulsory English textbook for the twelfth grade of Indonesian senior high schools. *Journal of English Education and Teaching (JEET)*, 4(2), 170-183. E-ISSN: 2622-5867

- Kanokpermpoon, M. (2019). Thinking Skills in Practice: A Case Study of an English Curriculum at a Thai University. *LEARN Journal: Language Education and Acquisition Research Network Journal*, 12(2). ISSN-2630-0672
- McKay, S. L. (2006). Classroom research. *Researching second language classrooms* (p. 7). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Purnanto, A. W., Triana, P. M., & Rahmawati, L. E. (2020). Cognitive process dimension in K-13 e-textbooks for 4th grade students. *Journal of Education and Learning*, 14(1), 55-61. DOI: 10.11591/edulearn.v14i1.15000
- Schleicher, A. (2012), Ed., Preparing Teachers and Developing School Leaders for the 21st Century: Lessons from around the World, OECD Publishing. Retrieved from: <https://www.oecd.org/site/eduistp2012/49850576.pdf>
- Tan, F. (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu İngilizce ders kitabı. 7. sınıf*. Retrieved from [EBA, Eğitim Bilişim Ağı, Ders, Haber, e-Dergi, e-Kitap, Video, Ses, Görsel, e-Doküman, İçerik | Eğitim Bilişim Ağı](#)
- Tyas, M. A., Nurkamto, J., & Marmanto, S. (2020). Cultivating students' higher order thinking skills in EFL classes: The role of the teacher and the textbook. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 7(1). 267-276. <http://iojet.org/index.php/IOJET/article/view/773>
- Qasrawi, R., & BeniAndelrahman, A. (2020). The higher and lower-order thinking skills (HOTS and LOTS) in Unlock English textbooks (1st and 2nd editions) based on Bloom's Taxonomy: An analysis study. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 7(3). 744-758. <https://iojet.org/index.php/IOJET/article/view/866>
- Usman, B., & Muslem, A., (2019). Analysis of reading comprehension questions by using revised Bloom's taxonomy on higher order thinking skill (HOTS). *English Education Journal (EEJ)*, 10(1), 1-15. <http://jurnal.unsyiah.ac.id/EEJ/article/view/13253>

Presentation ID / Sunum No:29

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID:

| 39

Biyoloji Öğretiminde Ters-Yüz Öğretim Modelinin Öğrenenlerin Akademik Başarıları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Doç.Dr. Mustafa Çakır¹, Araştırmacı Gökcalp Erkan¹

¹Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi

*Corresponding author: Gökcalp Erkan

ÖZET: Bilimin ve teknolojinin günümüzdeki hızı, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da etkisini göstermektedir. Bu etki öğrenenlerinin kendileri ve öğretmenleriyle kurdukları etkileşimle birlikte geleceğin toplumlarını şekillendirecek olan bu bireylerin öğrenme şekillerini biçimlendiren eğitim süreçlerinin uygulamalarında ve bu uygulamaların planlanması üzerinde etkisini göstermektedir. Yeni teknolojik uygulamaların ortaya çıkışına ve farklı teknolojik araçlarla iletişim kurarak büyüyene ve dijital yerliler olarak isimlendirilen günümüzdeki öğrenenlerin ihtiyaçlarına bir yanıt olacak öğretim yaklaşımlarından bir tanesi de ters-yüz öğretim modelidir (TÖM). TÖM sınıf içi ve sınıf dışı öğretim prosedürlerini değiştiren, oluşturmacılık, akran öğrenimi, online ya da uzaktan öğretim, işbirlikçi öğrenme ve farklılaştırılmış öğretim gibi aktif öğrenme yaklaşımlarıyla örtüşen harmanlanmış öğrenme modelidir. Karma yöntem deseni kullanılarak tasarlanan bu çalışmada TÖM'ün ortaöğretim düzeyinde öğrenim gören 10.sınıf öğrencilerinin biyoloji dersindeki akademik başarılarına olan etkisi ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışma verileri İstanbul'daki bir özel okulda öğrenim gören 80 katılımcıdan oluşan lise öğrencilerinden toplanmıştır. Araştırmacı tarafından oluşturulan 25 soruluk Hücre Bölünmesi Akademik Başarı Testi çalışmanın değişkenlerine uygun olarak rastgele atanmış deney (N=40) ve kontrol (N=40) gruplarına uygulanmıştır. Bu çalışma 2018-2019 güz dönemi içinde gerçekleştirilmiştir. Nicel verilere ek olarak çalışmanın nitel verileri bütün deney grubuna uygulanan öğrenci görüş formu ile yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Bulgular deney ve kontrol gruplarının ön-test puanları arasında çalışmada ele alınan açıdan anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir. Uygulama tamamlandıktan sonra ise deney ve kontrol gruplarına uygulanan akademik başarı son-test sonuçları gruplar arasında akademik açıdan deney grubu lehine anlamlı bir fark bulunduğunu göstermiştir. Her iki öğretim grubunda son-test başarı puanları ön-test puanlarından anlamlı şekilde daha yüksek olmasına rağmen TÖM uygulanan grupta başarı daha yüksektir. TÖM'le ilgili elde edilen bu anlamlı fark, elde edilen nitel sonuçlarla da desteklenmiştir. Elde edilen veriler ışığında TÖM'ün öğrenenlerin akademik başarıları üzerindeki olumlu etkisi doğrulanmıştır. Sonuç olarak, TÖM öğrencilerin biyoloji dersi akademik başarılarını arttırmada ve bu başarının uzun vadede korunmasında önemli ölçüde etkilidir.

Anahtar Kelimeler: Ters-Yüz Edilmiş Öğretim Modeli, Ters-Yüz Edilmiş Sınıf, Biyoloji Eğitimi, Akademik Başarı.

The Examination of the Effects of Flipped Classroom On Learner's Academic Achievement in Biology Education

ABSTRACT: The remarkable speed of science and technology today shows its impact in the field of education as in other fields. This effect has an influence not only on the interaction of learners with themselves and their teachers, but also on the implementation of educational processes that shape the learning styles of these individuals who will shape the societies of the future, and in the planning of these practices. The flipped-teaching-model (FTM) is one of the teaching approaches that will be a solution to the emergence of new technological applications and the needs of these individuals, who grow up by communicating with different technological tools and are called digital natives. FTM is a blended learning model that flips in-class and out-of-class teaching procedures and overlaps with active learning approaches. In this study, which was designed using a mixed method design, it was aimed to explore the effect of FTM on academic achievement in biology lessons. The study data

were collected from 10th-grade students, consisting of 80 participants. Following the variables of the study, the cell-division-academic-achievement-test created by the researcher has been applied to experimental and control groups, which were randomly assigned. Furthermore, the qualitative-data of the study were collected through the student-opinion-form and semi-controlled interviews were applied. The findings revealed that there was no significant difference between the pre-test scores of the groups in terms of the study. After the FTM application was terminated, it was indicated that there was a significant difference between the groups in favor of the experimental-group in terms of academic-achievement-post-test results applied to all groups. This significant difference regarding FTM was also supported by the qualitative results obtained. To conclude, FTM is significantly effective in increasing the academic success of students in biology and maintaining this success in the long term.

Keywords: Flipped Teaching Model, Flipped Classroom, Biology Education, Academic Achievement.

1. GİRİŞ:

Küreselleşen dünya, içinde yer alan toplumlara çeşitli fırsatlar vadettiği gibi zorluklarda sunmaktadır. Her alanda olduğu gibi bu fırsatlar ve zorluklar eğitim alanında kendini göstermektedir. Günümüz eğitim otoriteleri küreselleşen dünyanın getirdiği fırsatları kullanmak, karşılaşılan zorlukların üzerinden gelmek ve bu küreselleşme içinde ortak hedefleri olan kaliteli bir eğitim sistemi yaratmak için çalışmaktadır (Gut, 2011). Bu değişime bağlı olarak birçok ülkede eğitim reformları gerçekleştirilmektedir ve bu reformlar diğer ülkeler için ilham vericidir. Türkiye’de değişen dünya koşullarına uyum sağlayabilmek adına 2005 yılı itibarıyla öğretim programlarında revizyona gidilmiş ve var olan geleneksel öğretim programlarının yerini öğrenci merkezli olan yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına göre düzenlenen yeni öğretim programları almaya başlamıştır (Ataalkın, 2012).

Sürekli gelişen bilgi ve iletişim teknolojileriyle karakterize edilen dijital dünyada içinde hızla büyüyen küresel bilgi bu milenyumda yer alan öğrenme ortamlarına sürekli meydan okumaktadır (Blair, 2012). Aynı zamanda gelişen teknolojinin sunduğu uygulama ve modern enstrümanların bu çağda öğrenim gören bireyler üzerindeki etkisi inkâr edilemez boyuttadır. Öğretimin her kademesindeki bireyin yeni bir teknolojik uygulamayı ebeveynine göre daha hızlı içselleştirdiği ve birçok noktada da daha iyi kullandığı yadsınmaz bir gerçektir (Quillen, 2013). Bilgi evrimi içinde dünyaya gelmiş olan bu bireylerin zihinleri artık geleneksel öğretiminin doldurulmayı bekleyen “tabula rasa”lar olarak algılanamaz ve bugünün öğrencileri olan bu bireylere bilgi aktarımı geleneksel öğretim modelleriyle yapılmaz (Prensky, 2001). Bu nedenle, öğrenmenin etkili bir şekilde gerçekleşmesi için eğitimciler, bu yeni nesil öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak için daha uygun öğretim yöntemleri ve yaklaşımları geliştirmeli ve benimsemelidir.

Günümüzde eğitim liderleri bilgiyi öğrencilere nasıl aktaracaklarından ziyade, öğrencilerin bilgiye ulaşmaları noktasında onlara nasıl destek olacaklarına odaklanmalıdır. Öğretmen merkezli geleneksel öğretim yaklaşımları yerini öğrenciyi merkeze alan aktif öğrenme yaklaşımlarına bırakılmıştır (Bergmann ve Sams, 2007; Fulton, 2012). Ayrıca dijital yerliler olarak isimlendirilen günümüz öğrencileriyle çalışırken öğretmenlerin teknoloji kullanımları önem arz etmektedir (Chen, 2016). Bu şekilde öğretmenler öğrencilerine nasıl öğrenecekleri öğretilmelidir. Böylece geleceğin toplumlarını inşa edecek olan bireyler sınıf ortamına bağlı kalmadan sınıf dışı ortamlarda ve yaşamları boyunca kendi başlarına sürekli olarak öğrenebilirler (Bergmann ve Sams, 2014).

Ayrıca teknoloji içine doğan farklı yetenek, tercih ve ilgi alanlarına sahip olan öğrencilerin ilgisini çekerek, onlarda merak uyandırarak öğrenim almalarını sağlamak için öğretimin en önemli sacayaklarından biri olan öğretmenlerinde uygun teknolojik enstrümanları ve uygulamaları kullanıyor olması gerekmektedir (Hamdan ve ark., 2013). Kaliteli bir eğitim ancak bu hedeflere hizmet edecek öğretim yaklaşımlarıyla mümkün olacaktır. Buna uygun olarak seçilecek olan öğretim modelleri yüz yüze ve online kullanımlara uygun, akran iletişimini artıran, öğretmenlerin iyi bir yapı iskelesi oluşturabildiği ve farklı öğretim teknikleriyle entegre edilebilen olmalıdır (Bergmann ve Sams, 2013).

Online kaynakların kullanılabilirliği ve teknolojik uygulamaların entegre edilebildiği çağımızın ihtiyaçları olan bu becerileri öğrenen bireylere kazandıracak öğretim modellerinden biri olan ters-yüz edilmiş öğretim (Flipped Learning) modeli (TÖM) üzerinedir (Bergmann ve Sams, 2007). Bu öğretim modeli öğrencilere, bireysel öğrenme alanında (sınıf dışı öğretim) öğrenme talimatları ışığında kendi

öğrenme hızlarına göre kazandıkları bilgileri grup öğrenme alanında (sınıf için öğretim) akran etkileşimi ve iyi yapılandırılmış öğretmen desteği içeren ders etkinlikleriyle derinlemesine öğrenme imkânı sunmaktadır (Strayer 2007).

2000’li yılların ortalarından sonra alanyazınında karşılaşılan TÖM eğitimin çeşitli alanlarında kullanımının yeni bir şekilde yaygınlaştığı göz önüne alındığında, Türkiye dahil olmak üzere birçok ülkede bu yaklaşımın henüz emekleme döneminde olduğu söylenebilir (Aslan, 2020; Çukurbaşı, 2016; İyitoğlu, 2018; Söndür, 2020; Turan, 2016). Bundan dolayı yapılan bu çalışmada lise biyoloji öğretim programında yer alan ünite ve/veya konuların TÖM kullanılarak bu modelin öğrenenlerin akademik başarılarının nasıl değiştiğini ortaya koymak amaçlanmıştır

Bu araştırmanın sonuçları, ayrıca sınırlı bir zamanda yetiştirilmesi gerekli olan müfredatın tamamlanmasında veya karmaşık ve teknik konuların öğrenilmesi dahil olmak üzere birçok öğretmenin biyoloji derslerinde karşılaştığı önemli zorluklar için çözüm olması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca dünya genelinde yaşanan Covid-19 pandemi sürecinde birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da yaşanan kısıtlamaların, aksamaların önüne geçilebilecek bir öğretim modeli olarak TÖM önerilebilir.

2. AMAÇ:

Bu çalışmanın amacı lise biyoloji öğretim programında yer alan ünite ve/veya konuların TÖM kullanılarak öğrenenlerin akademik başarılarının nasıl değiştiğini ortaya koymaktır. Buna ek olarak bu çalışma ile öğrenenlerin biyoloji eğitim oryantasyonlarını ve TÖM’e yönelik görüşlerini ortaya çıkarmak hedeflenmiştir.

3. MATERYAL ve YÖNTEM:

3.1. Katılımcılar:

Bu araştırma İstanbul Beşiktaş İlçesinde yer alan bir özel okulda öğrenim gören lise 10. sınıf öğrencileri ile biyoloji dersinde gerçekleştirilmiştir. Okulda 10. Sınıf seviyesindeki iki sınıf ve toplam 80 öğrenci bu çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırma için bu grubun seçilmesinde öğrencilere erişimin kolay olması, öğrencilerin alan seçimleri henüz yapılmadığı için sayısının diğer seviyelerden fazla olması ve 9. sınıflara göre lise ortamına daha iyi uyum sağlamış olmaları göz önünde bulundurulmuştur. Ön test sonuçlarına göre iki grup rastgele deney ve kontrol grubu olarak atanmıştır. Her iki grupta 40’ar öğrenci yer almaktadır.

3.2. Enstrümanlar:

3.2.1. Hücre Bölünmesi Akademik Başarı Testi:

Akademik başarı testi araştırmacı tarafından 10. sınıf biyoloji ünitesine ait “hücre bölünmesi” ünitesi kazanımlarına uygun olarak geliştirilmiştir ve 25 adet çoktan seçmeli sorudan oluşan bir testtir. Amacı TÖM uygulamasında deney ve kontrol gruplarının akademik başarı seviyelerini ölçmektir ve ön-test ve son-test olarak kullanılmıştır. Ölçme aracı olarak kullanılan bu test ünite kazanımlarına uygun olarak Başol ve ark. (2013) önerdikleri ilkeler doğrultusunda çoktan seçmeli ve beş seçenekli olarak hazırlanmıştır. Testler Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Biyoloji Öğretmenliğinde görevli üç öğretim görevlisi, İstanbul’da özel bir ortaöğretim kurumunda çalışan üç biyoloji öğretmeni ile İstanbul’da yine özel bir ortaöğretim kurumunda çalışan bir fen bilgisi öğretmeni ve üç ölçme değerlendirme uzmanı görüşü alınarak hazırlanmıştır.

Hazırlanan HBAB Testi uygulama öncesinde İstanbul’da özel bir ortaöğretim kurumunun üniversite hazırlık programında bulunan ve 80 kişiden oluşan 12. Sınıf seviyesindeki öğrencilere uygulanmıştır. Bu uygulama sonrasında testin yapılan güvenilirlik analizleri sonucunda K_{r20} değeri 0,81 olarak hesaplanmıştır. Tan (2009) göre $K_{r20} \geq 0,70$ değeri testin güvenilirliğinin iyi olduğunu göstermektedir. Buna göre hazırlanmış olan HBAB testinin güvenilirliği oldukça yüksektir. Ayrıca zorluk derecesinin $p=0,6$ olması testin orta zorlukta bir test olduğuna kanıttır (Turgut ve Baykul, 2012). Ayrıca yapılan bu uygulama sonucunda hesaplanan K_{r20} değeri 0,72 olarak bulunmuştur.

3.2.2. Öğrenci TÖM görüş formu:

Araştırmacı tarafından 15 soru olarak hazırlanan bu form öğrencilerin TÖM ile ilgili görüşlerini almak için geliştirilmiştir. Bu form soruları öğrencilerin TÖM ile ilgili genel algılarını ortaya koymak için hem

seçenekli sorulardan hem de açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Formun geçerliğini sağlamak amacıyla üç farklı uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzman değerlendirmesi sonucunda öğrenci görüş form son halini almıştır.

3.2.3. TÖM Süreci:

Araştırma süreci 2018-2019 eğitim ve öğretim yılı birinci dönemi içinde 10. Sınıflar seviyesinde biyoloji dersinde gerçekleşmiştir. Birinci dönemde yer alan ilk biyoloji ünitesi olan “Hücre Bölünmeleri” için hazırlanan deneysel süreçte öğrencilerin öğrenilmesi beklenen kazanımları şöyledir: “*Canlılarda hücre bölünmesinin gerekliliğini açıklar.*”, “*Mitozu açıklar.*”, “*Eşeysiz üremeyi örneklerle açıklar.*”, “*Mayozu açıklar.*”, “*Eşeyli üremeyi örneklerle açıklar.*”.

Bu ünite birinci dönem içerisinde yaklaşık 10 hafta boyunca sürmektedir. 2018-2019 eğitim ve öğretim yılının ilk açılış haftası, 10 hafta sürecek olan bu deneysel çalışmanın oryantasyon süresi olarak kullanılmıştır. Bu süre zarfında deney grubundaki öğrencilere süreç ile ilgili ön bilgilendirme yapılmıştır. Ayrıca her iki Gruba HBAB ön test olarak uygulanmıştır. Her iki gruptaki öğrencilerin deneysel çalışmanın sağlıklı sürdürülebilmesi için araştırma materyallerinin yer alacağı Eğitim Yönetim Sistemi (Learning Management System) olarak “Google Classroom” kullanılmıştır. Bu sistem ile ilgili katılımcıların üyelik işlemleri eksiksiz olarak tamamlanmıştır.

Araştırma sürecinde her iki grupla sağlıklı ve eşit şartlarda iletişim sağlamak ayrıca hazırlanan materyalleri paylaşmak ve takip etmek için belirlenen eğitim yönetim sistemi “Google Classroom”dur. Öncelikle her katılımcı Google Classroom’a kaydedilmiştir. Araştırma sürecinde yapılan bütün duyurular, bilgilendirmeler ve ders materyalleri bu sosyal ağ üzerinden paylaşılmıştır. Çalışma sonunda her iki Gruba HBAB son test olarak uygulanmıştır. Ayrıca TÖM’e dair öğrenci görüşlerini ortaya koymak için deney grubu öğrencilerinin tamamına öğrenci görüş formu uygulanmıştır.

3.2.4. Analiz

İki grup arasında başarı ve tutum açısından anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t-testi kullanıldı. Tüm t-testi analizlerinde anlamlılık düzeyi (α) 0,05 olarak ayarlandı ve iki veri seti arasındaki farkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığına karar vermede p-değeri yaklaşımı kullanıldı.

Metot bölümünde de bahsedildiği gibi TÖM ile ilgili öğrenci görüşlerini almak için uygulama sonrasında 22 kız, 18 erkek olmak üzere 40 öğrenciden oluşan deney grubuna 15 maddeden oluşan bir öğrenci görüş formu uygulanmıştır. Öğrenci görüş formunda katılımcıların TÖM uygulama sürecinin öğretmen ve akran iletişimlerini nasıl etkilediği, TÖM ders uygulamalarının öğrenmelerine ve ders motivasyonlarına olan etkisi, TÖM uygulamasına uyum süreçleri ve TÖM uygulamasının olumlu ve olumsuz yönleri hakkındaki görüşleri araştırılmış ve TÖM uygulamasının daha verimli olması için önerileri alınmıştır.

4. BULGULAR:

Uygulama öncesi ve sonrasında kontrol ve deney gruplarının akademik başarı seviyelerini ortaya çıkarmak amacıyla her iki gruba ön-test ve son-test olarak HBAB testi uygulanmıştır. Grupların akademik başarıları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını saptamak için “bağımsız örneklem t-testi” kullanılmıştır. Verilerin analizlerine ilk olarak verilerin normal dağılıma sahip olup olmadığını tespit etmek için HBAB ön-test ve son-test sonuçlarının Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis (Basıklık) değerleri incelenmiştir. Ön-test ve son-test verilerine uygulanan Skewness değeri $\pm 1,5$ arasında ve Kurtosis değerleri $\pm 1,5$ arasında tespit edilmiştir. Buna göre verilerin normal dağılıma sahip olduğu düşünülmüştür (George ve Mallery, 2012; Hair, Black, Babin ve Anderson, 2013; Tabanichnick ve Fidell, 2013).

Bu araştırmanın amacı TÖM modelinin öğrenenlerin akademik başarıları üzerine etkisini araştırmaktır. Bu amaçla uygulama öncesi geleneksel öğretim modeli ve TÖM’ün uygulandığı grupların “Hücre Bölünmeleri” konusundaki akademik başarılarını ölçmek amacıyla her iki gruba da ön-test olarak HBAB testi uygulanmıştır. Uygulama öncesi deney ve kontrol gruplarına uygulanan HBAB ön-test sonuçları gruplar arasında akademik açıdan anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir, $t(71) = 1,590$, $p = 0,116$ ($p > 0,05$). Metot bölümünde belirtildiği gibi uygulama sonrasında TÖM modelinin

öğrenenlerin akademik başarıları üzerine etkisini araştırmaktır. Bu amaçla uygulama ardından geleneksel öğretim modeli ve TÖM'ün uygulandığı grupların "Hücre Bölünmeleri" konusundaki akademik başarılarını ölçmek amacıyla her iki gruba da son-test olarak "Hücre Bölünmeleri Akademik başarı testi" tekrar uygulanmıştır. Uygulama tamamlandıktan sonra deney ve kontrol gruplarına uygulanan akademik başarı son-test sonuçları gruplar arasında akademik açıdan anlamlı bir fark bulunduğunu göstermektedir, $t(78)=4,097$, $p=0,001$ ($p<0,05$). Bu bulgu, her iki grupta olumlu yönde artış olmasına karşın TÖM ile öğretim gören öğrenenlerin akademik başarılarının daha iyi olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmanın sonucu akademik başarının TÖM lehine önemli bir şekilde iyi olduğunu göstermiştir. Öğrenci görüşleri akademik başarı sonuçlarını destekler bir şekilde TÖM'e maruz kalan bireylerin TÖM için olumlu bir tutum geliştirdiğini, derse katılımlarını ve ilgilerini olumlu bir şekilde geliştirdiğini ortaya koymuştur. Ayrıca TÖM öğrencilerin sınıfta katılımcı olmaları ve küçük grup tartışmaları sırasında fikirlerini özgürce ifade etmelerine olanak sağladığını göstermiştir. Bunlardan farklı olarak öğrenci görüş formundan elde edilen veriler öğretmenin sınıftaki hakimiyeti en aza indirilirken, öğrencilerin katılımı en üst düzeye çıkardığını kanıtlamıştır.

Bunlara ek olarak bu çalışma sonuçları iyi yapılandırılmış bireysel öğretmene alanında öğrencilerin öğretmenleriyle ve akranlarıyla sınıf içinde olduğu gibi verimli bir iletişimine sahip olduğunu göstermiştir. Öğretmen tarafından online olarak yüklenen kaynaklar aracılığıyla öğrencilere kendi öğrenimlerinin sorumluluğunu da üstlendiği tespit edilmiştir. Öğrenciler kendi öğrenmelerini gerçekleştirirken, değerlendirirken ve yansıtırken etkin öğretme-öğrenme sürecine aktif olarak katılmışlardır.

Bu çalışmanın bulgularına dayanarak, biyoloji öğretiminde öğrencilerin akademik başarılarını artırmak için TÖM kullanımı önerilmektedir. İyi yapılandırılmış TÖM uygulamasında zaman ve mekândan bağımsız olarak öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini verimli bir şekilde gerçekleştirdiğini gösteren araştırma bulguları TÖM'ün diğer ders alanlarında da kullanımını teşvik edeceğini göstermiştir.

Sonuç olarak, TÖM öğrencilerin biyoloji dersi akademik başarılarını arttırmada ve bu başarının uzun vadede korunmasında önemli ölçüde etkilidir. Bu çalışma uluslararası alanda sınırlı sayıda olan ve ulusal alanda ise rastlanmayan TÖM'ün K12 düzeyindeki öğrenenlerin biyoloji derslerindeki başarılarına etkisini göstermesi ile literatüre katkı sağlamıştır.

6. KAYNAKÇA:

Abeysekera, Lakmal, and Phillip Dawson. "Motivation and cognitive load in the flipped classroom: definition, rationale and a call for research." Higher education research & development 34.1 (2015): 1-14.

Ataalkın, Ayşe Nur. *Üst bilişsel öğretim stratejilerine dayalı öğretimin öğrencilerin üst bilişsel farkındalık ve becerisine, akademik başarı ile tutumuna etkisi*. MS thesis. Akdeniz Üniversitesi, 2012.

Başol, Gülşah, et al. "Eğitimde ölçme ve değerlendirme." *Ankara: Pegem Akademi Yayınları* (2013).

Blair, Nancye. "Technology integration for the new 21st century learner." (2012): 8-13.

Bergmann, Jonathan, and Aaron Sams. *Flip your classroom: Reach every student in every class every day*. International society for technology in education, 2007.

Bergmann, Jonathan, and Aaron Sams. *Flip your classroom: Reach every student in every class every day*. International society for technology in education, 2012.

Bishop, Jacob, and Matthew A. Verleger. "The flipped classroom: A survey of the research." *2013 ASEE Annual Conference & Exposition*. 2013.

Sams, Aaron, and Jonathan Bergmann. "Flip your students' learning." *Educational leadership* 70.6 (2013): 16-20.

- Bergmann, Jonathan, and Aaron Sams. *Flipped learning: Gateway to student engagement*. International Society for Technology in Education, 2014.
- Can, Abdullah. "SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi, Pegem Akademi Yayıncılık, 6." *Baskı, Ankara* (2018).
- Wan, Guofang, and Dianne M. Gut, eds. *Bringing schools into the 21st century*. Vol. 13. Springer Science & Business Media, 2011.
- Fullan, Michael, and Maria Langworthy. "Towards a new end: New pedagogies for deep learning." (2013): 1339004836-1570298077.
- Fulton, Kathleen. "Upside down and inside out: Flip your classroom to improve student learning." *Learning & Leading with Technology* 39.8 (2012): 12-17.
- George, Darren, and Paul Mallery. "IBM SPSS statistics 19 step by step." *Boston, Mass* (2012).
- Hair, Joshep F., et al. "Multivariate data analysis. Always learning." (2013)
- Arfstrom, Kari M., and Ph D. Flipped Learning Network. "A white PAPER BASED on the LiterAture review titLed A Review of flipped learning." *Noora Hamdan and Patrick McKnight, Flipped Learning Network* (2013).
- Herold, Benjamin. "Technology in education: An overview." *Education Week* 20.7 (2016): 129-141. <http://www.Edweek.Org/Ew/Issues/Technology-in-Education>., Son Giriş: 08.06.2020.
- Kong, Siu Cheung. "Developing information literacy and critical thinking skills through domain knowledge learning in digital classrooms: An experience of practicing flipped classroom strategy." *Computers & education* 78 (2014): 160-173.
- Prensky, Marc. "Khan academy." *Educational Technology* 51.5 (2011): 64.
- Roberts, Douglas A., and Rodger W. Bybee. "Scientific literacy, science literacy, and science education." *Handbook of research on science education, Volume II*. Routledge, 2014. 559-572.
- Quillen, I. "Video transforms teaching practices: But it is still a challenge for educators to identify quality digital content." *Education Week: Digital Curricula* (2013).
- Sarsar, Fırat, Makbule Başbay, and Alper Başbay. "Öğrenme-öğretme sürecinde sosyal medya kullanımı." *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 11.2 (2015).
- Sever, Gülşah. "Bireysel çalgı keman derslerinde çevrilmiş öğrenme modelinin uygulanması." *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 2.2 (2014): 27-41.
- Strayer, Jeremy. *The effects of the classroom flip on the learning environment: A comparison of learning activity in a traditional classroom and a flip classroom that used an intelligent tutoring system*. Diss. The Ohio State University, 2007.
- Tabachnick, Barbara G., Linda S. Fidell, and Jodie B. Ullman. *Using multivariate statistics*. Vol. 6. Boston, MA: pearson, 2013.
- Tan, Ş. "Misuses of KR-20 and cronbach's alpha reliability coefficients. *Education and Science*, 34 (152), 101-112." (2009).
- Turgut, M. F., and Baykul, Y. *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Pegem Akademi, S:124-136. (2012).

Presentation ID / Sunum No:31

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID:

| 45

Galeri Boşluklu Okul Binalarında Sosyal Etkileşim

Araştırmacı Sevde Korkmaz¹, Prof.Dr. Deniz Erinsel Önder²

¹Yıldız Teknik Üniversitesi

²Medipol Üniversitesi

*Corresponding author: Sevde Korkmaz

ÖZET: Birey, yaşadığı süre boyunca çevresiyle sürekli etkileşim halindedir. Çocuğun ilk olarak etkileşim içinde bulunduğu fiziksel çevre kendi yaşadığı evdir. Okul mekanları ise çocuğun ev mekanından sonra zamanının büyük çoğunluğunu geçirdiği, fiziksel ve sosyal çevre deneyimlerinin gelişebildiği ilk toplumsallaşma mekanlarıdır. Çalışmanın gerçekleştirildiği ortaokul dönemi gelişimsel açıdan literatürde çocukluk ile ergenlik arasındaki genç ergenlik olarak tanımlanan ara döneme karşılık gelmektedir. Bu dönem öğrenciler arası davranışlar ve sosyal etkileşimler için kritik bir evredir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, galeri boşluklu okul yapılarında "boşlukların" öğrencilerin davranışları üzerindeki etkilerinin irdelenmesidir. Alan çalışmasında İSMEP (İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi) kapsamında yıkılıp yeniden yapılan Hacı Ethem Üktem Ortaokulu ve Muallim Cevdet Ortaokulu binalarında 8-12 yaş arasındaki öğrencilerin serbest boş zaman (teneffüs) süresindeki davranışları incelemek amacıyla gözlem çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada öğrencilerin tercih ettikleri davranış biçimleri, çevre ve davranış teorileri kapsamında kişisel alan, mahremiyet ve sosyal etkileşim kavramları üzerinden irdelenmiştir. Çalışmanın sonucunda galeri boşluklu okul binalarında, galeri boşluklarının öğrencilerin sosyal etkileşimlerini arttırdığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ortaokul, Galeri Boşluğu, Öğrenci, Davranış, Sosyalleşme

Social Interaction in School Buildings With Gallery Spaces

ABSTRACT: A person is in constant interaction with his/her environment throughout life. The physical environment with which the child first interacts is home. School spaces, on the other hand, are the first socialization spaces where the child spends most of his/her time after the home space and where his/her physical and social environment experiences can develop. The secondary school period in the study corresponds to the intermediate period between childhood and adolescence, which is defined as a young adolescence in the literature in terms of development. This period is a critical phase for student behavior and social interactions. In this direction, the aim of the study is to examine the effects of "spaces" on students' behavior in school buildings with gallery spaces. In the field study, an observation study was carried out in order to examine the behaviors of 8-12 years old students during their free time (break time) in the buildings of Hacı Ethem Üktem Secondary School and Muallim Cevdet Secondary School, which were demolished and reconstructed within the scope of ISMEP (Istanbul Seismic Risk Mitigation and Emergency Preparedness Project). In the study, the behaviors preferred by the students were also examined through the concepts of personal space, privacy and social interaction within the scope of environmental and behavioral theories. As a result of the study, it was determined that gallery spaces increase the social interactions of students in school buildings with gallery spaces.

Keywords: Middle School, Gallery Space, Student, Behaviour, Social Interaction.

GİRİŞ

Çevre, kişilerin algı ve davranış biçimlerini geliştirmelerini sağlarken, davranışlar da zaman içerisinde çevreyi şekillendirir. Çocuk için çevre, fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişimine paralel olarak ev, ev yakın çevresi, sokak, okul ve oyun alanları vb. etkileşime geçtiği en temel mekansal birimlerden oluşur. Çocuğun gelişim sürecinin en önemli kısmını ise eğitim süreci ve eğitim aldığı okul mekanları oluşturmaktadır. Okul mekanları, çocuğun toplum içinde yer almasını sağlayan hem sosyal hem de fiziksel bir çevre olarak tanımlanabilir. Çocukların yaşları büyüdükçe sosyal çevreleri de genişler bu anlamda okul, ev ortamında edinemediği sosyal ortamı kendi yaşlılarıyla deneyimleyebildikleri sosyal bir ortam sunmaktadır. Okul ortamı, sosyal etkileşimleri mekansal olarak destekler. Mekansal örüntüde gizlenen sosyal anlamlar, öğrencilerin mekan kullanım biçimlerini belirler (Wolfe and Rivlin, 1987).

Piaget, okulları çocukların kişisel gelişimleri, kimlik arayışı ve sosyal ilişkileri için önemli bir çevre olarak tanımlar (Erikson, 1963). Okulda geçirilen vakit, çocuğun sosyal etkileşimlerini çocuk-ebeveyn ve çocuk-kardeş ilişkilerinden çocuk-öğretmen ve çocuk-arkadaşlık ilişkilerini kapsayan yelpazede genişletmesine olanak tanır (Pollon, 2009). Özellikle sınıf dışı alanlarda zaman geçirmek (görüşme, konuşma, oyun ve bir başkası ile etkileşim) öğrencilerin sosyalleşmeleri için çok önemlidir. Pellegrini (1993), çocukların teneffüs zamanlarında daha az gözetim altında olmalarından dolayı kurdukları oyunlar ve sosyal ilişki biçimleri ile mekan tercihlerinin çeşitlilik gösterdiğini vurgulamaktadır. Çevre-davranış etkileşimleri bağlamında, çok sayıda eğitim yapıları odaklı araştırmadan elde edilen bulgular, çocuk gelişimi, mekan ve boş zaman gibi faktörlerin eğitim ve davranış üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Conners, 1983; Moore ve Lackney, 1987; Evans, 1997; Blatchford, 1998).

Çalışma kapsamındaki ortaokul düzeyinde çocukların gelişimsel ihtiyaçlarının anlaşılabilmesi için boş zaman süresinde veya sınıf dışı alanlarda geçirilen zamanlarda gerçekleştirdikleri davranışlar ve sosyal ilişkiler önemlidir (Blatchford, 1998). Birçok çalışma, çocukların ve özellikle genç ergenlerin gelişiminde, yaşıt ilişkileri, arkadaşlık ilişkileri ve etkileşimlerin önemli bir etken olduğunu göstermiştir (Blatchford, 1998; Hartup, 1992). Ayrıca ortaokul döneminde öğrencilerin arkadaşları ile birlikte vakit geçirme ve sosyalleşme ihtiyaçlarının yanı sıra kişisel alan ve mahremiyet ihtiyaçlarının da bulunduğu literatür araştırmalardan elde edilmiştir.

Sosyal etkileşim kapsamında mekanlar “düşük etkileşimsel (sosyofugal)” ve “yoğun etkileşimsel (sosyopedal)” çevreler olarak tanımlanmaktadır (Sommer, 1969). Sosyopedal insanları bir araya getiren anlamını taşıırken, sosyofugal mekan da insanları birbirinden uzaklaştırma özelliklerine sahiptir (Lawson, 2001). Okul mekanlarında sosyal etkileşimlerin düzenlenmesi sosyal ve mekansal açıdan birçok farklı boyutlarda değerlendirilebilir. Örneğin, cinsiyet ve yaş grubu farklılıkları sosyal etkileşim düzenlemelerini etkileyen faktörlerdendir. Mekansal faktörler bakımından, plan kurgusu içinde yer aldıkları konumlara göre dolaşım alanları (koridor, etkinlik alanı, giriş), sınıflar, merdiven ve diğer mekanlar (ıslak hacim, kütüphane vb.), dış mekan olarak bahçe veya iç ve dış mekan oturma elemanları sosyal etkileşim olanağı yaratan, yöneten veya sınırlayan bileşenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında zaman faktörü de okullarda sosyal etkileşimleri yönlendiren diğer bir unsurdur. Bu bağlamda çalışmada yer alan ortaokul yapıları öğrencilerin gelişimsel ihtiyaçlarının bir gereği olan sosyal etkileşim bağlamında oldukça zengin verilerin elde edilebileceği bir alan çalışması oluşturmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde okul mekanları, eğitim sistemlerinin sürekli değişmesi, eğitimde mimari gereksinimlerin ve öğrenci sayısının artması gibi nedenlerden dolayı sürekli değişim göstermiştir ve göstermeye de devam etmektedir. Eğitim yapılarının plan şeması genel olarak ana bir koridor mekanı ve sirkülasyon çekirdeği üzerinden şekillenirken, yeni yapı uygulamaları mekansal ölçek, işlev, plan ve cephe düzeni ile kullanılan malzemeler açısından farklılıklar göstermektedir. Son yıllarda ülkemizde özellikle İstanbul’da deprem nedeni ile yenilenen okul yapıları, öğrencilerin sosyalleşebildikleri sınıf dışı kullanım alanlarına ilişkin tasarımlar ile farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmalar özellikle mekan kurgusunda galeri boşluklarını içeren İSMEP (İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi) kapsamında tasarlanmış olan yeni dönem okul yapılarında görülmektedir.

Mekansal boşluklar kapsamında literatürde atrium/galeri boşluğu odaklı çalışmaların büyük bir kısmının ışık, havalandırma, ısıtma, yangın performansı vb. gibi çevresel etkilere odaklandığı görülmüştür. Bunun haricinde atriumun genişlik, ferahlık hissini arttırdığı, katlar arası sosyal ve görsel iletişimi

yaratmaya yardımcı olduğunu kanıtlayan çeşitli yapı türlerinde çalışmalar da mevcuttur (Wu, 2020; Alagamy, 2018; Lee, 2019). Özetle galeri boşluklu mekanların çevresel olarak sunduğu yararlarının yanı sıra görsel algıyı ve sirkülasyonu desteklediğine, sosyal etkileşimlere olanak sağladığına ilişkin bilgilere ulaşılmıştır.

Bu bildiri de araştırmanın kavramsal çerçevesine ve okul binalarının fiziksel özelliklerine ilişkin bölümler ile alan çalışması sonucunda elde edilen davranış verileri ve bu verilerin tartışılmasına yönelik bölümler sunulmaktadır.

MATERYAL VE YÖNTEM

İstanbul Valiliği İstanbul Proje Koordinasyon Biriminin yürütücülüğünde Uygur Mimarlık tarafından 14 adet ilkökul, 19 adet ortaokul ve 10 adet lise ve 1 adet özel eğitim yapısı olmak üzere 44 adet okul binası, İSMEP (İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi) kapsamında projelendirilmiş olup okullar mevcut durumda eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmektedirler. İSMEP Okulları mekan kurgularında atölye niteliğinde öğrencilerin kullanımına yönelik esnek mekanları barındıran, geniş ölçekte derslik dışı alanlardan oluşan, bu derslik dışı alanlarda galeri boşlukları bulunan, yapı bileşenleri kaplamasız ve boyasız, kolay algılanabilir nitelikte olan, enerji tasarruflu olarak tasarlanan yapılarıdır.

Alan çalışması kapsamında koridor ve diğer alanların galeri boşluğu çevresinde düzenlendiği, bir mekansal kurguya sahip olan Hacı Ethem Üktem Ortaokulu (HEÜO) binası ve koridor alanlarının doğrusal biçimde boşluğa eklemlendiği Muallim Cevdet Ortaokulu (MCO) binası dahil edilmiştir.

Hacı Ethem Üktem Ortaokulu (2013), bodrum + zemin + 4 normal kattan oluşmakta olup toplam 27 derslik ve 1122 öğrenci kapasitelidir. Şehir merkezi içerisinde bulunan binanın bahçesinde tören alanı, bir adet açık spor sahası ve kantin mekanı bulunmakta, okul içerisinde idari birimler, bir adet fen laboratuvarı, kütüphane, atölye, konferans salonu, kapalı spor salonu ve voleybol sahası bulunmaktadır. İç mekanda beş kat boyunca dolaşım alanları ile ilişkili, sirkülasyon çekirdeğinin de yer aldığı galeri boşlukları bulunmakta, ayrıca bir bahçe ile iki kat boyunca da açık spor sahasının yer aldığı üstü açık bir avlu bulunmaktadır. Galeri boşlukları ve çevresinden; yatay ve dikeyde katlar arası görsel ilişkiler kurulabilmekte, merdiven ve dolaşım alanlarındaki sirkülasyon ve aktiviteler izlenebilmektedir.

Muallim Cevdet Ortaokulu (2013), bodrum + zemin + 3 normal kattan oluşmakta olup toplam 25 derslik ve 759 öğrenci kapasitelidir. Şehir merkezi içerisinde bulunan binanın bahçesinde tören alanı, bir adet açık spor sahası bulunmakta, okul içerisinde idari birimler, bir adet fen laboratuvarı, kütüphane, atölye, konferans salonu, kapalı spor salonu ve kantin mekanı bulunmaktadır. İç mekanda dört kat boyunca dolaşım alanları ile ilişkili, sirkülasyon çekirdeğinin de yer aldığı cepheye bitişik konumda galeri boşlukları bulunmaktadır. Galeri boşlukları ve çevresinden; katlar arası ve bahçe ile görsel ilişkiler kurulabilmekte, merdiven alanlarındaki sirkülasyon ve aktiviteler izlenebilmektedir.

Her iki binada da hafta içleri toplam 7 ders üzerinden 40'ar dakika ders saati, toplam 6 teneffüs zamanı üzerinden 10'ar dakika teneffüs saati uygulaması ve tam gün eğitim verilmektedir. Alan çalışmasının yapıldığı dönemde Hacı Ethem Üktem Ortaokulu (HEÜO) binasında 60 dakikalık öğlen saati uygulaması yapılmakta olup Muallim Cevdet Ortaokulu (MCO) binasında bu uygulama yapılmamaktadır. Öğlen saati uygulamasının her iki okulda yapılmaması, zaman aralığının çok geniş olması ve bu zaman aralığında çoğu öğrencinin çevredeki evlerine gidip döndükleri için öğlen saati çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Davranış verilerinin elde edilmesinde, teneffüs (serbest boş zaman) zaman dilimleri seçilerek gözlem çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan gözlem süresince, öğrencilerin mekansal ve sosyal davranış biçimleri tespit edilmiştir. Davranış verilerinin elde edilmesinde, öğrencilerin sınıf dışı dolaşım alanlarındaki davranış parametrelerini tespit edebilmek amacıyla iki ders günü içindeki öğleden önce ve öğleden sonraki 10'ar dakikalık toplam dört teneffüs zamanı aralıklarında katlarda fotoğraf çekimi ve gözlem çalışması gerçekleştirilmiştir.

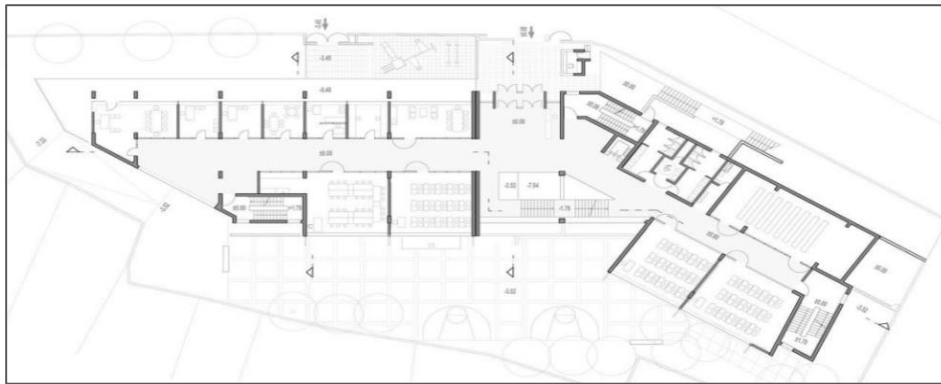
Şekil 1. Hacı Ethem Üktem Ortaokulu (HEÜO) zemin kat plan şeması

Şekil 2. Hacı Ethem Üktem Ortaokulu (HEÜO) dış cephe

Şekil 3. Hacı Ethem Üktem Ortaokulu (HEÜO) galeri boşluğu çevresi

Şekil 4. Muallim Cevdet Ortaokulu (MCO) zemin kat plan şeması

Şekil 5. Muallim Cevdet Ortaokulu (MCO) dış cephe

Şekil 6. Muallim Cevdet Ortaokulu (MCO) galeri boşluğu çevresi

Tüm aşamalardan elde edilen sonuçların değerlendirilmesi ve yorumlanması galeri boşluğu çevresi ve dışındaki alanlar üzerinden karşılaştırılmalı olarak gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda çalışmada, tercih edilen davranış verileri, çevre ve davranış teorileri kapsamında kişisel alan, mahremiyet ve sosyal etkileşim kavramları üzerinden irdelenmiştir.

Hacı Ethem Üktem Ortaokulu (HEÜO) binasında galeri boşluğu çevresinde, giriş alanı, koridor alanları, etkinlik alanları, spor salonu giriş ara koridoru ve sahanlık alanları bulunmaktadır. Galeri boşluğu dışında ise sınıf koridoru, geçiş koridoru ve geçit, yangın merdiveni giriş holleri bulunmaktadır. Spor salonu ve spor sahası çoğunlukla ders kapsamında kullanıldığından gözlem çalışmasında yer almamıştır. Ayrıca bodrum katında bulunan alanların özel günler dışında kullanmadığı görüldüğünden bodrum kat değerlendirme kapsamı dışında bırakılmıştır.

Muallim Cevdet Ortaokulu (MCO) binasında galeri boşluğu çevresinde, giriş holü, koridor alanları, bahçeye çıkış alanı bulunmaktadır. Galeri boşluğu dışında ise koridor alanları ve ara konumlardan etkinlik alanı, koridordaki diğer cep alanları (temizlik odası girişi), yangın merdiveni giriş holü bulunmaktadır. Spor salonunun ders kapsamında kullanıldığı, kantinin de çoğunlukla geçici olarak kullanıldığı ve kantinden yiyecek alınarak bahçeye geçildiği anlaşıldığından bu mekanlar gözlem çalışmasında yer almamıştır.

Gözlem süresi boyunca öğrencilerin tercih ettikleri davranış biçimleri süreleriyle birlikte daha önceden hazırlanmış olan kontrol föyüne işlenmek suretiyle kayıt altına alınmıştır. Öğrencilerin gözlemlenen mekansal davranışları; durma/bekleme/çevreyi izleme, tur atarak yürüme ve sosyal etkileşime dayalı olarak gerçekleşen oyun oynama ve sohbet etme üzere dört kategoride sınıflandırılmış, öğrencilerin sosyal davranışları ise; tekil olma, bireysellik (Mod 1), ikili yakın arkadaşlık ilişkileri (Mod 2) ve 3 veya daha fazla kişilik grup oluşturma (Mod 3) olmak üzere üç kategoride sınıflandırılmıştır.

Gözlemlenen davranışlar her 10 dakikalık periyod için kontrol föylerine her öğrenci için "1" sayısal değer olarak girilmiştir. Sosyal davranış modlarına ilişkin olarak ise bireysel olanlarda her öğrenci için "1" sayısal değer, ikili arkadaşlık davranışı gösteren öğrencilerde her ikili grup için "1" sayısal değer, gruplaşma davranışı gösteren öğrencilerde de her bir grup için "1" sayısal değer girilmiştir.

Mekansal ve sosyal davranışların detaylandırılması, seçilen okul binasında yer alan galeri boşluklarının sosyal etkileşimleri etkileyip etkilemediğinin irdelenebilmesi adına çalışma önemsenmektedir.

BULGULAR

Galeri boşluğunun merkezde yer aldığı (koridor ve diğer alanların galeri boşluğu çevresinde düzenlendiği) plan şemasına sahip olan Hacı Ethem Üktem Ortaokulu (HEÜO) binasında gözlem analizi sonucunda öğrencilerin %70,6 oranında galeri boşluğu çevresindeki alanlarda, %29,3 oranında ise galeri boşluğu dışındaki alanlarda bulunmayı tercih ettikleri tespit edilmiştir (Tablo 1). Okul bütününde tüm davranış tiplerinde genel kullanım frekansının galeri boşlukları çevresinde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

| 50

Tablo 1. Hacı Ethem Üktem Ortaokulu (HEÜO) binasında toplam elde edilen mekansal davranış dağılım çizelgesi

	Okul genel	%	Galeri boşluğu çevresi	%	Galeri boşluğu dışı	%
Durma- izleme	200	27,8	116	16,1	84	11,6
Sohbet etme	301	41,9	221	30,7	80	11,1
Yürüme	110	15,3	78	10,8	32	4,4
Oyun oynama	107	14,9	92	12,8	15	2
	718	100	507	70,6	211	29,3

Davranış verileri galeri boşluğu bileşeni üzerinden değerlendirildiğinde; öğrencilerin %30,7 oranında galeri boşluğu çevresinde sohbet etmeyi tercih ettikleri gözlenirken, %11,1 oranında galeri boşluğu dışındaki alanlarda sohbet etmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Bunun yanında galeri boşluğu çevresinde öğrencilerin %16,1 oranında durarak etrafi izlemeyi, %10,8 oranında tur atarak yürümeyi tercih ettikleri tespit edilmiştir.

Oyun oynama davranışları ise galeri boşluğu çevresinde %12,8 oranında gözlenirken, galeri boşluğu dışındaki alanlarda bu oranın %2'ye düştüğü görülmektedir. Galeriy boşluğu dışındaki alanlarda durma/izleme davranışının %11,6 oranında ve yürüme davranışının ise %4,4 oranında gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Davranış verileri sosyal modlar üzerinden irdelendiğinde; öğrencilerin %29,7 oranında galeri boşluğu çevresinde ikili yakın arkadaşlık ilişkileri (Mod 2) kurdukları gözlenirken, galeri boşluğu dışındaki alanlarda ikili yakın arkadaşlık ilişkilerinin (Mod 2) %10,2 oranına düştüğü görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Hacı Ethem Üktem Ortaokulu (HEÜO) binasında toplam elde edilen sosyal davranış dağılım çizelgesi

	Okul genel	%	Galeri boşluğu çevresi	%	Galeri boşluğu dışı	%
Mod 1	210	48,8	116	26,9	94	21,8
Mod 2	172	40	128	29,7	44	10,2
Mod 3	48	11,1	34	7,9	14	3,2

Bunun yanında galeri boşluğu çevresinde %26,9 oranında bireysel davranış (Mod 1) ve %7,9 oranında ise grup arkadaşlıkları (Mod 3) tespit edilmiştir. Galeriy boşluğu dışındaki alanlarda ise bireysel

davranışlar (Mod 1) %21,8 oranında ortaya çıkarken, grup arkadaşlıkları (Mod 3) %3,2 oranında tespit edilmiştir.

Genel olarak galeri boşluğu çevresinde tüm davranış frekanslarının arttığı, sosyalleşme üzerine temellenen sohbet etme ve oyun oynama davranışlarının toplam frekansının daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin mekansal davranış biçimlerinin yanı sıra sosyal davranışlarının da farklılaştığı görülmektedir. Galeri boşluğu çevresinde en baskın sosyal davranışın ikili arkadaşlık modu (Mod 2) olduğu, boşluk dışındaki alanlarda ise en baskın sosyal davranışın bireysellik (Mod 1) olduğu gözlemlenmiştir.

Galeri boşluğunun cephede yer aldığı (koridor alanlarının doğrusal biçimde boşluğa eklenildiği) plan şemasına sahip olan Muallim Cevdet Ortaokulu (MCO) binasında gözlem analizi sonucunda öğrencilerin %55,2 oranında galeri boşluğu çevresini, %44,7 oranında ise galeri boşluğu dışındaki diğer alanları tercih ettikleri tespit edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Muallim Cevdet Ortaokulu (MCO) binasında toplam elde edilen mekânsal davranış dağılım çizelgesi

	Okul genel	%	Galeri boşluğu çevresi	%	Galeri boşluğu dışı	%
Durma-izleme	45	6,9	20	3,1	25	3,8
Sohbet etme	405	62,9	247	38,4	158	24,5
Yürüme	84	13	48	7,4	36	5,5
Oyun oynama	109	16,9	40	6,2	69	10,7
	643	100	355	55,2	288	44,7

Davranış verileri galeri boşluğu bileşeni üzerinden değerlendirildiğinde; öğrencilerin %38,4 oranında galeri boşluğu çevresinde sohbet etmeyi tercih ettikleri gözlenirken, %24,5 oranında galeri boşluğu dışındaki alanlarda sohbet etmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Bunun yanında galeri boşluğu çevresinde öğrencilerin %7,4 oranında tur atarak yürümeyi tercih ettikleri, galeri boşluğu dışında ise %5,5 oranında tercih ettikleri tespit edilmiştir. Galeri boşluğu çevresinde %6,2 oranında ve %3,1 oranında görülen oyun oynama ve durma/izleme davranışlarının ise galeri boşlukları dışındaki alanlarda % 10,7 oranında ve %3,8 oranında olduğu görülmektedir.

Davranış verileri sosyal modlar üzerinden irdelendiğinde; öğrencilerin %33,6 oranında galeri boşluğu çevresinde ikili yakın arkadaşlık ilişkileri (Mod 2) kurdukları gözlenirken, galeri boşluğu dışındaki alanlarda ikili yakın arkadaşlık ilişkilerinin (Mod 2) %20,2 oranına düştüğü görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Muallim Cevdet Ortaokulu (MCO) binasında toplam elde edilen sosyal davranış dağılım çizelgesi

	Okul genel	%	Galeri boşluğu çevresi	%	Galeri boşluğu dışı	%
Mod 1	49	17,3	22	7,8	27	9,5
Mod 2	152	53,9	95	33,6	57	20,2
Mod 3	81	28,7	42	14,8	39	13,8

Bunun yanında galeri boşluğu çevresinde %14,8 oranında grup arkadaşlıkları (Mod 3) ve %7,8 oranında bireysel davranışlar (Mod 1) tespit edilmiştir. Galeride boşluğu dışındaki alanlarda ise grup arkadaşlıkları (Mod 3) %13,8 oranında ortaya çıkarken, bireysel davranışlar (Mod 1) %9,5 oranında tespit edilmiştir.

Genel olarak galeride boşluğu çevresinde tüm davranış frekanslarının arttığı görülürken sosyalleşme üzerine temellenen sohbet etme ve oyun oynama davranışlarının toplam frekansının daha yüksek olduğu görülmektedir. Sosyal davranış verilerine bakıldığında ikili arkadaşlık davranış modu (Mod 2) frekansının galeride boşluğu çevresinde daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanında grup davranışı (Mod 3) frekansının galeride boşluğu çevresinde yükseldiği görülürken bireysel davranışların (Mod 1) galeride boşluğu dışındaki alanlarda yükseldiği tespit edilmiştir.

Elden edilen davranış verileri bütüncül olarak irdelendiğinde;

- Her iki okulda da galeride boşlukları çevresinde kullanım frekansının en yüksek olduğu görülmektedir.
- Her iki okulda da galeride boşlukları çevresinde sohbet etme davranışının en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir.
- HEÜO binasında boşluk çevresinde en baskın sosyal davranışın ikili yakın ilişkiler (Mod 2) olduğu görülürken MCO binasında galeride boşluğu çevresinde en baskın sosyal davranışın ikili yakın arkadaşlık (Mod 2) ve grup arkadaşlığı (Mod 3) modu olduğu görülmektedir.
- Bu sonuçlar öğrencilerin sınıflardan çıktıktan sonra doğrudan galeride boşlukları ile etkileşime geçtiklerini göstermektedir.
- Her iki okulda da boşluk dışındaki alanlarda bireysel davranışların (Mod 1) yükseldiği, sosyalleşme temelli ikili yakın ilişkiler (Mod 2) ve grup arkadaşlığı (Mod 3) modu frekanslarının düştüğü görülmektedir.
- Bu sonuçlar galeride boşluğundan uzaklaştıkça öğrenciler arasındaki sosyalleşmelerin azaldığını göstermektedir.

Sonuç olarak, galeride boşluğu çevresi alanların mekansal ve sosyal davranışlar açısından etkin bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda galeride boşluğunun, öğrencilerin sosyal etkileşim düzeylerini arttırdığını söylemek mümkündür.

SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Çalışma kapsamında tespit edilen davranış biçimi ve modları çevre-davranış teorileri kapsamında değerlendirildiğinde; okul mekanlarının öğrencilerin sosyal etkileşim, kişisel alan, mahremiyet istek ve ihtiyaçları bağlamında önemli bir etki oluşturduğu öngörülmektedir. Ortaokul döneminde öğrencilerin arkadaşları ile birlikte vakit geçirme ve sosyalleşme ihtiyaçlarının yanı sıra kişisel alan ve mahremiyet ihtiyaçlarının da bulunduğu literatür araştırmalardan elde edilmiştir. Bu yaş döneminin fiziksel ve psiko-sosyal ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda çalışmada öğrenci davranışlarına yönelik etkileşimlerin ve ihtiyaçların galeride boşluğu çevresinde ve dışındaki alanlarda farklılaştığı saptanmıştır.

Mekansal kurguda galeride boşluğu iç mekanda yatay ve dikeyde sirkülasyon ve aktivitelerin izlenebilmesine olanak sağlamaktadır. Öğrenci hareketliliğinin yüksek olduğu galeride boşluğu ve çevresinin, öğrencilerin birbirleriyle temas ettikleri, birbirlerini görebildikleri, ikili veya gruplar halinde hareket ettikleri, öğrenciler arası kişisel mesafelerin azaldığı, yoğun kullanımlı alanlardan oluştuğu görülmüştür. Bu alanlarda öğrencilerin ve eylemlerin görülebilir olması, mahremiyet kurma gereksinimlerini de arttırmıştır.

Galeride boşluğu dışındaki alanlara bakıldığında ise öğrencilerin sosyal etkileşimden kaçındığı, mahremiyet ve kişisel alanını ifade etmeye yönelik davranışlar sergiledikleri ve bireysel olarak hareket ettikleri görülmüştür. Başka bir ifadeyle boşluk çevresinde sosyalleşen öğrencilerin boşluk dışındaki alanlar bunu sağlayamadığında etkileşime girmekten kaçındıkları ortaya çıkmıştır. Öğrenciler galeride boşluğu dışında gizli kalan konumlarda kendilerine ait alanlar oluşturmuşlardır.

Bu çalışma ile sosyal etkileşim okul binalarında öğrencilerin temel ihtiyaçlarından birisi olarak ortaya çıkmıştır. Galeride boşluğu ve sosyal etkileşim arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılmasının, okul binalarının

tasarım kriterlerinin değerlendirilmesi ve yeni yapılacak tasarımlar için sunulan içerikler kapsamında yol gösterici olacaktır.

Çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar okul binalarında öğrencilerin etkileşime geçebildikleri alanların galeri boşlukları gibi görsel etkileşime olanak sağlayan tasarımlar ile desteklenmesi gerektiğine dair ipuçları içermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte okul mekanlarının öğrencilerin kişisel alan, mahremiyet ve sosyal etkileşim ihtiyaçlarına yönelik olarak düzenlenmesi gerekliliği, okul çevrelerinin mekansal düzenine ilişkin üzerinde durulması gereken bir sonuçtur. Tasarımın öğrencilere sağlayacağı özgürlük, aidiyet, erişilebilirlik, sosyal ilişkiler, güvenlik ve mahremiyet gibi kavramlar da onların, mekansal davranış ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik parametreler olarak rol oynayacaktır.

KAYNAKLAR

- Wolfe, M. ve Rivlin, L.G. (1987) *The Institution in Children's live in* ed. Weinstein, C. S., & Thomas, G. D., *Spaces for children: the built environment and child development*. Plenum Press, New York and London.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton.
- Pollon, D., (2009). *Educators' Understanding of Child Development in Successful Schools that Face Challenging Circumstances*, PhD, University of Toronto.
- Pelligrini, A. (1993). *School Recess: Implications for Education and Development*. *Review of Educational Research*, Spring, Vol. 63, No. 1, 51-67.
- Connors D. A., (1983). *The School Environment: A Link to Understanding Stress, Theory into Practice*, No. 1, 15-20, Taylor & Francis, Ltd.
- Moore, G. T. and Lackney J.A.,(1987). *The Physical Environment and Cognitive Development in Child- Care Centers Spaces For Children*, New York.
- Evans, J. (1997). *Rethinking recess: signs of change in Australian primary schools*. *Education Research and Perspectives*, 24(1), 14e27.
- Blatchford, P., (1998). *Social Life in Schools*. London: Falmer Press.-Perkins, B. 2001.*Building Type Basics for Elementary and Secondary Schools*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Sommer, R. (1969). *Personal Space: The Behavioral Basis of Design*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Lawson, B., (2001). *Language of Space*, Oxford: Architectural Press.
- Wu, X., Oldfield, P., Heath, T., (2020). *Spatial Openness and Student Activities in an Atrium: A Parametric Evaluation of a Social Informal Learning Environment*, *Building and Environment*, Volume 182, 2020.
- Alagamy, F., S., Al-Hagla, K., (2018). *An Integrated Approach for Analyzing Connectivity in Atria*, *Alexandria Engineering Journal*.
- Lee, J. H., (2019). *Identifying spatial meanings of atria in built environment and how they work*, *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 247-261.

Presentation ID / Sunum No:35

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-2436-1690

| 54

Öğretmenlerin Kişilik Özelliklerinin Duygusal Zekâ Düzeyleri ve Karar Verme Stilllerine Etkisi

Araştırmacı Ersin İlaslan¹

¹Sakarya Üniversitesi

ÖZET: Bu araştırma öğretmenlerin kişilik özelliklerinin duygusal zekâ düzeyleri ve karar verme stilleri üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kapsamında olan araştırmanın evrenini, Kütahya'da yaşayan öğretmenler oluşturmaktadır. Örneklemi ise, evrenin çok geniş olması, düşük maliyet gerektirmesi ve uygulanması kolay olmasından ötürü tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme metodu ile belirlenmiş Kütahya İlindeki okullarda farklı branşlarda görev yapan 400 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın verilerinin elde edilmesinde anket yöntemine başvurulmuş olup veriler araştırmanın amacına yönelik oluşturulan, sosyo-demografik form, Beş Faktör Kişilik Ölçeği, Duygusal Zekâ Ölçeği ve Karar Verme Stilleri Ölçeği ile elde edilmiştir. Anket soruları elektronik ortamda katılımcılara ulaştırılmıştır. Elde edilen veriler, SPSS 22 programı vasıtasıyla gerekli istatistiksel analizler yapılmıştır. Araştırmanın sonunda, kişilik özelliklerinin duygusal zeka ve karar verme tarzı arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Kişilik Özellikleri, Duygusal Zekâ, Karar Verme Stilleri.

The Effect of Teachers' Personal Characteristics On Emotional Intelligence Levels and Decision-Making Styles

ABSTRACT: This study aims to determine the effect of teachers' personality traits on their emotional intelligence levels and decision-making styles. The population of the research, which is within the scope of relational survey model, one of the quantitative research methods, consists of teachers living in Kütahya. The sample consists of 400 teachers working in different branches in schools in Kütahya Province, which was determined by convenient sampling method from non-random sampling methods due to the fact that the universe is very large, requires low cost and is easy to apply. The survey method was used to obtain the data of the study and the data were obtained with the socio-demographic form, Five Factor Personality Scale, Emotional Intelligence Scale and Decision Making Styles Scale, which were created for the purpose of the research. The survey questions were delivered to the participants electronically. The data obtained were statistically analyzed by means of SPSS 22 program. At the end of the study, it was determined that there is a significant relationship between personality traits, emotional intelligence and decision-making style.

Keywords: Teacher, Personality Traits, Emotional Intelligence, Decision Making Styles. Presentation

Giriş

Okulların sosyal yerler olması ve öğrenmenin özünde sosyal bir süreç olması nedeniyle, öğretmenlerin sosyal ve duygusal yeterliliklerinin öğretme/öğrenme süreci üzerinde büyük etkisinin olduğunu öne sürülmektedir (Ergur, 2009). Jennings ve Greenberg (2009), sosyal ve duygusal olarak yetkin öğretmenlerin, öğrencileriyle destekleyici ve teşvik edici ilişkiler geliştirerek sınıfın gidişatını belirlediklerini ifade etmektedirler. Sosyal ve duygusal açıdan yetkin öğretmenler, öğrencilerin güçlü yönleri ve yetenekleri üzerine inşa edilen dersler tasarlamaktadır, içsel motivasyonu teşvik edecek davranış yönergeleri oluşturmaktadır ve uygulamaktadır. Ayrıca toplum yanlısı davranışlar sergileyerek saygılı ve uygun iletişim için rol modeller olarak hareket etmektedir (Hen ve Sharabi-Nov, 2014). Bu

nedenle, tüm öğrencileri öğrenmeye, çalışmaya ve potansiyellerinin tamamına katkıda bulunmaya teşvik eden türden bir dengeye ulaşmak için öğretmenler, sosyal ve duygusal becerilerin bilgisi ve uygulamasıyla iyi donanımlı olmalıdır (Ergur, 2009).

Araştırma sonuçlarına dayanarak kişilik yapısının duygusal zekâ ve karar verme üzerinde etkili olan önemli bir yapı olduğunu söylenebilir. Bu çalışma ise öğretmenlerin kişilik özelliklerinin duygusal zekâ düzeyleri ve karar verme stillerine etkisini incelemektedir.

Çalışmada İstatistiki analizlere bağlı olarak ile aşağıdaki hipotezler test edilecektir:

H1: Öğretmenlerin kişilik özelliklerinin duygusal zekâ düzeyleri ve karar verme stilleri üzerinde etkisi vardır.

- Dışa dönük kişilik tipi ile duygusal zekâ düzeyleri ve karar verme stilleri arasında bir ilişki vardır.
- Uyumlu kişilik tipi ile duygusal zekâ düzeyleri ve karar verme stilleri arasında bir ilişki vardır.
- Sorumlu kişilik tipi ile duygusal zekâ düzeyleri ve karar verme stilleri arasında bir ilişki vardır.
- Duygusal olarak dengeli kişilik tipi ile duygusal zekâ düzeyleri ve karar verme stilleri arasında bir ilişki vardır.
- Deneyime açık kişilik tipi ile duygusal zekâ düzeyleri ve karar verme stilleri arasında bir ilişki vardır.

H2: Öğretmenlerin kişilik özellikleri çeşitli değişkenler (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, mesleki kıdem) bakımından farklılaşmaktadır.

H3: Öğretmenlerin duygusal zeka düzeyleri çeşitli değişkenler (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, mesleki kıdem) bakımından farklılaşmaktadır.

H4: Öğretmenlerin karar verme stilleri çeşitli değişkenler (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, mesleki kıdem) bakımından farklılaşmaktadır.

Kişilik Kavramı

Kişilik, insanları birbirinden ayıran, iş ve çevre algılarını etkileyen en önemli faktörlerden biridir (Çarıkcı vd., 2010). "Kişilik" kelimesinin kökeni, maske olarak yorumlanan Latince "persona" teriminden gelmektedir (Bajwa vd., 2016). Kişilikle ilgili literatürde farklı disiplinlerden araştırmacılar tarafından çok sayıda tanım yapılmıştır. Bu tanımlardan birine göre kişilik, bireylerdeki organize ve nispeten kalıcı olan ve bireyin ruhsal, fiziksel ve sosyal çevrelerle etkileşimlerini ve uyumlarını etkileyen psikolojik özellikler ve mekanizmalar kümesi olarak tanımlanabilir. (Larsen, 2012).

Duygusal Zekâ Kavramı

Duygusal zekaya olan ilgi, kısmen, duygusal bilginin işlenmesindeki bireysel farklılıkların yaşam başarısını öngördüğü iddiasını yansıtmaktadır (Goleman, 1998; Salovey ve Mayer, 1990). Duygusal zeka kavramı kısmen sosyal zeka hakkındaki önceki fikirlerden türemiştir bir kavramdır (Mayer, Caruso ve Salovey, 1999; Salovey ve Mayer, 1990). Thorndike (1920), zekayı "sosyal zeka" olarak bilinen farklı bir boyuttan inceleyerek duygusal zeka üzerine ilk çalışmaları yapmıştır. Buna göre sosyal zeka insan ilişkilerinde akıllıca hareket etmek için erkekleri ve kadınları anlama ve yönetme yeteneği olarak tanımlanmıştır. Başka bir deyişle, sosyal zeka başkalarını anlamak ve yönetmekle ilgilidir (Kanesan ve Fauzan 2019). Daha sonra Gardner (1983), zekayı "bir sorunu çözme yeteneği" olarak tanımlayarak çoklu zeka kuramını önermiştir. Çoklu zeka teorisinde zeka, içsel ve kişilerarası zeka dahil olmak üzere sekiz yöne ayrılmıştır. Kişisel zeka iç gözlemlerle ilgiliyken, kişilerarası zeka başkalarını anlamakla ilgilidir (Kanesan ve Fauzan 2019).

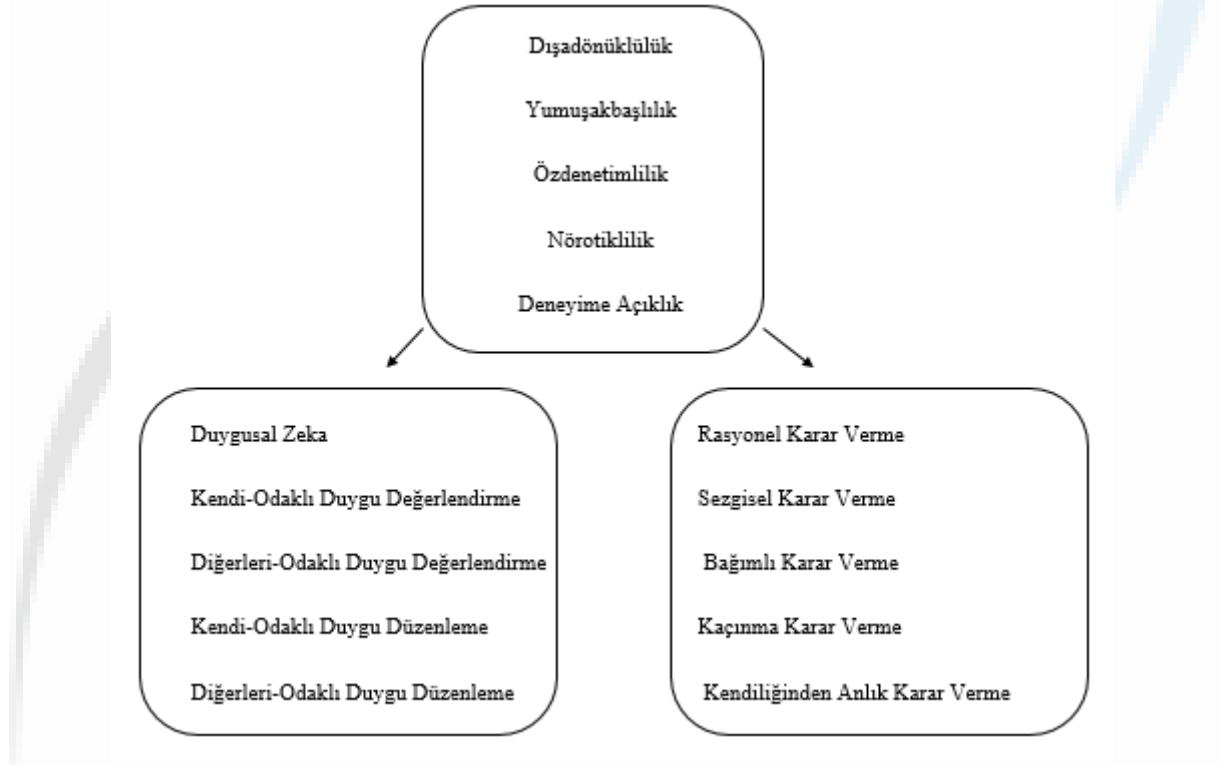
Karar Verme Stilleri Kavramı

İnsanlar hem bireysel hem de örgütsel faaliyetlerinde sıklıkla sorunlarla karşılaşılır ve bu sorunları çözebilmek için belirli kararlar almak zorunda kalırlar. Sorunlar, bir kişinin amacına ulaşmak için yönlendirdiği kişiliğinin mevcut güçlerinin önündeki engellerdir. Bu sorunlar basit veya çok karmaşık olabilir. Basit veya karmaşık bir sorunu çözmek için en uygun alternatif hareket tarzı seçilmelidir. Bu hareket tarzının seçimine karar verme denilmektedir (Dinçer ve Fidan, 1995). Karar verme hedeflere ulaşmak veya mevcut sorunu çözmek için alternatifler arasından en iyi seçeneğin seçimidir (Üngüren, 2011).

YÖNTEM

Araştırma, ilişkisel tarama modelinde bir çalışmadır. Araştırmada duygusal zekâ, karar verme tarzı ve kişilik özellikleri olmak üzere üç değişken yer almaktadır. Kişilik özellikleri bağımsız değişken; duygusal zekâ ve karar verme tarzı bağımlı değişken olarak yer almaktadırlar. Araştırma modeli aşağıda gösterildiği şekildedir:

Şekil 1. Araştırma Kapsamında Oluşturulan Model

Veri Toplama Araçları

Çalışmada verilerin toplanması noktasında anket yöntemine başvurulmuştur. Anketler, katılımcılara online olacak şekilde ulaştırılmıştır. Anket içerisinde toplam dört bölüm yer almaktadır. Bu bölümler aşağıda başlıklar halinde açıklanmıştır.

Karar Verme Stilleri Ölçeği

İkinci bölümde yer alan ifadeler Scott ve Bruce (1995) tarafından geliştirilmiş olup Türkçeye uyarlanması Taşdelen (2002) tarafından yapılmıştır. Bu ölçek, rasyonel karar verme (1-5. Maddeler), sezgisel karar verme (6-10. Maddeler), bağımlı karar verme (11-15. Maddeler), kaçınmacı karar verme (16-20. Maddeler), kendiliğinden/ani karar verme (21-25. Maddeler) olmak üzere beş boyut 24 maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler 5'li Likert tipinde yapılandırılmıştır.

Rotterdam Duygusal Zeka Ölçeği

Pekaar ve arkadaşları (2018) tarafından geliştirilen ve Sarıçam ve Çelik (2018) tarafından geçerlik-güvenirlik çalışması yapılan ölçek içerisinde; kendi-odaklı duygu değerlendirme (1-7. maddeler); diğerleri-odaklı duygu değerlendirme (8-14. maddeler); kendi-odaklı duygu düzenleme (15-21. Maddeler) ve diğerleri-odaklı duygu düzenleme (22-28. Maddeler) olmak üzere toplam dört alt boyut yer almaktadır.

Beş Faktörlü Kişilik Ölçeği

Son bölüm olan Beş Faktörlü Kişilik Ölçeği, Rammstedt ve John (2007) tarafından geliştirilmiş olup Horzum ve arkadaşları (2017) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Beşli likert tipinde toplam 10 ifadenin yer aldığı ölçekte “dışadönüklük (1 ve 6. Maddeler), yumuşakbaşlılık (2 ve 7. Maddeler), özdenetim (3 ve 8. Maddeler), nörotiklik (4 ve 9. Maddeler) ve deneyime açıklık (5 ve 10. Maddeler)” olmak üzere beş alt boyut yer almaktadır.

Verilerin Analizinde Kullanılan Yöntemler

Anket yöntemiyle toplanan veriler, SPSS 25.0 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler; frekans analizi, tanımlayıcı istatistik analizler, güvenilirlik analizi, normallik testi, Pearson Korelasyon analizi, regresyon analizi, bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (Anova) ile çözümlenmiştir.

Sonuç

Araştırmanın verilerinin elde edilmesinde anket yöntemine başvurulmuş olup veriler araştırmanın amacına yönelik oluşturulan, sosyo-demografik form, Beş Faktör Kişilik Ölçeği, Duygusal Zekâ Ölçeği ve Karar Verme Stilleri Ölçeği ile elde edilmiştir. Anket soruları elektronik ortamda katılımcılara ulaştırılmıştır. Elde edilen veriler, SPSS 22 programı vasıtasıyla gerekli istatistiksel analizler yapılmıştır. Araştırmanın sonunda, kişilik özelliklerinin duygusal zeka ve karar verme tarzı arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Kaynaklar

- Bajwa, R. S., Batool, I., Asma, M., Ali, H., & Ajmal, A. (2016). Personality traits and decision making styles among university students (Pakistan). *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*, 14(1), 38-41.
- Çarıkcı, İ., Kanten, S., & Kanten, P. (2010). Kişilik, duygusal zeka ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 41-65.
- Dinçer, Ö., & Fidan, Y. (1995). *İşletme Yönetimine Giriş*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Ergur, D. O. (2009). How can education professionals become emotionally intelligent?. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 1023-1028.
- Goleman, D. (1998). *Working with emotional intelligence*. Bantam.
- Hen, M., & Sharabi-Nov, A. (2014). Teaching the teachers: Emotional intelligence training for teachers. *Teaching education*, 25(4), 375-390.
- Horzum, M. B., Ayas, T., & Padır, M. A. (2017). Beş Faktör Kişilik Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 398-408.
- Jennings, P. A., & Greenberg, M. T. (2009). The prosocial classroom: Teacher social and emotional competence in relation to student and classroom outcomes. *Review of educational research*, 79(1), 491-525.
- Kanesan, P., & Fauzan, N. (2019). Models of emotional intelligence: A review. *e-Bangi*, 16, 1-9.
- Larsen R., J. & Buss, D., M. (2012). *Personality Psychology: Domains of Knowledge About Human Nature*. McGraw Hill Higher Education Press, USA.
- Mayer, J. D., & Salovey, P. (1997). *Emotional development and emotional intelligence*. Nova Iorque: Basics Books.

- Pekaar, K. A., Bakker, A. B., van der Linden, D., Born, M. Ph. (2018). Self- and other-focused emotional intelligence: Development and validation of the Rotterdam Emotional Intelligence Scale (REIS). *Personality and Individual Differences*, 120, 222-233.
- Taşdelen, A. (2002). Öğretmen Adaylarının Farklı Psiko-sosyal Değişkenlere Göre Karar Verme Stilleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Thorndike, E. L. (1920). Intelligence and its uses. *Harper's Magazine*, 140, 227-235.
- Üngüren, E. (2011). *Psikobiyolojik kişilik kuramı ekseninde yöneticilerin kişilik özellikleri, karar verme stilleri ve örgütsel sonuçlara yansımaları*. Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Presentation ID / Sunum No:42

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-0543-5199, 0000-0002-1951-5181

| 59

İngilizce Eğitiminde Amaçlanan, Öğretilen ve Öğrenilenler Arasındaki İlişkilerin, Program Türleri Üzerinden İncelenmesi

Öğr.Gör. Cüneyt Bildik¹, Doç.Dr. Sertel Altun²

¹Kırklareli Üniversitesi

²Yıldız Teknik Üniversitesi

*Corresponding author: Cüneyt Bildik

ÖZET: Program yenileme, son yıllarda ülkelerin 21. yüzyılın gerektirdiği beceri ve yetkinlikleri öğrencilere kazandırmak amacıyla başlattıkları program değişiklikleri ile beraber, İngilizce eğitiminin belirgin özelliklerinden biri haline gelmiştir. Program yenileme süreçlerinde, genellikle politika düzeyindeki program söylemleri ve belgeler açısından belirli değişiklikler gözlemlenmekle beraber, bu değişikliklerin okul ortamında öğretilen ve öğrenilenler açısından beklenen etkiyi yaratmaktan uzak kaldığı görülmektedir. Bu uzaklık sonucunda, İngilizce eğitiminde amaçlanan, öğretilen ve öğrenilenler arasında oluşan kopukluklar, son dönemde araştırmacılar ve program yapımcıların üzerinde durduğu, ciddi bir sorun haline gelmiştir. Bu çalışmada, Goodlad vd. (1979) ile van den Akker'in (2010) görüşlerinden hareketle, program türlerinin, eğitim sisteminin değişen düzeylerindeki programların anlaşılması ve bunlar arasındaki mesafelerin giderilmesi amacıyla, etkileşimli bir biçimde işe koşulabileceği önerilmektedir. Bu amaçla, çalışmada ilk olarak program yenileme süreçlerini sekteye uğratan bazı faktörlerin neler olduğu açıklanmıştır. Ardından, program yenileme bağlamında, programın farklı paydaşların bakış açılarından görülmesini sağlayabilecek, ideal, resmi, algılanan, gerçekleşen, deneyimlenen ve öğrenilen olmak üzere, farklı program türleri açıklanarak, bunlar arasında gerçekleşmesi muhtemel etkileşimlere değinilmiştir. Çalışmanın son bölümünde, çeşitli program kavramları ve türlerinin, program araştırmalarında işe koşulmasının bazı olumlu ve olumsuz tarafları tartışmaya açılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İngilizce Eğitimi, Program Yenileme, Program Türleri, Kuram ve Uygulama

Exploring the Relationships Between What's Intended, Taught and Learned in English Education by Utilizing Types of Curriculum

ABSTRACT: Curriculum reform has become a defining characteristic of English language education in recent years as many countries attempt to innovate their language curricula to equip their students with the language skills and competences needed for the 21st century. Although some change has often been observed in language curriculum rhetoric and documents at the policy level during times of reform, such attempts hardly produce the intended impact on what's taught and learned at schools. As a result, the gaps that exist between intentions, practices and students' outcomes of learning in English language education have turned into a serious concern for researchers and policy makers lately. Drawing on the views of Goodlad et al. (1979) and van den Akker (2010), this paper suggests operationalizing the concept of curriculum types in a dynamic manner, as a way of exploring and bridging the gaps between various curricula produced at different levels of an education system. As such, it first presents some factors that cause curriculum reforms to suffer. Then, it introduces various curriculum types such as intended, formal, perceived, operational, experienced and learned curriculum which enable viewing curriculum from the perspectives of different actors in relation to curriculum reforms and exemplifies the tensions that might occur among these. Finally, it discusses some pros and cons of employing such curriculum conceptions for curriculum inquiry.

Keywords: Language Education, Curriculum Reform, Types of Curriculum, Theory and Practice

1. Giriş ve problem durumu

Program yenileme (curriculum reform), programlar kapsamında, okulda öğretilen ve öğrenilenleri geliştirmek amacıyla, politikalar, program dokümanları ve uygulamalarda gerçekleştirilen değişim ve yenilikleri ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır (Gilbert, 2010). Toplumsal ve ekonomik ilerleme bakımından taşıdığı öneme karşın, çoğu ülkede öğrenenlerin İngilizce iletişim kurabilme yeterliğinin istenen düzeyde olmaması, İngilizce öğretiminde program yenileme çalışmalarının giderek hız kazanmasına neden olmuştur (Denman & Al-Mahrooqi, 2019). Ülkeler, başta Avrupa Birliği Ortak Dil Çerçevesi olmak üzere, uluslararası alanda ortaya konan politika ve söylemleri izleyerek, öğrenenlere daha nitelikli bir İngilizce eğitimi sunabilmek adına, yabancı dil öğretim programlarında düzenlemelere gitmeyi tercih etmektedir (Figueras, 2012). Bunun sonucunda “sosyal aktörler olarak öğrenenler”; “iletişimsel yetkinlik”, “eylem-odaklı yaklaşım”; “seviye tanımlayıcıları” gibi pek çok söylem, ülkelerin dil öğretim programlarına yön veren, ana akım kavramlara dönüşmüştür (Moser, 2015). Ortaya konan bu tür yenilikçi ve ikna edici söylemler, İngilizce öğretiminin politika düzeyindeki yönünü belirlemeye devam ederken, bunların okul ortamındaki öğretime doğrudan yansıtacağı düşüncesi, çoğu durumda kuram ve uygulama arasında boşluklar oluşmasına neden olmaktadır (Giesler, 2021). Araştırmalar, politikalarda amaçlananlar ile öğretim ortamı arasında bu tür boşluk ve uyumsuzluklar bulunması durumunda, İngilizce öğretimindeki yenilik girişimlerinin beklenen etkiyi yaratmasının güç olduğunu göstermektedir (Das vd., 2014; Read, 2019; Silver & Steele, 2005; Waters & Vilches, 2008). Bu açıdan İngilizce öğretiminde ortaya konan politika hedefleri ile gerçekleştirilen uygulamalar arasındaki uyumsuzluk, çoğu ülkede gözlemlenen, yaygın bir sorun haline gelmiştir (Fang & Garland, 2014).

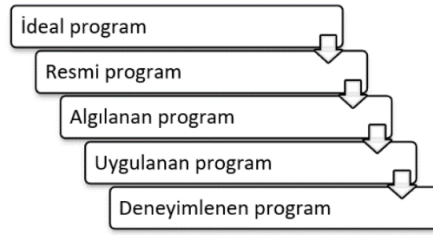
Carless (2012), dil eğitim reformlarının başarısını engelleyen sorunların uygulamadan çok planlamaya ağırlık verilmesinden, paydaşlar arası yeterli iletişim ve etkileşimin kurulamamasına; okullara gerekli destek ve kaynakların sağlanamamasından, öğretmenlerin değişimi algılayış biçimlerine kadar, eğitim sistemi, okul ve öğretmenden kaynaklı etkenlerden ileri geldiğini öne sürmektedir (Carless, 2012). Benzer şekilde van den Akker (2010), program yenileme girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının, eğitim sisteminin farklı düzeyleri arasındaki bağların zayıflığı; programın tasarımındaki tutarsızlıklar ve farklı aktörler arasındaki yetersiz iş birliği gibi ulusal, bölgesel, okul ve sınıf düzeyini ilgilendiren nedenlere dayandığını belirtmektedir. Wedell (2022), yeni bir program geliştirmek dışında, bu programın okullardaki örgütsel düşünce ve işleyişi ne yönde etkileyebileceği ve buna göre programın uygulanışında nasıl bir destek sağlanması gerektiği gibi konuların, politika yapıcılar tarafından yeterince dikkate alınmaması nedeniyle, sistem, kurum ve sınıf düzeyinde, pek çok sorun yaşandığını belirtmektedir. Hayes'e (2012) göre de, İngilizce öğretiminde değişimin başarılı olabilmesi ancak eğitim sistemi içinde bulunan unsurların birlikte hareket etmesi; tüm düzeylerdeki paydaşların değişim sürecine dahil edilmesi; uygulama sürecinde gerekli desteğin sağlanması ve yenilik sürecinin etkin biçimde yönetilmesine bağlıdır. Değinen sorunlar, İngilizce öğretim programlarında gerçekleştirilen yenilemenin, eğitim sisteminin farklı düzeylerini ve çeşitli aktörlerini ilgilendiren, çok boyutlu ve karmaşık bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır (Adamson & Davison, 2003). Bu, eğitimde değişim sürecinin yalnızca ulusal düzeyde üretilen politika ve kuramlar açısından değil, okul düzeyinde gerçekleşenlerden, sınıf içinde öğrencinin deneyimlediği yaşantılara değin uzanan, iç içe geçmiş, ilişkiler üzerinden araştırılmasına ihtiyaç olduğunu göstermektedir (Deng, 2009). Bu çalışmada, bu tür bir araştırma ihtiyacına katkı sunabilmek adına, öncelikle programın çok yönlü ve farklı düzeylerde ele alınmasını sağlayan, çeşitli program türleri tanıtılmış, ardından bunların İngilizce öğretiminde planlan, uygulanan ve öğrenilenler arasındaki ilişkileri anlamak adına, hangi şekillerde işlevselleştirilebileceğine değinilmiştir.

2. Kuramsal ve kavramsal çerçeve

Fullan (1994), beslenen büyük umutlar ve iddialı söylemler arasında, programın gerçekteki uygulanabilirliğinin, program alanında uzunca bir süre, sorun olarak görülmediğinden bahsetmektedir. Diğer bir ifadesiyle, program alanında kuram ve uygulama arasındaki bağ, uzunca bir süre neredeyse yok sayılmıştır (Lovat, 1988). Bu yok sayışta kuşkusuz, program alanına uzun yıllar hâkim olan, iyi bir mühendislik ile oluşturulan bir programın, her eğitim ortamında kusursuzca işleyebileceği inancının payı büyüktür (Marsh & Willis, 2007). Goodlad vd. (1979), program kuramının bilimsel ve teknik yaklaşımların sınırlılıklarını aşmak üzere yeni kavram arayışları içinde olduğu bir dönemde, programın yalnızca geliştiriciler ve üst düzey politika yapıcılar açısından değil, toplumsal, kurumsal ve öğretimsel

olmak üzere, eğitim sistemindeki diğer farklı düzeyleri açısından da ele alınması gerektiğini savunmuştur. Onlara göre, geliştiricilerinin gözünde ideal olan bir program, eğitim sisteminin içerisine girdiğinde değişen şekillerde algılanmakta, belirli bir öğretim ortamında işe koşılmaya başladığında, kaçınılmaz olarak bir dönüşüme uğramakta, incelenmesi gereken bir başkalaşım geçirmektedir (Goodlad vd.,1979). Goodlad vd.'ne (1979) göre, programın politik ve kurumsal düzey dışında, okul ve sınıf düzeyi içine yansıyan farklı yüzlerini görebilmek, araştırmacılar için programı çok yönlü ve bütüncül bir biçimde kavramak bakımından, dikkate değer ve zengin bir araştırma sahası açmaktadır. Böylece Goodlad vd. (1979) bu farklı düzeylerdeki program türlerini ideal (ideal), resmi (formal), algılanan (perceived), gerçekleşen (operational) ve deneyimlenen (experienced) olarak ifade etmiştir.

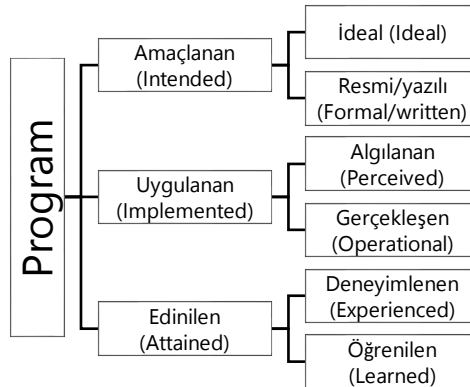
Şekil 1. Farklı program türleri (Goodlad vd. 1979)

Bu sınıflamada ideal program, programın uygulanması ve kullanımına dair tavsiyeler ve niyetleri; resmi program, bunların somutlaşmış, resmi kurumlarca onaylanmış ve okullarda uygulanması beklenen halini; algılanan program, öğretmenin programı ne şekilde gördüğünü; gerçekleşen program, okul ve sınıf ortamının gündelik eğitimsel olaylarını; deneyimlenen program ise tüm bu olayların, öğrenciler üzerindeki etkilerini belirtmektedir (Goodlad vd.,1979).

Goodlad vd. (1979) tarafından ortaya konan bu genişletilmiş program anlayışı, sonraki dönemlerde farklı araştırmacılar tarafından benimsenerek, çeşitli şekillerde uyarlanmıştır. Van den Akker (2010), Goodlad vd.'nin (1979) program anlayışını, son dönemde gerçekleştirilen program yenileme çalışmaları bağlamında, program politikaları ve sınıf uygulamaları arasındaki boşlukların araştırılması amacıyla işlevselleştirmiştir. Van den Akker vd. (2008), programın supra, makro, meso, mikro ve nano düzeyde ele alınmasının, bu türden bir araştırma gereksinimini karşılayabilmek adına oldukça kullanışlı olduğu düşüncesindedir. Bunlardan supra düzey, Avrupa Birliği Ortak Dil Çerçevesi, PISA ve TIMSS gibi uluslararası ölçekteki politikalara dayalı program girişimlerini; makro düzey, toplum ve devletler ölçeğindeki program düzenlemelerini; meso düzey, okul ve bölge düzeyindeki program çalışmalarını; mikro düzey, sınıf ve ders düzeyindeki planlamaları; nano düzey ise öğrencilerin, bireysel gelişim ve öğrenmelerini içermektedir (van den Akker vd., 2008; van den Akker, 2010). van den Akker (2010), bu düzeylerdeki program yenileme ve geliştirme süreçlerine dönük olarak, amaçlanan, uygulanan ve ulaşılan programlar üzerinden, genişletilmiş bir program temsilleri tiplemesi oluşturmuştur.

Tablo 1. Program temsilleri tiplemesi (van den Akker, 2010'dan uyarlanmıştır).

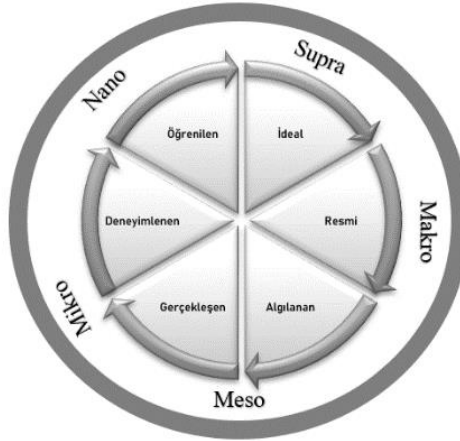

van den Akker'in (2010) ortaya koyduğu program temsilleri tiplemesi, aynı zamanda programı farklı düzeylerde ve çok boyutlu biçimde ele almayı sağlayan bir araştırma yaklaşımı sunmaktadır. OECD ve TIMSS gibi uluslararası kuruluşların giderek programı bir ekosistem anlayışı içerisinde görmesi ve temelde planlanan, öğretilen ve deneyimlenen olmak üzere, programı farklı düzeylerde ele alması, bu çok boyutlu program anlayışının geniş çaptaki örneklerinden bazılarını oluşturmaktadır (Mullis & Martin, 2017, s. 4; OECD, 2022). Bu tür kapsamlı girişimlerin yanında, program alanından araştırmacıların da giderek programı, amaçlanan (intended) ve uygulanan (implemented) (Phaeton & Stears, 2016); resmi (formal) ve ihmal edilen (null) (Tatar & Adıgüzel, 2019); amaçlanan, gerçekleşen, deneyimlenen (Clemmons vd., 2022); amaçlanan, gerçekleşen ve değerlendirilen (Seitz, 2017) ve hatta örtük (hidden), ihmal edilen (null), yaşanan (lived), maddi (material), ihlal edici (transgressive) program gibi (Tillett & Cushing-Leubner, 2021) çok boyutlu şekilde ele alarak, inceledikleri görülmektedir.

3. İngilizce öğretiminde amaçlananlardan, öğretilen ve öğrenilenlere

Çalışma kapsamında Goodlad vd.'nin (1979) program türleri kavramından ve van den Akker'in (2010) ortaya koyduğu program tiplmeleri çerçevesinden yola çıkılarak, supra, makro, meso, mikro ve nano düzeylerdeki, ideal, resmi, algılanan, uygulanan, deneyimlenen ve öğrenilen olmak üzere, farklı program türlerinin, İngilizce öğretiminde amaçlanan, uygulanan ve öğrenilenlere dair ilişkileri araştırmak amacıyla nasıl işlevselleştirilebileceği açıklanmıştır. Eğitim sistemi içinde yer alan bu farklı program türleri arasında tamamlayıcı bir uyum, bir gerilim ya da bir kopukluk gibi, çeşitli şekillerde gerçekleşmesi beklenen bir etkileşim söz konusu olduğundan (Bresler & Thompson, 2002), farklı program düzeylerindeki bu program türleri, birbiri ile ilişkili bir biçimde ele alınmıştır.

Şekil 2. Çalışma kapsamında, program türlerinin ilişkili biçimde ele alınışı

3.1. İngilizce eğitiminde amaçlananlar

3.1.1. İdeal program

İdeal program, program alanında politika yapımcılar, program geliştiriciler, uzmanlar, ya da akademisyenler tarafından, programın nasıl olması gerektiğine dair ortaya konan program söylemlerini, tartışmaları, genel fikir ve önerileri ifade etmek için kullanılmaktadır (van den Akker, 2010). Bu nedenle Goodlad vd. (1979) ideal programın, fikir ve düşüncelerden doğduğunu ileri sürmektedir. Çoğu zaman kurum ve kuruluşların, programa dair ortaya koydukları üst düzey politika önerilerini ve tavsiye niteliğinde kararları içerdiğinden, bazı kuramcıların ideal programı, önerilen program olarak adlandırmayı tercih ettikleri görülmektedir (Glatthorn vd., 2018). Goodlad vd. (1979) ne kadar iyi düşünülmüş olursa olsun, eğitim ortamlarının kendine özgü yapısı ve uygulayıcıların değişen özellikleri gibi nedenlerden ötürü, ideal programın tüm unsurlarının, öğrencilere kadar bozulmadan ulaşmasının pek mümkün olmadığını ifade etmektedir. Diğer yandan Jang (2020), program yenileme söz konusu olduğunda, ortaya konan düşünce ve söylemlerin, sonraki tüm aşamaları etkileme gücüne sahip olduğuna dikkat çekmektedir. van den Akker vd. (2008) de, özellikle ülkeler arasında sıklaşan politik

görüşmeler, Avrupa Dilleri Ortak Dil Çerçevesi gibi ortak çerçeveler, PISA ve TIMMS gibi uluslararası ölçekte yapılan, karşılaştırmalı sınavlar ile beraber, küresel düzeydeki program söylem ve tavsiyelerinin, eğitim alanında giderek daha güçlü bir etki yaratmaya başladığını belirtmektedir.

3.1.2. Resmi program

İdeal programdan farklı olarak resmi program, ulusal yasal düzenlemeler, tutulan milli eğitim politikaları, toplumsal beklenti ve öncelikler doğrultusunda oluşturulan, resmi kurumlarca, okul sistemi içinde uygulanmak üzere onaylanan, yazılı programı ifade etmektedir (van den Akker, 2010). Resmi program böylece belirli bir program felsefesi, ulaşılması beklenen genel hedef ve kazanımlar, içerik, ilgili eğitim durumları ve değerlendirme gibi somut ve belirgin öğelere sahip olması açısından, ideal programdan ayrılmaktadır (Glatthorn vd., 2018). Bununla beraber ideal ve yazılı programlar arasındaki etkileşimin çeşitli şekillerde gerçekleşmesi beklenebilir. Goodlad vd., (1979, s. 61) yazılı programın, ideal programa dair ortaya konan düşünce ve önerilerin büyük ölçüde korunup, somutlaşmış bir hali olabileceğini ifade etmektedir. Phaeton ve Stears (2016) ise ideal programın, resmi programa taşınması sürecinde anlamlandırma ve yorumlamalara bağlı olarak çeşitli değişiklik ve bozulmalar yaşanabileceğine dikkat çekmektedir. Öte yandan Glatthorn (2000) iki program arasındaki ilişkinin, konu alanlarının, ulusal eğitim sistemi içindeki algılanışına ve etkisine bağlı olarak değişiklik gösterebileceğini öne sürmektedir. Buna göre örneğin Fen ve Matematik gibi bazı konu alanlarında oluşturulmuş uluslararası standartlar, ülkelerin resmi programları üzerinde belirleyici bir etkiye sahipken, tam tersi şekilde, bazı konu alanlarında geliştirilen standartlar, eleştirilere maruz kalabilmektedir (Glatthorn, 2000). İdeal ve resmi program arasındaki ilişkilerin araştırılması, İngilizce öğretiminde 21. yüzyıl becerileri gibi ana akım düşüncelerin, resmi programlara ne şekilde yansıdığına ortaya konması (Barrot, 2019) ya da resmi programın ne tür ideolojik mesaj ve anlamlar barındırdığının açığa çıkarılması (Gardner, 2017) gibi amaçlara hizmet edebilmektedir. Bu tür araştırmaların aynı zamanda, eğitim programları ve öğretim alanında, program kuramına yönelik çalışmaların gelişimine de katkı sağlaması beklenebilir (Rüzgar & Bumen, 2022).

3.2. İngilizce eğitiminde amaçlananlardan, öğretilenlere

3.2.1. Algılanan program

Ulusal düzeydeki program yeniliklerinin, sınıf uygulamalarına dönüştürülmesi sürecinde anahtar rol öğretmenlere aittir ve bu süreç öncelikle programa dair belirli bir anlayışın geliştirilmesini gerektirir (Sullanmaa vd., 2019). Bu noktada ön plana çıkan algılanan program, öğretmenlerin programı nasıl gördüğü ve anlamlandırdığı ile ilişkilidir (OECD, 2022). Örneğin Richards (2006), çoğu İngilizce öğretim programında benimsenen iletişim odaklı dil öğretimi yaklaşımın, öğretmenler tarafından farklı biçimlerde anlaşılabilirdiğini ve bundan kaynaklı olarak, aynı yaklaşımın, değişen şekillerde uygulandığını aktarmaktadır. Araştırmalar da, İngilizce öğretmenlerinin, resmi programı farklı şekillerde algıladıkları ve yorumladıklarını, sınıf içi öğretimde karşılaşılan bazı sorunların, resmi ve algılanan program arasındaki boşluklardan kaynaklandığını ortaya koymaktadır (Holmertz, 2022). Dahası, öğretmenlerin kendi düşünce ve inanışları ile mesleki bakışları gibi algılanan programla ilişkili bazı etkenlerin, gerçekleştirdikleri öğretim üzerinde, diğer program türlerinden daha büyük bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir (Törnvall 1982, akt., Afdal, 2005). Bu nedenle İngilizce öğretimi alanındaki program yeniliklerinin başarıya ulaşması için, öğretmenlerin, program yeniliklerini nasıl algıladıkları ve bu algılamaların ne tür sonuçlara yol açtığının daha iyi anlaşılması gerektiği vurgulanmaktadır (Grassick & Wedell, 2018). Son yıllarda, başta program okuryazarlığına dair olmak üzere, öğretmenlerin programı ne şekilde algıladıklarını belirlemeye yönelik olarak pek çok araştırma yapılması (Kasapoğlu, 2020); Milli Eğitim Bakanlığı'nın (2022), öğretim programı okuryazarlığı öğretmen rehber kitabını yayımlaması, programların başarı ile uygulanması açısından, algılanan programın giderek artan önemini göstermektedir.

3.2.2. Gerçekleşen program

Algılanan program, öğretmenler tarafından algılanan ve anlamlandırılan programı ifade ederken, gerçekleşen program, öğretmenin eğitim-öğretim sürecinde, sınıf içinde gerçekte sergilediği davranışlar ve uygulamaları ifade etmek için kullanılmaktadır (Glatthorn, 2000). Diğer bir deyişle algılanan program zihinde, gerçekleşen program ise okul ve sınıf ortamında karşılık bulur (Goodlad vd., 1979). Goodlad vd. (1979, s. 63), algılanan programdan farklı olarak, gerçekleşen programın bu

gözlemlenebilir yönüne dikkat çekmekte, öğretmenin programa dair düşünceleri ile gerçekteki uygulamalarının aynı olmayabileceğini vurgulamaktadır. Goodlad vd.'nin (1979) öne sürdüğü üzere araştırmalar da, İngilizce öğretiminde, öğretmenlerin programa dair düşünce ve söylemleri ile sınıf ortamındaki eylemleri ve gerçekleştirdikleri öğretim uygulamaları arasında, çoğu zaman uyumsuzluklar bulunduğunu doğrulamaktadır (Çoban & İnan Karagül, 2021; Ersel Kaymakamoglu, 2017; Yuvayapan, 2019). Fang (1996), öğretmenlerin düşünce ve inanışları ile gerçekleştirdikleri uygulamalar arasındaki karmaşık ilişkilerin, son yıllarda başlı başına bir araştırma konusu haline geldiğini ifade ederken, düşünceden, uygulamaya giden sürecin her şeyden evvel, soyut düşünce ve kuramları, öğretim ortamının gerçekteki yapısına uygun hale dönüştürebilmek ile yakından ilişkili olduğunu altını çizmektedir. Fang (1996), bu konudaki uyumsuzluğun giderilmesi için, öğretmenlerin öğretim kuramlarını, sınıf ortamının gerçekliğine uygulamalarında onlara yardımcı olacak; kendi öğretimsel inanış ve düşüncelerine dair farkındalıklarını yükseltecek; kendi gerçekleştirdikleri öğretimi sorgulamaları ve değerlendirmelerini sağlayacak çalışmalar yapılmasını önermektedir. Son dönemde bazı araştırmacıların, öğretmenlerin düşünce ve eylemleri arasındaki uyum ve uyumsuzlukları ortaya çıkarmada, bilişsel çelişki kuramı gibi çeşitli kuramlardan faydalandıkları da görülmektedir (Ghasemi, 2018; Guerra & Wubbena, 2017; Vaidis & Bran, 2014).

3.3. İngilizce eğitiminde öğretilenlerden, öğrenilenlere

3.3.1. Deneyimlenen program

Öğretmenlerin, resmi programı algılayış ve uygulayış biçimlerinin değişkenlik göstermesi gibi, öğrencilerin program kapsamında gerçekleştirilen öğretimi ve sınıf içi olayları anlamlandırma ve deneyimleme biçimleri de, öğretmeninkinden farklılık gösterebilmektedir (Bresler & Thompson, 2002). Araştırmalar, öğretmen ve öğrencilerin İngilizce öğrenme ve öğretim konusundaki tercihlerinin farklılaştığını (İnci Kavak, 2020), öğretmenlerin genellikle öğrenci odaklı etkinlikler yerine kendi ders planlarına ve öğretime odaklanma eğilimi gösterdiklerini (OECD, 2009); İngilizce öğretiminde, öğrencilerin ilgi ve yaşantılarını çoğu zaman göz ardı edebildiklerini göstermektedir (Jensen Strandberg, 2019). Bu bağlamda deneyimlenen program, eğitimin çoğu zaman ihmal edilen yönüne (Nunan, 1989), program kapsamında gerçekleştirilen öğretimin, öğrenciler üzerindeki yansımalarına dikkat çekmektedir.

Nunan'ın (1989) ifade ettiği gibi, her dil öğretim programı, resmi program kadar, öğrencilerin öğretime dair tutum ve beklentilerini içeren, kendi program gündemlerini de dikkate almak durumundadır. Dewey (1997) de, gerçek anlamda ilerlemeci ve nitelikli bir öğretimi, öğrencilerin eğitim deneyimlerini dikkate alarak, bunları genişletip, zenginleştirmeye olanak veren bir eğitim olarak tanımlamaktadır. Thiessen (2007), özellikle 1990'lı yıllardan itibaren eğitimde ön plana çıkmaya başlayan öğrenci merkezli eğilimlerin, okul hayatının öğrenciler üzerinde etkilerine anlamaya karşı artan bir ilgiye sebep olduğunu aktarmaktadır. Bunun sonucunda, öğrencilerin okul ve sınıf yaşamına nasıl katıldığı ve anlamlandırdığı; öğrenenler olarak bu yaşantılar ile nasıl bir gelişim geçirdikleri ve kendi öğrenme fırsatlarını ne şekilde değerlendirdikleri gibi konular, alanyazındaki başlıca araştırma eğilimleri haline gelmiştir (Thiessen, 2007, s. 8-9).

İngilizce öğretiminde, öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve yaşantılarını dikkate almanın önemi gerek alanyazında, gerek resmi öğretim programlarında sıkça vurgulanmasına karşın, Türkiye'de İngilizce öğretim programları ile ilgili yapılan araştırmalarda çoğu zaman öğretmen görüşlerine başvurulduğu (Karsantik & Yağci, 2021); öğrencilerin sınıf ortamındaki dil öğrenim deneyimlerini bütüncül bir şekilde ele alan araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Çimen & Bal Gezegin, 2021). Tüm bunlar İngilizce öğretiminde deneyimlenen programa dair bir araştırma eksikliği olabileceğini; gerçekleşen ve deneyimlenen program arasındaki ilişkileri ortaya koyan, daha fazla araştırma yapılması gerektiğini göstermektedir.

3.3.2. Öğrenilen program

Öğrencilerin okulda geçirdikleri öğrenme yaşantıları, gerçekleştirdikleri öğrenmeler üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir (Kurz, 2011). Bu noktada öğrenilen program, okul deneyimleri sonucunda öğrencilerde değer, düşünce, anlayış, tutum ve davranış bakımından gerçekleşen her türlü değişimi; resmi ve örtük programlardan edindiklerini ifade etmek için kullanılmaktadır (Glatthorn vd., 2018). Program zincirinin son halkası olarak, öğrenme süreci sonunda öğrencilerin ne yapabildikleri üzerinde

durması bakımından, bu program aynı zamanda eğitimdeki amaçların ne ölçüde gerçekleştiği hakkında sonuçlar ortaya koymaktadır (Kurz, 2011). Bununla beraber Porter ve Smithson'a (2001) göre, öğrenilen programın yalnızca neyin öğrenildiğini değil, nelerin istenen düzeyde öğrenilemediğini ve öğrenmede iyileştirilmesi gerekenleri göstermesi bakımından da değerlidir.

Glatthorn (2000), ölçme ve değerlendirmede temel düzeydeki bilişsel çıktıları ölçen standart testler işe koşulduğunda, öğretilen ve öğrenilen programların hizalanmasının çok da zor olmayacağına dikkat çekmekle beraber, öğrencilerin çoğu zaman öğretilenlerden farklı şeyler öğrenebildiğini hatırlatmaktadır. Benzer şekilde Cuban (1993), öğrencileri bilgi ve başarı yönünden sıralamak amacıyla yapılan sınavların, öğrencilerin gerçekteki öğrenmelerinin ancak bir bölümünü ölçebileceğini; öğrencilerin program kapsamında, öğretmen ve akranlarından yardım isteme, beraber çalışma, ezbercilik ya da otoriter veya demokratik davranma gibi sınavlarla ölçülemeyecek, öğretmenin amaçlamadığı ya da farkında olmadığı pek çok öğrenme gerçekleştirdiklerinin altını çizmektedir. Tüm bunlar kuşkusuz, öğrenilen programın araştırılması ve ortaya konması güç yönüne işaret etmektedir. Öğrenilen programın bu anlaşılması zor yanına değinen Nolet & McLaughlin (2005, s. 19), bu açıdan performans görevleri ve portfolyolar gibi alternatif ölçme araçlarının, öğrencilerin gerçekte edindikleri çeşitli öğrenmeleri yansıtmak bakımından, daha etkili olabileceği görüşündedir. 2018 İngilizce öğretim programlarında da bilgi, beceri ve yetkinliklerin yanında değerler eğitime büyük önem verildiği; ölçme ve değerlendirilme sürecinde ürün dosyası ya da proje değerlendirme gibi alternatif tekniklerin işe koşulmasının önerildiği görülmektedir (M.E.B., 2018). Bununla beraber değerlerin, İngilizce öğretime dahil edilmesinin belirli bir planlama gerektirdiği (Anbarasu & Nagalakshmi, 2021), bu durumun öğretmenler açısından zorlayıcı olabileceği (Pohan & Malik, 2018), öğretmenlerin çoğu zaman geleneksel ölçme-değerlendirme yöntemlerine bağlı kalabildikleri ifade edilmektedir (Acar-Erdol & Yıldızlı, 2018; Üner & Aşilioğlu, 2022). Bu nedenle İngilizce öğretiminde, öğrencilerin dil bilgisi ve becerilerinin yanında, tutum ve değerler gibi yönlerden ne tür öğrenmeler gerçekleştirdiklerinin araştırılması, eğitimde amaçlanan kazanımların gerçekteki durumunu anlamak açısından yol gösterici olabilir.

4. Sonuç ve öneriler

Programın farklı paydaşlarca ne şekilde görüldüğü, program yenileme sürecinin başarıya ulaşmasında belirleyici bir rol oynamaktadır (Denman & Al-Mahrooqi, 2019). Bu çalışmada, tekdüze ve teknik tanımlamaların aksine, farklı program türlerinin işe koşulması ile İngilizce öğretiminde program yenileme sürecine dair çok boyutlu ve ilişkisel bir yaklaşım sergilenmeye çalışılmıştır (Fischer & Klein, 1978). Böylece, program yenileme çalışmaları söz konusu olduğunda bir değil, değişen biçimlerde algılanan, deneyimlenen ve anlamlandırılan, birbiri ile etkileşim halindeki, birden fazla programın bulunduğu gerçeği ile hareket edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Cuban, 1993).

Pinar'a (2010) göre, programa dair çok sesli bir anlayış geliştirmenin başlıca faydalarından biri, program yenileme sürecinin dikte edici ve yıkıcı bir tek seslilikten kurtularak, yapıcı bir diyaloga dönüşmesidir (Pinar, 2010). Bu çok boyutlu program yaklaşımı, resmi programın ortaya çıkışından öğretmen tarafından algılanması ve sınıf ortamında uygulanmasına, öğrenci tarafından deneyimlenmesi ve belirli öğrenme kazanımlarına dönüşmesine kadar geçirdiği dönüşümleri, ilişkili bir bütün olarak anlamaya katkı sağlamakta ve programın eğitim ortamına daha duyarlı bir hale gelmesine ve istendik bir biçimde gerçekleştirilmesine imkân vermektedir (OECD, 2020). Bu program yaklaşımı böylece politika oluşturucu, program yapıcı, okul yöneticileri, öğretmen ve öğrenciler olmak üzere, eğitimin başlıca paydaşlarının kendi program gündemlerini anlamaya, programın farklı paydaşlar tarafından ne şekilde görüldüğünün yansıtılmasına ve bu programlar arasında ne tür etkileşimler gerçekleştiğini açığa çıkarmaya yardımcı olmaktadır.

Çalışma kapsamında değinilen farklı program türleri göz önüne alındığında, programın öğrenciler üzerindeki etkilerine, yani, deneyimlenen ve öğrenilen programlara dair daha fazla araştırma yapılabileceği görülmektedir. Hall (2019) da, öğretimin niteliğini arttırabilecek bilgiler sunma gücüne rağmen, yabancı dil olarak İngilizce öğrenen öğrencilerinin, okul ortamındaki dil öğrenme deneyimlerini anlamaya dair önemli bir araştırma eksikliği bulunduğunun altını çizmektedir. Dahası, konu ile ilgili yapılan bazı araştırmalar, Türkiye'deki öğrencilerin öğrenme kültürleri ile 2018 İngilizce öğretim programının ortaya koyduğu dil öğretim yaklaşımı arasında tutarsızlıklar bulunduğunu (Acar,

2019), öğretim programlarının öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak noktasında yetersiz kaldığını ve öğrenen ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmesi gerektiğini göstermektedir (Türkben & Fer, 2022). Öğrencilerin okul ortamında programı ne şekilde deneyimledikleri ve bu deneyimlerin onları nasıl etkilediği ve onlarda hangi tür öğrenmelere yol açtığı konusunda yapılacak araştırmalardan elde edilecek sonuçların, öğretimi ve planlamayı geri besleyerek, İngilizce öğretiminde amaçlanan, uygulanan ve öğrenilenler arasındaki bağın kuvvetlendirilmesine katkı sağlayacağı öngörülebilir (Morgan-Fleming & Doyle, 1997).

Diğer yandan bazı araştırmacılar, programı farklı tür ve düzeylerde ele alırken, birtakım hususlara dikkat edilmesi gerektiği konusunda uyarılarda bulunmaktadır. Örneğin Priestley vd. (2021, s. 3), programın farklı düzeylerde ele alınmasının doğrusal, hiyerarşik ve yönetsel bir program anlayışı ortaya çıkarabileceğine dikkat çekerek, düzeysel, aşamalı ve düzgüsel yaklaşımlar yerine programın esnek, yorumsal ve etkileşimsel bağlamlar üzerinden ele alınmasının daha yerinde olacağı düşüncesindedir. Glatthorn vd. (2018) ise farklı kuramcılar tarafından ortaya konan çok sayıdaki program türünün, programa dair meseleleri araştırmayı ve anlamayı zahmetli ve karmaşık bir hale getirmemesi gerektiğini vurgulamaktadır (Glatthorn vd., 2018). Deng (2018), özellikle postmodern akım ile beraber eğitim alanında programın farklı biçimlerde kavramlaştırılarak ele alınmasının, programın okul ortamındaki işleyişi ve gerçekteki meselelerinden uzaklaşılmasına neden olabileceği konusunda uyarılarda bulunmaktadır. Bu görüşler böylece farklı program türleri işe koşurken program, öğretim, öğrenme ve araştırma arasındaki bağların gözetilmesi, programa dair meseleler ele alınırken buyurgan ve doğrusal yaklaşımlar yerine, diyaloga ve anlamaya dayalı esnek ve bağlam duyarlı yaklaşımların benimsenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Kaynakça

- Acar, A. (2019). An investigation of Turkish cultures of learning within the framework of Turkish ELT Curricula. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(28), 126-144. <https://doi.org/10.29329/mjer.2019.202.7>
- Acar-Erdol, T., & Yıldızlı, H. (2018). Classroom assessment practices of teachers in Turkey. *International Journal of Instruction*, 11(3), 587-602. <https://doi.org/10.12973/iji.2018.11340a>
- Adamson, B., & Davison, C. (2003). Innovation in English language teaching in Hong Kong primary schools: One step forward, two steps sideways? *Prospect*, 18(1), 27-41. <https://doi.org/10.3316/aeipt.132496>
- Afdal, G. (2005). *Tolerance and the curriculum*. Waxmann Verlag.
- Anbarasu, M., & Nagalakshmi, D. M. (2021). Assimilating value education into elt. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(10), 4220-4228.
- Barrot, J. S. (2019). English curriculum reform in the Philippines: Issues and challenges from a 21st century learning perspective. *Journal of Language, Identity & Education*, 18(3), 145-160. <https://doi.org/10.1080/15348458.2018.1528547>
- Bresler, L., & Thompson, C. M. (Ed.). (2002). Curriculum interlude. İçinde *The arts in children's lives* (ss. 153-156). Kluwer Academic Publishers. https://doi.org/10.1007/0-306-47511-1_13
- Carless, D. (2012). Innovation in language teaching and learning. İçinde C. A. Chapelle (Ed.), *The encyclopedia of applied linguistics*. Blackwell Publishing Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781405198431.wbeal0540>
- Clemmons, A. W., Donovan, D. A., Theobald, E. J., & Crowe, A. J. (2022). Using the intended–enacted–experienced curriculum model to map the *vision and change* core competencies in undergraduate biology programs and courses. *CBE—Life Sciences Education*, 21(1), ar6. <https://doi.org/10.1187/cbe.21-02-0054>
- Cuban, L. (1993). The lure of curricular reform and its pitiful history. *The Phi Delta Kappan*, 75(2), 182-185.

- Çimen, Ş. S., & Bal Gezeğin, B. (2021). An analysis of theses written on teaching English to young learners in Turkey. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 356-370
<https://doi.org/10.31464/jlere.958734>
- Çoban, Z., & İnan Karagül, B. (2021). Unravelling the beliefs and practices of EFL teachers related to corrective feedback in Turkey. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*.
<https://doi.org/10.29000/rumelide.1037126>
- Das, S., Shaheen, R., Shrestha, P., Rahman, A., & Khan, R. (2014). Policy versus ground reality: Secondary English language assessment system in Bangladesh. *The Curriculum Journal*, 25(3), 326-343. <https://doi.org/10.1080/09585176.2014.909323>
- Deng, Z. (2009). The formation of a school subject and the nature of curriculum content: An analysis of liberal studies in Hong Kong. *Journal of Curriculum Studies*, 41(5), Art. 5.
<https://doi.org/10.1080/00220270902767311>
- Deng, Z. (2018). Contemporary curriculum theorizing: Crisis and resolution. *Journal of Curriculum Studies*, 50(6), 691-710. <https://doi.org/10.1080/00220272.2018.1537376>
- Denman, C., & Al-Mahrooqi, R. (Ed.). (2019). *Handbook of research on curriculum reform initiatives in English education*: IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-5846-0>
- Dewey, J. (1997). *Experience and education* (Reprint edition). Free Press.
- Ersel Kaymakamoglu, S. (2017). Teachers' beliefs, perceived practice and actual classroom practice in relation to traditional (teacher-centered) and constructivist (learner-centered) teaching (Note 1). *Journal of Education and Learning*, 7(1), 29. <https://doi.org/10.5539/jel.v7n1p29>
- Fang, Z. (1996). A review of research on teacher beliefs and practices. *Educational Research*, 38(1), 47-65. <https://doi.org/10.1080/0013188960380104>
- Fang, X., Garland, P. (2014). Teacher orientations to ELT curriculum reform: An ethnographic study in a Chinese secondary school. *Asia-Pacific Edu Res* 23, 311-319.
<https://doi.org/10.1007/s40299-013-0106-9>
- Figueras, N. (2012). The impact of the CEFR. *ELT Journal*, 66(4), Art. 4.
<https://doi.org/10.1093/elt/ccs037>
- Fischer, W. P., & Klein, M. F. (1978). Challenging simplistic beliefs about curriculum. *Educational Leadership*.
- Fullan, M. (1994). *Change forces: probing the depths of educational reform. school development and the management of change series: 10*. Falmer Press, Taylor & Francis Inc.
<https://eric.ed.gov/?id=ED373391>
- Gardner, P. D. (2017). Worlds apart: A comparative analysis of discourses of English in the curricula of England and Australia. *English in Education*, 51(2), 170-187.
<https://doi.org/10.1111/eie.12138>
- Ghasemi, F. (2018). Iranian EFL teacher cognition: Tracing cognitive dissonance. *The Journal of Language Learning and Teaching*, 8(2), Art. 2.
- Gilbert, R. (2010). Curriculum reform. İçinde Peterson, P., Baker, E. & McGaw, B. (Ed.) International encyclopedia of education (ss. 510-513). Oxford, U.K.: Elsevier; Academic Press.
<https://doi.org/10.1016/B978-0-08-044894-7.00103-2>
- Giesler, T. (2021). Start afresh or return? The impact of the reform movement on northern German English language teaching. *Language & History*, 64(3), 187-203.
<https://doi.org/10.1080/17597536.2021.1996088>

- Glatthorn, A. A. (2000). Aligning the curriculum. İçinde *The principal as curriculum leader: Shaping what is taught & tested*. Thousand Oaks, Calif: Corwin Press.
<https://www1.udel.edu/educ/whitson/897s05/files/Glatthorn10.pdf>
- Glatthorn, A. A., Boschee, F., Whitehead, B. M., & Boschee, B. F. (2018). *Curriculum leadership: Strategies for development and implementation* (Fifth Edition). SAGE.
- Goodlad, J., Klein, M., & Tye, K. (1979). The domains of curriculum and their study, in John I. Goodlad and Associates, *Curriculum inquiry: The study of curriculum practice* (ss. 43-76). New York: McGraw-Hill.
- Grassick, L., & Wedell, M. (2018). Temporal dissonance, contextual confusion and risk: Learning from the experiences of teachers living with curriculum change. İçinde M. Wedell & L. Grassick (Ed.), *International perspectives on teachers living with curriculum change* (ss. 247-270). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/978-1-137-54309-7_13
- Guerra, P. L., & Wubbena, Z. C. (2017). Teacher beliefs and classroom practices cognitive dissonance in high stakes test-influenced environments. *Issues in Teacher Education*, 26(1), 35-51.
- Hall, G. (2019). *The experiences of secondary school students with English as an additional language: Perceptions, priorities and pedagogy*. British Council.
- Hayes, D. (2012). Planning for success: Culture, engagement and power in English language education innovation. İçinde C. Tribble (Ed.), *Managing change in english language teaching: lessons from experience* (ss. 33-45). British Council.
https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/B330%20MC%20in%20ELT%20book_v7.pdf
- Holmertz, L. (2022). *Assessment of oral proficiency in the EFL classroom: Four teachers' perceptions of the English Syllabus*. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lnu:diva-109826>
- İnci Kavak, V. (2020). Öğretmenler ve öğrencilerin hata düzeltme tercihleri arasındaki boşluğu keşfetme. *Kuramsal Eğitimbilim*, 13(1), 116-146. <https://doi.org/10.30831/akukey.537175>
- Jang, S. B. (2020). Legitimising the need for another curriculum reform and policy framing: The case of South Korea. *Journal of Curriculum Studies*, 52(2), 247-269.
<https://doi.org/10.1080/00220272.2019.1657955>
- Jensen Strandberg, E. (2019). *Using students' interests and experiences in English teaching: a study of teachers' approaches and attitudes to the choice of content in English language learning* [University of Gävle, Faculty of Education and Business Studies, Department of Humanities, English]. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hig:diva-29882>
- Karsantik, Y., & Yağci, E. (2021). Türkiye'de İngilizce dersi öğretim programlarındaki değişim üzerine araştırmalar: Bir meta-sentez çalışması. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(32), Art. 32. <https://doi.org/10.35675/befdergi.789014>
- Kasapoğlu, K. (2020). Öğretmenlere yönelik algılanan eğitim programı okuryazarlığı ölçeği: Bir ölçek geliştirme ve geçerleme çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.
<https://doi.org/10.17679/inuefd.709688>
- Kurz, A. (2011). Access to what should be taught and will be tested: students' opportunity to learn the intended curriculum. İçinde S. N. Elliott, R. J. Kettler, P. A. Beddow, & A. Kurz (Ed.), *Handbook of Accessible Achievement Tests for All Students* (ss. 99-129). Springer New York.
https://doi.org/10.1007/978-1-4419-9356-4_6
- Lovat, T. J. (1988). Curriculum theory: The oft- missing link. *Journal of Education for Teaching*, 14(3), 205-213. <https://doi.org/10.1080/0260747880140301>
- Marsh, C. J., & Willis, G. (2007). *Curriculum: Alternative approaches, ongoing issues*. Pearson.
- M.E.B. (2022). *Öğretim programı okuryazarlığı öğretmen rehber kitabı*. Ortaöğretim genel müdürlüğü. <https://ogmmateryal.eba.gov.tr/kutuphane/ogretim-programi>

- M.E.B.. (2018). *İngilizce dersi öğretim programı*.
- Morgan-Fleming, B., & Doyle, W. (1997). Children's interpretations of curriculum events. *Teaching and Teacher Education*, 13(5), 499-511. [https://doi.org/10.1016/S0742-051X\(96\)00054-6](https://doi.org/10.1016/S0742-051X(96)00054-6)
- Moser, J. (2015). From a knowledge-based language curriculum to a competency-based one: The CEFR in action in Asia. *Asian EFL Journal*, 88, Art. 88.
- Mullis, I. V. S., & Martin, M. O. (Ed.). (2017). *TIMSS 2019 Assessment Frameworks*.
- Nolet, V., & McLaughlin, M. (2005). *Assessing the general curriculum: including students with disabilities in standards-based reform*. Corwin Press. <https://doi.org/10.4135/9781483329253>
- Nunan, D. (1989). Hidden agendas: The role of the learner in programme implementation. İçinde R. K. Johnson (Ed.), *The second language curriculum* (ss. 176-186). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139524520.013>
- OECD. (2009). Teaching practices, teachers' beliefs and attitudes. İçinde OECD, *Creating Effective Teaching and Learning Environments* (ss. 87-135). OECD. <https://doi.org/10.1787/9789264068780-6-en>
- OECD. (2022). *Curriculum (re)design A series of thematic reports from the OECD Education 2030 project: Overview*. <https://www.oecd.org/education/2030-project/contact/brochure-thematic-reports-on-curriculum-redesign.pdf>
- Phaeton, M. J., & Stears, M. (2016). Exploring the alignment of the intended and implemented curriculum through teachers' interpretation: A case study of a-level biology practical work. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 13(3). <https://doi.org/10.12973/eurasia.2017.00640a>
- Pinar, W. F. (2010). Curriculum theory. İçinde C. Kridel (Ed.), *Encyclopedia of curriculum studies*. SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781412958806>
- Pohan, E., & Malik, A. (2018). Implementing of character values in english language learning and teaching. *Science, Engineering, Education, and Development Studies (SEEDS): Conference Series*, 2(1), Art. 1. <https://doi.org/10.20961/seeds.v2i1.24080>
- Porter, A. C., & Smithson, J. L. (2001). *Defining, developing, and using curriculum indicators. cpre research report series*. Consortium for Policy Research in Education, 3440 Market Street, Suite 560, Philadelphia, PA 19104-3325. <https://eric.ed.gov/?id=ED477657>
- Priestley, M., Alvunger, D., Philippou, S., & Soini, T. (Ed.). (2021). *Curriculum making in Europe: policy and practice within and across diverse contexts*. Emerald Publishing.
- Read, J. (2019). *The Influence of the common European framework of reference (CEFR) in the Asia-Pacific Region*. Language Education and Acquisition Research Network, 12(1), 7.
- Richards, J. C. (2006). *Communicative language teaching today*. Cambridge University Press.
- Rüzgar, M. E., & Bumen, N. (2022). Didaktik geleneği ve türk eğitime olası yansımaları: eğitim programları geleneği ile karşılaştırmalı bir çözümleme. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*. <https://doi.org/10.30900/kafkasegt.1089482>
- Seitz, P. (2017). Curriculum alignment among the intended, enacted, and assessed curricula for grade 9 mathematics. *Journal of the Canadian Association for Curriculum Studies*, 15(1), Art. 1.
- Silver, R. E., & Steele, R. S. (2005). Priorities in english language education Policy and classroom implementation. *Language Policy*, 4(1), 107-128. <https://doi.org/10.1007/s10993-004-6567-1>
- Sullanmaa, J., Pyhältö, K., Soini, T., & Pietarinen, J. (2019). Trajectories of teachers' perceived curriculum coherence in the context of Finnish core curriculum reform. *Curriculum and Teaching*, 34(2), 27-49. <https://doi.org/10.7459/ct/34.2.03>

- Tatar, Ş., & Adıgüzel, O. C. (2019). The analysis of primary and secondary education curricula in terms of null curriculum. *International Journal of Contemporary Educational Research*. <https://doi.org/10.33200/ijcer.563552>
- Thiessen, D. (2007). Introduction to the handbook. İçinde D. Thiessen & A. Cook-Sather (Ed.), *International Handbook of Student Experience in Elementary and Secondary School* (ss. 1-76). Springer. <https://link.springer.com/book/10.1007/1-4020-3367-2>
- Tillett, W., & Cushing-Leubner, J. (2021). Hidden, null, lived, material, and transgressive curricula. İçinde W. Tillett & J. Cushing-Leubner, *Oxford Research Encyclopedia of Education*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.1601>
- Törnvall, A. (1982). Läraren och läroplanen: En undersökning av mellanstadielärares grundsyn i förhållande till Mål och riktlinier i läroplanen för grundskolan (Lgr 69). Linköping Universitet.
- Türkben, A., & Fer, S. (2022). Dokuzuncu sınıf İngilizce dersi öğretim programı üzerine bir inceleme: devlet ve özel okulun öğretmen-öğrenci görüşleri. *International Journal of Language Academy*, 40(40), 99-118. <https://doi.org/10.29228/ijla.55031>
- Üner, B. T., & Aşilioğlu, B. (2022). İngilizce öğretiminde ölçme değerlendirme sürecine ilişkin öğretmen görüşleri. *EKEV Akademi Dergisi*, 89, Art. 89.
- Vaidis, D. C., & Bran, A. (2014). Cognitive dissonance theory. İçinde D. C. Vaidis & A. Bran, *Psychology*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/obo/9780199828340-0156>
- van den Akker, J. (2010). Building bridges: how research may improve curriculum policies and classroom practice. İçinde Stoney, Sheila M (Ed.), *Beyond Lisbon 2010: Perspectives from research and development for educational policy in Europe* (ss. 175-195). CIDREE.
- van den Akker, J., Fasoglio, D., & Mulder, Hetty. (2008). *A curriculum perspective on plurilingual education*. Netherlands institute for curriculum development. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805a1e57>
- Waters, A., & Vilches, Ma. L. C. (2008). Factors affecting ELT reforms: the case of the Philippines basic education curriculum. *RELC Journal*, 39(1), 5-24. <https://doi.org/10.1177/0033688208091138>
- Wedell, M. (2022). Innovation in ELT revisited. *ELT Journal*, 76(2), 272-275. <https://doi.org/10.1093/elt/ccac003>
- Yuvayapan, F. (2019). Translanguaging in EFL classrooms: Teachers' perceptions and practices. *Dil ve Dilbilimi Çalışmaları Dergisi*, 15(2), 678-694. <https://doi.org/10.17263/jlls.586811>

Presentation ID / Sunum No:46

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID:

| 71

Bilgi İşlemsel Düşünme Becerisinin Değerlendirilmesinde Kullanılabilecek Ölçme Araçları: Sistemik Bir Derleme

Araştırmacı Hanife Sim¹ , Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Fatih Erkoç²

¹Milli Eğitim Bakanlığı

²Yıldız Teknik Üniversitesi

*Corresponding author: Hanife SİM

ÖZET: Gelişen teknolojiyle birlikte, toplumu oluşturan bireylerin sahip olmaları beklenen beceriler de değişmektedir. 21. yy. becerileri olarak adlandırılan bu becerilerin başlıcaları; problem çözme, analiz yapma, algoritmik düşünme ve bilgi işlemsel düşünme olarak sıralanabilir. Bu becerilerden; Bilgi İşlemsel Düşünme (BİD) becerisi, birçok alt boyutu barındırmasından dolayı değerlendirilmesi zor bir beceridir. Bu beceri; yazı yazmak, verilen kelimeleri okumak gibi somut olarak gözle görülebilecek bir yapıda değildir. Dolayısıyla BİD becerisini ölçmek için farklı değerlendirme yöntemleri karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada uluslararası literatürde BİD becerisini değerlendirmeyi amaçlayan araştırmalar incelenerek, bu araştırmalar kapsamında geliştirilmiş ölçme araçlarının sistemik bir derlemesinin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 2018-2022 yılları arasındaki 5 yıllık süreçte Scopus veri tabanında indekslenmiş çalışmalar incelenmiştir. Bu doğrultuda “computational thinking assessment/ evaluation” anahtar kelimeleri kullanılarak veri tabanında arama yapılmıştır. Arama sonucunda tam metnine ulaşılan 24 makalenin içerik analizleri yapılmıştır. Bu analizlerde; en çok araştırmanın 2022 yılında yapıldığı tespit edilmiştir. Makalelerde belirtilen araştırma deseni olarak araştırmacıların büyük bir çoğunluğu nicel deseni kullanılmışlardır. İncelenen makalelerin çoğunda, araştırmacıların kendi ölçeklerini geliştirdikleri ve gerekli istatistiksel analizleri yaptıkları ifade edilmiştir. Ölçek geliştirme çalışmalarından sonra, en çok kullanılan çalışma türü tek gruplu ön test-son test araştırmalarıdır. Çalışmalarda en çok tercih edilen çalışma grubu İlkokul ve Üniversite öğrencileri olarak göze çarpmaktadır. Bazı makalelerde öğrenme görevleri belirtilmemişken, diğerlerinde ise en çok kullanılan öğrenme görevleri bilgisayarlı etkinlikler olarak tespit edilmiştir. Bilgisayarlı etkinlik yapılan çalışmalarda en çok kullanılan programlama aracının Scratch olduğu görülmektedir. Araştırmaların en çok yapıldığı ülkelerin başında Çin yer alırken ardından Almanya, Amerika ve İspanya gelmektedir. Araştırmacıların en çok kullandıkları BİD alt boyutları; ayırttırma, soyutlama, algoritmik düşünme, problem çözme, örüntü tanıma ve değerlendirme olarak tespit edilmiştir.

NOT: Bu yayın, Hanife SİM'in Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi ABD'da devam eden “Ortaokul Öğrencilerinin Hazırladıkları Oyunların, Bilgi İşlemsel Düşünme Becerileri İle İlişkinin İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans çalışmasından türetilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 21. yy Becerileri, Bilgi İşlemsel Düşünme, Bid Becerisinin Değerlendirilmesi, Sistemik Derleme, İçerik Analizi

Measurement Tools That Can Be Used in the Assessment of Computational Thinking Skills: A Systematic Review

ABSTRACT: Along with the developing technology, the skills expected to be possessed by the individuals forming the society are also changing. 21st century skills are problem solving, analysis, algorithmic thinking and computational thinking. Among these skills, Computational Thinking (CT) skill is a difficult skill to assess because it has many sub-dimensions. This skill is not in a structure that can be seen concretely such as writing or reading the given words. Therefore, we encounter different assessment methods to measure CT skills. In this study, it is

aimed to examine the researches in the international literature aiming to assess CT skills and to carry out a systematic review of the measurement tools developed within the scope of these researches. For this purpose, studies indexed in the Scopus database in the 5-year period between 2018-2022 were analyzed. In this direction, the database was searched using the keywords "computational thinking assessment/ evaluation". As a result of the search, content analysis of 24 articles whose full texts were accessed were analyzed. In these analyzes; it was determined that the most research was conducted in 2022. The majority of the researchers used the quantitative design as the research design specified in the articles. In most of the articles examined, it was stated that the researchers developed their own scales and performed the necessary statistical analyzes. After scale development studies, the most commonly used study type is single-group pretest-posttest research. The most preferred study groups were primary school and university students. In some articles, learning tasks were not specified, while in others, the most commonly used learning tasks were computerized activities. It is seen that Scratch is the most commonly used programming tool in computerized activity studies. China was the leading country where most of the studies were conducted, followed by Germany, USA and Spain. The most commonly used CT sub-dimensions of the researchers were identified as decomposition, abstraction, algorithmic thinking, problem solving, pattern recognition and evaluation.

Keywords: 21. Century Skills, Computational Thinking, Ct Assessment, Systematic Review of Literature

1. GİRİŞ

İçinde yaşadığımız dijital çağın gerekliliği olarak teknolojinin günlük hayattaki yeri yadsınmaz. Bu dijital teknolojik gelişmeler; sağlık, hizmet, askerlik gibi birçok alanı etkilediği gibi eğitim-öğretim süreçlerinin de değişmesinde büyük rol oynamaktadır. Eğitim üzerinde meydana gelen değişiklikleri izleyebilmek için çeşitli kuruluşlar araştırmalar yapmaktadırlar. Bu kuruluşlar arasında yer alan 21. Yüzyıl Becerileri Ortaklığı (Partnership for 21st Century Skills - P21) yayınladığı çalışmada günümüz bireylerinin sahip olmaları gereken becerileri şu şekilde sıralamaktadır.

- Öğrenme ve yenilik becerileri,
- Temel dersler ve 21. yy. temaları,
- Bilgi medya ve teknoloji becerileri,
- Yaşam ve kariyer becerileri.

P21'in sunduğu rapor incelendiğinde bireylerin teknoloji okuryazarı olmaları önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim alanında çalışmalar yapan diğer kurumlardan, Uluslararası Eğitimde Teknoloji Derneği (International Society for Technology in Education/ISTE) ve Bilgisayar Bilimleri Öğretmenleri Derneği (Computer Science Teachers Association/CSTA) çeşitli araştırmalar yaparak hazırladıkları raporları eğitimcilerle paylaşmışlardır (ISTE & CSTA, 2011). Bu raporlarda vurgulanan "Computational Thinking- Bilgi İşlemsel Düşünme (BİD)" becerisi bu çalışmanın özünü oluşturmaktadır.

BİD kavramının eğitim ortamlarında kullanılmasında çeşitli araştırmacılar katkıda bulunmuşlardır. Bilgisayar bilimci ve matematikçi olan Seymour Papert bu kavramın öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir (Papert, 1993). Daha sonraları bu kavramı ayrıntılı olarak açıklamaya çalışan Wing (2006), BİD becerisini şu şekilde açıklamaktadır: BİD terimi sadece bilgisayar bilimciler için değil herkes tarafından öğrenilmesi gereken temel bir beceridir. Daha sonra Wing ve arkadaşları tarafından yapılan bir diğer çalışmada BİD; problem çözme süreçlerinde problemlerin formüle edilmesi için etkili çözüm yollarının bulunması ve temsil edilmesini sağlayan düşünme süreci olarak ifade edilmiştir (Wing, Cuny, Snyder, 2010). ISTE VE CSTA'nın ortaklaşa yayınladıkları bildiride BİD becerisinin;

- Problemleri çözmek için bir bilgisayar ve başka araçları kullanmamızı sağlayacak şekilde formüle etme,
- Verileri mantıksal olarak düzenleme ve analiz etme,
- Verileri modeller ve simülasyonlar gibi soyutlamalarla temsil etme,
- Algoritmik düşünme yoluyla çözümleri otomatikleştirme,

- Kaynakların ve uygulanacak basamakların en verimli ve etkili kombinasyonunu elde etmek amacıyla olası çözümleri tanımlama, analiz etme ve uygulama,
- Problem çözme sürecinin genelleştirilmesi ve farklı problemlere uyarlanması basamaklarını içeren düşünme süreci olduğu belirtilmiştir. (ISTE & CSTA, 2011).

Araştırmacıların yaptıkları çalışmalar incelendiğinde; bilgi işlemsel düşünme becerisinin, problem çözme sürecinde kullanılan soyutlama, algoritmik düşünme, eldeki verileri analiz edebilme ve bulunan çözümlerin başka problemlere uyarlanması özellikleri ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde karşılaştığımız problemlerin daha karmaşık olduğu göz önüne alındığında bilgi işlemsel düşünme becerisinin herkes için kazanılması gereken bir beceri olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Bu becerinin kazandırılması için farklı öğretim yöntemleri kullanılmaktadır. Bu öğretim yöntemleri öğrencilerin yaş seviyesine göre farklılık göstermektedir. Becerinin kazandırılması için öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyelerinin uygun olması gerekmektedir (Çetin ve Toluk-Uçar, 2020; Yokuş ve Kahramanoğlu, 2022). Bu doğrultuda öğretim süreçlerinde kullanılacak yöntemleri 3 ana başlıkta toplayabiliriz:

- 1- Bilgisayarsız etkinlikler (Kağıt - Kalem etkinlikleri)
- 2- Bilgisayar destekli etkinlikler (Kodlama- Oyun Tasarımı- Oyun oynayarak öğrenme)
- 3- Robotik etkinlikler (Arduino - mBlock)

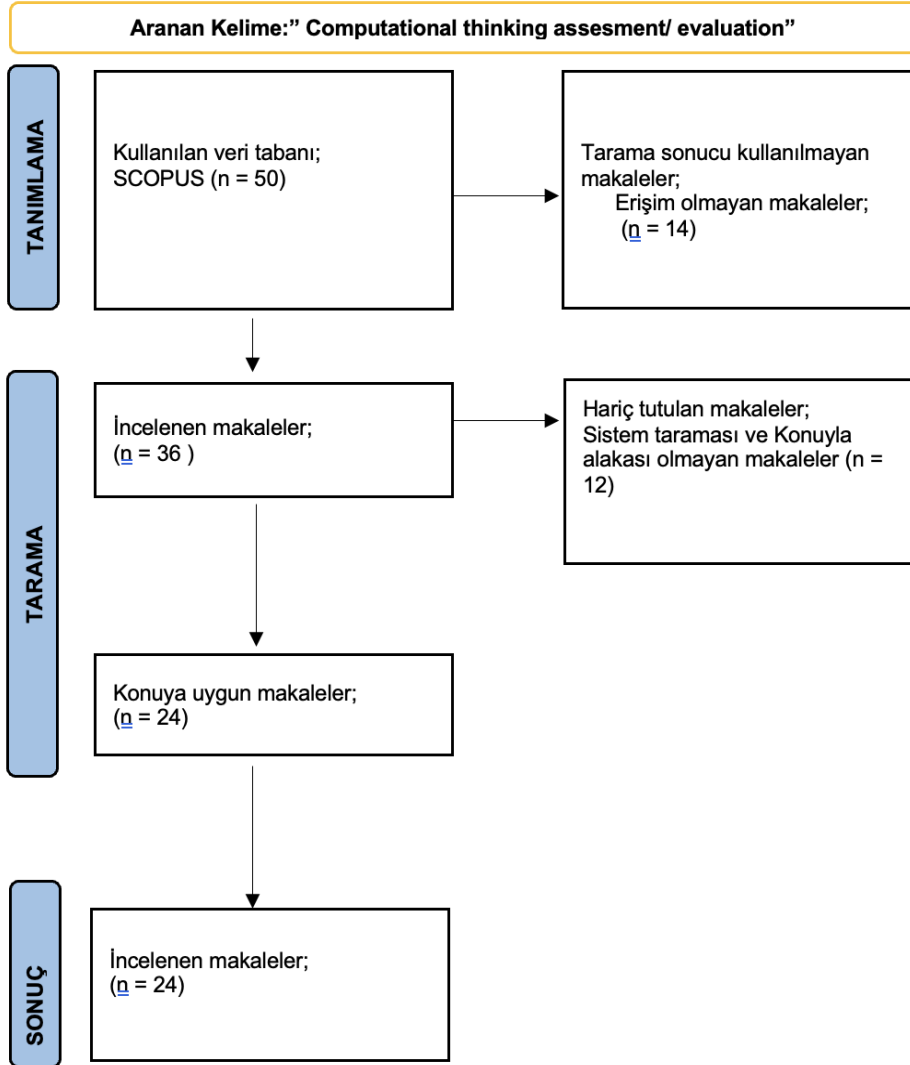
BİD becerisinin geniş bir kapsama sahip olmasından dolayı öğretim süreçleri de farklılık göstermektedir. Bu farklılıktan kaynaklı olarak, öğretim süreçlerinin sonunda becerinin ne derecede kazanıldığını değerlendirmek için farklı ölçme araçları kullanılmaktadır (Cutumisu vd., 2019; Lyon vd., 2020; Ezeamuzie ve Leung, 2022).

Bu gerekçe ile mevcut çalışmanın temel amacı, farklı kademelere yönelik olarak geliştirilmiş ölçme araçlarının sistemli bir şekilde analizini yaparak derlemesinin gerçekleştirilmesidir. Kademe olarak okul öncesi, ilköğretim, ortaokul, lise ve üniversite olarak 5 ana başlıkta kategorize edilmiştir.

2. YÖNTEM

Literatüre bakıldığında BİD becerisinin değerlendirilmesine yönelik yapılan çalışmalarda araştırmacılar birbirinden farklı ölçme araçları kullanmışlardır (İliç ve Haseski, 2019; Cutumisu vd., 2019; Lyon vd., 2020; Ezeamuzie ve Leung, 2022; Yokuş ve Kahramanoğlu, 2022). Bu çalışmada mevcut durumdan yola çıkarak uluslararası literatürde yayınlanmış BİD becerisinin ölçülmesi amacıyla gerçekleştirilmiş çalışmaları bir araya getirmek için sistematik derleme çalışması yapılmıştır. Sistematik Derleme; belirli bir konuda yayınlanmış çalışmaları kapsamlı olarak tarama, çeşitli kriterlere göre dahil etme ve dışlama yaparak araştırmaların değerlendirilmesini sağlama ve bu çalışmaların bulgularının sentez edilmesi olarak tanımlanabilir (Karaçam, 2013). Bu doğrultuda 2018-2022 yılları arasında kapsayan 5 yıllık süreçte, Scopus veri tabanındaki indexli dergilerde yayınlanmış ve BİD becerisini ölçmek için kullanılan araçları içeren uluslararası makaleler incelenmeye karar verilmiştir. Sistematik derleme çalışmasında sıklıkla kullanılan PRISMA bildiriminde belirtilen akış diyagramına göre bu çalışmada kullanılan makalelerin seçim süreci Şekil 1’de gösterilmiştir (the PRISMA Group, 2009).

Şekil 1: PRISMA Şablonunu Kullanılması

2.1. Arama Kelimeleri

Uluslararası alanda araştırma yapılması hedeflendiği için araştırma kelimeleri İngilizce olarak kullanılmıştır. BİD becerisinin İngilizce karşılığı olarak "Computational thinking" kavramıyla birlikte değerlendirme anlamına gelen "assessment" ve "evaluation" kelimeleri ayrı ayrı kullanılmıştır. İlk aramada "computational thinking assesment" ikinci aramada ise "computational thinking evaluation" kelime öbeklerine dayalı aramalar yapılmıştır.

2.2. Dahil Etme / Dışlama Kriterleri

Araştırmada kullanılacak makalelerin görüntülenmesinden sonra açık erişimi olan makaleler araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Aramada görüntülenen 50 makaleden; erişime açık olmayan 14 çalışmaya ulaşamadığı için dahil edilmemişlerdir. Geriye kalan 36 makalede; literatür taraması olan, konuyla alakası olmayan ve kullanılan ölçme aracı hakkında bilgi içermeyen 12 makale hariç tutulmuştur. Dışlanan makaleler sonrasında geriye kalan 24 makalenin içerik analizleri yapılmıştır. Çalışmaların içeriklerinin incelenmesi için araştırmacılar tarafından oluşturulan yayın sınıflama formuna gerekli bilgiler işlenmiştir.

3. BULGULAR

Yapılan ilk analizlerde araştırmaya dahil edilen çalışmaların yıllara göre dağılımı incelenmiştir. 2018-2022 yılları arasında yayınlanan makalelerin dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

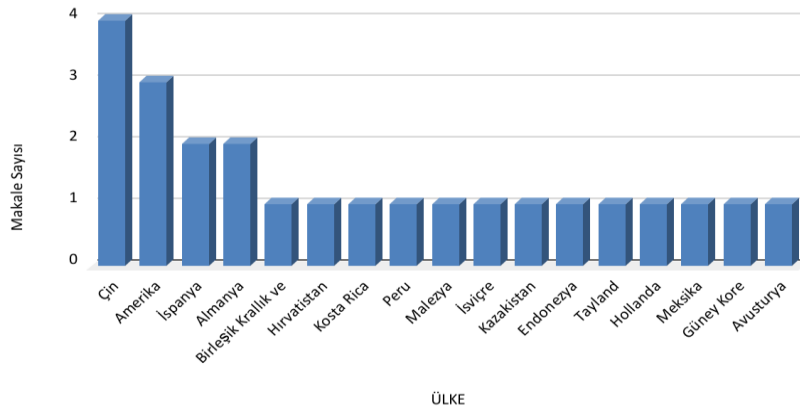
Tablo 1: Makalelerin yayınlanma yılları

Tablo 1 incelendiğinde 2018 yılında BİD becerisini ölçme konusunda yayınlanan 1 makale bulunurken en çok makalenin 2022 yılında yayınlandığı görülmektedir. 2020 yılında konuyla ilgili çalışma yayınlanmama nedeni ise dünya çapında etkili olan karantina uygulamaları olarak düşünülmektedir. Tablo 1 göz önünde bulundurulduğunda, BİD becerisinin son yıllarda araştırmacılar tarafından giderek dikkat çeken bir alan olduğu söylenebilir. Her geçen yıl bu konudaki araştırma sayıları artmıştır. İlerleyen yıllarda sistematik derleme çalışması yenilenerek gelişimin tekrar gözden geçirilmesi mümkündür.

İkinci aşamada elde edilen çalışmaların yapıldığı ülkelere göre analizleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların yayınlandıkları ülkelere göre elde edilen veriler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo2: Ünelere göre makale sayıları

Tablo 2'deki verilere bakıldığında en çok yayın yapan ülkenin Çin olduğu görülmektedir. Ardından Amerika, İspanya ve Almanya’da yayınlanan çalışmalar yer almaktadır.

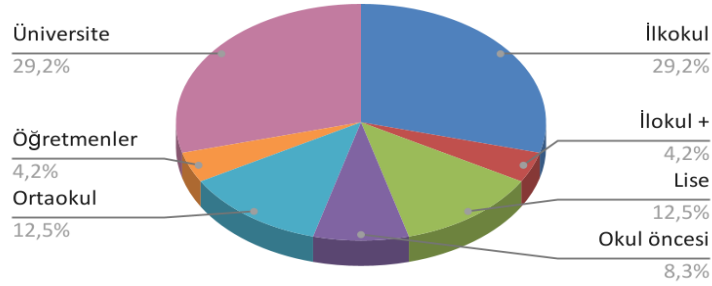
Sonraki aşamada araştırmaya dahil edilen çalışmalar, araştırma deseni ve araştırma türü açısından incelenmiştir. İncelenen makalelerde en çok tercih edilen araştırma deseninin nicel desen olduğu tespit edilmiştir. Nicel desenlerin yanında 1 makalede nitel ve 4 makalede ise karma desen kullanıldığı gözlenmiştir. Araştırmacıların desenlerinde kullandıkları çalışma türleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Çalışma Türleri

ÇALIŞMA TÜRÜ	ÇALIŞMA TÜRÜ
Ölçek geliştirme	13
Veri toplama	8
Program kod analizi	1
Açıklayıcı-görüşme formları	1
Ölçek ve performans testlerinin karşılaştırılması	1

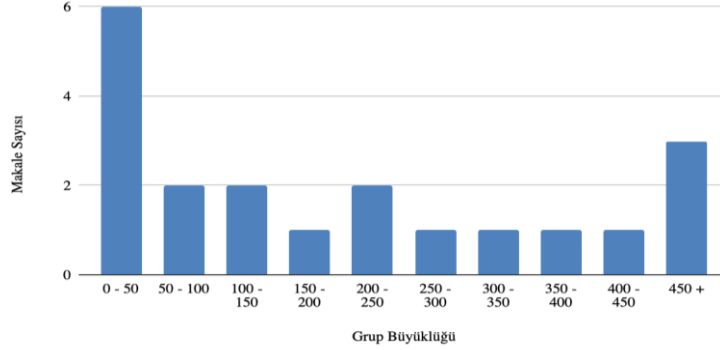
Makalelerin 13 tanesinde araştırmacılar kendi geliştirdikleri BİD becerisini ölçme aracını kullanmış ve gerekli istatistiksel verileri paylaşmışlardır. Veri toplama türünde hazırlanan çalışmalarda Román-González ve arkadaşlarının hazırladığı BİD testi, Korkmaz ve arkadaşlarının lise öğrencileri için geliştirdikleri BİD testlerinin en çok tercih edilen ölçme aracı olduğu gözlenmiştir (Román-González vd., 2019; Korkmaz vd., 2017). Farklı dilleri kullanan araştırmacılar ölçekleri kendi dillerine çevirerek kullanmışlardır.

Bir sonraki aşamada, araştırmacıların çalışma grubu olarak seçtikleri grupların okul seviyeleri aşağıdaki Grafik 1’de verilmiştir.

Grafik 1: Çalışma Gruplarının Öğrenim Seviyeleri

Grafiğe bakıldığında araştırmacılar büyük bir çoğunlukla üniversite öğrencileri ve ilkokul öğrencileriyle çalışmışlardır. Ardından ortaokul ve lise öğrencilerinin hedef alındığı çalışmalar yer almaktadır. Okul öncesi öğrencilerle yapılan çalışmalar nispeten daha az sayıda bulunmaktadır. Bunun nedeni olarak Clarke-Midura ve arkadaşları (2021) yaptıkları çalışmada; okul öncesi seviyesinde çocukların henüz okuma yazma bilmemeleri, BİD kavramıyla yeni tanışmaları ve BİD becerisinin bu seviyede uygulanması için ortak bir müfredatın bulunmaması olarak açıklamışlardır.

Çalışmaların yapıldığı grup büyüklükleri çalışma türüne göre değişiklik göstermektedir. 24 makale içerisinde 3 makalede çalışma grubunun büyüklüğü belirtilmemiştir. Geriye kalan 21 çalışmada katılımcı sayıları Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Makalelerde Kullanılan Grup Büyüklükleri

Yapılan çalışmalarda çoğunlukla 0-50 arası katılımcının olduğu çalışma grupları tercih edilmiştir. Bunun sebebinin araştırmacıların ulaşılabilir gruplarla çalışmalarını gösterilebilir.

İncelenen makalelerde araştırmacıların çalıştıkları araştırma gruplarına göre kullandıkları programlama araçları değişmektedir. Okul öncesi gruplarla çalışan araştırmacılar eğitsel oyuncaklar kullanarak öğrenme süreçlerinin gerçekleştirmişlerdir (Clarke-Midura vd. 2021; Lee ve Cho, 2021). İlkokul öğrencileriyle çalışan araştırmacılar bilgisayarlı ve bilgisayarsız (kağıt-kalem) etkinliklerden faydalanmışlardır. Bilgisayarlı yapılan çalışmalarda Scratch, Code.org ve Alice uygulamaları kullanılmıştır. Bilgisayarsız etkinliklerde ise en çok tercih edilen Bilge Kunduz etkinliklerinin uygulandığı tespit edilmiştir. Ortaokul seviyesinde Micro:Bit, Artırılmış gerçeklik, Scratch ve Python yazılımlarının tercih edildiği gözlenmiştir. Lise seviyesinde Python ve Tigerjyton gibi metin tabanlı programlama araçları araştırmacılar tarafından tercih edilmiştir. Üniversite öğrencileriyle yapılan çalışmalarda öğrencilerin buldukları bölümle ilişkili olarak kullanılan programlama araçları farklılık göstermektedir. Matematik bölümü okuyan öğrencilerle yapılan çalışmalarda artırılmış gerçeklik ve mobil uygulamalar kullanılırken (Leela vd., 2019), hemşirelik öğrencileriyle yapılan çalışmada Code.org ve Lightbot uygulamaları kullanılmıştır (Laura-Ochoa vd.,2022). Çalışmalardan elde edilen verilere bağlı olarak çalışma gruplarının yaş seviyeleri düştükçe görsel blok tabanlı programlama araçları tercih edilmiştir. Yaş seviyesi arttıkça metin tabanlı programlama araçlarının tercih edildiği sonucuna varılabilir.

BİD becerisinin tanımlanmasında farklı görüşler olmasıyla birlikte, bu becerinin birden fazla alt boyutu içerdiği kabul edilmektedir. Bu alt boyutlar konusunda ortak bir görüş olmadığı için araştırmacılar yaptıkları çalışmalarda farklı alt boyutları incelemeye çalışmışlardır. Çalışmalarda incelenen alt boyutlar Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5: Araştırmacıların Belirttikleri BİD Alt Boyutları

	BİD ALT BOYUTLARI								
	Örüntü Tanıma	Problem çözme	Algoritma Tasarımı	Algoritmik Düşünme	Genelleme	Ayrıştırma	Soyutlama	Değerlendirme	Hata Ayıklama
ARAŞTIRMACILAR									
Diago, P.D., González-Calero, J.A., Yáñez, D.F. (2022)		*	*		*		*		
Lai, R.P.Y. (2022)				*		*	*		
Bubica, N., Boljat, I. (2022)			*		*	*	*	*	
Kang, C., Liu, N., Zhu, Y., Li, F., Zeng, P. (2022)		*					*		
Pacheco-Portuguez, S., Gonzalez-Torres, A., Sancho-Chavarria, L., (...), Rodriguez, A., Chinchilla, C.A. (2022)			*			*	*		*
Laura-Ochoa, L., Bedregal-Alpaca, N., Vidal, E. (2022)			*		*	*	*		*
Hanid, M.F.A., Mohamad Said, M.N.H., Yahaya, N., Abdullah, Z. (2022)		*	*						
Guggemos, J., Seufert, S., Román-González, M. (2022)	*	*	*				*	*	
Anistyasari, Y., Ekohariadi, E., Asto Buditjahjanto, I.G.P., Hidayati, S.C. (2022)	*		*			*	*	*	
Li, Y., Xu, S., Liu, J. (2021)				*		*			*
Clarke-Midura, J., Silvis, D., Shumway, J.F., Lee, V.R., Kozlowski, J.S. (2021)		*		*					
Jiang, B., Li, Z. (2021)			*		*	*	*	*	
Rojas López, A., García-Peñalvo, F.J. (2021)		*	*				*		
Lee, K., Cho, J. (2021)	*		*		*	*	*		
Brandhofer, G. (2021)			*		*	*	*	*	
Tsarava, K., Leifheit, L., Ninaus, M., (...), Trautwein, U., Moeller, K. (2019)	*		*			*	*		
Leela, S., Chookaew, S., Nilsook, P. (2019)		*		*			*		

İncelenen makalelerde araştırmacıların BİD alt boyutlarını belirlerken en fazla kullanılan alt boyutlar; Algoritma tasarımı, Ayrıştırma, Soyutlama, Problem çözme, Genelleme ve Değerlendirme olduğu görülmektedir. Araştırmacılar çalışmalarında farklı alt boyutlar belirlemişlerdir. Yapılan diğer literatür taraması çalışmaları incelendiğinde, araştırmacıların benzer sonuçlara ulaştıkları görülmektedir (Cutumisu vd., 2019; İliç ve Haseki, 2019; Ezeamuzie ve Leung 2022).

4. SONUÇ

Bu çalışmada BİD becerisini ölçmek için kullanılabilir değerlendirme araçlarını kapsayan, SCOPUS veri tabanında bulunan uluslararası dergilerde yayınlanan 24 makale incelenmiştir. Bu incelemelerde BİD becerisinin değerlendirmesini hedefleyen çalışmaların sayısı yıllar içinde artış eğilimi göstermiştir. BİD kavramının Papert (1980) ve Wing (2006) gibi ünlü araştırmacılar tarafından kullanılmasının ardından dikkat çekmeye devam ettiği sonucuna varılabilir. Daha önce yapılan çalışmalarda da, BİD becerisi hakkında yapılan çalışmaların yıllar içinde artış gösterdiği fikri desteklenmektedir (Cutumisu vd., 2019; İliç ve Haseki, 2019). Çalışmaların yapıldığı ülkelere bakıldığında; ilk sırada Çin yer alırken, ardından Amerika, Almanya ve İspanya yer almaktadır. Bu sonuç Cutumisu ve arkadaşları (2019)

tarafından yapılan ve 2014-2018 yıllarını kapsayan literatür taramasıyla farklılık göstermektedir. Cutumisu vd. (2019) yaptıkları çalışmada Avrupa'dan yayınlanan çalışmaların daha fazla sayıda olduğunu belirtmişlerdir. Ancak zamanla ülkelerin bu konuda yayınladıkları çalışma sayılarının değişikliğe uğradığı görülmektedir.

Araştırmacıların çalıştıkları gruplar çoğunlukla üniversite ve ilköğretim öğrencilerini hedefledikleri yapılan analizlerde tespit edilmiştir. Bu durum, daha önce yapılan araştırmalarla benzerlik göstermektedir (İliç ve Haseki,2019; Jiang ve Li, 2021). İliç ve Haseki (2019), yaptıkları çalışmada bu durumun nedeni olarak; hedef kitleye kolay erişim ve örgün eğitim süreçlerini BİD becerisini desteklemeye yardımcı olması olarak ifade etmişlerdir. Yapılan analizler bu fikri desteklemektedir. Çalışma gruplarının büyüklüğü araştırmaların amacına göre değişiklik gösterse de, belirtilen katılımcı sayıları 0-50 kişilik gruplar arasında daha fazla dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Katılımcı sayısının bu aralıkta olması veri analizlerini kolaylaştırmasının yanında, elde edilen sonuçların evrene genelleme konusunda yeterli olup olmadığı sorusunu beraberinde getirmektedir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda daha fazla katılımcıya erişim hedeflenebilir.

Öğretim seviyelerine göre kullanılan ölçme araçları farklılık göstermektedir. Okul öncesi seviyesinde öğrencilerin okuma yazma bilmemelerinden dolayı öğretim süreçleri eğitsel oyuncaklarla yapılmıştır. Bu seviyede yapılan değerlendirme işlemleri, araştırmacılar tarafından hazırlanan gözlem formları ile gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, okul öncesi kademesini içeren az sayıda çalışma bulunmaktadır. İlkokul seviyesinde programlama araçlarıyla birlikte kağıt-kalem etkinlikleri kullanılarak BİD becerisinin kazandırılması hedeflenmiştir. İlkokul seviyesinde en çok kullanılan programlama araçlarının blok tabanlı araçlar olduğu gözlemlenmiştir. Lise seviyesinde yapılan araştırmalarda metin tabanlı programlama araçları kullanılmıştır. Üniversite öğrencileriyle yapılan çalışmalarda ise çalışma gruplarının okudukları alanlara bağlı olarak farklı araçlar kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu analizlerden yola çıkarak; hedef kitlenin yaş seviyesine en uygun aracın kullanılması BİD becerisinin kazandırılmasını desteklemektedir.

BİD becerisinin kompleks yapısından dolayı alt boyutlardan oluşmaktadır. Bu nedenle araştırmacılar çalışmalarında BİD becerisi için farklı alt boyutlardan bahsettikleri gözlemlenmiştir. BİD becerisinin operasyonel tanımını yapmak amacıyla Ezeamuzie ve Leung (2022) tarafından yapılan literatür taraması çalışmasında, araştırmacılar benzer şekilde farklı alt boyutlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Yapılan analizlerde en çok tercih belirtilen alt boyutlar; algoritma tasarımı, ayrıştırma, soyutlama, problem çözme, genelleme ve değerlendirme olarak tespit edilmiştir. Bu durumun BİD becerisinin farklı anlamlar içermesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Clarke-Midura, J., Silvis, D., Shumway, J. F., Lee, V. R., & Kozlowski, J. S. (2021). Developing a kindergarten computational thinking assessment using evidence-centered design: the case of algorithmic thinking. *Computer Science Education*, 31(2), 117-140.
- Cuny, J., Snyder, L., & Wing, J. M. (2010). Demystifying computational thinking for non-computer scientists. *Unpublished manuscript in progress, referenced in <http://www.cs.cmu.edu/~CompThink/resources/TheLinkWing.pdf>*.
- Cutumisu, M., Adams, C., & Lu, C. (2019). A scoping review of empirical research on recent computational thinking assessments. *Journal of Science Education and Technology*, 28(6), 651-676.
- Çetin, İ., & Toluk-Uçar, Z. (2020). Bilgi işlemsel düşünme tanımı ve kapsamı. In Gülbahar, Y. (Ed.), *Bilgi işlemsel düşünmeden programlamaya* (pp. 41-78). Pegem Akademi.
- Ezeamuzie, N. O., & Leung, J. S. (2022). Computational thinking through an empirical lens: A systematic review of literature. *Journal of Educational Computing Research*, 60(2), 481-511.
- Gelen, İ. (2017). P21-Program ve Öğretimde 21. Yüzyıl Beceri Çerçeveleri (ABD Uygulamaları). *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 15-29. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/jier/issue/33877/348852>

- ISTE & CSTA. (2011). Operational Definition of Computational Thinking. Retrieved from: <https://cdn.iste.org/www-root/ct-documents/computational-thinking-operational-definitionflyer.pdf?sfvrsn=2>
- İLİC, U., & HASESKİ, Ö. Ü. H. İ. (2019). Bilgi işlemsel düşünmeyi ölçmeye yönelik geliştirilen veri toplama araçlarının incelenmesi. *TAM METİN BİLDİRİ KİTABI*, 82.
- Jiang, B., & Li, Z. (2021). Effect of Scratch on computational thinking skills of Chinese primary school students. *Journal of Computers in Education*, 8(4), 505-525.
- Karaçam, Z. (2013). Sistematik derleme metodolojisi: Sistematik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33.
- Korkmaz, Ö., Çakir, R., & Özden, M. Y. (2017). A validity and reliability study of the computational thinking scales (CTS). *Computers in Human Behavior*, 72, 558–569. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.01.005>
- Lee, K., & Cho, J. (2021). Computational Thinking Evaluation Tool Development for Early Childhood Software Education. *JOIV: International Journal on Informatics Visualization*, 5(3), 313-319.
- Lyon, J. A., & J. Magana, A. (2020). Computational thinking in higher education: A review of the literature. *Computer Applications in Engineering Education*, 28(5), 1174-1189.
- Page MJ, McKenzie JE, Bossuyt PM, Boutron I, Hoffmann TC, Mulrow CD, et al. The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *BMJ* 2021;372:n71. doi: 10.1136/bmj.n71. www.prisma-statement.org.
- Papert, S. (1980). Mindstorms: Children, computers, and powerful ideas.
- Papert, S. (1993). The children's machine. *TECHNOLOGY REVIEW-MANCHESTER NH*, 96, 28-28.
- Parker, M. C., Garcia, L., Kao, Y. S., Franklin, D., Krause, S., & Warschauer, M. (2022, August). A Pair of ACES: An Analysis of Isomorphic Questions on an Elementary Computing Assessment. In *Proceedings of the 2022 ACM Conference on International Computing Education Research-Volume 1* (pp. 2-14).
- Román-González, M., Moreno-León, J., & Robles, G. (2019). Combining assessment tools for a comprehensive evaluation of computational thinking interventions. In S. C. Kong & H. Abelson (Eds.), *Computational thinking education*
- Wing, J. (2006). Computational thinking. *Communications of the ACM*, 49(3), 33–35. <https://doi.org/10.1145/1118178.1118215>
- Yokuş, E. & Kahramanoğlu, R. (2022). An overview of computational thinking. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 157-173. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1033403>
- https://www.marietta.edu/sites/default/files/documents/21st_century_skills_standards_book_2.pdf
- <https://www.battelleforkids.org/networks/p21> P21 skills

EK 1: İNCELENEN MAKALELER

1	Harrison, A., Hulse, T., Manzo, D., Micciolo, M., Ottmar, E., & Arroyo, I. (2018). Computational thinking through game creation in STEM classrooms. In <i>Artificial Intelligence in Education: 19th International Conference, AIED 2018, London, UK, June 27–30, 2018, Proceedings, Part II 19</i> (pp. 134-138). Springer International Publishing.
2	Tsarava, K., Leifheit, L., Ninaus, M., Román-González, M., Butz, M. V., Golle, J., ... & Moeller, K. (2019, October). Cognitive correlates of computational thinking: Evaluation of a blended unplugged/plugged-in course. In <i>Proceedings of the 14th workshop in primary and secondary computing education</i> (pp. 1-9).

3	An effective microlearning approach using living book to promote vocational students' computational thinking
4	Yeni, S., Hermans, F. F. J., & Fronza I, P. C. (2019). Design of CoTAS: Automated computational thinking assessment system. <i>perspectives</i> , 23, 28-33.
5	Tsarava, K., Leifheit, L., Ninaus, M., Román-González, M., Butz, M. V., Golle, J., ... & Moeller, K. (2019, October). Cognitive correlates of computational thinking: Evaluation of a blended unplugged/plugged-in course. In <i>Proceedings of the 14th workshop in primary and secondary computing education</i> (pp. 1-9).
6	Rojas-López, A., & García-Peñalvo, F. J. (2019, October). Initial learning scenarios based on the computational thinking evaluation for the course Programming fundamentals at INACAP. In <i>Proceedings of the Seventh International Conference on Technological Ecosystems for Enhancing Multiculturality</i> (pp. 6-12).
7	Mukasheva, M., & Omirzakova, A. (2021). Computational Thinking Assessment at Primary School in the Context of Learning Programming. <i>World Journal on Educational Technology: Current Issues</i> , 13(3), 336-353.
8	Anistyasari, Y., Ekohariadi, E., Buditjahjanto, I. P. A., & Hidayati, S. C. (2021, June). Exploring the psychometric properties of computational thinking assessment in introductory programming. In <i>2021 International e-Engineering Education Services Conference (e-Engineering)</i> (pp. 88-93). IEEE.
9	Li, Y., Xu, S., & Liu, J. (2021). Development and validation of computational thinking assessment of Chinese elementary school students. <i>Journal of Pacific Rim Psychology</i> , 15, 18344909211010240.
10	Clarke-Midura, J., Silvis, D., Shumway, J. F., Lee, V. R., & Kozlowski, J. S. (2021). Developing a kindergarten computational thinking assessment using evidence-centered design: the case of algorithmic thinking. <i>Computer Science Education</i> , 31(2), 117-140.
11	Jiang, B., & Li, Z. (2021). Effect of Scratch on computational thinking skills of Chinese primary school students. <i>Journal of Computers in Education</i> , 8(4), 505-525.
12	Rojas López, A., & García-Peñalvo, F. J. (2021, October). Initial performance analysis in the evaluation of computational thinking from a gender perspective in higher education. In <i>Ninth International Conference on Technological Ecosystems for Enhancing Multiculturality (TEEM'21)</i> (pp. 109-114).
13	Lee, K., & Cho, J. (2021). Computational Thinking Evaluation Tool Development for Early Childhood Software Education. <i>JOIV: International Journal on Informatics Visualization</i> , 5(3), 313-319.
14	Brandhofer, G. (2021). The Micro: Bit and Computational Thinking. Evaluation Results of a Computational Project. <i>International Association for Development of the Information Society</i> .
15	Parker, M. C., Garcia, L., Kao, Y. S., Franklin, D., Krause, S., & Warschauer, M. (2022, August). A Pair of ACES: An Analysis of Isomorphic Questions on an Elementary Computing Assessment. In <i>Proceedings of the 2022 ACM Conference on International Computing Education Research-Volume 1</i> (pp. 2-14).
16	Diago, P. D., González-Calero, J. A., & Yáñez, D. F. (2022). Exploring the development of mental rotation and computational skills in elementary students through educational robotics. <i>International Journal of Child-Computer Interaction</i> , 32, 100388.
17	Lai, R. P. (2022). Teachers' ontological perspectives of computational thinking and assessment: A text mining approach. <i>Journal of Educational Computing Research</i> , 60(3), 661-695.
18	BUBICA, N., & BOLJAT, I. (2022). Assessment of Computational Thinking—A Croatian Evidence-Centered Design model. <i>Informatics in Education</i> , 21(3), 425-463.
19	Kang, C., Liu, N., Zhu, Y., Li, F., & Zeng, P. (2022). Developing College students' computational thinking multidimensional test based on Life Story situations. <i>Education and Information Technologies</i> , 1-19.
20	Pacheco-Portuguez, S., Gonzalez-Torres, A., Sancho-Chavarria, L., Trejos-Zelaya, I., Monge-Fallas, J., Navas-Su, J., ... & Chinchilla, C. A. (2022, July). A method for assessing computational thinking in students using source code analysis. In <i>2022 International Conference on Advanced Learning Technologies (ICALT)</i> (pp. 144-146). IEEE.

21	Laura-Ochoa, L., Bedregal-Alpaca, N., & Vidal, E. (2022). Improving Computational Thinking in Nursing Students through Learning Computer Programming. <i>International Journal of Advanced Computer Science and Applications</i> , 13(5).
22	Hanid, M. F. A., Said, M. N. H. M., Yahaya, N., & Abdullah, Z. (2022). The Elements of Computational Thinking in Learning Geometry by Using Augmented Reality Application. <i>International Journal of Interactive Mobile Technologies</i> , 16(2).
23	Guggemos, J., Seufert, S., & Román-González, M. (2022). Computational Thinking Assessment—Towards More Vivid Interpretations. <i>Technology, Knowledge and Learning</i> , 1-30.
24	Xu, R., Jiang, C., & Sun, L. (2022). A Novel Three-Way Decision Model for Improving Computational Thinking Based on Grey Correlation Analysis. <i>Scientific Programming</i> , 2022.

Presentation ID / Sunum No:55

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0001-6828-4538

| 83

İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimlerine Yönelik Çalışmaların İncelenmesi: Sistemik Derleme Çalışması

Dr. Öğretim Üyesi Gülnur Candan Hamurcu¹, Araştırmacı Nevin Şahin¹

¹Erciyes Üniversitesi

*Corresponding author: Nevin Şahin

ÖZET: Araştırmanın amacı, ilkökul ve ortaokul öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerini inceleyen yüksek lisans ve doktora tezlerinin sistemik derleme yoluyla incelenmesidir. Sistemik derlemede, ilgili alanda yayınlanmış tüm çalışmalar taranır, çalışmaların kaliteleri de göz önünde bulundurularak çeşitli kriterlere göre incelemeye dâhil edilmesi veya edilmemesi kararlaştırılır ve ele alınan çalışmalardaki bilgiler birleştirilir (Karaçam, 2013). Çalışmaların yayımlandığı yıllar, yapıldığı üniversitenin adı, kullanılan yöntem, örneklem, tez türü, okul türünün neler olduğu ile ilgili sorulara cevap aranmıştır. Araştırmanın örneklemini Ocak 2015 ile Ocak 2023 yılları arasında yayımlanmış YÖK (Yükseköğretim Kurulu) Ulusal Tez Merkezinden araştırmacılar tarafından belirlenmiş ölçütlere göre taranılan ve tam metinlerine ulaşılabilen 36 doktora tezi ve 59 yüksek lisans, toplamda 95 tez oluşturmuştur. Veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Verilerin incelenmesi açısından Microsoft Excel programıyla tez inceleme formu oluşturulmuştur. Yapılan çizelge ve incelemeler birden fazla kontrol edilerek kayıt altına alınmış ve bir çizelge oluşturulmuştur. Elde edilen bulgular grafikler ve tablolar halinde sunulmuştur. Sonuç olarak, konu ile ilgili en yoğun tez çalışmaları 2019 yılında yapıldığı; çalışmaların en çok Atatürk Üniversitesi tarafından gerçekleştirildiği; çalışmalarda en çok karma yöntem araştırmasının tercih edilmesi, çalışmalarda örneklem olarak en çok yedinci sınıflarda sınıfların tercih edildiği; konuyla ilgili en çok yüksek lisans tezinin yapıldığı; çalışmaların en çok orta okullarda yapıldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Düşünme Eğilimi, İlkokul Öğrencileri, Ortaokul Öğrencileri, Sistemik Derleme.

Analysis of Studies Examining Critical Thinking Tendencies of Primary and Secondary School Students: A Systematic Review

ABSTRACT: The aim of the research is to examine the master's and doctoral theses that examine the critical thinking tendencies of primary and secondary school students through a systematic review. In the systematic review, all the studies published in the relevant literature are scanned; considering the quality of the studies, it is decided whether to include them or not in the analysis according to various criteria, and the knowledge in the studies selected is combined (Karaçam, 2013). In the study, answers were sought to questions about the years the studies were published, the name of the university, the method used, the sample, the type of thesis, and the type of school. The sample of the study consisted of 36 doctoral theses and 59 master's theses, a total of 95 theses, which were scanned in the database of the Council of Higher Education (YÖK) National Thesis Center according to the criteria determined by researchers and which were published between January 2015 and January 2023. The data were analyzed by content analysis. In order to analyze the data, the thesis review form was created using the Microsoft Excel program. The charts and examinations made were recorded after being checked more than once. The obtained findings are presented in graphs and tables. As a result, it was determined that most of the theses on the subject were written in 2019, most of the studies were carried out by Atatürk University, mixed methods research was preferred the most in the studies, the seventh grade classes were mostly preferred as the sample in the studies, master's theses were written more on the subject compared to the doctoral theses and that most of the studies were done in secondary schools.

Keywords: Critical Thinking Tendency, Primary School Students, Secondary School Students, Systematic Review.

GİRİŞ

Eleştirel düşünme kavramı incelendiğinde farklı tanımlara rastlanabilmektedir. Facione`ye göre eleştirel düşünme “kendi kendine denetleyerek problem çözebilmek, karar alabilmek ve böylece yargılara varabilmek için azimle sürdürülen bir yol” olarak tanımlanmaktadır (Erkan, 2008). Akınoğlu ise eleştirel düşünmeyi “bilgi edinme sürecinde, irdelemeyi, çok yönlü sorgulayabilmeyi gerektiren düşünme süreçlerini etkili, tarafsız ve disiplinli bir şekilde uygulayabilmeyi, yeni durum ve ürünleri kriterlere dayalı değerlendirmeyi ve geliştirmeyi içeren zihinsel ve duyuşsal bir süreç” olarak tanımlamaktadır (Akınoğlu, 2003). Genel bir tanım ise Uluslararası Eleştirel Düşünme Merkezi tarafından “eleştirel düşünme, bir inanç ve eylem rehberi olarak; gözlem deneyim, düşünce, muhakeme ya da iletişim ile toplanan veya oluşturulan bilginin etkin ve ustaca kavramsallaştırılması, uygulanması, analiz edilmesi, sentezlenmesi ve/veya değerlendirilmesinin entelektüel olarak düzenlendiği bir süreç” olarak betimlenmektedir (Paul & Elder, 2023). Yapılan tanımlar bir problem karşısında eleştirel bir bakış açısı ile akıl yürüterek, analiz ederek ve değerlendirerek sağlıklı bir çözüm bulma süreci olarak özetlenebilmektedir.

Demokratik toplumlarda eleştirel düşünme kabiliyetinin elzem olduğu tartışılmazdır. Hatta bireylerin eleştirel düşünme becerilerine sahip olmaları bir zorunluluk olduğu düşünülmektedir. Eğitim açısından da önemli hedeflerden biri eleştirel düşünmeyi toplumlara kazandırabilmektir. Ön yargısız düşünebilmek, araştırarak ve konular hakkında net bir bakış açısı sergilemek, sorunlara yönelik yeni çözümler bulmaya çalışmak demokrasi için önem arz eden özelliklerinden bir kaçıdır (Doğanay & Ünal, 2006). Bu durumda öğretim açısından öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Eğitim esnasında öğretmenlerin rehberlik etmeleri, bununla ilgili gerekli bilgi ve becerileri öğrencilere kazandırmaları, öğretimi kolaylaştırmaları ve doğru ortamı sunabilmeleri şarttır (Polat, 2014). Eğitimde eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek açısından Kazancı'ya (1979) göre üç unsura dikkat edilmesi gerekmektedir. İlki erken yaşta öğrenilen ve gelişen eleştirel düşünme becerileri daha etkin olmaktadır. İkinci olarak öğrenciler çevrelerinde bulunan faktörlerin etkisi altında kalmaksızın kararlarını sağlıklı verme imkânlarını bulabilmektedirler. Üçüncü olarak eleştirel düşünme becerilerine sahip bir birey verdikleri kararları ile hayatı boyunca kendi başarılarıyla paralel bir ilişkide olacağını belirtmekte.

21. yüzyıl becerilerin içerisinde de bulunan eleştirel düşünme becerileri uluslararası eğitimciler, akademisyenler, devlet kurumları ve iş dünyasının liderleri açısından mühim bir beceri türüdür. Yeni nesil bireylerin aktif, üretken, girişimci, yenilikçi ve yaratıcı olmaları hedeflenmektedir (Çiftçi vd., 2021). 2016 yılında Milli Eğitim Bakanlığının (MEB) yayımlanmış olduğu “Düşünme Eğitim Dersi Öğretim Programı” öğrencilere eleştirel düşünme becerilerini benimsetmenin önemine ayriyeten dikkat çekmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2016).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada ilkökul ve ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerini araştıran Ocak 2015 ile Ocak 2023 yılları arasında yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin analizi yapılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır:

1. İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerini incelemeye yönelik yapılmış çalışmaların yayın yıllarına göre dağılımı nedir?
2. İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerini incelemeye yönelik yapılmış çalışmaların yayımlandığı üniversitelere dağılımı nedir?
3. İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerini incelemeye yönelik yapılmış çalışmalarda hangi araştırma yöntemleri kullanılmıştır?
4. İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerini incelemeye yönelik yapılmış çalışmalarda hangi sınıflara ağırlık verilmiştir?
5. İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerini incelemeye yönelik yapılmış çalışmalar hangi tez türüne göre yayımlanmıştır?
6. İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerini incelemeye yönelik yapılmış çalışmaların okul türüne göre dağılımı nedir?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Araştırmanın amacı, ilkökul ve ortaokul öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerini inceleyen yüksek lisans ve doktora tezlerinin sistematik derleme yoluyla incelenmesidir. Sistematik derlemede, ilgili alanda yayımlanmış tüm çalışmalar taranır, çalışmaların kaliteleri de göz önünde bulundurularak çeşitli kriterlere göre incelemeye dâhil edilmesi veya edilmemesi kararlaştırılır ve ele alınan çalışmalardaki bilgiler birleştirilir (Karaçam, 2013).

Örneklem

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tercih edilmiştir. Bazı araştırmalarda incelemeye alınacak nesnelere, olaylar, durumlar ya da kişiler belli özelliklere sahip olanlar arasından seçilebilirler. Böyle durumlarda örneklem için belirlenen ölçüt veya ölçütleri karşılayan birimler (kişiler, nesnelere gibi) örnekleme alınmaktadır (Büyüköztürk vd., 2021). Bu araştırmanın örneklem seçimi şu ölçütler doğrultusunda yapılmıştır; çalışmaların ilkökul ve ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerini araştırmaları, yüksek lisans ve doktora tezlerinin Ocak 2015 - Ocak 2023 tarihleri arasında taranıyor olması, çalışmaların tam metinlerine ulaşılabilir olması, çalışmaların dilinin Türkçe olması.

Tezlere YÖK (Yükseköğretim Kurulu) Ulusal Tez Merkezinin resmi sitesi olan <http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden ulaşılmıştır. Tarama, “eleştirel düşünme”, “ilköğretim öğrencileri”, “ilkokul öğrencileri” ve “ortaokul öğrencileri” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Yapılan detaylı araştırma sonucunda toplam 95 tez listelenmiştir. Konu ile ilgili 36 doktora tezi ve 59 yüksek lisans tezine ulaşılmıştır. Yapılan içerik analizi için tezlerin tam ve yayınlanmış hali kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin incelenmesi açısından Microsoft Excel programıyla tez inceleme formu oluşturulmuştur. Form oluşturmanın amacı okuyuculara ve araştırmacılara net ve anlaşılır bir analiz sunmaktır. Tezlerin başlığı, yazarı, yayın yılı, yapıldığı üniversitenin adı, okul türü, tez türü, örneklem ve araştırma yöntemi ile ilgili veriler listelenmiştir. Tezlerin kodlanması esnasında hata oluşmaması açısından her bir tez Ç1, Ç2, Ç3,, Ç94, Ç95 olarak sıralanmış ve kodlanmıştır. Tezlerin başlıklarını dikkate alarak kategoriler oluşturulmuş ve bir eğitim uzmanı ile kategoriler son halini almıştır.

Çalışmada veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Yapılan içerik analizinde verilerin frekans değerlerinden yararlanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde, araştırmaya dâhil edilen tezlerin incelenmesi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Araştırma amacında verilen problem cümleleri tablolarla cevaplandırılmaya çalışılmıştır:

İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerini İncelemeye Yönelik Yapılmış Çalışmaların Yayın Yıllarına Göre Dağılımı

2015 Ocak ile 2023 Ocak arasında ilkökul ve ortaokul öğrencilerinde eleştirel düşünme becerilerini konu edinen tez çalışmalarının yayın yıllarına göre dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimlerine Yönelik Yapılan Çalışmaların Yıllara Göre Frekans Değerleri

Yayın Yılı	Yüksek Lisans Tezi	f	Doktora Tezi	f	Toplam f
2019	Ç40, Ç45, Ç48, Ç49, Ç51, Ç53, Ç58, Ç59, Ç62, Ç64, Ç71, Ç72, Ç79, Ç80, Ç83, Ç84, Ç89, Ç90, Ç95	19	Ç4, Ç18, Ç23	3	22

Yayın Yılı	Yüksek Lisans Tezi	f	Doktora Tezi	f	Toplam f
2020	Ç37, Ç44, Ç46, Ç47, Ç52, Ç63, Ç67, Ç81, Ç82, Ç88, Ç91	11	Ç14, Ç16, Ç21, Ç22, Ç24, Ç28, Ç29, Ç35, Ç36	9	20
2022	Ç38, Ç42, Ç43, Ç50, Ç55, Ç65, Ç76, Ç86, Ç92	9	Ç3, Ç5, Ç20, Ç25, Ç27, Ç30, Ç31	7	16
2018	Ç41, Ç60, Ç61, Ç69, Ç73	5	Ç2, Ç8, Ç10, Ç15, Ç19	5	10
2017	Ç56, Ç57, Ç70, Ç74, Ç77	5	Ç1, Ç7, Ç12, Ç34	4	9
2016	Ç39, Ç65, Ç94	3	Ç6, Ç11, Ç13, Ç17, Ç33	5	8
2021	Ç54, Ç68, Ç85, Ç87	4	Ç9, Ç26	2	6
2015	Ç75, Ç78, Ç93	3	Ç32	1	4
Toplam		59		36	95

Tablo 1 incelendiğinde ilkökul ve ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerine yönelik birçok çalışmanın yapıldığı gözlemlenmektedir. Konu ile ilgili 2019, 2020 ve 2022 yıllarında yoğun bir çalışma gerçekleştiği görülmektedir. En fazla tez çalışmaları 19 yüksek lisans, 3 doktora tezi ile 2019 yılında yapıldığı görülmektedir. Aynı zamanda 2019 yılında yüksek lisans tez çalışmaları doktora tez çalışmalarına nazaran daha yoğun çalışılan bir tez türü olduğu tespit edilmiştir. En az tez çalışmasının 3 yüksek lisans, 1 doktora tezi ile 2015 yılında yapıldığı belirlenmiştir.

İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerini İncelemeye Yönelik Yapılmış Çalışmaların Hangi Üniversiteler Tarafından Yayımlandığı İncelenmektedir

İlkokul ve ortaokul öğrencilerine yönelik yapılan eleştirel düşünme becerileri tezlerinin hangi üniversiteler tarafından desteklendiği ve yayımlandığı aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2. İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimlerine Yönelik Yapılan Çalışmaların Yayımlandığı Üniversitelere Göre Frekans Değerleri

Üniversite	Yüksek Lisans Tezi	f	Doktora Tezi	f	Toplam f
Atatürk	Ç43, Ç56, Ç59, Ç71, Ç73, Ç83	6	Ç8, Ç15, Ç20, Ç21	4	10
Çukurova	Ç44	1	Ç7, Ç12, Ç18, Ç23, Ç30, Ç32, Ç33, Ç34	8	9
Afyon Kocatepe	Ç55, Ç75, Ç89, Ç92	4	Ç17, Ç27	2	6
Gazi	Ç52, Ç87	2	Ç2, Ç3, Ç5, Ç14	4	6
Marmara	Ç76, Ç94	2	Ç13, Ç19	2	4
Sivas Cumhuriyet	Ç50, Ç68, Ç84, Ç95	4	-	-	4
Ahi Evran (Kırşehir)	Ç65, Ç72, Ç91	3	-	-	3
Fırat	Ç81, Ç88	2	Ç35	1	3
Gaziantep	Ç40, Ç47	2	Ç4	1	3
Kastamonu	Ç57, Ç78	2	Ç28	1	3
Necmettin Erbakan	Ç42, Ç51	2	Ç16	1	3
Sakarya	Ç45, Ç61	2	Ç29	1	3

Üniversite	Yüksek Lisans Tezi	f	Doktora Tezi	f	Toplam f
Yıldız Teknik	Ç64, Ç93	2	Ç26	1	3
Anadolu	-	-	Ç11, Ç36	2	2
Bursa Uludağ	Ç62, Ç86	2	-	-	2
Çanakkale Onsekiz Mart	Ç39, Ç74	2	-	-	2
İnönü	Ç49	1	Ç25	1	2
Ondokuz Mayıs	Ç59	1	Ç1	1	2
Siirt	Ç60, Ç69	2	-	-	2
Trabzon	Ç82	1	Ç22	1	2
Uşak	Ç48	1	Ç31	1	2
Ağrı İbrahim Çeçen	Ç79	1	-	-	1
Akdeniz	Ç63	1	-	-	1
Ankara	Ç70	1	-	-	1
Bahçeşehir	Ç53	1	-	-	1
Bolu Abant İzzet Baysal	-	-	Ç9	1	1
Burdur Mehmet Akif Ersoy	Ç80	1	-	-	1
Dumlupınar	-	-	Ç6	1	1
Erzincan Binali Yıldırım	Ç46	1	-	-	1
Kafkas	Ç54	1	-	-	1
Karabük	Ç85	1	-	-	1
Kırıkkale	Ç37	1	-	-	1
Kocaeli	Ç67	1	-	-	1
Mersin	Ç38	1	-	-	1
Niğde Ömer Halisdemir	Ç77	1	-	-	1
Pamukkale	-	-	Ç24	1	1
Recep Tayyip Erdoğan	Ç41	1	-	-	1
Süleyman Demirel	Ç90	1	-	-	1
Tokat Gaziosmanpaşa	-	-	Ç10	1	1
Van Yüzüncü Yıl	Ç66	1	-	-	1
Toplam		59		36	95

Tablo 2 incelendiğinde eleştirel düşünme becerilerini konu alan tezlerin 40 farklı üniversitede yapıldığı tespit edilmiştir. Konu ile ilgili doktora tez çalışmalarına Çukurova Üniversitesi, yüksek lisans tez çalışmalarına da Atatürk Üniversitesinin ağırlık verdiği görülmektedir. Atatürk Üniversitesi toplam 10 tez çalışması ve Çukurova Üniversitesi toplam 9 tez çalışmasıyla konuya yoğun katkı sağlamaktadırlar.

İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerini İncelemeye Yönelik Yapılmış Çalışmalarda Hangi Araştırma Yöntemleri Kullanılmıştır

İlkokul ve ortaokul öğrencilerine yönelik yapılan eleştirel düşünme becerileri tezlerinin araştırma yöntemleri aşağıda ele alınmaktadır.

Tablo 3. İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimlerine Yönelik Yapılan Çalışmaların Araştırma Yöntemlerine Göre Frekans Değerleri

Araştırma Yöntemi	Yüksek Lisans Tezi	f	Doktora Tezi	f	Toplam f
Karma Yöntem	Ç44, Ç51, Ç53, Ç54, Ç57, Ç60, Ç66, Ç67, Ç68, Ç69, Ç72, Ç76, Ç78, Ç81, Ç82, Ç84, Ç88, Ç95	18	Ç1, Ç2, Ç3, Ç4, Ç5, Ç6, Ç8, Ç9, Ç11, Ç13, Ç14, Ç15, Ç17, Ç19, Ç20, Ç21, Ç22, Ç23, Ç26, Ç27, Ç29, Ç30, Ç31, Ç34, Ç35, Ç36	26	44
Nicel Araştırma Yöntem	Ç37, Ç38, Ç39, Ç40, Ç41, Ç42, Ç43, Ç45, Ç46, Ç47, Ç48, Ç49, Ç50, Ç52, Ç55, Ç56, Ç58, Ç59, Ç61, Ç62, Ç63, Ç64, Ç71, Ç73, Ç74, Ç75, Ç79, Ç80, Ç83, Ç85, Ç87, Ç89, Ç90, Ç91, Ç92, Ç93, Ç94	37	Ç16, Ç28, Ç33	3	40
Bilinmeyen	Ç65, Ç70	2	Ç10, Ç12, Ç24, Ç25	4	6
Nitel Araştırma Yöntem	Ç77, Ç86	2	Ç7, Ç18, Ç32	3	5
Toplam		59		36	95

Tablo 3 incelendiğinde 44 tez çalışmasında karma araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Karma araştırma yöntemini takip eden ve tercih edilen ikinci araştırma yöntemi 40 tez çalışması ile nicel araştırma yöntemidir. Dikkat çeken bir başka konu ise 6 adet tez çalışmalarının araştırma yöntemleri net belli değildir.

İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerini İncelemeye Yönelik Yapılmış Çalışmaların Ağırlıklı Hangi Sınıflarla Yapıldığı Dağılımı

İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerini konu edinen yüksek lisans ve doktora tezlerinin çalıştıkları örneklem/sınıflar aşağıda verilen tablo ve şekillerde verilmiştir.

Tablo 4. İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimlerine Yönelik Yapılan Çalışmaların Ağırlık Verdikleri Sınıflara Göre Frekans Değerleri

Sınıflar	Yüksek Lisans Tezi	f	Doktora Tezi	f	Toplam f
7.Sınıf	Ç55, Ç56, Ç58, Ç64, Ç67, Ç70, Ç77, Ç79, Ç87, Ç94, Ç95	11	Ç10, Ç13, Ç15, Ç16, Ç18, Ç21, Ç22, Ç26, Ç27, Ç29, Ç34, Ç36	12	23
4.Sınıf	Ç37, Ç39, Ç40, Ç41, Ç42, Ç43, Ç44, Ç45, Ç46, Ç47, Ç48, Ç49, Ç50, Ç51, Ç52	15	Ç1, Ç2, Ç3, Ç4, Ç6, Ç7, Ç8	7	22
6.Sınıf	Ç60, Ç74, Ç75, Ç76, Ç81, Ç82, Ç83, Ç84, Ç86, Ç90, Ç93	11	Ç9, Ç11, Ç12, Ç14, Ç19, Ç23, Ç28, Ç31, Ç33	9	20
5.Sınıf	Ç57, Ç59, Ç62, Ç65, Ç69, Ç73, Ç78, Ç85, Ç91	9	Ç17, Ç20, Ç24, Ç25, Ç30, Ç32, Ç35	7	16
8.Sınıf	Ç61, Ç66, Ç68, Ç71	4	-	-	4

Sınıflar	Yüksek Lisans Tezi	f	Doktora Tezi	f	Toplam f
5/6/7/8. Sınıflar	Ç89, Ç92	2	-	-	2
7/8.Sınıflar	Ç72, Ç88	2	-	-	2
3.Sınıf	Ç38	1	-	-	1
1/2/3/4. Sınıflar	-	-	Ç5	1	1
3/4.Sınıflar	Ç53	1	-	-	1
5/6/7. Sınıflar	Ç63	1	-	-	1
6/7.Sınıflar	Ç54	1	-	-	1
6/7/8. Sınıflar	Ç80	1	-	-	1
Toplam		59		36	95

Tablo 4`de verilen veriler doğrultusunda araştırmalarda ilkökul seviyelerinde örneklem yoğunluğunun 15 yüksek lisans tezi ile 4. sınıflar olduğu görülmektedir. Ortaokul seviyesinde araştırmaların yoğunluğunu 12 doktora tez çalışması ile 7. sınıf öğrencileri olduğu gözlemlenmektedir. Tezlerin toplamına bakıldığında 23 tez ile 7. sınıf ile yapılan çalışmaların ağırlıklı olduğu görülmektedir. 22 tezin 4. sınıflar ve 20 tezin ise 6. sınıflar ile yapıldığı belirlenmiştir.

İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerini İncelemeye Yönelik Yapılmış Çalışmaların Ağırlıklı Hangi Tez Türü Kullandıklarına Dair Dağılımı

İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerini konu edinen tez çalışmalarının yüksek lisans ve doktora tez dağılımları aşağıda verilmiştir.

Tablo 5. İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimlerine Yönelik Yapılan Çalışmaların Tez Türüne Göre Frekans Değerleri

Çalışmalar	f
Yüksek Lisans Tezi	59
Doktora Tezi	36
Toplam	95

Tablo 5 incelendiğinde tezlerin 59'u yüksek lisans, 36'sı doktora tezi olduğu görülmektedir. Verilen zaman dilimi içerisinde yapılan yüksek lisans çalışmalarının doktora çalışmalarının neredeyse iki katı kadar olduğu belirlenmiştir.

İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerini İncelemeye Yönelik Yapılmış Çalışmaların Hangi Okul Türüne Göre Yapıldığına Dair Dağılımı

İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerileri ile ilgili yapılan doktora tez ve yüksek lisans tez çalışmalarının hangi okul türüne göre yapıldığı aşağıda verilmiştir.

Tablo 6. İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimlerine Yönelik Yapılan Çalışmaların Okul Türüne Göre Frekans Değerleri

	Yüksek Lisans Tezi	f	Doktora Tezi	f	Toplam f
Ortaokul Öğrencileri	Ç54, Ç55, Ç56, Ç57, Ç58, Ç59, Ç60, Ç61, Ç62, Ç63, Ç64, Ç65, Ç66, Ç67, Ç68, Ç69, Ç70, Ç71, Ç72, Ç73, Ç74, Ç75, Ç76, Ç77, Ç78, Ç79, Ç80, Ç81, Ç82, Ç83, Ç84, Ç85, Ç86, Ç87, Ç88, Ç89, Ç90, Ç91, Ç92, Ç93, Ç94, Ç95	42	Ç9, Ç10, Ç11, Ç12, Ç13, Ç14, Ç15, Ç16, Ç17, Ç18, Ç19, Ç20, Ç21, Ç22, Ç23, Ç24, Ç25, Ç26, Ç27, Ç28, Ç29, Ç30, Ç31, Ç32, Ç33, Ç34, Ç35, Ç36	28	70
İlkokul Öğrencileri	Ç37, Ç38, Ç39, Ç40, Ç41, Ç42, Ç43, Ç44, Ç45, Ç46, Ç47, Ç48, Ç49, Ç50, Ç51, Ç52, Ç53	17	Ç1, Ç2, Ç3, Ç4, Ç5, Ç6, Ç7, Ç8	8	25
Toplam		59		36	95

Tablo 6 incelendiğinde 70 tez çalışmasının ortaokullarda yapıldığı, 25 tez çalışmasının ilkokullarda yapıldığı tespit edilmektedir. Yüksek lisans çalışmalarının 17'si ilkokula yoğunlaşırken 42 çalışma ortaokul öğrencilerine yoğunlaşmaktadır. Konu ile ilgili 36 doktora tezi mevcuttur. İlkokul öğrencilerine yönelik 8 doktora tezi, 28 doktora tez çalışması ortaokul öğrencileri ile gerçekleştirmişlerdir.

SONUÇ

Yapılan incelemeler doğrultusunda ilk ve ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerine yönelik yapılan 95 tez çalışmasının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunlardan 59'u yüksek lisans, 36'sı doktora tez çalışmasıdır. Konu ile ilgili en yoğun tez çalışmaları 2019 yılında gerçekleşmiştir. Yayımlanan toplam 22 tez çalışması 2019 yılında gerçekleştirilmiştir. Bunlardan 19'u yüksek lisans olarak tespit edilmektedir. Bu aynı zamanda yüksek lisans çalışmalarının en fazla olduğu yıla denk gelmektedir. En fazla doktora çalışmaları 2020 yılında 9 doktora tez çalışması olarak gözlemlenmektedir. Konu ile ilgili toplam 10 çalışma ile en fazla yayım yapan Atatürk Üniversitesidir. Yine Atatürk Üniversitesi 6 yüksek lisans çalışması ile en fazla yüksek lisans araştırmasını yapan üniversiteler arasına girmektedir. Doktora çalışmalarına yoğunluk veren üniversite Çukurova Üniversitesidir. Toplam 36 doktora tezin 8 doktora tez çalışması Çukurova Üniversitesi tarafından desteklenmektedir. Yapılan çalışmalarda en çok karma araştırma yöntemi kullanılmaktadır. 26 doktora tez çalışmaları karma araştırma yöntemini kullanmaktadır. Yüksek Lisans tezlerinde 37 tez nicel araştırma yöntemini tercih etmektedir. İlkokul ve ortaokul öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini inceleyen tez çalışmalarının 70'i ortaokul öğrencileri ile araştırmalarına devam etmişlerdir. 42 yüksek lisans çalışmaları ve 28 doktora çalışmaları ortaokul öğrencilerini incelemektedir. Yapılan 95 tez çalışmasının 23'ü 7. sınıf öğrencilerini ele almaktadır. Yüksek lisans çalışmaları 15 tez ile en fazla 4. sınıf öğrencileri ile çalışmalarını sürdürmüştür. Doktora tez çalışmaları ise 12 doktora tez ile 7. sınıf öğrencileri incelemektedir.

Yapılan detaylı araştırmalar doğrultusunda ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerini konu alan tez çalışmaları 40 farklı üniversite tarafından ele alındığı gözlemlenmektedir. Türkiye genelinde 100'ü geçkin eğitim fakültesi bulunmaktadır. Bu denli önemli bir konuyu mevcut olan eğitim fakültelerinin yarısı dahi ele almadığı görülmektedir (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, Şubat 2023). Araştırmaların okul türüne göre incelendiğinde genellikle ilkokul araştırmalarında 4. sınıflar, ortaokul araştırmalarında 7. sınıflar ile çalışmayı sürdürüldüğü fark edilmektedir. Ortaokul seviyesinde 7. sınıfların tercih edilme sebepleri 8. sınıfların Liseye Geçiş Sınavına (LGS) hazırlanmaları ile ilgili olduğu tahmin edilmektedir. Eleştirel düşünme becerilerinin erken yaşta öğretilmesi ve geliştirmesi kalıcılığı açısından ve 21. yüzyıl becerilerine sahip birey yetiştirmede önem arz etmektedir (Tozduman Yaralı, 2019). Bu nedenle ilkokul seviyesinde farklı çalışma grupları ile çalışmalara devam edilmesini, eleştirel düşünme becerilerini benimsetmeyi ve çevresel faktörlerin önemini araştırması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akınoğlu, O. (2003). Bir Eğitim Değeri Olarak Eleştirel Düşünme. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), s. 7-26. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/29198/312589>
- Büyüköztürk, ř.; Kılıç Çakmak, E.; Akgün, Ö. E.; Karadeniz, ř. ve Demirel, F. (2021). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Çiftçi, S.; Sağlam, A. ve Yayla, A. (2021). 21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Öğrenci, Öğretmen ve Eğitim Ortamları. *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), s. 718-734. <https://doi.org/10.29000/rumelide.995863>
- Doğanay, A. ve Ünal, F. (2006). Eleştirel Düşünmenin Öğretimi. A. şimşek (Ed.), *İçerik Türlerine Dayalı Öğretim* içinde (s. 209-264). Nobel Yayın Dağıtımı.
- Erkan, M. (2008). Eleştirel Düşünme ve Biyoloji Eğitiminde Yazarak Öğrenmenin Eleştirel Yeteneği Üzerine Etkileri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 5(1), s. 1-10. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhayefd/issue/8790/109879>
- Karaçam, Z. (2013). Sistematik Derleme Metodolojisi: Sistematik Derleme Hazırlamak için Bir Rehber. *Dokuz Eylöl Üniversitesi Hemşirelik Fakóltesi Elektronik Dergisi*, 6(1), s. 26-33. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuhfed/issue/46815/587078>
- Kazancı, O. (1979). *Lise Fen Programlarının Eleştirel Düşünme Gücünün Gelişmesindeki Rolü*. [Yayımlanmamış Doçentlik Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2016). *Düşünme Eğitimi Dersi Eğitim Programı*. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Paul, R. ve Elder L. (2023, şubat). *Defining Critical Thinking*. The Foundation For Critical Thinking. <https://www.criticalthinking.org/pages/defining-critical-thinking/766>
- Polat, S. (2014). *Eleştirel Düşünme Becerisi Öğretiminin Çok Yönlü İncelenmesi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Tozduman Yaralı, K. (2019). Gelişimsel Açıdan Eleştirel Düşünme ve Çocuklarda Eleştirel Düşünmenin Desteklenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi*, (48), s. 454-479. <https://doi.org/10.9779/pauefd.536546>
- Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2023, şubat). Bölümler Hakkında Genel Bilgiler. <https://istatistik.yok.gov.tr/>

Presentation ID / Sunum No:65

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0009-0003-4248-5704

| 92

Ortaokul Öğrencilerinin Yapay Zeka Kavramına İlişkin Metaforik Algıları

Araştırmacı Rumeysa Genç¹, Dr. Hasan Gökçe², Dr. Hilal Coşkun Karabulut²,
Doç.Dr. İ. Afşin Kariper²
¹Erciyes Üniversitesi
²Erciyes Üniversitesi

*Corresponding Author: Rumeysa GENÇ

ÖZET: Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin yapay zeka kavramına ilişkin metaforik algılarını belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden olan fenomenoloji (olgu bilim) deseni kullanılmıştır. Araştırma, 2022-2023 eğitim-öğretim yılı Kayseri İlinde bir ortaokulda öğrenim gören daha önceki yıllarda robotik kodlama ve STEM eğitim almış ve bu kapsamda yapay zekaya ilişkin bilgilere sahip ortaokul öğrencileri ile yürütülmüştür. Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. metafor veri toplama aracı ile veriler elde edilmiştir. Bu doğrultuda ortaokul öğrencilerine “yapay zeka..... gibidir çünkü.....” şeklinde sorularak ilgili boşlukları doldurmaları istenmiştir. Toplanan verilerin çözümlenmesinde içerik analizinden faydalanılmıştır. Araştırmanın bulgularında kod, kategori ve temalara tablolar halinde yer verilmiştir. Ayrıca öğrencilere ilişkin doğrudan alıntılar yapılarak örnek ifadeler yer verilmiştir. Araştırmada, ortaokul öğrencilerinin yapay zeka kavramına ilişkin toplamda 9 metafor geliştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu metaforlar "Teknolojik ürün (telefon, tablet, bilgisayar, vb.)", "İnsan", "Beyin (teknolojik beyin, yapay sinir ağı)", "Akıl", "Zeka", "Nesnel bilgi", "Online Asistanlar ve veri tabanları", "Robot" ve "Dosya" şeklindedir. Araştırmanın ilkökul ve lise gibi farklı öğrenim seviyelerinde yapılması önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zeka, Metafor, Algı.

Metaphorical Perceptions of Secondary School Students On the Concept of Artificial Intelligence

ABSTRACT: In this study, it was aimed to determine the metaphorical perceptions of secondary school students about the concept of artificial intelligence. In the research, phenomenology (phenomenology) design, which is one of the qualitative research methods, was used. The research was carried out with secondary school students who were educated in a secondary school in Kayseri Province in the 2022-2023 academic year, who had received robotic coding and STEM training in previous years, and who had knowledge about artificial intelligence in this context. In the determination of the participants, the criterion sampling method, one of the purposeful sampling methods, was preferred. Data were obtained with the metaphor data collection tool. In this direction, secondary school students were asked to fill in the blanks by asking “artificial intelligence is like..... because.....”. Content analysis was used to analyze the collected data. In the findings of the research, codes, categories and themes are given in tables. In addition, direct quotations about the students were made and sample expressions were included. In the research, it was concluded that secondary school students developed a total of 9 metaphors related to the concept of artificial intelligence. These metaphors are "Technological product (phone, tablet, computer, etc.)", "Human", "Brain (technological brain, artificial neural network)", "Mind", "Intelligence", "Objective information", "Online Assistants and databases", "Robot" and "File". It has been suggested that the research be conducted at different education levels such as primary school and high school.

Keywords: Artificial Intelligence, Metaphor, Perception.

1. Giriş

Yapay zeka en basit tanımıyla; akıl yürütme, algılama, düşünme, değerlendirme, objektif karar verme, sonuç çıkarma ve yargılama gibi insana özgü olan davranışların bilgisayarların taklidine dayalı bilgisayar yazılımları olarak ifade edilebilmektedir (Akdeniz, 2019). İnsan ile arasındaki en temel fark yapay zekanın, insanda olan bilişsel becerilerin tümünü gerçekleştirebilecek hatasız ve sonsuz veri üretebilmesini sağlayıcı bir yapıya sahip olmasıdır. Kendinde var olan bu yapı karmaşık sorunların çözümünü insana benzer bir yöntemle çözmeyi, bunu hatasız ve kısa sürede yapmayı amaçlar (Aslan, 2019).

Yapay zeka gündelik yaşamın her alanında yer alır. Akıllı cihazlar, akıllı ev sistemleri ve aletler, otonom araçlar, yapay zeka teknolojisi ile yapılan popüler sistemlere verilen örneklerden bir kaçıdır (Çolak, 2022). Geçtiğimiz pandemide Covid 19'a karşı mücadelede virüsün teşhisi ve sonuçların belirlenmesinde, tedavide kullanılacak ilaç çalışmalarında, temaslı bireylerin takibinde vb. farklı sağlık çalışmalarında da sıkça kullanılmaktadır (Mete vd., 2023). Öte yandan teknolojik çalışmaların hızla gelişerek devam ettiği günümüzde sanal asistanlar da (ChatBot) dikkatleri üzerine çekmiştir. Anlık mesajlaşma ve ilgili sayfada yaşanan bir konu veya soru hakkında yanıt alabilme gibi temel işlevlerinin yanında birçok isteği gerçekleştirebilen sanal asistanların kullanımı da gün geçtikçe artmaktadır (Deveci Topal vd., 2021). Sanal asistanların en çok bilinenleri Siri (Apple), Alexa (Amazon) ve Google asistan (Google)'dır (Smutny ve Schreiberova, 2020).

Yapay zeka ile geliştirilen sistemler sadece sağlık ve teknoloji alanına değil eğitim alanına da yön vermektedir. Eğitim sistemlerin geliştirilmesinden, eğitimin yapısı ve işleyişine kadar beklenen profili değiştirmiştir (Coşkun ve Gülleroğlu, 2021). Görsel materyal içeren yapay zeka uygulamaları sınıf içi etkinliklerde dersin verimini ve öğrencilerin derse ilgi ve motivasyonlarını artırmaktadır. Sınıf içi etkinliklerde öğrencilerin aktif rol alması da hem öğrenci hem de öğretmenlerin sahip olması gereken yetkinlikleri etkilemektedir (Ferikoğlu, 2021). Arslan (2020)' ye göre eğitimde yapay zeka uygulamalarına, uzman sistemler, akıllı öğretici sistemleri ve diyalog tabanlı öğretici sistemler örnek verilebilir. Uzman sistemler: Belli bir alanda uzmanlaşmış kişilerin çözebileceği konulara odaklanır. Bu nedenle verilen alana özgü veri tabanı oluşturur. Örneğin bir öğretmen sınıf yönetimi ile ilgili bir sorun yaşarken kendi bilgi ve tecrübesiyle çözüme ulaşmaya çalışır fakat uzman sistemler birden fazla öğretmenden veri toplar onların bilgilerini de değerlendirerek soruna en uygun çözümü bulmaya çalışır. Akıllı öğretici sistemler (AÖS), öğrencinin başarı ve başarısız olduğu konulara göre aktiviteler önerir, öğrencinin durumuna göre adım adım yol gösterir. Öğrenci ihtiyaçlarına göre verdiği dönütlerle zorluk seviyesini belirler sonuçlar doğrultusunda kendini sürekli güncelleyerek öğrencinin bilgiyi etkili öğrenmesini sağlar. AÖS'nin ilk örneği SCHOLAR'dır. Bireylerin sorularına cevap veren bir algoritmaya sahiptir. Diyalog Tabanlı Öğretici Sistemler (DTÖS), akıllı öğretici sistemlere benzer yapıda bir sistem kullanır. Tek fark öğrenilecek konu hakkında öğrencilerin kavram yanlışlıklarını, hatalarını diyaloglar ile düzelterek ilerlemesidir. DTÖS'in en bilinen örneği CIRCISM'dır Kural tabanlı bu sistemler bilinmeyen veya yanlış bilinen konularda bilgi vererek bire bir öğrenci diyaloglarının devam etmesini sağlar (Arslan, 2020).

Metaforlar dili süslemede kullanılan bir sanattır. Bunun yanında metaforlar, günlük kullanımda çok daha önemli bir yere sahiptir (Saban, 2008). Türk Dil Kurumu'na göre metafor kavramı daha çok "mecaz" ve "benzetim" anlamlarında tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 2023). Metaforlar; soyut, karmaşık ve anlaşılması güç ifadeleri somut ve anlaşılabilir hale getiren, öğrenmeyi kolaylaştıran yapılardır (Sezgin vd., 2017). Metaforlar, düşüncelerin kelimelerle anlatılamayacak, hareketlerle ifade edilemeyecek durumlarını derinlemesine anlatırlar (Keskin ve Özkan, 2022). Metaforlar bireylerin duygu ve düşüncelerinin dışavurumunda bir araç olarak kullanılabilir (Girmen, 2007). Bu araçların kullanımı, bireylerin bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde gerçeği ve yaşantıları nasıl anlamlandırdıklarını ve yorumladıklarını ortaya çıkarmada etkili bir yol olarak görülmektedir (Güven ve Güven, 2009). Bu konuda Shuell (1990)'ın metaforlara ilişkin "Eğer bir resim bin kelimeye bedelse, bir metafor da bin resme bedeldir." ifadesi metaforların önemini özetler niteliktedir.

Caygın ve Yavuz (2020)'a göre; başta eğitim olmak üzere birçok alanda kullanılan yapay zeka teknolojilerinin olumlu ve olumsuz yanlarının kavranması önemlidir. Günümüzde yaşları küçük çocukların teknolojik araçlara ulaşması kolaylaşmıştır. Burada kullanılan bazı yapay zeka

uygulamalarına bakıcı rolü yüklenmiştir. Kaynaklarını tükettiğimiz dünyada teknolojiye yararlanarak çözümler üretmek herkesin ihtiyacı olmuştur. Bu ihtiyaçtan yola çıkarak birçok ülke teknolojiye ayak uydurmuş, bu yeniliğe karşı yapay zekaya yatırım yapan ülke sayısında artış gözlenmiştir (Aslan, 2019). Çolak (2022) yapay zekanın öğretimi üzerine yaptığı uygulamada yapay zekanın öğrencilerin üst bilişsel davranışlarının geliştiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca dijital teknolojiyle büyüyen neslin yapay zekaya yönelik farkındalıklarının fazla olduğu gözlenmiştir (Ferikoğlu, 2021). İşler ve Kılıç (2021) yapay zeka kullanımının eğitime önemli ölçüde fayda sağladığını ifade etmiştir. Bir başka araştırma sonucuna göre yapay zekanın kullanımının özellikle eğitim alanında pratiklik ve kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir (Coşkun ve Gülleroğlu, 2021).

Alanyazın incelendiğinde Saçan vd. (2022), 6-10 yaş grubu çocukların yapay zeka kavramını nasıl algıladıklarını metafor yoluyla belirlemeye çalışmışlardır. Araştırmalarında çocukların yapay zeka kavramına yönelik 12 metafor ürettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Bu metaforları canlı ve cansız olarak 2 temada sınıflamışlardır. Benzetildiği olgu sebebini ise insanlığa yönelik, zekâya yönelik ve robotik olarak 3 temada gruplamışlardır.

Mevcut araştırmada ise ortaokul öğrencilerinin yapay zeka kavramına ilişkin metaforik algılarının incelenmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Ortaokul öğrencilerinin yapay zeka kavramına ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla araştırılan bu araştırma, nitel araştırma yöntemi ile yürütülmüştür. Nitel araştırma yöntemlerinden olan fenomenoloji (olgu bilim) deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji deseni, bir olguya odaklanır ve ayrıntılı veya derinlemesine bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara ilişkin zemin oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Bu araştırmada ise öğrencilerin “yapay zeka” kavramı olgu olarak belirlenmiş ve bu olgu öğrenciler tarafından metaforik biçimde nasıl anlamlandırıldığını belirlemek amacıyla olgubilim deseni tercih edilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 eğitim-öğretim yılı Kayseri İlinde bir ortaokulda öğrenim gören daha önceki yıllarda robotik kodlama, STEM eğitim almış ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. Bu öğrenciler, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Ölçüt örnekleme yöntemi, belirli ölçütlere sahip durumla ilgili çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Mevcut araştırmadaki ölçüt ise öğrencilerin daha önceden robotik kodlama, STEM eğitimleri almış ve bu kapsamda yapay zekaya ilişkin bilgilere sahip olmalarıdır. Katılımcı öğrencilerin gizliliği amacıyla öğrenciler Ö1, Ö2 şeklinde kodlanmıştır. Araştırma gönüllü olan öğrencilerden 6. sınıftan 15 kişi, 7. sınıftan 15 kişi ile yürütülmüştür.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmadaki veriler metafor veri toplama aracı ile toplanmıştır. Öğrencilere “yapay zeka..... gibidir çünkü.....” şeklinde ifade yöneltilecek ilgili boşlukları tamamlamaları istenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, belirli kurallarla yürütülen kodlama işlemleri ile metne ilişkin bazı sözcüklerin kategorik olarak özetlendiği sistematik bir analiz sürecidir (Büyüköztürk vd., 2011). Öğrencilere yöneltilen sorudan elde edilen cevaplar kodlar ve kategoriler oluşturulmuştur. Kodlar ve kategoriler tablo halinde verilmiş ve bazı katılımcıların doğrudan alıntılarına yer verilmiştir.

3. Bulgular

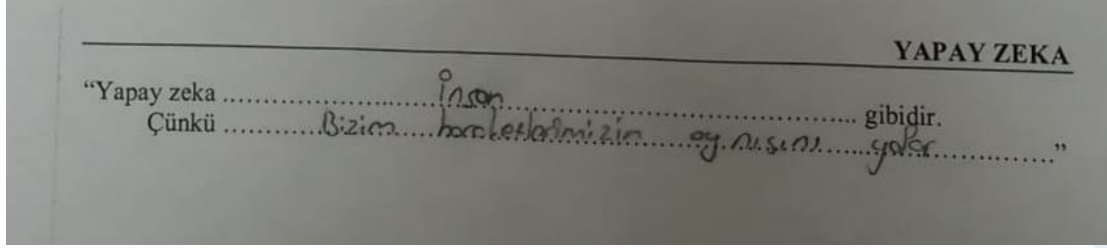
Bu çalışmanın temel amacı ortaokul öğrencilerinin "Yapay zekâ" kavramına ilişkin görüşlerini incelemektir. Bu kapsamda katılımcılara "Yapay zeka gibidir. Çünkü...." ifadesini içeren bir metafor sorusu sorulmuştur. Katılımcıların cevapları betimsel analize tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlar Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Yapay Zekaya İlişkin Görüşleri

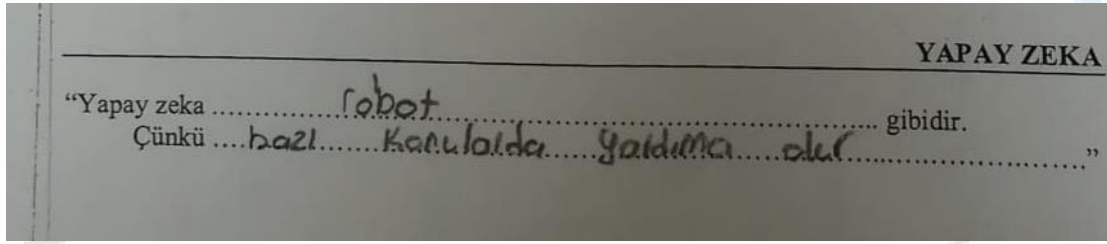
Benzetilen öge	Benzeme Yönü	Frekans (f)
Teknolojik ürün (telefon, tablet, bilgisayar, vb.)	Bilgi verme	3
	İnsanlar üretme	1
	TOPLAM	4 görüş
İnsan	İnsanı taklit etme	2
	Bilgi sahibi olma	1
	Zekayı kullanma	1
	Buluş yapma	1
	Zekaya sahip olma	1
	İnsan üretimi	1
	Karmaşık düşünebilme	1
	Maske takmış bir insan gibi, kötü niyetli olma	1
	TOPLAM	9 görüş
Beyin (teknolojik beyin, yapay sinir ağı)	Bilgilere aynı anda erişebilme	1
	Makine	1
	Beyin	1
	TOPLAM	3 görüş
Akıl	Zekayı kullanma	1
	Düşünceleri gerçekleştirme	1
	TOPLAM	2 görüş
Zeka	Normal zekanın kopyası	1
	TOPLAM	1 görüş
Nesnel bilgi	Öznel olmayan kanıtlanabilir	1
	TOPLAM	1 görüş
Online Asistanlar ve veri tabanları	Her an yanımızda	1
	Yardımcı	2
	Bilgi verir	1
	TOPLAM	4 görüş
Robot	Çok çalışma	1
	Yardımcı	1
	Planlı programlı olma	1
	Kurulu ve programlı olma	1
	İnsansı özelliklere sahip olma	1
	TOPLAM	5 görüş
Dosya	Bütün bilgilere sahip olma	1
	TOPLAM	1 görüş

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların 9 kategoride görüş belirttiği görülmüştür. Bu kategoriler; "Teknolojik ürün (telefon, tablet, bilgisayar, vb.)", "İnsan", "Beyin (teknolojik beyin, yapay sinir ağı)", "Akıl", "Zeka", "Nesnel bilgi", "Online Asistanlar ve veri tabanları", "Robot" ve "Dosya" şeklindedir. Katılımcıların en fazla görüşü "İnsan" kategorisinde verdikleri görülmüştür. "İnsan" kategorisinde en fazla tekrarlanan görüş yapay zekanın insanı taklit etmesi üzerinedir. Bununla birlikte katılımcılar yapay zekayı robota benzetmişleridir. Yapay zeka robotlara insansı özelliklere sahip olma, yardımcı olma ve planlı ve programlı olma yönleriyle benzetilmektedir. Araştırmanın bir diğer bulgusu yapay zekanın daha çok telefon ve bilgisayarlarda bulunan online asistanlara benzetilmesidir. Aşağıda örnek öğrenci görüşleri yer almaktadır.

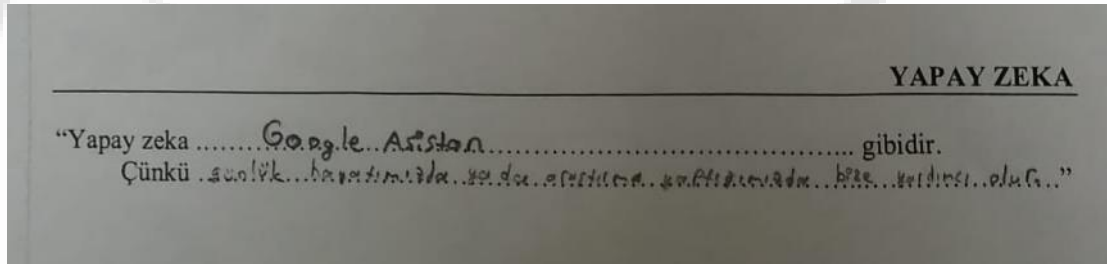
Şekil 1. Yapay Zekaya İlişkin Örnek Öğrenci Görüşleri- Ö1

Şekil 2. Yapay Zekaya İlişkin Örnek Öğrenci Görüşleri- Ö7

Şekil 3. Yapay Zekaya İlişkin Örnek Öğrenci Görüşleri- Ö22

4. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma ile ortaokul öğrencilerinin yapay zekaya ilişkin görüşlerinin alınması hedeflenmiştir. Bu kapsamda katılımcılara "yapay zeka..... gibidir çünkü....." ifadesi sunulmuş ve cevaplamaları istenmiştir. Elde edilen veriler nitel analize tabi tutulmuştur. Çalışma sonuçları katılımcıların yapay zekaya ilişkin 9 başlıkta görüş belirttiklerini göstermektedir. Bu başlıklar "Teknolojik ürün (telefon, tablet, bilgisayar, vb.)", "İnsan", "Beyin (teknolojik beyin, yapay sinir ağı)", "Akıl", "Zeka", "Nesnel bilgi", "Online Asistanlar ve veri tabanları", "Robot" ve "Dosya" şeklindedir. Katılımcıların yapay zekayı belirtilen kategorilere benzetme sebepleri incelendiğinde teknolojik üstünlük, insansı özelliklere sahip olma, insanlara yardımcı olma, insansı zekaya sahip olma, zekayı kullanabilme gibi özelliklerin ön plana çıktığı görülmüştür. Bununla birlikte katılımcılar özellikle online asistanların ve internet tabanlı yazılımların yapay zekaya benzediğini ifade etmişlerdir. Mevcut araştırmada sonuçlarının Saçan vd. (2022)'nin çalışmasını destekler niteliktedir. Saçan vd. (2022), çocukların yapay zeka kavramının benzetildiği alt temaları robot, beyin, insan, zekâ, çocuk, makine,

mucize, tehlikeli, güç, oyun, bilgileri işler, kitap olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca benzetilme gerekçesi olarak insanlığa yönelik, zekâya yönelik ve robotik şeklinde 3 ana tema olarak sınıflandırmışlardır. Yine benzer olarak Smutny ve Schreiberova, (2020). çalışmalarında yapay zeka ile ilgili ilk akla gelen kavramlardan birinin online asistanlar olduğunu ifade etmişlerdir. Mevcut araştırmadan yola çıkılarak; yapay zekaya ilişkin metaforik algıların farklı öğrenim seviyelerinde yapılması önerilerinde bulunulmuştur.

5. Kaynakça

- AKDENİZ, M. (2019). Okul Öncesi Çocuklarına Yönelik Yapay Zeka Tabanlı Akıllı Oyuncaklar: Tasarım Tabanlı Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Afyon.
- ARSLAN, K. (2020). Eğitimde Yapay Zekâ ve Uygulamaları. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 11(1): 71-88.
- ASLAN, A. A. (2019). Müze Eğitiminde Yapay Zekanın Kullanılması. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., KILIÇ ÇAKMAK, E., AKGÜN, Ö. E., KARADENİZ, Ş. Ve DEMİREL, F. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemleri (10. Baskı). Pegem Akademi.
- CAYGIN, F. VE YAVUZ, C. (2020). Yapay Zekâ ve Çocuk Haklarına Kısa Bir Bakış. İstanbul Barosu Dergisi, 94(3): 218-229.
- ÇOLAK, A. (2022) Ortaokullarda Yapay Zeka Öğretimi İçin Geliştirilen Kurs Planı ve İçeriklerin Öğrencilerin Üstbilişsel Davranışlarına Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon.
- COŞKUN, F. ve GÜLLEROĞLU, H. D. (2021). Yapay Zekânın Tarih İçindeki Gelişimi ve Eğitimde Kullanılması. Ankara University Journal Of Faculty Of Educational Sciences (JFES), 54(3): 947-966.
- DEVECİ TOPAL, A., DİLEK EREN, C. ve KOLBURAN GEÇER, A. (2021). Chatbot application in a 5th grade science course. *Education and Information Technologies*, 26(5), 6241-6265. <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10627-8>
- FERİKOĞLU, D. (2021). Öğretmenler İçin Yapay Zeka Farkındalık Düzeyi Ölçeği: Güvenilirlik Ve Geçerlilik Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- GİRMEN, P. (2007). İlköğretim Öğrencilerinin Konuşma Ve Yazma Sürecinde Metaforlardan Yararlanma Durumları: Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- GÜVEN, B. ve GÜVEN, S. (2009). İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Metafor Oluşturma Becerilerine İlişkin Nicel Bir İnceleme. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(2): 503-512.
- İŞLER, B. ve KILIÇ, M. Y. (2021). Eğitimde Yapay Zekâ Kullanımı ve Gelişimi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 5(1): 1-11.
- KESKİN, M. ve ÖZKAN, M. (2022). 2053 Yılı Hedefleri Bağlamında Geleceğin Teknolojisine Yönelik Algıların Metaforlar Aracılığıyla İncelenmesi: Üstün Yetenekli Çocuklar Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 6(1): 291-315.
- METE, A. H., FİDAN TÜRKÖN, B., YILMAZ, F. ve İNCE, Ö. (2023). COVID-19 Pandemisi İle Mücadelede XR, AI, İot Ve 5G Uygulamaları. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 8(1): 209-220.
- SABAN, A. (2008). Okula İlişkin Metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 14(55): 459-496.

- SAÇAN, S., TOZDUMAN YARALI, K. ve KAVRUK, S. Z. (2022). Çocukların “Yapay Zeka” Kavramına İlişkin Metaforik Algılarının İncelenmesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (64): 274-296. <https://doi.org/10.21764/Maeuefd.1074024>
- SEZGİN, F., KOŞAR, D., KOŞAR, S. ve ER, E. (2017). Öğretmenlerin Öğrenciye Yönelik Metaforlarının Belirlenmesine İlişkin Nitel Bir Araştırma. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32(3): 600-611. <http://dx.doi.org/10.16986/HUJE.2016018864>
- SHUELL, T. J. (1990). Teaching And Learning As Problem Solving. Theory Into Practice, 29(2): 102-108.
- SMUTNY, P. and SCHREIBEROVA, P. (2020). Chatbots Or Learning: A Review Of Educational Chatbots For The Facebook Messenger. Computers & Education, 151, 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.103862>
- TÜRK DİL KURUMU, (2020). Genel Türkçe Sözlük. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/> 01.03.2023
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (10. Baskı). Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Presentation ID / Sunum No:77

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0001-8054-6676

| 99

Ekosistem Ekolojisi ve Güncel Çevre Sorunları Ünitesi'nin Sosyobilimsel Konular ile Öğretimi Hakkında Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi

Araştırmacı Funda Karaer¹, Doç.Dr. Mustafa Çakır²

¹MEB

²Marmara Üniversitesi

*Corresponding author: Funda Karaer

ÖZET: Bu çalışmanın amacı, 10. Sınıf Biyoloji müfredatındaki Ekosistem Ekolojisi ve Güncel Çevre Sorunları ünitesini yapılandırmacı bir yaklaşım temelinde sosyobilimsel konular bağlamında işleyen bir öğretim modülü tasarlamak ve modül ile ilgili öğrenci görüşlerini incelemektir. Araştırma eylem araştırması şeklinde tasarlanmıştır. Öncelikle üniteyle ilgili odaklanılacak SBK'lar "Küresel ısınma, nükleer santraller ve Kaz Dağları'nda maden arama çalışmaları" olarak belirlenmiştir. Veri toplama araçları tespit edildikten sonra araştırma sorularına bağlı olarak etkinlikler geliştirilmiştir. Uygulama yerinin belirlenmesi, okul yönetimi ile görüşmenin yapılması ve gerekli izinlerin alınması aşamalarından sonra uygulamaya geçilmiştir. Argümantasyon, yaratıcı drama, rol oynama, deney yapma, soru-cevap gibi yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının farklı strateji, yöntem ve tekniklerinden yararlanılmıştır. SBK modülüyle zenginleştirilmiş ünite içeriği tamamlandıktan sonra 10. Sınıfta okuyan 60 öğrenciye 5 soruluk yazılı anket çalışması uygulanmıştır. Bu anket çalışması SBK temelli eğitimin öğrenciler üzerinde etkisini anlamak için SWOT analizi şeklinde yapılmıştır. Sorulara verilen cevaplar doğrultusunda 13 öğrenciyle 5-10 dakika arasında süren yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakat yapılmıştır. Yazılı anket ve sonrasında yüz yüze yapılan mülakatlarla toplanan veriler analiz edilmiştir. Öğrenciler SBK ile zenginleştirilen ders içerikleriyle ilgili farklı fikirlerin ortaya çıkması; deney, tiyatro gibi çeşitli etkinliklerin gerçekleştirilmesi; çevreye karşı farkındalık ve bilinçlenme kazandıklarını olumlu yön olarak görmüşlerdir. Öğrenciler SBK modülüyle işlenen dersler ile ilgili olumsuz bir görüş bildirmemişler, bir kısmı da olumsuz yönü ile ilgili soruya cevap vermemiştir. Öğrenciler "SBK bağlamında işlenen derslerdeki uygulamaların sınırlı yönleriyle" ilgili olarak; bazı materyallere ulaşmada sıkıntı yaşadıklarını, etkinliklere ayrılan sürenin yeterli olmadığını, sınıfın mevcudunun fazla olduğunu, evrensel SBK'lara daha fazla yer verilmesi konularını dile getirdiler. Öğrenciler "SBK bağlamında işlenen derslerdeki uygulamaların nasıl daha verimli olabileceği" ile ilgili materyallerin zenginleştirilmesi, okul içi ve okul dışı SBK etkinliklerinin artırılması, diğer derslerle iş birliği yapılması, konunun uzmanlarıyla ve çeşitli kurumlardan görüş alınması önerilerini belirttiler. Öğrenciler yapılan etkinliklerin öğrenme ortamını zenginleştirdiğini, pozitif sınıf iklimi yaratarak gerek toplumu gerek dünyayı ilgilendiren konularla ilgili farkındalıklarının arttığını dile getirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sosyobilimsel Konular, Swot Analizi, Biyoloji Eğitimi, Ekosistem Ekolojisi, Güncel Çevre Sorunları

Giriş

Ekoloji, canlı ve cansız çevrenin etkileşim ve iletişimini inceleyen bilim dalıdır (Kışlalıoğlu ve Berkes, 2003). Konut, yerleşme bilimi anlamları taşıyan Ekoloji terimini 1866'da Alman biyolog Ernest Haeckel literatüre kazandırmıştır. Başka bir tanıma göre, Ekoloji "canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerinin incelenmesidir" (Odum ve Baret, 2008). Çevre sorunlarının günden güne artarak dünyanın ve insanlığın geleceğine zarar veren duruma gelmesi ekoloji bilimine olan ilgiyi arttırmıştır.

Ekosistem, birbiri ile karşılıklı etkileşimde olan canlı ile cansız varlıkların üzerinde bulunduğu yaşam alanıdır (Şişli, 1999). Bir diğer tanıma göre ekosistem; bitki, hayvan ve mikroorganizma gibi çeşitli

canlılar ve cansız çevrenin etkileşimiyle oluşan birimlerdir (Hassan ve ark., 2005) Ekosistemde bulunan farklı tür, genetik kombinasyonlar ve habitatlar ise çeşitliliği sağlar (Odum ve Baret, 2008).

Çevre sorunları, gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik durumlarını daha da iyileştirmek için yaptıkları faaliyetler sonucu ortaya çıkmaktadır (Ertürk, 2012). Canlıların canlı ve cansız çevresiyle olan denge ortamı zaman içinde çeşitli müdahalelerle bozulduğunda çevre sorunları kaçınılmaz olur. Sanayinin ve teknolojinin geçtiğimiz yüzyıldan beri kontrolsüz bir şekilde artış göstermesi, insanların sonraki nesilleri düşünmeden çevrenin olanaklarını bencilce kullanması, çevre sorunlarını arttırarak çözümünü zorlaştırmaktadır (Aydın Kocaeren, 2016). Sonucu düşünülmeden yapılan davranışlar ekosisteme zarar vererek, çeşitli atık maddelerin oluşumuna ve çevre kirliliğine yol açmaktadır (Akman vd., 2012).

Biyoloji dersi içeriğinde bulunan ekosistem ekolojisi ve güncel çevre sorunları ünitesi lise 10. Sınıf öğrencilerinde çevrelerdeki canlı ve cansız varlıklar ve birbirleri ile etkileşimleriyle ilgili farkındalık kazandırmak amaçlanmaktadır. Ayrıca çevreyle ilgili durumlara karşı daha duyarlı olmaları, sosyobilimsel konuları fark etmeleri, bunlara ilgi duymaları, bu konular hakkında fikir sahibi olmaları ve bu sorunlara yönelik çözümler bulmaları da amaçlanmıştır (Ünlü, 1991).

Çevre konularıyla ilgili çeşitli kademelerde yapılan farklı çalışmalara bakıldığında lise seviyesindeki veri toplama araçları sayısı azdır (Güven, 2013; Derman, 2013; Uzun vd., 2010, Divarcı ve Kaya, 2019). Fen alanları öğretmen adaylarıyla yapılan bir çalışmada katılımcıların ozon tabakasının incelenmesi ve küresel ısınma konularında bilgi seviyelerinin yeterli olmadığı, biyoçeşitlilik ve karbon döngüsünde ise daha yeterli bilgiye sahip oldukları görülmektedir (Çakır vd., 2010).

Ekosistem, ekoloji, çevre sorunları kavramlarını anlamak, öğrencilerin bilgi seviyelerini ölçerek, olumlu değişiklikler yaratabilmek çevre okuryazarı bireyler yetiştirmede ön koşullardan biridir. Çevre bilinci doğduğumuz evde başlayarak aile, okul ve arkadaş ortamlarında olumlu veya olumsuz yönde değişimler göstermektedir. Bu çalışmanın önemi, lise kademesindeki öğrencilerde ilgili üniteye bilgi düzeylerinin hangi seviyede olduğunun tespit edilmesi, yerel ve ulusal bağlamda çevre sorunlarıyla ilgili farkındalıklarının ortaya çıkarılmasıdır. Böylece fen ve biyoloji derslerinde buna uygun eğitim öğretim planlamalarının yapılmasını sağlamaktır.

Bu bilgiler doğrultusunda bu çalışmanın amacı 10. Sınıf Biyoloji müfredatındaki Ekosistem Ekolojisi ve Güncel Çevre Sorunları ünitesini yapılandırmacı bir yaklaşım temelinde sosyobilimsel konular bağlamında işleyen bir öğretim modülü tasarlamak ve modül ile ilgili öğrenci görüşlerini incelemektir.

Araştırma Sorusu:

- Öğrencilerin sosyobilimsel konular ile tasarlanan öğretim modülünün içeriği ve uygulanması ile ilgili görüşleri nasıldır?

Yöntem

Araştırma eylem araştırması şeklinde tasarlanmıştır. Öncelikle üniteyle ilgili odaklanılacak SBK'lar "Küresel ısınma, nükleer santraller ve Kaz Dağları'nda maden arama çalışmaları" olarak belirlenmiştir. Veri toplama araçları tespit edildikten sonra araştırma sorularına bağlı olarak etkinlikler geliştirilmiştir. Uygulama yerinin belirlenmesi, okul yönetimi ile görüşmenin yapılması ve gerekli izinlerin alınması aşamalarından sonra uygulamaya geçilmiştir. Argümantasyon, yaratıcı drama, rol oynama, deney yapma, soru-cevap gibi yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının farklı strateji, yöntem ve tekniklerinden yararlanılmıştır. SBK modülüyle zenginleştirilmiş ünite içeriği tamamlandıktan sonra 10. Sınıfta okuyan 60 öğrenciye 5 soruluk yazılı anket çalışması uygulanmıştır. Bu anket çalışması SBK temelli eğitimin öğrenciler üzerinde etkisini anlamak için SWOT analizi şeklinde yapılmıştır. Sorulara verilen cevaplar doğrultusunda 13 öğrenciyle 5-10 dakika arasında süren yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakat yapılmıştır. Yazılı anket ve sonrasında yüz yüze yapılan mülakatlarla toplanan veriler içerik analizi yapılarak değerlendirilmiştir.

Bulgular

Öğrenciler SBK ile zenginleştirilen ders içerikleriyle ilgili farklı fikirlerin ortaya çıkması; deney, tiyatro gibi çeşitli etkinliklerin gerçekleşmesi; çevreye karşı farkındalık ve bilinçlenme kazandıklarını olumlu yön olarak görmüşlerdir.

“Sosyobilimsel Konularla ilgili aldığımız bu eğitim çevreme karşı daha duyarlı olmamı sağladı, yaptığımız davranışların doğada yaratabileceği etkisi konusunda farkındalık kazandırdı.” (Ö1)

Öğrenciler SBK modülüyle işlenen dersler ile ilgili olumsuz bir görüş bildirmemişler, bir kısmı da olumsuz yönü ile ilgili soruya cevap vermemiştir.

| 101

“SBK içerikli ünitelerde uygulamalarda olumsuz bir yön olduğunu düşünmüyorum, öğretici ve ilgi çekiciydi.” (Ö13)

Öğrenciler “SBK bağlamında işlenen dersler öğrenme ortamlarını nasıl zenginleştirdiğiyle” ilgili olarak öğrenme ortamlarında kalıcı öğrenme sağladıkları, bilgi birikimlerini arttırdıkları, diğer derslere katkı sağladıkları, tecrübe kazandıklarını ifade etmişlerdir.

“Kaz Dağları’nda maden arama çalışmalarında çeşitli uzmanlardan alınan farklı fikirler çok yönlü düşünmemizi sağladı” (Ö1)

“Sınıf dışı araştırma, deney gibi çalışmalar küresel ısınma konusunda detaylı ve kalıcı öğrenmemizi sağladı.” (Ö2)

Öğrenciler “SBK bağlamında işlenen derslerdeki uygulamaların sınırlı yönleriyle” ilgili olarak; bazı materyallere ulaşmada sıkıntı yaşadıklarını, etkinliklere ayrılan sürenin yeterli olmadığını, sınıfın mevcudunun fazla olduğunu, evrensel SBK’lara daha fazla yer verilmesi konularını dile getirdiler.

“Deneylerde malzeme eksikliği olması sebebiyle her öğrenci deney yapamadı.” (Ö11)

“Bazı etkinliklerde öğrenci sayısı fazla olduğu için takip etmemiz zordu.” (Ö8)

Öğrenciler “SBK bağlamında işlenen derslerdeki uygulamaların nasıl daha verimli olabileceği” ile ilgili materyallerin zenginleştirilmesi, okul içi ve okul dışı SBK etkinliklerinin artırılması, diğer derslerle iş birliği yapılması, konunun uzmanlarıyla ve çeşitli kurumlardan görüş alınması önerilerini belirttiler.

“Derslerde ve etkinliklerde 3 boyutlu materyal sayısı artırılabilir.” (Ö5)

“Çevre konusu farklı bir ders olarak (Örn. İklim dersi) ilköğretimden başlayarak müfredatta yer alabilir.” (Ö6)

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada yapılandırmacı yaklaşım temel alınarak 10. Sınıflarda Ekosistem Ekolojisi ve Güncel Çevre Sorunları ünitesi Sosyobilimsel Konular (Küresel Isınma, Nükleer Santraller ve Kaz Dağları’nda maden arama çalışmaları) bağlamında modül olarak tasarlanmıştır. SBK temelli öğrenim gören 60 öğrencinin sosyobilimsel konulara yönelik görüş ve tutumları görüşme formu ile yazılı olarak incelenmiştir. Daha sonra 13 öğrenciyle derinlemesine mülakat yapılmıştır.

“Derste yaptığınız sosyobilimsel konularla zenginleştirilmiş uygulamaların olumlu yanları nelerdir?”

Sorusuna verilen cevaplara bakıldığında öğrencilerin olumlu olarak farklı fikirler ve bilgilerin ortaya çıkması (%58.3), deney, tiyatro gibi çeşitli etkinliklerin gerçekleşmesi (%31.6), çevreye karşı farkındalık ve bilinçlenme kazandıkları (%25) en çok verdikleri cevaplar olarak ortaya çıkmaktadır.

SBK' lar kesin bir çözüm içermeyen, ikilemler içeren, kesin doğru özelliği taşımayan; ekonomik, dini, politik, çevresel ve etik açısından çok boyutlu özelliğe sahip konular olarak düşünüldüğünden (Hodson, 2006; Sadler, 2004; Topçu, 2010), bu konularla ilgili kesin doğru cevaplara ulaşmak mümkün değildir. Bu sebeple gerek sınıf içindeki etkinlikler gerekse öğrenci kitapçıklarından çıkardığımız sonuçlar öğrencilerin farklı fikirlerini ortaya çıkarmalarında SBK temelli eğitimin rolünün büyük olduğunu görmekteyiz.

“Derste yaptığınız sosyobilimsel konularla zenginleştirilmiş uygulamaların olumsuz yanları var mıdır? Varsa nelerdir?”

Sorusuna verilen cevaplara bakıldığında öğrencilerin genelinin soruya cevap verdiği ve olumsuz yönü bulunmadıklarını belirttikleri görülmektedir. Verilen cevaplara baktığımızda deneylerde malzeme eksikliği, bazı etkinliklerin uzun sürmesi, tartışmaya açık konular olması cevaplarında yoğunlaştıklarını görmekteyiz.

9. sınıfta pandemi sürecinde birbirini görmeden, tanışmadan 10. Sınıfa geçtikleri için öğrenciler uzun süre evde kalmalarının birbirlerinin kişiliklerini tanınamalarının etkilerini 10. Sınıfta SBK temelli öğretimde argümantasyon gibi farklı fikirlerin açıklanmasında dile getirmesinde görmüşlerdir. Özellikle bazı öğrenciler bu tarz etkinliklerde konuşma sürelerini uzatarak bazen gerginliklere sebep olmuş ya da diğer öğrencilere söz hakkı alamamalarına sebep olmuştur.

“Sosyobilimsel bağlamında işlenen dersler öğrenme ortamlarını nasıl zenginleştirir?”

Sorusuna verilen cevaplara bakıldığında öğrencilerin öğrenme ortamlarını kalıcı öğrenme sağlayarak (%40), bilgi birikimlerini artırarak (%31,6), diğer derslere katkı sağlayarak (%11,6), tecrübe kazandırarak (%11,6) zenginleştirdikleri en çok verdikleri cevaplar olarak ortaya çıkmaktadır.

SBK'ların sınıf ortamındaki eğitimi modern fen eğitiminin en önemli hedeflerinden biridir (Kırbağ ve diğ., 2011). Sosyobilimsel konularla ilgili uygulamaların sınıf ortamında kullanılması öğrencileri derse karşı motive ederek derse olan ilgilerini arttırmaktadır (Albe, 2008). Gülhan (2012) ve Kaya (2019) araştırmalarında sınıf ortamında SBK'ların işlenmesinin öğrencilerin derse olan ve SBK'lara yönelik ilgilerinin arttığını göstermişlerdir.

“Sosyobilimsel konularla zenginleştirilmiş uygulamaların sınırlı yönleri var mı? Varsa nelerdir?” diye sorulmuştur. Bütün öğrencilerin bu soruya cevap vermişlerdir. Verilen cevaplara baktığımızda öğrencilerin %23,3'ü kullandıkları materyallerin sınırlı olduğunu, %11,6'sı zamanın yeterli olmadığını ve kalabalık sınıf ortamının etkinliklerin veriminin azalmasına sebep olduğunu düşünmektedirler.

Sosyobilimsel konuların doğasında zıt düşünceler barındırması, kişilerde ikilemler yaratması; argümantasyon, beyin fırtınası, araştırma, deney-gözlem gibi farklı yöntem ve tekniklerin kullanılmasını gerektirir (Gürbüzkol, 2019). Bu yöntemlerin kullanılması sırasında hem öğretmenin hem de öğrencilerin ön hazırlık süreci gerekmektedir. Bu hazırlık sürecinde öğrenciler gerek ara sınavları gerekse performans ödevlerini öne sürerek yeterli zamanı ayırmamışlardır. Bu da bazı etkinliklerin verimli geçmemesine sebep olmuştur. Ayrıca tartışma, rol oynama, yaratıcı drama etkinliklerinde içine kapanık, çekimser kişilik yapısına sahip öğrencilerin etkinliklere katılmaması, öğrencilerden bazılarının rollerine çalışmamaları, ezberlerini tam yapmamaları da grup performanslarında düşmeye sebep olmaktadır.

“Sosyobilimsel konularla zenginleştirilmiş uygulamaların daha verimli olması için önerileriniz nelerdir?” diye sorulmuştur.

Öğrencilerin %41,6'sı etkinliklerde kullanılan materyallerin daha da zenginleştirilmesi gerektiğini söylemişlerdir, %33,3'ü ise okul içi ve okul dışı etkinlik sayısını arttırmanın iyi olacağını; %21,6'sı ise ders saatlerinin artırılması gerektiğini belirtmişlerdir.

SBK uygulamalarında uygulayıcının konuya hâkim olması SBK etkinliklerinin verimli geçmesi açısından önemlidir. Öğretmen öğrencilerin çalışmalarını yönlendirecek ve takıldıkları yerlerde onlara rehberlik etme misyonuna sahip olmalıdır. Öğrencilerin derse aktif katılım sağlayabilecekleri argümantasyon, beyin fırtınası, araştırma, deney, gözlem gibi sınıf içi etkinliklere daha fazla yer verilmesini önermesi bunun yanında sadece sınıf içinde değil sınıf dışında da gezi, araştırma ve sosyal sorumluluk projesi verme gibi öğrencilerin yaşayarak öğreneceği önerilerde bulunması özellikle öğrenci merkezli SBK temelli öğrenme faaliyetlerinden hoşnut olduklarını göstermektedir.

Sosyobilimsel konuların seçilirken öğrencilerin günlük hayatta karşılaşılabilecekleri konuların seçilmesinin, seçilen konularda bilgi eksikliklerinin giderilmesinin, öğrencilere özgür tartışma ortamlarının sağlanması önemlidir. Sosyobilimsel konuların bilimsel konuların öğretilmesinin yanında öğrencilere ahlak, vicdan vb. etik değerleri kazandırmasından (Eastwood ve ark., 2012); eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, saygı, yansıtıcı düşünme vb. yaşam becerilerini kazandırması (Sezer, 2017) gibi birçok alanda farklılaşmasını sağlayabilir.

Kaynakça

- Akman, Y., Ketenoğlu, O., Kurt, L., Düzenli, S., Güney, K. & Kurt, F. (2012). Çevre kirliliği (çevrebiyolojisi). Palme.
- Albe, V. (2008). When scientific knowledge, daily life experience, epistemological and social considerations intersect: Students' argumentation in group discussions on a socio-scientific issue. *Research in Science Education*, 38(1), 67-90.
- Çakır, M., Irez, S., & Doğan, Ö. K. (2010). Understandings of current environmental issues: Turkish case study in six teacher education colleges. *Educational Studies*, 36(1), 21-33.
- Derman, İ. (2013). *Farklı başarı düzeylerindeki okullarda 9 ve 12. sınıf öğrencilerinin ekosisteme ilişkin öğrenme düzeyleri ve sürdürülebilir çevre bilinci ile ilişkisi* [Yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Divarçı, Ö. F., & Kaya, H. (2019). 8. Sınıf "Maddenin Halleri ve Isı" ünitesine yönelik geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış bir akademik başarı testi geliştirme çalışması. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 214-238.
- Eastwood, J. L., Sadler, T. D., Zeidler, D. L., Lewis, A., Amiri, L., & Applebaum, S. (2012). Contextualizing nature of science instruction in socioscientific issues. *International Journal of Science Education*, 34(15), 2289-2315.
- Ertürk, H. (2012). *Çevre bilimleri*. Ekin.
- Gülhan, F. (2012). Sosyo-bilimsel konularda bilimsel tartışmanın 8. sınıf öğrencilerinin fen okuryazarlığı, bilimsel tartışmaya eğilim, karar verme becerileri ve bilim-toplum sorunlarına duyarlılıklarına etkisinin araştırılması. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Gürbüzkol, R. (2019). Fen bilimleri öğretmenlerinin sosyobilimsel konuların öğretimine yönelik görüşlerinin belirlenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Güven, E. (2013). Çevre Sorunlarına Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi Ve Öğretmen Adaylarının Tutumlarının Belirlenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 411-430.
- Hassan, R., Scholes, R., Ash, N., eds. (2005). MA Conceptual Framework, Ecosystems and Human Well-being: Current State and Trends, 1 (25-36) DC: Island Press.
- Hodson, D. (2006). Why we should prioritize learning about science. *Canadian Journal of Math, Science & Technology Education*, 6(3), 293-311.
- Kaya, M. (2019). Sosyobilimsel konulara dayalı fen eğitiminin ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin bilimsel okuryazarlık ve çevre okuryazarlık düzeylerine etkisi. *Mersin Üniversitesi, Mersin*.

- Kırbağ, Z. F., Keçeci, G., Kırılmazkaya, G., ve Şener, A. (2011). İlköğretim öğrencilerinin nükleer enerji sosyobilimsel konusunu online argümantasyon yöntemi ile öğrenmesi. 5th International Computer & Instructional Technologies Symposium, 22-24 September 2011, Fırat University, Elazığ.
- Kışlahoğlu, M., & Berkes, F. (2003). *Ekoloji ve çevre bilimleri*. Remzi Kitabevi
- Odum, E.P., Baret, G.W. (2008). *Fundamentals of Ecology* (5.Edition). Thomson Company.
- Sadler, T. D. (2004). Informal reasoning regarding socioscientific issues: A critical review of research. *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching*, 41(5), 513-536.
- Sezer, K. (2017). Görev yapan ve atanmamış fen bilimleri öğretmenlerinin sosyobilimsel konularla ilgili öz yeterlilik ve tutumlarının belirlenmesi: (Samsun ili örneği). *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Şişli, N. (1999). *Çevre Bilim Ekoloji*. Gazi Kitabevi.
- Topçu, M. S. (2010). Development of Attitudes Towards Socioscientific Issues Scale for Undergraduate Students. *Evaluation and Research in Education*, 23(1), 51-67.
- Ünlü, H. (1991). *Yerel yönetim ve çevre, IULA-EMME (uluslararası yerel yönetimler birliği) çevre kitapları serisi*. Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi.

Presentation ID / Sunum No:2

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0003-2364-1356

| 105

Kadınlar Arası Tecrübe Aktarımı ve Esir Sözler Kuyusu

Doç.Dr. Ferda Atlı¹

¹İnönü Üniversitesi

ÖZET: 1990'lı yıllar kuşağı Türk öykücülerinde kendisine yer edinen Sema Kaygusuz, birbirinden farklı öykü karakterleriyle okuyucuyu cezbeder. Kaygusuz öykülerinin yankı bulmasında dilinin sadeliğinin yanı sıra derin bilinçdışı gönderimlerinin etkisi büyüktür. Yazar, peygamber kıssalarından, masallardan, halk hikâyelerinden devşirdiği sembol ve olayları modern hikâye kurgusuyla birleştirerek yeni bir tat yakalar. Kaygusuz'un 2004 yılında yayınladığı *Esir Sözler Kuyusu* adlı öykü kitabının aynı adı taşıyan ilk öyküsü *Esir Sözler Kuyusu*, evrenselden yerele bilinçdışı gönderimlerle süslü bir metindir. Kırmızı Başlıklı Kız masalı ile aynı çerçevede öykü içerisine yerleştirilmiş olan olaylar yerel sembollerle süslenerek kadınların kuşaklar arası tecrübe aktarımı bağlamında yoğun malzeme ihtiva etmektedir. Genç kız, anne, babaanne ve masalsı bir kadın karakter üzerine şekillenen bu öykü, yılan, kuyu, esaret, kadın ve sır üzerine kurulmuştur. Ataerkil kültürde açık açık konuşamayan kadınlar bir parçası oldukları doğayla büyümlü bir iletişim dili geliştirmiş, "vahşi kadın" arketipiyle barışarak evrenle gizli bir uzlaşma yakalamışlardır. Bu çalışmada, Sema Kaygusuz'un *Esir Sözler Kuyusu* öyküsü, yazarın hayatından da yararlanılarak hem psikanalitik hem feminist kuram çerçevesinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Öyküsü, Sema Kaygusuz, *Esir Sözler Kuyusu*, Feminist Edebiyat Kuramı, Psikanaliz.

Transfer of Experience Between Women and Esir Sözler Kuyusu

ABSTRACT: Sema Kaygusuz, who took her place among the Turkish storytellers of the 1990s, attracts the reader with her different story characters. In addition to the simplicity of his language, his deep unconscious references have a great impact on the resonance of Kaygusuz's stories. The author captures a new taste by combining the symbols and events he gathered from the stories of the prophets, fairy tales and folk tales with modern story fiction. *Esir Sözler Kuyusu*, the first story with the same name in Kaygusuz's story book *Esir Sözler Kuyusu*, published in 2004, is a text decorated with unconscious references from the universal to the local. The events, which are placed in the same frame story with the tale of Little Red Riding Hood, are decorated with local symbols and contain intense material in the context of the transfer of women's experience between generations. This story, which is shaped by a young girl, mother, grandmother and a fairy-tale female character, is based on snake, well, captivity, woman and secret. Women who cannot speak openly in patriarchal culture have developed a magical language of communication with the nature of which they are a part, and have achieved a secret reconciliation with the universe by reconciling with the "wild woman" archetype. In this study, the story of *Esir Sözler Kuyusu* by Sema Kaygusuz will be evaluated within the framework of both psychoanalytic and feminist theory by making use of the author's life.

Keywords: Turkish Story, Sema Kayguz, *Esir Sözler Kuyusu*, the Theory of Feminist Literature, Psychoanalysis.

GİRİŞ

Sema Kaygusuz 1990'lı yıllar öykü yazarları (Gümü, 2008: 65) içerisinde kendisine sağlam bir yer edinmiştir. Kaygusuz, sadece öykü değil edebiyatın roman, senaryo ve tiyatro oyunu alanlarında da eserler vermekte, modern anlatım roman ve öyküyü geleneksel anlatılarla süsleyerek zengin bir dil yaratmaktadır.

Sema Kaygusuz, ilk öykü kitabı olan *Ortadan Yarısından* adlı eseri 1997 yılında yayımlanmıştır ve daha sonra *Esir Sözler Kuyusu* adlı öykü kitabında ilk eserinin eleştirisinin de bulunduğu bir önsöz kaleme alır. *Esir Sözler Kuyusu* adlı öykü kitabının önsözü yazarın yazma kavramına bakışını, o zamana kadar kaleme aldığı öykülerin değerlendirmesini ve bu öykülerin siyasi-sosyal zeminlerini açık yüreklilikle anlatması bakımından oldukça önemlidir. Kaygusuz, yazı ile ilişkisini şöyle tarif eder:

“Yazmak durduruyor. Yazarken kaç yaşındaysam, o tarihte kalıyorum. Bir fotoğraf karesindeki yüzlerin hiç değişmediği gibi. Zamanın bir yerinde, göz kırpması denli kısa bir anda veya ta çocukluğa varan bir uzun bir anımsayıta aydınlanan bir oluş, içine sokulduğu zamanı tam anlamıyla donduruyor. Dışarıda akıp giden süreğenlikten alıkonulmuş, kendi dakikalarını kuran hayali bir zemberek geriliyor içimde. O halde durmam gerekiyor. Nasıl ki –şu anda- bu satırları okurken, yazarkenki halim gözünüzde beliriyorsa; şu noktalı virgülden sonrası, nasıl ki sizin için dizili bir yazı, benim için derin bir boşluksa, ben hâlâ o boşluğun önünde yazarkenki halimle durmaktayım. Hiç büyümeden....” (Kaygusuz, 2017: 9).

Zihinsel yaratım esnasındaki sancıları Kaygusuz, kibirlilik ve zavallılık arasında gidip gelmek olarak açıklar. Yazar, metinlerini kaleme alırken kâh kendini beğenmekte kâh kendisini küçük görmektedir:

“Zaman zaman yazma eylemi ile kibirliliği birbirinden ayıramıyorum. Bana kalırsa, yazdıkça kendi cehennemime çekilen bir zavallıyım da. En alçakgönüllü olduğum zamanlarda bile çapraşık bir küstahlığa bürünüyorum yazarken ve benliğimi kıskırtan küstahlıktan biraz olsun kurtulmak için, önüme açılan beyaz boşluğa, akıl, gözlem ve mantık dolu satırlar döküyor, döküyorum, sonra bir bakıyorum ki hepsi safсата! Tümünü siliyorum. Bir çırpıda, hiç düşünmeden...” (Kaygusuz, 2017: 9).

Kaygusuz, bu önsözün ilerleyen satırlarında öykülerin yazma zamanını şöyle açıklar: “Az sonra okuyacağımız *Esir Sözler Kuyusu*’nun bir bölümü gençlik çağımda, okunaksız bir el yazısıyla güncelere yazdığım; bir bölümüyse dergilerde yayımlanıp kitaplaşmamış ve ilk kitapta yayınlanmamış bazı öykülerden oluşuyor.” (Kaygusuz, 2017: 12). Yazarın farklı yaş dilimlerinden devşirdiği bu öyküler gerek kurgu gerek dil açısından kendine özgü bir tavır yakalamıştır.

Kitapla aynı adı taşıyan *Esir Sözler Kuyusu* öyküsü, masallardan, halk anlatılarına, modern dönem öykülerinin fantastik kurgusuna kadar uzanan yapısıyla dikkat çekmektedir. Annesinin hazırladığı yiyecekleri yaşlı babaannesi Esmâ’ya götüren genç kız her zaman gittiği yolu değiştirence kuyu başında bekleyen Nermin’le karşılaşır ve babaannesinin yıllarca içinde sakladığı ve müthiş bir yalnızlık hissettiği sırrı Nermin’in de bildiği bilgisini babaannesine aktararak ölemeyen babaannenin huzurla ölmesini sağlar. Sema Kaygusuz, söyleşilerinde ve yazılarında sıklıkla bahsettiği Dersim göçmeni suskun ve bilge babaannesinin bir izdüşümünü *Esir Sözler Kuyusu* öyküsünde yaratmış gibidir. Kurgudaki ve gerçekteki bu iki babaanne kendinin olduğu kadar dünyanın da farkında olan güçlü kadınlardır. Clarissa P. Estes’in *Kurtlarla Koşan Kadınlar* adlı yapıtında ısrarla üzerinde durduğu vahşi ana/ kadın arketipi bu öykü kahramanlarına denk düşmektedir. Doğayla ve doğalarıyla barışık kalmak için direnen bu kadınlar kendilerinin ve doğanın ne olduğunun bilincindedirler. Estes vahşi anne arketipi için şöyle der:

“... vahşi sözcüğü burada denetimden yoksun anlamına gelen günümüzdeki küçümseyici kullanımıyla değil, doğal bir hayat, criatura’nın (yaratığın) doğuştan bir bütünlüğe ve sağlıklı sınırlara sahip olduğu bir hayat sürmesi anlamına gelen özgün haliyle kullanılmıştır. Bu sözcükler (Vahşi ve Kadın sözcükleri), kadınların kim olduklarını ve neyle meşgul olduklarını hatırlamalarını sağlar, bütün dışilere destek veren gücü ifade

eden bir metafor yaratır. Kadınların onsuz yaşayamayacağı bir gücü simgeler.” (Estes, 2021: 20).

Bu güç kadını kendi doğasına ve benliğine yaklaştıran bir güçtür. Sema Kaygusuz’un *Esir Sözler Kuyusu* öyküsündeki kadın karakter “vahşi ana/kadın” arketipine uyum sağlamaktadır. Çalışmada kadınlar arası tecrübe aktarımı merkeze alınarak Sema Kaygusuz’un *Esir Sözler Kuyusu* metni incelenecektir.

| 107

1. Anne, Babaanne, Kuyulu Kadın ve Kız: Dört Kadın

Sema Kaygusuz’un *Esir Sözler Kuyusu* öyküsü, gerek evrensel gerek yerel masal öğeleriyle süslü bir anlatıdır. Öykü üç kuşak kadının bilgi aktarımını semboller arkasına gizleyen *Kırmızı Başlıklı Kız* masalının olay örgüsünden izler taşımaktadır. *Esir Sözler Kuyusu* şu cümlelerle başlamakta, yazar öykünün girişinde okuyucuyu masalsi bir âleme çekeceğinin sinyallerini vermektedir:

“Her öğlen üç tas yemek götürmem lazım babaanneye. Genellikle hoşaf, pilav, kıymalı patates. Annem sefer tasını yerleştirdiği bir naylon torbayı elime tutuşturup (çok değerli naylonlarını geri getirmemi sıkı sıkıya tembih ederek) beni babaanneye gönderir. Bazen torbaya birkaç elma da atar. Bir tanesi benim hakkım.” (Kaygusuz, 2017: 17).

Erich Fromm, masalları, rüyaları ve sembollerini işlediği eserinde *Kırmızı Başlıklı Kız* ve kadınlar arasındaki tecrübe aktarımını şöyle çözümlemektedir:

“Bu masalda ‘kırmızı başlık âdet görmeyi sembolize etmektedir. Küçük kız, artık yetişkin bir insan olmuştur ve cinselliği ile karşı karşıyadır. ‘Yoldan sapmama’ ve ‘şişeyi kırmama’ ikazları, cinselliğin tehlikesine ve namusun yitirilmesine işaret etmektedir. Kurt, kızı gördüğünde, cinsel arzulara kapılmakta ve kızın aklını çelebilmek için, ona şöyle demektedir: ‘Niçin hiç çevrene bakmıyorsun? Çiçeklerin güzelliğini görmüyor, kuşların ne kadar da güzel öttüklerini işitmiyorsun galiba?’ Bunun üzerine, Kırmızı Başlıklı Kız, ‘gözlerini açıyor’. Kurdu söylediklerine uyduğu için ormanın derinliklerine kadar gidiyor. Bu davranışı haklı gösterebilmek için de şöyle düşünüyor: ‘Götüreceğim çiçekleri ninem çok beğenecektir.’ (Fromm, 2014: 223-224).

Cinsellik ve erkeklerle ilgili yasaklar, ormana gitmemek ve yabancılarla konuşmamak üzerinden anlatılmıştır. Anne, büyükanne ve *Kırmızı Başlıklı Kız*, aynı kandan gelen üç kuşak kadındır ve cinsellikle ilgili tecrübe ilk iki kuşaktan üçüncü kuşağa yasaklar ve tembihlerle anlatılır. Toy genç kız, tecrübeli ve güçlü annenin yaptığı yemeği -yani yaşam gücünü- fazla tecrübeli fakat bedenen güçsüz büyükanneye taşımakta bir aracı rolü üstlenmektedir. Büyükannenin evine giden yol ise büyükannenin bedenen beslenmesini sağlarken genç kızı ruhen, hayat açısından besleyip olgunlaştıracaktır. Sema Kaygusuz’un *Esir Sözler Kuyusu* öyküsü de tam da tecrübe aktarımını anlatır. Genç kız, tüm isteksizliğine rağmen babaannesine annesinin yaptığı yemekleri götürür. Üç tas yemek, elmalardan birinin onun hakkı olması ibareleri öykünün ilk cümlelerinden itibaren kolektif bilinçdışına seslenen masallarda sıklıkla rastlanılan sayı ve yiyecek sembollerini hatırlatmaktadır.

Fakat Kaygusuz, bu öyküye *Kırmızı Başlıklı Kız*’ın orman içerisinde yolunu kaybederek kurtla karşılaşması ve tehlike yaşaması ile paralel bir son yazmayacaktır. Merak, dünyayı tanımak ve farklı canlıların varlığını sevgiyle kabullenebilmek *Esir Sözler Kuyusu*’nu bu masaldan ayıracaktır. Metin, kadınları dünyayı keşfetmek açısından yüreklendirmektedir. İnsanlardan ve özellikle de erkeklerden korkmayı tembihleyen ve kadın yaşantısını yasaklarla donatan *Kırmızı Başlıklı Kız* masalının aksine *Kurtlarla Koşan Kadınlar*’da kadınların ormana gitmesi ve hayatı keşfetmesi tembihlenmektedir:

“... Kadınların yapacağı iş tekrar tekrar ormana dalıp dolaşmaktır. Psişelerimiz ve ruhlarımız buna öyle uyarlanmıştır ki, psişik alt toprakları geçebiliriz; şurada, burada, orada durabiliriz; yaşlı Vahşi Ana'nın sesini dinleyebiliriz, tinin meyveleriyle beslenebiliriz; ve bizim tarafımızdan sevilen herşeyle ve herkesle tekrar birleşebiliriz.” (Estes, 2021: 493).

Bir gün babaannesinin evine farklı bir yoldan gitmeye karar veren meraklı kız bir kuyunun başında bekleyen, ona babaannesi gibi doğayı okumasını öğreten ve yalnızlık pahasına da olsa kendi doğruları yolundan gitmesi gerektiği yolunda rol model olan Nermin'le karşılaşacaktır. Nermin, tüm kardeşlerinin onu bırakıp büyük şehirlere yerleşmesi üzerine yalnız kalmıştır. Ve evinin önünde bulunan, sahiplendiği kuyuyu bırakamamıştır:

“Bugün babaanneme giderken aklıma değişik bir fikir geldi. Her zamanki patikadan değil de yonca tarlalarıyla bezeli alçak tepeleri aşarak vardım eve. Yalnız kalmanın en iyi yöntemi, meğer yolu uzatmakmış. Bu arada hiç görmediğim şeyler de gördüm. Sözelimi bir ceviz bahçesi vardı, bahçenin bitiminde yüzünü güneğe dönmüş ahşap çatkalı bir ev, kuyunun başında bir kadın. Suyu tulumıyla çekip çekip yere döküyor. Hiç tereddüt etmeden kadının yanına gidip su istedim. Aslında o kadar susamamıştım da.” (Kaygusuz, 2017: 18).

Yazar, genç kız, annesi ve babaannesi Esmâ arasında yemek getirip götürürken iki kuşak kadını birbirine bağlamakta ve manevi bir köprü rolü üstlenmektedir. Bir diğer karakter olan Nermin'le de yine annesi ve babaannesi arasında üstlendiği rolü üstlenmekte, manevi bilgiyi ve babaannenin yalnız olmadığı duygusunu ona taşımaktadır. “Annesinden genç sayılabilecek” (Kaygusuz, 2017: 22) bir kadın olan Nermin, bu üç kadının öyküsünün tamamlayıcısı olmuştur denilebilir.

2. Yılan ve Kuyu

Leylan Yener:

“Sema Kaygusuz'un, kitapları arasındaki bağı, öykülerinde kullandığı ortak imgeler yoluyla da kurduğunu söylemek mümkündür. Yazarın öykülerinde bazı imgeleri tekrarladığı ve farklı şekillerde işlediği görülür. Örneğin tüm öykü kitaplarında “yılan” ve “kuyu” imgeleriyle yazılmış öyküler yer alır; Ortadan Yarısından ve Esir Sözler Kuyusu'ndaki “Yılanlar”, Sandık Lekesi'ndeki “Engereğin Oğlu”, Doyma Noktası'ndaki “Çatlak Yerlerin Kuyusu” ve son kitabıyla aynı adı taşıyan “Esir Sözler Kuyusu”nda bu imgeler farklı anlamlar yüklenerek konu edilir. Öyküler arasındaki bu imge ortaklığı, yazarın kitapları arasında bir geçiş de olanak tanır.” (Yener, 2010: 8)

cümleleriyle bu ortak imgelere dikkatleri çeker. Kaygusuz “İnsan önce hayvanı ötekileştirdi, sonra mahvoldu.” ifadesini kullanır. (Gümüş, Türkeş, 2010). İnsanın kendisini dünyanın merkezi konumuna getirerek diğer türleri yönetimi altında tutması ve onlara kötü yahut zararlı oldukları yönünde yakıştırmalarda bulunması yazarın dert edindiği mevzular arasındadır. Kırmızı Başlıklı Kız masalındaki kurt, kötülüğü sembolize ederken, Kaygusuz'un öyküsündeki yılan, kimseye zararı dokunmayan, bilge bir karaktere bürünmektedir. Öykünün merkezinde yılan ve kuyu sembolleri vardır.

2.1. Yılan

Edebiyat, sadece insanı merkeze almaz. Doğa içerisinde var olan bütün türler üzerine eğilerek oradan anlatılar yaratır. Esir Sözler Kuyusu öyküsünün en önemli kahramanların biri de “Yılanlı Esmâ” olarak bilinen babaannenin sırdaşı olan yılanlardır. Bu yılanlar daha sonra Kuyulu Nermin'in kuyusunda ölüp

ona son sözlerini söyleyecek olan büyülü hayvanlardır. Masalarda ve sembolik öğelerle süslü metinlerde sıkça karşımıza çıkan yılan birden fazla anlama işaret etmektedir.

“Yılan, hemen hemen her kültürün mitolojisinde yer alan hayvanlardan biridir. Görünüş itibariyle soğuk bir hayvan olan yılan, özellikle eski çağlarda hem saygı gösterilmiş hem de kendisinden korkulmuştur. Çünkü bedeninde barındırdığı zehir ölümcül sonuçlara yol açabilmektedir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen tıbbın sembolü olmasını da zehri ve panzehiri bünyesinde barındırmasına borçludur. Yılan karşı toplumların aldığı tavir ve yılanı yükledikleri anlamlar dönem dönem farklılıklar göstermektedir. Özellikle tek tanrılı inançların kabul görmesiyle yılanın itibarı daha da kötüye gider. Cennet ve cehennem anlayışının baskın olduğu bu inançlarda yılan, Şeytan olarak kabul görmüş ve kendisine olumsuz yakıştırmalar yapılmıştır çünkü yılan ilk insan Âdem ve Havva'nın cennetten kovulmasına neden olmuştur. Özetle yılan zıtlıkları içinde barındıran bir varlıktır ve birçok farklı toplumda da bu özellikleriyle öne çıkan ve tekrarlanan bir motif, sembol ve simgedir.” (Sivri, Akbaba, 2018: 54).

| 109

Yılan mitolojilerde genellikle dişil güçleri sembolize etmektedir:

“İyi ve kötü güçlerin mücadelesinde her zaman önemli bir rol üstlenmiştir. Fakat yılan bu mücadelede çoğunlukla dişil gücü temsil etmiş ve iktidarı simgeleyen eril güce yenik düşmüştür. Her ne kadar eril güç tarafından alt edilse de yine eril gücün soyunu sürdüren de o olmuştur.” (Sivri, Akbaba, 2018: 63).

Eril bakış açısıyla yapılan bu benzetmeler yılan gibi hem yeraltına hem yer üstünde yaşayan ve zehirleyen bu hayvanın erkeler tarafından dişiyeye atfedilmesinin bilinçdışı kadın korkusuna bağlanması yerinde olacaktır.

Eserlerinde doğadan ve doğaya ait unsurlardan faydalanan Kaygusuz, babaannenin ve Nermin'in yılanlarla konuşabilmeleri ve yılanların onlara sır vermeleri ayrıntılarıyla metne büyülü bir hava katmıştır. Yılan ve sır arasındaki bağ, mitolojiye dayanmakta yılanlar bilge hayvanlar olarak görülmektedir:

“Aynı zamanda yılan firavunların taçlarında yer alır ve takip edilmesi gereken bir lider gibidir. Çünkü onda bilinmeyen sırlar ve sonsuzluk vardır. Bu yönleriyle de yılan bir bilge konumundadır ve herkesi yönlendirir.” (Sivri, Akbaba, 2018: 63).

Yılanlı Esmâ'ya da gençken gelip hikâyeye anlatıp sır veren bir yılanın olduğu, herkesin yilandan korkarken onun korkmadığı şu cümlelerle aktarılır:

“Bana hep bir yilandan söz eder. Eskiden bu yılan her sabah evin taş döşeli avlusuna gelir, başını dikleştirip tıslayarak kimsenin dilini çözemediği bir hikâyeye anlatırmış. O zamanlar ev kalabalıkmuş tabii, babaannem küçücükmiş ve harfi harfine anlarmış yılanın dediklerini. Evin öbür üyeleriye, özellikle kadınlar, çığlık çığlığa sağa sola koşuşturur, bu yabansı tıslamanın içinden en küçük bir anlam çıkaramamış.” (Kaygusuz, 2017: 17).

Esmâ Hanım, yılanın ona söylediklerini asla anlatmamakta, bu hayvanla çok sıkı bir sırdaşlık, can yoldaşlığı yapmaktadır. Anlatıdaki babaanne ile Sema Kaygusuz'un babaannesini arasında doğanın bir parçası olduğunu kabul etme, sessizlik, sır tutma ve yalnızlık mevzuları bakımından önemli benzerlikler

vardır. Semih Gümüş ve Ömer Türkeş ile *Sözünü Sakınmadan* (2010) programında Kaygusuz, Dersim'den göç eden ve yaşadıklarını hiçbir zaman dillendirmeyen babaannesinin acı, utanç ve suskunluğundan bahsetmiştir. İçine çekilen babaanesi bir Hızır inancıyla birlikte acısını ve yaşadıklarını sadece Hızır olarak gördüğü kişilerle paylaşmaktadır. Bu suskun kadın tam da öyküde yaşayan babaanneyi karşılamakta, yılanın sırrını paylaşan ve hiç kimseye bu sırrı açmayan yaşlı kadın, Hızır'la dertleşen ve yaşadığı travmatik olayları paylaşmayan babaanneye denk düşmektedir:

“Kendimi bildim bileli, ‘Eeee anlatsana, ne anlatırdı senin yılan,’ diye sorulduğunda, babaannemin gözleri sanki mühürlüymüş gibi gölgelenir, kesin bir sessizliğe gömülürdü.

‘Kesseniz de söylemem! Vallahi de billahi de, şart olsun ki söylemem!’ (Kaygusuz, 2017: 18).

“Dediğine bakılırsa, sözünün sonuna gelince yılan babaanneme döner, ‘İşittiklerin tamamına doğrudur, ama yalnızca duyana aittir deyip tıpkı bir ok hızında (bazen şimşek, bazen yağmur, bazen ırmak da olabiliyor) taşlıktan bahçeye akar gidermiş.’ (Kaygusuz, 2017: 18).

Hiç kimseye paylaşılmayan bu sırrın bedelleri ağırdır. Bir sırrı bilmek o sırrın bütün yükünü sırtlanmak demektir. Yılan, Esma'ya tüm ömrünce taşıyacağı ve “Yılanlı Esma” olarak anılıp dışlanacağı bir sır verir.

“Sır saklamak, bir kadını kendisini sevecek, destekleyecek ve koruyacak olanlardan koparır. Yasın ve korkunun yükünü tamamen tek başına ve bazen bütün grup (aile ya da kültür) adına taşımasına neden olur. Dahası, Jung'un dediği gibi, sır saklamak bizi bilinçdışından da koparır. Kadının psişesindeki utanç verici bir sırrın bulunduğu yerde, her zaman ölü bir bölge vardır. Burası, kadının ya da başkalarının duygusal hayatlarında süregiden olayları gereği gibi hissetmez ya da yerinde tepkiler vermez.” (Estes, 2021: 413-414).

Bu tavırlarıyla toplum içinde yalnız kalan Esma, aslında bilgeleşmiş ve doğanın ruhunu yılan aracılığıyla okumayı öğrenmiştir:

“Babaanneme göre yılanın bıraktığı bir esaretmiş bu. Kimsenin duymadığı bir şeyi duymak, bilmediği bir şeyi bilmek en acılı hastalıktan daha ağrılı, en koyu yalnızlıktan daha betermiş. Böyle insanlar hep üzgün ve sinirli olurlarmış bu yüzden. Kalabalık çok daha kalabalık, yere düşen gölgeler olduğundan fazla karanlık görünürmüş onlara.” (Kaygusuz, 2017: 18).

“Bir keresinde babaannem lokmasını yutar yutmaz, bir çengel gibi kıvrık işaret parmağını önce kendi şakağına sonra benim şakağıma hafifçe değdirerek, ‘Başkalarının bilmediğini bir tek sen biliyorsan yandın! Benim gibi yapayalnız kalırsın. İçin için çürür de ölemezsin...’ demişti.” (Kaygusuz, 2017: 18).

Hiç kimseye sırrını açmayan babaanne yılanın verdiği sır sebebiyle ölememekte, bu sırrın derin acısıyla yapayalnız yaşamaktadır. Kuyulu kadından ona haber getiren torunu babaannenin bu yarasına iyi gelecektir. Babaanne kendi sırrını paylaşan, yılanlarla konuşan kuyulu kadın Nermin'in varlığını ve kendisine ağır gelen sırları bildiğini öğrenince rahatlayarak ölmüştür:

“Var tabii, bir de kuyusu var! Hem de konuşan bir kuyuymuş bu! Biliyor musun babaanne, kuyu her şeyi anlatıyormuş ona. Uğultulu bir sesi varmış... bir sürü ölü yılan! Yılanlar kuyuya düşünce boğuluyormuş. Esma ölü yılanları kuyudan çıkarıp gömüyormuş sonra. Kuyu her şeyi söylüyormuş ona!... Ölen yılanların son sözlerini bile!” (Kaygusuz, 2017: 23).

“Babaannemin boş ağız yavaş yavaş açılarak, geniş ve tatlı bir gülümseyişe kayıyordu çünkü. Dudaklarını yaran kırışıklıklar birden bire silindi. Ne olduğunu anlayamadım. Başını kaldırmadan gözlerini yukarı yuvarladı. Elleri dua edercesine yükseliyordu... Sakinleştikten bir süre sonra keyifle yüzüme baktı. Ama tuhaf bir keyif. Hatta içine, azıcık hüznün, azıcık huzur katılmış...” (Kaygusuz, 2017: 23).

“Yataktaki küçük gövde göz açıp kapayıncaya dek hızla karardı; ardından bir koku... insanı afallatan çabucak bir çürüme! Lime lime etlerin içinde... bir kemik dizilişi ki ... sedefli.

Meğerki babaannem öleli yıllar olmuş.” (Kaygusuz, 2017: 24).

Öykünün en bilge karakteri şüphesiz ki gençliğinde yılanlarla konuşabilen babaannedir. Kendisine her gün yemek getiren torununu da doğa ve sezgiler üzerine eğitmeye çalışan bu kadın Sema Kaygusuz’un babaannesinden izler taşımaktadır. Yalnızlık, sır saklama ve doğa ile uzlaşma metindeki babaanne ile Kaygusuz’un babaannesinin ortak noktasıdır. Röportajında evrensel bir dil yakalamaya çalıştığını, babaannesinden çok etkilendiğini ve dünyadaki herkesle empati kurarak onların da torunu olmak istediğini (Gümü, Türkeş, 2010)belirten Kaygusuz, *Esir Sözler Kuyusu* öyküsünde de genç kız ve babaanne rollerini yazarak “herkesin torunu olma” isteğini edebi metin gerçekliğine dönüştürmüştür.

2.2. Kuyu

Öykünün bir diğer önemli kahramanı Kuyulu Kadın olarak da anılan Nermin’dir. Bahçesinde kuyusu olan bir evde yaşayan, tüm kardeşlerinin büyük şehirlere taşınmasıyla birlikte yalnız bir hayat yaşayan Nermin, genç kızın merakını uyandıran bir karakterdir. Babaannesinin evine başka bir yoldan gitmeye karar veren genç kız, evinin bahçesindeki kuyudan su çekerek yere döken Nermin’i görünce onunla iletişime geçebilmek için ondan hemen su ister. Aslında susamamasına rağmen su istemesi genç kızın bilgiye susuzluğunu simgelemekte ve genç kız merakını gidermeye çalışmaktadır. Babaannesinden her gün dinlediği öyküler sebebiyle ilginç öykülere aşina olan genç kız Nermin’in yasağıyla karşılaşır:

“Kadın kesin bir anlatımla çenesini kaldırıp ‘Hayır bu suyu içemezsin,’ dedi.

Öyle içerledim ki olduğum yerde kalakaldım. Sonra yüzüme bakıp tatlı tatlı gülümsedi. Gözleri neredeyse yüzünün yarısını kaplıyordu. ‘Bu su mundar oldu’ dedi, ‘içine yılan düşmüş.’” (Kaygusuz, 2017: 19).

Genç Kız, kadının elinden mundar olan su yerine limonata içmiş, anne sütünü temsil eden bu rahatlatıcı sıvı ile güven hissi edinmiş ve bu kadına sorular sormaya başlamıştır. *Kırmızı Başlıklı Kız* masalında da genç kızın kurda sorular sorduğu bilinir. Fakat bu öyküde acımasız ve yalancı kurt yerini sezgilerinin farkında olan “vahşi bir kadın”a bırakmıştır. Bu kadın kurdun aksine hem babaannesine hem de genç kıza manevi bir yarar sağlayacaktır. Genç kız kuyulu kadına *Kırmızı Başlıklı Kızın* kurda sorduğu gibi sorular sorar. Estes, soru sorma eylemi hakkında şunları söylemektedir:

“Uygun soruyu sormak dönüşümün en önemli eylemidir: Masallarda, çözümlemede ve bireyleşmede. Anahtar soru, bilincin filizlenmesine zemin hazırlar. Uygun bir şekle giren soru, her zaman arkada neler olup bittiğine dair temel bir meraktan çıkar. Sorular, psişenin gizli kapılarının dönerek açılmasını sağlayan anahtarlardır.” (2021: 67).

“Beni taraçaya buyur etti . Sonra nefis bir limonata... Gölgeği dengeleyen kazıkların üstünde bir dolu çan vardı. Soğuk limonatayı olabildiğince küçük yudumlayarak bu güzel zamanı iyice yavaşlattım. Her yudumda zor bir soru sordum ona:” (Kaygusuz, 2017: 19).

Kuyu, mitlerde ve masallarda sıklıkla kullanılan bir semboldür. Derinliği ve içerisinde su barındırması sebebiyle dişil mekânlar kategorisine alınabilir. Türk mitolojisinde de sık rastlanılan bu sembol koruyucusu olan bir peri kızının olduğu büyüsellik atfedilmiş mekânlardan biridir:

“Türk mitolojisinde su ile ilgili pek çok anlatı vardır. Bu anlatılarda pınar, kuyu gibi suyun olduğu yerlerde, bu yerin sahibi, koruyucusu olan iyelerin bulunduğu kabul edilir. Bu iyelerden biri de Su İyesi/Su Kızı’dır.” (Işık, 2020: 286).

Ayrıca Freud sembolizmi açısından bakıldığında içe dönük bir mekân olması sebebiyle kadını, anne rahmini temsil eder. Bilinçdışı bir mekân olarak okunabilir. Kadın ve erkeğin farklılıklarını ortaya koyan *Erkekler Mars’tan Kadınlar Venüs’ten* kitabının yazarı John Gray, her kadının kendisine ait bir kuyusu olduğunu ve duygusal iniş çıkışlar yaşadığında kuyunun dibine inip çıktığını söyler.

“Kadın kuyusuna girdiğinde bilinçli olarak kendi bilinçaltına; karanlık ve karmakarışık duyguların içine çekilmektedir. Birdenbire bir sürü belirsiz duygular yaşamaya başlayabilir. Yapayalnız olduğunu ya da desteklenmediğini düşünerek umutsuzluğa düşebilir. Ama dibe eriştikten hemen sonra, sevildiğini ve desteklendiğini hissederse, otomatik olarak ruh hali iyileşecektir.” (Gray, 2004: 118-119).

Kuyusunu ve bilinçdışını sahiplenen bilge ve “vahşi kadın” Nermin, kuyusuyla ve kuyusunda ölen yılanlarla konuşmayı öğrenmiş, doğayla olan organik bağını kabule geçmiştir. Kuyu sadece onu anlayanlarla konuşmaktadır:

“ ‘Sıkılınca ne yapıyorsun?’

‘Kuyuyla konuşuyorum’

‘Sahi mi, senin kuyun konuşabiliyor mu?’

‘Evet tuhaf bir sesi var, uğultu gibi.’

‘Yalnızca seninle mi konuşur?’

‘Benden başka kimse onu anlamaz ki.’” (Kaygusuz, 2017: 20).

Meraklı genç kız babaannesinin ağzından yılanların sırrını alamadığı gibi Nermin’in de kuyu ile ne konuştuğunu öğrenemeyecektir. Bu iki bilge kadın sadece dinlemesini ve inanmasını bilenler için konuşan doğanın sırrının anlamayana söylenmemesi gerektiğinin farkındadır:

“ ‘Peki ne diyor sana?’

Pışık yapar gibi alttan alttan muzip bir bakış attı. Kimseye söylemeyeceğini baştan beri anlamam lazımdı ya, yine de şansımı deneyeyim dedim. Lafı uzatmak için elimden geleni yaptım.” (Kaygusuz, 2017: 20).

Genç kız, Kuyulu kadının evinden ayrılarak babaannesine olayları anlatır. Tıpkı babaanne gibi sırrı bilmenin üzerinde bıraktığı yükü yalnız başına taşıyan Nermin, Yılanlı Esma’nın yaşadığını öğrendiği

için mutlu olur. Nermin'in "gözlerinde hüznü bir pırıltı" (Kaygusuz, 2017: 21) vardır. Yıldız Cıbroğlu, *Kadının Yazısı Tarihi* adlı kitabında Tanrı Ana hakkında şunları söyler:

"Yer altındaki ölümler ülkesi de onundur. Mademki hayat verendir o, öldüren ve yeniden diriltten de odur. O topraktır. Taşlar kemikleridir. Yerin altındaki yılanlar ise toprağı dölleyen falluslardır. Yılanların hakimesidir." (Cıbroğlu, 1996: 53).

| 113

Bu bilgiden hareketle Kaygusuz'un *Esir Sözler Kuyusu* öyküsündeki iki önemli karakter olan Esmâ ve Nermin, Tanrı Ana'dan izler taşımaktadır, denilebilir.

SONUÇ

Sema Kaygusuz, 1990 kuşağı öykücülerinin en dikkat çeken yazarlarından biridir. Masallar, halk hikâyeleri, özellikle de üst kuşak kadınların yaşantıları ve anlatıları yazarın beslendiği kaynaklar arasındadır.

Doğayla çok derin bağlar kuran iki "vahşi kadın"ın öyküsünün anlatıldığı *Esir Sözler Kuyusu*, dört kadın arasındaki sevgi, tecrübe ve dünyaya ait sırların aktarımı üzerine kurulmuştur. Omurgasına *Kırmızı Başlıklı Kız* masalının oturtulduğu bu öykü, *Kırmızı Başlıklı Kız* masalının öğütlerini alışı etmiştir. Kadının özgürlüğünü ve merak duygusunu örseleyen bu masal Kaygusuz tarafından farklı bir sona ve mesaja kavuşturulmuştur.

Öykü, bilge babaannenin gençliğinde yılanlarla konuşabilmesi ve yılanların ona verdiği sırrı ömrü boyunca saklaması ve nihayetinde yalnız kaldığını düşünürken genç bir kadın olan Nermin'in kendisi ile aynı dili konuştuğunu öğrenmesi ile huzura ermesi üzerine kurulmuştur. Yılanın verdiği sır, bu sırrı kimsenin anlamıyor oluşu sırrı taşıyan kişiyi yormakta, esir etmekte ve yalnızlaştırmaktadır. Esmâ gibi Nermin de aynı dertten mustarıdır. Bu sebeple konuştuğu yılanların düşüp öldüğü ve kendisiyle dertleşen bir kuyusu vardır. Bu kuyunun ve yılanların verdiği sırların ağırlığı okuyucuyu öykünün başlığına davet etmekte, kuyu, esaret, söz ve suskunluk kavramları ataerkil toplumda konuşamayan ve ötekileştirilen başta kadınlar olmak üzere, ötekileştirilen bir hayvan olan yılan ve insanların korktuğu bir mekân olan kuyu üzerinden verilmektedir.

Çalışmada insana, doğaya, dünyada var olan bütün türlere karşı hassas ve özenli bir tavır takınan Sema Kaygusuz'un kitapla aynı adı taşıyan *Esir Sözler Kuyusu* adlı metnini feminist ve psikanalitik edebiyat kuramlarıyla incelenmiştir.

KAYNAKÇA

Cıbroğlu, Yıldız (1996), *Kadının Yazısı Tarihi 'M' ve 'N' Sesi*, İstanbul: Payel Yayınları.

Estes, P. Clarissa (2021), *Kurtlarla Koşan Kadınlar Vahşi Kadın Arketipine Dair Mit ve Öyküler*, (Çev. Hakan Atalay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Fromm, Erich (2014), *Rüyalar Masallar Mitler Sembol Dilinin Çözülmesi*, (çev. Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten), Say Yayınları, İstanbul.

Gray, John (2004), *Erkekler Mars'tan Kadınlar Venüs'ten*, (Çev. Gülşen Şen), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Gümüş, Semih (2008), *Öykünün Bahçesi*, İstanbul: Can Yayınları.

Gümüş, Semih, Türkes, Ömer (2010), *Sözünü Sakınmadan Programı Sema Kaygusuz'la Röportaj* (<https://oggito.com/icerikler/sema-kaygusuz-ile-sozunu-sakinmadan/63722>).

Işık, Nursel (2020), *İşlevselcilik Açısından Kuyu Motifinin Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sinemasına Yansımaları*, *Folklor Edebiyat*, 26(2), s.281-296.

Kaygusuz, Sema (2017), *Esir Sözler Kuyusu*, İstanbul: Metis Yayınları.

Sivri, Medine, Akbaba, Canan (2018), *Dünya Mitolojisinde Yılan*, *Folklor Edebiyat*, Cilt 2, Sayı 96, s. 53-64.

Yener, Leylan (2010), Sema Kaygusuz: Hikâyeden Romana, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karşılaştırmalı Edebiyat Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi.

Presentation ID / Sunum No:22

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0003-2004-6551

| 115

Resim Eğitiminde Açık Koyu Çalışmalarının Gerekliliği ve Uygulama Örnekleri

Dr. Öğretim Üyesi Yusuf Şengür¹

¹Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

ÖZET: Resim yapmak herhangi bir yüzeyde iz bırakan bir malzemeyle çeşitli şekiller elde etmek yoluyla gerçekleşen bir ifade biçimidir. Söz konusu ifadeyi oluşturan görseller çizgiler, renkler ve tonlar olarak en temel yapısal elemanlardan oluşmaktadır. Görselleştirilen şekillerin oluşturulmasında en dolaysız araçlardan olan çizgi ile kişi ifade edeceği olgunun aktarımında ilk aşamayı gerçekleştirebilir. Ton ise bu çizgilerin açıklık koyuluk olarak değerlerini oluşturan derecelendirmelerdir. Ton derecelendirmeleri yüzeyde elde edilen çizgi/lerin değerlerini oluşturduğu gibi uygulanan renk/lerin de saflık değerlerini oluşturur. Resim eğitiminin özellikle ilk aşamalarında gerçekleştirilen uygulamalarda teknik yetkinliğe ulaşılması, doğanın gözlenmesine ek olarak dönüştürülmüş doğa bir diğer deyişle sanat tarihinden resim örneklerinin incelenmesi ile doğrudan ilişkilidir. Gerek doğadan gözlemlenen veriler gerekse sanat tarihinden yapılan incelemelerde elde edilen kazanımlar ile kompozisyon oluşturma becerisi sağlanır. Söz konusu araştırma resim eğitiminde açık koyu ton alanlarının kompozisyonda kullanılmasına değinmektedir. Sonuç olarak resim eğitiminde açık koyu ton uygulamalarının kompozisyona katkıları bakımından doğa gözlemi, sanat tarihi araştırmaları ve kişinin tercihleri ile şekillendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Resim, Ton, Açık Koyu

The Necessity of Light Dark Studies in Art Education and Application Examples

ABSTRACT: Painting is a form of expression that takes place by obtaining various shapes with a material that leaves a mark on any surface. The visuals that make up this expression consist of the most basic structural elements as lines, colors and tones. With the line, which is one of the most direct tools in the creation of the visualized figures, the person can realize the first stage in the transfer of the phenomenon to be expressed. Tone, on the other hand, is the gradation that creates the values of these lines in terms of lightness and darkness. The tone gradations create the values of the lines/s obtained on the surface as well as the purity values of the applied color/s. Achieving technical competence in the applications carried out especially in the first stages of painting education is directly related to the examination of transformed nature, in other words, painting examples from the history of art, in addition to observing nature. The ability to compose composition is provided with both the data observed from nature and the gains obtained from the examinations made from the history of art. This research refers to the use of light dark tone areas in composition in painting education. As a result, it has been seen that light dark tone applications in painting education are shaped by nature observation, art history research and the preferences of the person in terms of their contribution to the composition.

Keywords: Painting, Tone, Light Dark

1.Giriş

Resim yapmak herhangi bir yüzeyde iz bırakan bir malzemeyle çeşitli şekiller ve biçimler elde etmek yoluyla gerçekleşen bir ifade biçimidir. Söz konusu ifadeyi oluşturan görseller çizgiler, renkler ve tonlar olarak en temel yapısal elemanlardan oluşmaktadır. Görselleştirilen şekillerin oluşturulmasında en

dolaysız araçlardan olan çizgi ile kişi ifade edeceği olgunun aktarımında ilk aşamayı gerçekleştirebilir. Ton ise bu çizgilerin açıklık koyuluk olarak değerlerini oluşturan derecelendirmelerdir. Ton derecelendirmeleri yüzeyde elde edilen çizgi/lerin değerlerini oluşturduğu gibi uygulanan renk/lerin de saflık değerlerini oluşturur. Ton herhangi bir rengin özelliklerini saptanmasını sağlayan, ancak bu özelliklerin niteliklerini belirlemeyen bir renk ögesidir. Rengin tonu parlaklık ve yoğunluk derecesini olduğu gibi, açıklık ve koyuluk derecesini de anlatmak için kullanılabilir (Erzen, 2008: 1517). Böylelikle çizgi ve bir araya gelen çizgilerin oluşturduğu alanların açıklık koyuluk bakımından değerlerini elde edilmesi ayrıca herhangi bir rengin grileştirilerek saflık derecesinin elde edilmesine tonlarını oluşturma denilir.

Görmeye dayalı bir süreç ile başlayan resim eğitimi doğanın verilerinin yukarıda bahsedilen resmin yapısal elemanları ile uygulanması yoluyla şekillenir. Doğanın gözlemlenmesi ile elde edilen bu veriler yüzeyde çeşitli çizgiler, renkler ve bunların oluşturduğu alanların ton değerlerinin farklılaşması ile oluşan formlara ve alanlara dönüşür. Söz konusu aktarım resmin oluşturulma süreçlerinin akademik bağlamda ele alındığı uygulamaların temelini oluşturur. Ayrıca resim sanatının özgün bir anlatım aracı olduğu gerçeği de düşünüldüğünde kişinin kendi imajınasyonu ya da fantasma bu sürecin devamında önemli bir görev üstlenir. Ancak resim eğitiminin özellikle ilk aşamalarında söz konusu uygulamalarda teknik yetkinliğe ulaşılması, doğanın gözlenmesine ek olarak dönüştürülmüş doğa bir diğer deyişle sanat tarihinden resim örneklerinin incelenmesi ile doğrudan ilişkilidir. Gerek doğadan gözlemlenen veriler gerekse sanat tarihinden yapılan incelemelerde elde edilen kazanımlar ile kompozisyon oluşturma becerisi sağlanabilir. Kompozisyon gerçekleştirilecek resmin biçim/lerinin, renklerinin ve tonlarının nasıl olacağı hakkında verilen kararların bütünüdür denilebilir. Bir anlamda seçimlerden oluşmaktadır. Bu noktada hem doğa hem de dönüştürülmüş doğa kendi içinde imkân tanıdığı kompozisyon olanaklarına sahiptir. Doğada gelişi güzel duran birçok nesne pozisyon halinde görülürken, sanat tarihinden yapılan incelemeler ve daha birçok tasarımsal uygulama pratiği ile söz konusu nesnelere pozisyondan kompozisyona dönüştürülmesi amaçlanır.

Buraya kadar yapılan açıklama resmin temel biçimsel sorunsallarının gerçekleştiği aşamalardan oluşmaktadır. Açık koyu kavramı ise bu temel biçimsel elemanlar ile çözümlenebilen bir yapıya sahiptir. Resim eğitiminin bir bölümünü oluşturan açık koyu çalışmaları öncelikle sanat tarihinden örnekler, sonrasında ise üniversite düzeyinde atölye çalışmalarında gerçekleştirilen uygulama örnekleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu araştırma açık koyu çalışmaları ile elde edilen kazanımları vurgulamaktadır.

2. Resimde Açık Koyu

Kompozisyon oluşturma araçlarının başında çizgi, renk ve ton pratiklerinin uygulanması ayrıca oluşturulan çeşitli renk ve ton alanları oluşturur. Açık koyu alanların elde edilmesi ton ile mümkün olan bir tür gruplamadır. Açık koyu alanların resim yüzeyinde karşılığı sanatçının gözlemleri ve seçimleri doğrultusunda oluşturduğu kompozisyonun açık alanları ile koyu alanlarının kurduğu ilişkidir. Bu bakımdan resmin açık alanlarının kapladığı miktar ve yüzeydeki konumu ile koyu alanlarının kapladığı miktar ve konumu ayrıca bu iki alanın birbirine oranı ile aralarında kalan diğer tonlardaki alanların ilişkileri kompozisyon oluştururken çözümlenmesi gereken önemli bir sorunsaldır. Doğanın verileri ile elde edilen kazanımların dışında sanat tarihinden yapılacak incelemeler söz konusu gözlemin nasıl dönüştürülerek bir kompozisyon haline getirileceği konusunda önemli parametreler sağlamaktadır.

Sanat tarihinin önemli bir aşaması olarak görülen Barok dönem, ışık ve gölgenin etkisinin resim yüzeyinde oluşturulması bakımından çarpıcı veriler sunar. Chiaroscuro terimi ile tanımlanan; ışık ve gölge kullanımında farklı ve yetkin örneklerin oluşturulduğu Barok dönem resim örnekleri söz konusu açık koyu ton alanlarının oluşturulması bakımından önemlidir. “Chiaroscuro genellikle bir sanat çalışmasında, açıktan koyuya renk skalasını ifade ettiği gibi, sanatçının hacim duygusunu göstermek adına, bu tekniği kullanma becerisine de değinir... Birçok unsur chiaroscuro'nun kullanımı yolunu etkileyebilir. Bunlar; aydınlık ve karanlık ile renkler arasındaki bağlantılar, resmin kompozisyon etkisini karakterize eden aydınlık ve karanlık öğelerin dağılma yöntemidir” (Civardi. 2014).

Resim 1

Caravaggio, Bacchus, 95 × 85 cm, 1596

Resim 1’de Caravaggio’ya ait Bacchus isimli çalışması görülmektedir. Caravaggio Barok dönemin ışık gölge kullanımını çalışmalarında ustaca kullanmış bir sanatçıdır. Görselde yer alan resimde kahverengi bir arka plan önünde duran Bacchus beyaz renk bir kumaşa sarılı açık ten rengi ile resmin en ışıklı alanlarını oluşturur. Resmin ön planında duran masa ve üzerindeki meyve sepeti ise birbirinden farklı tonda renkler ile oluşturulmuştur. Ancak özellikle resmin sağ alt köşesi ve oradan arka plana bağlanan tonlar ise resmin en koyu alanlarını oluşturur. Aynı şekilde buna karşılık gelen ve sol arka planı oluşturan alan da yine en koyu kısımlardır. Resimde farklı renk ve yapıya sahip nesnelere bir arada gruplanarak resmin açık ve koyu alanlarını bilinçli bir şekilde oluşturmuştur. Bu gruplama ve ışıklılık kompozisyonunun en belirleyici özelliğidir. Ayrıca Bacchus “izleyiciye sığ bir bardak kırmızı şarap sunuyor, yüzeydeki dalgalanmalar hareketi gösteriyor” (Vordet. 2010: 72). Şarabın koyu kırmızısı beyaz renk kumaşın tam önüne denk gelecek şekilde yerleştirilmiş, böylelikle resimde etkili bir vurgu alanı elde edilmiştir. İzleyici bu dikkat çekici vurgudan sonra Bacchus’un bakışlarıyla karşılaşır ve resim sanatçının hedeflediği davetkâr etkiyi en etkin şekilde kullanır. Söz konusu kompozisyon öğeleri sanatçının hedefleri doğrultusunda ustaca bir araya getirilmiş biçimsel çözümler içerir. Hiçbir eleman gelişigüzel ya da plansızca konmamıştır. Bu noktada açık koyu alanların dağılımı, miktarı ve ton değerleri en belirleyici unsurlardan biri olarak görülmektedir. Resim sadece nesnelere bulunduğu dolu alanların aydınlık/açık alan olarak oluşturulmasından öte bu alanların boş ya da karanlık alanlar ile kurduğu ilişkilerle birlikte ayrılmaz bir bütünü oluşturmuştur. “Işık gölge elemanına rehberlik eden Tenebrism ve mucidi İtalyan sanatçı Caravaggio’dur” (Karavit. 2006: 80). Tenebrism, ışık gölgenin kullanımını resmin temel elemanı olarak ele alır; nesnelere üzerinde ışıklı ve gölgeli etkiler oluşturan renkler ile ton dereceleri oluşturulmasıdır (Xu. 2020: 2). Karanlık alanların içinde belirleyici

ışıklı alanlar oluşturmak suretiyle çarpıcı vurgular elde eder. Böylelikle nesnelere vurulan ışık miktarı ile doğru orantılı olarak resmin açık ve koyu alanlarını oluşturmuş olur. Bu durumda açık alanların etkisi bütünüyle koyu alanlar ile kurduğu ilişki ile doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlamda sanat tarihinden yapılan incelemeler arasında açık koyu ilişkilerinin kavranması adına Barok dönem resim örnekleri önemli veriler sunmaktadır ve resim eğitiminin özellikle açık koyu çalışmalarının gerçekleştirildiği aşamalarda başvuru niteliği taşımaktadır.

Sanat tarihinden birçok döneme ait resimlerin incelenmesi ile açık koyu pratikleri açısından farklı örnekler görülmektedir. Bunların içinden resmin tüm kompozisyonunun açık koyu etkisi ile oluşturulmuş olması bakımından incelenmesi gereken bir örnek J.M Whistler'e ait Resim 2'de görülen Whistler'in annesinin portresi adlı çalışmadır. Whistler 19. yy'ın ikinci yarısında gerçekleştirdiği resimlerinin bazılarında müzik terimleri ya da resmin doğrudan biçimsel tanımlamaları ile örtüşecek isimler verir. Gri ve Siyah Düzenleme No. 1-Annesinin Portresi, Gri ve Yeşil Uyum-Bayan Cicely Alexander (Gri ve Siyah, No. 2). Bunlar, Estetizminin altını çizen, basit formlar ve yumuşak tonlara olan ilgisini vurgulayan resimlerdir (Sutton). Ayrıca bu resimler kesin olarak açık koyu alanların düzenlenmesi ile kurgulanmış çalışmalar olarak görülür.

Resim 2

J.M. Whistler, Whistler's Mother, 144 x 162 cm, 1871

Ton diğer tüm görsel öğelerle ilişkilidir. En yakın ilişki ise ton ve renk arasında kurulan ilişkidir. Ancak resmin temel elemanlarından biri renk olsa da sanatçı resmini rengi ana öğe olarak kullanmak yerine tonların dolayısıyla açık ve koyu alanların etkisini kullanarak oluşturmayı seçebilir. Renk olmadığında ya da ikincil duruma getirildiğinde tonlar ile şekiller arasında ve etraflarındaki boşluk arasında bir ton değeri kontrastı oluşur. Tonların gruplanması ve boyutlarının değişmesi ayrıca aralarında kurdukları zıt ve yakın değer ilişkisi resmin kompozisyonunda temel biçimsel yapıya dönüşmektedir (Wenham. 2006: 29). Bu türden bir çözümlenmeye açık koyu etkisi ile oluşturulmuş kompozisyon ya da resim denilebilir.

Resim 2'de yer alan çalışmaya bakıldığında sanatçının kararlı bir şekilde kompozisyonu kurarken figürün nerede duracağı, ne kadar yer kaplayacağı ve figüre karşılık gelecek koyu renk perdenin hangi büyüklükte olacağı gibi temel biçimsel sorunları gözeterek kompozisyonunu oluşturduğu görülür. Ayrıca resmin dolu alanları olarak sayılabilecek bu kısımların oldukça koyu bir tonda ele alınmış olması

da resmin diğer alanlarının çözümünde belirleyici rol oynar. Bu nedenle sanatçı arkada duran duvarı ve tüm zemini orta tonda bir gri ile oluşturur. Böylelikle koyu ve orta tonda olan alanlar resmin büyük bir bölümünü kaplarken resmin açık alanları oldukça sınırlı bir miktarda kullanılır. Duvarda asılı duran resmin paspartusu resmin en açık alanıdır. Ayrıca benzer açık alanlar kadının kollarındaki ve başındaki giysisinin detaylarında vardır. İzleyici resimdeki kadının bakışları ile birlikte duvarda asılı duran çerçevenin içindeki ufak manzara resmine yönlendirilir. Bu durum espas olarak son derece dar bir alanda oluşturulan resmin gerçek bir yapı olarak resimde yer verilmeyen manzara elemanına yine bir başka resim yerleştirerek getirilmiş bir çözüm olarak görülebilir. Resmin sağladığı tüm durağanlığı ve kendi içinde değişmez olan denge duygusu açık koyu alan kurgusu ile sağlanmıştır. Bu seçimlere koşut olarak resmin renkten büyük oranda arındırılmış, dingin yapısı, sadece kadının yüzündeki birkaç kırmızılık ile bozulur. Whistler'in resmi oluştururken ortaya koyduğu bilinçli seçimleri, sanatçı tarafından resme verilen Gri ve Siyah Düzenleme No. 1 ismiyle de açıklık kazanır.

Resmin temel kompozisyon çözümlerinden biri olan açık koyu alanların düzenlenmesi sanat tarihinden verilecek birçok örnekle açıklanabilecek bir durumdur. Ayrıca doğrudan gözlem yoluyla doğadan seçilen birçok konu ya da nesne de yine sanatçının seçimleri doğrultusunda kompozisyonda açık koyu alanların düzenlenmesine olanak tanıyacak verileri sunmaktadır. Bu nedenle resim eğitiminin önemli bir aşamasını oluşturan görmeye dayalı desen çizimleri ve bunlara koşut olarak figür, mekân ve obje etütleri, açık koyu kompozisyon düzenlemelerinin kazanımları açısından geniş bir uygulama alanı oluşturur. Araştırmanın ikinci bölümünde resim eğitiminin akademik nitelikte yürütüldüğü üniversite düzeyindeki çalışma grubu ile gerçekleştirilen açık koyu çalışmaları incelenmiştir.

3. Uygulama Örnekleri

Resim 3

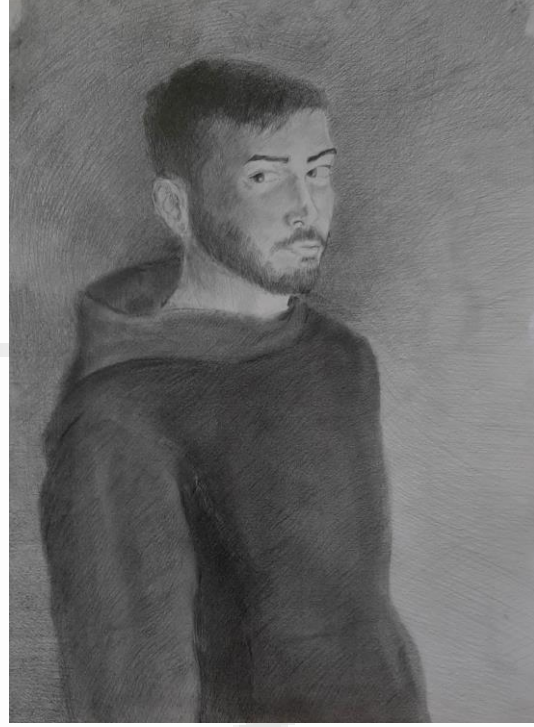
Farklı dönemlere ait resimlerden kopya çalışmaları

Resim 3'de sanat tarihinin farklı dönemlerinden seçilen üç farklı ressamın çalışmasından açık koyu kopyaları görülmektedir. Bu çalışmalar gerçekleştirilirken, kopya edilen resmin ton ilişkileri gözlemlenip tek bir renk desen malzemesiyle oluşturulması sağlanır. Seçilen resmin açık alanları ile

koyu alanları ve bu ikisinin arasında kalan ton değerlerine ait alanlar birbirleri ile kıyaslanarak en doğru ton değeri bulunur ve uygulanır. Böylelikle seçilen ressamın kendi dönemine ait üslup niteliklerinin görülmesiyle birlikte esas olarak resmin biçimsel bağlamada açık koyu ton alanlarının kurgusu bakımından nasıl çözümlendiği pratik edilmiş olur. Öğrencinin farklı dönemlere ait ressamların çalışmalarını seçmiş olması, açık koyu ton düzenlemesi ve uygulanması bakımından farklı yönelimleri görmesini sağlarken, kendi gerçekleştireceği çalışmalar için de referans çeşitliliği sağlar. Böylelikle dönüştürülüş doğanın resim olarak gözlenmesi, öğrencinin doğaya bakışını daha bilinçli bir aşamaya getirmeyi hedefler.

Resim 4

Kemal Akbulut 1. Sınıf Öğrencisi

Tarık Yazıcı 1. Sınıf Öğrencisi

Resim 4 birinci sınıf öğrencilere verilen oto portre ödevi uygulamalarını göstermektedir. Aynadan öğrencinin kendi portresine bakarak gerçekleştirdiği uygulamalarda benzerliğin sağlanmasından çok, açık koyu çalışma pratiği kazanımlarının sağlanması amaçlanmıştır. Aynaya yansıyan yüzün sadece gözler, burun ve ağız ile sınırlı olmayarak, başın tümünün kapladığı alan ve vücudun belli bir bölümü çalışılması gereken alanları oluşturur. Ayrıca arka planın da nasıl olacağına dair bir planlama yapılır. Yüzün ton değerleri bakımından saçlara oranla daha açık, giysinin ise bu ikisine oranla hangi tonda olacağı gözlem yoluyla tespit edilir ve resmin kompozisyonuna katkısı göz önüne alınarak aktarılır. Ayrıca tüm dolu alanların amaçlanan etkisinin sağlanması için önemli olan bir diğer nokta ise arka plandır. Bu iki çalışmada düz bir arka plan tercih edilmiş olsa da bu bölümün ton değeri resmin etkisini doğrudan şekillendirecek bir niteliktedir. Soldaki çalışmada portreye oranla çok daha açık bir arka plan seçilmesi resmin ön arka ilişkisini (espasını) kuvvetlendirirken, sağdaki çalışmada tam tersi portreye oranla daha koyu bir arka plan uygulanmış olması resmin ışık etkisini kuvvetlendirmiş ve daha atmosferik bir etki oluşturmuştur.

Resim 5

Kemal Akbulut 1. Sınıf Öğrencisi

Tarkan Yazıcı 1. Sınıf Öğrencisi

Resim 5 de görülen model etüdlerinde merkezde konumlanan figürün yer aldığı mekân ve bu mekânı oluşturan nesnelere kurduğu ilişki çok boyutlu bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmalar canlı modelden atölye ortamında gözlem yoluyla gerçekleştirilmiştir. Gözlemin yapıldığı ortamın ışık koşulları, nesnelere lokal renklerine koşut tonları incelenmiştir. Merkezde yer alan insan modellerinin lokal tonları ile etraftan yansıyan tonlar göz önüne alınarak bir kurgulama yapılmıştır. Örneğin sol tarafta görülen çalışmada iki farklı tona sahip örtülerin üzerine uzanan figür, üst bölümde koyu tonlu zemin üzerinde açık bir etki sağlarken, bacakların olduğu bölüm açık tondaki örtünün üzerinde daha koyu tonda bir etki oluşturmuştur. Ancak figürün bütününe bakıldığında tek bir ton değerinde tene sahip olduğu, ancak boyutlandırma sağlanabilmesi için ton geçişleri kullanıldığı görülür. Sağdaki oturan erkek modelden gerçekleştirilen açık koyu etüd çalışması ise mekânda yer alan nesnelere en koyu tondan en açık tona kadar kontrast oluşturacak bir açık koyu düzenlemesi ile kompozite edilmiştir. Nesnelere sahip olduğu koyu tonların kompozisyonun etkisini kuvvetlendirecek şekilde dağılımı iki ana grup haline getirilmiştir. Bu koyu alanlar kendi içlerinde farklı tonlarla zenginleştirilerek gözlemlenen sahnenin çok daha resimsel bir etki yaratacak şekilde yeniden kurgulanmıştır. Merkezde yer alan figür ise çok daha sınırlı bir ton aralığında boyutlandırılarak etrafında gerçekleştirilen kontrast etkiden sıyrılmış ve genel çözümlemenin aksine çok daha az müdahale ile ön plana yerleştirilmesi ve espasının kuvvetlenmesi sağlanmıştır. Görülen her iki çalışma ile doğrudan atölyede gözlemlenen model ve çevresinin etüdü, sanat tarihinden yapılan açık koyu çalışmalarının kazanımları doğrultusunda yeniden kurgulandığı ve kompozisyon kurma yetkinliğinin açık koyu ton ilişkileri bağlamında yetkin örnekleri olarak görülebilir.

Sonuç

Resim eğitimin evrensel bir yaklaşımla görmeye dayalı gerçekleştiği bir süreçle başlayan uygulamaların önemli bir aşaması olan desen çalışmalarının bir sonraki adımı olan açık koyu çalışmaları ele alınmıştır. Gerçekleştirilen araştırmada açık koyu ton uygulamalarının hem doğa gözlemi hem de sanat tarihinden gerçekleştirilen inceleme ve kopya çalışmalarını desteklenmesi öğrencilerin kompozisyon oluşturma yetkinliği kazanması için önemlidir.

Resim sanatının özgün bir ifade olarak gerçekleştirilmesi temel amaç olduğu görmezden gelinemez. Bu bakımdan akademik bağlamda yürütülen çalışmalarda elde edilen kazanımlar, söz konusu özgün ifadenin biçimlenmesine, ayrıca kişinin resmin çizgi, renk ve ton gibi biçimsel malzemeleri kullanma yetkinliği kazanmasına olanak tanımaktadır. Birbiriyle ayrılmaz bir ilişki kuran biçimsel anlatım olanakları ve özgün içerik ilişkisi, resim sanatının ifade olanaklarının geniş bir alanını kapsar. Bu bakımdan açık koyu ton çalışmaları söz konusu kazanımların elde edilmesi bakımından en belirleyici uygulamalardan biri olarak değerlendirilmiştir.

Kaynakça

- Civardi, G. (2014). Işık ve Gölgenin Çizimi. (3. Baskı). (Çev.) Öztürk, C. Koleksiyon Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş. Yayınevi. İstanbul.
- Erzen, J. (2008). Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi. (2. Baskı). Yapı-Endüstri Merkezi Yem Yayın. İstanbul.
- Karavit, C. (2006). Işık Gölge. Telos Yayıncılık. İstanbul.
- Sutton, D. James McNeill Whistler American artist.
<https://www.britannica.com/biography/James-McNeill-Whistler>. Erişim: 01.03.2023
- Vordet, R. (2010). Caravaggio The Complete Work. Silvana Editoriale SPA. Milan.
- Wenham, M. (2006). Understanding Art. Paul Chapman Publishing. Londra.
- Xu, A. (2020). Caravaggio and Tenebrism—Beauty of Light and Shadow in Baroque Paintings. Journal of Arts & Humanities Volume 09, Issue 06
<http://dx.doi.org/10.18533/journal.v9i6.1920>. Erişim: 01.03.2023

Presentation ID / Sunum No:32

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-1005-3347

| 123

BL. Io Islamic 843 Envanterli Eser Bağlamında Derkenar Tezhibi

Dr. Öğretim Üyesi Nihal Aracı¹
¹Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Özet: Kitap sanatlarının -ortak çalışma olarak hazırlanan yazma eserlerde- birbirini destekleyici nitelikte mühim bir vazifesi vardır. Tezhip sanatının da bu anlamdaki rolü oldukça önemlidir. Yazmalarda tezhiplenen alanlar çoğunlukla metne göre şekillenmiş ve bu sahada çok çeşitli tasarımlar yapılmıştır. Bu tebliğde, yazma eserlerin bezeme alanlarından derkenara yapılan tezhip üzerine -BL. IO Islamic 843 envanterli eser bağlamında- bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde -okurun zihninde esas konuya dâir bir zemin oluşturmak adına- yazma eserlerde tezhiplenen alanlara değinilmiştir. Bu bağlamda derkenar tezhibi hakkında da bilgi verilmiş ve derkenar bezemesinin hangi eserlerde görüldüğü tartışılmıştır. Akabinde derkenar tezhibinde alan kullanımı ve bunun sayfa tasarımına etkisi üzerinde durulmuştur. Sonrasında, derkenar bezemeleri incelenecek eserin tanıtımı yapılmıştır. British Library IO Islamic 843 envanterli yazma eser, Sa'dî'nin Mukaddime'si ile on beş ayrı metinden müteşekkildir. 414 varaktan oluşan eser, Mahmud el-Kâtib Şirâzî tarafından nesta'lik hatla m. 1624-25 (h. 1034) tarihinde istinsah edilmiştir. Takip eden bölümde, eserin derkenar tezhibinin sayfa tasarımındaki etkisini ortaya çıkaran teknik boyutun hangi vesilelerle görünüm kazandığına dair kompozisyon kurgusu, motif çeşitliliği, renk kullanımı ve uygulama tekniği çeşitleri başlıkları altında, BL. IO Islamic 843 envanterli eserden seçilen örnek görsellerle desteklenmiş genel bir sınıflandırma yapılmıştır. Çalışmanın neticesinde ortaya çıkan bu sınıflandırma ile, derkenar tezhibi çeşitliliği adına genel hattı belirgin bir uygulama programının ortaya konulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tezhip, derkenar tezhibi, kitap sanatları, desen, tasarım.

Apostil Illumination In The Context Of BL. IO Islamic 843 Inventory Work

Abstract: Book arts - in manuscripts prepared as a joint work - have an important task of supporting each other. The role of illumination in this sense is also very important. The areas illuminated in manuscripts were mostly shaped according to the text and a wide variety of designs were made in this field. In this paper, an evaluation has been made on the illumination on the apostil, one of the decoration areas of manuscripts, in the context of the work with the inventory of BL. IO Islamic 843. In the introductory part of the study, the areas illuminated in manuscripts are mentioned in order to create a ground for the main subject in the minds of the readers. In this context, information was also given about the illumination of the apostil and the works in which the decoration of the apostil was seen were discussed. Subsequently, the use of space in the illumination of the apostil and its effect on the page design were emphasized. Afterwards, the artifact, whose apostil decorations will be examined, has been introduced. The manuscript with the inventory IO Islamic 843 in the British Library consists of Sa'dî's introduction and fifteen separate texts. The work consists of 414 folios and was inscribed in nesta'lik calligraphy by Mahmud al-Kâtib Shirâzî in 1624-25 AD (1034 AH). In the following section, a general classification is made under the headings of compositional structure, motif diversity, color use and application technique types, supported by sample visuals selected from the work with the inventory BL. IO Islamic 843, regarding the occasions in which the technical dimension that reveals the effect of the work's illumination on the page design of the work's apostil illumination gains an appearance. With this classification that emerged as a result of the study, it is aimed to put forward a clear application program in the name of the diversity of the illumination of apostil.

Keywords: Illumination, apostil illumination, book arts, pattern, design.

Giriş

Kitap sanatları alanında çok değerli eserler hazırlanmıştır. Bu eserlerin taşıdığı kıymet yalnızca bir sanat dalı değil, içerdiği tüm sanatlar üzerinden ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle bu sanatlar, bir eseri hazırlamada birbirini tamamlayan parçalar olarak vazife görürler. Sözelimi, şâheser nitelikteki bir eserin kıymeti sadece hattı itibarıyla değil, aynı zamanda tezhibi, minyatürü, cildi gibi diğer yönleriyle de ortaya çıkmaktadır. Tezhip sanatı da mezkûr vazifenin önde gelen taşıyıcılarından biridir. Bu sanat dalında, gerek diğer kitap sanatlarıyla müşterek hazırlanmış gerekse müstakil olarak yorumlanmış, tasarım, renk kullanımı, motif çeşitliliği bakımından olgun, çeşitli ve âhenkli, işçilik açısından da son derece ince ve titizlikle uygulanmış eserler hazırlanmıştır.

Kitap sayfalarını tezhiplene geleneğinin Kur'ân-ı Kerîm sayfalarında başladığı kabul edilmektedir (Tanındı, 2002: 865). Kur'ân-ı Kerîm'e duyulan güçlü sevgi ve gösterilen hürmet, onun hem kitâbetinde hem bezemesinde hem de ciltlenmesinde kendini göstermiş ve bu vesileyle çok kıymetli eserler hazırlanmıştır. Kitap sanatları yalnızca mushaflarda değil, aynı zamanda En'âm-ı Şerîf'ler, dua ve kırk hadis mecmuaları, murakkalar, ilmî, edebî vb. eserlerde de görülmektedir. Nitekim En'âm sûresinin Yâsîn ve Mülk sûreleriyle birlikte *En'âm-ı Şerîf* adıyla bir mecmua halinde yazılması hattatlar arasında bir gelenek halini almış, özellikle Osmanlı sanatkârları tarafından bu mecmuaların kitâbeti, tezhiplenmesi, ciltlenmesi özenli bir şekilde yapılmış ve güzel örnekler hazırlanmıştır (Işık, 1995: 170). Bu minval üzere hazırlanan eserler, kitap sanatlarının gelişim sürecinde mühim bir rol oynamışlardır.

Mushaf, yazma eser, levha, murakka' vb. gibi eserlerde tezyin edilecek alanlar metne göre şekillenmiştir. Metin sahasının dışında kalan alanlar bezeme bölümlerini belirlemiştir. Bu alanların çeşitli formlarda olması, tezyinattaki çeşitliliği de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda bir yazma eserin tezhiplenen alanları şöyle sıralanabilir: Zahriye, serlevha, bölüm başları (Mushaf'larda sûre başları), koltuklar, satır araları, hâşiye/derkenar (kenar suyu) boşlukları, hâtime (ferağ-ketebe kaydı), güller ve duraklar.

Zahriye, metnin başladığı sayfadan bir önceki sayfa olarak adlandırılmaktadır. *Zahriye tezhibi* de bu sayfaya yapılan bezemeye verilen isimdir. Buraya yapılan tezhip daire, dikdörtgen, oval, kare, mekik gibi formlardan olabileceği gibi, geometrik yapıların bir araya getirilmesiyle oluşan tasarımlar dâhilinde de yapılabilir. Bezenmeden boş bırakılan zahriyeler de bulunmaktadır. Zahriyeye eserin temellük kaydını gösteren metin ya da âyetler de yazılabilir (Duran, 2012: 63).

Serlevha, zahriyeden sonra gelir ve metnin başladığı sayfadır. Karşılıklı gelen sayfalara yapılan tezhip de *serlevha tezhibi* olarak isimlendirilmektedir. Ancak metin yalnızca ilk sayfada başlıyor ise burası *unvan sayfası*, bu sayfaya yapılan süsleme de *unvan tezhibi* şeklinde adlandırılır (Duran, 2009: 567).

Bölüm başı tezhibi, yazma eserlerde her faslın/bölümün başına yapılan tezhibi ifade etmektedir. Mushaflarda ise *sûre başı tezhibi* şeklinde adlandırılır. Sûre ve bölüm başları *serberk* olarak da isimlendirilir (Taşkale, 1994: 69). Tezyin edilen eserlerde görülen bir başka bezeme alanı da satır aralarıdır. Satır aralarında süslenecek alan, çoğunlukla dendanlarla belirlenmiştir. Alanın yalnızca cetvel çekilerek sınırlandırıldığı da görülmektedir. Belirlenen saha sıvama olarak altınla kaplanır ve bezeme elemanları ya bir helezon sistemi dahilinde ya da serbest olarak bu saha üzerine yerleştirilirler. Zemini altın ya da boya ile kaplanan bu alanların bazen boş bırakılan ya da zemininin kağıt renginde bırakılarak üzerine işleme yapılan örnekleri de mevcuttur.

Mushaflarda, levhalarda ve güzel yazı örneklerinin bir araya getirilerek hazırlanmasıyla ortaya çıkan murakkalarda (Derman, 2020: 204) farklı yazı çeşitlerinin yine farklı uzunluk ve yönlerde hizalanmasıyla hattın çevresinde ortaya çıkan ve çoğunlukla dikdörtgen, kare, üçgen formlarda *koltuk* adıyla bilinen alanlar oluşmaktadır (Biol, 2002: 151). Bu alanlara yapılan tezhibe de *koltuk tezhibi* denir. Yazma eserlerde yazı sahasının dışında kalan yere yapılan tezhibe de *derkenar/hâşiye (kenar suyu) tezhibi* adı verilmektedir (Duran, 2012:63).

Eserin hâtime kaydında, çalışmanın kim tarafından kaleme alındığı, yazımının tamamlanmasının hangi tarih aralığında gerçekleştiği, müellif ismi vb. gibi bilgiler bulunmaktadır (Gacek, 2017:70). Mezkûr kayıta bazen eserin müzehhibinin kim olduğu bilgilerine de rastlanmaktadır. Tüm bu malumatı hâvi satırlar üçgen, ters üçgen, tepesi kesik ters üçgen, dikdörtgen vb. gibi alanlar içine

konumlandırılabilirler. Bahsi geçen alanların dışında kalan saha ise bezenir ve bu bezeme *hâtîme tezhibi* olarak adlandırılır.

Güller, mushaflarda Kur'ân-ı Kerîm'in hangi bölümünde olduğuna işaret eden, çeşitli formlarda bezenen ve metnin kenarındaki sayfa boşluğuna yerleştirilen formlardır. Genellikle, alt ve üst olmak üzere iki yönüne tığ çekilir. Aynı sayfada birden fazla sayıda gül bulunabilir. Bu güller, tığlar yardımıyla birleştirilebileceği gibi, birbirine eklenmeden de bırakılabilirler. Hamse, aşere, hizip, nısf, cüz ve secde gülü gibi çeşitleri vardır. *Duraklar*, âyet sonlarında görülen ve farklı formlarda bezenen tezyinî yapılarıdır.

Derkenar Tezhibi

Derkenar tezhibi, yukarıda da ifade edildiği gibi, yazı sahasının dışındaki bezeli alanı ifade eder. Hâşîye veya kenar suyu tezhibi olarak da adlandırılır. Derkenar bezemeleri mushaflarda, murakkalarda, ilmî, edebî vb. eserlerde görülmektedir. Bu alana yapılan süslemede halkâr, klâsik tezhip, çift tahrir teknikleri uygulanmıştır. Burada görülen motif çeşitliliği de oldukça fazladır. Bu bağlamda tezhibin bütün bezeme elemanları kullanılmıştır. Yalnızca tezhip değil, aynı zamanda minyatür elemanları da tasarımlarda yerini almış, bitkiler, manzara resimleri, doğaya ilişkin unsurlar, insan tasvirleri, efsanevî hayvan figürleri ve bunların mücadelelerini gösteren sahneler kullanılmıştır. Zerefşân (altın serpme/sıçratma) tekniğinin uygulandığı örnekler de görülmektedir. Bu uygulama ile boşluk etkisini hafifletme yoluna gidilmiştir. Tüm bu bezeme unsurlarının kullanılmadığı boş bırakılmış derkenarlar da bulunmaktadır.

Bahsi geçen hususlar derkenar tezhibinde alan kullanımının ve bunun sayfa tasarımına etkilerinin teknik boyutunu ifade ederken, bir de metinle olan ilişkisini ortaya çıkaran veçhesi bulunmaktadır. Bu yön, figürlerle ifade edildiğinde metinle bağlantılı, kimi zaman da birebir örtüşen şekliyle bezeme alanında yer bulmaktadır. Bir diğer örnek de mushaf bezemeleri üzerinden verilebilir. Kurân âyetlerinin sayfa tasarımındaki konumu, tezhip sanatının da alanlarını belirlemiştir. Bu anlamda hat ve tezhip sanatı arasında güçlü bir ilişki vardır.

İfade edilen bu güçlü bağlantıyı Turan Koç şu latif ifadelerle açıklar: “Kur'ân tezhibi, ruhun Allah'a doğru akışını 'billurlaştırır' bir sanat olarak görülür. Başka bir ifadeyle, tezhip mukaddes metnin yazıya dönmüş güzelliğinin sebep olduğu tecrübenin yaşanmasına doğrudan katkıda bulunan bir sanattır. Asıl olan metin sayfanın ortasında yer alırken, tezhip genellikle onu çevreleyen bir hâle gibi metnin güzelliğini ve yüceliğini taçlandıran bir işlev görür.” (Koç, 2014: 162-163). Bu anlamda da derkenar tezhibi önemli bir yönüyle karşımıza çıkar. Tüm bu maddî-manevî etkenler ile derkenar tezhibinin hem sayfa tasarımına olan etkisi hem de bunun izleyici nezdindeki karşılığı ortaya çıkmaktadır.

BL. IO Islamic 843 Envanterli Eser

Derkenar tezhiplerinin çalışmanın konusunu oluşturduğu British Library IO Islamic 843 envanterli eser, Sa'dî'nin *Külliyât*'ının nüshasıdır. Eserin müellifi Sa'dî (ö. 1292), Fars edebiyatının büyük şairlerindedir. Sa'dî'nin manzum ve mensur eserleri *Külliyât* adı altında bir araya getirilmiştir (Çiçekler, 2008: 406). 414 varaktan oluşan eser, Mahmud el-Kâtib Şirâzî (ö. ?) tarafından nesta'lik hatla m. 1624-25 (h. 1034) tarihinde Farsça istinsah edilmiştir. 33x20 cm ölçülerindeki eser, Sa'dî'nin Mukaddime'si ile on beş ayrı metinden oluşmaktadır. Bu metinler eser içinde varak sayılarıyla birlikte şöyle sıralanmıştır: Mukaddime (2b-3a), Resâil (4a-34a), Gülistân (34b-92a), Bostân (92b-175a), Arapça kasideler (175b-183a), Farsça kasideler (183b-208a), Tercî'ât (208b-223a), Gazeliyât (223b-372a), Sâhibiyye (372b-384a) [Eser, Sâhibdîvan Şemseddin el-Cüveynî'ye methiye şiirlerinin çokluğundan dolayı bu isimle anılmaktadır. (Çiçekler, 2008: 406)], Mülemma'ât ve Mesneviyât (384b-389a), Mukatta'ât (389b-391a), Habîsât (391b-399a), Hazaliyât (399a, 401b, 403a), Muzhikât (399a-405a), Rubâ'ıyyât (405b-411a) ve Müfredât (411a-413a). Eserde ayrıca dönemin saray üslubuna uygun 18 minyatür bulunmaktadır. Eserin yazı sahası yaklaşık olarak 14-18x11 cm'dir.

Eserin tezhipleri âhenkli desen kurgusu, motif çeşitliliği, uygulama tekniği ve işçilik bakımından son derece çeşitli ve işlevsel bir yapıya sahiptir. Bölüm başları, koltuklar, satır araları, pervazlar incelikte tezyin edilmiştir. Mukaddime'nin yer aldığı bölüm ile Gülistân, Bostân, Arapça kasideler, Farsça kasideler, Gazeliyât, Sâhibiyye ve Rubâ'ıyyât bölümlerindeki metnin başladığı sayfalar ile hemen karşısındaki sayfalar görkemli bir şekilde bezenmiştir. Bilhassa bu bölümlerin derkenarlarında uygulanan tasarımlar desen kurgusu, motif çeşitliliği, renk kullanımı ve uygulama teknikleri açısından

oldukça zengindir. Bu anlamda derkenar tezhibi konusunda uygulama pratiğini bu sayılan yönleriyle ortaya çıkarabilecek bir yapıya sahiptir.

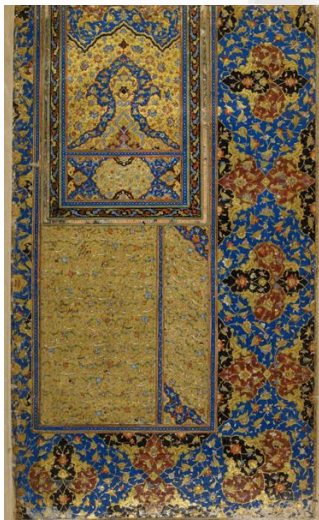
Kitap sanatları sahasında bu hususa ilişkin örnek verilebilecek eser sayısının çok fazla olması çalışmanın sınırlılıkları arasındadır. Bu yüzden, derkenar tezhibi uygulamalarını -mezkûr başlıklar altında- olabildiğince bir arada bulunduran bir eser tercih edilmiş ve bu bağlamda British Library IO Islamic 843 envanterli eser incelenmiştir.

BL. IO Islamic 843 Envanterli Eserin Derkenar Tezhipleri

Eserde yer alan derkenar tezhipleri tasarım kurgusu, motif çeşitliliği, renk kullanımı, işleme teknikleri vb. gibi birçok bakımdan oldukça nitelikli kompozisyonlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserin derkenar tezhipleri vr. 2b, vr. 3a, vr. 34b, vr. 35a, vr. 92b, vr. 93a, vr. 175b, vr. 176a, vr. 183b, vr. 184a, vr. 223b, vr. 224a, vr. 372b, vr. 373a, vr. 405b, vr. 406a olmak üzere 16 sayfada görülmektedir. Desen yüksekliği yaklaşık olarak 8 cm'dir.

Karşılıklı gelen mezkûr sayfalarda derkenar tezhipleri oldukça geniş bir alanı kaplamaktadır. Yazı sahasını yaklaşık olarak 8 cm'lik bir desen üç yönden çevrelemektedir. İçe bakan uzun kenara gelindiğinde ise, bezeme alanının daralmasıyla birlikte desen de incelik ve 1 cm'lik bir alanda yer tutar. Metnin başladığı sayfada unvan tezhibi de bulunmaktadır. Derkenar tezhibi, unvan tezhibi için bir fon vazifesi görmüştür. Bir başka ifadeyle, unvan tezhibinin bitiminden sonraki alan kağıt rengiyle bırakılmamış, derkenar tezhibi devam ettirilmiştir. Bu durum, aynı formdaki tüm sayfalarda uygulanmıştır. Bu anlamda, sayfada kapsama sahası bakımından mühim bir yer tutar. Dönemin bezeme özellikleri itibarıyla tezyinat alanının çok yoğun bir şekilde işlendiği görülmektedir. Öyle ki bazen yazı arka planda kalmış, süslemenin arasında kaybolmuştur. Desen alanı genişliğinin fazla olması, derkenar tezhibinin etkili ve baskın görünümünün bir diğer önemli sebebidir. Böylece oldukça yoğun tasarımlar karşımıza çıkmaktadır.

Mukaddime'nin başladığı vr. 2b'de yer alan derkenar tezhibinde (bkz. R. 1) sarılma rûmî ve hatâyî grubu motifleri kullanılmıştır. Bir paftanın münâvebeli tekrarından müteşekkil oldukça geniş bir ulama desen tasarımı görülmektedir. Ayırma rûmîlerle oluşturulmuş kapalı formların içinden ve formların arasında kalan boşluklardan döndürülen serbest helezon sistemi, hatâyî grubu motifleri taşımaktadır (bkz. R. 2). Son derece dengeli bir desen kurgusuna sahip kompozisyonda, aynı noktadan çıkan, karşılıklı ve yapışık olarak konumlandırılmış hançer yapraklar ve bitkisel motif çeşitliliğindeki zenginlik dikkat çekmektedir. Kapalı formların zemininde açık kahverengi ve siyah kullanılırken, formların dışında kalan zemin lacivert ile kaplanmıştır.

Resim 1: BL. IO Islamic 843, vr. 2b¹

Resim 2: BL. IO Islamic 843, vr. 2b detay

¹Resim 1 itibarıyla çalışmada kullanılan görseller British Library sitesinden alınmıştır. Kaynak: https://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=IO_Islamic_843

Gülistân'ın başladığı vr. 34b'deki (bkz. R. 3) zemini altınla sıvama olarak kaplanmış derkenar tezhibinde, vakvak üslûbunun etkileri görülmektedir. *Vakvak üslûbu* insan, hayvan ve efsânevî figürlerin -başları ve elleri olmak üzere- desen içinde müstakil olarak değil helezon üzerinde yerleştirilerek kullanıldığı bir üslûptur (Atila, 2015: 5). Burada da, hatâyîlerin içine yerleştirilmiş insan yüzleri görülmektedir. Motiflerde ve hançer yapraklarda görülen âhenk ve boyutlu görünüm-tarama tekniği ile boyanmasının da etkisiyle- daha da belirgin hâle gelmiş ve tasarıma canlılık kazandırmıştır. Helezon sisteminin dalları yeşil ile boyanmıştır. Desen kurgusu yay şeklindeki iki yapının aynı düzlemde iç içe geçirilmesiyle oluşturulmuştur (bkz. R. 4). Ustalıkla birbirine geçirilen ve izleyende âdetâ devam eden bir helezon sistemi izlenimi uyandıran kompozisyon, hem tasarım hem motif çeşitliliği hem de boyama tekniği ve işçilik bakımından son derece başarılı bir örnektir.

Resim 3: BL. IO Islamic 843, vr. 34b

Resim 4: BL. IO Islamic 843, vr. 34b detay

Bostân'ın başladığı vr. 92b'nin derkenar tezhibinde paftalı bir görünüm karşımıza çıkmaktadır (bkz. R. 5). Hurde rûmî, bulut ve hatâyî grubu motiflerden oluşan kompozisyonda, şemse ile kapalı alanlar yarım ve tam olmak üzere bir pafta içerisine yerleştirilmiştir. Bu paftanın münâvebeli tekrarıyla da ulama bir desen oluşmuştur. Şemselerin içine bulut ile hurde rûmîden müteşekkil $\frac{1}{4}$ simetrik bir tasarım yerleştirilmiştir (bkz. R. 6). Şemsenin zemini altın ve açık kahverengi ile sırayla boyanmıştır. Şemselerin dışında kalan yerde hatâyî grubu motifler kullanılmıştır. Burada da ustalıkla gizlenmiş iki başlangıç noktası bulunmaktadır. Zemin ise lacivert ile kaplanmıştır.

Resim 5: BL. IO Islamic 843, vr. 92b

Resim 6: BL. IO Islamic 843, vr. 92b detay

Arapça kasidelerin başladığı vr. 175b'deki kompozisyonda da vakvak üslûbu görülür (bkz. R. 7). Aslan, kaplan, tavşan, keçi gibi hayvanların başları helezon sistemi üzerinde konumlandırılmıştır. Figürler kimi zaman bir hatâyînin gövdesinde kimi zaman da bir hançer yaprağı ısırrı vaziyette yerleştirilmiştir (bkz. R. 8). Desen kurgusu yay şeklindeki iki yapının aynı düzlemde iç içe geçirilmesiyle oluşturulmuştur. Hatâyî grubu motifler altın, sülyen, mavi, pembe, beyaz, yeşil, sarı ile tonlamalı ve tarama tekniğinde işlenmiştir. Zemin boyamasında da lacivert kullanılmıştır.

Resim 7: BL. IO Islamic 843, vr. 175b

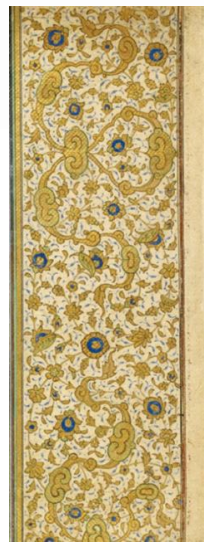

Resim 8: BL. IO Islamic 843, vr. 175b detay

Farsça kasidelerin başladığı vr. 183b'deki derkenar tezhibinin en belirgin özelliği, zeminin boyanmadan kağıt renginde bırakılmasıdır (bkz. R. 9). Bir diğer ayırt edici özelliği de tüm motiflerin sıvama olarak altınla kaplanarak tahrirlenmesidir (bkz. R. 10). Yalnızca hatâyîlerin gövdeleri lacivert ile boyanmıştır. Belli aralıklarla yerleştirilmiş bulutlar ile sür-git desen şeması üzerinde konumlandırılan hatâyî grubu motifler, desen kurgusunu oluşturan bezeme elemanlarıdır. Muhteşem bir doluluk-boşluk dengesinin görüldüğü kompozisyonda, boşluklara yerleştirilen negatif şekilde boyanmış küçük yapraklar görülmektedir.

Resim 9: BL. IO Islamic 843, vr. 183b

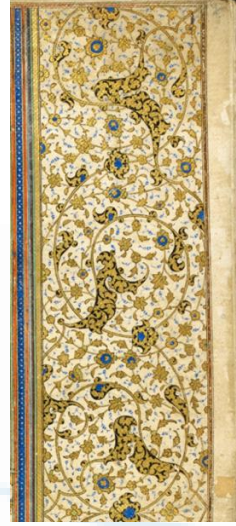

Resim 10: BL. IO Islamic 843, vr. 183b detay

Zemini boyanmadan kağıt rengiyle bırakılan bir diğer kompozisyon da Gazeliyât'ın başladığı vr. 223b'de yer almaktadır (bkz. R. 11). Yukarıda bahsi geçen tasarımla hem işleme tekniği hem de bezeme unsurları bakımından aynı özellikleri taşımaktadır (bkz. R. 12). Burada farklı olan bulut yerine kullanılmış ve bezeme sahasının tümünü dolaşan bir helezon sistemi üzerine yerleştirilen hurde rûmîdir. Son derece ince bir işçilikle işlenmiş olan hurde rûmînin ana hattı altınla kaplanmış, hurdeleri ise siyah ile renklendirilmiştir.

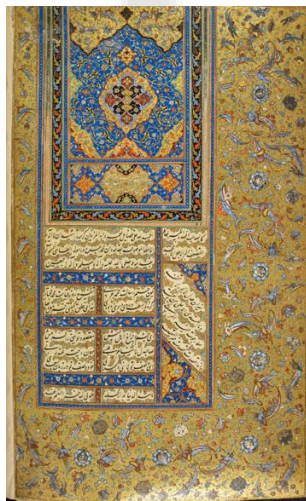

Resim 11: BL. IO Islamic 843, vr. 223b

Resim 12: BL. IO Islamic 843, vr. 223b detay

Sâhibiyye'nin başladığı vr. 372b'nin derkenar tezhibinde (bkz. R. 13), vakvak üslûbu görülmektedir. İnsan ve hayvan başlarının helezon sistemi üzerine konumlandırıldığı kompozisyonun zemini altınla sıvama olarak kaplanmıştır. Dallar yeşil renk ile işlenmiş, motifler tonlamalı boyanmıştır (bkz. R. 14). Tasarımların tamamında görülen doluluk-boşluk dengesi burada da kendini göstermiştir. Kompozisyon, motiflerin hem boyama tekniği hem de tasarımdaki yerleşim planları itibarıyla boyutlu ve hareketli bir görünüm kazanmıştır.

Resim 13: BL. IO Islamic 843, vr. 372b

Resim 14: BL. IO Islamic 843, vr. 372b detay

Rubâ'iyât'ın başladığı vr. 405b'deki derkenar tezhibinin zemini -vr. 183b ve 223b'de olduğu gibi- boyanmadan kağıt rengiyle bırakılmıştır (bkz. R. 15). Desende yalnızca hatâyî grubu motifler

kullanılmıştır (bkz. R. 16). Fakat kurguda iki hat yürümektedir. Hatlardan birini altınla sıvama olarak kaplanmış ve tahrirlenmiş motifler oluştururken, diğerini çift tahrir tekniğinde lacivert ile boyanmış motifler oluşturmaktadır. İnce işçiliğin görüldüğü kompozisyonda, iki hat da yaprakla örtülen bir başlangıç noktasından iki yana açılan kollarla sür-git desen şeması üzerinde ilerlemiş ve uzun kenarın yarısında sonlanmıştır. Bu uzun paftanın aynasının alınmasıyla desen tamamlanmıştır. İki helezon sisteminin birbirleriyle olan aralıkları son derece dengeli şekilde ayarlanmış, doluluk-boşluk dengesi tasarımı daha da âhenkli hâle getirmiştir.

Resim 15: BL. IO Islamic 843, vr. 405b

Resim 16: BL. IO Islamic 843, vr. 405b detay

Sonuç

BL. IO Islamic 843 envanterli eser, derkenar tezhipleri bakımından oldukça zengin bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. 16 sayfada görülen derkenar tezhiplerinde -kompozisyon kurgusu kapsamında- sür-git desen şeması ile simetrik ve ulama tasarımlar ön plana çıkmaktadır. Kurgudaki denge tüm tasarımlara hâkimdir.

Tezhiplerdeki motif çeşitliliği dikkat çekmektedir. Kompozisyonlarda sarılma rûmî, hurde rûmî, bulut ve hatâyî grubu motifler kullanılmıştır. Bilhassa hatâyî grubu motifleri kapsamındaki pençler, hatâyîler, goncalar birçok çeşidiyle kompozisyonlarda yer almıştır. Vr. 34b, vr. 175b ve vr. 372b olmak üzere üç tasarımda kullanılan vakvak üslûbu da, tasarımların önde gelen bezeme özelliklerindedir. Bu tasarımlar, vakvak üslûbunun kompozisyon içindeki kullanımını göstermesi bakımından da son derece önemli ve öğreticidir.

Kompozisyonların işlenmesinde klâsik tezhip ve çift tahrir tekniği kullanılmıştır. Ayrıca motiflerin iç bünyelerinin boyanmasında gölgelendirme, tonlama ve tarama tekniği de görülmektedir. Motiflerin bu şekilde işlenmesi, kompozisyonu âhenkli ve canlı bir yapıya büründürmüştür.

Tasarımların zemin boyası için geniş alanlarda altın ve lacivert, küçük alanlarda ise siyah ve açık kahverengi kullanılmıştır. Üç tasarımın -vr. 183b, vr. 223b, vr. 405b- zemin rengi boyanmadan kağıt rengiyle bırakılmıştır. Bu kompozisyonlarda, çift tahrir ile boşluklara yapılmış küçük bezeme unsurları, tasarıma zemin oluşturmuştur. Altın, lacivert, mavi, sülyen, yeşil, beyaz, siyah, sarı, pembe, gülkurusu gibi renkler de motiflerin renklendirilmesinde kullanılmıştır.

Bahsi geçen tüm bu tespitler neticesinde eserin -desen kurgusu, motif çeşitliliği, işleme tekniği ve renk kullanımı başlıkları bağlamında- derkenar tezhibine verilebilecek güzel örneklerden biri olduğu ortaya çıkmaktadır. Sekiz farklı derkenar tezhibi tasarımını bünyesinde barındıran eser, bu konu çeşitliliği dahilinde ufuk açıcı ve öğretici mahiyettedir.

Kaynakça

- Atila, O (2015). Kitap Sanatlarında Vakvak Üslubu, *Sanatta Yeterlik Tezi*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Biröl, İ. (2002). Koltuk tezhibi, *TDVİA*, C. 26, 151-153, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- Çiçekler, M. (2008). Sa'dî-i Şirâzî, *TDVİA*, C. 35, 405-407, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- Derman, U. (2020). Murakka, *TDVİA*, C. 31, 204-205, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- Duran, G. (2009). Serlevha, *TDVİA*, C. 36, 567-569, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- Duran, G. (2012). Tezhip, *TDVİA*, C. 41, 63-65, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- Gacek, A. (2017). *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Işık, E. (1995). En'âm Sûresi, *TDVİA*, C. 11, 169-170, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- Koç, T. (2014). *İslâm Estetiği*, İSAM Yayınları, İstanbul.
- Tanırdı, Z. (2002). Kitap ve Tezhibi, *Osmanlı Uygarlığı*, (hzl.: Halil İnalçık-Günsel Renda), C. 2, 865-891, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Taşkale, F. (1994). Tezhip Sanatının Kullanım Alanları, *Sanatta Yeterlik Tezi*, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Elektronik Kaynaklar

https://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=IO_Islamic_843 (Erişim Tarihi: 08.03.2023)

Presentation ID / Sunum No:70

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0003-1897-3583

| 132

Grafik Tasarımda Kültürel Motiflerin Rolü

Dr. Öğretim Üyesi Deniz Yeşim Taluğ Demiriz¹

¹Hacettepe Üniversitesi

ÖZET: Kültürel motifler ve semboller tarihin erken dönemlerinden beri görsel iletişimin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bayraklardan dövmelere, kitaplardan madeni paralara kadar, bu motif ve semboller belirli bir kültür ya da insan grubuyla ilişkilendirilen anlam ve bağlantıya sahiptir. Tasarım dünyasında kültürel motifler afişler, ambalajlar ve kurumsal kimlikler gibi ürünlerde görülür. Grafik tasarım, mesaj iletmek, bilgi sağlamak, ürünlerin reklamını yapmak için kullanılan bir araçtır ve aynı zamanda görsel bir kültürel unsur olarak da işlev görür. Toplum ve grafik tasarım arasındaki bu iki yönlü etkileşim grafik tasarımın üretim sürecini etkilerken, grafik tasarım ürünleri de toplumu etkiler ve şekillendirir. Tasarımcılar genellikle içinde buldukları toplumdaki etkilenir ve bazı durumlarda bilinçli olarak hitap ettikleri toplumun kültürünü yansıtan eserler yaratırlar. Kültürel motifler, belirli bir kitlenin dikkatini çekmek ve aidiyet duygusunu teşvik etmek için kullanılır. Grafik tasarımlar, medeniyetlerin tarihini ve mirasını sergilemenin ve aktarmanın yanı sıra farklı estetik, inanç ve kültürleri ifade etmek için bir araç görevi görmektedir. Rekabetçi pazarda öne çıkabilmek için tasarımcılar her zaman yeni formlar ve içerikler arayışındadır ve bu arayışlar genellikle benzersiz bir tasarım dili oluşturmak için kültürel unsurlardan yararlanmayı da içerir. Bu nitel araştırma makalesi, araştırma yöntemleri olarak literatür analizi ve örnek incelemelerini kullanarak grafik tasarımda kültürel motiflerin kullanımını analiz etmektedir. Farklı kültürel geçmişlerden ve coğrafi konumlardan başarılı çağdaş tasarım örneklerini incelemekte, kültürel sembollerin grafik tasarımda kullanımına ışık tutulmaktadır. Makale, tasarım yoluyla kültürel duyarlılığı ve anlayışı teşvik etmenin önemini vurgulamaktadır. Çalışma, tasarımcıların kültürel farkındalığı teşvik eden ürünleri nasıl yaratabilecekleri ve tasarımda kültürel duyarlılığın önemi üzerine bir tartışmayla sona ermektedir.

Anahtar Kelimeler: Grafik Tasarım, Kültürel Motifler, Afiş, Ambalaj Tasarımı, Kurumsal Kimlik.

The Role of Cultural Motifs in Graphic Design

ABSTRACT: Cultural motifs and symbols have been an integral part of visual communication since ancient times. From flags to tattoos, books to coins, these motifs and symbols have meaning and connection to a particular culture or group of people. In the world of design, cultural motifs can be seen in products such as posters, packaging and corporate identities. Graphic design is a tool used to convey messages, provide information, advertise products and it also functions as a visual cultural element. This two-way interaction between society and graphic design affects the production process of graphic design, while graphic design related products affect and shape society. Designers are often influenced by the society they live in and in some cases purposely create works that reflect the culture of the society they address. Cultural motifs are used to attract the attention of a particular audience and encourage a sense of belonging. Graphic designs serve as a means of expressing different aesthetics, beliefs and cultures, as well as showcasing and conveying the history and heritage of civilizations. In order to stand out in the competitive market, designers are always on the lookout for new forms and content, and this often includes utilizing cultural elements to create a unique design language. This qualitative research paper analyzes the use of cultural motifs in graphic design using literature analysis and case studies as research methods. It examines successful contemporary design examples from different cultural backgrounds and geographical locations, shedding light on the use of cultural symbols in graphic design. The article emphasizes the importance of promoting cultural sensitivity and understanding through design. The paper concludes with a discussion on how designers can create products that promote cultural awareness and the importance of cultural sensitivity in design.

Keywords: Graphic Design, Cultural Motifs, Poster, Packaging Design, Corporate Identity.

1. GİRİŞ

Grafik tasarımda kültürel motiflerin kullanımı, ulusların zengin kültürel mirasını yansıtan benzersiz tasarımlar yaratmanın önemli bir aracı haline gelmiştir. Geleneksel semboller, işaretler ve desenler, yenilik ve modernliği sergilerken geleneksel kültürü temsil etmek üzere modern grafik tasarıma dahil edilmiştir. Bu yaklaşım, grafik tasarımın uluslararası düzeyde yeni bir gelişim aşamasına evrildiği gerçeğini vurgulamaktadır. Tasarımcılar kültürel motifleri kullanarak bir kültürün eşsiz ruhunu ifade edebilir ve insanlarda daha derin bir yankı uyandıran tasarımlar yaratabilir. Zaman içinde her ülke ve ulus kendine özgü gelenekler ve çeşitli halk sanatı biçimleri geliştirmiştir. Bu sanat formları insanlar tarafından yaratılmış ve gelecek nesiller için değerli bir varlık haline gelmiştir. Tasarımcılar bu geleneksel unsurları modern grafik tasarıma dahil ederek bir yandan bu kültürel gelenekleri koruyup kutlarken bir yandan da çağdaş kitlelere hitap eden tasarımlar yaratabilirler.

Kültürel ürünler, kültürel fikirleri, sembolleri ve yaşam tarzlarını aktaran tüketim mallarını ifade eder. Kitaplar, yayınlar, el sanatları, filmler ve moda tasarımı gibi kültürel nesnelere halka geniş bir yelpazede kültürel seçenekler sunar. Kültürel unsurların ürünlere dahil edilmesi ve "kültürün" "yaratıcılığa" dönüştürülmesiyle, insanlar ile koşullandırılmış veya amaca yönelik nesnelere arasındaki ilişki, kültürel çağrışımlara ve ürünün kendi özelliklerine bağlı olarak genişler. Bu da hem pratik hem de psikolojik değeri olan bir tür meta ortaya çıkarır. Ürün tasarımına yönelik bu yaklaşım, insan bilgeliğini ve ilhamını bünyesinde barındıran kültürel yaratıcı ürünlerin temel kavramını yansıtmaktadır (Hasio, 2015:43; Chiou ve Wang, 2018:2528).

Kültürel yaratıcılığın pazarlama alanına dahil edilmesi, geleneksel tasarım ve üretim yöntemlerinde devrim yaratarak ekonomik faydaların ve rekabet gücünün artırılması için de bir fırsat sunmuştur. Küreselleşme ve hızlı iletişim, tüketicilerin çevrelerindeki kültür ve sosyal normlara ilişkin farkındalıklarını artırmıştır. Sosyal varlıklar olarak insanların, yaşam biçimlerini şekillendiren değer sistemlerine, inançlara ve geleneklerine bağlıdır. Bu nedenle, bir markanın hitap ettiği pazarın kültürel değerleri ve beklentileriyle uyum sağlaması çok önemlidir. Bunun yapılmaması, markanın tüketiciler tarafından reddedilmesine yol açacaktır (Aghaeian vd., 2013). Bir ifade biçimi olarak grafik tasarım, kültürel motiflerin kullanımıyla büyük ölçüde zenginleşmiştir. Tasarımcılar, farklı ülke ve bölgelerden sembol ve desenleri bir araya getirerek görsel açıdan uyarıcı, kültürel açıdan zengin ve anlamlı tasarımlar yaratabilmektedir. Bu süreç sayesinde, geleneksel halk desenleri hem estetik açıdan hoş hem de benzersiz bir kültürel kimliği temsil eden modern grafik tasarım çalışmalarına ilham olmaktadır. Tasarımcılar kültürel motifleri modern grafik tasarıma dahil ederek zengin bir tasarım öğesi ve anlamsal içerik kaynağına erişebilmektedir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışma, çeşitli kültürlerin görsel iletişim yoluyla nasıl temsil edilebileceğini daha iyi anlamak için grafik tasarımda kültürel motiflerin kullanımını araştırmayı amaçlamaktadır. Kültürel motiflerin farklı kültürel geçmişlerden ve coğrafi konumlardan gelen çağdaş tasarım örneklerine nasıl dahil edildiği analiz edilecek ve tasarımda kültürel duyarlılık ve anlayışın önemi tartışılacaktır. Son olarak, bu çalışma grafik tasarımın üç ana alanında kültürel motiflerin rolünü inceleyecektir: kurumsal kimlik, poster tasarımı ve banknot tasarımı. Araştırma, anlamlı görsel iletişim araçları yaratmak için kültürel motiflerin nasıl etkili bir şekilde kullanılabileceğine dair fikir verecektir.

3. ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE YÖNTEM

Bu çalışma, belirli grafik tasarım uygulamalarında kültürel motiflerin kullanımını incelemek için örneklem analizini içeren nitel bir araştırmadır. Çalışma, konuyla ilgili mevcut literatürü gözden geçirmekte ve kültürel motifleri içeren başarılı ürün örneklerini analiz etmektedir. Çalışmanın metodolojisi, tasarım unsurlarının, kültürel önemin ve motiflerin hedef kitle üzerindeki etkisinin incelenmesini içermektedir. Örnekler, analizde çeşitliliği sağlamak için çeşitli kültürel geçmişlerden ve coğrafi konumlardan seçilmiştir.

4. KÜLTÜR VE GRAFİK TASARIM İLİŞKİSİ

Kültür, tipik olarak, bir toplum içinde edinilen ve bir nesilden diğerine aktarılan inançlar, değerler ve davranış kalıplarının bir birikimi olarak görülmektedir (Gözübüyük, 2015:62). Farklı bir grup insan tarafından yaratılan, paylaşılan ve bir nesilden diğerine aktarılan bir yaşam biçimidir (Tek ve Özgül,

2008:168). İletişim Sözlüğüne göre kültür, özgün bir kimlik yaratan ve bir topluluğu diğerinden ayıran özelliklerin toplamıdır (Mutlu, 1998:229). Kısacası kültür, belirli bir toplumda nesiller boyunca aktarılan ortak inançlar, değerler ve davranışları ifade etmektedir.

Kültür, toplumların nasıl oluştuğu ve geliştiğinin göstergesidir. Geçmiş ve gelecek arasında bir köprü görevi görür ve hayatta kalma mücadelesinde önemli bir temeldir. Kültür, toplumun acı, ıstırap, mutluluk, düğünler, cenazeler, savaşlar, eğlence ve yaşam biçimi gibi hayatın çeşitli alanlarındaki deneyimleriyle yaratılır. Ancak kültür, tek tek bireylerin değerleri, inançları, tutumları ve davranışlarının toplamı değil, birbirini izleyen kuşaklar arasındaki süreklilik duygusu, kolektif tarihte dönüm noktası olan belirgin olaylar ve ortak özellikleri paylaşanlar arasında ona bir kimlik kazandıran insanların paylaştığı anılardır (Erdoğan, 2002:138). Kültür; yiyecek, içecek, giyim, eğlence, iletişim, sevgi, saygı ve inançlar da dâhil olmak üzere günlük hayatın her alanına nüfuz eden duygu, düşünce ve uygulamaları kapsar (Göçer, 2012: 50). Van Gelder (2003), kültürün, bir grubun veya toplumun üyelerinin birbirleriyle ve daha geniş dünyayla ilişkilerini yönlendirmek için kullandıkları paylaşılan inançlar, değerler, semboller ve geleneklerden oluşan karmaşık bir sistem olduğunu ileri sürmektedir. Johansson'a (2000) göre kültür, bir bireyin davranışlarına rehberlik eden ve günlük yaşamlarındaki etkileşimleri ve durumlara verdikleri tepkiler aracılığıyla ifade edilen temel çerçevedir. Kültür nesiller boyunca aktarılır ve insanların davranış ve değerlerini şekillendirir (Trompenaars ve Hampden, 2020).

Kültürel unsurlar iki farklı kategoriye ayrılabilir: görünen ve görünmeyen. Görünen kültür; sanat, mimari, teknoloji, mobilya, giyim ve takı gibi somut unsurlardan oluşur. Görünmeyen kültür unsurları ise dil, din, inançlar, gelenekler, normlar ve düşünce biçimleri gibi soyut kavramlardan oluşur (Koç, 2007: 210). Dolayısıyla kültür, görünen ve görünmeyen bileşenlerin etkileşiminin bir sonucu olarak anlaşılabilir; kültürün görünen yönleri görünmeyen unsurları yansıtır ve somutlaştırır.

Kültür süregelen, gelişen ve dolayısıyla dinamik bir olgudur. Deneyim yoluyla edinilir ve insanların öğrendiği veya edindiği bilgi, gelenek, görenek, sanat, tasarım, dil, din, beceri ve alışkanlıkları içerir. Kültür, yerel, bölgesel ve etnik gibi kavramlarla ilişkilidir. Birçok alanda kültür, tasarım süreçleri için zengin bir kaynak olarak kullanılmış ve tasarımla ilgili faaliyetler üzerinde derin bir etkiye sahip olmuştur. Kültürün bileşenlerinden belirli bir grubun ortak paylaşım ve etkileşimlerine dayanan bir değerler bütünü ortaya çıkmaktadır. Kültür, belirli bir topluluğa, topluma veya farklı sosyal gruplara ait paylaşılan bir değerler bütünü olarak kabul edilmektedir (Haviland, 2002:36).

Tarih boyunca toplumlar yaptıkları ya da keşfettikleri eserler üzerinde kendi duygularına dair kalıcı bir izlenim bırakmaya çalışmışlardır. İlk zamanlarda bu bir el izi olabilirken, daha sonraları bunlar dekoratif amaçlarla kullanılan çiçekler ve geometrik şekiller gibi doğadan ilham alan motifler şeklini almıştır. İnsanlar bildiklerini, gördüklerini ve hissettiklerini eserlerine aktarmışlardır ve bu durum özellikle sanatta belirgindir. Zanaatkârlar hem mevcut eserleri yenilemeye ve geliştirmeye hem de yeni teknik ve yöntemlerden yararlanarak yeni eserler yaratmaya çalışmışlardır. Bu eserler geçmiş kültürlerin kalıcı izleridir ve insanlık tarihini anlamamız açısından kritik öneme sahiptir. Resimler, seramikler, heykeller, mücevherler, süs eşyaları, halılar ve kilimler, atalarımızın yaratıcılığının bir kanıtı olarak hizmet eden somut ve taşınır kültürel miras örnekleridir (Ahunbay, 2007:23). Bu öğelerde yer alan motifler yüzyıllardır kültürler arasında görsel üretimde kullanılmış, doğadan ilham alınarak mimari, günlük nesnelere ve tekstil gibi çeşitli yüzeylere uygulanmıştır. Bu motifler ve desenler, bir kültürün hikayesini ve tarihini aktararak o kültürün insanlarına aidiyet hissi verir. Motifler birleştirildiklerinde yeni anlamlar kazanır ve tasarımdaki güçleri artar (Newall ve Unwin, 2011:6). Semboller ve motifler, bir topluluğun üyeleri tarafından anlaşılacak sosyal bir dildir ve onların sosyal ve tarihi durumlarını, toplum ve evrenle olan ilişkilerini ifade eder (Eliade, 2005:530). Sanat kültürü oluşturur ve geliştirir, ifade biçimleri yaratırken kültürel unsurlardan beslenir. Tasarım da tıpkı sanat gibi kültürden beslenir ve tasarım sorunlarını çözerken kültürel unsurları ve dokuları bünyesinde barındırır. Bir iletişim aracı olarak tasarım, içinde yaratıldığı toplumun özelliklerini yansıtır, kültürel kodları farklı kültürlerden insanlara aktarır. Bu anlamda tasarım, kültürün bir ifadesi olarak görülebilir. Güzel sanatların dallarından biri olan grafik tasarımda da bu dönemin birikimleri ve yapıları önemli bir yere sahiptir. Ellen Lupton(2008)'e göre grafik tasarım bir kültürel yorumlama eylemidir. Grafik tasarım, toplumsal farkındalık yaratmak amacıyla fikirlerin, isteklerin, ihtiyaçların ve mesajların aktarılmasını içeren bir sanat biçimidir. Tarihi ilkel mağara resimleriyle başlamış ve çağlar boyunca toplumların ihtiyaç ve arzularını ifade etmek için kullanılan yazı, sembol ve diğer görsel araçlara dönüşmüştür. Günümüzde grafik tasarım afiş,

illüstrasyon, tipografi ve ambalaj gibi geniş bir ürün yelpazesini kapsamakta ve bunların tümü önemli kültürel taşıyıcılar olarak hizmet vermektedir. Grafik tasarım, tarih öncesi çağlara kadar uzanan kökleriyle insan iletişiminin en eski ve en doğal biçimlerinden biridir. Yıllar boyunca mesaj, fikir ve duyguları çok çeşitli biçimlerde iletmek için kullanılmıştır. Grafik tasarım, hedef kitlenin kolayca anlayabileceği görsel dil kullanımı da dahil olmak üzere etkili iletişim ilkelerine dayanır. Başarılı bir tasarım, hedeflenen mesajın ve tasarımın amacının doğru bir şekilde iletilmesini sağlamak için kültürel inançlardan, davranışlardan, değerlerden ve geleneklerden yararlanacak ve bunları birleştirecektir. Tasarımcı semboller, resimler, renkler ve diğer görsel ipuçlarını kullanarak kültürün hedef kitle tarafından anlaşılabilir görsel bir temsilini yaratabilir. Tasarımcı, kültürel kodları kullanarak daha doğrudan ve anlamlı bir tasarım yaratabilir ve böylece verilmek istenen mesajın güçlü ve etkili bir şekilde iletilmesini sağlayabilir.

Bu çalışmada dünyanın farklı yerlerinden modern kurumsal kimlik, afiş ve banknot tasarımları grafik tasarım ilke ve elemanlarından kompozisyon, renk ve ton, çizgi, üslup ve şekil, doku unsurları altında incelenmektedir. Günümüzün sürekli gelişen dünyasında, geçmişten gelen eserlerin yeni bakış açılarıyla yeniden incelenmesine vurgu yapılmaktadır. Geçmiş dönemden miras kalan el işçiliklerinin ve el sanatlarının birer esinlenmesi olarak canlandırılan ve hayat bulan bu tarz çalışmaların incelenmesi yoluyla konuya dikkat çekmek istenmiştir. Kültürel değerlere dönüşün her alanda kullanımı yaygınlaşırken grafik tasarımında da ilerleyen teknolojilerin varlığı bu kültürel mirasların aktarımı ve iletişimi için fırsatlar sunduğu düşünülmektedir. Bu araştırma, dünyanın çeşitli yerlerinden modern kurumsal kimlik, poster ve banknot tasarımlarına odaklanmaktadır. Amaç, geçmişin el sanatları ve motiflerinden ilham alarak yeni tarzlar ve bakış açıları kazandırılan bu eserlerin modern zamanlarda nasıl yeniden canlandırıldığına dikkat çekmektir.

Bu çalışmanın bulguları iki yerleşik akademik disipline, kültürel çalışmalara ve grafik tasarıma katkıda bulunmaktadır. Bu çalışma bu iki bilgi birikimini bütünleştirmiştir. Kültürden doğan sembol, motif ve/veya şekillerin grafik tasarım unsurlarıyla etkileşimine ilişkin mevcut anlayışı geliştirmektedir. Kültürel mirasın getirişi olarak bir aidiyet işareti olarak kullanılan sembol/motif ve şekiller sıklıkla yerel dokunun önemini vurgulamak için grafik ürünlerde görsel öge olarak kullanılmaktadır. Bu bölümde bu kültürel değerlerin izlerini taşıyarak bir bütünlük yaratma süreci grafik ürünler örnekler üzerinden incelenecektir.

4.1. Kurumsal Kimlik

Aidiyet yaratma, ayrışma ve sınıflandırma ihtiyacı olarak markalaşma tarihi, M.Ö 3000 yılına dayanmaktadır (Ambrose, vd., 2019: 51). Özellikle endüstri devriminden sonra artan seri üretim kapasitesi ile gelişen teknoloji sayesinde büyüyen tüketim toplumu beraberinde bazı ihtiyaçları getirmiştir. Markalar, küreselleşen pazarda da konumlarını korumak için tanınırlığını, bilinirliğini artırmak, tüketicinin markaya olan güvenini pekiştirmek, aidiyet duygusunu yaratmak gibi amaçlarla bir ortak kurum kimliğine ihtiyaç duymuştur. Kurumsal kimlik kısaca bir markanın kendisini pazarda konumlandırma şeklini, duruşunu, amacını, hedefini yansıtan bir görsel dil olarak açıklanabilir (Bektaş, 1992:161-162). Genel olarak, güçlü bir kurumsal kimlik, marka tanınırlığı oluşturmak, güven sağlamak, rekabet avantajı elde etmek ve hedef kitle için bir aidiyet yaratmak için gereklidir. Güçlü bir kurumsal kimlik, müşterilerin zihninde yaratacağı hatırlanma ile hem markanın konumunu korumakta hem de duygusal bir bağ yaratılmaktadır. Kurumsal kimlikler aynı zamanda genel olarak bir tutarlılık ve bütünlük sağlamayı amaçlar, bu tutarlılık söz konusu kimliğin menşei veya hedef kitlesinin demografik özelliklerini taşıyan ve tutarlılığını pekiştirecek kültürel sembollerden de oluşabilir.

Kurum kimliği ve marka, hiçbir zaman sadece görsel bir kimlikten ibaret sayılmamalıdır. Bir kurum kimliğinin her daim temsil ettiği bir geçmişi, kültürü, duruşu veya imajı vardır. Kurumsal kimliği sadece bir görsel çözümleme ve işaret olarak değil bir bütün olarak ele alarak, işletmenin pazardaki duruşunun genel bir yansıması olarak düşünmek doğru olacaktır (Heller ve Vienne, 2015:116). Kültürel motif ve sembollerin kurumsal kimlik çalışmalarında kullanılması da tüketici ile bir bağ kurarak sadakatini arttırmaya yardımcı olarak, kültürel çeşitliliğe ve duyarlılığa değer veren müşterilere hitap ederek bir ayrışma sağlayabilir. Kültürel değerlerin marka kimliğinin bir parçası olarak kullanılması sayesinde müşteriyle bir aidiyet ve bağlılık ilişkisi kurmasına örnek olarak Jessica Walsh'un Zooba çalışması verilebilir.

4.1.1. Zooba

Jessica Walsh liderliğindeki Yaratıcı ajans & Walsh, Kahire merkezli restoran Zooba'nın New York girişimi için bir kurumsal kimlik tasarlamıştır. Bir yandan Mısır'ın kültürü yansıtılırken diğer yandan New York'taki kitlede farkındalık uyandıracak bir kimliğin hedeflendiği belirtilmiştir (Bourton, 2019). Başarıyı garantilemek için yaratıcı ekip çabalarını, yemeklerin tadına bakıldığı, sokakları keşfedildiği ve yüzlerce fotoğraf çektiği Mısır'ın başkentine yapılan bir gezi aracılığıyla kültürü öğrenmeye ve anlamaya emanet etmiştir. Bu fotoğraflar kimliğin tasarımını büyük ölçüde etkilemiştir, çünkü Jessica Kahire sokaklarının güzelliğinden ve kültüründen, geometrik karolar ve parlak yüzeylerden, düz boyalı duvarlarla yan yana duran posterlerin, elle boyanmış yazıların ve duvar resimlerinin benzersiz kombinasyonundan büyüldüğünü belirtmektedir (andwalsh.com). Geleneksel Mısır klasiklerine modern bir yorum getiren bir marka kimliği yaratmak için bu unsurları kullanılmıştır. Geleneksel desenlere, fayanslara ve grafiklere referanslar kullanarak ve ardından bunları modern yorumlarla güçlendirerek, sonuçta Zooba'ya özgü ve kültüre referanslar içeren bir marka kimliği ortaya çıkmıştır. Bu kimlik daha sonra menüler, çantalar, personel duyuruları ve uniformalar da dahil olmak üzere çeşitli ürünlerde uygulanmıştır (bkz. Görsel 1). Projenin başarısı, ekibin Mısır kültürünü yakından tanınmasına ve kültürel motifleri dikkatli bir şekilde kullanarak hem kültürü kutlayan hem de New Yorklu izleyicilere hitap eden bir marka kimliği yaratmasına bağlanabilir.

| 136

Görsel 1. Zooba Kurumsal Kimlik ve Grafik Ürünler

4.1.2. Sidney 2000 (Avustralya) Olimpiyatı

Grafik tasarımda kültürel motiflerin kullanımı, Olimpiyat Oyunlarına ev sahipliği yapan herhangi bir şehir için önemli bir faktördür. Kültürel motifler sayesinde grafik tasarımcılar, dünyanın her yerinden izleyicilerin görebileceği, şehrin görsel bir temsilini yaratabilirler. Fourie'nin (2014) de belirttiği gibi, "kültürel motiflerin kullanımı kenti markalaştırmak ve kimliğini oyunlarla ilişkilendirmek için bir fırsat sağlar". Olimpiyat kimliği sayesinde ev sahibi şehir izleyicilerin zihninde kalıcı bir izlenim yaratabilir ve dünyanın bilincinde silinmez bir iz bırakabilir.

Sydney 2000 Olimpiyat Oyunlarının logosu, ev sahibi ülkeyi görsel olarak temsil etmesinin yanı sıra belirli bir anlama da sahiptir. Olimpiyatın 2000 yılında yapılmasından ötürü bu figür "Milenyum Man" adı ile de anılmaktadır (bkz. Görsel 2). Milenyum adamının tasarımı, Olimpiyat Oyunlarının gücünü ve neşesini temsil etmek ve dünyaya Avustralya'nın güzelliğini ve çeşitliliğini göstermek içindir. Bumerang, güneş ve kayaların kullanımı ev sahibi şehrin tarihini ve kültürünü sembolize etmekte ve Avustralya'nın yerel halkı olan Aborjinleri hatırlatmaktadır. Bumerangın kullanımı aynı zamanda geleneksel Aborjin kültürünün Avustralya halkı için önemini vurgulamakta ve Olimpiyat Oyunlarının

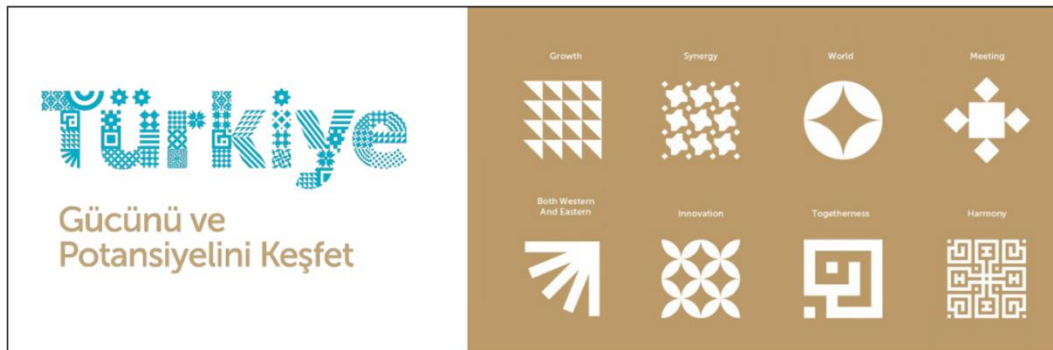
birlik ve barışın sembolü olduğunu hatırlatmaktadır. Sydney 2000 Olimpiyat Oyunlarının Logosu, kültürel motiflerin grafik tasarımda nasıl etkili bir şekilde kullanılabileceğine dair harika bir örnek teşkil etmektedir. Bumerang, güneş ve kayalar ev sahibi şehrin kültürü ve tarihinin güçlü bir görsel temsiliyi sağlarken, logoda kullanılan renkler de oyunlara ev sahipliği yapan Avustralya'yı vurgulamaktadır (Osterwalder, 2020:292). Olimpiyat Oyunlarının gücünü ve neşesini temsil etmek için milenyum adamını kullanan logo, dünyaya birlik ve barış mesajını etkili bir şekilde iletmektedir. Milenyum adamının taşıdığı meşale ise olimpiyatın yapılacağı Sidney Opera Binası'nın silüetine görsel referans içermektedir (bkz. Görsel 2). Ayrıca logo, Avustralya'nın yerli halkı Aborijinlerin kültürünü temsil etmek üzere bir bumerang kullanarak onlara bir saygı duruşu niteliği de taşımaktadır.

Görsel 2. Sidney 2000 Olimpiyat Kurumsal Kimliği

4.1.3. Türkiye Gücünü ve Potansiyelini Keşfet

"Türkiye Gücünü ve Potansiyelini Keşfet" Logo tasarımı, ülkenin somut olmayan kültürel miras unsurlarını yansıtan çağdaş bir grafik tasarım konseptinin örneğidir. Geleneksel motifler, geometrik desenler ve tipografik unsurlardan oluşan tasarım, ülkenin bütünlüğüne ve kültürel mirasına vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla bu logo tasarımı, tipografi, geleneksel motifler, renkler ve sloganları modern bir şekilde bir araya getirmenin başarılı bir örneğidir. Renkler, yazı karakterleri ve tipografik unsurların kullanıldığı tasarım, Türkiye'nin marka kimliğini yansıtmakta ve tüm iletişim ortamlarında benzersiz bir etki yaratmaktadır (Türkiye DTP Kurumsal Kimlik Kılavuzu, 2018). Kufi, hat ve kilim sanatından öğelerin kullanıldığı tasarım, çeşitli iletişim ortamlarında benzersiz bir etki yaratmak için geleneksel motifleri bir araya getirmektedir. Sekiz motif ülkenin "Yükseliş, Sinerji, Dünya, Buluşma, Doğu ve Batı, İnovasyon, Birlik, Uyum" değerlerini yansıtmaktadır (bkz. Görsel 3). Diğer taraftan, tasarımda yer alan kufi hat ve kilim sanatı gibi geleneksel motifler, ülkenin bütünlüğünü ve kültürel mirasını vurgulamaktadır (Bakırer, 1982:1; Oyman, 2019:10). Ayrıca tasarımda kullanılan turkuaz rengi, Türkiye'yi ulusal ve uluslararası platformlarda temsil etmek için sıklıkla kullanılmaktadır (Türkiye DTP Kurumsal Kimlik Kılavuzu, 2018:14). Tasarımdaki her bir harf farklı sembollerin birleşiminden oluştuğu için tasarımda kullanılan çizgiler, şekiller ve slogan arasındaki ritim ile bütünlük sağlanmıştır. Dolayısıyla bu logo tasarımı, ülkenin somut olmayan kültürel miras unsurlarını yansıtan çağdaş bir grafik tasarım anlayışının örneğidir.

Görsel 3. Türkiye Gücünü Potansiyelini Keşfet Kurumsal Kimliği

4.2. Afiş

Afişi kısaca, bir mesajı iletmek veya bir ürünü, etkinliği veya fikri tanıtmak için kullanılan, basılı veya dijital görsel, tipografik ve imgesel unsurlardan oluşan bir ilan olarak tanımlamak mümkündür. Afişler çoğunlukla sokaklar, binalar veya toplu taşıma araçları gibi kamusal alanlarda insan etkileşiminin olduğu mekanlarda sergilenir. Bir afişi, basit kamusal ilanlardan ayıran temel özellikleri bulunmaktadır. Bir ilan sadece halkı bilgilendirmek ve haber duyurma niteliğini taşır, ancak bir afiş, izleyiciyi ikna etmek, cesaretlendirmek, ikna etmek, eğitmek, inandırmak ve onlara hitap etmek için hazırlanır (Sontag, 1970:196). İlanın aksine afiş dikkat çekmek ve etkilemek amacıyla da tasarlanmaktadır. Bir kamu ilanı pasif formda sadece bilgi verir nitelikte iken, bir afişin görsel olarak iddialı olması ve uzaktan bile dikkat çekmesi amaçlanır (Sontag, 1970:196).

Kültürel değerlerin görsel eleman olarak grafik ürünler arasında en sık kullanılan örneklerinden biri afiştir. “Afiş, görsel biçimlemelerin en geniş uygulama alanı bulduğu bir grafik üründür.” (Sarıkavak, 2015:4). Afişleri kültürel afişler, sosyal içerikli afişler ve ticari içerikli afişler olarak üç ana başlıkta incelemek mümkündür. Bu üç türde de kültürel motif ve sembollere rastlanabilir. Kültürel motiflerin afiş tasarımında kullanılması dikkat çekmek, bir duyguyu veya bir bilgiyi iletmek, kültürel bir farkındalık oluşturmak ve akılda kalıcılığı sağlamak için sıkça kullanılmaktadır. Kültürel motifler ve semboller bir afiş tasarımında görsel olarak çarpıcı ve dikkat çekici olarak kullanılabilir, belirli bir kültüre ait geleneksel motiflerin kullanılması aynı zamanda geçmişe ait bir nostalji duygusu yaratabilir. Aynı zamanda bu bir toplumun ortak kültürel mirasının afiş tasarımlarında kullanılması belli hedef kitle üzerinde farkındalık yaratmaya ya da akılda kalıcılığı arttırmada da fayda sağlamaktadır. İzleyicilerin kültürel motifler içeren bir afişle karşılaşması durumunda, afişte duyurulan konuyu hatırlama olasılıkları, kişisel deneyimleri ile bağdaştırabildikleri için daha fazla olabilir.

4.2.1. Ingrid Picanyol Meksika Posterleri

Ingrid Picanyol'un cesur afiş serisi, Meksikalı mimar Luís Barragán'dan esinlenmiştir. Tasarımcının Mexico City'de kaldığı süre boyunca gözlemlediği kültürel bir mirasın parçası olan renkli mimari şekiller, manzaraları grafik tasarım yoluyla tasvir etmenin eğlenceli ve benzersiz bir yaklaşım sunmaktadır (bkz. Görsel 4). Tasarımcı kurumsal kimlik başlığında incelenen Jessica Walsh'ın yarattığı Zooba kurumsal kimliğinde olduğu gibi ilgili kültürü inceleyerek ve yorumlayarak tasarıma aktarmıştır. Zooba'dan farklı olarak buradaki zorluk Luís Barragán'dan esinlenen üç boyutlu mimari unsurların iki boyutlu afiş tasarımının sınırlılıklarını da ifade etmektir. Ingrid Picanyol bu durumu başarı ile aşarak afişinde izleyiciye kültürel etkiler sunmaktadır.

Görsel 4. Ingrid Picanyol Meksika Posterleri

4.3. Banknot

Bir coğrafyanın kültürel değerlerini yansıtan grafik ürünlere verilecek en önemli örneklerden biri de kâğıt para tasarımlarıdır. Banknotlar tipik olarak önemli tarihi figürlerin görselleri, ikonik binalar veya simge yapılar ve kültürel semboller de dahil olmak üzere kolektif bilince yönelik hazırlanan tasarım unsurlarına sahiptir. Kâğıt para tasarımları, bir coğrafyanın veya ülkenin kültürel ve tarihi önemi, ulusal kimlik ve estetik kaygılar da dahil olmak üzere çeşitli faktörlerden etkilenebilir. Banknot tasarımları

çoğu zaman ülkelerin ortak bilincini ve kültürel mirasını yansıtan, geleneklerini ve karakteristik özellikleri barındıran ve ülke vatandaşlarında oluşacak aidiyet duygusunun pekiştirilmesi ile ülke kimliğini destekleyerek bir özdeşlik yaratması için önemlidir.

Para birimi üretimi, insanlık tarihi boyunca bir ulusun kendi kendini yönetmesinin önemli bir ölçütü olarak kabul edilmiştir. MÖ 6. yüzyılda Anadolu'daki Lidya Krallığı'nda bilinen en eski madeni para basım örneklerinden günümüze kadar, ülkeler özerkliklerinin bir simgesi olarak para üretmiş ve yaymışlardır (TCMB, 2012:1). Banknot tasarımlarının bir ülkenin kültürü hakkında bilgi vermesi, kültürel mirasın bir uzantısı olması beklenmektedir. Ülkenin kurtarıcısı, lideri, o kültüre ait gelenek ve göreneklerin önemli unsurları, coğrafi işaretler ve demografik özellikler sıkça banknot tasarımlarında görsel eleman olarak kullanılmaktadır.

4.3.1. Yeni Kosta Rika Kolonu

Banco Central de Costa Rica 15 Ekim 2021 tarihinde yeni bir 10.000 Kolonluk Banknot çıkarmıştır (Kurz-banknotes, 2021). Banknot, ön yüzünde Kosta Rika Ulusal Amblemi ve arka yüzünde ülkenin Yağmur Ormanları ekosistemini temsil eden renkli bir tembel hayvanı içeren benzersiz bir folyo tasarıma sahiptir. Tasarımda ayrıca eski Başkan José Figueres'in bir görüntüsü ve ordunun feshedilmesi de yer almaktadır (bkz. Görsel 5). Tasarımın tamamı Kosta Rika'nın kültürünü ve tarihini güzel bir şekilde özetlemektedir.

Görsel 5. Yeni 10.000 Kosta Rika Kolonu

5. SONUÇ

Grafik tasarım, kültürü güçlü bir ilham kaynağı olarak kullanma konusunda uzun bir geçmişe sahiptir. Tasarım örnekleri incelendiğinde, kültürün genellikle kültürel semboller, motifler ve dokular şeklinde tasarım sürecine entegre edildiği görülmektedir. Renk, tipografi ve stilize edilmiş kültürel semboller, izleyiciyle duygusal bir bağ kurmak için kullanılacak tasarım bileşenleridir. Grafik tasarımda kültürel sembollerin, kodların ve motiflerin kullanılması geçmiş ile gelecek arasında somut bir bağ kurulmasını sağlar. Tasarım, geleneksel motifleri stilize ederek kültürün hafızalarımızda canlı kalmasına yardımcı olabilir ve aynı zamanda kültürel bilginin gelecek nesillere aktarılmasını sağlayabilir. Dolayısıyla grafik tasarım, geçmiş, bugünü ve geleceği hem bilgilendiren hem de yönlendiren görsel bir dilde bir araya getiren bir iletişim biçimi olarak görülebilir.

Kendi kültürünü temsil etmek ve yaymak için grafik tasarımı kullanmak, bir ülkeyi tanıtmının oldukça etkili bir yoludur. Kültürel mirastan yararlanmak, yerel sembollerle evrensel bir tasarım dili oluşturmak ve geleneksel motifleri modernize etmek, görünür olmanın güçlü bir yoludur. Motif ve desen tasarımı, insanların içinde yaşadıkları sürekli değişen çevreden büyük ölçüde etkilenir. Kullanılan nesnelere aracılığıyla görsel dil, bireyler ve çevreleri arasındaki etkileşimlere anlam kazandırır. Dijital çağda, tasarım sürecinde hem teknolojiden hem de yaratıcılıktan beslenen yeni olanaklar, geçmişin motiflerini yorumlamak için sonsuz olanaklar sağlamaktadır. Bu yorumlama çeşitliliği büyük ölçüde müşteri beklentileri ve değişen tasarım trendleri tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle, grafik tasarımda geleneksel motif ve desen kullanımı bir kültürün kimliğini ifade etmenin güçlü bir yoludur. Bir tasarımcının hem anlamlı hem de zamansız bir görsel dil yaratmasına olanak tanır. Ayrıca, kültürler arasında bağlantılar kurulmasına yardımcı olur ve farklı geçmişlere sahip insanlar arasında bir diyalog yaratabilir.

Bu araştırma grafik tasarım ve kültürel çalışmalar arasındaki ilişkiye kapsamlı bir bakış açısı sağlamıştır. Kültürden türetilen sembollerin, motiflerin ve/veya şekillerin grafik tasarımdaki tasarım unsurlarıyla

etkileşime girme yollarını araştıran bu araştırma, kültürün grafik tasarımdaki rolünü incelerken her iki disiplini de göz önünde bulundurmanın önemini vurgulamıştır. Sonuç olarak, bu araştırma hem kültürel çalışmalar hem de grafik tasarım için mevcut bilgi birikimine katkıda bulunacak ve aralarındaki dinamik ilişkinin daha derinlemesine anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aghaeian, S. A., Sheikh, F., & Rezaei, S. (2013). The impact of host country culture on new brand performance. *International Journal of Management Research and Business Strategy*, 2(2), 2-10.
- Ahunbay, Z. (2007). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: Yem Yayın.
- Ambrose, G., Harris, P., & Ball, N. (2019). *The fundamentals of graphic design*. Bloomsbury Publishing.
- BAKIRER, Ö. (1982). Kufî yazıda geometrik yorumlar üzerine bir deneme. *Sanat Tarihi Dergisi*, 1(1).
- Bektaş, D. (1992). *Çağdaş grafik tasarımın gelişimi*. Yapı Kredi Yayınları.
- Bourton, L. (2019). “&Walsh designs Zooba's identity inspired by the busy streets of Cairo”, <https://www.itsnicethat.com/articles/and-walsh-zooba-graphic-design-051119>, 20.02.2023.
- Chiou, S. C., ve Wang, Y. C. (2018). The example application of genetic algorithm for the framework of cultural and creative brand design in Tamsui Historical Museum. *Soft Computing*, 22, 2527-2545.
- Eliade, M. (2005). *Dinler Tarihi: inançlar ve ibadetlerin morfolojisi*. Serhat Kitabevi.
- Erdoğan, İ. (2002). *İletişimi anlamak*. Ankara: Pozitif Maatbacılık.
- Fourie, J. (2014). “2016 Yaz Olimpiyatları: Rio 'nun marka heykeli övgüleri topladı. *Yazılar(144)*”, <http://gmk.org.tr/uploads/news/file-1458763539726812721>.
- Göçer, A. (2012). *Dil-kültür ilişkisi ve etkileşimi üzerine*. *Türk Dili*, 729(1), 50-57.
- Gözübüyük, H. Ş. (2015). *Satın alma davranışı üzerinde ambalajın etkisi* (Master's thesis, Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Hasio, C. (2015). Visual inspirations: the pedagogical and cultural significance of creative posters in the art classroom. *Journal of College Teaching & Learning (TLC)*, 12(1), 39-44.
- Haviland, William A. (2002). *Kültürel Antropoloji, (çev. H. İnaç)*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Heller, S., & Vienne, V. (2015). *Becoming a graphic and digital designer: A guide to careers in design*. John Wiley & Sons.
- Johansson, J. (2000), *Global Marketing*. Boston, Irwin-McGraw-Hill.
- Kurz-banknotes, (2021). “Welcome to the KURZ Press Area”. <https://www.kurz-banknotes.com/newsroom/press/news/the-new-costa-rica-10000-banknote-with-kinegram-review-from-kurz/>.
- Lupton, E., & Phillips, J. C. (2008). *Graphic design: The new basics*. Princeton Architectural Press.
- Mutlu, E. (1998). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Newall, D., & Unwin, C. (2011). *The chronology of pattern: pattern in art from lotus flower to flower power*. A & C Black.
- Osterwalder, M. (2020). *Olympic Games: The Design : From Athens 1896 To Tokyo 2020*. Nigglı.
- Oyman, N. R. (2019). Bazi Anadolu kilim motiflerinin sembolik çözümlemesi. *Arış Dergisi*, (14), 4-22.

- Sarıkavak, N. K. (2015). *Görsel İletişim ve Grafik Tasarımda Airbrush Teknolojisi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Sontag, S. (1970). Posters: Advertisement, art, political artifact, commodity. *The art of Revolution*, 96.
- TCMB. (2012). *Türkiye 'de Banknot Basımının Tarihçesi*, TCMB Yayınları, Ankara.
- Tek, Ö. B., & Özgül, E. (2008). Modern Pazarlama İlkeleri Uygulamalı Yönetimsel Yaklaşım, 3. Baskı. İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- Trompenaars, F., & Hampden-Turner, C. (2020). *Riding the waves of culture: Understanding diversity in global business*. Hachette UK.
- Turkey Discover the potential (2018). *Kurumsal Kimlik Kılavuzu Versiyon 2.0*.
https://www.askturkiye.com/guidelines/turkeydtp-guidelines-trpdf_16-07-2020_09-51-10.pdf

Görsel Kaynakça

- Görsel 1. <https://andwalsh.com/work/all/zooba/>. Erişim Tarihi: 10.02.2023
- Görsel 2. <https://www.theolympicdesign.com/olympic-games/embles/sydney-2000/>. Erişim Tarihi: 08.12.2022
- Görsel 3. <https://brandisyou.com/en/works/turkey/>. Erişim Tarihi: 04.01.2023
- Görsel 4. <https://www.creativeboom.com/inspiration/limited-edition-poster-series-inspired-by-mexico-city-explodes-with-a-rainbow-of-colours/>. Erişim Tarihi: 24.01.2023
- Görsel 5. <https://www.kurz-banknotes.com/newsroom/press/news/the-new-costa-rica-10000-banknote-with-kinegram-review-from-kurz/>. Erişim Tarihi: 15.11.2022

Presentation ID / Sunum No:78

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000000174982551

| 142

Safranbolu Bindallılarının Renk, Desen ve Biçim Özellikleri (Tefebaşı)

Dr. Öğretim Üyesi Sebahat Kılıç Bülbül¹

¹Karabük Üniversitesi

ÖZET: Bindallı (Tefebaş) kıyafetler, kadınların düğün, nişan ve kına gecesi gibi özel günlerinde giydikleri kadife üzerine altın ve gümüş sırmayla işlenmiş özel kıyafetlerdir. İlk örneklerini Osmanlı imparatorluğunun başkenti olan İstanbul'da gördüğümüz bindallılar, II. Abdülhamit'in kızına saray terzisi Jean Botter tarafından hazırlanan beyaz gelinliğe kadar giyilmiş ve 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Anadolu'nun birçok bölgesine yayılmıştır. Günümüzde, yeniden güncellenen ve birçok farklı modeli olan makine işi bindallılar, sembolik olarak kına gecelerinde, geleneksel kültürün devamlılığı niteliğinde halen giymeye devam edilmektedir. Çalışmada, Karabük ili Safranbolu ilçesinde Hatice Büyük Karagöz tarafından ilk defa el işçiliği ile yapılmaya başlanan bindallı örnekleri ele alınarak, renk, desen ve biçim örnekleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anahtar Kelimeler: Bindallı, Tefebaş, Sim Sırma, Gelinlik, Kına Gecesi

Color, Pattern and Form Features Of Safranbolu Bindallı (Tefebaşı)

Abstract: Bindallı (Tefebaş) clothes are special clothes embroidered with gold and silver thread on velvet that women wear on special occasions such as weddings, engagement and henna nights. Bindallı, the first examples of which we see in Istanbul, the capital of the Ottoman Empire, It was worn up to the white wedding dress prepared by the palace tailor Jean Botter for Abdülhamit's daughter and spread to many regions of Anatolia after the second half of the 19th century. Today, machine-made bindalls, which have been updated and have many different models, are still worn symbolically at henna nights, as a continuation of traditional culture. In the study, the samples of bindallı, which were first made by Hatice Büyük Karagöz in the Safranbolu district of Karabük, were handled and examples of color, pattern and shape were examined.

Keywords: Bindallı, Tefebaş, Sim Sırma, Wedding Dress, Henna Night

1. Giriş

Orta Asya kültüründen itibaren, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminden günümüze kadar Türk insanının, özellikle kutsiyet arz eden düğün törenlerinde, kendi öz kültürlerine ait kıyafetler tercih ettiği bilinmektedir. Kıyafetler kendi kültürlerini, gelenek, örf ve adetlerini yansıtan biçimlerde tasarlanmış, dönemsel farklılıklar ve benzerlikler gösteren çizgidedir.

Bindallı; üzeri altın ya da gümüş sırma ipliklerle işlenmiş, kadife, ipekli kadife ya da atlas kumaştan (Ana Britannica, 1999: 357) dikilmiş, değişik beden ve modelleri bulunan kadın elbisesidir. Çalışmaya konu olan bindallı, günümüzün çizgisine de uyarlanmış şekilde hala giymeye devam etmektedir.

Zaman içerisinde Osmanlı saray kültüründen Anadolu'nun birçok bölgesine doğru yayılmıştır. Bindallı kıyafetlerin yerini beyaz gelinliklere bırakması ise II. Abdülhamit'in dönemine rastlar.

Ünlü mimar Raimondo D'Arconco tarafından 1900-1901 de, sarayın terzisi ünlü modacı ve stilist olan Maison Jean Botter için Beyoğlu'nda hem konut hem de atölye olarak kullandığı Botter apartmanı inşa edilmiştir.(Söylemez, 2022:723). II. Abdülhamit'in kızı için ilk defa burada beyaz gelinlik dikilmiştir.

Sultan ve ailesinin kıyafetleri bu moda evinde hazırlanmıştır. Fakat bindallı geleneği halk arasında devam etmiş ve Anadolu'da da giderek yaygınlaşmıştır.

2. Karabük İli Safranbolu İlçesindeki Bindallı Örnekleri

Korumanın başkenti Safranbolu geleneksel Türk toplum yapısını ve yaşantısını bütün özellikleri ile günümüze kadar taşımış ve yaşatmış tarihi bir kenttir. Sahip olduğu zengin ve kültürel mirası ile Safranbolu, UNESCO tarafından 17 Aralık 1994 yılında "Dünya Miras Listesi" ne alınmıştır. (Aksoy, M. Kuş, A.2003, S:2) 17.yy. da, Sinop-Gerede-İstanbul ticaret yolu üzerinde önemli bir konaklama ve malların değişim merkezi olan Safranbolu'da birçok Sadrazam ve devlet adamının ikamet ettiği ve Saray'da da Safranbolu'luların görev aldığı bilinmektedir. Bu durum Safranbolu'nun Osmanlı Sarayının arka bahçesi olarak nitelendirilmesini sağlamıştır. Dönemin sadrazamı Mehmet İzzet Paşa'nın da Safranbolu'lu olması dolayısı ile saray kültürünün izlerini de sosyo-kültürel anlamda görmek mümkündür.

Bindallı kıyafetler bu vesile ile Safranbolu'ya Anadolu'nun diğer bölgelerinden daha erken tarihlerde geldiği düşünülmektedir.

2.1. Safranbolu'daki bindallıların (Tefebaş) renk, desen ve biçim özellikleri

Anadolu'nun birçok yerinde "bindallı entari" adı verilen kadife ve atlastan yapılan işlemeli elbiselere, Ankara'da "kutu içi entari", Konya'da "mıhlama", "mıhlama entari", Giresun ve çevresinde "bindal" Ankara ili Ayaş ilçesinde "baş entari" Ankara ili Beypazarı ilçesinde gelinlerin giydiği bindallı elbiselere "kuyruklu entari" ya da "bindallı kuyruklu" adı verilmektedir. Araştırma alanı olan Safranbolu'da ise bindallı elbiseler "tefebaş" ya da "bindallı" olarak adlandırılmaktadır.(Çelebi,G. Çengel,A. 2018, S:177)

Bindallı kıyafetlerde koyu kırmızı, mavi, yeşil, mor ve nadiren de beyaz kadife kumaş renkler tercih edilmiş, bazı bindallılarda ince ve kalın atlas kumaşlar kullanılmıştır.

Bindallılar, iğne veya tığ oyalı yazmalarla tamamlanmaktadır.

Bindallıların biçimsel özellikleri ise, etekleri yerlere sürünecek kadar uzun ve geniş, altın ya da gümüş işlemeli kemerlerle bele oturacak şekildedir. Kol ağzları da geniş ve işlemelidir.

Desenler bitkisel motiflerden oluşur. Genellikle ortada hatayi formunda üç göbekli çiçek motifi yapraklarla, sarmaşık dallarla, fiyonk ve kurdele motifleriyle düzenlenmiş, işlemlerde sarma tekniği kullanılmıştır.

3. Hatice Büyükkaragöz

Tefebaş ismi verilen bindallı kıyafetleri, Safranbolu'da el işçiliği ile hazırlayan ilk kişi Hatice Büyükkaragöz'dür. Kendisi ile yapılan uzun görüşmeler neticesinde aldığımız bilgiler bu yöndedir. 1946 doğumlu Hatice Büyükkaragöz Safranbolu'da yapılan nişan düğün ve kına merasimlerinde Tefebaş denilen bindallı kıyafetlerin başka şehirlerden satın alma veya kiralama yoluyla temin edildiğini ve toplumun her kesiminin de buna ulaşamadığını dile getirmiştir.

Çalışmalarına makine kullanmadan, geleneksel yöntemlerle ve kendi çabasıyla başlamış orijinal şekline uygun birbirinden eşsiz tefebaş adı verilen bindallı kıyafetler hazırlamıştır.

3.1. Hatice Büyükkaragöz'ün el işçiliği ile bindallı yapım aşamaları

Bindallı (Tefebaş) kıyafetlerin üretimine, Safranbolu Halk Eğitim merkezindeki eğitimciler ve kursiyerlerle hala devam edilmektedir fakat bu çalışmalar makine işi olarak çalışılmaktadır. Hatice Büyükkaragöz'ün bindallı işlemleri el işçiliği olması bakımından önem arz etmektedir. Altı naylon olmayan koton kadife kullandığını söyleyen Karagöz, fabrikasyon işlerde, işlemin altına kalıp olarak kullanılan kalıbı da kendinin geleneksel yöntemler kullanarak hazırladığını belirtmiştir. Orijinal örneklerden desen çıkardığı, bazen de kendi tasarımları olan motifleri kullanmıştır. İşlemin altına kullandığı kalıbı mukavvadan keserek, kunduracıların kullandığı toz çirişi sulandırarak kalıba uyguladığını ve presleyerek kartonlar halinde sertleşmesini sağlayarak kurutma işlemi yaptığını dile getirmiştir.

“Ben Hatice Büyükkaragöz, 1901 doğumlu kayınvalidem Hatice Büyükkaragöz, Sarayda sultanın ibrikçisi olan Aziz Baba'nın gelinidir.1917 yılında evlenen kayınvalideme kayınpederi tarafından, gelinlik olarak beyaz kadife üzerine pul, taş ve altın sırma ile işlenmiş bindallı(Tefebaş) yaptırmış. O saray işi bindallıdan başka yoktur ve kayınvalidem o bindallıyı1968 yılında Safranbolu'nun yerlilerinden Hikmet Derman Şeyhoğluna iki cumhuriyet altın değerinde bir lira karşılığında satmıştır. Hikmet hanımın vefatından sonra maalesef o bindallının nerede ve kimde olduğunu bilemiyoruz. Bindallılar hep dışardan satın alınınca ve herkesin alma gücü olmayınca ben bindallı işlemeye heves ettim. Bazen orijinal örneklerden desen çıkardım, bazen de kendi tasarımlarımı yaptım. Şimdiki makine işlerinde plastik kalıplar kullanılır. Orijinal işlerde geleneksel yöntemler kullandık. Desenin her bir parçası için mukavvalardan kalıp keserdim, kalıpların dayanıklı hale gelmesi için kunduracıların kullandığı çirişi sulandırıp kalıplara sürerdim ve paket kâğıtlarını üzerine yapıştırırdım, sonra da mukavvalar arasında bekleterek kuruturdum.

O zaman kullandığımız altı naylon olmayan kaliteli kadife kumaşlar vardı, kadifeleri İstanbul'dan toptan getiriyorduk. Kadife kumaşa çizim yapılamadığı için motifleri teğel yaparak belirlerdim. Desenleri hazırladığım kalıpların üzerine altın ya da gümüş sim sırma ile kasnakta tek tek elimde işlerdim. Bir bindallının tamamlanma süresi ortalama yedi ayı bulurdu.”

1998 yılında Ankara Kuveyt Büyükelçiliğinde gelen teklif üzerine ellerimle işlediğim bindallılardan bir defile hazırladım ve büyükelçilerin eşleri tarafından çoğu satın alındı.

Hatice Büyükkaragöz şu an yaşadığı konağının bir bölümünü müze ev şeklinde kullanmakta ve bindallılarından (Tefebaş) bazı özel parçaları bura da sergilemektedir. Bazı çalışmaları Safranbolu Tarihi Kent Müzesinde sergilenmektedir. Farklı kişiler ait bazı örnekler de İmren Lokumları Gezi Evi, Kaymakamlar Konağı Müze Evi, Kent Tarihi Müzesi ve özel müze evlerde kente gelen ziyaretçilerin görmesi amaçlı sergilenmektedir.

4. Fotoğraflar

Fotoğraf 1. Hatice Büyükkaragöz Şubat 2023

Fotoğraf 2. Hatice Büyükkaragöz Eskizleri

Fotoğraf 3. Hatice Büyükkaragöz evi

Fotoğraf 4. Kent Tarihi Müzesi, Hatice Büyükkaragöz

Fotoğraf 5. Kuveyt Büyükelçiliği Defilesi

Fotoğraf 6. Detay

Fotoğraf 7. İmren Gezi Evi

Fotoğraf 8. İmren Gezi Evi

Fotoğraf 9. İmren Gezi Evi

Fotoğraf 10. İmren Gezi Evi

Fotoğraf 11. İmren Gezi Evi

Fotoğraf 12. İmren Gezi Evi

Fotoğraf 13. ‘‘Tefebaş’’, Hikmet Derman
Şeyhoğlu Arşivi

Fotoğraf 14. Hikmet Derman
Şeyhoğlu Arşivi

Fotoğraf:15. Safranbolu Kùltür ve Turizm Vakfı Arşivi, Kına Gecesi

Fotoğraf:16. Kaymakamlar
Mùze evi

Fotoğraf:17. Kaymakamlar Müze Evi

Fotoğraf:18. Kent Tarihi Müzesi

Fotoğraf:19. Kent tarihi Müzesi,18. y

Sonuç

Korumanın başkenti olan Safranbolu, dini ve sivil mimari açısından sahip olduğu zenginliklerin yanı sıra geleneksel kültür yapısıyla da köklü ve zengin bir yapıya sahiptir. Tarihi Safranbolu evleri, kalem işleri, ahşap, taş, metal ve cam işleriyle yaşayan bir müze niteliğinde olmasının yanı sıra, düğün, bayram, tören, sıra geceleri, festivalleri, şenlikleriyle de geleneklerini yaşatmaya devam eden bir kültür kentidir. Bütün fiziki, kültürel, sanatsal ve tarihi birikimlerini koruma altına alan Safranbolu kentimizin bindallıları(Tefebaş) da aynı ölçüde değer vererek korunmaktadır.

Safranbolu Kaymakamlığı, Safranbolu Halk Eğitim Müdürlüğü ve Safranbolu Belediyesi tarafından da çeşitli kurslarla bindallı yapımı ve öğretimine devam edilmektedir.

Safranbolu Kültür ve Truzim Vakfı tarafından kadın halk oyunları ekibi oluşturulmuş, bindallı (Tefebaş) kıyafetler orijinal şekliyle güncellenerek hazırlanmış, özel merasimlerde kına gecelerinde ekip olarak faaliyet gösterip bu değerli kültürü yaşatmaya devam etmektedirler.

Hibe veya satın alma yoluyla da kentte bulunan Tefebaşı örnekleri, Safranbolu Kent Tarihi Müzesi, Kaymakamlar Konağı Müze Evi, İmren Lokumları Gezi Evi ve özel müze evlerde kente gelen ziyaretçilerin görmesi açısından sergilenmekte ve korunmaktadır.

Kaynakça

Ana Britannica,(1999), s:357

Çelebi, G, Çengel, A (2018), ‘‘Karabük İli Safranbolu İlçesi Kaymakamlar Müze Evi’nde Bulunan Bindallı Elbiseler’’ SDÜ ART-E, sayı:11, s:177.

Aksoy, M. Kuş , A.(2003) ‘‘Müzekent Safranbolu’’ s:2, Safranbolu.

Söylemez, İ.D,(2022),‘‘Botter Apartmanının Gesamtkunstwerk Çerçevesinde İncelenmesi’’ Dergi Park, s:723.

Görüşmeler:

Hatice Büyükkaragöz - (Ocak-2022-Şubat 2023)

Safiye Partal - Safranbolu Turizm ve Danışma Bürosu Müdürü-(Aralık 2022)

Filiz Sezer - İmren Lokumları Gezi Evi Sahibesi (Kasım 2022)

Nurfer Yükselen - Safranbolu Turizm ve Kültür Vakfı Temsilcisi (Şubat 2023)

Presentation ID / Sunum No:17

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-5845-1395

| 150

Telekomünikasyon Yoluyla Yapılan İletişimin Denetlenmesi İletişimin Tespiti, Dinlenmesi ve Kayda Alınması

Araştırmacı Ziad Shami¹

¹Sakarya Üniversitesi

ÖZET: Bir suçun işlendiğine dair somut delillerin ortada olup başka suretle delil elde etme imkanının olmadığı hallerde -zamanın mağdurların aleyhine işlediği durumlarda- Cumhuriyet savcısının kararıyla şüpheli veya sanığın telekomünikasyon yoluyla iletişimi dinlenebilir, kayda alınabilir ve sinyal bilgileri değerlendirilebilir. Bu koruma tedbiri kapsamında iletişimin tedbir amaçlı olarak denetlenmesi suretiyle birçok suç da ortaya çıkmadan önce engellenebilmektedir. Genel kural olarak hukuk devleti, kişinin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan devlettir. Ancak suçları engellemek amacıyla iletişim hürriyeti, özel hayatın gizliliği ve kişisel verilerin korunması gibi temel hak ve özgürlüklere müdahale edilmekte ve kişilerin gizli tuttukları bilgilere erişim sağlanabilmektedir. Söz konusu durumda delillerin yasaya uygun olarak alınması şarttır. Aksi durumda iletişimi denetleyen makamlarca elde edilen delilin ceza yargılamasını yürüten makamlarca dikkate alınması kural olarak mümkün değildir. İletişimin Tespiti, Dinlenmesi ve Kayda Alınması Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 135. maddesinde düzenlenmiştir. Suçun işlenmesini önlemek için telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişimin denetlenmesi katı şartlara tabi tutulmuştur. Kanun hükümlerinde belirlenen kurallara uyulması şartıyla şüpheli veya sanığın iletişimi ceza muhakeme hukuku çerçevesinde denetlenebilmektedir. Çalışmamızda ilk olarak telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişimin önleme ve adli amaçlı olarak denetlenmesi incelenecektir. Akabinde iletişimin tespitine karar verme hususunda yetki meselesi detaylarıyla ele alınacaktır. Yetkili makamın/makamların belirlenmesinin ardından iletişimin tespitinin koşulları ve mobil telefon vasıtasıyla şüpheli veya sanığın yerinin tespiti kısaca izah edilecektir. Nihayetinde suça ilişkin unsurlar ve iletişimin denetlenme süresine ilişkin meseleler aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Suç, İletişim, Ceza, Savcı, Devlet

Supervision of Communication Via Telecommunication Detection, Listening and Recording of Communication

ABSTRACT: If there was a high suspicion that a crime was going to be committed or has been committed And in which case there wasn't any opportunity to obtain evidence in any other way Where time was running in favour of the criminals, the communication of the suspects via telecommunication can be listened to and recorded by public prosecutor's. At the same time, many crimes can be prevented before they occur by controlling the communication as a precautionary measure in this way. As a general rule, a state of law is a state that guarantees the fundamental rights and characteristics of the individual. However, in order to prevent crimes, fundamental rights and freedoms such as freedom of communication, privacy of personal life and protection of private data are interfered with and information that people secretly share is taken. In this case, the evidence must be obtained in accordance with the law, otherwise it will not be taken into account in the court of law decision. Monitoring of Communication The detection of communication is regulated in Article 135 of the Turkish Criminal Procedure Code. In order to prevent the occurrence of a crime, the supervision of communication via telecommunication within the scope of crime investigation and prosecution is subject to strict requirements. The suspect or the accused's communication can be audited within the framework of criminal procedure law. In our study, the control of communication via telecommunication for precautionary and forensic purposes will be examined. Afterwards, the issue of authority to decide on the determination of communication will be discussed first. Secondly, the conditions of the detection

of communication and the location of the suspect or the accused via mobile phone will be briefly examined. Then, the conditions related to the crime and the period of supervision of communication will be discussed.

Keywords: Crime, Communication, Punishment, Prosecutor ,state

Giriş:

Son senelerde, işlenen suçların niteliklerinde meydana gelen en önemli değişikliklerden birisi, klasik suçlardaki bireyselliğin yerini suç örgütlerinin almış olmasıdır. Artık günümüzde çok sayıda suç, birden çok kişinin planlı eylemleriyle, belirli bir disiplin altında, iş bölüme ve koordinasyon yapılmak suretiyle işlenir hale gelmiştir (Taşkın, 2008:19).

Günümüzde, özellikle suç örgütleri söz konusu olduğunda gelişen teknoloji, bir taraftan suç örgütleri tarafından suç işlemek amacıyla, ayrıca suç örgütlerinin profesyonel bir şekilde teknik imkanlardan yararlandıklarını görmekteyiz (Vatan, 2009:1). Polis tarafından suç işlenmesinin engellenmesi suçluların yakalanması ve suç delillerinin alınması amacıyla teknoloji daha çok kullanılmaya başlanmıştır.

Türkiye’de ve Dünyada gibi, suçlu kullandıkları iletişim araçlarının, suçu ve suçluyu ortaya çıkarmak için devlet tarafından denetlenmesi ihtiyacı ortaya çıkması sebebiyle bazı düzenlemeler yapılmıştır.5271 sayılı Ceza muhakemesi kanununa teknik araçlarla izleme, gizli soruşturmacı, adli kontrol gibi yeni ve önemli tedbirler eklenmiştir. Bunlardan birisi de telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişimin denetlenmesidir (Taşkın 2008:19). AİHM kararları ile ortaya koyulan kriterlere uygun bir şekilde telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişimin denetlenme tedbirini düzenlemiştir. İletişimin denetlenmesi, CMK'nın 135 vd. maddelerindeki düzenleme çerçevesinde uygulanmaya başlamıştır.

Gerek suçun engellenmesi gerekse suçun netleştirilmesi amacıyla uygulanan iletişimin denetlenmesi tedbirine yönelik söz konusu kurallar varlığına rağmen; tedbirin uygulanırken elde edilen tesadüfi delillerin değerlendirilmesi ve işlemlerde kullanılmasına ilişkin uygulama farklılıklarına halen rastlanmaktadır (Koçer, 2022:442).

Telekomünikasyon yoluyla iletişimin izlenmesi kararıyla, hakkında karar verilen ayrı telefonla yapılan veya o telefonun aranması yoluyla yapılan görüşmeler dinlenip kayda alınabilir ancak ortam dinlemesi yapılmaz. Ortam dinlemesi için teknik yollarla izleme eylemlerin uygulanması gerekmektedir (Ünver, Hakeri,2019:981)

İletişimin denetlenmesine uygulamada teknik takip de denir. İletişimin denetlenmesi, teknoloji gelişmelere paralel zamanla çeşitli şekillerde uygulanmaktadır. Örneğin, telefon dinlemesi klasik bir iletişimin dinlenmesi yöntemi, internet üzerindeki ise haberleşmenin dinlenmesi modern bir dinleme yöntemidir.

1. İletişimin Tespiti, Dinlenmesi

İletişimin tespiti, iletişimin denetlenmesi sonucu elde edilen verilerin herhangi bir işleme tabi tutulmadan kayıt altına alınarak muhafaza edilmesi ve ilgililere aktarılması demektir (Şahin, 2007: 267) Yani bir iletişim yolundan kim kimi aramış, kaç dakika görüşmüş, nerede görüşmüş veya kimlerle elektronik posta yoluyla iletişim kurmuş olduğunun tespitidir.

Suçun aydınlatılması amacıyla uygulanan iletişimin denetlenmesine ilişkin düzenleme ilk olarak 4422 Sayılı Çıkar Amaçlı Suç Örgütleriyle Mücadele Kanunu’nda yer almaktaydı. Söz konusu kanunun 2.maddenin unvanı “İletişimin dinlenmesi veya tespiti” şeklindeydi (Ünver, Hakeri, 2019: 952). 4422 sayılı Kanunda ifade ettiği anlam ile CMK bakımından ifade ettiği anlam arasında farklılık olduğunu söylenebilir. (Taşkın, 2008:77) Zira 4422 sayılı Kanunda, iletişimin tespiti kavramından, dinlenen iletişimin ses ve görüntü bantları gibi teknik araçlarla kaydedilmesi anlaşılmaktadır. CMK de ise iletişimin tespiti, sadece sanık veya şüphelinin telekomünikasyon yoluyla kimler ile, kaç defa, ne kadar süre ile iletişim kurduğunun belirlenmesi anlaşılmaktadır.

İletişimin tespiti kavramı bakımından, başta telefon olmak üzere teleks, faks, çağrı cihazı gibi araçlarla yapılan özel haberleşmenin devlet organlarınca denetlenmesi işlemi için kullanılacak terim üzerinde, yazarlar arasında aynı görüş mevcut değildir (Vatan, 2009: 5). Aslında CMK’ye göre ayrıntılı bir

düzenlemeye girmemiş, tedbirin düzenlendiği bölümün başlığı “telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişimin denetlenmesi”, maddeesi başlığı ise “iletişimin tespiti, dinlenmesi ve kayda alınması” şeklinde belirlenmiştir (Ünver, Hakeri.,2019:954).

Çalışmamız bakımından önem arz eden bu tanımlar şöyledir:

“**İletişim** telefon, faks ve bilgisayar gibi kablolu, kablosuz veya diğer elektromanyetik sistemlerle veya sesler veya tek yönlü sistemlerle alınan veya iletilen sinyaller, yazılar, resimler, görüntü veya sesler ve diğer nitelikteki verilerin nakledilmesi işlemidir. **İletişim** kişilerin birbirleriyle ve toplumla ilişki kurması, haber düşünce ve konuları öğrenme ve yayma işlemidir (Taşkın, 2008:72) bir başka tanım göre “duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme komünikasyon” (Türkçe sözlükte şu şekilde tanımlanmıştır www.tdk.gov.tr 06.03.20230).

İletişim ile ilgili Son tanım olarak “haber, yazı, resim, ses veya sinyallerin telefon, telgraf, radyo veya benzeri elektromanyetik dalgalarda gönderilmesi gibi araçlardan yararlanarak yürütülen bilgi alışverişi, bildirişim, muhabere komünikasyon” dur (Saydam,2011:10).

Sinyal bilgisi, “bir şebekede haberleşmenin iletimi veya faturalama amacıyla işlenen her türlü veriyi ifade eder” (Taşkın, 2008:74)

Sinyal bilgilerinin değerlendirilmesi, iletişimin içeriğine müdahale niteliğinde olmayıp yetkili makamdan alınan karar kapsamında sinyal bilgilerinin iletişim sistemleri üzerinde bıraktığı izlerin tespit edilerek, bunlardan anlamlandırılan sonuçlar çıkarmak üzere gerçekleştirilen değerlendirme işlemlerini ifade etmektedir” şu şekilde tanımlanmıştır (Saydam, 2011:14)

Tespit, iletişimin içeriğine müdahale etmeksizin, iletişim araçlarının diğer iletişimin araçlarıyla kurduğu iletişime ilişkin arama, aranma, yer bilgisi ve kimlik bilgisinin tespit edilmesine yönelik işlemlerdir (Şen, 2013:84).

İletişimin kayda alınması ise konuşulanların elektronik ortamda bir üçüncü kişi tarafından kayıt cihazı yardımıyla kayıtlı altına alınmasıdır (Şen, 2013:84).

Veri taşıyıcı, iletişimin tespiti, dinlenmesi ve kayda alınması, gizli soruşturmacı ve teknik araçlarla izleme tedbirlerinin uygulanması neticesinde elde edilecek ses ve görüntü bilgilerinin kaydedileceği araçları ifade eder, şeklinde tanımlanmıştır (Saydam, 2011:14).

CMK'de telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişimin denetlenmesi. Kişinin iletişimi, başkalarıyla konuşma ve haberleşmesi özel hayata ilişkindir. Bu nedenle ilgili kişinin rızası ve bilgisi dışında başkalarıyla konuşmalarının dinlenmesi ve kayda alınması ceza kanunu tarafından suç sayılmıştır. (T.C.K.md.132 vd.) Ancak bazen konuşmaların içeriği suç teşkil edebilir, bir suça ilişkin delil oluşturabilir. Ortada bu konuşmalardan başkaca delil bulunmaz. Bu gibi hallerde kanun koyucu hem hayatın gizli bir alanına özel hayata müdahale ile karşı karşıya hem de işlenen bir suçun takip ve bunun delillerini bulmak ve suçla mücadele etmek, mağduru ve toplumu tatmin etmek ile karşı karşıyadır. Söz konusu durumda bazı hallerde kanun kişiler arasında iletişimin dinlenmesine bazı şartlarda izin verme gereğini duymuştur.

2. İletişimin Tespitine Karar Verme Yetkisi

Kural olarak hâkim tarafından iletişimin denetlenmesi kararı verilmektedir. Ama istisna olarak kararın gecikmesinde somut olarak sakınca bulunan hallerde cumhuriyet savcısı tarafından da iletişimin denetlenmesine karar verilebilir (Taşkın, 2008:109). Cumhuriyet savcısının vermiş olduğu karar emri derhal hâkim onayına sunulmaktadır ve hâkimin kararını en geç 24 saat içerisinde verir (Şen, 2013:128). Bu kararı verebilmesi için diğer taraftan gecikmesinde sakınca bulunan halin varlığı da gerekmektedir. TİB yönetmeliğinde gecikmesinde sakınca bulunan hal “derhal işlem yapılmadığı takdirde suçun iz, eser, emare ve delillerinin kaybolması veya şüphelinin kaçması veya kimliğinin saptanamaması olasılığının ortaya çıkması hali” şu şekilde tanımlanmıştır.

Hâkim, savcılık makamının kararını onaylamadıysa, savcılık makamı bu karara karşı itirazda bulunmayacaktır. Ama onaylandığı takdirde, kayıtların incelenmesi konusunda ayrıca hâkim kararına gerek bulunmamaktadır (Ünver, Hakeri. 2019:987).

24 saatlik süre içinde karar verilmemesi kararın onaylanmaması anlamına gelir ve tedbire hemen son verilir.

Anayasanın haberleşme özgürlüğünü düzenleyen 22.maddesinde “*Yetkili merciin kararı yirmi dört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, karar kendiliğinden kalkar.*” Şu şekilde tanımlanmıştır. Ancak istisna olarak CMK’ye göre onay talebini alan hâkim, en geç 24 saat içinde (48 saat içinde değil) savcının verdiği kararı ya onaylayacak ya da iptal edecektir. Burda da anayasada belirlenen sürenin kısaltıldığı görülmektedir. “*Derhal*” ibaresinin, bu süreyi daha kısaltmaya matuf olarak yasaya girdiğini kabul etmek gerekir.

Şüpheli ile ilgili verilen dinleme kararında, Telefonun sanığa ait olup olmadığı şartı aranmaz. Sanığın telefonu kullanması yeterli olacaktır. Ofisteki ortağının telefon numarasını veya bir kamu çalışanına ait telefon numarasını dinlemek mümkündür. Şüpheli ankesörlü telefon kullanıyorsa, hukuka göre dinlemek mümkündür (Şen,2013:129).

Son olarak, 6572 sayılı kanunun 42nci maddesi 6.fıkrasında “*Şüpheli ve sanığın telekomünikasyon yoluyla iletişiminin tespiti, soruşturma aşamasında hâkim, kovuşturma aşamasında mahkeme kararına istinaden yapılır. Kararda, yüklenen suçun türü, hakkında tedbir uygulanacak kişinin kimliği, iletişim aracının türü, telefon numarası veya iletişim bağlantısını tespiti imkân veren kodu ve tedbirin süresi belirtilir.*” Yer almaktadır.¹

3. İletişimin Tespitinin Koşulları

İletişimin dinlenmesi, kaydedilmesi, sinyal bilgilerinin değerlendirilmesi, iletişimin tespiti ve cep telefonu konumunun tespiti işlemleri, özel hayatın gizliliği ve haberleşme özgürlüğünün ihlaline yol açmaması için kanun koyucu tarafından belirli şartlara bağlanmıştır. Bu koşullar; CMK 135. Maddesinin 6.fıkrasında belirtilen katalog çerçevesinde bir suç işlenmesi, bu suçun işlendiğine ilişkin kuvvetli şüphelerin olması ve başka suretle delil alınmasının mümkün olmaması ve hâkimin kararının gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda Cumhuriyet savcısının kararının bulunmasıdır. (Saydam, 2011:93).

2529 sayılı pvsk ek 7.maddesi gereği önleme amaçlı iletişimin denetlenmesine hâkim veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde emniyet genel müdürü veya istihbarat dairesi başkanı yazılı emirle karar verebilir. Ancak cezai muhakemesindeki gibi katı gereklilikler yoktur, bu nedenle istihbarat yoluyla veya istihbari amaçlı iletişimin denetlenmesine ilişkin toplanan bilgilerin, başka herhangi bir amaçla, özellikle ceza yargılamalarında delil olarak kullanılmasına izin verilmez (örneğin bkz. PYSK Ek Madde 7/7) Anılan hükümlerle, ceza muhakemesi bakımından bir tür delil değerlendirme yasağı getirilmiş bulunmaktadır. (Şahin, 2007:1109)

Telekomünikasyon yoluyla iletişimin denetlenmesine karar verilirken kanunda belirtilen şartların somut bir durumda gerçekleşmiş olup olmadığının dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Net suç şüphesi, başka suretle delil elde etme imkânı, şüphelilerin kim olduğu, hangi kişiler tarafından telefonu kullanıldığı, soruşturma konusu suçun katalog içinde yer alıp almadığı gibi hususlar yeterince araştırılmadan verilen dinleme kararlarına dayanılarak elde edilen kanıtlar gayri kanuni sayılacaktır. (Şahin, 2007:1110)

4. Katalog suç

Önce de belirtildiği gibi, bu koruma tedbirinin uygulanmasının ön koşulu, katalog şeklinde tespit edilen suçlara ilişkin bir soruşturma veya kovuşturmanın varlığıdır. Bu suçların tespit edilmesinin nedeni, bir iletişimin denetlenmesi tedbirine acilen ihtiyaç duyulmasıdır. (Ünver, Hakeri. 2019: 959)

Dinleme, kayda alma veya değerlendirme tedbirinin uygulanabileceği katalog suçlar şunlardır:

¹ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/12/20141212M1-1.htm> E.T 3.7.2023

- Göçmen kaçaklığı ve insan ticareti (TCK m. 79, 80) ile organ veya doku ticareti (TCK m. 91).
- Kasten öldürme (TCK m. 81, 82, 83)
- İşkence (madde 94, 95).
- Cinsel saldırı (birinci fıkra hariç, madde 102).
- Cocukların cinsel istismarı (madde 103).
- Nitelikli hırsızlık (TCK m. 142) ve yağma (TCK m. 148, 149) ile nitelikli dolandırıcılık (TCK m. 158).
- Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti (madde 188).
- Parada sahtecilik (madde 197).
- Suç işlemek amacıyla örgüt kurma (TCK m. 220, fıkra üç).
- Fuhuş suçu (madde 227)
- İhaleye fesat karıştırma (madde 235).
- Fuhuş suçu (madde 227)
- İhaleye fesat karıştırma (madde 235),
- Tefecilik suçu (madde 241),
- Rüşvet suçu (madde 252),
- Suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama (madde 282),
- Devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak (madde 302),
- Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar (madde 309, 311, 312, 313, 314, 315, 316),
- Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk (madde 328, 329, 330, 331, 333, 334, 335, 336, 337), Suçları.
- Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanunda tanımlanan silah kaçaklığı (madde 12) suçları.
- Bankalar Kanunu'nun 22'nci maddesinin (3) ve (4) numaralı fıkralarında tanımlanan zimmet suçu,
- Kaçakçılıkla Mücadele Kanununda tanımlanan ve hapis cezasını gerektiren kaçakçılık suçları.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 68 ve 74'üncü maddelerinde tanımlanan suçlar.
- 7258 sayılı yasadışı bahis suçları.

Bunların dışındaki suçlar hakkında söz konusu tedbire başvurulması mümkün değildir.

5. İletişimin Denetlenme Süresi

Tedbirin süresine ilişkin olarak Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 135. maddesinin dördüncü fıkrasında: “Birinci fıkra hükmüne göre verilen kararda, yüklenen suçun türü, hakkında tedbir uygulanacak kişinin kimliği, iletişim aracının türü, telefon numarası veya iletişim bağlantısını tespit imkân veren kodu, tedbirin türü, kapsamı ve süresi belirtilir. Tedbir kararı en çok iki ay için verilebilir; bu süre, bir ay daha uzatılabilir”. Şeklinde düzenlenmiştir. Hukuk metninde tedbirin süresi iki aydır ve hâkim tarafından bu süre bir ay uzatılabilir.

Yukarıda belirtilen süreye ek olarak, suçun örgütlü bir faaliyetle ilgili olması halinde hâkim tarafından bir ay geçmemek üzere süre uzatılmasına karar verebilir. “Örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenen

suçlarla ilgili olarak gerekli görülmesi halinde, hâkim yukarıdaki sürelerle ek olarak her defasında bir aydan fazla olmamak ve toplam üç ayı geçmemek üzere uzatılmasına karar verebilir” (5271, m.135/4). Dolayısıyla örgütün faaliyeti kapsamında işlenen suçlar hariç, iletişimin denetlenmesinde süre toplam altı ay olabilmektedir (Şahbaz, 2008:98).

Karşılaştırmalı hukukta iletişimin azami denetlenme süresi Almanya’da üç ay, İngiltere’de iki ay, Fransa’da dört ay, Amerika Birleşik Devletleri’nde bir ay, İsviçre’de on ay, İtalya’da ise 15 gün olarak belirlenmiştir. Filistin’de iletişimin denetlenme süresi ile herhangi bir üst sınır belirlenmemiştir. (Keklik, 2008:6)

Sonuç:

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun amacı, hukuka uygun olarak toplanan delillerle gerçeğe ulaşmaktır. Oluşturduğu yasal tedbirlerle de suçun önlenmesini sağlayarak, suçluyu cezalandırmayı ve kamu düzenini sağlamayı amaçlar. Çalışmamızın konusu “telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişimin denetlenmesi iletişimin tespiti, dinlenmesi ve kayda alınması” koruma tedbirleri ile ilgili olup, diğer bir deyişle maddi gerçeğin ortaya çıkarılması ve sanığın tutuklanmasıdır.

İletişimi denetleme tedbiri anayasada düzenlenen özel hayatın gizliliğini ve haberleşme hürriyetini ihlal eden bir tedbirdir ve özel hayata ve özel hayatın gizli alanına karşı suçlar meydana getirebilir, ama suçla mücadele amacıyla muhabere vasıtalarıyla haberleşmenin izlenmesine ilişkin kanuni madde çıkarılmıştır. Telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişimin denetlenmesi imkânı, Türk hukukuna ilk olarak 1999 yılında, 4422 sayılı Çıkar Amaçlı Suç Örgütleriyle Mücadele Kanunu'nun “iletişimin dinlenmesi ve tespiti”ne ilişkin 2. maddesi hükmüyle girmiştir. Kurum daha sonra, 2005 yılında yürürlüğe giren CMK'nın 135-138. maddeleri hükümlerinde genel bir koruma tedbiri olarak düzenlenmiştir.

İletişimin denetlenmesi kararının verilmesi konusunda sürenin 24 saatten az olması gerekir çünkü savcı ve hâkim aynı binada çalışmaktadır ve tedbirin başlatılması hususunda daha hızlı adım atılabilir.135. maddede Cumhuriyet savcısının kararını derhal hâkimin onayına sunması gerektiği ve hâkimin kararını en geç 24 saat içinde vermesi gerektiği belirtilirken “derhal” ile net bir süre zarfından bahsedilmemesi belirsizlik arz etmektedir. Ayrıca suçta katalog aranmaması, suç şüphesinin varlığı ile yetinilmesi uygun olacaktır. Sonuç olarak bu bir tedbirdir; bütün suçlarda soruşturma veya kovuşturma için uygulanabilir.

Kaynaklar

Keklik, R, (2008) İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin 8. Maddesi Kapsamında Telekomünikasyon Yoluyla Yapılan İletişimin Denetlenmesi, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (2): 71-117.

Koçer, S. (2020). İletişimin Denetlenmesi Tedbirinde Tesadüfen Elde Edilen Deliller, Adalet Dergisi, (65): 441-462.

Saydam, M (2011) Ceza Muhakemesi Kanunununa Göre Telekomünikasyon Yoluyla Yapılan İletişimin Denetlenmesi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.

Şahbaz, İ, (2009) İletişimin Denetlenmesi ve Yasak Deliller, Yetkin Yayınlar, Ankara.

Şahin, C. (2007) Ceza Muhakemesi Hukuku I, Seçkin Yayınevi, Ankara.

Şen, E. (2013) Türk Hukuku’nda Telefon Dinleme Gizli Soruşturmacı X Muhbir, Seçkin, Ankara.

Taşkın, M. (2008). Adli ve İstihbari Amaçlı İletişimin Denetlenmesi, Seçkin Yayınevi, Ankara.

TDK, Türk Dil Kurumu Sözlükleri (sozluk.gov.tr) E.T 06.03.2023.

Ünver, Y. Ve Hakeri, H. (2019) Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara.

Vatan, Z. (2009). Ceza Muhakemesi Hukukunda Koruma Tedbiri Olarak İletişimin Denetlenmesi, Beta Yayınevi, İstanbul.

Presentation ID / Sunum No:21

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-4317-5156

| 156

Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki İlişki: Next-11 Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma

Dr. Öğretim Üyesi Seval Akbulut Bekar¹

¹Trabzon Üniversitesi

ÖZET: Enflasyon ile faiz arasındaki ilişki literatürde Gibson Paradoksu olarak yer almaktadır. Gibson Paradoksunu göre, fiyatlar genel düzeyi ile faiz oranı arasında pozitif yönlü ilişki vardır. Fisher (1930), Shiller ve Siegel (1977) ve benzeri çalışmalarda pozitif yönlü ilişkinin enflasyondan faiz oranına doğru olduğu öne sürülürken (Fisher görüşü), Wicksell (1907), Keynes (1930), Sargent (1973) ve benzeri çalışmalarda ise faiz oranından enflasyona doğru ilişkinin olduğu (Wicksell-Keynes görüşü) vurgulanmıştır. Gibson paradoksunun varlığı kabul eden çalışmalar arasında tam bir görüş birliği sağlanmamıştır. Çalışmada Next 11 (Gelecek 11) ülkeleri olarak adlandırılan Bangladeş, Endonezya, Filipinler, Güney Kore, İran, Meksika, Mısır, Nijerya, Pakistan, Türkiye ve Vietnam için enflasyon ile faiz oranı arasındaki ilişkinin Gibson Paradoksu kapsamında araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 2004-2021 dönemi Next 11 ülkeleri için enflasyon ve faiz oranı arasındaki ilişki Panel ARDL yöntemi ile incelenmiştir. Panel ARDL analizi sonucunda kısa ve uzun dönemde enflasyon ile faiz oranı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgularda, faiz oranının enflasyonu arttırdığı gibi enflasyonunda faiz oranını pozitif yönlü etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Panel ARDL analiz sonuçları, Next-11 ülkeleri için Gibson Paradoksunun hem Fisher hemde Wicksell-Keynes görüşleri bakımından geçerli olduğunu göstermektedir. Ayrıca kısa dönemde enflasyon ve faiz oranı arasındaki ilişki Türkiye, Vietnam, Mısır ve Endonezya için pozitif ve anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Faiz Oranı, Next 11 Ülkeleri, Gibson Paradoksu

Causality Relationship Between Inflation and Interest Rate: A Study On Next 11 Countries

ABSTRACT: The relationship between inflation and interest is included in the literature as the Gibson Paradox. According to the Gibson Paradox, there is a positive relationship between the general level of prices and the interest rate. Fisher (1930), Shiller and Siegel (1977) and similar studies suggest that the positive relationship is from inflation to interest rate (Fisher view), while Wicksell (1907), Keynes (1930), Sargent (1973) and similar studies suggest that there is a positive relationship from interest rate to inflation. It is emphasized that there is a correct relationship (Wicksell-Keynes view). There is no consensus among studies that accept the existence of the Gibson paradox. In the study, it is aimed to investigate the relationship between inflation and interest rate for Bangladesh, Indonesia, Philippines, South Korea, Iran, Mexico, Egypt, Nigeria, Pakistan, Turkey and Vietnam, which are called Next 11 countries, within the scope of Gibson Paradox. For this purpose, the relationship between inflation and interest rate for the 2004-2021 period for the Next 11 countries was examined by the Panel ARDL method. As a result of the panel ARDL analysis, it has been determined that there is a positive relationship between inflation and interest rate in the short and long term. In the findings, it was concluded that the interest rate not only increases inflation, but also affects the interest rate positively in inflation. Panel ARDL analysis results show that the Gibson Paradox is valid for both Fisher and Wicksell-Keynes views for Next-11 countries. In addition, it was concluded that the relationship between inflation and interest rate in the short run is positive and significant for Turkey, Vietnam, Egypt and Indonesia.

Keywords: Inflation, Interest Rate, Next 11 Countries, Gibson Paradox

1.GİRİŞ

Enflasyon ile faiz oranı arasındaki ilişki ülke ekonomileri için araştırılması gereken önemli konular arasında yer almaktadır. İktisat teorileri enflasyon ile faiz oranı arasındaki ilişkiyi farklı görüşler ile açıklamışlardır.

Gibson tarafından 1923 yılında yapılan bir çalışmada İngiltere’de tahvil faizleri ile enflasyon oranı arasında uzun dönemli pozitif bir korelasyon olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre parasal genişleme enflasyon oranını ve bununla birlikte faiz oranlarını yukarı yönlü hareket ettirmektedir. Enflasyon ile faiz oranı arasındaki bu ilişki literatüre ilk olarak “Gibson Paradoksu” adıyla girmiştir (Ulusoy vd., 2021: 2).

Gibson Paradoksunun günümüzde ortaya çıkış mekanizması ise şöyledir: Merkez bankasının para arzını artırmasıyla önce faiz oranları düşerek kredi talebini artırmakta sonra kredi talebinin artmasıyla faiz oranları tekrar yükselmektedir. Diğer taraftan kredi imkânlarının etkisiyle artan mal ve hizmet talebi dolayısıyla fiyatlar düzeyi yükselmektedir. Böylece hem faiz oranlarının hem de fiyatların yükselerek aynı yönde hareket etmesi Gibson Paradoksunu ortaya çıkarmaktadır (Kofoglu, 2020:184).

Wicksell (1907), Keynes (1930), Sargent (1973) ve Fisher (1930) yaptıkları çalışmalarda Gibson paradoksunda nedensellik yönünün faiz oranından enflasyon oranına mı yoksa enflasyon oranında faiz oranına mı olduğu konusunda birlik sağlayamamışlardır. Wicksell (1907) ve Keynes (1930) nedensellik yönünün faiz oranından enflasyona doğru olduğunu iddia etmişlerdir. Fisher (1930) ise bu ilişkinin enflasyon oranından faiz oranına doğru olduğunu ileri sürmüştür (Künü vd., 2017:213).

Fisher (1930:399-438)’e göre fiyatlardaki değişimler faiz oranlarına etki etmektedir. Ekonomik birimler “para hayali” etkisinde oldukları için para değerindeki değişimleri zaman ve miktar itibariyle tam olarak ölçememektedirler ve beklenen fiyat değişimleri nominal faiz oranları üzerinde etki etmektedir. Fisher, nominal ve reel faiz konusuna değinerek ve piyasada geçerli olan nominal faiz oranlarının reel tasarruf ve reel yatırımlar tarafından belirlenen reel faiz oranı ile fiyatlar düzeyinde beklenen değişim oranı yani beklenen enflasyon oranından oluştuğunu ileri sürmektedir. Fisher’e göre yüksek fiyatlar düzeyinde nominal faiz oranları yüksek olmakta ve düşük fiyatlar düzeyinde nominal faiz oranları düşük olmaktadır. Buna göre, “yüksek nominal faiz oranları yüksek fiyatlara ve düşük nominal faiz oranları düşük fiyatlara eşlik etmektedir” . Fisher’e göre faiz oranlarındaki değişimler fiyatlardaki değişimler tarafından belirlenmektedir. Buna göre nedensellik ilişkisinin yönü fiyatlardan faizlere doğru olmaktadır (Kofoglu, 2021: 185-186). Fisher göre paranın büyüme oranındaki sürekli bir artış, önce nominal faiz oranlarında bir düşmeye neden olmakta, daha sonra çıktı ve enflasyon artarken faiz oranları da yavaş yavaş yükselmektedir. Uzun dönemde, faiz oranları ekonomideki paranın büyüme oranı ve enflasyonla aynı miktarda artış göstermektedir (Şimşek ve Kadılar, 2006: 99).

Wicksell (1907:216) , Gibson Paradoksunu banka faiz oranının doğal faiz oranına uyarlanması süreci ile ilişkiyi açıklamaktadır. Banka kredi faiz oranı doğal orandan daha düşük seviyede iken, sermayenin mârjinal verimliliğinin piyasa faiz oranından daha fazla olacağını, bu nedenle kredi talebinde meydana gelen artıştan dolayı fiyat düzeyinin düşmeyeceğini, doğal orana uyarlanma sürecinde faiz oranının ve fiyat düzeyinin yükseleceğini belirtmektedir. Banka kredi faiz oranının doğal orandan yüksek olması halinde ise, sermayenin mârjinal verimliliğinin cari faiz oranına göre düşük kalması nedeniyle, kredi talebindeki azalma sonucu faiz oranının doğal orana doğru azalırken fiyat düzeyinin de azalacağını, dolayısıyla faiz oranı ile fiyatlar genel düzeyinin aynı yönde hareket edeceğini belirtmektedir (Bakkal, 2021: 227).

Keynes(1930) göre sermaye stoğundaki artışın doğal faiz oranı üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır. Sermaye stoğundaki değişimler, sermayenin mârjinal verimliliğini etkileyerek yatırım fonksiyonunun kaymasına neden olur. Yatırım düzeyi değiştiğinde ise doğal faiz oranı değişir. Mal piyasasında bozulan dengeyi sağlayabilmek için piyasa faiz oranının doğal faiz oranına eşitlenmesi gerekir. Wicksell’den farklı olarak Keynes’te piyasa faiz oranının yapışkan olması nedeniyle dengenin gecikmeli olarak sağlanması söz konusudur. Bu nedenle banka rezervlerindeki değişim faiz oranını uzun dönemde etkilerken kısa dönemde fiyatlarda da değişim gözlenir. Wicksell-Keynes Gibson paradoksunu para çarpanına dayalı bir teorik çerçeve üzerinden açıklarken faiz oranından fiyat düzeyine doğru tek yönlü bir pozitif ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır (Özdemir ve Yıldırım, 2018: 29). Wicksell(1907) göre ekonomide kredi faizi ile sermayenin karlılık oranı arasında fark olunca fiyatlar genel düzeyi

değişmektedir. Keynes (1930) göre kredi arzının yetersiz olduğu durumda, kredi faizi ile sermayenin karlılık oranlarında yaşanan değişimler talebi artırarak fiyatları yükseltici etki etmektedir. Wicksell-Keynes'e göre Gibson paradoksunun geçerliliği faiz oranından enflasyon oranına doğru olmaktadır. Kısacası, Fisher Modelinde değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı enflasyondan faiz oranına doğrudur önermesinin aksine Wicksell- Keynes Modelinde değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı faiz oranlarından enflasyona doğrudur (Altunöz, 2020: 158).

2005 yılında Goldman Sachs, nüfusu oldukça yüksek düzeyde olan on bir ülkeyi aynı sınıflandırmaya dâhil ederek "Next 11 (Gelecek 11)" ya da N-11 biçiminde ifade etmiştir. Bu sınıflandırmaya dâhil olan ülkeler Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran, Güney Kore, Meksika, Nijerya, Pakistan, Filipinler, Türkiye ve Vietnam olarak belirlenmiştir. Bu ülkelerin hepsinde nüfusun oldukça yüksek düzeyde olduğu dikkat çekmektedir. 2000-2010 döneminde yenedünya ekonomik düzeni oluşmaya başlamıştır. 2000'li yılların ortalarına gelirken dünya devi olarak ifade edilen Amerika gibi ülkelerin yaşamış olduğu ekonomik durgunluk sonrasında özellikle gelecek on bir (G-11) ülkelerinin dikkat çekmeye başladığı, yükselen piyasalar olarak nitelendirildiği gözlenmiştir (Cinel, 2021: 961). Goldman Sachs, N-11 ülkelerini G-7 ülkelerine rakip, BRIC benzeri ülkeler olarak tanımlamıştır. Bu gruptaki ülkeler, gelişmişlik düzeyleri, kentleşme oranı, nüfus büyüklüğü, pazar gelişimi ve yatırımcı odaklı olmaları gibi özelliklerine bakılarak dahil edilmiştir (Alonaizi ve Gadhoun, 2017: 53, Arıca ve Koyuncu, 2022: 18).

Çalışmanın amacı, Next-11 olarak ifade edilen Türkiye'nin de yer aldığı ülkelerde Gibson Paradoksunun geçerliliği Fisher ve Wicksell-Keynes modelleri kapsamında araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda girişi takiben literatürde yer alan bazı çalışmaların özeti verilmiştir. Sonraki bölümde veri seti, yöntem ve bulgular sunulmuş olup, son olarak sonuç ve değerlendirme yer almıştır.

2.LİTERATÜR ÖZETİ

Enflasyon ile faiz arasındaki ilişki literatürde Gibson Paradoksu olarak yer almaktadır. Gibson Paradoksunu göre, fiyatlar genel düzeyi ile faiz oranı arasında pozitif yönlü ilişki vardır. Fisher (1930), Shiller ve Siegel (1977) ve benzeri çalışmalarda pozitif yönlü ilişkinin enflasyondan faiz oranına doğru olduğu öne sürülürken (Fisher modeli), Wicksell (1907), Keynes (1930), Sargent (1973) ve benzeri çalışmalarda ise faiz oranından enflasyona doğru ilişkinin olduğu (Wicksell-Keynes modeli) vurgulanmıştır. Gibson paradoksunun varlığı kabul eden çalışmalar arasında tam bir görüş birliği sağlanmamıştır.

Literatürde enflasyon (fiyatlar genel düzeyi) ile faiz oranı arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu ileriye süren Gibson Paradoksunun (1923) geçerliliğini araştıran yerli ve yabancı birçok çalışma mevcuttur. Fisher (1930), Shiller ve Siegel (1977), Lee ve Petrucci (1986), Hanngsen (2004) ve benzeri çalışmalarda pozitif yönlü ilişkinin enflasyondan faiz oranına doğru olduğu öne sürülürken (Fisher görüşü), Wicksell (1907), Keynes (1930), Sargent (1973), Barsky ve Summers (1988), Chadha ve Pearlman (2014) ve benzeri çalışmalarda ise faiz oranından enflasyona doğru ilişkinin olduğu (Wicksell-Keynes görüşü) vurgulanmıştır. Gibson paradoksunun varlığı kabul eden çalışmalar arasında tam bir görüş birliği sağlanmamıştır. Çalışmaların bir kısmı, Gibson Paradoksu kapsamında Fisher modeli (enflasyon oranından faiz oranına doğru) destekler iken; diğerleri ise Wicksell- Keynes modeli (faiz oranından enflasyon oranına doğru) pozitif yönlü ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Bazı çalışmalar (Corbae ve Quliaris (1989), Cochran (1997), Serletis ve Zestos (1999), Atkins ve Serletis (2003), vb.) negatif ilişki olduğunu veya ilişki olmadığını ileriye sürmüştür. Literatürde Gibson Paradoksunun geçerliliği inceleyen ampirik çalışmalar oldukça fazladır. Ancak literatürde Next 11 ülkeleri için Gibson paradoksunun geçerliliği araştıran çalışmalar sınırlı sayıdadır. Çalışmanın kapsamı gereği, Next 11 ülkeleri için Gibson paradoksunun geçerliliği tek ülke veya ülkeleri çalışan çalışmalar incelenerek 2000 yılı sonrası bazı çalışmaların literatür özeti Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Literatür Özeti

Yazar(lar)	Ülke(ler)	Dönem	Yöntem	Bulgu
Nezhad ve Zarea (2007)	İran	1959-2002	ARDL, Toda Yamamoto	Gibson Paradoksu geçerli

Yazar(lar)	Ülke(ler)	Dönem	Yöntem	Bulgu
				(Wicksell-Keynes)
Yamak ve Tanrıöver (2007)	Türkiye	1990-2006	ARDL	Gibson Paradoksu geçerli (Wicksell-Keynes)
Şimşek ve Kadılar (2008)	Türkiye	1987-2004	ARDL	Gibson Paradoksu geçerli (Fisher)
Yılcı (2009)	Türkiye	1989:01-2008:01	Engle-Granger Eşbütünleşme	Gibson Paradoksu geçersiz (Fisher)
Tanrıöver ve Yamak (2015)	Türkiye	1990-2014	ARDL	Gibson Paradoksu geçerli (Fisher)
Alimi ve Ofonyelu (2013)	Nijerya	1970-2011	Johansen Eşbütünleşme, Toda-Yamamoto	Gibson Paradoksu geçerli
Ogbonna (2014)	Nijerya	1970-2012	ADL Eşbütünleşme	Gibson Paradoksu geçerli (Fisher)
Dehghani, Salehi ve Asfiji (2015)	İran	1978-2013	ARDL	Gibson Paradoksu geçerli (Fisher)
Künü, Başar ve Bozma (2017)	Gelişmiş, Gelişmekte Olan Ülkeler	1992-2013 2000-2013	Dumitrescu-Hurlin Panel nedensellik	Gibson Paradoksu geçerli (Fisher). Ülke bazında Filipinler, Vietnam, Mısır, Pakistan, Gibson Paradoksu (Wicksell-Keynes).
Tıraşoğlu (2018)	Türkiye, Nijerya, Endonezya, Meksika	1990-2017	Eşik değerli ADL Eşbütünleşme Testi	Gibson Paradoksu geçerli (Fisher)
Biçen (2019)	Türkiye, Güney Afrika, Brezilya, Şili, Endonezya, Macaristan	2000-2016	SUR (Zellner)	Gibson Paradoksu geçerli (Fisher ve Wicksell-Keynes)
Kannangara, Chandrarathne ve Jayasundara (2020)	Güney Asya Ülkeleri	2005-2015	Panel Veri Analizi	Ülke bazında Gibson Paradoksu geçerli (Wicksell-Keynes) Bangladeş, Sri Lanka, Butan); Nepal ve Pakistan (faiz oranı-enflasyon negatif ilişki)

Yazar(lar)	Ülke(ler)	Dönem	Yöntem	Bulgu
Kofoğlu (2020)	Türkiye	1965-2017	ARDL, Toda-Yamamoto	Gibson Paradoksu geçerli (Fisher ve Wicksell-Keynes)
Baktemur (2020)	G7 ve Gelişmekte Olan Ülke	1999-2017	Kao Eşbütünleşme, Granger	Gibson Paradoksu geçerli (Fisher ve Wicksell-Keynes)
Altunöz (2020)	Türkiye	1995-2019	ARDL	Gibson Paradoksu geçerli (Fisher ve Wicksell-Keynes)
Atgür (2021)	Türkiye	2004-2020	Johansen Eşbütünleşme	Gibson Paradoksu geçerli (Fisher)
Ulusoy, Yılmaz ve Ünal (2021)	Türkiye	1978-2019	ARDL	Gibson Paradoksu geçerli (Fisher ve Wicksell-Keynes)

3. VERİ SETİ, EKONOMETRİK YÖNTEM VE BULGULAR

3.1. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada, Next 11 ülkeleri için 2004-2021 dönemi Gibson Paradoksunun geçerliliği Fisher ve Wicksell-Keynes modelleri kapsamında araştırılması amaçlanmıştır.

Çalışmada kullanılan değişkenlere ait bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Veri Seti

Değişkenler	Kısaltması	Açıklaması	Kaynak
Enflasyon Oranı	ENF	Tüketici Fiyat Endeksindeki Değişim Oranı	Dünya Bankası (World Bank Open Data)
Faiz Oranı	F	Mevduat faiz oranı (%)	Dünya Bankası (World Bank Open Data)

Fisher ve Wicksell-Keynes modellerinin ampirik olarak tahmin edilebilir formu (1) ve (2) nolu denklemdeki gibi ifade edilmektedir.

$$F_t = \alpha + \beta ENF_t + \varepsilon_t$$

(1) Fisher Modeli

$$ENF_t = \alpha + \beta F_t + \varepsilon_t$$

(2) Wicksell-Keynes Modeli

Enflasyon ile faiz oranı arasındaki pozitif yönlü ilişkiyi ileriye süren Gibson Paradoksunun Next 11 ülkeleri için geçerliliğini araştırmada Panel PMG/ARDL yönteminden yararlanılmıştır.

Pesaran vd. (1999) tarafından geliştirilen Panel PMG/ARDL yönteminde Fisher ve Wicksell-Keynes modelleri kapsamında ENF ile F arasındaki ilişkiyi tahmin etmek oluşturulan ARDL modelleri (3) ve (4) nolu denklemlerde ifade edilmiştir.

$$\Delta \ln F_{it} = \beta_0 + \sum_{j=1}^m \alpha_1 \Delta \ln F_{i,t-j} + \sum_{j=0}^n \alpha_2 \Delta \ln ENF_{i,t-j} + \beta_1 \ln F_{i,t-1} + \beta_2 \ln ENF_{i,t-1} + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

$$\Delta \ln ENF_{it} = \gamma_0 + \sum_{j=1}^m \delta_1 \Delta \ln ENF_{i,t-j} + \sum_{j=0}^n \delta_2 \Delta \ln F_{i,t-j} + \theta_1 \ln ENF_{i,t-1} + \theta_2 \ln F_{i,t-1} + \varepsilon_{i,t} \quad (4)$$

(3) ve (4) nolu denklemlerde m ve n gecikme sayılarını, β_0 ve γ_0 sabit terimleri, β_1 , β_2 ve θ_1 , θ_2 uzun dönem; α_1 , α_2 ve δ_1 , δ_2 kısa dönem katsayıları, Δ fark operatörünü, $\varepsilon_{i,t}$ hata düzeltme terimini temsil etmektedir. Modelde $i=1,2,\dots,N$ paneldeki birimleri(ülke), $t=1,2,\dots,T$ zaman boyutunu ifade etmektedir.

Kısa dönemli ilişkiyi gösteren Hata Düzeltme modelleri (5) ve (6) nolu denklemlerde gösterilmektedir.

$$\Delta \ln F_{it} = \beta_0 + \sum_{j=1}^m \alpha_{1i} \Delta \ln F_{i,t-j} + \sum_{j=0}^n \alpha_{2i} \Delta \ln ENF_{i,t-j} + \pi_i ECT_{i,t-1} + \varepsilon_{i,t} \quad (5)$$

$$\Delta \ln ENF_{it} = \gamma_0 + \sum_{j=1}^m \delta_{1i} \Delta \ln ENF_{i,t-j} + \sum_{j=0}^n \delta_{2i} \Delta \ln F_{i,t-j} + \pi_i ECT_{i,t-1} + \varepsilon_{i,t} \quad (6)$$

(5) ve (6) nolu denklemlerde $ECT_{i,t-1}$ ve π_i sırasıyla hata düzeltme terimi ve katsayısını ifade etmektedir. π_i hata düzeltme terimine ait katsayı, kısa dönemde sapmasızlık olması durumunda modelin ne kadar sürede uzun dönem dengesine geri döneceği hakkında bilgi veren katsayıdır. π_i hata düzeltme terimine ait katsayının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir.

3.2. Bulgular

Enflasyon ile faiz oranı arasındaki ilişkiyi Panel PMG/ARDL yöntemi ile tahmin etmeden önce yatay kesit bağımlılık, homojenlik, birim kök ön testleri yapılmıştır.

(1) ve (2) nolu denklemlerde ifade edilen Fisher ve Wicksell-Keynes modelleri Panel PMG/ARDL yöntemi ile Model 1 ve Model 2 olarak ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Model 1 Fisher; Model 2 Wicksell-Keynes modeli temsil etmektedir.

Paneli oluşturan yatay kesit birimler arasında korelasyon (yatay kesit bağımlılığı) var olup olmadığını ortaya koyan Breusch-pagan LM, Pesaran LM, Baltagi-Feng ve Kao LM, Pesaran CD yatay kesit bağımlılık testleri yapılmış olup, Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları

Yatay-Kesit Bağımlılık Testleri	ENF		F	
	Test İstatistiği	P (olasılık) değeri	Test İstatistiği	P (olasılık) değeri
Breusch-Pagan-LM	147.123	0.00	166.68	0.00
Pesaran-LM	8.78	0.00	10.64	0.00
Baltagi-Feng ve Kao LM	8.46	0.00	10.32	0.00
Pesaran-CD	5.09	0.00	1.99	0.03

Yatay kesit bağımlılık testlerinin H_0 sıfır hipotezi yatay kesit bağımlılığı yoktur, H_a alternatif hipotezi ise yatay kesit bağımlılığı vardır şeklindedir. Tablo 3 incelendiğinde bütün test sonuçlarına ait olasılık değerlerinin %5'ten küçük olduğu ve yatay kesit bağımlılığı olduğu görülmektedir.

Tahmin edilen modelde birimler yatay kesit bağımlılığı belirlendikten sonra, modelin eğim parametlerinin birimlere göre homojen mi heterojen mi olup olmadığını sınamak için Hsiao (1986) homojenlik testi uygulanmıştır. Hsiao (1986) homojenlik testinde H_1 (sıfır hipotezi: panel homojen; alternatif hipotezi: H_2); H_2 (sıfır hipotezi: H_3 ; alternatif hipotezi: panel heterojen); H_3 (sıfır hipotezi: panel homojen; alternatif: panel kısmi heterojen) olmak üzere üç hipotez testi tahmin edilerek homojenlik testi yapılmaktadır. Hsiao (1986) homojenlik testi sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Hsiao Homojenlik Testi Sonuçları

Model	<i>Model 1 (F=f(ENF))</i> (Fisher)		<i>Model 2 (ENF=f(F))</i> (Wicksell-Keynes)	
	F istatistiği	P değeri	F istatistiği	P değeri
H_1	35.370	0.000	11.368	0.000
H_2	3.211	0.008	5.692	0.000
H_3	60.353	0.000	13.610	0.000

Tablo 4’te verilen Hsiao homojenlik sonuçlarına göre her üç hipotezde alternatif hipotez reddedilmekte olup, modellerde heterojenlik tespit edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığı altındaki heterojenliği savunan bir birim kök testini yapıp değişkenlerin durağan olduğu seviyenin tespit edilmesi gerekmektedir.

Next 11 ülkeleri için değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik varlığı nedeniyle Pesaran CIPS ikinci nesil panel birim kök testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Pesaran CIPS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzye		1.Farkında	
	Sabitli	Sabitli+Trendli	Sabitli	Sabitli+Trendli
	Z[t-bar]	Z[t-bar]	Z[t-bar]	Z[t-bar]
ENF	-2.11	-2.64	-4.40*	-3.93*
F	-1.81	-2.52	-3.28*	-3.24*

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Pesaran CIPS düzey ve fark kritik değerleri Sabitli model için %1 (-2.60), %5 (-2.34), %10 (-2.21); Sabitli+trendli model için %1 (-3.19), %5 (-2.89), %10 (-2.74).

Tablo 5’te yer alan birim kök testi sonucuna göre; enflasyon ve faiz oranı değişkenlerinin birinci farkında I(1) durağan olduğu belirlenmiştir.

Next 11 ülkeleri için Gibson Paradoksunun geçerliliği; (1) ve (2) nolu denklemlerde ifade edilen Fisher ve Wicksell-Keynes modelleri kapsamında Panel PMG/ARDL yöntemi ile Model 1 ve Model 2 olarak ayrı ayrı tahmin edilmiş olup, Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Panel PMG/ARDL Tahmin Sonuçları

Model	<i>Model 1 (F=f(ENF)) (Fisher) ARDL(1,2)</i>			<i>Model 2 (ENF=f(F)) (Wicksell-Keynes) ARDL(2,2)</i>		
	<i>Uzun Dönem Tahmin Sonuçları</i>			<i>Uzun Dönem Tahmin Sonuçları</i>		
<i>Bağımsız Değişkenler</i>	Katsayı	t istatistiği	P değeri	Katsayı	t istatistiği	P değeri
ENF	0.78	13.34	0.00			
F				1.03	13.80	0.00
	<i>Kısa Dönem Tahmin Sonuçları</i>			<i>Kısa Dönem Tahmin Sonuçları</i>		
<i>Değişkenler</i>	<i>Katsayı</i>	<i>t istatistiği</i>	<i>P değeri</i>	<i>Katsayı</i>	<i>t istatistiği</i>	<i>P değeri</i>
ECT(-1)	-0.18	-3.10	0.02	-0.41	3.02	0.00
ENF	0.11	1.25	0.20			
F				0.56	2.20	0.02
<i>PMG Hausman Testi Sonuçları</i>						
Model	Model 1			Model 2		
Tahminci	Ki Kare Değeri		P değeri	Ki Kare Değeri		P değeri
MG,PMG	2.32		0.31	3.44		0.17

Not: Case 2 (Restricted Constant+no trend)

Tablo 6'da görüldüğü gibi, Panel PMG/ARDL tahmin sonuçlarına göre, Next 11 ülkeleri için ENF ile F arasında uzun dönemde karşılıklı pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. F değişkeninin bağımlı, ENF değişkeninin bağımsız olarak yer aldığı tahmin edilen Model 1 analiz sonucuna göre, ENF (enflasyon oranı) değişkeninde meydana gelen bir birim artış faiz oranını 0.78 birim kadar artırmaktadır. ENF değişkeninin bağımlı, F değişkeninin bağımsız olarak yer aldığı tahmin edilen Model 2 analiz sonucuna göre F(faiz oranı) değişkeninde meydana gelen %1'lik artış enflasyon oranını %1.03 kadar artırmaktadır.

Kısa dönemde, her iki model için hata düzeltme katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Model 1 için -0.18 iken Model 2 için -0.41'dir. Next 11 ülkelerinde meydana gelen dengesizliklerin sonraki dönemde Model 1 ve Model 2 için sırasıyla %0.18 ve %0.41 kadarının düzeleceğini göstermektedir. Değişkenlere ait kısa dönem katsayılar incelendiğinde Model 1 için ENF değişkenine ait katsayının ise pozitif ve istatistiksel olarak anlamsız; Model 2 için F değişkenine ait katsayının pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Ayrıca modellerin tahmininde Mean Group(MG) ile Pooled Mean Group(PMG) tahmincilerinin hangisinin model için daha etkin ve tutarlı olduğunu test eden Hausman test sonuçlarında Tablo 6'da verilmiştir. Hausman testi sonucuna göre olasılık değerleri 0.10 dan büyük olduğu; PMG tahmincisinin daha etkin ve tutarlı (H_0 hipotezinin reddedilemediği) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 7. Next 11 Ülkelerine ait Panel PMG/ARDL Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları (Kısa Dönem Katsayıları)

	<i>Model 1 (F=f(ENF))</i> <i>(Fisher)</i> <i>ARDL(1,2)</i>			<i>Model 2 (ENF=f(F))</i> <i>(Wicksell-Keynes)</i> <i>ARDL(2,2)</i>		
	Kısa Dönem Katsayısı			Kısa Dönem Katsayısı		
Ülkeler	Katsayı	t istatistiği	P değeri	Katsayı	t istatistiği	P değeri
Bangladeş	-0.20	-1.08	0.29	0.47	0.97	0.34
Endonezya	0.33	1.73	0.11	1.48	4.13	0.00
Filipinler	0.05	0.36	0.71	-0.86	-1.74	0.11
Güney Kore	-0.14	-1.15	0.27	0.87	1.33	0.20
Meksika	0.35	0.78	0.44	0.10	0.48	0.63
Mısır	0.11	1.24	0.23	1.62	2.60	0.02
Nijerya	-0.02	-0.11	0.91	-0.52	-1.25	0.23
Pakistan	0.05	0.49	0.62	0.74	1.61	0.13
Türkiye	0.77	4.86	0.00	0.78	4.51	0.00
Vietnam	0.05	0.48	0.68	1.67	2.95	0.01
İran	-0.09	-0.10	0.91	-0.12	-0.13	0.90

Tablo 7’de, ülke (yatay kesit-birim) bazda, her bir Next 11 ülkesi için tahmin edilen hata düzeltme modelinden elde edilen kısa dönem katsayıları yer almaktadır. Panel PMG/ARDL kısa dönem ülke katsayıları incelendiğinde Endonezya, Mısır, Türkiye ve Vietnam’da Model 2 için enflasyon ile faiz oranı arasındaki ilişkiyi gösteren katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer bir ifadeyle Endonezya, Mısır, Türkiye ve Vietnam ülkeleri için faiz oranındaki artışların enflasyon oranını artırdığı söylenebilir. Ayrıca Model 1 için Türkiye’ye ait kısa dönem katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Türkiye ekonomisi için faiz oranının enflasyon oranını arttırdığı gibi enflasyon oranı da faiz oranını artırmaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada Next 11 ülkeleri için literatürde çok tartışılan Gibson Paradoksunun hem Fisher modeli (Model 1) hemde Wicksell-Keynes modeli (Model 2) bakımından geçerliliği araştırılmıştır. 2004-2021 dönemi enflasyon oranı ve faiz oranı değişkenleri kullanılarak Panel PMG/ARDL analizi yapılmıştır. Panel PMG/ARDL tahmini sonucuna göre, Next 11 ülkelerinde Model 1 ve Model 2 için uzun dönemde enflasyon oranı ile faiz oranı arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Next 11 ülkeleri için uzun dönemde enflasyon oranının faiz oranını arttırdığı gibi faiz oranı da enflasyon oranını artırmaktadır. Kısa dönemde ise faiz oranına ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı iken enflasyon oranına ait katsayı pozitif fakat istatistiksel olarak anlamlı değildir. Next 11 ülkeleri için kısa dönemde faiz oranı enflasyon oranını artırmaktadır. Model 1 ve Model 2 olarak tahmin edilen Panel PMG/ARDL analiz sonuçlarından elde edilen bulgulara göre; Next 11 ülkelerinde kısa ve uzun dönemde enflasyon ile faiz oranı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Faiz oranının enflasyonu arttırdığı gibi enflasyon oranının da faiz oranını pozitif yönlü etkilemektedir. Next 11 ülkeleri için yapılan panel analizi sonucuna göre Gibson Paradoksunun hem Fisher hemde Wicksell-Keynes görüşleri bakımından geçerli olduğu tespit edilmiştir. Kısa dönemde ülke (birim) bazında katsayılar incelendiğinde, Türkiye, Vietnam, Mısır ve Endonezya için enflasyon ve faiz oranı arasındaki ilişki pozitif ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Gibson Paradoksu, Vietnam, Mısır ve Endonezya ülkesinde Wicksell-Keynes modeli açısından geçerli iken, Türkiye için her iki model açısından var

olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bulgular, literatürde verilen Next 11 ülkeleri için yapılan zaman serisi veya panel çalışmalarından elde edilen analiz sonuçlarını desteklemektedir.

Gibson Paradoksunun her iki model açısından geçerliliği; özellikle yüksek nüfus payına sahip Next 11 ülkelerinde tüketimin üretimden daha baskın olmasından dolayı talep enflasyonun sebep olduğu faiz artışları ile yabancı sermaye girişi sağlamak adına uygulanan yüksek faiz politikaları, artan ithalat bağımlılığı gibi nedenlerden kaynaklıdır. Çünkü talep enflasyonu nedeniyle artan fiyatlar faiz oranlarının artmasına neden olarak finansman maliyetlerini arttırmaktadır. Artan maliyetler fiyatları artırarak enflasyona sebep olmaktadır. Ayrıca cari açığı finanse etmek için sermaye girişi sağlamak adına yüksek tutulan faizler fiyatların artmasına neden olarak enflasyonist baskı yaratmaktadır. Bu durumlar ülke ekonomilerinde faiz-enflasyonist sarmalın artmasına neden olarak ülkelerin makroekonomik hedeflerini özellikle ekonomik istikrar başarısını olumsuz etkilemektedir.

Sonuç olarak, dünya üretim ve tüketiminde sahip olduğu yüksek nüfustan dolayı önemli yeri olan; gelecekte ekonomik, siyasi, sosyal ve birçok alanda gelişme potansiyeli olan Next 11 ülkeleri için uygulanacak politikaların başarısı önem arz etmektedir. Bu nedenle Next 11 ülkelerinde makroekonomik hedefleri gerçekleştirmek için uygulanacak politikalarda enflasyon ile faiz oranı arasındaki pozitif yönlü etkileşim dikkate alınmalıdır. Next 11 ülkeleri için enflasyon sorununun çözümünde faiz oranının rolünün yok sayılmaması uygulanacak parasal politikalarında başarısını artıracaktır. Bununla birlikte Next 11 ülkeleri için uygulanacak politikalarda uzun vadeli yabancı sermaye girişlerini destekleyen, yabancı sermaye bağımlılığını azaltan ve üretken sektörlerle yönelik ihracat faaliyetlerini teşvik eden, araştırma-geliştirme faaliyetlerini, teknolojik yenilikleri artıran, ithal girdilerine bağımlılığı azaltan dış ticaret politikalar uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Alimi, S.R. & Ofonyelu, C.C. (2013). Toda-Yamamoto Causality Test Between Money Market Interest Rate and Expected Inflation: The Fisher Hypothesis Revisited. *European Scientific Journal*, 9(7), 125-142.
- Alonaizi, B. R. & Gadhoun, Y. (2017). The Next11: Emerging Investment Market, 1st International Conference on Advanced Research, 978-0-995398-016.
- Altunöz, U. (2020). Faiz Haddi-Enflasyon İlişkisi ve Türkiye'de Gibson Çelişkinin Analizi: Keynes-Wicksell ve Fisher Örneği. *Sayıştay Dergisi*, (118), 153-178.
- Arıca, F. & Koyuncu, G. (2022). Türkiye'nin Next-11 Ülkeleriyle Gerçekleştirdiği Dış Ticaretin Genişletilmiş Çekim Modeli İle İncelenmesi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 17 (1) , 17-26.
- Atgür, M.& Altay, O. (2015). Enflasyon ve Nominal Faiz Oranı İlişkisi: Türkiye Örneği (2004-2013). *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 521-533.
- Atkins, F.J. & Serletis, A. (2003). Bounds Tests of the Gibson Paradox and the Fisher Effect: Evidence from Low-Frequency International Data. *Manchester School*, 71 (6), 673-679.
- Bakkal, H. (2021). Türkiye'de Gibson Paradoksunun Geçerliliği: Maki Eşbütünleşme Testi. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 6(2), 226-235.
- Baktemur, F.İ. (2020). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Enflasyon ve Faiz Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(3), 149-158.
- Barsky, R.B. & Summers, L.H. (1988). Gibson Paradox and the Gold Standard. *Journal of Political Economy*, 96 (3), 528-549.
- Biçen, Ö. (2019). The Relationship Between Nominal Interest Rate and Inflation Rate: An Analysis on the Validity of the Gibson Paradox. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 35, 193-201.
- Chadha, J.S. & Pearlman, M. (2014). Was the Gibson Paradox for Real? A Wicksellian Study of the Relationship between Interest Rates and Prices. *Financial History Review*, 21(2), 139-163.

- Cinel, A. E. (2021). Yeni Dünya Ekonomik Düzeni-G-11 Ülkeleri. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt- Sayı: 14(3), 961-977.
- Cochran, J. (1997). Replicating Gibson: Or, A Pair of Dummies Does not Beata Paradox. *GMU Economics Department Working Paper Series*, WPE:99-10,1-21.
- Corbae, D. & Ouliaris, S. (1989). A Random Walk Through The Gibson Paradox. *Journal of Applied Econometrics*, 4(3), 295-303.
- Dehghania,Z., Salehi, N. & Asfiji, M. , N. (2015). Gibson Paradox Analysis in Iran Economic. *International Journal of Modern Mathematical Sciences*, 13(4), 442- 448,
- Fisher, I. (1930), **The Theory of Interest**, New York: Macmillan.
- Gibson, A.H. (1923). The Future Course of High Class Investment Values. *Banker's Magazine* (London), 115, 15-34.
- Hannsgen, G. (2004). Gibson's Paradox, Monetary Policy, and the Emergence of Cycles. *The Levy Economics Institute of Bard College, Working Paper*, No. 448, pp. 1-21.
- Hsiao, G. (1986). **Analysis of Panel Data**, England, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kannangara, V., Chandrarathne, U. & Jayasundara, D. (2020). Short Term Nominal Interest Rate as a Predictor of Expected Inflation: Evidence from South Asian Countries. *NSBM Journal of Management*. 06. 56-76. 10.4038/nsbmjm.v6i1.53.
- Keynes, J.M. (1930), **A Treatise on Money**, Volume II, London: Macmillan.
- Kofoğlu, İ. H. (2020). Gibson Paradoksu: Türkiye Örneği. *İktisadi ve İdari Bilimlerde Güncel Araştırmalar*, Ivpe, 183-2001.
- Künü, S., Bozma, G. & Başar, S. (2017). Gibson Paradoksunun Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Geçerliliğinin Araştırılması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19/1, 211-222.
- Lee, C.-W. J. & Petruzzi, C. R. (1986). The Gibson Paradox and Monetary Standard. *Review of Economics and Statistics*, 68,189-196.
- Nezhad, M.Z. & Zarea, R. (2007). Investigating the Causality Granger Relationship Between the Rates of Interest and Inflation in Iran. *Journal of Social Science*, 3(4), 237-244.
- Ogbonna, B. C. (2014). Testing for Gibson's Paradox: Evidence From Nigeria. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5(4), 157-163.
- Özdemir, M. & Yıldırım, S. (2018). Fiyat Düzeyi ve Faiz Oranı: Gibson Paradoksu Türkiye Ekonomisi için Geçerli (mi)? *Maliye Dergisi*, 174:26-47.
- Pesaran, M., Shin, Y. & Smith, R., P. (1999). Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panels. *Journal of the American Statistical Association*, 94(446), 621-634.
- Sargent, T.J. (1973). Interest Rates and Prices in the Long Run: A Study ofthe Gibson Paradox. *Money, Credit and Banking*, 5, 385-449.
- Serletis A., & Zestos, G. (1999). On The Gibson Paradox. *Review Of International Economics*, 7(1), 117-125.
- Shiller, R. J. & Siegel, J. J. (1977). The Gibson Paradox and Historical Movements in Real Interest Rates. *The Journal of Political Economy*, 85(5), 891-907.
- Şimşek, M. & Kadılar, C. (2008). Gibson Çelişkisinin Türkiye Verileri ile Analizi. *Kırız-Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), 115-127.
- Ulusoy, A., Yılmaz, H., & Ünal, H., (2022). Türkiye'de Gibson Paradoksunun Fisher Etkisi Bağlamında Ele Alınması (1978-2019 Dönemi). *Maliye Dergisi*, 181, 1-18.

- Tanrıöver, B. & Yamak, N. (2015). Nominal Faiz Oranı-Genel Fiyat Düzeyi İlişkisinin Gibson Paradoksu Çerçevesinde Analizi, *Maliye Dergisi*, 168, Ocak-Haziran, 186-200.
- Tıraşoğlu, M. (2018). Fisher Hipotezinin MINT Ülkeleri için İncelenmesi: Eşik Değerli ADL Eşbütünlük Testi. *I. Ekonometri Ve İstatistik E-Dergisi*, 14(28), 31-43.
- Wicksell, K. (1907). The Influence Of The Rate Of Interest On Prices. *The Economic Journal*, 17 (66), 213-220.
- Yamak, N. & Tanrıöver, B. (2007). Türkiye’de Nominal Faiz Oranı-Genel Fiyat Düzeyi İlişkisi: Gibson Paradoksu. 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Yılancı, V. (2009). Fisher Hipotezinin Türkiye için Sınanması: Doğrusal Olmayan Eşbütünlük Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4), 205-213.

Presentation ID / Sunum No:8

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0003-1899-8967

| 168

Aristoteles'in Bilfiil/faal Akıl Teorisi: Mümkün Bir Sorgulama

Doç.Dr. Şenol Korkut¹

¹Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ÖZET: Aristoteles aklı öncelikle teorik ve pratik yönlerine ayırmıştır. Aklın teorik yönünü ise bilkuvv ve bilfiil boyutları ile incelemiştir. Aristoteles Ruh Üzerine III 5'te aklın bilfiil yönünü tetkik etmiştir. Aristoteles bu bölümde aklı ayrılabilir, etkilenimsiz, karışmamış, sürekli bilfiil, ölümsüz ve sonsuz gibi niteliklerle teçhiz etmiştir. Ayrıca Aristoteles bu bölümde aklı bilkuvv renkleri bilfiil yapan ışık ve sanatkarın sanatın maddesinde etkin olması gibi benzetmeler kullanarak tarif etmiştir. Aristoteles'in bu bölümde aklın niteliklerine dair sergilediği bilgiler, bilfiil/faal aklın psiko-epistemolojik yetkinliği ve ontolojik statüsü bakımından oldukça çetrefil yorumların doğmasına sebep olmuştur. Gerek Hellenistik dönem ve Ortaçağ yorum tarzları, gerekse modern dönemde yapılan çalışmalardan yola çıkarak, Ruh Üzerine III 5'e yönelik dört ayrı yorum geleneğinden bahsetmek mümkündür. Bunlar Tanrısal yorum geleneği, insanî yorum geleneği, sosyal yorum geleneği ve içeriksel (kapsayıcı) yorum geleneğinden müteşekkildir. Bu makale ilgili yorum geleneklerinin ilgili nitelikler üzerindeki görüşlerini kısmen tetkik etmiştir. Makale nihai olarak Ruh Üzerine III 5'te sergilenen aklın nitelikleri ile düşünsel yaşam (theoria yaşamı) arasındaki ilişkiye odaklanarak, Tanrısal yorum ve insanî yorum arasında bir sentez arayışı gerçekleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Bilkuvv Akıl, Bilfiil Akıl, Ruh Üzerine, Düşünsel Yaşam/theoria Yaşamı

Aristotle's Theory of Active/agent Intelligence: A Possible Question

ABSTRACT: Aristotle divided intellect (nous) primarily into theoretical and practical aspects. He examined the theoretical aspect of the intellect with its potential and actual dimensions. In Aristotle's De Anima III 5, he examined the agent aspect of the intellect. In this chapter, Aristotle qualified the intellect with qualities such as separable, unaffected, unmixed, constantly active, immortal and infinite. In addition, Aristotle described the agent intellect in this section with the analogy of light, which transforms potential colors into actuality, and the similes of the artist being active in the substance of art. The information that Aristotle presents on the qualities of the agent intellect in this chapter has led to quite complicated interpretations in terms of the psycho-epistemological competence and ontological status of the active mind. On the De Anima III 5 has led to the emergence of four different interpretation traditions in terms of Aristotle's interpretation. These are composed of divine interpretation tradition, human interpretation tradition, social interpretation tradition and content interpretation tradition. This article has partly examined the views of the relevant interpretation traditions on the relevant attributes. Ultimately, the article focused on the relationship between the qualities of the agent intellect in on the De Anima, III 5 and the theoria life. Thus, this study carried out a search for a synthesis between divine interpretation and human interpretation on the basis of theoria life.

Keywords: Aristotles, Potential Intellect, Agent Intellect, de Anima, Theoria Life.

Giriş

Akıl terimi için Antik Yunan Felsefesi'nde kullanılan en genel geçer ve yaygın kavram *noûs*dur. Peters, akıl/*noûs* kavramını, tinsel veya manevî kudret, anlam veya mânâ, gönül, yürek, derûn, derûnî anlayış ve kavrayış kabiliyeti şeklinde tanımlamaktadır (Peters, 2004: 245). Liddell and Scott'un (1996) hazırladığı Grekçe-İngilizce sözlükte ise, bu kelimenin anlam alanları şu şekilde verilmektedir: a) Akıl,

duyumlama ve düşünme ile ilgili olarak duyu ve anlayış. b) Akıl, daha geniş bir biçimde duyu, karar verme ile ilgili olarak kalp. c) Akıl, karar verme, (daha ziyade maksat veya niyet ile ilgili olarak). ç) Mantık, akıl. d) Evrenin etkin ilkesi (Anaksagoras'çı anlamda). e) Aklın etkinliği, düşünce. e) Niyet, plan. f) Duyu.

Aristoteles'te ise akıl/*noûs* şu anlamlara gelmektedir: a) İlk Hareket Ettirici'nin her zaman bilfiil düşünme etkinliği. b) İnsanın düşünmesini sağlayan yeti ve bu düşünmenin kendisi. c) Kanıtlayıcı olmayan bilginin, düşünülmemiş öncülün kavramı. ç) Düşüncenin en yüksek biçimi veya ilkelerin ilkesi (Özcan, 2014: 150). Biz bu makale boyunca, Türkçe'de ilgili kavramın anlam alanını en yakın ve kapsayıcı bir şekilde karşılması hasebiyle "akıl" kelimesini kullanmayı, ayrıca *Ruh Üzerine* III 5'te geçen ve ayrıntılı bir şekilde tetkik edeceğimiz aklın bilfiil yönü için birçok adlandırma şeklinin içinden, genel olarak, "bilfiil/faal akıl" ifadelendirmesini tercih edeceğiz.

Aristoteles nefsin güçlerini beslenme, duyum, tahayyül, düşünme, arzu ve hareket şeklinde altı madde halinde tasnif etmiştir. Bu tasnifte, düşünme yetisinin gücü akıldır. Beslenme ve büyüme dışındaki bütün yetiler akıldan pay almakta yani aklın egemenliğinde çalışmaktadır (Aristoteles, 2000: 91-157, Özturan, 2013: 48). Aristoteles yorumcuları, her ne kadar kendisi bu konuda açık olmasa da, akli genel olarak teorik ve pratik akıl olmak üzere iki başlık altında incelemiştir. Genel varsayım teorik ve pratik akıl ayrımlarından ziyade aklın teorik ve pratik yönü şeklindedir. Ancak bu olgu varlığı veya yokluğu Aristoteles yorumcuları tarafından kıyasıya müzakere edilen faal akıl tartışmaları için de bir yönden geçerli bir yönden de geçersizdir. Çünkü Aristoteles akıl (*noûs*) kelimesini, çoğul olarak kullanmamıştır; bu nedenle Aristoteles'te birbirinden farklı akıl türlerinin olmadığı uzmanların büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmektedir (Özcan, 2014: 153). Ancak biz burada, Türkçe'de daha kolay anlaşılması açısından, mevcut geleneği sürdürerek teorik ve pratik akıl ayrımları temelinde ilgili akılların doğası ve niteliklerini açıklamayı yeğleyeceğiz. Aklın "ilkeleri başka türlü olamayacak nesnelere değerlendirdiğimiz tarafı" olarak açıklanan bölümü teorik akıl, "ilkeleri başka türlü olabilecek nesnelere değerlendirdiğimiz tarafı" ise, pratik akıl işaret etmekte yahut teorik ve pratik yönlerine referans vermektedir (Aristoteles, 1998: 114, Özturan, 2013: 67). Yani akıldaki bilimsel/ilmî yön teorik akıl ifade etmekteyken, değerlendiren yön ise pratik akla işaret etmektedir. Bu haliyle pratik akıl, teorik aklın hizmetindedir.

Aristoteles daha ileri bir aşamada, aklın teorik yanının eylemi olan düşünüp taşınmak ile, pratik yönünün bir eylemi olarak değerlendirmek ve tartmak işlevinin aynı olduğunu, çünkü hiç kimsenin olduğundan başka türlü olamayacak şeyler üzerinde düşünüp taşınmayacağını, her iki yanın da kendine has bir erdeminin olacağını ifade eder (Aristoteles, 1998: 114). Aristoteles teorik aklın ürünü olarak sunduğu teorik ilimlerin konusu ile pratik aklın ürünü olarak sunduğu pratik ilimlerin konularının felsefi incelenmesini, aynı şekilde teorik aklın işlevselliğine bağlar. Şu hâlde ahlâk, siyaset ve ev idaresi gibi pratik ilimler, pratik aklın bir ürünüdür; ancak bu alanların felsefi teması teorik akıl tarafından yapılacaktır (Özturan, 2013: 68, 69). Teorik akıl veya düşünme gücü hayal gücünün üstünde yer almaktadır. Burada düşünme gücünün hem teorik hem de pratik bir zihinsel eylem olduğuna işaret etmek gerekir. Yargılama ve bilim daha ziyade teorik aklın bir işlevi iken, basiret ise pratik aklın bir işlevidir. Keza pratik hikmet her iki aklın iştirakiyle ortaya çıkan bir düşünme işlevi veya hâldir. Önermeler tesis etmek, önermeler arasında ilişki kurmak ve kıyas yaparak akıl yürütmek daha ziyade aklın teorik yönünün bir işlevi, özleri doğrudan kavramak, sezgisel çıkarımlarda bulunmak ve hikmete dair varsayımlarda bulunmak ise aklın pratik yönünün bir etkinliğidir. Ancak bütün bu zihinsel faaliyetler genel olarak akıl kavramının şemsiyesi altındadır, farklı farklı akıl türlerinin bir işlevi değildir. Aristoteles duyum ve hayal gücü ile düşünme gücü arasında kesin ayrımlar yapmasına rağmen, birisi olmadan diğerlerinin de olamayacağını dolayısıyla psiko-epistemik bir işbirliğinde kendi görev alanlarını icra ettiklerini ileri sürmektedir. Yani duyumsuz hayal gücü mümkün değildir ve hayal gücü olmaksızın da tasavvur ve tasdiklerden oluşan bilgiye (ilim) ulaşmak mümkün değildir (Emiroğlu, 2014: 30). Keza aklın sahip olunan bilgileri yeniden düzenleyip-tertip etmesi şeklinde tanımlanan düşünme gücü de zeminine söz konusu yetilerin iş birliği ağını almaktadır. Böylelikle Aristoteles madde-sûret ilişkisi temelinde evrenin her bir ögesine yaydığı süreklilik ve hiyerarşik işbirliği ağını bilgi formlarına da yaymaktadır. Bu sistemde duyumdan tahayyüle, tahayyülden deneye, deneyden akıl yürütmeye, nihayet ondan da akılsalların temasına geçen bir bilgi hiyerarşisi oluşturulmaktadır. Bu hiyerarşinin bütün organları birbirine bağlı şekilde çalışmaktadır (Arslan, 2011: 223, 224).

Aristoteles psikolojisi, zihinsel epistemik yetilerin neden-sonuç ilişkisi içinde çalıştığı, ruha dair bir veriyi ilgili birimlerin beraberce kotardığı şeklinde bir bütünsellik sunmaktadır. Eylem, mutlaka bir epistemik yetinin işleyişine bağlanmakta, yakın işlemin nedeni ise arkasında başka bir epistemik yetinin dürtüsünden veya eyleminden kaynaklanmaktadır. Ancak *Ruh Üzerine* III 5'te, tarif edilen akıl ve nitelikleri söz konusu olduğunda bu mekanizma sekteye uğramaktadır. Aristoteles'e göre insan sadece duyumlayan, hayal eden, düşünen, bilim yapan veya bilgi üreten bir varlık değildir. O aynı zamanda fiilde bulunan bir varlıktır. Fiil yapmak da aynen tefekkür etmek gibi asıl itibariyle ruhun bir etkinliğidir. Ruhun duyumsayan, hayal eden, düşünen ve bilim yapan icraatları genel olarak teorik aklın bir mahsulü, eylem yapan fiilleri ise pratik aklın bir icraatıdır. Şu hâlde arzu, tutku, istek, sevgi ve nefret gibi unsurların temayüz ettiği yön pratik akla izafe edilmektedir. Keza hem teorik bilimle, hem de pratik akıl gücünün bir ürünü olan ahlâk, siyaset ve ev idaresi ilimler teorik aklın düşünsel işlevselliğine izafe edilmektedir. Aristoteles pratik aklın genel olarak arzu gücü ile hareket ettiğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla pratik aklın en temel işlevi olarak eylem yapmanın altında arzu gücü yatmaktadır. Bu manada eylemi teşvik eden ruhsal güç arzudur. Arzu gücünü ise düşünce gücü yönlendirmektedir ki bu da pratik aklın teorik akıl olmaksızın işlevsel olamayacağını göstermektedir. Çünkü bir şeye karşı sevgi veya nefret duymak aynı zamanda düşünme gücüne dair bir tasdik ve inkârı da gerektirmektedir. Yani hem teorik hem de pratik aklımızı ürünlerine ve sonuçlarına sürükleyen güç, ruhtur. Ancak Aristoteles eylemin sadece düşünme gücüyle gerçekleşmeyeceğini de ileri sürmektedir. Buna göre düşünme gücü yapacağımız eylemin iyi veya kötü olduğu şeklinde bir tasdik oluşturduktan sonra arzu gücü devreye girerek söz konusu eylemi ortaya çıkarmaktadır. Yine bu bağlamda doğru ve iyi eylemler için arzu gücünü, düşünme gücünün yönetmesi gerekir. Aksi takdirde yani arzu gücü, düşünme gücüne egemen olduğu zaman bu seçenekte yanlış ve kötü eylemler ortaya çıkabilmektedir (Arslan, 2011: 226-229). Aristoteles'te pratik aklın özellikle ahlâkî önermelere kaynaklığı bakımından şu güçleri bulunmaktadır: a) *tekhne*, sanat (mihenî güç), b) *fronêsis* c) taakkul. Pratik aklın yine ahlâkî önermeler açısından görünümünü ise şu şekilde sıralayabilmek mümkündür: a) orta olma ilkesine göre takdir, b) tecrübe, c) taakkul veya fikrî erdem, d) dosdoğru akıl yürütme (Özturan, 2013: 133-155).

1. Aklın Teorik Yönünün Bilkuvve ve Bilfiil/Faal Akıl Boyutları

Aristoteles'in *Ruh Üzerine* adlı eseri karmaşık bir metindir ve bırakınız Helenistik ve Ortaçağ yorumcularını bugün dahi modern yorumcular bu eserdeki birçok kavram ve problemin anlam alanları üzerinde belirli bir uzlaşma yakalayabilmiş değildir (De Boer, 2003: 7). Aristoteles'e göre akıl, ruhun düşünme ve bilmeye ilgili parçasıdır (Aristoteles, 2000: 167). Aristoteles (2000, 167) *Ruh Üzerine* III 4'te öncelikle aklın bilme işlevini duyularına duyumlama süreciyle kıyas yaparak açıklamaktadır. Nasıl ki duyu objesi duyuyu etkiliyorsa, düşünme objesi de düşünmeyi etkilemektedir. Nasıl ki duyu objesi duyuyu harekete geçiriyorsa düşünme objesi de düşünmeyi harekete geçirmektedir. Nesne tarafından etkilenen akıl, bilkuvve olmasına rağmen nesnenin formunu almaktadır. Akıl sûreti aldığı anda ise nesne ile özdeş olur. Bu durumda akıl akledilir olanla özdeş olur. Bu aşamaya kadar akıl bilkuvvedir. Bilfiil değildir. (Aristoteles, 2000, 168). Bu bağlamda bilkuvve akıl, aklın maddi veya maddeye benzeyen yönüdür. İnsana akıl dışardan gelir. Akıl, güçlü biçimde düşünülür bir nesneyi düşündüğünde, düşünme gücünden bir şey yitirmez. Tam tersine daha zayıfça düşünülür olan nesnelere düşünemez. Ayrıca, duyumlama yetisi bedenden bağımsız biçimde var olamaz. Oysa akıl (*noûs*) bedenden ayırılır (Özcan, 2014: 159). Bu belirlenimi yani aklın eyleminin bedenine hiçbir şey geçirmeyeceğini ve aklın dışardan geldiğini Aristoteles (1949: 169, 170) *Hayvanların Türemesi Üzerine*'de açık bir şekilde serdedir: "Ruhlar maddelerine spermler aracılığıyla girerler; sadece *noûs* ruha dışardan girer; çünkü sadece o Tanrısaldır (yani maddesizdir, ölümsüzdür, ezelidir); çünkü bedenine eylemi onun eylemine hiçbir şey geçirmez" (Özcan, 2014: 162). Bu babdaki "dışarı" belirsiz bir alana değil Tanrısal olana referans vermektedir. Şu hâlde ruha dışardan gelen akıl, düşünme ve yargıda bulunabilmektedir. Öncelikle bilkuvve olarak sûretlere sahiptir; bu durumda aslında hiçbir şeydir. Sûretler ruhta değil akılda mevcuttur. Ancak düşünme yetisinde yani akılda bu sûretler bilkuvve halde bulunurlar. (Morrison, 1985: 95,96).

Aristoteles'e göre akıl bedenle karışmış bir şey değildir; bu nedenle diğer duyu organlarından farklıdır. Akıl ne niteliksel bir şeydir ve ne de bir organa sahiptir. Kulak belirli sınırlardaki sesleri işitebilir. Göz belirli mesafedeki nesnelere görebilir. Sınırlarını aşan ışığa maruz kalmak gözleri bozabilir. Göz ve kulak gibi duyu yetileri bedenden ayrılmazlar, akıl ise ayrılabilir bir kapasitedir. Bu nedenle akıl yüksek

nesnelere bilir ve bir düşünme kaybına da sebep olmaz. Bundan zarar görmez (Aristoteles, 2000: 168, 169). Yani duyumlama sınırlı iken düşünce sonsuzdur ve düşünce bu sonsuzluğunu bilfiil aklın etkilenimsizliğinden ve ayrılabilir olma özelliğinden almaktadır.

Fakat bu aşamada akıl ve düşünme yetisi (*theoreious*) konusunda henüz hiçbir şey açık değildir. Öyle görünüyor ki, akıl/*noûs* ruhun ayrı bir türüdür ve tıpkı ölümsüzün ölümlüden ayrıldığı gibi yalnız başına ayrılmış/ayrılabilir olmayı (*choristos*) kabul eder. Aristoteles (2000: 74, 75) şöyle demektedir:

“Şimdilik ruhun, belirttiğimiz fonksiyonların ilkesi olduğunu ve onlarla, örneğin, hareket, duyumsama, çıkarsama yetileriyle ve hareketle tanımlandığını söylemekle yetinelim. Fakat bu yetilerin her biri ruh veya sadece ruhun bir bölümü müdür? Ve onun bir bölümüyse, ondan sadece mantıksal olarak mı veya yer bakımından da mı ayrılır? Onlardan bazılarının nasıl ayrı olduğunu görmek kolaydır; fakat diğerleri için güçlük vardır. Bazıları bir defa bölündükten sonra, açıkça yaşamaya devam eden bitkilerin durumunda olup biten şey budur. Bu bitkilerin bölümleri birbirinden ayrı olmakla birlikte (bu, bölümlerde bulunan ruhun, her bitkide entelekheia halinde; fakat bilkuvve (güç halinde) çok olmasını içerir) bölümler yaşamaya devam eder. Bölünen böceklerde ruhun başka farklılıkları için de aynı şeyin olduğunu görmekteyiz. Ve gerçekte bölümlerden her birinin duyumlama ve yerel hareketi vardır ve duyuma sahipse, imgelemesi de, isteği de olur; çünkü duyumlamanın olduğu yerde acı ve zevk de vardır ve acıyla zevkin olduğu yerde zorunlu olarak iştah da vardır. Fakat akla ve kuramsal yetiye gelince, henüz hiçbir şey açık değildir: Yine de öyle görünüyor ki, akıl ve kuramsal yeti tamamen farklı bir ruh cinsidir ve ezelinin bozulabilirinden ayrıldığı gibi, bedenden tek başına ayrılabilir. Ruhun diğer bölümlerine gelince, söylenenlere göre onların, bazı filozofların iddia ettikleri biçimlerde ayrı olmadıkları açıktır.”

Burada problemlili olan kavram *choristos*/ayrı/ayrılabilirdir. Bu kavram iki anlama gelmektedir. 1. Ayrı, etkin biçimde ayrılmış olma, 2. Ayrılabilir, ayrılabilir olma yeteneğine sahip olma. Çankaya'nın aktardığı şekli ile Morrison yaptığı filolojik tespitler ışığında *choristos* kelimesinin 413b28'de geçtiği şekliyle “ayrı” anlamında değil, “ayrılabilir” şeklinde yorumlanması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu durumda akıl ruhtan ayrı değil, ayrılabilir şeklindedir. Buradaki “ayrılabilir” ise ontolojik değil teorik bir “ayrılabilir” olmaya referans olmaktadır. (Çankaya, 2012: 63). Keza bu nitelik aklın ruha dışardan gelmesinin, ondan bir nitelik olarak belirlemesine de referans vermektedir. Bu niteliğe, *Ruh Üzerine III 5*'te bilfiil aklın bir niteliği olarak tekrar vurgu yapılacaktır:

“Akıl potansiyel olarak düşüncenin objesiyle aynıdır; fakat o, düşünene kadar etkin olarak/etkin olması anlamında hiçbir şeydir. Aklın düşündüğü şey, etkin bir yazıyı taşımayan bir tabletteki harflerle aynı olmalıdır; işte bu, aklın durumunda olan şeydir. Aklın kendisi de, tıpkı diğer düşünce objeleri gibi düşünülebilir bir şey olmalıdır. Çünkü; madde olmayan şeylerin durumunda düşünen ile düşünülen aynıdır, çünkü spekülatif bilgi objesi ile aynıdır” (Aristoteles, 2000: 168, 169).

Ancak Aristoteles'in benzer bir bağlamda da söylediği gibi biz bu süreçte aklın her zaman düşünmediğini dikkate almalıyız (Aristoteles, 2000: 173, 174). Şu hâlde akıl bilkuvve durumunda düşüncesinin nesnesi ile aynıdır. Bilfiil olarak düşünene değin aslında hiçbir şeydir. Yani tümel açısından epistemik bir işlev sahibi değildir ve epistemik bir yeti haline gelmemiştir. Ancak akıl bu aşamada kendi kendini düşünebilecek bir yetkinlikte ve bilkuvve olması bunu gösterir. Keza bu pasajdan bilkuvve aklın her zaman bilfiil düşünme işlevi içerisinde veya sürecinde olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Aristoteles'te düşünme gücü, akıl/*noûs* ve logos kavramlarını da içerdiği için, Aristoteles bu güce nefse ait *dianoetik* parça demektir (Özturan, 2013: 44). Aristoteles ruhun içindeki her bir yeti için bir maddi

yön bir de etkin yön inşa etmiştir. Düşünme gücünün maddi yönünü bilkuvve akıl, etkin yönünü ise bilfiil/faal akıl oluşturmaktadır. Bazı yorumcular bu iki yönü yani aklın bilkuvve yönünü *noûs donates* ve *noûs energia* olarak ifadelendirmektedir (Özcan, 2014: 167). Buna göre bilkuvve akıl (*donates*) ve bilfiil akıl (*energia*) aynı tözdendir. Özcan'a göre, insan ruhundaki düşünmenin maddesi olan *noûs dunatos*'un nedeni *noûs energia*'dır. Nasıl ki *noûs dunatos*, *noûs energia* sayesinde varsa, *noûs energia* da varlığını *noûs dunatos*'a borçludur ve *noûs dunatos* olmadan *noûs energia* sadece maddesiz bir yeti olmak zorundadır (Özcan, 2014: 171).

Bu ayrım, sanat ve onun maddesi arasındaki ilişkiyle de açıklanmıştır. Aristoteles bu ayrıma dönük olarak şöyle demektedir. “Bir akıl, herşey haline geldiği için maddeye benzer; diğer herşeyi meydana getirdiği için etkili nedene benzer.” Ross bu ifadeden yola çıkarak kavrama edimini bilkuvve akla atfeder. Şu hâlde bilkuvve akıl nesnesiyle özdeş hale gelmektedir. Burada bilfiil akıl sanata, bilkuvve akıl ise sanatın malzemesine denk düşmektedir. Bilfiil aklın buradaki rolü şudur: Bilkuvve aklın nesnelere veya kavrayarak nesne haline getirdiği şeyleri kavramak. Böylelikle bilfiil akıl duyuşal formların evrensel kavramlar haline getirilmesinde aktif bir rol oynamaktadır. Şu hâlde Aristoteles'e göre bilgi, başka bir şey haline gelmek, fakat maddesi bakımından değil, sûreti bakımından başka bir şey haline gelmektir. Şu hâlde düşünme başlı başına kuvveden fiile geçiştir ve bu geçiş, bu düşünülür sûreti duyulur görünüşü içerisinde bilmek sûretiyle gerçekleşir (Peters, 2004: 249).

Ross burada Aristoteles'in *Metafizik*'teki bir kuralının devrede olduğunu söyler (Aristoteles, 1996: 408). Kural şudur: “Bilkuvve olarak var olan, daha önceden bilfiil olarak var olan bir şeyin eylemi aracılığıyla bilfiil olarak varlığa gelir.” Şu hâlde bilfiil bilgiye geçişte bilkuvve bilgi bir temel sunmaktadır (Ross, 2002: 177). Tam da bu bağlamda Caston'un getirdiği öneri önem kazanmaktadır. Caston'a göre *Ruh Üzerine* III 5, bizim kim olduğumuz ve âlemin sıkı örülmüş düzeni içindeki yerimizin neliği konusunda teolojik ve metafizik bir öneme sahip bir pasaj olarak önümüzde durmaktadır (Caston, 1999: 211, 212). *Ruh Üzerine* III 5 insan zihninin, sebep-sonuç ilişkisi ve ruhun yetilerinin mekanik bir düzende çalıştığı şeklindeki meşhur Aristotelesçi teoriyi aşan bir durum ortaya çıkarmaktadır (Caston, 1999: 200). Pasaj insanî psikolojiye kozmik bir perspektif sunmaktadır. Bu olgu psikoloji açısından önemli değildir ancak bizim kim olduğumuz ve varlık hiyerarşisinde ve âlemdeki yerimiz açısından önemlidir (Caston, 1999: 200). Bu nedenle *Ruh Üzerine* III 5 insanîlik ve ilâhîlik arasındaki benzerlik ve farklılık hakkındaki bir dizi bilinen tema üzerinden ses vermektedir. Bu bölüm zihin içindeki iki bölüm üzerine değil zihnin iki ayrı türü hakkındadır. Daha da önemlisi bizim nedensel bir ilişki dediğimiz şeyle ilgili değildir. O bir nihai nedenselliklerdir. Bu durumda Aristoteles ilk plandaki değişimin niçin olduğunun cevabını, zeminini ve nihai açıklamasını *Ruh Üzerine* III 5'te vermektedir. Caston'a göre Aristoteles felsefesi açısından burada önem arz eden şey, zihnin veya aklın âlemdeki düzene nasıl uyumlu olacağı, onun yöneliminin neresi olduğu veya her şeyden önce göksel feleklerde olduğu gibi Tanrı hakkında mükemmel olmayan temaşamız boyunca bizim bu bütün içinde nasıl hareket ettiğimizdir (Caston, 1999: 224). Şu hâlde “insan” kavramının mantıksal açıdan “ayrım”ını bilfiil/faal akıl olmaksızın tam olarak belirlemek mümkün değildir.

Aristoteles III 4'te, aklın bilkuvveliliği üzerinde durmuş bilfiilliliği yani etkinliği ve üretimleri üzerinde durmamıştır. Aristoteles yorumcuları kısaca işlediğimiz şekilde III 4'teki aklın bilkuvve yönü üzerindeki teori olarak yorumlamışlardır. Bilfiil akıl açısından Aristoteles'teki asıl odak bağlam ise III.5'teki aklın bilfiil yönü üzerindeki kısa, öz ancak bir o kadar da üzerinde yorum kavgalarının çıktığı pasajlardır.

Buraya kadar işlendiği şekliyle Aristoteles *Ruh Üzerine* III 4'te ve III 5'te aklın işlevine ilişkin birbirine karşıt iki tutuma sahiptir ve bu iki tutum ve tasvir arasında bir uzlaşım sağlamak neredeyse imkânsızdır. Erkızan'ın da vurguladığı şekliyle Aristoteles *Ruh Üzerine* III 4'te aklın işlevini bir doğa filozofuna uygun bir biçimde ele almış, bu tutumuyla da bir bakıma biyolog kimliği ile uyumlu külliyatı çerçevesinden bir tavır sergilemiş, ancak III 5'te aklı insanda bulunan aşkın bir ilke veya aşkın bir ilkenin insandaki uzantısı olarak görmüştür (Erkızan, 2012: 117). Hatta Aristoteles'in *Ruh Üzerine* III 4'te dahi önceki bölümlerdeki benimsediği çözümleme şeklini takip etmediği ileri sürülmüştür. Özcan'a göre, Aristoteles *Ruh Üzerine* III 4'te normal sırayı izlememiş, yani önce düşünmenin nesnesini, sonra düşünme eylemini ve en sonra da düşünme gücünü ele alması gerekirken en sondan yani düşünme gücü olan akıldan yani *noûstan* başlamıştır (Özcan, 2014: 157).

Erkızan'a göre bu iki bölümün yorumlanması konusunda dört eğilim belirmiştir. Thomas Aquinas, W.D. Ross ve J. Lear'a göre Aristoteles'in *Ruh Üzerine* III 5'te söz ettiği akıl esas olarak insana ilişkindir ve bu akıl insandaki ölümsüz yanı tanımlar. F.Brento, S. Clark, D. Hamleyn ve C. Khan gibi yorumculara göre faal akıl (*noûs poietikos*) insandaki akılsal etkinliği açıklamak için zorunludur. Bir gurup yorumcuya göre ise Aristoteles *Ruh Üzerine* III 5'te *Metafizik* XII'de sözü edilen aşkın akılsal varlıklara olan yönelimi devam ettirir ve bu temelde faal akıl, bireysel akılsal aktivite ile hiçbir bağlantı ya da ilişki içermez. Erkızan'ın özetlediği şekliyle son olarak I. During ve W. Jaeger gibi bazı Aristoteles yorumcuları ise *Ruh Üzerine* III 4 ve III 5 arasında bir tutarsızlık olduğundan söz etmişler, birbirine karşıt bu iki akıl kavramını inşa etmekle, Aristoteles'in Platon'dan devraldığı bir mirasla bir ilişki kurduğu görüşünde birleşmişlerdir (Erkızan, 2012: 118, 119). Özcan'a göre ise bu pasajdan hareketle yapılan birbirine zıt iki yorumlama şekli olan, Afrodisyaslı İskender'ci yorum şeklinin de, Themistiusçu yorum şeklinin de, bu pasajla örtüşen herhangi bir geçerliliği yoktur (Özcan, 2014: 154,167).

Öte yandan *Ruh Üzerine* III 5 psikoloji ve epistemoloji açısından Aristoteles felsefesinin bütününe belirleyecek veya en azından teorik akıl ve pratik akıl ayrımlarına dair ana teoriyi alt üst edecek bir yapıda değildir. Ancak *Ruh Üzerine* III 5 bizim kim olduğumuz ve âlemin sıkı örülmüş düzeni içindeki yerimizin neligi konusunda teolojik ve metafizik bir öneme sahip bir pasaj olarak değerlidir. Çünkü Aristoteles akıl kavramının ontolojik statüsünü ilk hareket ettirici üzerinden inşa etmektedir. İlk Hareket Ettirici, aynı zamanda akıl kavramının ontolojik boyutuna işaret eden ilk kavramdır, zira İlk Hareket Ettirici bizatihi akıldır ve onun yegâne eylemi akletmektir. Öyle ki âleme, kendi kendisini akletmek suretiyle hareket vermektedir (Aristoteles, 1998: 520). Dolayısıyla düşüncenin ayaltı ve ayüstü âlemle ilişkisini, neden-sonuç mekanizmasının bir parçası olarak örmek için, bu pasaj, Aristoteles külliyatında odaklanılan en kilit yerlerden birisi olmuştur. Aristoteles'in akli (*noûs*) hem insana hem de Tanrı'da etkin bir içerikte işlevsel kılması, keza *Ruh Üzerine* III 5'teki akıl ile *Metafizik*'teki Tanrısal aklın aynı niteliklerle teçhiz edilmesi, bu iki aklın mümkün ilişkisine dair oldukça münbit yorumların yeşermesine sebep olmuştur. Şimdi *Ruh Üzerine* III 5'teki çalışmamızın ana kaynağı olan pasaja daha yakından bakabiliriz.

Özcan ilgili pasajı Fransızca'dan aşağıdaki şekilde Türkçe'ye aktarmıştır:

“Fakat bütün tabiatta önce bir cins için maddelik görevi gören herhangi bir şeyi ayırt ettiğimizden (ve bu, cinsin, bilkuvve bütün varlıklarıdır) ve ardından, cinsin bütün varlıklarını meydana getirdiği için neden ve etken olan bu duruma maddesiyle ilişkisi açısından sanat bir örnektir; başka bir şeyi ayırt ettiğimizden, bu farklılıkların ruhta da bulunması gerekir. Ve ruhta gerçekte, bir taraftan, zekânın bütün düşünülürler olmasından dolayı, maddenin benzeri olan zekâyı buluruz; diğer taraftan, ışığa benzemesinin bir sonucu olarak, bütün düşünülürlerin nedeni olan <etker (fail) nedene benzer> zekâyı buluruz; çünkü bir anlamda ışık da, bilkuvve renkleri bilfiil renklere dönüştürür. Ve bu zekâ, özü bilfiil olmak olduğundan, ayrıdır, etkilenmez, saf, katıksız ve tamdır; çünkü etkin olan edilgin olandan ve ilke, maddeden üstündür. Bilfiil bilgi nesnesine özdeştir; buna karşılık, bilkuvve bilgi, bireyin bulunduğu zamana göre öncedir; fakat zamanın kendisine göre kesinlikle önce değildir ve bu zekânın bazen düşündüğünü, bazen de düşünmediğini söyleyemeyiz. Etkin zekâ, gerçek niteliğini bir defa ayrıldıktan sonra kazanır ve yalnız bu ölümsüz ve ebedidir. (Bununla birlikte, edilgin zekâ bozulabilir olduğu halde, etkin zekâ etkilenmediği için hatırlamıyoruz;) ve etkin zekâ olmadan hiçbir şey düşünmez.” (Aristoteles, 2000: 176, 177).

Babür ise Grekçe'den Türkçe'ye ilgili metni şu şekilde çevirmiştir:

*“Nasıl doğanın bütününde, her bir cins için, biri **madde (hyle)** - bu her şey için olanak halindedir- biri de neden (**aition**) ve yapan (**poietikon**)- her şeyi yapacak olan _ (tıpkı madde karşısında sanat gibi) olmak üzere iki yan varsa, ruhta da (**en te psykhe**) bu ayrımların (**diaphora**) bulunması gerekir. Her şey haline gelmeye ve bir huy olarak*

(hosheksistis) her şeyi yapmaya yetkin olan böyle bir akıl (Noûs) vardır. Tıpkı ışık gibidir bu; nitekim ışık da, belli bir olanak halinde olan (dunamei) renkleri, etkinlik halinde (energia) renkler haline getirir. Bu akıl ayırdır (khoristos), karışmamıştır (amiges) ve bir şeye uğramaz (apathes); varlık (ousia) açısından bir etkinliktir. Nitekim etkinlikte (topoioun) edilginlikten (toupaskhontos), ilke (arkhe) maddeden (hyles) her zaman daha değerlidir.” (Babür, 2010: 66-68).

Pasajın Türkçe’ye Çankaya tarafından çevirisi ise şu şekildedir:

“O halde Noûs her şey haline gelmesi nedeniyle bir türde ve her şeyi meydana getirmesi nedeniyle diğer bir türdedir; bu tıpkı ışık benzeri bir durum gibidir; çünkü bir anlamda ışık potansiyel (dunamei) halde olan renkleri etkin (energia) renkler haline getirir. Noûs bu anlamda ayrılabilir (seperable/khoristos), etkilenimsiz (impassive/apathes) ve karışmamış olandır (unmixed/amiges) çünkü onun özü etkinliktir (activity/energia); tıpkı failin her zaman hastaya ve meydana getiren nedenin (arkhe) de maddeye (hules) üstün olması gibi. Etkin bilgi (energian episteme) objesiyle özdeşdir. Potansiyel bilgi, kişide etkin bilgiye zaman bakımından öncedir, fakat genel olarak zaman bakımından önce değildir. Noûs aralıklı olarak düşünmez. (Edilgin olan yanından) Ayrıldığında o geriye, kendi gerçek benliği kalır, başka bir şey değil ve bu kendi başına ölümsüz (immortal/atanaton) ve (kai) sonsuzdur (everlasting/aidion) (bu anlamdaki akıl etkilenmediği için hatırlamıyoruz, pasif anlamdaki Noûs ise yok olabilir), ve bu olmadan hiçbir şey düşünmez (noei) (430 q 13-25)” (Çankaya, 2012: 66).

Pasajın Aygün ve Sev tarafından tercümesi ise şu şekildedir.

“Madem tüm doğada her cins için bir yandan madde var (yani o cinsteki her şeyi olma gücüne sahip bir şey var), öbür yandan da bu her şeyi yapıp etmesi bakımından başka, etkin bir neden daha var (madde karşısında sanatın hali), o zaman ruhta da aynı farklar olmalı. Nitekim bir yandan her şey haline gelmesi bakımından <maddeye denk düşen> akıl vardır, öbür yandansa bu her şeyi yapması bakımından <akıl vardır>, bir çeşit sahiplik [heksis] olarak, ışık gibi; çünkü ışık da belli bir tarzda gücül haldeki renkleri işler haldeki renkler haline getirir. İşte bu akıl, varlığı bakımından bir işlerlik olmasıyla, müstakildir, her türlü karışımdan ve her türlü özelliğinden ya da etkilenimden azadedir. Çünkü etkin olan edilgin olandan, ilke de maddeden daima daha değerlidir. İşler haldeki bilgi, konusuyla aynıdır; evet, gücül haldeki bilgi bireyde zaman bakımından önce gelir ama bütünde zaman bakımından bile önce gelmez. Ama bu demek değildir ki o akıl kâh akledip kâh akletmez. Ancak müstakil haldeyken tam olduğu gibidir ve ancak ölümsüz ve ezelidir. Ama biz hatırlamayız, çünkü o her türlü özelliğinden ya da etkilenimden azadedir, edilgin akıl ise bozulmuş tabîdir ve o olmadan da hiçbir şey akletmez” (Aristoteles, 2018: 191-193).

Söz konusu çevirileri bu bağlamda ardı ardına sıralamamızın sebebi hem ilgili pasajın Türkçe çevirilerdeki gelişim seyrini göstermek hem de ilgili pasajın çeviri düzeyinde bile olsa yorumlanmasının ne kadar güç olduğunu ve kendi içinde ne denli kapalılık barındırdığını ortaya koymaktır. Hemen belirtmek gerekir ki İslâm Felsefesi’ndeki genel kullanım olarak “faal akıl” (el-‘aklü’l-fa‘‘âl) olarak adlandırılan akıl türü, bu felsefi literatürde ilk defa bu metinde geçmektedir. Bazı kullanımlarda bugünkü Türkçe’ye “işleyen akıl” olarak çevrilmektedir. Grekçe’si *noûs poletikos*’tur ve Latince’ye *intellectus agens* olarak çevrilmektedir (Babür, 2010: 66-68). *Ruh Üzerine*’nin Huneyn b. İshak tarafından Arapça çevirisinde ise, ilgili nitelikler farklı bir düzlemde yeniden inşa edilmiş bir şekilde işlevsel kılınmış ve ilgili kavram “el-‘aklü’l-fa‘‘âl” olarak çevrilmiştir. Pasajın çevirisi şu şekildedir:

“Bütün mizaçlarda (doğal şeylerde) iki şey vardır. Birincisi maddîlik ikincisi ise etkin nedendir. Heyûlî olan yani maddîlik, gücü sınırındaki şeylerden müteşekkildir. Bu ikisinin durumu maddî olan üzerindeki sanatın durumu gibidir. Bu bölümlerin nefis/ruh için zorunlu olduğunu düşünüyoruz. Şu veya bu şekilde nitelendirilen akıl cins için ortak bir akıldır. Cins (herşey) için faal aklın durumuna gelince onun tanımı ve mahiyeti ışığın durumu gibidir. Şüphesiz ışık renkleri, renklerin bilkuvve görüntüsünü (tanımını) bilfiil yapması gibi bir işleme tabi tutar. Faal akıl bilkuvve cevherinden ayrıktır. O bilinemez bir akıldır ve zatından (özünden) ise ayrıktır. O her zaman bilfiil akıldır ve kendisinin üzerinde etkin olduğu şeyden daha üstündür. Böylelikle o, bilkuvve olandan daha üstündür. Faal aklın durumu böyledir. Diğer akla gelince o bilkuvve akıldır, zaman bakımından diğer akıldan önce gelir. Faal akıl için zamanda öncelik ve sonralık yoktur, çünkü onun bazen bilfiil bazen bilfiil olmadığı bir durumu söyleyemeyiz/iddia edemeyiz. Faal akıl, olduğu şeyden daima ayrıktır/aşkın bir akıldır. Bu nedenle o ilâhî ve ölümsüz bir akıl olmuş olur. Söylediğimiz bu şeyin tam olarak sebebine gelince, bu akıl dönüşmez/değişime uğramaz ve elem duymaz. Çünkü tevehhüm etmek bilkuvve aklın yani elem duyan aklın bir işlevidir. Bu bozulabilir bir akıldır. Bu nedenle bilkuvve akıl için idrak edicilik veya tevehhüm olmaksızın bir şeyi kavramak durumu mümkün değildir.” (Aristotâlis, 1953: 74, 75).

Şunu oldukça rahat bir şekilde söyleyebiliriz ki, felsefe tarihinde başka hiçbir pasaj, bu kadar farklı yorum geleneklerinin bir savaş arenasına ve bir o kadar da içinden çıkılmaz bir bataklığa dönüşmemiştir. Babür, sonraki asırlarda anlaşıldığı şekliyle insanî epistemik yetilerin sınırlarını aşabilecek şekilde bir akıl tanımı ve yorumunun Aristoteles’te bulunmadığını ileri sürmektedir. Buna göre *noûs poletikos* (işleyen/aktif/faal akıl) ve *noûs pathetikos* (işlenen akıl) ayrımları, Aristoteles’in akıl/*noûs* kavramına yüklediği tanımların içeriğini aşabilecek bir yapıda değildir. Keza Çankaya dikkatli bir şekilde incelendiğinde *noûs poletikos* (işleyen/aktif/faal akıl) teriminin *Ruh Üzerine* adlı yapıtta geçmediğini ve bu kavramın da Afrodisyaslı İskender tarafından Aristoteles literatürüne dahil edildiğini ifade etmiştir. Ancak Caston ilgili bağlamda ister *noûs poletikos* (işleyen/aktif/faal akıl) olarak adlandırılmasın isterse başka bir tabirle adlandırılсын Aristoteles’in *Ruh Üzerine* III 4’te geçen *noûs pathetikos*’tan (işlenen akıl) ayrı olarak III 5’te ikinci ve ayrı bir akıl inşa ettiğinin yorumu mahal vermeksizin kesin olduğunu ileri sürmüştür. Öte yandan Özturan, Aristoteles’in bu metinde karşıtı bir kavramın da var olduğunu imâ eder bir biçimde bilkuvve veya münfail akıldan *ho pathêtikos nus* şeklinde bahsetmektedir. Bu bağlamda lafzen olmasa da Aristoteles’in ilgili bağlamda anlam bakımından bilkuvve veya münfail akıldan farklı bir aklın varlığını kabul ettiği düşünülebilir (Özturan, 2013: 112). Bizim kanaatimizde faal akıl anlamına gelecek *ho poiêtikos nus* yani faal akıl isimlendirmesinin bu metinde gizil bir şekilde var olduğu yönündedir. Ayrıca bilfiil/faal akıl bu pasajda bir dizi nitelikte oldukça liyakatli bir konuma yerleştirilir. Üstelik bu babdaki akılsal içerik bilkuvve yani maddî olana göre oldukça soyut bir çerçevede sunulur (Zucca, 2019: 143).

Şimdi genel olarak akıl/*noûs* kavramının anlam alanına dönecek olursak, Aristoteles için, sanat, bilgi ve aklıbaşındalık erdemleri ile aynı statüde bulunan akıl/*noûs* bir düşünme erdeminden ibarettir. Keza, başka bir yerde Aristoteles akli (*noûs*) huy olarak tanımlamaktadır. Şu hâlde *noûs poletikos* (işleyen/aktif/faal akıl) ve *noûs pathetikos* (işlenen akıl) tamamen insan ruhunun erdemleri ve sınırlarıyla bağlantılıdır. *Ruh Üzerine* III 5’te *Ruh Üzerine* III 4’ten ayrı bir akıldan veya aklın ayrı bir yönünden bahsedildiği ve bu aklın veya aklın bu yönünün bilkuvve akıl üzerinde aktif olduğu bütün yorumcularca kabul edilmektedir. Şu hâlde her ne kadar *noûs poletikos* yani faal/etkin/aktif akıl şeklinde isimlendirilmiş bir tabir olmamasına karşın, niteliği itibariyle metinden bilfiil/faal/etkin/aktif bir akıl tasavvurunu kotarmak mümkündür. Aristoteles psikolojisi açısından dahi bu aklın varlığını kabul etmek zorunludur; çünkü örneğin bu akıl kabul edilmeksizin teorik aklın ahlâkî önermelerin kaynağını hakkındaki ve küllileri nereden aldığı sorunu bir dizi çelişkiyi, kapalılığı ve sorgulanamazlığı beraberinde getirmektedir (Özturan, 2013: 114-118).

Tam da bu bağlamda Babür ve Çankaya, faal akıl hakkındaki tartışmayı tamamen Aristoteles psikolojisinin deterministik evrenine indirgeyerek açıklamaktadırlar. Tanrısal yorumu benimseyen Burnyeat gibi bazı yorumcular ise bilfiil/faal aklı (*noûs poletikos*) *Metafizik*'in XII. kitabındaki Tanrısal akıl ile özdeş kabul ederken, insanî yorumu benimseyen Wedin gibi yorumcularda bireysel insan aklı ile özdeş kabul etmişlerdir (Çankaya, 2012: 59). Burnyeat'a göre *Ruh Üzerine* III 5, ilk felsefe, teoloji ve metafizikle ilgilidir. Bu bölüm tamamen Tanrı'ya yani ilâhî akla odaklanmıştır. Dolayısıyla *Ruh Üzerine* III 5, III 4'ün fiziksel koşullarından bağımsızlaşarak tamamen teolojik bir içerik taşımaktadır (Burnyeat, 2008: 38). Öte yandan Babür'e göre faal aklı, insan zihninden ayrı bir güç olarak görme geleneği, Afrodisyaslı İskender ile başlamıştır. Yine Babür'e göre, İslâm felsefesinde ise, Aristoteles'e atfedilen faal akıl *Aristoteles Teolojisi (Esûlücyâ)* adlı eserin bir ürünüdür. Tekrar vurgulamak gerekirse Babür bu yorumları boyunca ilgili aklın genel olarak Aristoteles psikolojisi ve epistemolojisinin kısmen dışına taşan aşkın boyutu yüksek bazı niteliklerinin insanın epistemolojik, ruhi ve zihni dünyası açısından nasıl açıklanabileceğine dair daha zorlayıcı yorumları göz ardı etmektedir.

Tam da bu bağlamda Ross'un yorumu oldukça önem kazanmaktadır. Bilkuvve ve bilfiil/faal yönüyle aklın, ruhun bir parçası olması, ikinci akıl olan faal aklı, bireysel insanî varlığın bütünüyle dışında kalan Tanrısal akılla özdeşleştiren bir yorumu ortadan kaldırmaktadır. Ancak bu durum, bilfiil/faal aklın insan ruhlarında içkin olan Tanrısal bir akıl olduğu görüşünü ortadan kaldırmaz. Ross'a göre etkin akıl yoktan yaratan bir akıl değildir. O bilkuvvelikten bilfilliğe ilerleyerek verili bir madde üzerinde çalışmaktadır (Ross, 2002: 176, 177).

Dolayısıyla bazı yorumcular bu bağlamda geçen *noûs poletikos*'un tam olarak anlaşılabilmesini, Aristoteles'in *Metafizik* kitabında geçen ilâhî aklın nitelikleri ile mümkün bağlantılar kurulmasına bağlamıştır. Bu bağlamda geçen aklın niteliklerini şu şekilde sıralayabilmek mümkündür: O bağımsızdır (430 a 17), etkilenmez (430 a 18), katıksızdır (430 a 18), cevherinde bilfiildir (430 a 18), oldukça yücedir (430 a 18), nesnel düşünce ile aynıdır (430 a 20), genel olarak yeteneği için zamandaki öncedir (430 a 21), kesintisiz düşüncedir (430 a 22), asıl itibariyle olduğu şey bakımından yalnızdır/biriciktir (430 a 22-23), sonsuz ve ölümsüzdür (430 a 23), bütün düşüncelerin zorunlu şartıdır (430 a 25) (Caston, 1999: 211,212, Aristoteles, 2000: 176, 177).

Bu nitelikler Aristoteles yorumcuları arasında kıyasıya müzakere edilmiştir. Öncelikle *noûs poletikos*'un (işleyen/aktif/faal akıl), *choristos* niteliğini ayrı ve ayrılabilir şeklinde çevirmek iki farklı sonucu doğurmaktadır. "Ayrı" olarak çevrildiğinde "Tanrısal aklın kendisidir" ve "insanda ölümsüz bir ilkedir" şeklinde iki ayrı sonuç çıkmaktadır ki bu yorum şekli Afrodisyaslı İskender'in faal aklı "insandaki Tanrısal nitelik" şeklindeki idenin zeminidir. Öyle ki İskender faal aklı fiziksel dünyadaki ölümsüz akıl yani Tanrısal akıl olarak yorumlamıştı (Korkut, 2018: 65-76). Çankaya'ya göre bu bakış açısı kendi başına bedenden ayrılan bir töz ortaya çıkarmaktadır ki buna "güçlü ayrılma" adı verilmektedir. Keza bu durumda Aristoteles'in ruh-beden ilişkisine dair bir dualizmi kabul ettiği ortaya çıkarmaktadır ki Aristoteles bu düalizme sistemini katî bir şekilde kapatmıştı. Aynı kelimenin "ayrılabilir" şeklinde çevrilmesinden ise *noûs*'un ruhtan ontolojik olarak ayrı ya da bağımsız olamayacağı ancak bu "ayrılabilirliğin" sadece düşüncede gerçekleşebileceği anlamı çıkmaktadır. Bu bakış açısına göre ise "zayıf ayrılık" denmektedir ve "zayıf ayrılık" aklın/*noûs* ölümsüzlüğü dolayısıyla dualizmi ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca burada faal aklın ayrı durduğunda tek başına ölümsüz ve kalıcı olduğu gibi bir sonuç da çıkmaktadır (Peters, 2004: 250).

Bilfiil akıl konusunda insanî yorum geleneğinin önemli bir temsilcisi Wedin, *choristos* sözcüğünü düşünürken dört olasılığı göz önünde bulundurmanız gerektiğini söyler (Çankaya, 2012: 68). Çankaya Wedin'in oldukça önemli olan seçeneklerini şöyle sıralamaktadır: a) Tanrısal aklın ontolojik olarak ayrılması durumu, b) Tanrısal aklın düşüncede ayrılması durumu, c) bireysel aktif/etkin aklın ontolojik olarak ayrılması durumu, ç) bireysel aktif aklın düşüncede ayrılması durumu. Birinci seçenekte Tanrısal aklın maddeden ayrılmayacağı durumu ortaya çıkacağı için ilk seçenek doğrudan elenmektedir. İkinci seçenekte Tanrısal aklın soyutlama ile ayrılabilen bir şey olamayacağı gerekçesi ile elenmektedir. Üçüncü seçenek ise insanın aktif aklına bir tür ölümsüzlük yüklemektedir ki bu da hafıza ve bellek içeriklerinin var olmasını engellemektedir. Bu üç seçenek bu şekilde elendikten sonra şu hâlde bilfiil/faal akıl aşkın olmayan bir içeriğe indirgenmektedir ki, bu da Aristoteles'in bireysel bilfiil aklın düşüncede ayrılması durumunu kabul ettiğini göstermektedir. Wedin söz konusu aklın aşkın boyutlarına çıkacak yolları bu şekilde budadıktan sonra, ikinci aklı (aktif akıl) tamamen bireysel *noetik* etkinlik üzerine inşa

etmek için *Ruh Üzerine* III 4'ü yardımına çağırılmaktadır. *Ruh Üzerine* III 4 genel olarak bilkuvve akıl üzerine yoğunlaşmaktadır. Bilkuvvve akıl sûretlerin yeridir. Buna göre sûretler aklın bilkuvve bölümünde bilkuvve olarak yer almakta, aklın bilfiil yönü de bilkuvve yönünden düşünce nesnelere almakta, tıpkı ışığın onları görünür kılması gibi etkin hale getirmektedir. Böylelikle iki bölüm arasındaki bütünlükte sağlanmış olmaktadır (Wedin, 1998: 191). Bu yorum şekli, bilfiil/faal aklın tamamen insanın psiko-epistemolojik zirvesini taşıyan bir içeriğinin olamayacağı, yani insanî psiko-epistemolojik sürecin zirvesi olabileceği şeklindeki Themistiusçu yorumun zeminini oluşturmaktadır. Öyle ki Themistius, faal aklın insanî aklın zirvesini oluşturduğunu iddia etmiş, faal aklın insanî ruhun bir parçası olduğunu savunmuş ve bu konuda faal aklı Tanrısal akıl olarak yorumlayan Afrodisyaslı İskender'e sert eleştiriler yöneltmiştir (Korkut, 2019: 169-182). Öte yandan bu yorum geleneği bilfiil/faal aklın ölümsüz ve sonsuz olabileceği şeklindeki nitelikleri açıklamakta zorlanmaktadır.

Bilfiil akıl konusunda Tanrısal yorumun bir temsilcisi olan Ross ise buradaki "ayrılabilir" niteliğini insanî aklın ölümsüzlüğü açısından tartışmaya açar. Buna göre "ayrılabilir" niteliği "ayrıldığı zaman" ifadesine gönderme yapar. Bir süre için bilkuvve akılla birleşen faal akıl, daha sonra ondan ayrılacaktır. Ross'a göre burada açık olarak işaret edilen şey, ölüm halinde bilkuvve aklın yok olacağı, faal aklın ise varlığını devam ettireceği yönündedir. Çünkü Aristoteles *Metafizik* 1070 a 26'da ruhun bazı bölümlerinin ölümle ortadan kalkacağını oysa aklın ölümden sonra devam edeceğini söylemektedir (Aristoteles, 1996: 490). Ancak burada devam edecek aklın bilkuvve akıl mı yoksa faal akıl mı olduğu yönünde bir açıklama yoktur, kastedilen genel olarak akıldır. Ross'a göre bu ayırım mevcut olduğunda, Aristoteles açıkça, bilkuvve aklın duyu ve tahayyül gibi güçlerinin ortadan kalkacağını, bilfiil/faal aklın ise ölümsüzleşeceğini düşünmektedir. Buradaki ölümsüzlük açıkça bilfiil/faal akla atıf yapmaktadır ve bilfiil akıl, ruhta olmasına rağmen bireyin ötesine geçmektedir. Buradan da bilkuvve aklın her bireyde özel olmasına rağmen bilfiil aklın bütün bireylerde özdeş olduğu gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır (Ross, 2002: 178, 179).

Şu hâlde her iki yorum geleneği de bir taraftan belirmesi zorunlu, öbür yandan külliyat açısından kabullenilmesi veya reddedilmesi muhtemel bir içerik sergilemektedir. Her iki yorum şekline de Aristoteles'in eşit bir statü verdiği fakat bu statülerin sonuçlarını belirsiz bıraktığı şeklindeki bir değerlendirme ise hâlihazırda geçerliliğini korumaktadır.

Bu bağlamda ayrılabilir/*choristos* niteliği bağlamında Aristoteles'in insanî aklın/*noûs* ölümsüzlüğüne nasıl baktığı önem kazanmaktadır. Başka bir yorumcu olan Tricot ise, *Ruh Üzerine* III 5'teki aklın Tanrısal kaynaklı ve dışarıdan gelmesi hasebiyle, ruhun aşağı güçlerini bozan nedenlere itaat etmeyeceği, bu nedenle de daha aşağı güçlerin ölümlü olmasına rağmen bu yetinin ölümsüz olmasına hiçbir şeyin karşıt olmayacağını ifade eder (Özcan, 2014: 164, 165).

Konumuz açısından odak işlevi gören ilgili pasajda *noûs poletikos*'un (işleyen/aktif/faal akıl/energia) bir diğer niteliği ise *apathes* yani "etkilenimsiz" olmasıdır. Bu nitelik de *Ruh Üzerine*'nin önceki bölümlerini aşan bir içerik sergiler. Çünkü önceki bölümlerde gerek duyumsama gerekse düşünce, nesnesi ile karşılıklı bir etkilenme süreci içinde ele alınır. Bu tür bir etkilenimsizlik ilk bakışta, *Ruh Üzerine*'nin 429 a 12-20 nolu pasajında, duyunun objesinden etkilenmesi gibi aklın da objesinden etkilendiği şeklindeki açıklama ile çelişki oluşturmaktadır (Aristoteles, 2000: 167). Ancak ilgili pasajda etkilenilebilirlik aklın bilkuvve yanı için geçerli bir olgudur. Bilfiil olan yön ise düşünme süreci ile ilgilidir ve bu düşünme süreci örneğin göz gibi bir duyu aracı veya duyu organı ile gerçekleşmemektedir. Yani düşünce işlevini akıl bedenden bağımsız bir biçimde gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla akıl bilkuvve yönüyle etkilenime açık, etkin olan yönüyle de etkilenimden uzaktır. Bilfiil aklın etkilenimsiz olması onun duyu ve duygu ile ilgili mekanizmaları hatırlamaması ile açıklanmaktadır. Bu durum ise aynı şekilde etkilenimsiz olarak vasıflandırılan Tanrısal akıl ile bilfiil akıl arasındaki ilişkiye veya benzetmeye dair mümkün yorumların zemini işlevi görmektedir.

Aristoteles'in bilfiil/faal akla atfettiği üçüncü nitelik ise *amiges* yani onun hiçbir şeyle karışmamış olmasıdır. Wedin buradaki karışmamış olma durumunun aklın bilkuvve yönü ve maddi bedenle ilgili olduğunu söyler (Wedin, 1998: 186). Faal aklın "karışmamış" şeklindeki niteliği, düşünme etkinliğini, duyuların ve aklın bilkuvve yönünün etkileri veya karmaşılaştırılması girişimlerinden uzak bir şekilde gerçekleştirdiğine referans vermektedir. Ayrıca, bu nitelik diğer psiko-epistemik yetiler üzerinde bilfiil/faal aklın otoriter bir şekilde inşa edildiğini gösterir.

Bilfiil/faal aklın dördüncü niteliği ise onun özünün bilfiil olmasıdır. Bu nitelik, hem bilfiil/faal aklın (*noûs poletikos*), bilkuvve/potansiyel (*noûs pathetikos*) akıl üzerinde işlevsel olmasına, hem de bilkuvve aklın pasifliğine karşı sürekli bir etkinlik/bilfiillik fonksiyonu icra etmesine referans vermektedir.

Bilfiil/faal aklın oldukça önemli iki başka niteliği ise ölümsüzlük (*atanaton*) ve sonsuzluktur (*aidion*). Bu iki nitelik, bilfiil/faal akıl yorumlamalarının tarihsel süreci bakımından da oldukça önemlidir. Çünkü bu iki nitelik doğrudan aşkın ve ilâhî olana referans vermektedir ve faal aklın III 4'teki bilkuvve akıl ile bir uzlaşım içinde olduğu şeklindeki oldukça indirgemeci açıklamalar açısından da problem oluşturmaktadır. Wedin, bu bağlamda geçen ölümsüzlük ve sonsuzluk niteliklerini etkin akıl ile matematiksel nesnelere doğası arasında kurduğu ilişki ile açıklamaya çalışmaktadır. Wedin'e göre Aristoteles 1026 a 10'da ileri sürdüğü üzere matematiksel nesnelere ayrı, değişmez ve sonsuz olarak kabul etmektedir. Keza Aristoteles *Fizik II 2*'de de matematiksel nesnelere düşüncede ayrılmalara bakımından değişmez olduklarını ileri sürmüştür. Bu olgulardan yola çıkarak Wedin faal aklın, ölümsüzlük ve sonsuzluk niteliklerinin aynen düşüncede ayrılabilir olma kimlikleriyle ölümsüz ve sonsuz olan matematiksel nesnelere aynı statüde olduğunu ileri sürmektedir (Çankaya, 2012: 69, 70, Wedin, 1988: 186). Kanaatimizce Wedin'in matematiksel manada ayrık olarak nitelendirdiği özellik eğer bilkuvve aklın düşündüğü nesneden ayrık olması açısından yorumlanırsa doğru bir seçenek, eğer bilfiil/faal aklın ayrık olması açısından önerilirse yanlış seçenektir. Çünkü bilfiil/faal akıl babında bahsedilen ayrık olmanın aşkın bir içerikte olduğu dolayısıyla matematiksel manada bir ölümsüzlükten ziyade ontolojik ve teolojik karakterli bir ölümsüzlük vurgusunun bu bağlamda öne çıktığını işaret etmek gerekir.

Öte yandan, Ross'a göre ise faal akıl bilkuvve akıldan ayrıldığı zaman kendi saflığı içinde varolur. Bilfiil/faal aklın bu niteliğini *Ruh Üzerine*'nin başka bir pasajı eşliğinde çözmek, bu niteliği daha berrak hale getirecektir. Aristoteles *Ruh Üzerine* 408 b 24-30'da akıl yürütme, sevmeye veya nefret etmenin aklın değil onun sahibinin duygulanımları olduğunu söyler. Aristoteles burada şöyle demektedir:

“Akla gelince, sanki o bizde ansızın ortaya çıkar, cevhersel bir varoluşa sahiptir ve bozulmaz. Çünkü akıl, olsa olsa, yaşlılıktan kaynaklanan güçsüzlüğün etkisiyle sönüp gidebilir. Fakat gerçekte bu durumda, onun duyu organları için de aynı şey olur: Yaşlı kimsenin sağlıklı bir gözü olsaydı genç insan kadar net görecekti. O halde yaşlılığın nedeni, ruhun herhangi bir duygulanımı değildir; fakat sarhoşluk ve hastalarda olduğu gibi, bedenin duygulanımıdır. Bir başka iç organ harap olduğu zaman, düşüncenin ve bilginin iş görmesi imkânsız olur; fakat bizzat aklın kendisi bundan etkilenemez. Ve sevgi veya nefret gibi, düşünce de, aklın değil, fakat akla sahip olduğu ölçüde akli olan süjenin duygulanımlarıdır. Bu nedenle kişi bir defa yok olduktan sonra, artık ne anılar ne de dostluklar kalır: Diyoruz ki, gerçekte bunlar aklın duygulanımları değil, fakat yok olan bileşiğin duygulanımlarıdır ve akıl şüphesiz, daha Tanrısal ve daha etkilenmez herhangi bir şeydir” (Aristoteles, 2000: 45, 46).

Ross'a göre Aristoteles burada aklın veya zihnin tamamının ölümden sonra devam etmeyeceğini işaret eder. Dolayısıyla bâkî kalan faal akıldır çünkü o etkilenimsizdir. Hayat koşullarından etkilenmez, bu nedenle bilgisi zamanın ya da koşulların izlerini taşımaz. Bilkuvve akıl ise bireyin ölümüyle beraber yok olmaktadır (Ross, 2002: 179).

Aynı minval üzere, Tanrısal yorum geleneğinin bir temsilcisi olan Kal, *Ruh Üzerine* III 5'in genel olarak ruhun bir türü olarak akıl veya zihinle ilgili olduğunu, bu bölümde Aristoteles'in Tanrısal akıl incelediğini, ayrık ve ölümsüz olan aklın Tanrısal akıl olduğunu, bu ruh türünün yani ilâhî aklın bozulmaz bir şekilde bedene iştirak ettiğini, bu ilişkide Tanrısal akıl ve insanî akıl arasındaki ilişki gibi olduğunu ifade etmiştir (Kal, 1988: 81). İnsan ruhu ve bilkuvve akıl ölümlü olmasına rağmen, insandaki Tanrısal akıl ruhun farklı bir türüdür ve bu tür Tanrı'ya aittir. Dolayısıyla bilfiil/faal akla dair ölümsüz, sonsuz ve hiçbir şeyle karışmamış ve maddi olamayan bir varoluşa sahip olan bütün nitelikler ilâhî boyutları ile değerlendirilmelidir. Kal'a göre bu manada insan ruhundaki Tanrısal faal akıl ölümsüzlüğün simgesidir. (Kal, 1988: 81). Kal (1988: 86) sebep-sebepli yani Tanrısal akıl insanî akıl

ilişkinin aynı şekilde ışık ve nesnelere renkleri arasındaki ilişkide de geçerli olduğunu söylemektedir. Buna göre Tanrısal akıl ve sebep olan ışık, değişmezlik niteliğini koruyarak bilkuvve renkleri yani insanî akıllı bilfiil hale getirmektedir. Bu yorumlarıyla Kal (1998: 84-90) *Ruh Üzerine* III 5'teki aklın tamamen Tanrısal akıl olduğu şeklinde bir yorum tarzı geliştirmiştir.

Bir diğer Aristoteles yorumcusu olan Burnyeat de Kal gibi insan ruhunda meskun olan aklın, Tanrısal bir akıl veya töz olduğunu kabul eder. Buna göre bilkuvve akıl yok olanı, bilfiil akıl ise ölümsüzlüğü simgeler. Çankaya ise, Aristoteles'in töz kuramına aykırılığı sebebiyle bu önerinin kabul edilmesinin oldukça güç olduğunu ileri sürer (Çankaya, 2012: 73).

Özcan ise, (2014: 165) bu tür bir ölümsüzlüğün ne türden bir ölümsüzlük olduğunun önemli olduğunu, çünkü Aristoteles'in kişinin ölümsüzlüğüne inandığını kabul etmenin zor olduğunu, öte yandan Zaberalla ve İbn Rüşdce ileri sürülen söz konusu bireysel ruhun Tanrısal *noûsta* yok olacağı şeklindeki panteist özellikteki bu açıklamanın da ciddi itirazlarla karşılaştığını, çünkü bu yorumun düşünenin bireyselleşmesini anlamaya imkan tanımayacağını, dolayısıyla söz konusu problemi çözmenin veya bu probleme nihai bir nokta koymanın mümkün olmadığını ifade etmektedir.

Ruh Üzerine III 5'te geçen ve bilfiil/faal akıl tartışmalarında merkezde yer alan unsurlardan birisi de ışık analogisidir. Özünde Platoncu bir ögenin bu bağlamda kendisini göstermesi, sadece Peripatetik gelenek bakımından değil, Hellenistik dönem ve Ortaçağ boyunca iki filozofun görüşlerini uzlaştırma ekollerinin de mümbit bir kaynağı olacaktır. Işık analogisini Platoncu bir zeminde yorumlayan Burnyeat'a göre buradaki ışık, hava ve sudaki yansımada olduğu gibi aracı bir durumdur. Işık ne bir yerden çıkıp bir yere gitmekte ne de gözü kamaştırmaktadır. Bu yoruma göre, biz, Aristoteles'in ilâhî aklın insan zihni ile ilişkisinde hiçbir etkisinin olmadığını söyleyebiliriz ancak bu durumda ışık analogisini neliğini açıklayamayız. Burnyeat'a göre ilâhî akıl da ışık gibi bir durumdur, bir süreç değildir. İlâhî akıl da ışık gibi renkleri yani düşünülür/makul sûretleri görünür kılan maddi bir aracılığın durumudur. Aracılığıyla düşünülür/makul sûretleri insan aklında görünür kılan ilâhî akıl, bu örnekte maddi olmayan bir aracı değildir. Burada renklerin görünmesi, sûretlerin bilinmesine eşdeğerdir. Bu olgu Platon'un *Cumhuriyet* adlı eserine aşina bir okur için oldukça normaldir. Platon'da İyi ideasıyla eş tutulan Güneş, ışıklarıyla duyuşal şeyleri görünür kılmakta ve bizim onları görmemizi sağlamaktadır. İyi ideası makul sûretleri bilinebilir yapmakta ve bizim zihnimizi onları bilme kapasitesine ulaştırmaktadır. Ancak Aristoteles geliştirdiği bu analogiyi hem Platon okumasına yol açabilecek daha ileri bir kıvama taşımamakta, hem de faal akıllı tamamen insanî epistemolojisinin mekanik işleyişine sığdırılabilecek bir kesinlikte ortaya koymamaktadır. Burnyeat'a göre (2008: 41, 42) şu hâlde İskender'in faal akıllı Tanrı olarak yorumlaması haklılık kazanmaktadır ve Aristoteles'in kanaati de bu yöndedir.

Çankaya ise (2012: 74, 75) bu iddiaya karşı çıkararak ışık analogisinde Aristoteles'in Platon'dan etkilenme olasılığına hak vermekte, ancak ışığın dolayısıyla bilfiil aklın Tanrı olduğuna dair ilgili metinde herhangi bir kanıtın bulunamayacağını ifade eder. Öte yandan bağlam üzerine Deborah (1991: 764-767) şu yorumu geliştirir: "Bu bağlamda ışık rengi yaratmaz, hâlihazırda evrenin objektif bir özelliği olan rengin duyulanmış bir nesneye dönüşünü sağlar. Işık aslında dışsal objenin bir özelliği olan rengin ilk etkinlikten, ikinci etkinliğine yani görünür hale gelmesi için gereklidir". Bu yorum şekli de sonraki dönemlerde faal aklın bizzat yaratıcı bir güç değil, ancak yaratıcı ile nesne arasında aracı bir ilâhî aşkın güç olarak yorumlanmasına zemin sağlar mahiyettedir. Deborah'a göre aklın pasif olmayan yanı da tıpkı ışık gibi imgede var olan sûretlerin (ilk etkinlik biçiminde var olan) düşünülür hale (ikinci etkinliğe geçmesini) gelmesini sağlar. Ne ışık rengi üretir ne de bilfiil olmayan akıl özeleri üretir.

Işık analogisine yönelik Ross'un yorumu ise Burnyeat'ın yorumuyla uyumludur. Ross'a göre ışık yani faal akıl bilkuvve olarak renkleri, bilfiil olarak varolan renkler haline getirir. Rengin koşullarından bazıları karanlıkta mevcuttur. Fakat renkleri bilfiil olarak görünür kılmak için ek bir koşulun yani ışığın gerekliliği vardır. Ross'a göre faal akıl bilkuvve akıl ile onun nesnesi arasındaki aracı değildir. Aristoteles'in görüşüne göre bilgi dolaylı değil, doğrudan bir ilişkidir. Ancak ışığın, görme olgusunu anlayabilmemiz, göz ve nesnenin yanı sıra hesaba katmamız gereken bir üçüncü şey olması gibi, faal akıl da araç olmamasına rağmen, bilgi olgusunu anlamamız için bilkuvve akıl ve nesnenin yanı sıra hesaba katmamız gereken üçüncü bir şeydir. Bu bağlamda ışık bir aydınlatıcının mevcudiyetiyle bilfiil

olarak şeffaf hale getirilmiş bir aracın koşuludur ve görülebilir olan gücün bilfiil olarak görmesini ve görülebilir nesnenin bilfiil olarak görülmesini olanaklı kılan ışığın bilfiilliyiğidir (Ross, 2002: 178).

Davidson'a göre Aristoteles, faal aklın bilgi süreçlerinde oynadığı rol konusunda ayrıntılı olarak işlemediği iki benzetmeyi kullanır. Bu benzetmelerden ilki faal akıl ile madde üzerinde faaliyet gösteren sanatkâr-sanatın maddesi benzetmesidir. Buna göre faal akıl sanatkâr bilkuvve akıl ise sanatın maddesidir. Birkaç satır sonra Aristoteles faal akıl ile ışık kıyaslaması yapar. Buna göre, ışık bilkuvve renkleri bilfiil hale getirir. Işık benzetmesi; faal aklın, âlemde akledilir ne varsa, daha doğrusu tahayyül gücü tarafından insan aklına sunulan sûretlerde akledilir ne varsa, onu bir anlamda aydınlatarak insan aklını bilfiil hâle taşır imasında bulunur. Böylece bilkuvve akıl, bir anlamda, aydınlanmış akledilir düşüncelere nazar ederek bilfiil hale gelir. Davidson, söz konusu teşbihi bu şekilde okumanın Platon'un insanın ideal sûretlere nazar edebileceği şeklindeki fikrinde kendine destek bulabileceğini ifade eder. Oysa Aristoteles bu durumun bilincindedir ve bu türden bir yorum onun evreninde çelişkilidir. Ancak Davidson'a göre, *Ruh Üzerine* konuyu daha etraflıca incelemek konusunda daha fazla zahmete girmemekte, böylece gerek sanat-sanatkâr, gerekse ışık metaforunda Aristoteles, şârihleri kendi başlarına bırakmaktadır (Davidson, 2020: 28).

Caston ise Aristoteles'in *Ruh Üzerine* III 5'te nitelikleri tespit edilen akıl ile *Metafizik* XII 7-9'da müzakere ettiği ilâhî aklın nitelikleri arasında fazla bir fark olmadığını ileri sürer. Buna göre ilâhî akıl, duyulardan bağımsızdır (1073 a 4), etkilenmez (1073 a 11), maddeden yoksundur (1074 a 33-34), bilfiildir (1072 a 25-26, b 27-28), oldukça yücedir (1074 a2 6, 1072 a35-b1, b 28), nesnesiyle aynıdır (1075 a 1-5), yeteneği açısından zamandaki önceliklidir (1072 b 25; 1072 b 30-1073 a 3), sonsuz düşüncedir (1075 a 10), özünde adil bir düşüncedir (1075 a 1-5; 1074 a 33-34), ebedidir (1072 a 25, 1073 a 4) ve her şeyin zorunlu şartıdır (1072 b 13-14; 1075 b 24-26). (Caston, 1999: 212).

Caston'a göre, Tanrısal akıl ile bilfiil aklın birçok bakımdan ortak nitelikleri bulunmaktadır ve bu nitelikler iki düşünce şeklinin tamamen birbirinden bağımsız olabileceği şeklindeki insanî ve sosyal yorum gelenekleri açısından başlı başına bir sorundur.

İnsani yorum geleneğinin günümüzdeki temsilcisi Wedin'e göre ise, *Ruh Üzerine* III 5'teki insanî düşünce ve *Metafizik* XII 6-8'deki Tanrısal düşünce arasında bir zıtlık görmektedir. Ona göre insanî düşünce ve Tanrısal düşünce arasında herhangi bir benzerlik ve aynılık yoktur. Her ne kadar faal aklın nitelikleri ile Tanrısal düşüncenin nitelikleri arasında ortak isimlendirmeler bulunmuş olsa bile, faal aklın hiçbir sıfatı onun Tanrısalığına referans vermemektedir. Wedin'e göre nasıl ki insanın sahip olduğu bazı nitelikler insandaki Tanrısal şeyler olup ancak onun tanrılaşmadığına referans veriyorsa aynı şey faal aklın düşüncesi için de geçerlidir. Şu hâlde Wedin'e göre faal akli tanımlamak için kullanılan sadece insanda düşüncenin nasıl meydana yönelik bir şeydir ve ne bundan daha fazlası ne de daha eksisiğidir (Erkızan, 2012: 117-127).

Başka bir yorumcu olan Norman'ın görüşleri Wedin'in probleme bakışının tam tersinedir. Ona göre Tanrısal ve insanî düşünce tür bakımından aynıdır. Bu iki düşünce arasında özsel bir ayırmadan bahsedilemez. Norman *Ruh Üzerine* III 9 ile *Metafizik* XII 7-9 arasında bir bütünleşme kurar ve Tanrısal düşünmenin insanî düşünmeden farklı olmadığını ileri sürer. Norman, insanın bir nesneyi maddesinden bağımsız olarak düşünebilmesinden yola çıkarak bu durumun aynen nesnesiz bir düşünce üzerine kurgulanan Tanrısal düşüncedeki durum olduğunu iddia eder. Şu hâlde insan zihni önce şeylerin sûretlerini alır ve o ancak böylelikle salt bir bilkuvvelikten kendini kurtarır. Zihin bu aşamadan sonra kendisiyle özdeşleşir. Bu noktada nesneye ihtiyaç duymaksızın kendi kendini düşünür. Böylelikle o aynen sadece kendi kendini düşünen Tanrısal akıl gibi olur. Dolayısıyla insanın pasif düşünmesi tamamen insanî, aktif düşünmeyi ise Tanrısal bir tarzda gerçekleşir (Erkızan, 2012: 120, 121). Tanrısal düşünmenin niteliği bilfiil olduğu için insanî düşüncenin kendisi de fiil olması bakımından Tanrısal olanın içinde yer alır. Eğer insan Tanrı'nın her zaman içinde bulunduğu duruma bazen katılabiliyorsa, bu insanın ve Tanrı'nın özde birbirinden ayrılmadığı, ayrılmadığını göstermektedir. İnsani düşünce ile Tanrısal düşünce arasında olsa olsa bir derece farkı olabilir çünkü insanî düşünce pasif ve aktif yönleri içermesine karşın Tanrısal düşünce bu iki yönlülüğü dışarıda bırakan düşünce tarzıdır (Erkızan, 2012: 123).

Erkızan ise bu yorumlarında Wedin'i yetersiz, Platoncu bir yorum tarzını benimseyen Norman'ı ise tutarsız bulmaktadır. Ona göre, insanî düşünce ve Tanrısal düşünce tamamen iki farklı düşünce şekline

referans vermektedir. Çünkü insanî düşünce oluş ve yok oluş alanında meydana gelmekte, dolayısıyla dış dünyayı zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle insan zihninin kendi kendisini düşünebilir olması ile Tanrısal zihnin kendini düşünmesi aynı şey olamayacaktır çünkü birincinin yani insanî düşüncenin düşündüğü şey ile özdeşleşmesi bir süreci zorunlu kılmaktadır. Erkızan Aristoteles'in iki düşünce şeklini de *energia* olarak vasıflandırdığını ancak Tanrısal düşünce için kullanılan *energia* niteliğinin insanî düşünce için kullanılan *energia*'dan bağımsız ve ayrı nitelikler olduğunu söylemektedir. Erkızan Aristoteles'in *Metafizik XII*'de tasvir ettiği Tanrısal düşüncenin konusuz olduğu yorumunu kabul etmez; çünkü bu durumda tanrı uyuyan insandan farksız olacaktır. Ancak burada düşünülen şeyin de düşüncüyü ve akli belirleyeceği ilkesinden dolayı Tanrı'nın zorunlu olarak düşüneceği nesnenin kendisi olacağını ileri sürer. Yani Tanrı'nın düşüncesi bizzat kendisidir. Oluş ve yok oluş dünyası Tanrısal düşüncesinin konusu olursa bu durumda Tanrısal sıfatlar düşecektir. Dolayısıyla insanî düşünce ve Tanrısal düşünce arasında bir ilişki yoktur ve *Ruh Üzerine III 5*'teki akılda tamamen insanî akıldır. Tanrısal düşünce bileşik değil, maddeden bağımsız ve Tanrısal düşüncenin konusunu oluşturan O'nun özüdür ve Tanrısal düşünce mutlak *energia*'dır. İnsani düşünce ise bileşik olmak durumundadır, olumsuzluğu ve bilkuvve olmayı kendi içinde barındırmak durumundadır ve insanî düşünce mutlak anlamda *energia* olmaz. (Erkızan, 2012: 125). Dolayısıyla insanî ve Tanrısal düşüncenin türsel bir benzerliğinden söz etmek olanaksızdır. Bu iki düşünce şeklini benzer bulmak Aristoteles'in Tanrısal kavram özüne uygun düşmemektedir. Norman'ın yaptığı gibi, soyut düşünce üzerinden iki düşünce arasında ortaklık görmek Aristoteles epistemolojisinin temel unsurlarına ters düşmektedir. Şu hâlde iki düşünce arasında herhangi bir benzerlik olmadığı gibi, birbirini etkileyebilecek veya bu iki düşüncenin ilişkili olabileceği bir durum da söz konusu değildir (Erkızan, 2012: 127).

Gelinen bu noktada kısmen ve örnekler üzerinden değindiğimiz şekliyle farklı ekollerin bilfiil/faal akıl yorumlarını daha açık bir şekilde serdetmek gerekir. Bu karmaşıklık daha berrak bir özetlemeyi zorunlu kılmaktadır. Zucca'nın konuya dair oldukça analitik makalesi, farklı ekollerin, bilfiil akılla ilgili ilkelere bakışımı oldukça berrak bir şekilde ortaya koymaktadır. Zucca *Ruh Üzerine III 4* ve *Ruh Üzerine III 5*'ten çıkartılabilecek mümkün ilkeleri, Tanrısal yorum, insanî yorum, sosyal yorum ve içeriksel (kapsamcı) yorum açısından bir değerlendirmeye tabi tutar.

Zucca'ya göre, (2019: 145) faal akli Tanrı'nın insandaki uzantısı şeklinde yorumlayan ve en başat temsilcisi Afrodisyaslı İskender olan Tanrısal yorum geleneği Teofrastus'a kadar uzanmaktadır ve son zamanlarda Burnyeat ve Caston tarafından savunulmaktadır (Zucca, 2019: 150). Bu yorum geleneği, bilfiil aklın sadece ayrılabilir, etkilenimsiz, karışmamış değil aynı zamanda kendi özü gereği bilfiil var olduğu, bilfiil ilke her zaman bilkuvve olandan üstün olduğu için bilfiil aklın diğer akıldan üstün olduğu, bilfiil aklın bazen düşünüp bazen düşünmemesinin söz konusu olmadığı, bilfiil aklın sadece ayrı olarak özünde neyse o olduğu, sadece bilfiil aklın ölümsüz ve ebedi olduğu, şeklindeki ilkeleri kabul etmiş veya olumlamıştır. Öte yandan aynı yorum geleneği, *technē*'nin kendi maddesiyle ilgili olduğu gibi bilfiil aklın da bilkuvve akılla ilgili olduğu, bilfiil aklın diğer akıl türünün meydana getirdiği her şeyi ürettiği, bilfiil aklın bilkuvve renkleri gerçek renklere dönüştüren ışık gibi olduğu, şeklindeki ilkeleri ise kabul etmemiş ve olumsuz yaklaşmıştır. Aynı ekol bilfiil aklın duygusuz bir şekilde işlevsel olduğu bu nedenle ölümsüz olduğu bilkuvve aklın ise bozulabilir olduğu, bilfiil akıl olmaksızın hiçbir şeyin düşünülmemeyeceği, bilfiillik/bilkuvvelik farkının da ruhta mevcut olması gerektiği, bilfiil bilginin bilinen nesnesi ile özdeş olduğu ve bilkuvve bilginin bireyde zamansal olarak önce gelse de genel olarak bilfiil bilginin bilkuvve bilgidenden önce geldiği, şeklindeki ilkeleri ise kısmen veya yetersiz bir şekilde onaylamışlardır (Zucca, 2019: 160).

Faal akli insanî bireysel ruhun bir parçası olarak yorumlayan insanî yorum geleneğinin ise en başat temsilcisi Themistius ve modern dönemde Wedin'dir (Zucca, 2019: 150). Bu yorum geleneğinde, *technē*'nin kendi maddesiyle ilgili olduğu gibi bilfiil aklın da bilkuvve akılla ilgili olduğu, bilfiil aklın diğer akıl türünün meydana getirdiği her şeyi ürettiği, bilfiil aklın bilkuvve renkleri gerçek renklere dönüştüren ışık gibi olduğu, bilfiil ilkenin her zaman bilkuvve olandan üstün olduğu için bilfiil aklın da diğer akıldan üstün olduğu, bilfiil aklın sadece ayrı olarak özünde neyse o olduğu, bilfiil aklın duygusuz olduğu için ölümsüz olduğu öbür yandan bilkuvve aklın bozulabilir olduğu, bilfiil akıl olmaksızın hiçbir şeyin düşünülmemeyeceği, bilfiillik/bilkuvvelik farkının ruhta mevcut olması gerektiği, şeklindeki ilkeleri kabullenmişler veya olumlamışlardır. Öte yandan aynı ekol, bilfiil aklın sadece ayrılabilir, etkilenimsiz, karışimsız değil aynı zamanda kendi özü gereği bilfiil var olduğu, bilfiil aklın bazen düşünüp bazen

düşünmemesinin söz konusu olmadığı, sadece bu aklın ölümsüz ve ebedi olduğu, bilfiil bilginin bilinen nesne ile özdeş olduğu ve bilkuvve bilginin bireyde zamansal olarak önce gelse de genel olarak bilfiil bilginin bilkuvve bilgiden önce geldiği şeklindeki ilkeleri reddetmişlerdir (Zucca, 2019: 160).

Zucca'ya göre faal aklı ne insanî ruhun bir parçası ne de Tanrısal bir uzantısı daha ziyade insanın özümsemişi bilimsel ilkeler ve “insan türünün aklının daima düşündüğü” temel postula etrafından yorumlayan sosyal yorum ekolünün iseen başat temsilcisi Yahya en-Nahvîdir (Zucca, 2019: 152, 153). Bu yorum geleneği, bilfiil aklın sadece ayrılabilir, etkilenimsiz, karışmamış değil aynı zamanda kendi özü gereği bilfiil var olduğu, bilfiil ilke her zaman bilkuvve olandan üstün olduğu için bilfiil aklın diğer akıldan üstün olduğu, bilfiil aklın bazen düşünüp bazen düşünmemesinin söz konusu olmadığı, bilfiil aklın sadece ayrı olarak özünde neyse o olduğu, bilfiil aklın duygularla işlevsel olmadığı bu nedenle ölümsüz olduğu buna karşın bilkuvve aklın ise bozulabilir olduğu, bilfiil akıl olmaksızın hiçbir şeyin düşünülmemeyeceği, bilfiillik/bilkuvvelik farkının da ruhta mevcut olması gerektiği, bilfiil bilginin bilinen nesne ile özdeş olduğu ve bilkuvve bilginin bireyde zamansal olarak önce gelse de genel olarak bilkuvve bilgiden önce geldiği şeklindeki ilkeleri olumlamışlar veya kabul etmişlerdir. Öte yandan aynı yorum geleneği, *tekhnē*'nin kendi maddesiyle ilgili olduğu gibi bilfiil aklın da bilkuvve akılla ilgili olduğu, bilfiil aklın diğer akıl türünün meydana getirdiği her şeyi ürettiği, bilfiil aklın bilkuvve renkleri gerçek renklere dönüştüren ışık gibi olduğu, sadece bu aklın ölümsüz ve ebedi olduğu şeklindeki ilkeleri reddetmişler, olumlamamışlar veya dışarda tutmuşlardır. (Zucca, 2019: 156).

Zucca, faal aklı, ucu yapay zekaya çıkabilecek şekilde, bilimlere dair ilk öncülleri de içerecek şekilde ilk ilkeler ve öncüllerin nesnel sistemi şeklinde yorumlamakta ve bu yorumu içeriksel (kapsayıcı) yorum şeklinde tanımlamaktadır (Zucca, 2019: 155, 156). Bu yorum tarzı doğal olarak söz konusu ilkeleri çok boyutlu ve çoktan seçmeli düşünmenin ana öğeleri olarak sunmaktadır. Bu yorum tarzı, “bilfiil bilgi bildiği şey ile özdeştir ve bireyde zamansal olarak daha önce bulunmasına rağmen bilkuvve bilgiden, bilfiil bilgi üstündür” şeklindeki ilkeyi zayıf bir şekilde olumlamasına rağmen diğer ilkelerin hepsini olumlamış ve kabul etmiştir (Zucca, 2019: 156).

Ruh Üzerine III 5 üzerine bu akımların dışında yeni bir yorum geleneği inşa edebilmek, bu ekolleri de belirli bir senteze tabi tutarak uzlaşmacı bir yorum tarzı gerçekleştirebilmek gerçekten çok ileri düzeyde bir Aristoteles uzmanlığını gerektirmektedir. Söz konusu yorum dağarcığının hangi boyut ve dallara uzandığını tasvir edebilmek için konuya dair İslâm felsefesi geleneğine kısa bir parantez açabiliriz. Fârâbî ve İbn Sînâ, Afrodisyaslı İskender'e yakın bir tutum takınmış, fakat bu tutumdan büyük oranda koparak faal aklı, ontolojik statüsü bakımından Allah ile insan arasında vahiy meleği ve ayaltı varlıklara sûret veren (*vahibû's-suver*) varlık olarak konumlandırmıştır. Bu çözüm tarzı, Aristoteles ekolünün ve Helenistik yorumculuğun da en azından “İslâm” felsefesi boyunca bir sükûna ulaştığını, faal akla dair ontolojik statü çıkmazının çözüme kavuştuğunu ve böylelikle *Ruh Üzerine* ve *Metafizik* geleneği bakımından taşın gediğine konulduğunu gösterir. Keza İkinci Muallim'in içeriksel (kapsayıcı) yorumun bilfiil akla dair tüm ilkeleri ilk öncüller ve bu öncüllerin nesnel sistemi tarzındaki bakışını bir şekilde kendisine problem edindiğini, bu nedenle söz konusu ilk öncüllerin/ilk makullerin de insan zihnine doğuştan, faal akıldan geldiği gibi daha ileri bir yorumun sahibi olduğunu vurgulamak gerekir (Korkut, 2018: 278). Öbür taraftan İbn Rüşd Themistiusçu yorum geleneğini sürdürmüştür. Kindî ise faal aklı cisimsiz bir cevher, arzî bir birlik ve Allah'ın yarattığı evrene serpiştirdiği mecazî/fail illetlerden birisi olarak konumlandırmış, ayrıca faal aklı bilimlerin tümel ilkelerinin kaynağı olarak sunmuş ve tutum ile daha ziyade sosyal yoruma yakın bir anlayışı benimsemiştir (Korkut, 2019: 195-198).

2. Düşünsel Yaşam (*Theoria Yaşamı*) Açısından Tanrısal Yorumu Yeniden Düşünmek

Aristoteles'in *Ruh Üzerine* III 5'te belirlediği ve farklı yorumlar açısından kısmen tahlil ettiğimiz şekilde bilfiil/faal aklın nitelikleri ile *Metafizik* XII 1074 b'de ele alınan Tanrısal aklın niteliklerini bu bağlamda yeni bir okumaya tabi tutmak gerekir. Tanrısal yorum geleneğini en fazla meşgul eden konu, bu iki aklın çalışma şeklinin/düşünme sürecinin birbirleriyle açıklanıp açıklanamayacağı meselesidir. Çünkü Tanrısal akıl hep bilfiildir ve hiçbir zaman insanî aklın ilk aşamasında olduğu gibi bilkuvve halde bulunamaz. Şu hâlde insanî aklın bilkuvveden faal akıl yardımıyla bilfiil hale gelmesi, her şeyden önce insanî aklın Tanrısal olandan bir pay alıp almadığı ile ilgili bir sorunu gündemimize getirmektedir. Ereksel/nihaî neden nokta-i nazarından baktığımızda ise, Tanrı'nın felekleri hareket ettirdiği gibi bizim aklımızı da hareket ettiren neden olan olarak ortaya çıkabilmesidir. Çünkü ereksel neden, aşkın nesne

olarak hareket ettirir ve bütün diğer şeyler, kendileri hareket ettirildikleri için hareket ederler (Aristoteles, 1996: 505). Aristoteles bizim arzu gücümüz ve düşüncemiz arasındaki ilişkiyle de yer yer kıyas yaparak Tanrısal arzu ve düşünce ilişkisini *Metafizik* 1072 b'de şöyle açıklamaktadır.

“İmdi özü gereği olan Düşünce, özü gereği en iyi olanı, en yüksek düşünce de en yüksek İyi’yi konu alır. Akıl, akılsalı kavrarken kendi kendini düşünür. Çünkü onun kendisi konusuyla temas haline girmek ve onu kavramak suretiyle akılsal olur. Öyle ki sonuçta akıl ve akılsal bir ve aynı şeydir. Akılsalı kabul eden şey, yani formel töz, akıldır ve akıl, akılsala sahip olduğunda bilfiildir. O halde aklın içerir gibi görüldüğü Tanrısal öge, kuvveden ziyade fiildir ve temaşa fiili, en yüksek ve en mükemmel mutluluktur. O halde Tanrı bizim ara sıra sahip olduğumuz haz verici duruma sahipse, bunun kendisi hayranlık vericidir. Eğer o ona daha büyük ölçüde sahipse, bu daha da hayranlık vericidir. İmdi Tanrı bu söylediğimiz biçimde ona sahiptir. Hayat da Tanrı’dır; çünkü aklın fiili hayattır ve Tanrı bu fiilin ta kendisidir. Tanrı’nın kendi kendisiyle kaim olan fiili, en mükemmel ve ezeli-ebedi bir hayattır. Bundan dolayıdır ki biz Tanrı’yı ezeli-ebedi, mükemmel bir canlı olarak adlandırmaktayız. O halde hayat ve sürekli ve ezeli-ebedi ömür, Tanrı’ya aittir. Çünkü Tanrı, bunun kendisidir.” (Aristoteles, 1996: 507, 508).

Aristoteles Tanrısal aklın işleme düzenini ise *Metafizik* XII 1074 b 15’te daha ayrıntılı bir tarzda şu şekilde ele almaktadır.

“Tanrısal aklın mahiyeti bazı güçlükler içermektedir. Bu Tanrısal görünen şeyler içinde en Tanrısal olan görünmektedir. Ancak bu özelliği göstermek için onun varlık tarzı ne olmalıdır? İşte bu konuda bazı güçlükler var. Çünkü ya o hiçbir şey düşünmez; o zaman onun değeri ne olacaktır? Bu takdirde o uykuya benzer bir durumda olacaktır. Veya o düşünür; ancak eğer düşüncesi başka bir ilkeye bağımlı ise bu takdirde o (tözü düşünme fiili değil, basit bir kuvve olacağından) en yüksek töz olamaz. Çünkü onun değeri düşünmeden ibarettir. Sonra özü ister akıl kuvveti ister düşünme fiili olsun, neyi düşünür? Ya kendi kendini veya bir başka şeyi düşünür. Eğer bir başka şeyi düşünürse, bu ya her zaman aynı şeydir veya bazen bir şey, bazen başka bir şeydir. O zaman onun düşüncesinin nesnesinin İyi olan olması veya başka herhangi bir şey olmasının ne önemi vardır? Veya bundan ziyade bazı şeylerin onun düşüncesinin konusu olması saçma olmayacak mıdır? O halde açıktır ki o, en Tanrısal ve en değerli olan şeyi düşünür ve düşüncesinin konusu da değişmez. Çünkü bu, daha kötüye doğru bir değişme olacaktır ve böyle bir şeyin kendisi de zaten bir hareket olacaktır... O halde Tanrısal düşüncenin düşündüğü şeyin onun kendisi olması gereklidir. Çünkü o var olan en mükemmel şeydir ve onun düşüncesi, düşüncenin düşüncesidir... Üretken bilimlerde o, maddesinden soyutlanmış olarak töz ve nesnenin özüdür. Teorik bilimlerde de bilimin gerçek konusu, tanım ve düşünme fiilidir. O halde maddesi olmayan şeylerden düşünülen ile düşünce farklı olmadığından Tanrısal düşünceyle onun konusu aynı olacak ve düşünce, düşüncenin nesnesi ile bir olacaktır... Tanrısal akıl, İyi’ye şu veya bu anda sahip değildir, kendisi için dıştan bir şey olan bu en yüksek İyi’yi o bölünmez bir içinde kavrar. İşte Tanrısal düşünmenin düşünme tarzı budur. Ancak o ezeli-ebedi olarak kendi kendisini düşünür.” (Aristoteles, 1996: 518-522).

Bu pasajlardan yola çıkarak bazı belirlemelerde bulunabiliriz. Her ne kadar bilfiil/faal akla bir modelik sunmuş olsa bile, insanî düşünmenin kuralları ve bağlantıları Tanrısal akıl için geçerli değildir. Burada bir paradoks bizi beklemektedir. Eğer Tanrı’yı akletmeyen bir varlık olarak düşünürsek o zaman metinde de geçtiği şekliyle onu uyuyan bir insan statüsüne indirgemiş oluruz. Bu durumda Tanrı’nın bilfiillik sıfatı düşmektedir. Eğer Tanrı’yı akleden bir varlık olarak düşünürsek bu durumda da aklettiği nesnenin Tanrı’nın düşüncesini dolayısıyla kendi özünü değiştirmesi gibi bir olasılık ortaya çıkmaktadır. Aristoteles yaptığımız alıntıda açıkladığı gibi bu durumun farkındadır. Aristoteles’in bu paradoksa bulunduğu çözüm Tanrısal aklın düşündüğü ve aklettiği şeklindedir. Ancak o dışardan bir nesneyi düşünmemekte buna da ihtiyacı olmamakta bizzat kendi özünü düşünmektedir. Keza Tanrısal akıl, düşünen ve akleden ayrık bir yeti değildir. Eğer öyle olsaydı herhangi bir epistemik yetinin maruz

kaldığı durumlara Tanrısal bir sıfatın da maruz kalması olasılığı ortaya çıkacaktır. Aristoteles'in bu soruna bulduğu çözüm Tanrısal aklın bir özne veya yeti olmadığı, onun bir etkinlik (yani başlı başına bir akıl/*noûs* olmadığı) yani eylem olduğu (yani noesis) içinde bulunduğu şeklindedir ki bu durumda akıl, âkil, makul denklemler ortaya çıkmaktadır. Bu işlev Tanrı üzerinde bir değişiklik ve farklılık meydana getirmediği gibi onu sürekli bilfiil tutmanın da en tanımlanabilir şeklidir (Çankaya, 2012: 103, 117).

Bu pasajlardan yola çıkarak insanî aklın düşünce mekanizmasının da kısmen Tanrısal aklın çalışma şekli ile benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Böylece düşünmenin Tanrısallığı bağlamında Aristoteles'in mükemmel insan için önerdiği düşünsel yaşamın (*theoria* yaşamı) da bizzat ilâhî bir yaşam olduğu, düşünsel yaşamın (*theoria* yaşamı) da ancak akıl ile hayat bulacağı veya düşünsel yaşamın da (*theoria* yaşamı) ancak faal aklın rolü ile Tanrısalıktan pay almakla oluşacağını söyleyebiliriz. İyi yaşamlar içinde en yüce yaşam olarak nitelendirilen, düşünsel yaşam (*theoria* yaşamı), başlı başına ilâhî bir yaşamdır ve bu yönüyle insan doğasını aşmaktadır. Aristoteles akli insanın bileşik yapısı ile karşılaştırıldığında Tanrısal bir şey olarak konumlandırmakta, dolayısıyla akla dayalı bir yaşam da insan doğası ile karşılaştırıldığında Tanrısal bir yaşam olmaktadır. Çankaya Aristoteles yorumcularının bu bağlamda iki seçenek sunduklarını, birinci yorumun insandaki akıl ile Tanrı'da aklın aynı olduğu fikri temelinde ilerlediğini, ikinci yorumun ise insanî aklın Tanrısal akıl ile benzer olduğu şeklindeki değerlendirmeden hareket ettiğini ileri sürmektedir. (Çankaya, 2012: 174). Dolayısıyla birinci yorum *Ruh Üzerine* III 5'teki faal akıl ile *Metafizik XII* 9'daki Tanrısal aklın ontolojik olarak aynı olduğu şeklindeki yorumlamalara çıkmaktadır. Bu yorum tarzında Platoncu okuma vardır. İkinci yorumlama ise her iki pasajdaki aklın birbirine benzer olduğu şeklindeki temele dayanmaktadır. Benzerlik her iki aklın da düşünmekle haz duyması ve mutluluğu yakalaması ancak insanî aklın bunu nadiren yakalaması, Tanrısal aklın ise sürekli bu halde bulunması ile bağlantılıdır. Aristoteles *Nikomakhos'a Etik X* 7'de şöyle demektedir.

“İmdi akıl, insandaki tanrıca bir şey ise, akla uygun yaşam da insan yaşamındaki tanrıca bir şey olacaktır. İmdi, insan olduğumuzdan insanla ilgili şeylerle ilgilenmemizi öğütleyenleri dinlememeli; kendimizi olabildiğince ölümsüzleştirmeli, bizdeki en üstün şeye uygun yaşamak için her şeyi yapmalı. Nitekim o kütlece küçük olsa bile, olarak, değer bakımından her şeyi çok aşar. Asıl olan, en iyi olan o ise, her bir kişiyi o kişi yapanın da akıl olduğu görülse gerek.” (Aristoteles, 1998: 214).

Aristoteles *Nikomakhos'a Etik X* 8'de mutluluk için de böylesine Tanrısal bir etkinliği vazgeçilmez bir şart olarak ileri sürmektedir.

“Tanrılar için yaşamın bütünü mutludur, insanlar içinse, bu tür bir etkinliğe benzer bir etkinlikleri bulunduğu ölçüde. Oysa hiçbir teori etkinliğinden pay alamadıkları için, öteki canlılardan hiçbiri mutlu olamaz. İmdi teori olduğu ölçüde mutluluk olur; daha çok teori etkinliğinde olan kişiler için mutluluk söz konusudur; bu da rastgele değil, teori yaşamına göre olur.” (Aristoteles, 1998: 217).

Aynı şekilde Aristoteles *Nikomakhos'a Etik*, X 1177 b ve 1178 a'da bizim Tanrı'nın hayatına en fazla yaklaştığımız ve kendi mutluluğumuza en fazla katkıda bulunduğumuz zamanın temâşâ işiyle uğraştığımız zaman olduğunu vurgulamaktadır (Peters, 2004: 248). Aristoteles (1999: 245) Eudemos'a *Etik VII*, 1248 a 21-30'da ise Tanrısal ve insani akıl ilişkisini daha sarıh bir şekilde ortaya koyar. Ona göre düşünüp taşınıldıktan sonra tekrar düşünüp taşınılmaz ve bu böylece sonsuza değin gidemez. Keza düşünme eyleminin başlangıcı ve ilkesi akıl değildir. Bu ilke talih de olmayacağına göre düşünüp taşınmanın başlangıcı ve ilkesi ruhun da başlangıcının ve devininin ilkesi olan Tanrı'dır. Bizdeki Tanrısal şey nasıl ki bir biçimde her şeyi devindiriyorsa şu halde düşüncenin başlangıcı ve ilkesi bir düşünce değil bundan daha güçlü olan Tanrı'dır. Şu halde bilfiil/faal akli Tanrı'nın insandaki uzantısı şeklinde yorumlayan, Tanrısal yorum geleneğinin hala güncel ve elenmesi bir hayli güç olan bir geçerliliğinden bahsetmek mümkündür. Bu bilgilerden yola çıkarak insandaki faal aklın aşkın bir boyutta olduğu ve insanın ancak faal akıl vasıtasıyla mutluluğu ve bir ölümsüzlük türünü yakalayabileceği de, diğer yorumlar kadar bir haklılık payına sahiptir. Şu halde ciheti hangi yorum

geleneğine çevrilirse çevrilsin, bilfiil/faal akıl Aristoteles felsefesinin yegâne merkeziliğini oluşturan düşünsel yaşamın da (*theoria* yaşamı) merkezinde durmaktadır.

3. Düşünsel Yaşam (*Theoria* Yaşamı, Temaşacı Yaşam) ve Bilfiil/Faal Akıl

Geldiğimiz bu noktada, düşünsel yaşam (*theoria* yaşamı) ile *Ruh Üzerine* III 5'teki aklın nitelikleri arasındaki ilişkiye yoğunlaşmak andığımız yorum dağarcıklarının karmaşıklığını bir nebze hafifletecektir. Düşünsel yaşamın (*theoria* yaşamı) kıvamı, *Ruh Üzerine* III-5'teki aklın nitelikleri ile yakından ilgilidir. Faal aklın ölümsüz, etkilenimsiz, karışimsız ve ayrılabilir nitelikleri işlevsel olmaksızın, filozofun külliyyatında iyi yaşamlar içinde en yüce yaşam olarak konumlandırılan düşünsel yaşama (*theoria* yaşamı) ulaşabilmek mümkün değildir. Dolayısıyla bilfiil/faal aklın anılan nitelikleri, insanda soyut kavramsallaştırma, tümelin kesinliğine ulaşma ve kozmik/ilâhî nazara dair bir boyut inşa edecektir. Matematik, fizik ve metafizik gibi teorik ilimlerin tümelleri de ancak bu aklın anılan niteliklerinin kemâle ermesi ile mümkün olabilecektir. Şu hâlde Özcan'ın da vurguladığı gibi tümelleri üretmek bilfiil akıl (*noûs energia*) sayesinde mümkünse, bu mümkünlüğü de tamamen Tanrısal yorumun içine hapsedmek veya Tanrısal yorumun tamamen dışında tutmak mümkün değildir. Çünkü Tanrısal akıl ile insanî akıl etkileşimini veya Tanrısal aklın faal akıl için modelliğini bizzat Özcan'ın vurguladığı şekli ile çağdaş din felsefesinin deizm ve teizm gibi kategorileri etrafında açıklayabilmek mümkün değildir. İnsani akıl bu nitelikleri sayesinde, yani maddi olandan ayrılabilir, ölümsüz ve etkilenimsiz olması sebebiyle metafiziğe dair bir bakış sahibi olabilecek, aşkın kavramsallaştırmayı ve metafiziği inşa edebilecektir. Çünkü *Ruh Üzerine* III 4'teki aklın ve örneğin sadece *tekhne* boyutuna sahip bir aklın sınırları içinde insan ne söz konusu alanlara dair tümellerin bilgisine ulaşabilecek ne de iyi yaşam hatta iyi yaşamların en yücesi olarak nitelendirilen düşünsel yaşam (*theoria* yaşamı) düzeyini yakalayabilecektir (Çankaya, 2014: 145). Düşünsel yaşam (*theoria* yaşamı), düşünme biçimi içinde en değerli olan şeyi yani Tanrısal olanı ve Tanrısal düşünceyi düşünmeyi de zorunlu olarak mahiyetine almaktadır. Bu nedenle Aristoteles, düşünsel yaşam (*theoria* yaşamı), en mükemmel yaşam olarak addettiği Tanrısal yaşama kıyasla ve mümkün oranda o yaşama yakın bir yaşam türü olarak, kısa bir süre yaşanabilecek bir yaşam türü olarak sunmaktadır.

Öte yandan eğer bilkuvve akıl tümel inşa edilemiyorsa, bu aşamalarda bilimlere yönelik teori inşa edebilmek de mümkün görünmemektedir ki sosyal yorum geleneğini bariz bir şekilde haklı çıkartacak bağlam burasıdır. Çünkü *Ruh Üzerine* III 4'teki akıl, tümeli inşa edememesi sebebiyle bağımsız ve özgün bir nazariye kurabilecek kıvamda değildir. Çankaya'nın da vurguladığı gibi, eğer düşünsel yaşam (*theoria* yaşamı) akıl (*noûs*) yetisinin etkin bir şekilde kullanılmasını zorunlu kılıyorsa (Çankaya, 2014: 145), bu zorunluluğu gerçekleştirmek aynı şekilde Tanrısal yorumu tamamen dışarda tutarak mümkün görünmemektedir. Şu hâlde düşünsel yaşama (*theoria* yaşamı) erişme kıvamını, ne Tanrısal yorum ne insanî yorum ne de sosyal yorum geleneği tam olarak kuşatabilecek bir içerik arz etmemektedir. Kanaatimizce, Aristoteles sonrası *Ruh Üzerine* III 5'e yönelik serdedilen farklı yorum gelenekleri, düşünsel yaşam (*theoria* yaşamı) açısından faal aklın niteliklerini, yorum zenginliklerine kotaramamışlar veya hesaba katmamışlardır.

Öte yandan, düşünsel yaşam (*theoria* yaşamı) ile Tanrısal akıl arasındaki cazibeyi, tekrar vurgulamak gerekir ki, güncel din felsefesi perspektifi ile açıklayabilmek mümkün değildir. En azından insanî mutluluğun Tanrısal mutluluğa en yakın olduğu nokta, iki akıl arasında bir cazibeyi olası görür ki bu bağlamda rasyonel içerik sebebiyle Platoncu bir mistisizm bu dairenin dışındadır. Bilfiillik temelinde birbirine modellik sunacak bir içerikte inşa edilenlerin, her ne kadar ontolojik bakımdan ayrı statülerde bulunmuş olsalar bile, maddi dünyaya ait olmamaları bakımından benzer bir mutluluğa sahip olmaları yadsınamaz bir gerçektir. Modern zihin bu belirsiz durumdan oldukça rahatsız bir görüntü sergilemektedir, çünkü çağdaş din felsefesinin perspektifinin kategorileri, Tanrısal ve insanî aklın ortak yönlerini veya birbirine modelliğini tam olarak adlandırabilmemize engel teşkil etmektedir. Çünkü bizzat Özcan'ın da vurguladığı gibi Aristoteles doktrini dahil hiçbir Grek felsefî sisteminden ne teizm, ne deizm, ne ateizm ne de başka bir izm çıkarabilmek mümkündür (Özcan, 2014: 155).

Şu hâlde, Tanrı'nın düşünmesini düşünme üzerine bir düşünme olarak tanımlayabilmek (noesis, noeseos, noesis), bir bakıma insanın da nihai erek olarak düşünsel yaşamın (*theoria* yaşamı) sayesinde gerçekleşeceği faal aklın, düşünme üzerine bir düşünme etkinliğini gerçekleştirebilecek bir liyakatini zorunlu kılmaktadır. Belki de faal aklın kemaliyetinin zirvesini teşkil eden bu nokta, düşünsel yaşama

(*theoria* yaşamına) da bir kıvam teşkil edebilecektir. Bu durum, nihai mutluluk açısından insanın etik ve politik kemaliyetinin zirvesini teorik kemaliyet ile kıvamına erdirmesini ve bir bakıma logos'a yükselmesini ima etmektedir (Kalaycı, 2014: 266).

Sonuç

Aristoteles akli (*noûs*) öncelikle insanî akıl ve Tanrısal akıl olmak üzere iki düzeyde incelemiştir. İnsanî akli ise, aklın teorik ve pratik boyutları olmak üzere ikiye ayırmıştır. Pratik akıl; mihenî güç (*tekhne*), pratik eyleme ilişkin bilgelik ve taakkul güçlerini içkindir. Aklın teorik yönü ise, bilkuvve ve bilfiil boyutlarından oluşmaktadır. Aristoteles, teorik aklın bilkuvve yönünü *Ruh Üzerine* III 4'te, bilfiil/faal yönünü ise, *Ruh Üzerine* III 5'te tetkik etmiştir. Aristoteles, bilfiil/faal akıl için herhangi özel bir adlandırma yapmamasına rağmen, bilkuvve akılla ilgili telakkileri, aklın bu akıldan daha ileri bir yönünü kabul ettiğini göstermektedir. Bu da *Ruh Üzerine* III 5'te incelenmiştir. Aristoteles, bu bölümde psiko-epistemolojik yetileri tetkik ederken *Ruh Üzerine*'nin önceki bölümlerinde takındığı ve külliyatı ile uyumlu olabilecek biyolog kimliğinin üstünde bir yöntem sergilemiştir. Aklın bu yönü, aklın diğer aktivitelerini içerecek şekilde her şeyin üretici kaynağı, bilkuvve renkleri bilfiil hale dönüştüren ışık gibi olması, ayrık, etkilenimsiz, bilfiil, karışimsız, bilkuvve olana daima üstün, bazen düşündüğü bazen düşünmediği bir durumun olmaması, ölümsüz, sonsuz, karışimsız, sanatkârın sanatının maddesi üzerinde etkin olması gibi bilkuvve akıl üzerinde etkin olması, ruhtaki olan diğer şeylerden farklı olması, gibi niteliklerle teşhiz edilmiştir. Aristoteles üzerine yapılan modern çalışmalar gerek Helenistik ve Orta çağ felsefesinde, gerekse modern dönemde bu niteliklerin yorumlanması konusunda birbirinden farklı yorum ekollerinin doğduğunu tespit etmiştir. Modern çalışmalar bunlardan birincisini ve kanaatimizce en önemlisini, bu nitelikleri filozofun *Metafizik* kitabındaki Tanrısal akılla örtüştüren bir içerikte yorumlayan ve başat temsilcisi Afrodisyaslı İskender Tanrısal yorum olarak belirlemiştir. Yine bu çalışmalar, bu aklın niteliklerinin kazanılmasını psiko-epistemolojik yetkinleşmenin en üst formu olarak sunan ve daha ziyade insanî yorum geleneği olarak adlandırılan başat temsilcisi Themistius olan yorum tarzını ise, ikinci gelenek olarak addetmiştir. Bunun dışında ilgili pasaj üzerinde sosyal yorum geleneği ve içeriksel (kapsayıcı) yorum geleneği de bulunmaktadır. Söz konusu yorum gelenekleri anılan bazı nitelikler üzerinde birbirinin delillerini sürekli reddeden, buna karşın kendi delilini savunan bir içerik sergilemiştir ki bunlar kendisini en fazla ölümsüzlük, sonsuzluk, ayrılabilir, karışimsız, ışık metaforu ve sanatkâr-sanatın maddesine dair teşbih üzerinde göstermiştir. Bu geleneklerin (Tanrısal, insanî, sosyal ve içeriksel/kapsayıcı) bütün delillerini karşı delilleri de gözeterek kıyasıya müzakere etmek bir makalenin boyutlarının ötesinde kaldığı için, bu çalışma, bazı nitelikler üzerindeki farklı yaklaşımları sergilemek zorunda kalmıştır. Kanaatimizce, filozofun iyi yaşamlar içinde en yüce yaşam olarak addettiği düşünsel yaşamı (*theoria* yaşamı, temaşacı yaşam) gerçekleştirmek, aklın (*noûs*) *Ruh Üzerine* III 5'te sıralanan nitelikleri kazanılmaksızın mümkün değildir. Bu çalışma, nihai noktada, bilfiil/faal aklın ilgili nitelikleriyle düşünsel yaşam (*theoria* yaşamı) arasındaki ilişkiye yönelmiştir. Keza bu çalışma, söz konusu yorum geleneklerine kısmî bir katkı sunmayı ve bu yorum geleneklerini güncel ve daha ileri araştırmaların gündemine taşımayı amaçlamıştır.

Kaynakça:

Peters, Francis E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çev. Hakkı Hünler, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2004.

Liddell and Scott, *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, 1996,

(<http://stephanus.tlg.uci.edu/lsg/#eid=73345&context=lsj&action=from-ref>, Erişim Tarihi, 23.07.2018)

Özcan, Zeki "Aristoteles'te Noûs Kavramı", *Cogito Dergisi*, Sayı: 77, Yaz-2014, 150-180.

Aristoteles, *Ruh Üzerine*, çev. Zeki Özcan, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2000.

Özturan, Hümeyra, *Akl ve Ahlâk, Aristoteles ve Fârâbî'de Ahlâkın Kaynağı*, İstanbul: Klasik Yayınları-2013.

Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: Ayraç Kitabevi, 1998.

Emiroğlu, İbrahim, *Klasik Mantığa Giriş*, Ankara: Elis Yayınları, 2004.

Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefesi Tarihi-3*, İstanbul: Bilgi Üniv. Yayınları, 2011.

- De Boer**, Sender W., *The Science of the Soul, The Commentary Tradition on Aristotle's De Anima*, Leuven: Leuven University Press, 2003.
- Aristotle**, *Generation of Animals*, Trans: A. L. Peck., London, William Heinemann Ltd., 1949.
- Morrison**, D., "Xwristos in Aristotle" *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 89, 1985.221-241.
- Çankaya**, Aylin, *Aristoteles'te Nous (Akıl) Kavramı*, Basılmamış Doktora Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla-2012.
- Ross**, David, *Aristoteles*, çev. Zerrin Kurtoğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2002.
- Caston**, Victor, "Aristotle's Two Intellectes", *Phronesis*, 44:3, (1999), 199-227.
- Erkızan**, H. Nur Beyaz, "Aristoteles'te Düşünmenin İki Ayrı Boyutu Tanrı ve İnsan", *Aristoteles Yazıları, Metafizik ya da "İlk Felsefe" Üzerine*, İstanbul: Sentez yayıncılık, 2012, 117-127.
- Babür**, Saffet, "Nous poietikos" (intellectus agens) kavramı", *Özne Kitap Dergisi*: No: 11-12, Güz-2009, Bahar 2010, 18-22.
- Aristoteles**, *Ruh Üzerine*, çev. Ömer Aygün, Y. Gurur Sev, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018.
- Aristotâlis**, *Kitâb fi'n-Nefs*, çev. Huneyn b. İshak, Neşr: Abdurrahman Bedevi, Beyrut: Dâr'ul-Kalemi-l-Arabî, 1953.
- Zucca**, Diego, "What is Aristotle's Active Intellect?" *Soul/Body Problem in Plato and Aristotle*, (2019), Academia Publishing, Sank Augustin), 139-162.
- Burnyeat**, Myles F., *Aristotle's Divine Intellect*, Milwaukee: Marquette University Press, 2008.
- Korkut**, Şenol, *Fârâbî'nin Siyaset Felsefesi*, Ankara: Atlas Yayınları, 2018.
- Wedin**, M. V., *Mind and Imagination in Aristotle*, New Haven and London: Yale University Press, 1988.
- Korkut**, Şenol, "Kindî Epistemolojisinde Faal Aklın Konumu", *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayı: 70, Kış-2019, 176-201.
- Korkut**, Şenol, "Themistius'un Faal Akıl Teorisi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 10, Eskişehir, 2019, 147-184.
- Kal**, Victor, *On Intuition and Discursive Reasoning in Aristotle*, Philosophia Antiqua A Series of Studies on Ancient Philosophy, Ed. by W. J. Verdenius and J.C. Van Windem, 1988, Volume XLVI, 84-91.
- Deborah**, K. W. Modrak, "Noûs"-Body Problem in Aristotle", *Review of Metaphysics*, 1991, Vol. 44, No.4, 755-777.
- Davidson**, Herbert A. *Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd'de Akıl*, çev. Erkan Kurt, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2020.
- Korkut**, Şenol, "İskender Afrodisî'nin Faal Akıl Teorisi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 9, Eskişehir, 2018, 41-78.
- Aristoteles**, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, Ankara: Sosyal Yayıncılık, 1996.
- Aristoteles**, *Eudemos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: Dost Kitabevi, 1999, s.245.
- Çankaya**, Aylin, "Aristoteles'te Noûs ve Noesis Kavramları Üzerine Belirlemeler", *Cogito Dergisi*, Sayı: 77, Yaz-2014, 131-150.
- Kalaycı**, Nazile "Daimon'dan Eudaimonia'ya: Aristoteles'te Mutluluk", *Cogito Dergisi*, Sayı: 77, Yaz-2014, 257-275.

Presentation ID / Sunum No:11

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-4237-6386

| 188

Dijital Pazarlama Araştırmalarına Yönelik Bir Bibliyometrik Analiz

Dr. Öğretim Üyesi Volkan Yavaş¹

¹Ege Üniversitesi

ÖZET: Dijital pazarlama kavramı, son dönemde çok yaygın ve artan bir ilgi ile birçok sektör tarafından kullanılan bir pazarlama stratejisi haline gelmiştir. Literatürde dijital pazarlama kavramına dair çok çeşitli tanımlar yer alsa da ilgili kavram dijital araçlar aracılığıyla dijital platformlar üzerinden tüketicilere ulaşma çabaları olarak özetlenebilir. Sektörde dijital pazarlama stratejilerinin yoğun olarak kullanılmasının bir yansıması da akademik çalışmalarda görülmektedir. Pazarlama alanına ait akademik çalışmalar içerisinde dijital pazarlama, önemli temalardan biri olmaya başladığı görülmektedir. Bu çalışmada da dijital pazarlama kavramı ile ilgili Türkiye ve Dünya'da yapılan araştırmalarda öne çıkan kavramları ve odak noktaları ortaya çıkararak akademik literatürde dijital pazarlamanın bir fotoğrafını ortaya koyabilmek amaçlanmaktadır. Çalışmada yöntem olarak bibliyometrik analiz kullanılmaktadır. VOSViewer programı aracılığıyla Web of Science ve Scopus veritabanlarında ilgili çalışmalar taranmış ve listelenmiştir. Bu çalışmalar üzerinden yapılan analiz sonucu dijital pazarlama alanında sosyal medya, internet, inovasyon, tüketici, ağızdan ağıza pazarlama, B2B ve Kobiler gibi anahtar kelimelerin yoğun olarak çalışmalarda yer aldığı görülmektedir. İlgili anahtar kelimeler üzerinden dijital pazarlama çalışmalarına yönelik bir tartışma ortaya konulmuş ve gelecek çalışmalara dair öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijital Pazarlama, Bibliyometrik Analiz, Dijitalleşme

A Bibliometric Analysis of Digital Marketing Research

ABSTRACT: The concept of digital marketing has recently become a marketing strategy used by many sectors with widespread and increasing interest. Although there are various definitions of the concept of digital marketing in the literature, the related concept can be summarized as efforts to reach consumers through digital platforms through digital tools. A reflection of the intense use of digital marketing strategies in the sector is also seen in academic studies. Digital marketing has started to be one of the important themes in academic studies in the field of marketing. This study aimed to present a picture of digital marketing in the academic literature by revealing the prominent concepts and focal points in the research made in Turkey and the world about the concept of digital marketing. In the study, bibliometric analysis is used as a method. Related studies were searched and listed in Web of Science and Scopus databases via the VOSViewer program. As a result of the analysis made on these studies, it is seen that keywords such as social media, internet, innovation, consumer, word of mouth marketing, B2B and SMEs are heavily involved in the digital marketing field. A discussion on digital marketing studies was put forward through the relevant keywords and suggestions for future studies were presented.

Keywords: Digital Marketing, Bibliometric Analysis, Digitalization

Giriş

Teknolojik gelişmeler ve beraberindeki dijitalleşme, birçok sektörde çeşitli düzeylerde gelişmeleri de beraberinde getirmektedir. Küresel anlamda birçok sektör ve işletmede de iş süreçlerinde dijitalleşmenin etkileri belirgin düzeyde öne çıkmaktadır. Bu, her ne kadar üretim süreçlerine dair bir gelişmeyi ilk olarak akıllara getirirse de işletme ve işletme fonksiyonlarının genelinde de dijitalleşmenin etkileri görülmektedir. Pazarlama çalışmaları da bu işletme fonksiyonlarından biri olarak dijitalleşme ile birlikte

geleneksel yöntemden bir evrilmeye doğru ilerlemektedir. Bu noktada da artan popülaritesi ve yaygın kullanımıyla dijital pazarlama kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Dijital pazarlama en basit ifade ile ürün ya da hizmetlerin başta internet olmak üzere cep telefonları, sosyal medya araçları, görüntülü reklamcılık uygulamaları ve diğer dijital ortamlarda, dijital teknolojiler aracılığı ile yapılan pazarlama faaliyetleri olarak tanımlamak mümkündür (Desai, 2019). İlk olarak 1990lı yılların başında kişisel bilgisayarların tüketicilerin hayatlarına girmesi ve internetin yaygın kullanımıyla ortaya çıkan dijital pazarlama kavramı 1990lı yılların ortalarında ilk banner reklamın yayımlanması, arama motoru pazarının gelişimi ve 1998 yılında Google'ın doğması ile büyük bir hacim kazanmış ve gelişim ve büyüme evrelerini 2000li yıllara dek tamamlayarak günümüzdeki dijital pazarlamanın temellerini oluşturmuştur (Gökşin, 2017). Dijital pazarlamanın çeşitli kaynaklardaki tanımlarından ve kısa tarihçesinden de yola çıkarak varılan en büyük yanılgılardan birisi dijital pazarlamanın internet pazarlaması ya da e-pazarlama ile eş anlamlı kabul edilmesidir. İnternet bir araç ya da bir kanal olarak tüketiciye ulaşmanın çeşitli yollarından yalnızca biri iken dijital pazarlama, bir işletmenin dijital bir kimliği olarak, mevcut ve potansiyel tüm tüketicilere ulaşmak adına kanallar oluşturmak için kullanılan dijital teknolojilerin, tüketici ihtiyaçlarını etkin bir şekilde karşılamak ve işletmenin hedeflerine ulaşmak adına kullandığı bir stratejidir (Sawicki, 2016).

Günümüzün en popüler pazarlama araçlarından biri olan dijital pazarlama, endüstriyel ya da bireysel tüm tedarikçi ya da müşteriler için geçerli olan ve neredeyse her bir sektördeki her bir işletme ya da yöneticinin bir parçasını oluşturmak adına içine dahil olduğu süreçleri ifade etmektedir. Küresel ticarete aktif ve artan bir şekilde kullanılan dijital pazarlama kavramı akademik çalışmalarda da bunun bir yansıması olarak uzun yıllardır sıklıkla çalışılan konulardan biri olmuştur. Bu çalışmanın amacı, dijital pazarlama kavramı ile ilgili Türkiye ve Dünya'da yapılan araştırmalarda öne çıkan kavramları ve odak noktaları ortaya çıkararak akademik literatürde dijital pazarlamanın bir fotoğrafını ortaya koyabilmektir. Bu anlamda ilk olarak literatür taraması ile devam eden bölümde dijital pazarlama kavramına dair çeşitli çalışmalara yer verilmesinin yanı sıra Türkiye'de bu alanda yapılan çalışmaların bir özeti niteliğinde bir literatür tablosu oluşturulmuştur. Yöntem bölümünde ise Web of Science ve Scopus veritabanlarında yer alan dijital pazarlama ile ilgili çalışmalara yönelik bir bibliyometrik analiz yapılarak öne çıkan unsurlar belirtilmiştir. Değerlendirme ve sonuç bölümünde ise dijital pazarlama kavramına dair Türkiye ve Dünya'da yapılan çalışmalar ortaya çıkan sonuçlar çerçevesine değerlendirilecektir.

Literatür Taraması

Dijital pazarlama kavramı, tanımlarda da aktarıldığı üzere dijital işin merkezinde yer alarak müşterilerle yakınlaşmayı, onları daha iyi anlayarak onlarla sürdürülebilir bir diyalog kurmayı amaçlayan ve bu dinamik diyalogu pazarlama faaliyetlerin merkezinde tutan bir süreçtir (Chaffey ve Smith, 2017). Dijital pazarlama bir veritabanı üzerinde müşteri (müşteriler ve potansiyel müşteriler) ve tedarikçi arasında devam eden diyalog sayesinde sürecin sağlıklı bir takibini yapma, geri bildirim oluşturma ve elde edilen verilerle optimizasyon sağlama gibi faydalarının yanı sıra müşteri memnuniyeti, ürün/hizmet talep takibi, iyileştirme önerileri vb. ek faydalarla müşteri sadakatini de arttırmaktadır (Chaffey ve Smith, 2017). Son zamanlarda birçok işletme dijital pazarlama adaptasyonu konusunda iç ve dış baskılara maruz kalsa da bunu benimsemeye algılanan faydanın öne çıktığı ve dijital pazarlamaya katılımı geliştirmek adına işletmelerin müşterileriyle ilişki temelli etkileşimlere odaklanmasının önemi ortaya konulmaktadır (Tiago ve Verissimo, 2014).

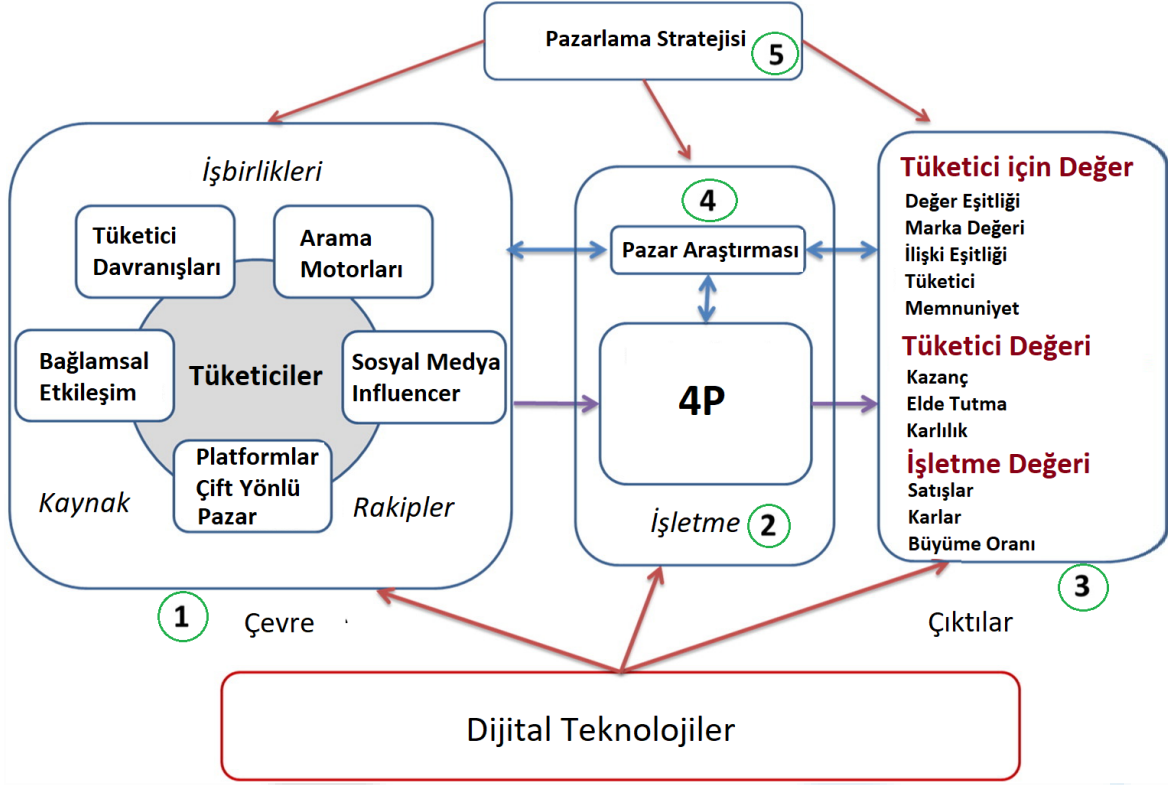
İşletmelerin müşterilerinin ya da daha genel bir ifade ile tüketicilerin davranışları, teknolojik dönüşüm, kolay erişilebilen ve yaygın kullanır hale gelen çeşitli cihazlar sebebiyle önemli ölçüde değişmeye başladığı bilinmektedir (Dwivedi vd, 2021). Bu nokta da pazarlama yöneticilerinin geleneksel tüketici ve tüketici davranışı paradigmasından sıyrılmasını zorunlu hale getiren unsurlardan biridir. Pazarlama faaliyetlerindeki en temel amaçlardan biri hedef kitleye ulaşabilmektir. Bu noktada dijital pazarlamanın geleneksel pazarlamaya kıyasla bu hedefe yönelik başarıyı ölçme konusunda önemli avantajları söz konusudur. İşletmelerin dijital pazarlama faaliyetleri ile hem daha verimli reklam stratejileri uygulayabilmesi hem de müşterilerden gelen veriler ışığında daha ölçülebilir geri dönüşler alabilmesi sebebiyle dijital pazarlamaya yönelik farkındalık ve ilgilinin de giderek arttığı bilinmektedir (Durmaz ve Efendioğlu, 2016). Dijital pazarlama faaliyetlerinin tüketicilere sunduğu "ürün/hizmetlerde günceli yakalama, daha fazla etkileşim, ürün/hizmetler hakkında daha net bilgi, alternatiflerle daha kolay

karşılaştırma imkânı, 7/24 alışveriş olanağı, ürün/hizmet içeriğine erişim, şeffaf fiyatlandırma ve anında satın alma imkanları” gibi avantajlar ile tüketicilerin satın alma davranışlarını değiştirmeye başladığı da açıktır (Bala ve Verma, 2018).

Dijital pazarlama stratejileri içinde son dönemlerde en yaygın kullanılan kanallardan ve ilk akla gelen yöntemlerden biri de influencer pazarlama olarak bilinen faaliyetlerdir. Ağırlıklı olarak Instagram ya da Youtube gibi sosyal medya kanalları üzerinden başta kozmetik ve moda sektörü olmak üzere birçok alanda etkileşimli, hızlı ve ucuz bir pazarlama faaliyeti sunması sebebiyle gittikçe popüler hale gelen ve gelecekte de daha büyük bir paya sahip olması beklenen bir kanaldır (Mert, 2018). Bu durum içerik pazarlamasının da gelişimine ve dijitalleşmesine dair bir sürece örnek olarak gösterilebilir. Bu bağlamda hem pazarlama faaliyetlerinin doğası gereği hem de dijital pazarlamanın kritik unsurlarından biri olarak içerik pazarlaması, dijital pazarlama ile kritik bir ilişkiye sahip olarak şirketlerin ilgi alanlarına uygun ve hedef kitle üzerinde etkili faaliyetler geliştirilebilmesinde etkin bir öneme sahiptir (Baltes, 2015). Ancak bugün gelinen noktada müşteriler ya da tüketicilerle etkileşim konusunda dijital pazarlama, ilk akla gelen e-pazarlama, internet pazarlaması ve içerik pazarlamasından çok daha ileri bir noktada yer almaktadır. Bu noktada da etkili dijital pazarlama faaliyetlerinde günümüz tüketicisine erişim, onların sürece adaptasyonu ve işletmelerin pazar hedeflerini gerçekleştirmede aşağıdaki özetlenen ve 5D olarak adlandırılan araçlar öne çıkmaktadır (Chaffey ve Ellis-Chadwick, 2019):

- Dijital Araçlar: Cep telefonu, tabletler, kişisel bilgisayarlar, oyun konsolları, sanal asistanlar ve IoT bağlantılı diğer tüm cihazların kullanımının kombinasyonu müşterilerle etkileşimi sağlamaktadır.
- Dijital Platformlar: Yukarıda bahsi geçen tüm cihazlarla etkileşimler çeşitli temel platformlar ya da Facebook, Instagram, Google, Youtube, Twitter vb. online hizmetler üzerinden gerçekleşmektedir.
- Dijital Medya: Müşterilere erişim ve ilişki kurmak adına reklam, e-posta, mesaj, arama motorları, sosyal medya araçları gibi pek çok farklı iletişim kanalı kullanılmaktadır.
- Dijital Veri: Her ne kadar birçok ülkede çeşitli hukuki düzenlemelerle bir sınırlandırma/gizlilik bulunsun da işletmeler kendi müşterilerinin profillerine dair verileri değerlendirebilmektedir.
- Dijital teknoloji: İşletmelerin interaktif şekilde web siteleri ya da mobil uygulamalar gibi araçlarla müşterilerle etkileşim kurdukları pazarlama teknolojisi araçlarını ifade etmektedir.

Dijital pazarlama ile ilgili sektörde çok çeşitli düzeylerde ve çeşitli temalarda akademik çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu noktada ilgili akademik çalışmaların bir çerçevesini çizmek faydalı olacaktır. Dijital pazarlama araştırmalarına yönelik Kannan ve Li'nin 2017 yılında yaptıkları çalışmada dijital pazarlama araştırmalarının çerçevesini Şekil 1'deki gibi belirlemişlerdir. Şekilde 1 numara ile gösterildiği üzere dijital teknolojiler işletmelerin faaliyet gösterdiği çevreyi hızla değiştirirken alıcı ve satıcı arasındaki bilgi eşitsizliğini de büyük ölçüde azaltmaktadır. Şekilde 2 numara ile gösterilen alanda işletmelerin dijital teknolojiler sayesinde müşterilere ürün ve hizmet bazında yeni değer önermeleri sağlayabilirken, Şekilde 3 numara ile gösterilen alanda dijitalleşmenin sonuçlar üzerinde de önemli etkiler yaratabileceği gösterilmektedir. Son olarak 4 numarada gösterildiği üzere pazarlama araştırması, çevrenin belli unsurları ve pazarlama stratejilerini oluşturan eylemleri ve sonuçları anlamak için dijital teknolojilerin kullanılması sonucunda üretilen bilgilerin edinilmesi ve işlenmesine odaklanırken, 5 numarada pazarlama stratejisi ile ilgili sorun ve ele alınmayan diğer tüm konular değerlendirilmektedir (Kannan ve Li, 2017). Genel anlamda pazarlama stratejilerinde dijitalleşmenin etkisi ya da dijital pazarlama faaliyetlerine yönelik araştırmalarda ele alınan konuların bu çerçeve içerisinde değerlendirildiği ortaya konulmuştur.

Şekil 1: Dijital Pazarlama Araştırmalarının Çerçevesi (Kannan ve Li, 2017)

Uluslararası literatürde dijital pazarlama ile ilgili 2017 yılına dek yapılan çalışmaların bir çerçevesi Şekil 1’de özetlenmiştir. Bununla birlikte çalışmanın bir sonraki başlığında ilgili araştırmalara dair öne çıkan unsurlara dair bir uygulama yapılacaktır. Ancak öncesinde Türkiye’de ilgili alanda yapılan ve en yüksek atıf alan çalışmalara dair bir özet tablonun da faydalı olacağı düşünülmüş ve Tablo 1’deki gibi bir özet tablo oluşturulmuştur.

Tablo 1: Türkiye’de Dijital Pazarlama ile İlgili Yapılan Çalışmalara Dair Özet Tablo

	ANAHTAR KELİMELER	ÇALIŞMANIN ODAĞI
Altındal, 2013	Dijital pazarlama, sosyal medya, e-ticaret, facebook, twitter.	Marka Yönetimi ve Sosyal Medya İlişkisi
Bulunmaz, 2016	Pazarlama, Teknoloji, Dijital Pazarlama	Sosyal Medya Pazarlaması
Durmaz ve Efendioğlu, 2016	Digital Marketing, Search Engine Marketing, Social Marketing, Online Marketing, Pay Per Click, Search Engine Optimization, Seo, Sem, Ppc.	Geleneksel Pazarlama ile Karşılaştırma
Metin, 2016	Uluslararası Pazarlama; Dijital Pazarlama; İhracat; Uluslararası Ticaret	KOBİler ve İhracat Faaliyetleri
Basmacı ve Çengel, 2018	Arama motorları, dijital pazarlama, gayrimenkul	Arama Motoru Reklamları
Uygun vd, 2018	Dijital Pazarlama, Yerel Yiyecek İçecek İşletmeleri, Sosyal Medya	Yiyecek İçecek İşletmeleri
Yalçınkaya, 2018	Siyaset, pazarlama, politik pazarlama, politik iletişim	Siyasal/Politik Pazarlama İlişkisi
Alan vd, 2018	Dijital pazarlama, interaktif pazarlama, e-pazarlama, sosyal medya pazarlaması, sosyal müşteri ilişkileri yönetimi	Sosyal Medya Pazarlaması
Mert, 2018	Dijital Pazarlama, Ağızdan Ağıza Pazarlama, Viral Pazarlama, Influencer Marketing	Influencer Marketing
Alankuş, 2019	Pazarlama, Dijitalleşme, Yeni yaklaşımlar, Covid-19	Covid-19 ve güncel dinamikler

	ANAHTAR KELİMELER	ÇALIŞMANIN ODAĞI
Berki, 2019	Dijital pazarlama, sem, Google AdWords, Google Analytics, sosyal medya	Satış Arttırma ve Marka Bilinirliği
Çetinkaya ve Çelik, 2019	Dijital pazarlama, etkileşimli reklam, deneysel çalışma	Etkileşimli Reklam Etkinliği
Yüksel ve Tolon, 2019	Dijital pazarlama, arama motoru optimizasyonu, seo	Arama Motoru Optimizasyonu (SEO)
Demirci ve Uğurluoğlu, 2020	Özel Hastaneler, Sosyal Medya, Web Sitesi, Mobil Uygulama	Hizmet Pazarlaması Entegrasyonu
Gedik, 2020	Dijital pazarlama, dijital pazarlama stratejileri, dijital pazarlama kanalları	Dijital Pazarlamanın Genel Çerçevesi
Görmüş, 2020	Dijital Pazarlama, Mobil Pazarlama, Sigortacılık Sektörü	Sigorta Sektörü
Tan ve Armutcu, 2020	Politik Pazarlama, Dijital Pazarlama, Dijital Politik Pazarlama, Sosyal Medya	Siyasal/Politik Pazarlama İlişkisi
Taştepe, 2020	Hazır Giyim, dijital pazarlama, dijital pazarlama uygulamaları	Hazır Giyim Sektörü
Zeren ve Kaya, 2020	Dijital Pazarlama, Bibliyometrik Analiz, Ulusal Yazın	Bibliyometrik Analiz
Işıl, 2021	Dijital pazarlama, havacılık, havayolları, havayolu endüstrisi, sosyal medya, internet	Havayolu Endüstrisi
Fidan ve Yıldırım, 2021	Pazarlama, Dijital pazarlama, Dijitalleşme	Dijital Pazarlamanın Avantajları
Yurtlu ve Saçlı, 2021	Turizmde bulut tabanlı sistemler, Otel kanal yöneticisi, Rezervasyon modülü, Otel yönetim sistemi (PMS)	Turizm Pazarlaması
Zengin, 2021	Hiper Kişiselleştirme, Hiper Hedefli Kişiselleştirme, Kişiselleştirme, Dijital Pazarlama, Yapay Zekâ, Veri Bilimi, Derin Öğrenme, Amazon, Amazon Personalize.	Hiper Kişiselleştirme ve Tüketici Davranışları
Aslan ve Tarakçı, 2022	Dijital pazarlama, İçerik Pazarlaması, İçerik Pazarlaması Kanalları	İçerik Pazarlaması

Türkiye’de dijital pazarlama çalışmalarına yönelik 2020 yılında bir bibliyometrik analiz yapılmıştır. Yukarıdaki tabloya paralel olarak bu çalışmada da yaklaşık 350 ulusal çalışma (tez+makale) incelenmiş, bu çalışmalarda da öne çıkan araştırma konuları sosyal medya pazarlaması, mobil pazarlama, ağızdan ağıza pazarlama, içerik pazarlaması ve fenomen pazarlama konuları olduğu görülmektedir (Zeren ve Kaya, 2020). Uluslararası ve ulusal literatürde dijital pazarlamaya yönelik yapılan araştırmalara dair verilen örneklerin sonrasında bir sonraki bölümde tüm bu ulusal ve uluslararası araştırmalara yönelik bibliyometrik bir analiz yapılarak, araştırma alanına dair detaylar araştırılacaktır.

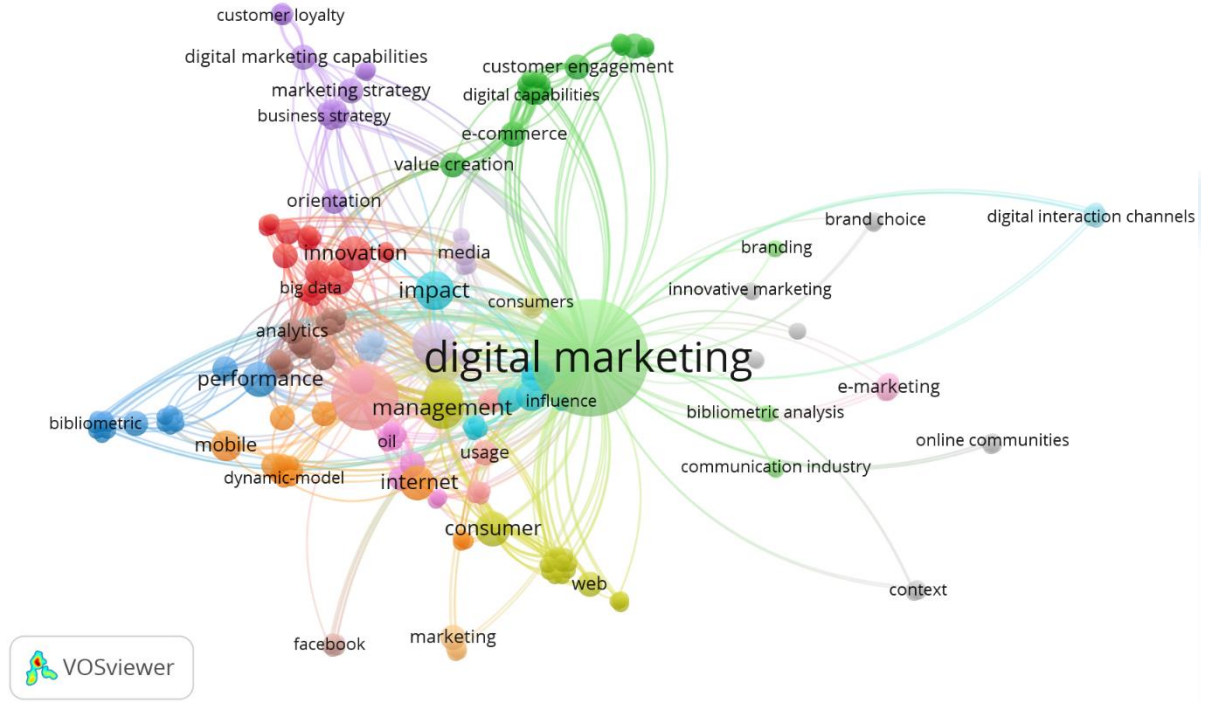
Yöntem

Araştırmada yöntem olarak bibliyometrik analiz yöntemi tercih edilmiştir. Bibliyometri, Ulakbim’in web sitesinde “Belirli bir alanda belirli bir dönemde ve belirli bir bölgede kişiler ya da kurumlar tarafından üretilmiş yayınların ve bu yayınlar arasındaki ilişkilerin sayısal olarak analizi” olarak tanımlanmaktadır (Ulakbim, 2022). Bu bağlamda bu çalışmada “dijital pazarlama” alanında yapılmış çalışmalar arasındaki ilişki incelenecektir. Dijital pazarlama alanında çeşitli veritabanlarında ve çeşitli farklı dillerde yazılmış çalışmalar söz konusudur. Bu kısıt dikkate alındığında uluslararası anlamda yüksek niteliğe sahip yayınların tarandığı Web of Science (WOS) ve Scopus veritabanlarını kullanmanın çalışmanın güvenilirliği açısından daha geçerli olacağı düşünülmüştür. Araştırmanın analizi için VOSViewer programı kullanılmıştır. Ağırlıklı olarak bibliyometrik ağ analizleri için tasarlanmış olan program ağ verilerini görselleştirmek ve keşfetmek için haritalar oluşturmaktadır (Eck ve Waltman, 2013). Araştırmanın bulguları da bu haritalar üzerinden bir sonraki bölümde yorumlanmıştır.

Bulgular

Araştırma kapsamında ilk olarak Web of Science (WOS) veritabanında yer alan çalışmalar incelenmiştir. “Dijital Pazarlama (digital marketing)” anahtar kelimesi ile yapılan arama “İşletme ve Yönetim (Business & Management)” alanıyla daraltılmış ve sonuç olarak 745 çalışma listelenmiştir. 745 çalışma tüm kayıtlarıyla (yazarlar, başlık, özet, anahtar kelime ve referanslar) VOSViewer programına uygun formatta dışa aktarılmıştır. Elde edilen veriler VOSViewer programında

bibliyometrik verilere dayanarak birliktelik/ilişki (co-occurrence) analizi yapılmıştır. Buna göre ilk olarak WOS veritabanında yer alan 745 çalışmadaki anahtar kelimelerden en yüksek ağırlığa ve en az 1 çalışma ile kesişime sahip 242 anahtar kelime ile Şekil 2 oluşturulmuştur. Şekilde hacmen büyük olan daireler anahtar kelimelerin ağırlığını, aralarındaki çizgiler anahtar kelimelerin birlikte kullanımı/aralarındaki bağlantıyı gösterirken, renkler de birbirleriyle bağlantılı çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelerden oluşturulan kümeleri ifade etmektedir.

Şekil 2: WOS Veritabanı Ağ Analizi

Şekil 2’de yer alan ağ analizinde 230 anahtar kelimedenden toplam 24 farklı küme oluşturulmuştur. Dijital pazarlama anahtar kelimesi, çalışmanın doğası gereği en yüksek ağırlığa sahip anahtar kelime olarak öne çıkmaktadır. Dijital pazarlama anahtar kelimesi haricinde ve onunla bağlantılı olarak sırasıyla “sosyal medya, teknoloji, Kobiler, iletişim, internet, tüketici, inovasyon, ağızdan ağıza pazarlama, B2B pazarlama, değer yaratma ve tüketici bağlılığı” ağırlık anlamında öne çıkan diğer anahtar kelimelerdir. Web of Science veritabanında dijital pazarlama ile ilgili yaptıkları çalışmalar ve aldıkları atıflarla P.K. Kannan, JMC Verissimo, Hong-Shuang Li, MTPMB Tiago, Joel (Järvinen) Mero ve Heikki Karjaluoto isimleri öne çıkmaktadır.

Araştırma kapsamında ikinci aşamada daha geniş bir yelpazede sonuçları listelemesi beklenen Scopus veritabanında yer alan çalışmalar üzerinden bir analiz yapılmıştır. Benzer şekilde “Dijital Pazarlama (digital marketing)” anahtar kelimesi ile yapılan arama “İşletme ve Yönetim (Business & Management)” alanıyla daraltılmış ve sonuç olarak 1317 çalışma listelenmiştir. Bu çalışmalar tüm kayıtlarıyla (yazarlar, başlık, özet, anahtar kelime ve referanslar) VOSViewer programına uygun formatta dışa aktarılmıştır. Elde edilen veriler VOSViewer programında bibliyometrik verilere dayanarak birliktelik/ilişki (co-occurrence) analizi yapılmıştır. Buna göre ilk olarak Scopus veritabanında yer alan 1317 çalışmadaki 3916 anahtar kelimedenden en yüksek ağırlığa ve en az 4 çalışma ile kesişime sahip 253 anahtar kelime ile Şekil 3 oluşturulmuştur. WOS veritabanındaki çalışmalar kıyasla çok daha yüksek sayıda çalışmaya ve paralel olarak anahtar kelime ile karşılaştığı için bu analizde WOS veritabanındaki çalışmaların aksine 1 yerine en az 4 bağlantı seçilmiş ve tutarlı bir anahtar kelime ağı oluşturulmak istenmiştir.

popüler olarak bu stratejinin kullanıldığı çalışmalara yansımıştır. Buna paralel olarak Instagram, Facebook ve benzeri sosyal ağlar da çalışmalarda öne çıkan anahtar kelimeler olarak gözükmektedir. Yine çıkan sonuçlarla bağlantılı olarak bu pazarlama stratejilerini büyük ve bilinen işletmelerden ziyade küçük ve orta büyüklükte işletmelerin daha sık ve hakim olarak kullandığı sonucu ortaya çıkmaktadır. KOBİ olarak genel anlamda ifade edebileceğimiz bu büyüklükteki işletmelerin de reklam ve pazarlama stratejilerinde nispeten daha düşük bütçeli faaliyetler gösterme eğilimleri de bu sonucun yansımalarından biri olarak kabul edilebilir.

Öne çıkan bu çalışmaların yanı sıra dijital pazarlama kavramını daha teknik boyutlarıyla ele alan çalışmalar da dikkat çekmektedir. Bu çalışmalarda da dijital dönüşüm, yapay zeka, büyük veri, makine öğrenmesi, web analizi, arama motorları gibi anahtar kelimeler çalışmaların ana temalarına işaret etmektedir. Bu çalışmalar da dijital pazarlama kavramının geçici bir pazarlama akımı olmasından ziyade pazarlamanın geleceğinde önemli bir yer tutacağına dair önemli çalışmalar olarak değerlendirilebilir.

Çalışmada kısa bir literatür taraması ile özetlendiği üzere geleneksel pazarlama ve dijital pazarlamaya dair akademide çeşitli karşılaştırmalar ve değerlendirmeler de yapılmaktadır. Geleneksel pazarlamanın tüketicilere bir şeyler yaptırmakla ilgili olduğu, dijital pazarlamanın ise tüketicilerin bir şeyler yapmasına yardımcı olmakla ilgili olduğu söylenebilir. Diğer yandan dijital pazarlamanın geleneksel pazarlamaya kıyasla tüketicilere sağladığı en büyük avantajın, tüketicilerin karar verme elementlerine daha şeffaf, doğrudan ve daha verimli şekilde ulaşabilmesine olanak sağlamasıdır. Diğer yandan en önemli avantajlarından biri subjektif ve güvenilirliği tartışılan müşteri anket ve mülakatlarına kıyasla dijital pazarlamanın gerçek çevrimiçi müşteri davranışı ve müteakip iş sonuçları hakkında nesnel veriler toplama yeteneğidir (Järvinen ve Karjaluo, 2015). Örneğin endüstriyel sektörlerde satın alma kararı genellikle kişisel satış yolu ile gerçekleşse de yöneticiler dijital pazarlama araçları ile ilgili faaliyetlerin gerçekleşmesi sırasında hangi stratejilerin potansiyel müşterileri şirketle etkileşime girmeye çektiğini, kaç olası satışın oluşturulduğunu ve bunlardan kaçının işleme sonuçlandığını ölçmek için kullanabilir.

Dijital pazarlama ile ilgili yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak dijital ortamlarda tüketicilere sunulan bilgilerin nasıl kullanıldıkları ile ilgili olduğu ve artarak bu ilginin devam ettiği belirtilirken gelecek çalışmalarda çeşitli dijital ortamların psikolojik ve ekonomik çerçeve içerisinde tüketici davranışlarını nasıl etkilediğini değerlendirmeye yönelik çalışmaların da önem kazanabileceği belirtilmektedir (Stephen, 2016). Dijital pazarlamanın geleceğine yönelik bir başka çalışma konusu olarak da “arttırılmış gerçeklik” kavramına dikkat çekilmektedir. Akıllı telefonlar ve diğer mobil teknolojilerin bu kadar yaygın ve tüketicilerin bir yaşam formu olarak kullanılmasıyla artan dijital bilincin ileride arttırılmış gerçeklik kullanılarak yapılacak pazarlama faaliyetleri için bir altyapı oluşturmaya başladığı, bunun da çeşitli çalışmalarda kendine yer bulmaya başladığı bilinmektedir (Rausehnabel vd, 2019).

Kaynaklar

- Ahmet, T. A. N., & Armutcu, B. (2020). Türkiye'de Dijital Politik Pazarlama. *International Journal Of Business And Economic Studies*, 2(1), 1-14.
- Alan, A. K., Kabadayı, E. T., & Erişke, T. (2018). İletişimin Yeni Yüzü: Dijital Pazarlama Ve Sosyal Medya Pazarlaması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 493-504.
- Alankuş, Z. (2021). Covid-19'un Gölgesinde Dijital Pazarlama Ve Yeni Yaklaşımlar. *Uluslararası Halkla İlişkiler Ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 94-125.
- Altındal, M. (2013). Dijital Pazarlamada Marka Yönetimi Ve Sosyal Medyanın Etkileri. *Akademik Bilişim Konferansı, Akdeniz Üniversitesi*, 23, 25.
- Aslan, R., & Tarakçı, İ. E. (2022). Dijital Pazarlama Çağında Yükselen Bir Trend: İçerik Pazarlamasının İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 1010-1022.
- Bala, M., & Verma, D. (2018). A Critical Review Of Digital Marketing. *M. Bala, D. Verma (2018). A Critical Review Of Digital Marketing. International Journal Of Management, It & Engineering*, 8(10), 321-339.
- Baltes, L. P. (2015). Content Marketing-The Fundamental Tool Of Digital Marketing. *Bulletin Of The Transilvania University Of Brasov. Economic Sciences. Series V*, 8(2), 111.

- Basmacı, U., & Çengel, Ö. (2018). Gayrimenkul Sektöründe Dijital Pazarlamada Arama Motorları Reklamları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji Ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 1(1), 29-36.
- Berki, A. (2019). Dijital Pazarlama Uygulamalarının Satış Ve Marka Bilinirliğini Arttırmaya Yönelik Etkisinin Değerlendirilmesi. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya Ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, (5), 136-170.
- Bulunmaz, B. (2016). Gelişen Teknolojiyle Birlikte Değişen Pazarlama Yöntemleri Ve Dijital Pazarlama. *Trt Akademi*, 1(2), 348-365.
- Chaffey, D., & Ellis-Chadwick, F. (2019). *Digital Marketing: Strategy, Implementation & Practice*. Pearson Uk.
- Chaffey, D., & Smith, P. R. (2017). *Digital Marketing Excellence: Planning, Optimizing And Integrating Online Marketing*. Routledge.
- Charlesworth, A. (2014). *Digital Marketing: A Practical Approach*. Routledge.
- Çetinkaya, M. B., & Çelik, R. (2019). Bir Dijital Pazarlama Stratejisi Olarak Etkileşimli Reklamların Etkinliği: Deneysel Bir Çalışma. *Opus International Journal Of Society Researches*, 12, 484-506.
- Demirci, Ş., & Uğurluoğlu, Ö. (2020). Dijital Pazarlama Kanalları: Özel Sağlık Kuruluşlarına Yönelik Bir İnceleme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (39), 339-351.
- Desai, V. (2019). Digital Marketing: A Review. *International Journal Of Trend In Scientific Research And Development*, 5(5), 196-200.
- Durmaz, Y., & Efendioğlu, I. H. (2016). Travel From Traditional Marketing To Digital Marketing. *Global Journal Of Management And Business Research*, 16(2), 34-40.
- Dwivedi, Y. K., Ismagilova, E., Hughes, D. L., Carlson, J., Filieri, R., Jacobson, J., ... & Wang, Y. (2021). Setting the future of digital and social media marketing research: Perspectives and research propositions. *International Journal of Information Management*, 59, 102168.
- Fidan, K., & Yıldırım, F. (2021). Dijital Pazarlama Stratejileri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 4(8), 137-150.
- Gedik, Y. (2020). Pazarlamada Yeni Bir Pencere: Dijital Pazarlama. *Journal Of Business In The Digital Age*, 3(1), 63-75.
- Gökşin, E. (2017). *Dijital Pazarlama Temelleri*. İstanbul: Abaküs Yayınları.
- Görmüş, İ. (2020). Dijital Pazarlama Ve Mobil Pazarlamanın Sigorta Sektöründeki Yeri. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 201-214.
- Işıl, H. B. (2021). Havayolu Endüstrisinde Dijital Pazarlama Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *Havacılık Ve Uzay Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 42-63.
- Järvinen, J., & Karjalainen, H. (2015). The use of Web analytics for digital marketing performance measurement. *Industrial Marketing Management*, 50, 117-127.
- Kannan, P. K. Ve Li H. A. (2017). Digital Marketing: A Framework, Review And Research Agenda. *International Journal Of Research In Marketing*, 34(1), 22-45.
- Mert, Y. L. (2018). Dijital Pazarlama Ekseninde Influencer Marketing Uygulamaları. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 1299-1328.
- Metin, İ. (2016). The Effect Of Digital Marketing Tools On The Export Of The Turkish Smes Dijital Pazarlama Araçlarının Kobi'lerin İhracatına Etkisi. *Journal Of Human Sciences*, 13(3), 4697-4709.

- Rauschnabel, P. A., Felix, R., & Hinsch, C. (2019). Augmented reality marketing: How mobile AR-apps can improve brands through inspiration. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 49, 43-53.
- Sawicki, A. (2016). Digital Marketing. *World Scientific News*, (48), 82-88.
- Stephen, A. T. (2016). The role of digital and social media marketing in consumer behavior. *Current opinion in Psychology*, 10, 17-21.
- Taştepe, Ö. (2020). Dijital Pazarlama ile Hazır Giyim Sektöründe Pazarlama İletişimi Bağlamında Tutundurma Faaliyetlerine Yönelik İnceleme. *Turkish Journal Of Fashion Design And Management*, 2(1), 21-29.
- Tiago, M. T. P. M. B., & Verissimo, J. M. C. (2014). Digital marketing and social media: Why bother?. *Business horizons*, 57(6), 703-708.
- Ulakbim (2022), <https://Cabim.Ulakbim.Gov.Tr/Bibliyometrik-Analiz/Bibliyometrik-Analiz-Sikca-Sorulan-Sorular/>, Erişim: 15.12.2022
- Uygur, S. M., Sürücü, Ç., & Seren, Y. (2018). Yiyecek İçecek İşletmelerinin Dijital Pazarlama Açısından İncelenmesi Ankara İli Örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek1), 157-176.
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2013). Vosviewer Manual. Leiden: Universteit Lei-Den, 1(1), 1-53.
- Yalcinkaya, N. (2018). Türkiye'deki Siyasi Partilerin Dijital Pazarlama Kanallarını Kullanımı. *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, 25(1), 199-216.
- Yurtlu, M., & Saçlı, Ç. (2021). Yazılım Bilişim Sistemleri Yetkilileri Perspektifinden Otellerde Dijital Pazarlama.
- Yüksel, D., & Tolon, M. (2019). Dijital Pazarlama Stratejisi Olarak Arama Motoru Optimizasyonu (Seo). *International Journal Of 3d Printing Technologies And Digital Industry*, 3(3), 236-243.
- Zengin, F. (2021). Dijital Pazarlama İletişiminde Yeni Yönelim: Hiper Kişiselleştirme. *Uluslararası Halkla İlişkiler Ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 8-37.
- Zeren, D., & Nagihan, K. A. Y. A. (2020). Dijital Pazarlama: Ulusal Yazının Bibliyometrik Analizi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 35-52.

Presentation ID / Sunum No:13

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-3897-9205

| 198

Tüketicilerin Boykot Kampanyasına Bir Refleks Olarak Starbucks Markasının Dijital Halkla İlişkiler Çalışmaları: Göstergibilimsel Bir Analiz

Dr. Öğretim Üyesi Talha Bayır¹

¹Şırnak Üniversitesi

ÖZET: Dijitalleşmenin artan etkisiyle birlikte işletmeler, marka algularını geliştirmek veya halkla ilişkileri faaliyetlerini düzenlemek için sıklıkla sosyal medya araçlarını kullanagelmiştir. Tüketiciler ise sosyal medya aracılığı ile herhangi bir markaya ilişkin olumsuz görüşlerini ve şikâyetlerini eskisinden çok daha hızlı ve etkili bir biçimde aktarabilmektedirler. Hatta bazen bu olumsuz düşünceler tüketiciler arasında bir çarpan etki yaratıp, hızlı bir boykot kampanyasına dahi dönüşebilmektedir. Araştırma ile amaçlanan, Starbucks markasının belirli bir zaman aralığında paylaşmış olduğu tweetlerin nitel bir araştırma yöntemi olan göstergibilimsel ile incelenmesidir. Bu bağlamda araştırmada, amaçsal örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Paylaşılan tweetlerin zaman aralığı olarak ise Türkiye'nin 2023 yılının şubat ayında yaşadığı doğal afetler (depremler) sonrası süreç seçilmiştir. Bunun nedeni, belirli bir tüketici kitlesinin ilgili afetlere ilişkin yetersiz toplumsal hassasiyeti ve maddi/manevi desteği göstermemesini gerekçe göstererek, özellikle sosyal medya platformları üzerinden, Starbucks markasına ilişkin boykot çağrısında bulunmaları gösterilebilmektedir. Bu doğrultuda, boykot çağrısının hemen ardından Starbucks markasının iletmek istediği mesajlara ve sosyal sorumluluk anlayışına ilişkin öngörüler elde edilmesi planlanmıştır. Ayrıca, gerçekleştirilen dijital halka ilişkiler çalışmalarının, Starbucks marka kimliğinin üzerindeki olası etkileri de incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Starbucks, Boykot, Twitter, Dijital Halka İlişkiler, Göstergibilimsel Analiz.

Digital Pr Studies of Starbucks Brand As a Reflex to Campaign of Consumers for Boycott: A Semiotics Analysis

ABSTRACT: With the increasing impact of digitalization, companies have frequently used social media tools to improve their brand perceptions or organize their public relations activities. On the other hand, consumers can post their negative opinions and complaints about any brand much faster and more effectively than before through social media. Sometimes these negative thoughts can even create a multiplier effect among consumers and turn into a quick boycott campaign. The aim of the research is to examine the tweets shared by the Starbucks brand in a certain time period, with a qualitative research method, semiotics. In this context, the purposive sampling method was used in the research. The period after the natural disasters (earthquakes) that Turkey experienced in February 2023 was chosen as the time interval for the tweets shared. The reason for this can be shown to be the call for a boycott of the Starbucks brand, especially through social media platforms, on the grounds that a certain consumer group does not show insufficient social responsibility and financial/moral support regarding the related disasters. In this direction, it is planned to obtain insights regarding the messages that the Starbucks brand wants to convey and it's understanding of social responsibility immediately after the boycott call. Finally, the possible effects of digital public relations efforts on Starbucks' brand identity will also be examined.

Keywords: Starbucks, Boycott, Twitter, Digital Public Relations, Semiotics Analysis.

GİRİŞ

Dijitalleşmenin etkisi ile son yıllarda daha kullanılır bir hale gelen sosyal medya, kullanıcıların kendi içerik ve fikirlerini oluşturmalarına ve paylaşmalarına olanak sağlayan platformlar bütünüdür (Sargin ve Dursun, 2021: 107). Sosyal medya, “içeriği kullanıcılar tarafından oluşturulan ve paylaşılan sanal

topluluklar (Sargin ve Dursun, 2021: 330)” şeklinde de ifade edilebilmektedir. Bloglar, iş ağları, forumlar, wikiler, podcastlar ve diğer tüm sanal/sosyal ağlar sosyal medya araçları arasındadır (Güner, vd., 2022: 509). Sosyal medya araçları, iş birliği, çift yönlü iletişim, etkileşim, beğenme, görüntülenme, öğrenme, kaynak ve bilgi paylaşımı etkinliklerinde aktif olarak kullanılmaktadır (Yılmaz ve Erişti, 2022: 1622). Bunların yanı sıra, sosyal medya araçlarının özellikle markalar tarafından daha farklı işlevler içinde kullanıldığı görülmektedir. Markanın algısını geliştirmek, satışları artırmak, reklam/tanıtım yapmak, web sitelerin trafiğini artırmak, halkla ilişkileri düzenlemek ve hedef müşterilere ulaşmak başlıca kullanım nedenleri arasındadır (Ünlü, 2022: 252). Sosyal medya araçlarından birisi de Twitter’dir. “Kullanıcılarına tweet adı verilen en fazla 140 karakterlik metinler yazma imkânı veren Twitter, yeni nesil bir sosyal ağ ve mikro blog sitesidir (Oyman, 2016: 135)”. Twitter, özellikle popüler konuları takip etme, takip edilen tweet’lere yorum yapma ve paylaşma, fikrini özgürce ifade etme, bilgi ve haber paylaşma, sohbet ve diyalog, reklam ve pazarlama, dayanışma ve boykot gibi amaçlar için sıklıkla kullanılmaktadır (Salih ve Gökbudak, 2023: 145; Sezgin ve Çetin, 2022: 92).

Sosyal medya kullanıcılarının herhangi bir işletmeye veya markaya ilişkin olumsuz görüşleri veya şikâyetleri ilgili platformlarda hızla yayılabilmekte ve çarpan bir etki yaratabilmektedir. Markaların etik dışı, haksız veya toplum hassasiyetini ön görmeden gerçekleştirdiği bazı uygulamalar, geniş tüketici kitleleri tarafından eleştirilebilmekte, hatta boykot dahi edilebilmektedir. Bu tür boykotlar ile tüketiciler, markanın kurumsal davranışlarını veya ürünlerini onaylamadıklarını belirtmektedir (Atılğan ve Köken, 2022: 294). Örneğin, Nike markasının düşük ücret politikası, sağlıksız çalışma koşulları ve çocuk işçi çalıştırmasına tepki olarak tüketiciler, bu konu hakkında eleştirel görüşlerinin, hazırlamış oldukları afiş, resim ve karikatürleri sosyal medya platformlarında paylaşmışlardır. Bunun üzerine, Nike markasının 1995-1998 yılları arasındaki kârı %70 oranında azalmıştır (Öztürk ve Nart, 2021: 662). Starbucks markası da Türkiye’de benzer bir boykot çağrısı ile karşılaşmıştır. 1971 yılında Seattle’da kurulan Starbucks, dünyaca ünlü özel bir kahve perakendecisidir. 62 ülkede faaliyet gösteren Starbucks, 19.767 mağaza ve 182.000 çalışana sahiptir (Tong, 2021: 22). Starbucks yalnızca kahve satmakla kalmayıp aynı zamanda özel bir deneyim sunmaktadır (Lacap ve Sıcat, 2022: 14). Starbucks 2022’de sona eren mali yıl için \$32.250,3 milyon gelir bildirmiştir (MarketLine, 2022: 3).

Türkiye’nin 2023 yılının şubat ayında yaşamış olduğu doğal afetler (depremler) sonucunda Starbucks markası, yeterli toplumsal hassasiyeti, sosyal sorumluluğu ve maddi/manevi destekleri göstermediği gerekçesiyle, özellikle Twitter üzerinden birçok eleştiriye ve kınamaya maruz kalmıştır. Daha sonra ise birtakım tüketiciler tarafından dijital platformlar üzerinden boykot çağrısı gerçekleştirilmiştir. Bunun üzerine, Starbucks markası hemen harekete geçmiştir. 9-10 Şubat tarihlerinde paylaşmış olduğu tweetlerde özellikle “üzüntü”, “birliktelik/beraberlik/dayanışma”, “yardım/destek” ve “kararlılık/süreklilik” mesajları vermiştir. Bu manevi desteklerini, maddi olarak da sürdürmüştür. Bu araştırma ile amaçlanan, Starbucks markasının boykot çağrısının hemen ardından paylaştığı mesajların altında yatan anlamlara, sosyal sorumluluk anlayışı ile marka kimliğinin uyumuna ve genel anlamda dijital halka ilişkiler çalışmalarına ilişkin ipuçları elde etmektir.

1. METODOLOJİ

Sözlü ve sözsüz iletişim yüzyıllardır toplumların birbiriyle anlaşma biçimidir. İnsanlık belirli bir görsele, metne veya objeye birtakım anlamlar yükleyerek bir ifade biçimi geliştirmiştir. Bu ifade biçimlerinin insan ile olan ilişkisini inceleyen bilimsel yöntemlerden birisi de göstergebilim’dir. Gösterge, “kendisinden başka bir şeye atfedilen, duygular ile anlamlandırılabilir somut bir olgu (Fiske, 2003’ten aktaran Turancı, 2021: 355)” iken göstergebilim ise “bir metnin veya görselin, görünen anlamının ötesinde yatan ipuçlarını araştıran bir yöntem (Candan, 2020: 8)” olarak ifade edilebilmektedir. Göstergebilim araştırmaları, “göstergebilim” ile işleyişi ve “anlambilim” ile ilişkiyi temsil etmektedir (Tuncer, 2020: 196). Araştırma yöntemini literatüre kazandıran Saussure ve Barthes, anlamlandırma sürecini iki şekilde ele almıştır. Barthes’e göre anlamlandırma süreci, düz anlam ve yan anlamdan oluşmaktadır. Saussure’ye göre ise anlamlandırma, gösteren (gösterileni temsil eden fiziksel ve maddi bileşenler), gösterilen (bileşenlerin atfettiği fikir ve duygusal anlam) ve gösterge (gösteren ve gösterilenlerin sentezi) unsurlarından oluşmaktadır (Toksarı ve Aydar, 2021: 896).

Bu bilgiler ışında araştırma ile amaçlanan, Starbucks markasının belirli bir zaman aralığında paylaşmış olduğu tweetlerin nitel bir araştırma yöntemi olan göstergebilimsel analiz ile incelenmesidir. Bu bağlamda araştırmada, amaçsal örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Paylaşılan tweetlerin zaman aralığı olarak ise Türkiye'nin 2023 yılının şubat ayında yaşadığı doğal afetler (depremler) sonrası süreç seçilmiştir. Bunun nedeni olarak, belirli bir tüketici kitlesinin ilgili afetlere ilişkin yetersiz toplumsal hassasiyeti ve maddi/manevi desteği göstermemesi gerekçe gösterilerek, özellikle sosyal medya platformları üzerinden, Starbucks markasına ilişkin boykot çağrısında bulunmalarıdır. Bu doğrultuda, 9-10 Şubat tarihlerinde Starbucks markasının ilgili boykot çağrısına ilişkin bir refleks olarak gerçekleştirdiği paylaşımlar, "gösterge", "gösteren", "gösterilen" ve "çözümleme" analiz adımları ile incelenmiştir.

Bu araştırma tasarımı ile şu sorulara yanıt aranmaktadır; "Starbucks markasının tweetlerinde yer verilen gösterge, gösteren ve gösterilen unsurlar nelerdir?", "Starbucks markasının paylaştığı tweetlerdeki mesajlar, anlamlar (düz/yan) ve metaforlar nelerdir?", "Starbucks markasının paylaştığı tweetler ile marka kimliği birbirini desteklemekte midir?", "Starbucks markası, sosyal bir sorumluluk gerektiren dönemde tüketici algılarına nasıl seslenmiştir?", "Starbucks markasının toplumsal hassasiyeti, sosyal sorumluluk anlayışı ve maddi/manevi destekleri hangi göstergeler ile yansıtılmıştır?", "Starbucks markası paylaştığı tweetlerin ardından, ne düzeyde; beğenme, görüntülenme, yanıt (çift yönlü iletişim) ve etkileşim (retweet) almıştır?" ve son olarak ise "Starbucks markası, dijital halkla ilişkiler yönetimini başarılı bir şekilde tamamlamış mıdır?".

2. BULGULAR

Araştırmanın bulguları aşamasında, Starbucks markasının 9-10 Şubat, 2023 tarihinde Twitter üzerinden paylaşmış olduğu tweetler bir dijital halkla ilişkiler çalışması olarak ele alınmış ve göstergebilimsel bir analiz yöntemi ile incelenmiştir. Tablo 1'de doğal afetler (deprem) sonrasında, Starbucks tarafından atılan tweetlere ilişkin veriler gösterilmektedir.

Tablo 1. Doğal afetler sonrasında Starbucks tarafından atılan tweetler*

<i>Tweet</i>	<i>Görsel</i>	<i>Cevap</i>	<i>Retweet</i>	<i>Beğenme</i>	<i>Görüntülenme</i>
<i>Starbucks Türkiye olarak bu zor günlerde; Deprem'in ilk anından itibaren deprem bölgesindeki yöneticilerimizle irtibat halindeyiz ve yapılan çalışmalarını yakından takip ediyoruz.</i>	2	9,828	5,571	3,656	11.2M
<i>Bölgede yer alan 54 mağazamızdaki 600 çalışanımız ve yakınlarından oluşan binlerce kişilik ailemize ve bölge halkına destek olmaya çalışıyoruz. Deprem bölgesinde güvenlik kontrolü tamamlanan ve operasyonel olarak uygun olan mağazalarımızın kapılarını açtık.</i>	0	181	120	587	683.2K
<i>Arama kurtarma alanlarında, yurt genelinde afet koordinasyon merkezlerinde yapılan gönüllü destek çalışmalarında ve bölgeye ulaşmaya çalışan arama kurtarma ekiplerine yol mağazalarımızda güvenlik kuralları çerçevesinde ikram sağlıyoruz. Bu zor günleri hep birlikte aşacağız.</i>	0	438	224	805	1M
<i>Felakette hayatını kaybedenlere rahmet, yakınlarına ve tüm milletimize baş sağlığı, yaralananlara ise acil şifalar diliyoruz.</i>	0	1,399	159	746	1M
<i>Elbette oradaydık, oradayız, olmaya da devam edeceğiz.</i>	4	691	702	2,404	697.8K
<i>Detaylı bilgiye starbucks.com.tr'den ve profilimizdeki linkten ulaşabilirsiniz.</i>	1	1,076	763	1,417	2.7M

*20 Şubat, 2023 (12:00) itibari ile elde edilmiştir.

Tablo 1’de Starbucks markasının doğal afetler sonrası attığı ilk tweet’in yüksek oranda etkileşim (cevap (n=9,828), retweet (n=5,571), beğenme (n=3,656) ve görüntülenme (n=11.2M)) aldığı bulgulanmıştır. Araştırmanın incelenmesi hedeflenen tweetlerinde kullanılmış olan renkler de literatür kapsamında irdelenmiştir. Bu bilgiler ışığında, tweetlerde kullanılan renklerin hangi anlamları sembolize ettikleri belirlenmiştir. Tablo 2’de renkler ve anlamları gösterilmektedir.

Tablo 2. Renkler ve anlamları

<i>Renkler</i>	<i>Anlamlar</i>
<i>Siyah</i>	Umutsuzluk, yas, ölüm, matem, düş kırıklığı, suçluluk, ciddiyet, sessizlik ve sonsuzluk.
<i>Beyaz</i>	Sadelik, açıklık, şeffaflık, doğruluk, aydınlık, saflık ve barış.
<i>Yeşil</i>	Sakinleşme, arzu, emniyet, memnuniyet, ilk yardım.
<i>Kırmızı</i>	Sevgi, mücadele, kan ve ateş, tehlike.
<i>Mavi</i>	Organizasyon, kendinden ödün verme, fedakarlık, güven, rahatlık, huzur, hoşnutluk.

Kaynak: (Özdemir, 2005; İçli ve Çopur, 2008; Ceylan, 2015)

Tablo 3’te Starbucks markasının paylaşmış olduğu tweetler, “gösterge”, “gösteren” ve “gösterilen” şeklindeki göstergebilimsel analiz aşamalarına tabii tutulmuştur.

Tablo 3. Doğal afet sonrasında Starbucks tarafından atılan görsel tweetler’in Göstergebilimsel analizi

Görsel	Gösterge	Gösteren	Gösterilen
	Tweet Metni	Zemin ve Metin Rengi, Metin İçeriği, Logo.	Siyah zemin ve Beyaz metin rengi; Bilgilendirme, Üzüntü, Yardım/Destek ve Kararlılık/Süreklilik mesajı; Starbucks ve Alshaya logoları.

Görsel	Gösterge	Gösteren	Gösterilen
	Tweet Metni	Zemin ve Metin Rengi, Font, Metin İçeriği, Logo.	Siyah zemin ve Beyaz metin rengi; Bilgilendirme, Hatırlatma ve Kararlılık/Süreklilik mesajı; Starbucks logosu.
	Tweet Metni ve Görseli	Zemin ve Metin Rengi, Font, Metin İçeriği, Logo, Görsel.	Siyah zemin ve Beyaz metin rengi; Bilgilendirme ve Hatırlatma mesajı; Starbucks logosu; Yardım tır, arama/kurtarma ekibi, ürün temini ve servisi.
	Tweet Metni ve Görseli	Zemin ve Metin Rengi, Font, Metin İçeriği, Logo, Görsel.	Siyah zemin ve Beyaz metin rengi; Bilgilendirme, Hatırlatma ve Ekleme/Düzeltilme mesajı; Starbucks logosu; Personel, depremzedeler ve ürün temini ve servisi.

Görsel	Gösterge	Gösteren	Gösterilen
 <p>Elbette orada olmaya devam edeceğiz.</p> <p>Tüm çalışanlarımızla, Türkiye ve global ofislerimizle, partnerlerimizle, sağladığımız yardım malzemeleriyle, nakdi yardımlarımızla, bölgede zor durumda olan herkesi misafir etmeye çalıştığımız mağazalarımızla, ulaşabildiğimiz herkese bir damla sıcaklık verebilmek için tüm acımızla, tüm gücümüzle çalışmaya devam etmeye kararlıyız.</p> 	Tweet Metni	Zemin ve Metin Rengi, Font, Metin İçeriği, Logo.	Siyah zemin ve Beyaz metin rengi; Bilgilendirme, Kararlılık/Süreklilik, Üzüntü mesajı; Starbucks logosu.
 <p>Ülkemizde gerçekleşen yıkıcı depremin büyük üzüntüsü içindeyiz.</p> <p>The Starbucks Foundation, Starbucks Corporation ve Alshaya Group birlikteliğiyle, sahadaki çalışmalarımıza ek olarak afetzedeleri desteklemek için yardım kuruluşlarına 19 milyon TL bağışta bulunuyoruz.</p> <p>Bu bağış ile felaketin yıkıcı etkisini hafifletmeye yardımcı olabilmeyi umuyoruz. Hem finansal hem de sahadaki desteklerimizle, hayatı paylaştığımız toplumun yanında olmaya devam etmeye kararlıyız.</p> 	Tweet Metni	Zemin ve Metin Rengi, Metin İçeriği, Logo.	Siyah zemin ve Beyaz metin rengi; Bilgilendirme, Üzüntü, Yardım/Destek, Birliktelik/Berberlik/Dayanışma mesajı; Starbucks ve Alshaya logoları.

Bu bölümde, tablo 3'ten hareketle bir çözümleme gerçekleştirilmiştir. Buna göre, Starbucks markasının paylaşmış olduğu tweet görsellerin tamamında zemininin (arka fon) siyah bir renkte olduğu görülmektedir. Siyah renk; “yas”, “ölüm” ve “matem” zamanlarında genellikle kullanılmaktadır. Bu zemin rengi ile yansıtılmak istenen doğal afetler neticesinde hayatını kaybeden vatandaşlardan dolayı bir “üzüntü”, “keder” ve “elem” duyulduğu ve “yas” tutulduğu. Metin renginin ise, beyaz ve zaman zaman büyük fontlar ile bazı anahtar kelimelerin vurgulu bir biçimde gösterildiği tespit edilmiştir. Beyaz renk; “aydınlık” ve “barış” zamanlarında sıklıkla kullanılmaktadır. Bu metin rengi ile yansıtılmak istenen vatandaşlar ile hep birlikte daha “aydınlık” bir geleceğe yelken açılacaktır. Ayrıca, siyah zemin üzerinde ifade edilen beyaz renk metinler, takipçi kitlesinin daha fazla dikkatini çekmek için de tasarlanmıştır. Metin içerisinde kullanılan büyük fontlar ile aktarılmak istenen mesajların; “bilgilendirme”, “hatırlatma”, “ekleme/düzeltilme” ve “kararlılık/süreklilik” olduğu söylenebilmektedir. Metnin geri kalanında ise; “üzüntü”, “yardım/destek” ve “birliktelik/beraberlik/dayanışma” gibi temalar yansıtılmaktadır. Metinde yer alan bu temalar aynı zamanda birtakım fotoğraflarla da desteklenmiştir. Bu temaları destekleyici fotoğraflarda; “arama/kurtarma ekibi”, “ihtiyaç sahibi depremzedeler”, “ürün temini sağlayan yardım tırı”, “ürün servisi sağlayan personeller” yer almaktadır. Bu fotoğraflarda bulunan yeşil ve kırmızı renkler ile “emniyet”, “ilk yardım”, “mücadele” ve “sevgi” temaları yansıtılmaya çalışılırken; mavi renkler ile ise “organizasyon”, “fedarklık”, “güven” ve “huzur” yansıtılmıştır. Her bir metnin sonunda yer alan Starbucks ve Alshaya logoları ile de tüketiciler nezdinde “akılda kalıcı” ve “hatırlanabilir” bir yer edinilmek istenmiştir.

3. SONUÇ, ÖNERİ VE SINILILIKLAR

Pazarlama karmasının tutundurma faaliyetlerinden biri olarak nitelendirilebilecek halkla ilişkiler, son yıllardaki yüksek dijitalleşme ile birlikte sosyal medya platformlarında da uygulanabilir bir hal almıştır. Dijital halkla ilişkiler faaliyetleri, özellikle kriz dönemlerinde markalar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Tüketicilerin sosyal medya platformları üzerinden ilgili markalara daha hızlı, etkin ve şeffaf bir şekilde erişebilmeleri, markaların müşteri istek, ihtiyaç ve şikâyetlerine daha hızlı bir refleks göstermelerini gerektirmiştir. Tüketiciler tarafından haklı gerekçeler ile başlatılan bir boycot kampanyasının dijital ortamlarda paylaşıldığında, ne derece hızlı ve etkili bir şekilde yayılabileceğini bir düşünün.

Araştırma bulgularından hareketle, tüketicilerin boycot çağrısının ardından, Starbucks markasının hızlı bir refleks gösterdiği ifade edilebilmektedir. Starbucks markası özellikle, twitter platformu üzerinden yaptığı paylaşımlardaki metinlerde; “üzüntü”, “yardım/destek”, “birliktelik/beraberlik/dayanışma” ve “kararlılık/süreklilik” gibi temaları yansıtırken, görsellerde ise; “mücadele”, “fedarklık”, “güven” ve “sevgi” temalarını yansıtmıştır. Her bir metnin sonunda yer alan Starbucks ve Alshaya logoları ile de tüketiciler nezdinde “ayrıt edilebilir”, “akılda kalıcı” ve “hatırlanabilir” bir yer edinilmek istenmiştir. Çünkü markalar, toplumsal hassasiyet ve sosyal sorumluluk gerektiren bir konuda verilen maddi ve manevi desteklerin, marka kimliklerine de ciddi katkılar sağlayacağını farkındadırlar. Starbucks markasının bir kahve zinciri olarak yakalamış olduğu başarı aslında marka kimliğini dayandırdığı beş kritik ilkeye dayandırılmaktadır. Bu ilkeler; (i) benimseyin; (ii) her şeye önem verin; (iii) sürpriz yapın ve sevindirin; (iv) dirence kucak açın; (v) zihinlerde iz bırakın, şeklindedir (Güney ve Sarper, 2015: 144). Starbucks markasının, marka kimliği ilkelerini destekler nitelikte bir kriz yönetimine giriştikleri ifade edilebilir. Bu boycot çağrısının uzun vadeli etkilerini öngörmek şuan itibari ile mümkün olmasa da, mevcut veriler ile Starbucks markasının önemli bir krize dönüşebilecek boycot çağrısını, dijital platformlar aracılığı ile önleme girişiminde bulunduğu aşikârdır. Bu duruma ilişkin ilk tweetin de halihazırda tüketicilerden yüksek etkileşim (cevap (n=9,828), retweet (n=5,571), beğenme (n=3,656) ve görüntülenme (n=11.2M)) aldığı gözlemlenmiştir.

Araştırma, doğal afetlerden kaynaklı ve toplumsal hassasiyet gerektiren belirli bir zaman aralığını ele almaktadır. Ayrıca, Starbucks ilgili dönemde boycot çağrısı yapılan markalardan sadece birisidir. İleriki araştırmalarda, daha farklı marka grupları, farklı zaman aralıklarında ele alınabilir. Araştırma verilerinin analizi kapsamında ise gösterebilimsel bir yöntem kullanılmıştır. Daha sonra geliştirilecek araştırmalarda, ilgili tweetlere ilişkin kelime bulutu ve duygu durum analizleri de gerçekleştirilebilir. Bu sayede, tüketicilerin boycot çağrısına ilişkin tweetlerde sıklıkla kullanmış olduğu anahtar kelimeler belirlenir ve bu tweetlerin pozitif/negatif duygu durumları da tespit edilebilir.

AÇIKLAMALAR

Etik Kurul Onayı

Araştırma, etik kurul izni gerektirmemektedir.

Yazar Katkı Oranı

Yazar tüm araştırmayı tek başına yürütmüştür.

Çıkar Çatışması

Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Atılğan, K. Ö., & Köken, Y. (2022). Tüketici Etnosentrizmi Ve Tüketici Düşmanlığının Sosyal Medyada Boykota Etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31(1), 292-307.
- Balaban, S., & Yücel, S. (2019). Tüketici Boykotu Ve Tüketicilerin Boykot Katılımlarını Etkileyen Faktörler. *İzmir Democracy University Social Sciences Journal*, 2(2), 191-212.
- Candan, G. (2020). Glokalizasyon Bağlamında Netflix Reklamları: Gösterebilimsel Bir Analiz. *Medya Ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 2(I), 3-15.

- Ceylan, İ. (2015). Amblem ve logo tasarımlarında renklerin dili. *Art-e Sanat Dergisi*, 8(16), 314-330.
- Güner, T. A., Demir, İ., & Erdem, S. (2022). Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı ile Akademik Öz Yeterlik Ve Yalnızlık Arasındaki İlişki Ve Etkileyen Faktörler. *Yükseköğretim Ve Bilim Dergisi*, 12(3), 508-518.
- Güney, H. & Sarper, İ. (2015). Karakadılar Starbucks Firmasının Deneysel Pazarlama Uygulamalarının İncelenmesi. *İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 26(79), 131-155.
- İçli, G. E., & Çopur, M. E. (2008). Pazarlama iletişimde renklerin rolü. *Trakya üniversitesi sosyal bilimler dergisi*, 10(1), 22-33.
- Lacap, J. P., & Sıcat, A. T. (2022). Effects Of Experiential Quality On Experiential Loyalty: Evidence From Starbucks Coffee Chains In Pampanga, Philippines. *Asia-Pacific Social Science Review*, 22(2).
- Marketline. (2022). Starbucks Corporation (Company Profile). *A Progressive Digital Media Business*, 1-8. <https://Eds.S.Ebscohost.Com/Eds/Pdfviewer/Pdfviewer?Vid=0&Sid=11f707d5-54ab-47b9-A51b-Fe5ac29bc31b%40redis>.
- Oyman, N. (2016). Sosyal Medya Dindarlığı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (28), 125-167
- Özdemir, A. G. T. (2005). Tasarımda Renk Seçimini Etkileyen Kriterler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 391-401.
- Öztürk, A., & Nart, S. (2021). Tüketici Boykot Davranışının Belirleyicileri Üzerine Bir Araştırma: Ağızdan Ağıza İletişimin Aracılık Rolü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(78), 660-687.
- Salih, R., & Gökbudak, R. (2023). Erbil'deki Gençlerin Siyasal Sahaya Katılımında Sosyal Medya Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(85), 143-158.
- Sargin, S., & Dursun, Y. (2021). Sanal İdeal Benlik Uyumunun Tüketicilerin Sosyal Medya İlgilenimi Ve Sosyal Medya Kullanım Motivasyonu Üzerindeki Etkisi: Bir Yapısal Eşitlik Modellemesi. *Tüketici Ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 323-361.
- Sezgin, M., & Çetin, H. (2022). Tüketicilerin Sosyal Medya Fenomenlerine Hangi Ölçütlere Göre Güvendiğine Dair Bir Araştırma. *Uluslararası Ekonomi Ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(14), 90-103.
- Toksarı, M., & Aydar, A. F. (2021). Retro Pazarlama Perspektifinden Tadım Kuruyemiş Markası İle İlgili Reklamın Göstergibilimsel Analiz Yöntemi İle İncelenmesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 8(2), 891-910.
- Tong, H. (2021). The Competitive Advantages Of Starbucks In The Chinese Market And The Success In Recovering From The Coronavirus Outbreak. *Econ-Journal Of Economics, Management & Business*, 9(1), 22-26.
- Tuncer, E. S. (2020). Reklamda Kadın Temsiliyeti Ve Cinsiyetçi Örüntüler: Perfectha Filler Ve Nokia Reklam Metni Örnekleri Üzerinden Göstergibilimsel Bir Analiz. *Akdeniz Kadın Çalışmaları Ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 3(2), 188-212.
- Turancı, E. (2021). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Bağlamında Modada Geri Dönüşüm Ve Sürdürülebilirlik: Göstergibilimsel Bir Analiz. *Erciyes İletişim Dergisi*, 8(1), 347-371.
- Ünlü, U. (2022). Sosyal Medya Hesaplarının Tasarımı Ve Reklamcılık Faaliyetlerine İlişkin Hizmetlerde KDV Tevkifatı. *Mali Çözüm Dergisi*, 32(170), 251-256.
- Yılmaz, A. & Erişti, S. D. (2022). Sosyal Medya Odaklı Olağandışı Durum İletileri Üretmeye Dayalı Görsel Algısal Sorgulama Sürecine Dair Öğrenci Görüşleri. *Turkish Studies - Education*, 17(6), 1617-1637.

Presentation ID / Sunum No:30

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-5260-3925

| 206

Sosyal Medyada Kurumsal Sürdürülebilirlik Paylaşımlarına İlişkin Sektörel Bir Araştırma

Araştırmacı Begüm Şunda¹ , Dr. Öğretim Üyesi Meltem Ece Çokmutlu¹

¹Karabük Üniversitesi*

*Corresponding author: Begüm Şunda

ÖZET: Günümüzde işletme paydaşları işletmelerden yalnızca finansal performansa ilişkin değil ekonomik, sosyal, çevresel ve yönetsel performanslarına ilişkin kurumsal sürdürülebilirlik açıklamaları da beklemektedir. Bu beklentileri karşılamak, rekabet gücünü artırmak, çevresel hassasiyet vb. nedenler ile de işletmelerin birçok iletişim aracı kullanarak paydaşlarına performanslarının sürdürülebilirlik yönlerine ilişkin açıklamalarda buldukları görülmektedir. Bu açıklamalar sıklıkla sosyal ağ siteleri, bloglar, mikrobloglar, medya paylaşma sayfaları, podcasting'ler gibi farklı şekilde yapılandırılmış ve farklı türde izleyicisi olan birçok sosyal medya aracı kullanarak yapılmaktadır. Bu çalışmada da işletmelerin kurumsal sürdürülebilirlik performanslarını paydaşlarına iletmek için kullanmış oldukları sosyal medya araçları incelenmekte ve işletmelerin bu araçları ne kadar etkin kullandıkları tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu amaçla çalışmada Borsa İstanbul (BIST) Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan ve kullanılabilir verilerine ulaşılabilen 44 işletme ilk olarak sektörlerine göre sınıflandırılmış ve 2021 yılı kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımları Facebook, Instagram ve YouTube araçları üzerinden, belirlenen kurumsal sürdürülebilirlik göstergelerine göre incelenmiştir. 8 farklı sektör içinden Mali Kuruluşlar sektörünün en fazla kurumsal sürdürülebilirlik paylaşım yapan sektör olduğu görülmüştür. En az açıklama yapan sektör ise İmalat/Ana Metal Sanayi alt sektörü olmuştur. En çok Facebook tercih edilirken, en fazla sosyal boyutta açıklama yapıldığı görülmektedir. Çevresel hassasiyetlerinin de yüksek olduğu düşünülen endeks işletmelerinin kullandıkları sosyal medya çevresel paylaşımlara gerekli önemini vermedikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sürdürülebilirlik, Sosyal Medya, Performans Ölçümü

A Sectoral Research On Corporate Sustainability Sharing On Social Media

ABSTRACT: Today, business stakeholders expect corporate sustainability statements from businesses not only regarding financial performance, but also related to their economic, social, environmental and managerial performance. To meet these expectations, to increase competitiveness, environmental sensitivity, etc. for many reasons, it is also seen that enterprises make explanations to their stakeholders about the sustainability aspects of their performance by using many communication tools. These explanations are often made using many social media tools that are structured differently and have different types of viewers, such as social networking sites, blogs, microblogs, media sharing pages, podcasting. In this study, the social media tools used by enterprises to communicate their corporate sustainability performance to their stakeholders are examined and it is tried to determine how effectively enterprises use these tools. Facebook, Instagram and YouTube for this purpose, the 44 enterprises included in the Borsa Istanbul (BIST) Sustainability Index, whose usable data can be accessed, were first classified according to their sectors and the corporate sustainability shares for 2021 were examined according to the determined corporate sustainability indicators via Facebook, Instagram and YouTube tools. It has been seen that the Financial Institutions sector is the sector that shares the most corporate sustainability out

* Bu çalışma Begüm Şunda tarafından hazırlanan Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından kabul edilen tez çalışmasından türetilmiştir.

of 8 different sectors. The sector that made the least disclosure was the Manufacturing / Base Metal Industry sub-sector. While Facebook is preferred the most, it is observed that the most social-related explanations are made. It has been determined that index enterprises, whose environmental sensitivities are also considered to be high, do not attach the necessary importance to the social media environmental shares they use.

Keywords: Corporate Sustainability, Social Media, Measurement of Performance

1. KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK, KURUMSAL İLETİŞİM ve SOSYAL MEDYA İLİŞKİSİ

İşletmeler, uzun yıllar süresince performanslarını sadece finansal tablolar ile elde edilen karla değerlendirmişlerdir. Yaşanılan küresel ekonomik kriz vb. birçok sorun sadece finansal raporlar üzerine değerlendirilen işletmelerin gerçek değerlerini ve geleceğe yönelik tablonun tümünü açıklamakta yetersiz kaldığı göstermiş ve işletmelerin çevresel sosyal ve yönetsel boyutlarda da açıklamalar yapmasını gerekli kılmıştır (reSimple, 2022). Bu nedenle, sıklıkla duyduğumuz sürdürülebilirlik kavramı işletmelerin, çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarına gerçekleştirdikleri strateji ve yaklaşımları ile işletmeler için önem kazanmıştır (Yavuz, 2020). Kurumsal sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma kavramının şirketler düzeyinde kullanılmasıdır. Şirketlerin bugünkü paydaşlarının (hissedar, çalışan, müşteri vd.) ihtiyaçlarını gelecek paydaşların ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün verilmeden karşılanabilmesi olarak tanımlanmaktadır (Yıldız Çankaya & Sezen, 2015). En basit hali ile kurumsal iletişim tanımladığımızda ise; kurumsal iletişim işletmenin iç ve dış çevresi arasındaki bilgi ve düşünce alışverişidir. Bu bilgi ve düşünce alışverişi, şirketin tanıtımını ve amaçlarını gerçekleştirmesi için önemli ve gerekli bir araçtır (Sabuncuoğlu & Tüz, 1996; Theaker, 2006). İşletmeler gerçekleştirdikleri kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerini kurumsal iletişim gereği paydaşlarına aktarmakla yükümlüdürler. Bu aktarımı sağlarken en çok kullandıkları araçlardan birisinin de sosyal medya araçları olduğu görülmüştür. Sosyal medya; kişilerin birbirleriyle zaman, aracı ve engelleyici unsurlar olmadan zaman ve mekândan bağımsız olarak iletişim kurabildikleri ve sosyalleşebildikleri bir ortam şeklinde tanımlanabilir (Ulaş, 2020).

Günümüz işletmelerinin, sürdürülebilirlik girişimlerinde aktif bir rol oynayan sosyal medya, bugün sadece insanların fikir, düşünce ve duygularını paylaştığı platform olarak değil aynı zamanda sosyalleşmenin olduğu bir alan olarak da karşımıza çıkmaktadır (SI, 2016). Bugün sosyal medya sadece insanların sosyalleşebildikleri yer olmasının yanı sıra işletmeler açısından mevcut ve potansiyel müşteriler ile iletişim kurmanın en iyi en kolay ve en hızlı yolu haline gelmiştir (Miller, et al., 2016). Bu nedenle, işletmeler, ürün ve hizmet talebini arttırmak, kurum içi-dışı tüm kişilerle iletişimi arttırmak için sosyal medyayı kullanmaktadırlar. Sosyal medyanın yaygınlaşması, işletmelerin kendileri ve rakipleri hakkında belirtilen tüketici duyguları konusundaki farkındalıkları arttırmaya yönelik çalışmalar sunmasıyla beraber hem işletmenin sürdürülebilirlik raporlarında hem de sosyal medya etkinliğinde (ör. Facebook, Twitter) sürdürülebilirliğe yönelik önemli bilgiler vermektedir (Ulaş, 2020).

İşletme bünyesinde oluşan ve oluşturulan bu faaliyetlerin en doğru, en yalın ve en az maliyetli şekilde tüketicilere ve paydaşlara aktarılması şirketlerin kurumsal iletişim çerçevesinde ve sosyal medya araçları ile olmaktadır. Kurumsal iletişim, sosyal medya ile bütünleşik olduğu zaman şirketler kendilerini tüketicilerine ve paydaşlarına daha iyi ve daha şeffaf şekilde anlatabileceklerdir (Öksüz, 2014).

Gün geçtikçe gelişmekte ve artmakta olan sosyal medya araçları, kullanıcıların resim, video, metin, ses gibi paylaşımların yapılmasını sağlayarak düşüncelerini, tecrübelerini paylaşmış oldukları platformlar oluşmuştur (Kayaköy Taş, 2014). Sosyal medya kullanıcıların, içerik ürettiği, paylaşımlarda bulunduğu bu platformlar, sosyal ağ siteleri, wikiler, bloglar mikro bloglar, podcastler gibi paylaşım sitelerinden oluşmaktadır (Dalkıran, 2016).

Sosyal medya araçları, Facebook, Twitter, Instagram, YouTube gibi (resim ve video paylaşım siteleri) ağların etiketleme ve sanal dünyalar biçiminde sosyal medyanın tanımını kapsamaktadır (Ersöz, 2020). Sosyal medya araçlarının kullanım alanlarına göre; sosyal iletişim ağı Facebook, mikrobloglar Twitter, video paylaşım sitesi YouTube, fotoğraf ve video paylaşım sitesi Instagram olarak kullanılmaktadır (Şengöz & Eroğlu, 2017).

2. LİTERATÜR

Kurumsal sürdürülebilirlik ve sosyal medya alan yazınına ilişkin örnekler incelendiğinde; Manetti ve Belluci (2016) çalışmalarında sosyal medya araçlarından Facebook, Twitter ve YouTube olmak üzere sosyal, çevresel veya sürdürülebilirlik raporlamasında (SESR'de) yer alan işletmelerin, sosyal medya araçlarını içerik analizi yöntemi ile paydaşlar arasındaki etkileşimi değerlendirmişlerdir. Çalışkan (2020) çalışmasında günümüz koşullarında küresel kriz alarmının çalması durumunda sürdürülebilir bir yaşam için, ihtiyacın kadarını al felsefesinden yola çıkarak, atık ve geri dönüşüm üzerine araştırma yapmıştır. Sosyal medya araçlarından biri olan Instagram örneği ile sıfır atık etkileşimini analiz etmiştir. Çevre ve şehircilik bakanlığının yönetiminde olan sıfır atık projesi Instagram hesabı ile sıfır atık aktivistlerinden biri olan Bea Johnson tarafından yürütülen Zero Waste Home Instagram hesabı da gözlemlenerek, Türkiye'de ve dünyada sıfır atık hareketi karşılaştırılmıştır. Bunun sonucunda, dünyada ve Türkiye'de yapılan çalışmaların yetersiz olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ulaş (2020) çalışmasında Brand Finance 2019 raporunda, yer alan Türk Hava Yolları'nın 1 Ocak- 30 Mart 2020 tarihleri arasındaki (3ay) resmi hesaplarından yalnız Facebook ve Twitter hesaplarının kurumsal sürdürülebilirlik çalışmalarına yönelik içerikler incelenmiştir. Reilly ve Hynan (2014) çalışmalarında, dört farklı sektörden (perakende, teknoloji, yiyecek/içecek/tütün ve tüketim malları) 16 küresel şirketin sürdürülebilirlik hakkında, sosyal medya platformların ve kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) raporlarının nasıl kullanıldığına ilişkin araştırma yapılmıştır. Newsweek'in En Yeşil Şirket 2012 sıralamasında, şirketleri yeşil olan ve yeşil olmayan şirketler olarak sosyal medya Facebook, Twitter ve kurumsal raporlar karşılaştırılmıştır. Bu çıkarımlar sonucunda, sosyal medyanın sektörlere ve şirketlere göre farklılıklar gösterdiği ve yeşil firmaların hem sosyal medya da hem de sürdürülebilirlikte yeşil olmayanlardan daha aktif olduğu görülmüştür. Yine Kaya (2017) çalışmasında, Interbrand En İyi Küresel Yeşil Markalar listesinde yer alan 50 markanın Türkiye'deki resmi sosyal medya araçlarını incelemiştir. Sosyal medya araçlarından Facebook ve Twitter hesaplarındaki yeşil paylaşımları içerik analiz yöntemi kullanarak bulgulara ulaşmıştır. Bu bulgular sonucunda, tüketicilerin dünya refahın artmasına, işletmelerin de küresel ısınma, alternatif enerjiler vb. konularda farklılıkları artmakta olduğu gözlemlenmiştir.

Bu araştırmada da Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan ve kurumsal sürdürülebilirlik performansları yüksek olduğu düşünülen işletmelerin 2021 yılında Facebook Instagram ve YouTube araçları üzerinden yapmış oldukları kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımları incelenmiş ve sektörel bir karşılaştırılma yapılarak literatüre katkıda bulunulmuştur.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı BIST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan ve kurumsal sürdürülebilirlik performansları yüksek olduğu düşünülen işletmelerin sürdürülebilirlik faaliyetleri hakkında kurumsal bir iletişim gerçekleştirmek için sosyal medya platformlarını nasıl kullandıklarını ortaya koymaktır. Bu çalışmada, sektör bazlı olarak işletmelerin Facebook, Instagram ve YouTube paylaşımlarında kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımlarına odaklanılmıştır. Böylece analiz işletmelerinin hangi sosyal medya aracında hangi kurumsal sürdürülebilirlik boyutlarına ilişkin paylaşım yaptığı tespit edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Kurumsal sürdürülebilirlik ve sosyal medya ilişkisini inceleyen bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analiz yöntemi uygulanmıştır. Yöntem, sürdürülebilirlik raporlamalarında en fazla kullanılan yöntem olması nedeniyle tercih edilmiştir. Metin içindeki kelime veya cümleler analiz edilecek şekilde kodlanarak kavramsal veya ilişkişel şekilde analiz gerçekleştirilmiştir. İşletmelerin sosyal medya araçlarında yapmış oldukları paylaşım sayıları işletmelerin sıralamaları olarak belirlenmiştir. Bu analiz sonucunda elde edilen paylaşım sayıları ve toplam 21 gösterge kodlar haline getirilerek kategorize edilmiş ve tablolar halinde gösterilmiştir. Sosyal medya araçlarından Facebook, Instagram ve YouTube sürdürülebilirlik kavramıyla ilgili 1 Ocak-31 Aralık 2021 arasında paylaşılan 14.471 içerik incelenmiştir.

3.3. Araştırmanın Gösterge Seti

Tablo 1’de Araştırmada Global Reporting Initiative (Küresel Raporlama Girişimi -GRI-G4) raporlama kılavuzu kapsamında raporlama yapan işletmeler için belirlenen kurumsal sürdürülebilirlik göstergeleri yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmada Yer Alan Kurumsal Sürdürülebilirlik Göstergeleri

Ekonomik Boyut Kodları	Göstergeler	Açıklama	Referans
E1	Ekonomik Performans	İşletmelerin gerçekleştirdikleri yatırımlar, projeler ve işletmenin aktif büyüklüğü, firma oranları ve ihracat alanında faaliyetleri göstermektedir.	G4-EC1
			G4-EC2
			G4- EC3
			G4-EC4
E2	Piyasa Varlığı	İşletmelerin gerçekleştirdikleri alanlarda iş birlikleri ve faaliyetlerindeki kriterleri göstermektedir.	G4-EC5
			G4-EC6
E3	Ekonomik Etkiler	İşletmelerin altyapı yatırımlarının ve desteklenen hizmetlerin ticari ya da hayır amaçlı girişimlerin gelişimi ve etkisini göstermektedir.	G4- EC7 G4-EC8
E4	Satın Alma Uygulamaları	İşletmelerin yerel tedarikçilerle yapılan harcamaları göstermektedir.	G4-EC9
Çevresel Boyut Kodları			
Ç1	Enerji	İşletmelerin enerji kullanımları, enerji tasarrufları ve verimlilik çalışmaları hakkındaki paylaşımları göstermektedir.	G4-EN3
			G4-EN4
			G4-EN5
			G4-EN6
Ç2	Su	İşletmelerin su kullanımları, su tasarrufları ve verimlilik çalışmaları hakkındaki paylaşımları göstermektedir.	G4-EN8
			G4-EN9
			G4-EN10
Ç3	Biyçeşitlilik	İşletmelerin biyoçeşitlilik üzerindeki katkıları, iklim krizine dair yapılan açıklamalar- uygulamalar hakkındaki paylaşımları göstermektedir.	G4-EN11
			G4-EN12
			G4-EN13
			G4-EN14
Ç4	Emisyonlar	İşletmelerin karbon, sera gazı emisyonları hakkındaki paylaşımları göstermektedir.	G4-EN15
			G4-EN16
			G4-EN17
			G4-EN18
			G4-EN19
			G4-EN20
			G4-EN21
			G4-EN22
Ç5	Atıklar ve geri dönüşüm	İşletmelerin atık ve geri dönüşüm yönetimi hakkındaki paylaşımları göstermektedir.	G4-EN23
			G4-EN24
			G4-EN25
			G4-EN26

Sosyal Boyut Kodları			
S1 (Alt Boyut)	İş Gücü ve İnsana Yaraşır İş		
S11	İstihdam	Kuruluşun toplam çalışan sayısı, hakları, staj, iş başvuruları vb. durumları göstermektedir.	G4-LA1 G4-LA2 G4-LA3
S12	İş Dünyası/Yönetim İlişkileri	İşletmelerin toplu iş sözleşmelerinde belirtilmiş olup olmadıkları da dâhil olmak üzere kuruluşun kazandığı ödüller, yaptığı sözleşmeler ve faaliyet değişikliklerini göstermektedir.	G4-LA4
S13	İş Sağlığı ve Güvenliği	İşletmelerde faaliyet gösterilen iş sebebiyle oluşabilecek iş kazalarını ve sağlık problemlerin önüne geçmeye yönelik çalışmaları göstermektedir.	G4-LA5 G4-LA6 G4-LA7 G4-LA8
S14	Eğitim ve Öğretim	Kuruluşun kendi çalışanlarına yaptıkları faaliyetleri göstermektedir.	G4-LA9 G4-LA10 G4-LA11
S15	Fırsat Eşitliği/Çeşitlilik /Ayrımcılık	Kadınların, kuruluşun çalışan kadınları da dahil olmak üzere kadınlara yönelik eğitim ve girişimler hakkındaki paylaşımları göstermektedir.	G4-LA12
S16	Örgütlenme ve Toplu Sözleşme	Örgütlenme, sendika ve toplu sözleşme hakkının ihlal edilmiş olabileceği belirlenen faaliyetler ve tedarikçilerin bu hakların desteklenmesi için alınan önlemleri göstermektedir.	G4-HR4
S17	Güvenlik Uygulamaları	İşletmelerin, dijital bilgilerini, cihazlarını ve siber güvenlik varlıklarını korumaya yönelik çalışmalar hakkındaki paylaşımları göstermektedir.	G4-HR7
S2	Toplum		
S21	Yerel Topluluklar	Kuruluşun çalışanları dışında işletmenin topluma destek amacıyla yapılan kariyer günleri-zirve, eğitim-öğretim gibi etkinlikler hakkındaki paylaşımları göstermektedir.	G4-SO1 G4-SO2
S22	Dernekler	İşletmelerin vakıflara, derneklere yapılan destekleri, etkinlikleri ve gönüllülük çalışmaları hakkındaki paylaşımları göstermektedir.	G4-16
S23	Tedarikçiler	İşletmelerin, tedarikçilerinin yüzdesi, tesislerin açılışı, kapanışı ve genişletmesi hakkındaki paylaşımları göstermektedir.	G4-SO9 G4-SO10
S24	Kamu Politikası	Ülkeye ve alıcıya ziyaretlerin yanı sıra siyasi destekleri göstermektedir.	G4-SO6

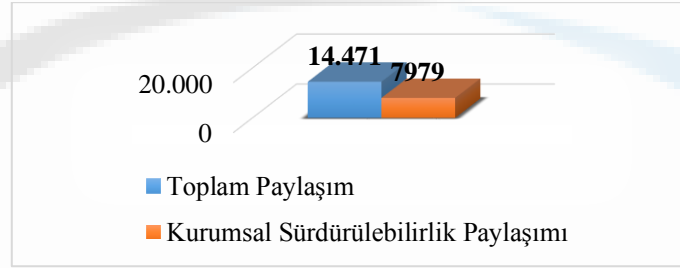
S3	Ürün Sorumluluğu		
S31	Pazarlama İletişimi	Ürünlerin satışı, reklam, tanıtım ve pazarlama ödülleriyle ilgili yönetmelikler hakkındaki paylaşımları göstermektedir.	G4-PR6 G4-PR7

Araştırmada ekonomik boyut ana göstergesi için 4 alt gösterge belirlenmiştir. Çevresel boyut ana göstergesi için 5 alt gösterge, sosyal ana boyut alt göstergesi için 12 alt gösterge belirlenmiştir. Toplamda 21 kurumsal sürdürülebilirlik göstergesi için sosyal medya taraması yapılmıştır.

3.4. Araştırmanın Bulguları

Araştırmada incelenen 14.471 sosyal medya paylaşımının 6546'sı Facebook, &249'u Instagram ve 1766'sı YouTube paylaşımından oluşmaktadır. Paylaşımların %45'inin Facebook, %43'ünün Instagram ve %12'sinin YouTube sosyal medya araçları kullanılarak yapıldığı görülmektedir. Endeks kapsamında en çok Facebook resmi hesapları üzerinden işletmelerin paylaşım yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. 14.471 paylaşım, paylaşım türleri açısından incelendiğinde 7503 görsel paylaşımın ve 6968 video paylaşımının yapıldığı görülmektedir.

Şekil 1. Toplam-Kurumsal Sürdürülebilirlik Paylaşım Karşılaştırması

Şekil 1'de belirtildiği üzere analiz işletmelerinin 2021 yılı paylaşımlarının 7979'u kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımıdır. İşletmelerin yapmış oldukları sosyal medya paylaşımlarının %55'inin kurumsal sürdürülebilirlik açıklamalarına ilişkin olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Sektörlere Göre Kurumsal Sürdürülebilirlik Paylaşımları

Sektörler	Facebook	Instagram	YouTube	Toplam
Mali Kuruluşlar	1157	1404	269	2830
Elektrik	173	105	42	320
İmalat /Kimya İlaç Petrol Lastik	246	92	18	356
İmalat/Gıda, İçecek ve Tütün	219	254	27	500
İmalat/Ana Metal Sanayi	0	22	1	23

Sektörler	Facebook	Instagram	YouTube	Toplam
İmalat/Taş Toprağa Dayalı	76	74	0	150
İmalat / Metal Eşya Makine	644	442	221	1307
İnşaat ve Bayındırlık	158	156	12	326
Teknoloji / Bilişim/Savunma	390	391	35	816
Ulaştırma ve Depolama	142	157	29	328
Ulaştırma ve Haberleşme	271	273	83	627
Toptan Perakende	154	148	94	396
Toplam	3630	3518	831	7979

Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) sektör sınıflandırması temel alınarak 8 farklı sektör grubunda sosyal medyanın en etkin kullanıldığı sektör toplam 2830 paylaşım ile Mali Kuruluşlar sektörü olmuştur. Mali Kuruluşlar sektöründe AKBNK, ALBRK, ANHYT, GARAN, HALKB, ISCTR, SKBNK, SISE, T.S.K.B., Vakıfbank, YKBNK olmak üzere 11 işletme bulunmaktadır. Sektörün Facebook paylaşım sayısı (1157) iken, Instagram paylaşım sayısı (1404) olmuştur. Mali kuruluşlar sektörünün kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı YouTube sosyal medya hesaplarında (269) olmuştur.

Elektrik gaz ve su sektöründe analiz kapsamında AKENR, AKSEN, ENJSA, ZOREN olmak üzere 4 işletme bulunmaktadır. Sektörün toplam kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı 320 olmuştur. Sektör paylaşım sayısı ile 10. Sırada yer almaktadır. Facebook hesaplarında yapılan paylaşım (173) iken, Instagram paylaşımı (105), YouTube paylaşımı ise (42) olmuştur.

İmalat sektörü kimya, petrol ve plastik alt sektöründe AKSA, BRISA, PETKIM, TUPRS olmak üzere 4 işletme bulunmaktadır. Sektörün toplam kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı (356) olmuştur. Sektör paylaşım sayısı ile 7. Sırada yer almaktadır. Facebook hesaplarında yapılan paylaşım (246) iken, Instagram paylaşımı (92), YouTube paylaşımı ise (18) olmuştur.

İmalat sektörü gıda, içecek ve tütün alt sektöründe AEFES, COLA, KERVT, TATGD, ULKER olmak üzere 5 işletme bulunmaktadır. Sektörün toplam kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı 500 olmuştur. Sektör paylaşım sayısı ile 5. Sırada yer almaktadır. Facebook hesaplarında yapılan paylaşım (219) iken, Instagram paylaşımı (254), YouTube paylaşımı ise (27) olmuştur.

İmalat sektörü ana metal alt sektöründe yalnızca KRDMİD işletmesi bulunmaktadır. Sektörün toplam kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı 23 olmuştur. Sektörün kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı açısından 22 Instagram ve 1 YouTube paylaşımı bulunmaktadır. Sektör paylaşım sayısı ile 12. Sırada yer almaktadır.

İmalat sektörü taş toprağa dayalı alt sektöründe yalnızca CIMSA işletmesi bulunmaktadır. Sektörün toplam kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı (150) olmuştur. Sektörün kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı açısından (76) Facebook ve (74) Instagram paylaşımı bulunmaktadır. Sektör paylaşım sayısı ile 11. Sırada yer almaktadır.

İmalat sektörü metal eşya makine alt sektöründe ARCLK, FROTO, KORDS, OTKAR, TOASO, TTRAK, VESBE olmak üzere 7 işletme bulunmaktadır. Sektörün toplam kurumsal sürdürülebilirlik

paylaşımı (1307) olmuştur. Sektör paylaşım sayısı ile 2. Sırada yer almaktadır. Facebook hesaplarında yapılan paylaşım (644) iken, Instagram paylaşımı (442), YouTube paylaşımı ise (221) olmuştur.

İnşaat ve Bayındırlık sektöründe yalnızca ENKAI işletmesi bulunmaktadır. Sektörün toplam kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı (150) olmuştur. Sektörün kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı açısından (158) Facebook ve (156) Instagram paylaşımı bulunmaktadır. YouTube paylaşımı ise (12) olmuştur. Sektörün toplam kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı 326 olmuştur. Sektör paylaşım sayısı ile 9. Sırada yer almaktadır.

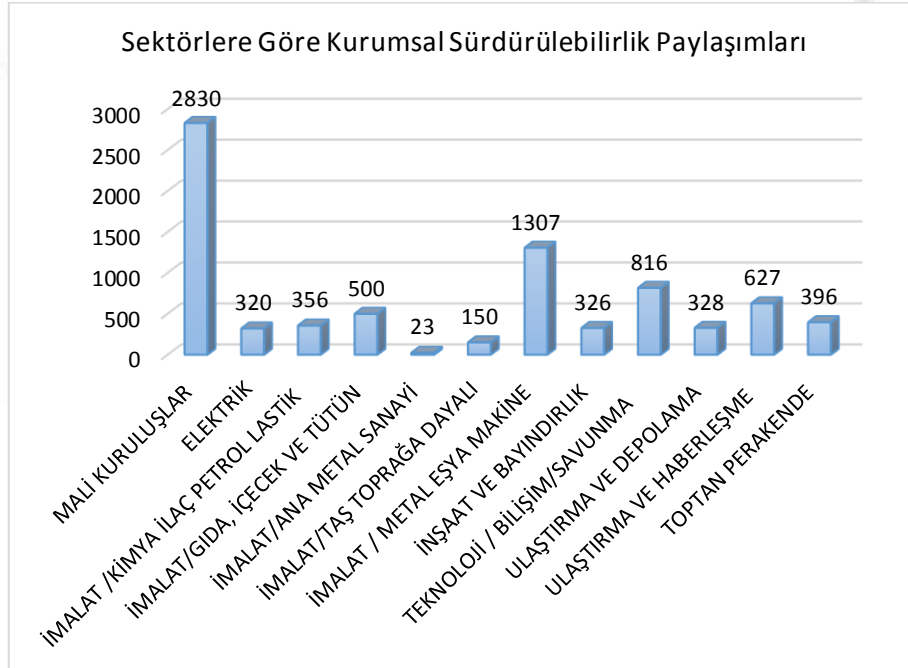
Teknoloji Bilişim Savunma sektöründe ASELS, LOGO ve NETAS bulunmaktadır. Sektörün toplam kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı (816) olmuştur. Sektör paylaşım sayısı ile 3. Sırada yer almaktadır. Facebook hesaplarında yapılan paylaşım (390) iken, Instagram paylaşımı (391), YouTube paylaşımı ise (35) olmuştur.

Ulaştırma ve Depolama sektöründe PGSUS ve THYAO olmak üzere 2 işletme bulunmaktadır. Sektörün toplam kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı (328) olmuştur. Sektör paylaşım sayısı ile 8. Sırada yer almaktadır. Facebook hesaplarında yapılan paylaşım (142) iken, Instagram paylaşımı (157), YouTube paylaşımı ise (29) olmuştur.

Ulaştırma ve Haberleşme sektöründe TCELL ve TTKOM olmak üzere 2 işletme bulunmaktadır. Sektörün toplam kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı (627) olmuştur. Sektör paylaşım sayısı ile 4. Sırada yer almaktadır. Facebook hesaplarında yapılan paylaşım (271) iken, Instagram paylaşımı (273), YouTube paylaşımı ise (83) olmuştur.

Toptan ve Perakende sektöründe BIZIM, DOAS ve MGROS olmak üzere 3 işletme bulunmaktadır. Sektörün toplam kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı (396) olmuştur. Sektör paylaşım sayısı ile 6. Sırada yer almaktadır. Facebook hesaplarında yapılan paylaşım (154) iken, Instagram paylaşımı (148), YouTube paylaşımı ise (94) olmuştur.

Şekil 2. Kurumsal Sürdürülebilirlik Paylaşımında Sektörel Karşılaştırma

Şekil 2’de belirtildiği üzere en fazla kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı yapan sektör Mali Kuruluşlar sektörü olmuştur. Bu sektörü 2. Sırada Metal eşya alt sektörü, 3. Sırada teknoloji ve savunma sektörü takip etmektedir. Son sırada ise ana metal sanayi alt sektörü yer almaktadır.

SONUÇ

Günümüzde, akıllı telefonlar, bilgisayarlar vb. cihazların kullanımının artması ile tüm dünyada internet başında geçirilen sürenin artması, sosyal medyanın en popüler platform haline gelmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte, küresel alanda faaliyet gösteren birçok işletmeyi de etki altına alan platformlar haline gelmiştir.

Yaşanan dijital dönüşümler işletmelerin de iş yapış şekline değişikliklere neden olmuştur. İşletmeleri etkileyen teknolojik dönüşümlerden birisi de sosyal medya araçlarıdır. Sosyal medya araçları ile günümüz işletmelerinin kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerini paydaşlarına iletdikleri görülmektedir. Bu nedenle sosyal medya araçları için işletmeler ve paydaşları arasındaki etkileşim yöntemlerinden birisidir.

Çalışma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde günümüz rekabet koşullarında faaliyet göstermeye çalışan işletmeler için sosyal medyanın kullanımı önemli bir iletişim aracı konumundadır. İşletmelerin sosyal medyada yaptıkları paylaşımın yarısından fazlasının da kurumsal sürdürülebilirliklerine ilişkin olduğu görülmektedir. Sosyal medya kullanımı günümüz işletmeleri için paydaşlarına daha doğru ve daha hızlı ulaşmak, kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerini daha kolay aktarmanın da yeni bir yolu olmuştur.

Sektörel açıdan değerlendirildiğinde en fazla kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı Mali Kuruluşlardan gelmiştir. İkinci sırada İmalat/Metal Eşya Makine sektörü, üçüncü sırada ise Teknoloji/Savunma sektörü gelmiştir.

Kurumsal sürdürülebilirlik boyutları açısından değerlendirildiğinde en fazla sosyal boyutta paylaşım yapıldığı görülmektedir. İkinci sırada ekonomik boyut üçüncü sırada ise çevresel boyut gelmektedir.

Analiz sonuçları kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımlarının hangi sosyal medya araçlarında daha fazla yapıldığı açısından değerlendirildiğinde ise Facebook hesaplarında toplam (3630) kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı yapıldığı görülmektedir. Instagram hesaplarında ise (3518) kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımı yer almaktadır. Facebook ve Instagram'ın neredeyse benzer düzeyde tercih edilen araçlar olduğunu söylemek mümkündür. YouTube hesaplarında ise kurumsal sürdürülebilirlik paylaşım sayısı (831) olmuştur. Diğer sosyal medya araçlarına göre kurumsal sürdürülebilirlik paylaşımında en az tercih edilen araç olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ÇALIŞKAN, M. ve MENCİK, Y. (2015). “Değişen Dünyanın Yeni Yüzü: Sosyal Medya”, *Akademik Bakış Dergisi* (50).
- DALKIRAN, İ. (2016). “Bir İletişim Aracı Olan Sosyal Medyanın Halkla İlişkiler Ekseninde Türk Markaları Tarafından Kullanımı: Ülker ve Eti Üzerinden Bir İnceleme”, *İletişim Çalışmaları Dergisi*, (2), 1-24.
- ERSÖZ, B. (2020). “Yeni Nesil Web Paradigması: Web 4.0”, *Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi*, 1(2), 58-65.
- GRI. (2013). G4 Sürdürülebilirlik Raporlaması Kılavuzları. *Raporlama İlkeleri ve Standart Bildirimler*, 2013.
- KAYAKÖY TAŞ, M. (2014).” Pazarlama İletişiminde Sosyal Medya Kullanımı: Sigorta Pazarına Bir Uygulama”. 45. İstanbul.
- KAYA, F. (2017). Yeşil Paylaşım: Yeşil Markalar Sosyal Medyayı Nasıl Kullanılır?, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- MANETTİ, G. ve BELLUCCI, M. (2016). “The Use Of Social Media For Engaging Stakeholders In Sustainability Reporting”, *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 29(6), 985-1011.
- MİLLER, D., COSTA, E., HAYNES, N., MCDONALD, T., NİCOLESCU, R., SİNANAN, J. ve WANG, X. (2016). How The World Changed Social Media. UCL Press.
- ÖKSÜZ, B. (2014). Yönetişim Sürecinde Kurumsal İletişimin Rolü ve Önemi. *e-Gifder*, 2(4).

- REILLY, A. H. ve HYNAN, K. A. (2014). “Corporate Communication, Sustainability, And Social Media: It's Not Easy (Really) Being Green”, *Business Horizons, Elsevier*, 57(6), 747-758.
- ReSimple. Sürdürülebilirlik ve KSS Danışmanlığı (2022). <https://resimple.com.tr/>
- SABUNCUOĞLU, Z. ve Tüz M. (1996). Örgütsel Psikoloji. Bursa Ezgi Kitabevi Yayınları.
- SI, S. (2016). “Social Media and Its Role in Marketing”, *Business and Economics Journal*, 7(1).
- ŞENGÖZ, A. ve EROĞLU, E. (2017). “Örgütlerde Sosyal Medya Kullanımı: Sosyal Medya Algıları, Amaçları ve Kullanım Alışkanlıkları”, *e-Gifder Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(1).
- ULAŞ, S. (2020). “Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Sosyal Medya İlişkisi: Türk Hava Yolları Örneği”, *Kastamonu Üniversitesi İletişim Fakültesi Süreli Elektronik Dergi*(4).
- YAVUZ, A. (2020). “Sürdürülebilirlik Kavramı ve İşletmeler Açısından Sürdürülebilir Üretim Stratejileri”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 63-86.
- YILDIZ ÇANKAYA, S. ve SEZEN, B. (2015). “Ekolojik Yenilik ile Sürdürülebilirlik Performansı Arasındaki İlişkide Çevresel Belirsizliğin Modaratör Etkisi”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(24).

Presentation ID / Sunum No:54

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0001-7817-6485

| 216

Kırgızistan Bankacılık Sistemi ve Nakit Oranı Analizi

Dr. Öğretim Üyesi Nigar Huseynli¹, Öğr.Gör. Bahman Huseynli¹

¹Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi

*Corresponding author: Bahman Huseynli

ÖZET: Bankalar, ekonomilerde fon sağlayan birimler ile fon talep eden birimler arasında aracılık yapan kurumlardır. Çeşitli tür ve vadelerdeki fonları ihtiyaca göre dönüştürerek ulusal veya uluslararası ekonomiye sunarlar. Bu nedenle ekonomilerin istikrarlı bir şekilde işlemesi ve gelişmesi bankacılık sistemlerinin etkin bir şekilde işlemesiyle bağlantılı olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın temel amacı, Kırgızistan'daki bankacılık sistemini mevcut ve eski haliyle değerlendirmek, mevcut bankacılık sisteminde nakit oran analizinin yapılmasıdır. Nitekim Kırgızistan'ın mevcut bankacılık sistemi, farklı yıllarda gerçekleştirilen bankacılık reformu çerçevesinde getirilen çeşitli değişiklikler sonucunda oluşmuştur. Bu çerçeveden incelendiğinde, Sovet Sosyalist Cumhuriyetinden önce ve sonra olarak Kırgızistan bankacılık sistemi iki dönemli olarak oluşmaktadır. Daha sonraki analiz aşaması ise nakit oran değerlerinin bu ülkenin bankacılık sisteminde ne kadar sağlam oluşudur. Diğer şekliyle bankaların parayı hangi oranda kullanıp kullanmadıklarının ölçülmesidir. Analize için kullanılmış olan bankalar Kırgızistan'daki mevcut bankacılık yapısının %50'den fazlasına sahip olan bankalar olmaktadır. Çalışmada kullanılan veri seti, bankacılık sektörünün %50'den fazlasına sahip olan Kırgızistan'daki 11 bankadan oluşmaktadır. Veri seti 2005-2019 yıllarını kapsamaktadır. Analiz sonucunda elde edilen veriler, Kırgızistan bankacılık sisteminin nakit oranı yönetimi bakımından her hangi bir sorun yaşamadıklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Nakit Oranı, Likidite

Kyrgyzstan Banking System and Cash Ratio Analysis

ABSTRACT: Banks are institutions that act as intermediaries between units providing funds and units requesting funds in economies. They transform funds of various types and maturities according to needs and present them to the national or international economy. For this reason, it can be said that the stable functioning and development of economies is related to the effective functioning of banking systems. The main purpose of this study is to evaluate the current and old banking system in Kyrgyzstan and to analyze the cash ratio in the current banking system. As a matter of fact, the current banking system of Kyrgyzstan has been formed as a result of various changes brought within the framework of the banking reform carried out in different years. When analyzed from this perspective, the Kyrgyzstan banking system is formed in two periods, before and after the Soviet Socialist Republic. The next stage of analysis is how robust the cash ratio values are in the banking system of this country. In other words, it is the measurement of whether the banks use the money or not. The banks used for the analysis are those that own more than 50% of the current banking structure in Kyrgyzstan. The data set used in the study consists of 11 banks in Kyrgyzstan, which has more than 50% of the banking sector. The data set covers the years 2005-2019. The data obtained as a result of the analysis show that the Kyrgyzstan banking system does not have any problems in terms of cash ratio management.

Keywords: Banking, Cash Ratio, Liquidity

1. Summary

Banks are institutions that act as intermediaries between units providing funds and units requesting funds in economies. They transform funds of various types and maturities according to needs and present them

to the national or international economy. For this reason, it can be said that the stable functioning and development of economies is related to the effective functioning of banking systems.

The main purpose of this study is to evaluate the current and old banking system in Kyrgyzstan and to analyze the cash ratio in the current banking system. As a matter of fact, the current banking system of Kyrgyzstan has been formed as a result of various changes brought within the framework of the banking reform carried out in different years. When analyzed from this perspective, the Kyrgyzstan banking system is formed in two periods, before and after the Soviet Socialist Republic. The next stage of analysis is how robust the cash ratio values are in the banking system of this country. In other words, it is the measurement of whether the banks use the money or not.

The banks used for the analysis are those that own more than 50% of the current banking structure in Kyrgyzstan.

The data set used in the study consists of 11 banks in Kyrgyzstan, which has more than 50% of the banking sector. The data set covers the years 2005-2019. The data obtained as a result of the analysis show that the Kyrgyzstan banking system does not have any problems in terms of cash ratio management.

2. Kyrgyzstan Banking System

2.1. Banking in the Soviet Union

Banks are institutions that act as intermediaries between units supplying funds and units demanding funds in economies. They transform funds of various types and maturities according to needs and present them to the national or international economy. For this reason, it can be said that the stable operation and development of the economies is related to the efficient operation of the banking systems.

The banking sector has undergone major changes in the world context in the last decade. On the one hand, the economic crisis and on the other hand, the technological development increases the effect of the competition prevailing in the banking world. To adapt to the evolution around them, banks have to adapt to unprecedented modernization. Moreover, this is true not only for modern banks, but for the entire history of banking (Abdujabarov, 2010).

In the modern market economy, there has been an increase in the number of sectors in the economy with the work sharing and the banking system has started to have a great importance due to its connection with other sectors of the economy.

Indeed, banks assist in the development and formation of a state's economic and political power in the modern economy. Today, banks are economic instruments in the hands of the government. The most important task of the banks is to provide a wide range of deposit opportunities in order to ensure an uninterrupted transfer of money and capital and to accumulate savings (Tamer, 2002).

The transformation of the planned economies of the former Soviet Union and Kyrgyzstan into an effective market economy will be successful with the establishment of a suitable state model. For this, in parallel with private ownership of the means of production, a free trade, free signing of contracts, free competition, an effective state administration, as well as tariff autonomy and a price and tariff system with the balance of interests of various social groups, and exchange stability are required.

However, monetary stability is of great importance for a socially oriented market economy. Devaluation not only imitates the signals coming from the market by changing a single price and tariff system, but also reflects negatively on the decisions of the enterprises, depriving them of the basis of capital accumulation. Inflation processes are significantly antisocial, as they are largely reflected in the forms of money-storage chosen by the poor, and in the worst case can completely destroy the accumulated deposits of the economically weak or ill-informed (Abdujabarov, 2010).

The two-level banking system is based on the establishment of mutual relations between banks on two surfaces, vertical and horizontal. The vertical plane is the relationship of subordination between the central bank, which is a center of administration, and the commercial and specialized banks, which are subdivisions. The horizontal plane is partnership relations based on equal rights between various subdivisions. Meanwhile, administrative and operational functions related to the economy service are

shared. The central bank remains the bank of banks in the literal sense of the word, for only two groups of customers, namely commercial and specialized banks and government agencies, moreover, it excels with the function of "bank of banks" and the function of managing the activity of bank institutions in order to regulate and control the functioning of the credit and financial services market. they are coming (Ahmetzhanova, 1998).

The current banking system of Kyrgyzstan has been formed as a result of various changes brought within the framework of the banking reform that has been carried out since 1987.

| 218

While there was a two-level banking system in the economies of developed countries, there was a single-level banking system consisting of the State Bank, Foreign Trade Bank and Construction Bank in the former Soviet Union and naturally in Kyrgyzstan. The State Bank, as the most important bank in the country, was responsible for its monetary and credit policy: it controlled the organization and the realization of the clearing procedure, determined the conditions for short-term and long-term lending with the principles of interest policy, credit planning. Foreign Trade Bank was organizing and making payments for import-export operations, while Inşaat Bank was implementing the decisions of the State Bank regarding capital investment financing for the public economy (Ostrovskaya, 2001).

With the enactment of the "Law on Cooperatives" in 1988, the first stage of the development of the banking system of Kyrgyzstan began. The implementation of the law contributed to the formation of the private sector. This led to the emergence and increase in the demand for the services offered by private banks. In addition, the first cooperative banks, which will form the basis for the formation of market relations in the field of banking activities, started to be established with equal shares. The cooperative status has made the banks significantly independent in determining the objectives, the terms and duration of lending, the interest rate, the development of various forms of banking activity, the use of earnings, the consolidation of the material-technical basis and the solution of other problems (Sagbansua, 2006).

2.2. Establishment of Modern Banking System in Kyrgyzstan

Banking and other financial institutions are being restructured in Kyrgyzstan. Establishing the legal infrastructure for this sector is among the priorities of the Kyrgyz government.

With the adoption of the "Law on State Banks, Banks and Bank Operations" adopted in June 1991, the Central Bank of the Kyrgyz Republic (National Bank of the Kyrgyz Republic - NBKR) was established.

In the country where a two-stage banking structure is adopted, the Central Bank of the Kyrgyz Republic (KCMB), which is supervised by the parliament, is a legal continuation of the Kyrgyzstan Branch of the Central Bank of the USSR during the Soviet Russia period (Kazimierz, 2001).

With the adoption of the "Law on the Central Bank and Commercial Banks" in December 1992, the Central Bank of the Kyrgyz Republic gained relative autonomy from the parliament and accordingly the management of official gold reserves was given to the KCMB. Apart from this, the definition of commercial bank was made for the first time, and the order of opening and stopping the activities of private banks, banks with foreign capital participation and other credit institutions (mutual lending companies, credit cooperatives, pension and investment funds, pledge funds) was drawn.

With the adoption of the Som as the national currency in Kyrgyzstan, which was the first state among the Central Asian republics to circulate its national currency in 1993, the implementation and monitoring of credit and monetary policies became one of the duties of the Central Bank. It has been further consolidated with its responsibility and its place under the supervision of banks, and significant progress has been made towards becoming a Central Bank in a modern sense (Özdenoğlu, 2005).

In 1993-1994, the banking authorities decided to close the small banks with weak competitiveness that could not meet the newly introduced minimum capital requirement. In the years 1995-1997, the supervision of the banking sector was tightened and strengthened, and the new system caused banks with insolvency to withdraw from the sector. As a result of the strategies implemented by the CBRT to discipline the banking system in 1997, a striking decrease was recorded in the rate of unproductive loans (Kazimierz, 2001).

Free convertibility, well-managed central bank, support from international financial institutions (EBRD, IMF, Islamic Development Bank, IFC, World Bank) and countries, coordination with IMF, World Bank

can be shown as the advantages of the Kyrgyz banking sector. Banking services are provided by domestic and foreign commercial banks. Banking laws do not distinguish between foreign banks and Kyrgyz banks.

Foreign capital banks constitute 65% of the assets in the banking sector. Kazakh capital in the banking sector corresponds to 27% of assets. Priority areas for banks with foreign capital were trade and personal lending (industry, construction, cash loans) and the presentation of bank cards. Kazakh banks have a 40% share in the Kyrgyzstan loan market National Bank of the Kyrgyz Republic, 2009).

| 219

The Central Bank regulates the minimum capital amount in order to ensure the reliability of the banking system, the efficient and stable development of banks, the increase in quality and the expansion of the banking service range. According to the International Monetary Fund - IMF, the restructuring process of the Kyrgyzstan banking system has not yet been completed, and this process will only be completed when banks can also play a central role in financing investment. Significant progress is needed in the Kyrgyzstan banking sector in order to increase the amount of capital, attract savings to banks, develop specialization and strengthen the legal framework regulating the sector (Kazimierz, 2001).

2.3. Cash ratio analysis in Kyrgyzstan Banks

It is a kind of ratio analysis used to determine the adequacy of the working capital of the enterprise and the efficiency of paying its short-term debts (Gümüş et al., 2017). There are four different ratios in the liquidity ratio. These; Current Ratio, Acid-Test Ratio, Cash Ratio and Stock Dependency Ratio.(Köse, 2005).

Cash ratio shows the ability of the business to pay its short-term debts if the sales are over and it cannot collect its receivables (Akgüç, 2011). The Cash Ratio can be considered a more stringent measure than the acid-test ratio. Therefore, the said ratio shows the ability of the business to meet its short-term obligations in case the sales stop and it cannot collect its receivables (Yeksek, 2020).

Table 1. Kyrgyzstan Banks Cash Ratio Indicators

Years	Cash Ratio
2005	0.5
2006	0.5
2007	0.3
2008	0.4
2009	0.5
2010	0.5
2011	0.7
2012	0.4
2013	0.8
2014	0.4
2015	0.4
2016	0.4
2017	0.4
2018	0.5
2019	0.5

Variables in the causal state of businesses are “cash flows from operating activities” (CA), “cash flows from investments” (CCA) and “cash flows from financial activities” (FNA) calculated in the cash flow

statement. The resulting variables are the "current ratio" (CR), which is traditionally used to measure liquidity, and the "cash ratio" (NR), which measures the adequacy of cash assets of businesses.

The cash ratio shows how much of the firm's liquid assets and short-term debts can be paid in case of any contraction in market and economic conditions. Another name for the cash ratio is the liquidity ratio. The ratio should not fall below 0.20. The cash ratio reflects the firm's immediate cash situation.

The data set used in the study consists of 11 banks in Kyrgyzstan, which have more than 50% of the banking sector. The data set covers the years 2005-2019. The data in the table show the average cash rate information of 15 banks over the years. As can be seen from the table, the average cash ratio of banks in Kyrgyzstan is more than 0.20. This is an indication that banks do not have a shortage of cash. At the same time, the fact that the cash ratio is too high indicates that the bank has problems in terms of using money. It states that there is a problem with attracting customers. In terms of Kyrgyzstan, there does not seem to be too many serious problems in cash ratio values. This shows that Kyrgyzstan banks both do not have cash problems and do not have problems with using money. It should be noted that these figures are an average for 11 banks. In other words, they are the results obtained representing the banking system. In other words, this may not be the case for individual banks.

A low cash ratio may cause the business to be unable to meet its short-term obligations in cases such as slowdown in sales and inability to collect its receivables on time. A high Cash Ratio may mean that there may be idle funds in the firm. In addition, since there is an inverse relationship between liquidity and profitability, a high cash ratio affects profitability negatively.

Conclusion

The restructuring of the financial system, the slowness of the private sector's development, the lack of trained and experienced personnel, a weak information system and a weak accounting record system. The problems of the Kyrgyzstan banking system can be summarized as the inadequacy of intermediation and the low amount of domestic savings in domestic banks.

In this study, the current and old banking system in Kyrgyzstan is evaluated. As a matter of fact, the current banking system of Kyrgyzstan has been formed as a result of various changes brought within the framework of the banking reform that has been carried out since 1987. At the same time, the cash ratios in the banking system of this country were analyzed on the banks that have more than 50% of the existing banking structure in Kyrgyzstan.

The data set used in the study consists of 11 banks in Kyrgyzstan, which have more than 50% of the banking sector. The data set covers the years 2005-2019. The data in the table show the average cash rate information of 15 banks over the years. As can be seen from the table, the average cash ratio of banks in Kyrgyzstan is more than 0.20. This is an indication that banks do not have a shortage of cash. At the same time, a very high cash ratio indicates that there are problems in the use of money in the bank. It is reported that there is a problem in attracting customers. As far as Kyrgyzstan is concerned, there don't seem to be too many problems with cash ratios. This shows that Kyrgyz banks have no problem with cash or money usage. Note that these numbers are the average for 11 banks. That is, these are the obtained results representing the banking system. In other words, it may not be the case for individual banks.

References

- Yüksel, O. (2020), Oran Analizi Yöntemi İle Üniversite Döner Sermaye İşletmelerinin Finansal Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(3), 515-528.
- Akgüç, Ö. (2011). Mali Tablolar Analizi (14. Baskı), Arayış Basım ve Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul.
- Gümüç, U. T., Şakar, Z., Akkin, G., & Şahin, M. (2017). Finansal Analizde Kullanılan Oranlar ve Firma Değer İlişkisi: BİST’de İşlem Gören Çimento Firmaları Üzerine Bir Analiz. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 1-23.
- Abdujabarov, S. (2010). Kırgızistan ve Türkiye Bankacılık Sisteminin Karşılaştırmalı Analizi. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

- Aksoy, T., (2002). Tüm Yönleriyle Denetim, Yetkin Yayınevi, Ankara.
- Ostrovskaya, O.M., (2001). Bankovskoe Delo: Tolkovy Slovar, Gelios ARB, Moskova.
- G. Ahmetzhanova & N. Makhanov, (1998). Osnovnye Napravleniya Razvitiya Bankovskoy Sistemy Kyrgyzstana, *Sbornik Tranzitnaya Ekonomika*, No.1, 35- 36.
- Lutfu S., (2006). Banking System in Kyrgyz Republic, *IBSU International Refereed Multi-Disciplinary Scientific Journal*, No: 1, s. 42.
- Kazimierz K., (2001). Banking Systems of Ukraine, Georgia and Kyrgyzstan, *Center for Social & Economic Research, Warsaw, December, s. 48.*
- National Bank of the Kyrgyz Republic, “Development Trends of the Banking System”, Bishkek, 2009,
- Selda Ö., (2005). “Kırgız Cumhuriyeti”, Ekonomik, Ticari ve Teknik İşbirliği Daire Başkanlığı, Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Temmuz 2005.

Presentation ID / Sunum No:49

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-8052-8192

| 222

Muallim İsmail Hakkı Bey'in Nota Koleksiyonunda Bektâşî Nefesleri

Dr. Öğretim Üyesi Eray Cömert¹

¹İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Müzikoloji Bölümü

ÖZET: Bektâşî musikisinin en yaygın türlerinden ve en önemli repertuvar unsurlarından biri olan nefeslerin kayıt altına alınması konusunda İstanbul Konservatuvarı Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışmaları büyük katkı sağlamıştır. Rauf Yekta Bey, Ali Rifat Çağatay, Zekâizade Ahmet Irsoy ve Dr. Suphi Ezgi'den oluşan heyetin İstanbul ve çevresinde gerçekleştirdiği çalışmalarda elde edilen repertuvar, 1933 yılında Bektâşî Nefesleri adıyla iki cilt halinde yayımlanmıştır. Bu eser, Bektâşî musikisi hakkında günümüze ulaşan en eski ve geçerliliğini günümüzde de muhafaza eden kaynaklardan biridir. Diğer taraftan, Rauf Yekta Bey ve Zekâizade Ahmet Irsoy'la birlikte, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin ilk üyeleri arasında yer alan Muallim İsmail Hakkı Bey'in hususî koleksiyonunda, Bektâşî nefeslerinin notalarını içeren iki farklı deftere rastlanmaktadır. İsmail Hakkı Bey'in bilinen el yazısını içeren ve nota yazım tarzını yansıtan bu defterlerin, 1927'deki vefatından önce onun tarafından oluşturulduğu düşünülmektedir. İsmail Hakkı Bey'in defterlerinde yer alan eserlerin Tasnif ve Tespit Heyeti'nin yayınında bulunan örneklerle repertuvar çeşitliliği bakımından büyük benzerlik taşıdığı göze çarpmaktadır. Ancak, eser bazında mukayese edildiğinde, notaların tümüyle aynı olmadığı ve çoğu zaman benzer veya kısmen benzer melodileri ihtiva ettiği görülmektedir. Ayrıca, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin yayınında bulunmayan bazı eserlerin İsmail Hakkı Bey'in defterlerinde kayıt altına alındığı anlaşılmaktadır. Bu noktada, İsmail Hakkı Bey'in Bektâşî nefeslerine yönelik bir repertuvar oluşturma girişiminin, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışmasından daha önceye dayandığı görülmektedir. Bu bildiri, İsmail Hakkı Bey'in nota koleksiyonunda bulunan Bektâşî nefeslerini Tasnif ve Tespit Heyeti'nin yayımladığı örneklerle mukayese ederek, 20. yüzyılın ilk yarısında kayıt altına alınan nefes repertuvarının özelliklerini anlamaya odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Müzikoloji, Muallim İsmail Hakkı Bey, Nefes, Bektâşî Musikisi, Tekke Musikisi

Bektashi Nefeses in the Musical Note Collection of Muallim İsmail Hakkı Bey

ABSTRACT: The work of the Istanbul Conservatory Classification and Detection Committee has contributed greatly to the recording of the nefeses, one of the most common types of Bektashi music and one of the most important repertory elements. The repertoire obtained from the studies carried out by the committee consisting of Rauf Yekta Bey, Ali Rifat Çağatay, Zekâizade Ahmet Irsoy and Dr. Suphi Ezgi was published in two volumes in 1933 under the name Bektâşî Nefesleri. This work is one of the oldest and still valid sources about Bektashi music. On the other hand, in the private collection of Muallim İsmail Hakkı Bey, who was among the first members of the Classification and Determination Committee along with Rauf Yekta Bey and Zekâizade Ahmet Irsoy, two different notebooks containing the notes of Bektashi nefeses are found. It is thought that these notebooks, which contain the well-known handwriting of İsmail Hakkı Bey and reflect his musical notation style, were created by him before his death in 1927. It is striking that the pieces in the notebooks of İsmail Hakkı Bey are very similar to the examples in the publication of the Classification and Determination Committee in terms of repertoire diversity. However, when compared on a piece-by-piece basis, it is seen that the musical notes are not exactly the same and often contain similar or partially similar melodies. At this point, it is seen that İsmail Hakkı Bey's attempt to create a repertoire for Bektashi nefeses predates the work of the Classification and Detection Committee. This paper focuses on understanding the characteristics of the nefes repertoire recorded in the first half of the 20th century by comparing Bektashi nefeses in the music collection of İsmail Hakkı Bey with the samples published by the Classification and Detection Committee.

Keywords: Musicology, Muallim İsmail Hakkı Bey, Nefes, Bektashi Music, Lodge Music

Giriş

İstanbul Konservatuvarı bünyesinde 1926 yılında oluşturulan *Tarihî Türk Musikisini Tasnif ve Tespit Heyeti*'nin çalışmaları, farklı türlerdeki dîni musiki eserlerinin yanı sıra Bektâşî nefeslerinin kayıt altına alınması konusunda da büyük fayda sağlamıştır. Rauf Yekta Bey, Ali Rifat Çağatay, Zekâizâde Ahmet Irsoy ve Dr. Suphi Ezgi'den oluşan Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışmaları sonucunda tespit edilen repertuar, 1933 yılında *Bektaşî Nefesleri* adıyla iki cilt halinde yayımlanmıştır. Bu eser, ilerleyen yıllarda Bektâşî musikisi üzerine gerçekleştirilen çalışmalara kaynak oluşturmuştur.

Bununla birlikte, Muallim İsmail Hakkı Bey'in günümüzde Devlet Arşivleri Başkanlığı'na bağlı Osmanlı Arşivi'nde yer alan koleksiyonunda, Bektâşî nefeslerinin notalarını içeren iki farklı deftere tesadüf edilmektedir. İsmail Hakkı Bey'in sayfa düzeni, terminoloji, transkripsiyon anlayışı ve el yazısı üslubunu yansıtmaması nedeniyle, bu defterlerin 1927 yılı içerisinde ya da daha erken bir tarihte oluşturulduğuna kuşku yoktur. Bu noktada, İsmail Hakkı Bey'in Bektâşî musiki repertuarına Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışmalarından daha önce ilgi gösterdiği ve *nefes*'lerden oluşan bir repertuarı defterlerine kaydettiğini düşünmek mümkündür.¹

Muallim İsmail Hakkı Bey'in defterleri, içerik bakımından Tasnif ve Tespit Heyeti'nin 1933 yılında yayımladığı nota fasikülleri ile büyük ölçüde ortak bir repertuarı yansıtmaktadır. Ancak, ilk bakışta müzikal ve edebî açıdan aynı gibi görünen notalar, detaylı olarak incelendiğinde birbirinden ayrılan noktalarının olduğu göze çarpmaktadır. Bu bildiride, İsmail Hakkı Bey'in defterlerinde kayıt altına aldığı eserler tanıtılarak, bu eserlerin Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışmaları neticesinde yayımlanan örneklerle mukayesesi yapılmaktadır.

Tasnif ve Tespit Heyeti'nin Dîni Musiki Derlemesi

Tasnif ve Tespit Heyeti'nin Bektâşî nefeslerine ilgili göstermesinin altındaki gerekçeyi anlamak için öncelikle heyetin dîni musiki hakkında çalışma yapmasının nedenlerine odaklanmak gerekir. Rauf Yekta Bey, *Mevlut Tevsihleri* adıyla yayımlanan nota fasikülü için kaleme aldığı "Mukaddeme"de, heyetin oluşumu, faaliyet alanları ve çalışmaları hakkında bilgi vermektedir. Burada aktardığına göre, Tasnif ve Tespit Heyeti "'Talim ve terbiye' dairesi 'Sanayii nefise' kısmının 9/12/1926 tarih ve 176 numaralı tahriratına leffen [yazısına eklenerek] İstanbul Şehremanetine gönderilen talimatname" uyarınca, Rauf Yekta Bey, Zekâizâde Ahmet [Irsoy] Bey ve [Muallim] İsmail Hakkı Bey'in katılımıyla meydana getirilmiştir; ancak İsmail Hakkı Bey'in vefatı üzerine Ali Rifat [Çağatay] Bey heyete dâhil olmuştur (İstanbul Konservatuvarı, 1931:III).

Heyetin oluşturulma gerekçesini söz konusu talimatnamenin "Heyet'in vazifesi mahfuzatı tesbitetmektir. Bu tesbit faaliyetinde 'dîni eserleri' takdim edecektir." şeklindeki üçüncü maddesini iktibas ederek açıklayan Rauf Yekta Bey, heyet üyelerinin öncelikle "... kendi hafızalarındaki tarihî ve bediî kıymeti haiz *klasik eserleri* notaya almağa" ve bunları neşretmeye başladığını aktarır. Ayrıca, talimatnamede belirtilen görev tanımı çerçevesinde dîni musiki eserlerini tespit etmek üzere çalışmalara başladığını, ancak yasal düzenlemeler gereği tekkelerin kapatılması nedeniyle hızlı netice alınmadığını belirtir.

Rauf Yekta Bey'in üzerinde durduğu konuların başında, yazılı kaynakların yanı sıra dîni musiki repertuarının çeşitli tekkelerde görev alan zakirlerden toplanmak istenmesi gelir. Şifâhî kültürün yazıya geçirilmesine yönelik bir derleme faaliyetine girişildiğini işaret eden bu durum, heyetin "tekkelerinin çokluğu ile meşhur olan" Üsküdar ve çevresine yönelmesine neden olmuştur. Rauf Yekta Bey, dîni musiki eserlerinin derlenmesi sırasında karşılaşılan güçlükleri ve bu konudaki yayının gecikmesini ortaya çıkaran etkenleri örnekler vererek sıralar. Bu arada da, notaların yazılması esnasında uygulanan

¹ Yılmaz Öztuna (1969:310), İsmail Hakkı Bey'i "beyaz sakallı, kır bıyıklı, Bektaşî muhibbi [dostu] bir zat" olarak nitelese de, onun Bektâşî nefeslerine ilişkin defterleri ile bu konu arasında bir bağ kurmak doğru olmaz. Zira Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilen nota defterlerinde İsmail Hakkı Bey'in dîni musikinin farklı türlerindeki eserleri kapsayan oldukça kapsamlı bir külliyatı kayıt altına aldığı görülür. Ayrıca, kendi bestelediği eserler arasında farklı dîni musiki türlerinde örnekler de vardır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Konan, 2020).

yönteme ilişkin bilgi verir ve yayımlanan eserlerin heyet tarafından toplanarak notaya alındığına sık sık vurgu yapar (İstanbul Konservatuvarı, 1931:IV-V).

Rauf Yekta Bey, tasnif ve tespiti gereken dîni musiki eserlerini *Tevşihler*, *İlâhîler*, *Şuguller*, *Duraklar*, *Mevlevî Âyinleri*, *Cami Nat'ları*, *Miraciye* ve *Bektâşî Nefesleri* olarak sekiz ana maddede ele alır. Bunlara ilâve olarak, özel gün veya ortamlarda icra edilen *Tekbir*, *Salâ*, *Salat*, *Temcid* gibi türlerle ilgili tespitlerin yapılması gerektiğini de bildirir. Bununla birlikte, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin bu türlerdeki musiki eserlerinin temin edilmesine yönelik çalışmalarını ve elde edilen repertuvarın hacmine ait bilgileri okuyucusuna aktarır. 1931 yılında *Mevlut Tevşihleri* ismiyle yayımlanan fasikülün mukaddimesinde verdiği bilgiye göre, heyetin topladığı Bektâşî nefeslerinin miktarı iki cildi dolduracak seviyeye ulaşmıştır (İstanbul Konservatuvarı, 1931:VII).

Rauf Yekta Bey, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışmalarıyla ilgili bilgilere *Bektaşî Nefesleri* ismiyle yayımlanan nota fasikülünün birinci cildi için kaleme aldığı önsözde de yer verir (İstanbul Konservatuvarı, 1933a:sny). Burada aktardığına göre, "bu nefeslerin bestelerini bilen eski Bektaşîleri arayıp bulmak ve onlara bu nefesleri okutup notalarını yazmak" heyet için oldukça zahmetli olmuştur. Bu eserlerin güftelerini tam olarak bulmayı ve güfte şairlerinin hayatı hakkında bilgi toplamayı da başlı başına bir uğraş vesilesi şeklinde tarif eden Rauf Yekta Bey, Kayseri Lisesi'nde Edebiyat Öğretmeni olarak görev yapan Abdülbaki [Gölpınarlı] Bey'in bu noktada imdada yetiştiğini aktarmaktadır. Ayrıca, yayının bazı kısımları için de Sadeddin Nüzhet [Ergun] Bey'in *Bektaşî Şairleri* adlı kitabından yararlandıklarını bildirmektedir.

Rauf Yekta Bey, heyetin tespit ettiği nefeslerin hacmi hakkındaki malumatını *Bektaşî Nefesleri*'nin önsözünde daha net ifadelerle yer vererek, dîni musiki koleksiyonunun dördüncü ve beşinci ciltlerini oluşturan bu fasiküllerin ilkinde 44, diğerinde ise 43 eserin notasını neşrettiklerini aktarmaktadır. Toplamda 87 esere ait notanın yer aldığı bu külliyatın ikinci cildinin sonunda, Samih Rifat Bey'e ait 2 adet nefes notasız olarak, şiir biçiminde yayımlanmıştır. Notası bulunan eserler arasında, aynı güftenin farklı melodilere inşâ edildiği örnekler bulunduğu gibi, birbirinden bağımsız güftelerin benzer bir ezgi üzerine giydirildiği örnekler de tesadüf edilmektedir. Öte yandan, yukarıda da izah edildiği gibi, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin şifâhî aktarım yoluyla tespit ettiği eserlerin eksik güfteleri, Abdülbaki Gölpınarlı'nın yardımı ve kısmen de olsa Sadeddin Nüzhet'in kitabı üzerinden tamamlanmış ve güfte şairlerinin Bektâşî zümresi içerisindeki konumunu da ihtiva eden metinler hazırlanarak notalara ilâve edilmiştir.

Bu noktada, Sadeddin Nüzhet'in *Bektaşî Şairleri* isimli kitabı ile Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışmaları arasındaki bir bağlantıdan söz etmekte fayda vardır. Sadeddin Nüzhet, 1930 yılında yayımladığı kitabının sonunda 13 adet nefesin notasına yer vermiş ve bunların "Türk Musikisi Tasnif Heyeti Reisi Rauf Yekta Bey tarafından" notaya alındığını aktarmıştır (Selim Nüzhet, 1930:497). Notası bulunan eserlerin tamamı, birkaç yıl sonra *Bektaşî Nefesleri* ismiyle piyasaya sunulan fasikülde, bazı düzenlemeler yapılarak ve farklı bir dizgiyle yayımlanmıştır. Bu da, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışmasında elde edilen eserlerden bir kısmının *Bektaşî Nefesleri*'nden daha önce ve heyetin çalışmalarından bağımsız bir kaynaktan yayımlandığını ortaya koymaktadır.

Heyetin Bektâşî nefeslerini nerede, ne zaman ve hangi icracılardan derlediği bilinmemektedir. Ancak, Rauf Yekta Bey'in derlemeye ilişkin anlatısı içerisinde İstanbul dışındaki bir şehir veya mekândan söz edilmemektedir. Dolayısıyla, *Bektaşî Nefesleri* ismiyle iki cilt halinde yayımlanan notaların İstanbul çevresi Bektâşî tekkelerinde icra edilen nefes repertuvarını yansıttığını söylemek mümkündür. Ayrıca, heyetin teşekkülünden (1926) notaların yayımlanmasına kadarki sürenin (1933), derlemenin yapıldığı zaman aralığı olarak nitelenmesinin önünde bir engel yoktur. Bununla birlikte, Sadeddin Nüzhet'in kitabındaki notalar göz önüne alındığında, heyetin Bektâşî nefeslerini toplama işine 1930 ve öncesinde başladığını söylemek mümkün görünmektedir. Ancak, bu konuda kesin yargıya varabilmek için, söz konusu notaların Rauf Yekta Bey'in husûsî koleksiyonuna ait olup olmadığının bilinmesine de ihtiyaç vardır.

Bununla birlikte, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışması neticesinde yayımlanan repertuvara yönelik temel eleştiri, Sadeddin Nüzhet tarafından yapılmıştır. Sadeddin Nüzhet, *Türk Musikisi Antolojisi* isimli kitabının ikinci cildinde, güfte metinlerinden yola çıkarak bu repertuvardaki sınırlı sayıdaki eserlerin gerçek anlamda Bektâşî nefesi olduğunu belirtmiş ve eserlerin tespiti sırasında uygulama yanlışları

yapıldığı gerekçesiyle Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışmasını tenkit etmiştir (Ergun, 1943:636, 639-643).

Muallim İsmail Hakkı Bey'in Defterlerindeki Bektâşî Nefesleri

Tasnif ve Tespit Heyeti'nin saha çalışmasına bağlı olarak *Bektaşî Nefesleri* ismiyle neşredilen iki ciltlik eser, nefeslerle ilgili literatür içerisinde günümüzde de önemini korumaktadır. Bununla birlikte, daha sonraki dönem içerisinde farklı müelliflerin farklı kaynaklardan tespit ettiği nefesleri yansıtan notalar da literatürdeki yerini almıştır. Sözelimi, Sadeddin Nüzhet'in 1956'da yayımlanan *On Dokuzuncu Asırdanberi Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri* adlı kitabının üçüncü cildinde, Turgut Koca tarafından gönderildiği belirtilen bir miktar nefes notası yer almıştır (Ergun, 1956:467-475). Ayrıca, Hüseyin Tolan'ın Abdülbaki Gölpınarlı'nın sesinden notaya aldığı 40'ı aşkın nefes notası, Gölpınarlı'nın 1963 yılında yayımladığı *Alevî-Bektaşî Nefesleri* adlı antolojinin sonunda neşredilmiştir (Gölpınarlı, 1963:278-307).

Turgut Koca ve Zeki Onaran'ın ilk baskısını 1987'de, genişletilmiş ikinci baskısını ise 1998 yılında yayımladıkları *Gül Deste* isimli kitapta, 140'a yakın Bektâşî nefesinin yer aldığı görülmektedir (Koca ve Onaran, 1998). Ayrıca, Hüseyin Yaltırık'ın Trakya bölgesinde yaşayan Bektâşîlerden derlediği nefeslerin notaları da 2002 yılında literatürdeki yerini almıştır (Yaltırık, 2002). Bununla birlikte, Bektâşî nefeslerinden oluşan bir repertuarı yazılı hale getiren araştırmacılar arasında Vahit Lütfü Salcı da bulunmaktadır. Salcı, 1940 ve 1941 yıllarında kaleme aldığı iki farklı kaynaktan sınırlı sayıda Bektâşî nefesinin güfte ve notasına yer vermiş, ayrıca bu konuda daha kapsamlı bir repertuar hazırlamak üzere mesai harcamıştır. Ancak, Bektâşî nefeslerinden oluşan koleksiyonunu yayımlama imkânı bulamadan vefat etmiştir.

Bektâşî nefesleri konusunda akla ilk gelen bu kaynaklardan farklı olarak, Muallim İsmail Hakkı Bey'in günümüzde Devlet Arşivleri Başkanlığı'na bağlı Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilen iki farklı defterindeki notalardan söz etmek gerekir. Koleksiyondaki 182/1 numaralı defterde 49 ve 207 numaralı defterde ise 34 adet olmak üzere, her biri müstakil eser hüviyetinde olan toplam 83 eserin notası bulunmaktadır.² Yalnızca *Cânan elinin güllerinin bağı göründü* sözleriyle başlayan eserin künyesinde "Kalender" ifadesi görülmekte, bunun dışındaki notaların tamamında "Nefes" tanımlaması yer almaktadır. Bu eserlerin büyük bir bölümünün, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışması sonucunda yayımlanan *Bektaşî Nefesleri* isimli fasiküllerde karşılığının olması, bu iki kaynak arasında bağlantı olup olmadığını sorgulamamıza neden olmaktadır.

182/1 numaralı defterde bulunan 49 eserin tamamı ve 207 numaralı defterde bulunan eserlerin 25 adedi, güfte ve melodi bakımından *Bektaşî Nefesleri*'nde yer alan eserlerle benzerlik göstermektedir.³ Ve bu benzerlik, defterlerde yer alan el yazması notaların, *Bektaşî Nefesleri*'nde yayımlanan matbu notaların taslağı olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim, kültür-sanat çevrelerinin bu defterlere uzun bir süredir ilgi göstermemesi, muhtemelen ortak bir repertuvara sahip olmasından ileri gelmektedir. Bununla birlikte, repertuar benzerliğinin yanı sıra bu repertuarı meydana getiren eserlerin melodileri arasındaki benzerlik düzeylerinin tanımlanmasına da ihtiyaç vardır. Zira bu husus, İsmail Hakkı Bey'in defterlerinde yer alan repertuarın, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin derleme çalışması ve yayımladığı eserlerle bir bağlantısı olup olmadığını anlamaya imkân tanımaktadır.

Elbette ki, bu tür bir sorgulamanın arka planında, İsmail Hakkı Bey'in 30 Aralık 1927 tarihindeki vefatına kadar Tasnif ve Tespit Heyeti'nin üyesi olarak, yaklaşık bir yıl süreyle görev almış olması yatmaktadır. Ancak, Rauf Yekta Bey'in dînî musikinin kollarından biri olarak tasnif ve tespitine lüzum gördüğü Bektâşî nefeslerinin, heyetin gündemine ne zaman geldiği tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte, Rauf Yekta Bey'in heyetin tespit işiyle ilgili mesaisine öncelikle klasik eserlerin notasını yazarak başladığını ifade eden satırları hatırlanırsa, *Bektaşî Nefesleri*'nde yayımlanan repertuarın tümüyle 1927 senesi içerisinde, yani İsmail Hakkı Bey'in heyet üyesi olarak görev aldığı dönemde tespit edilmesinin zayıf bir olasılık olduğu görülecektir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Rauf Yekta Bey'in 1931 senesinde kaleme aldığı bir yazıda, tespit edilen Bektâşî nefeslerinin iki ciltlik bir hacme ulaştığını aktarması, yayında istifade edilen repertuarın büyük

² Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DABOA), TRT Müzik Dairesi Defterleri (TRT.MD.d.), 205; 311.

³ Karşılaştırma tabloları için bkz. *Ekler*

ölçüde 1927-1931 arasında şekillendiğini düşündürmektedir. Ancak, Rauf Yekta Bey, *Bektaşî Nefesleri* için yazdığı önsözde Tasnif ve Tespit Heyeti'nin 1933 yılındaki mesaisinin bir kısmını, Bektaşî nefeslerini kaybolmaktan kurtarmaya tahsis ettiğini de bildirmektedir (İstanbul Konservatuarı, 1933a:sny):

“Bektaşî Nefeslerinin bir kısmı *felsefi*, bir kısmı *talimî* (Didactique) mahiyette olduğu gibi içlerinde *medhiye*, *hicviye*, *mersiye* tarzında olanları da vardır. Mevzuları itibarile ‘Millî edebiyat’ ve ‘Millî musiki’ tarihlerimizi alakadar eden ve biraz daha geçerse *tamamile unutulmağa mahkûm olan bu Nefeslerin zıya’dan muhafazasına çalışmak bir vazife idi. Konservatuvar Tasnif ve Tesbit Hey’eti bu seneki mesaisinden bir kısmını bu vazifenin ifasına hasretti ve bunlardan en mühimlerinin notalarını havi olan dördüncü ve beşinci ciltlerin neşrine muvaffak oldu.*”

Rauf Yekta Bey’in bu sözleri ilk anda derleme faaliyetinin 1933’te devam ettiği izlenimi vermekle birlikte, yoruma açık bir tarafı olduğundan söz etmek gerekir. Zira burada, nefeslerin unutulması kaybolmasına mani olmak için girişimde bulunulmasıyla kastedilenin derleme faaliyeti mi yoksa yayın faaliyeti mi olduğu belirgin değildir. Bu husus, derlenen eserlerin iki cilde varan bir hacme ulaştığını belirten ifadesiyle birlikte değerlendirildiğinde, heyetin bir süredir temin etmekte olduğu eserlere muhtemelen yenilerini ekleyerek, 1933 yılında yayımlama aşamasına getirdiği ve kaybolmalarına mani olmak üzere neşrettiğini akla getirmektedir.

Bu noktada, *Bektaşî Nefesleri* içerisinde yayımlanan eserlerin tümüyle İsmail Hakkı Bey’in yaşadığı dönemde temin edilmiş olduğundan söz etmek mümkün görünmemektedir. Diğer bir ifadeyle, melodi benzerliklerinin dışında, İsmail Hakkı Bey’in defterlerinde bulunan eserlerle Tasnif ve Tespit Heyeti’nin çalışması arasında bağlantı olduğu varsayımını doğrulayan herhangi bir emareye rastlanmamaktadır. Her şeyden önce, bu defterler İsmail Hakkı Bey’in husûsî koleksiyonunun bir parçasıdır ve İsmail Hakkı Bey’in defterlerde bir araya getirdiği eserleri ne zaman ve hangi amaçla temin ettiğine dair bir ifadesi yoktur. Dahası, İsmail Hakkı Bey’in defterlerinde olup da *Bektaşî Nefesleri*’nde notası bulunmayan eserlerin yanı sıra *Bektaşî Nefesleri*’nde notası bulunmasına karşın İsmail Hakkı Bey’in defterlerinde örneğine tesadüf edilemeyen eserler de vardır. Bu da, sözü edilen kaynakların içerik bakımından zaten tümüyle aynı olmadığını ortaya koymaktadır.

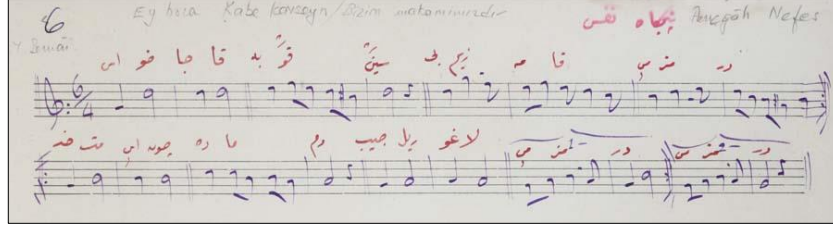
Aslına bakılırsa, 182/1 ve 207 numaralı defterlerde kayıtlı eserler *Bektaşî Nefesleri*’ndeki karşılıkları ile mukayese edildiğinde, notalama, terminoloji ve yöntem açısından birtakım farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır. Üzerinde durulması gereken esas konu ise, melodi ve güftelerin tümüyle aynı olmamasıdır. İleride görüleceği üzere, yazma ve matbu notalardaki melodileri tek tek karşılaştırdığımızda farklı bir kaynaktan tespit edildiği izlenimi veren ya da notalama alışkanlıklarına bağlı olarak ayrı kimselerce kağıda aktarıldığı hissini açığa çıkaran örnekler tesadüf edilmektedir. Dolayısıyla, İsmail Hakkı Bey’in defterlerindeki nefes repertuarının, Tasnif ve Tespit Heyeti’nin çalışmasından farklı bir derlemenin ürünü olduğunu akla getiren unsurların varlığından söz etmek mümkündür. Bu noktada, İsmail Hakkı Bey’in defterlerindeki yazma notaların özelliklerini aktararak, bunların içeriklerini *Bektaşî Nefesleri*’ndeki matbu notalarla karşılaştırmakta ve benzer ve farklı yönleri tanımlamakta fayda vardır.

182/1 ve 207 Numaralı Defterlerin İçeriğine Dair Tespitler

Söz konusu notalar; el yazısı, sayfa düzeni, transkripsiyon anlayışı ve kullanılan terminoloji bakımından, İsmail Hakkı Bey’in hazırladığı diğer kaynaklarda da örnekleri görülebilen bir üslubu yansıtmaktadır. İsmail Hakkı Bey’in hazırladığı yazma ve matbu kaynaklarda sıkça karşımıza çıkan bazı makam ve usul isimleri, onun Bektaşî nefeslerini kayıt altına aldığı defterlerinde de yer almaktadır. Ayrıca, usullerin nota üzerindeki gösterimi ve ölçü içerisindeki nota taksimatı da, İsmail Hakkı Bey’den günümüze ulaşan yazılı kaynaklarda sıkça görülmektedir.

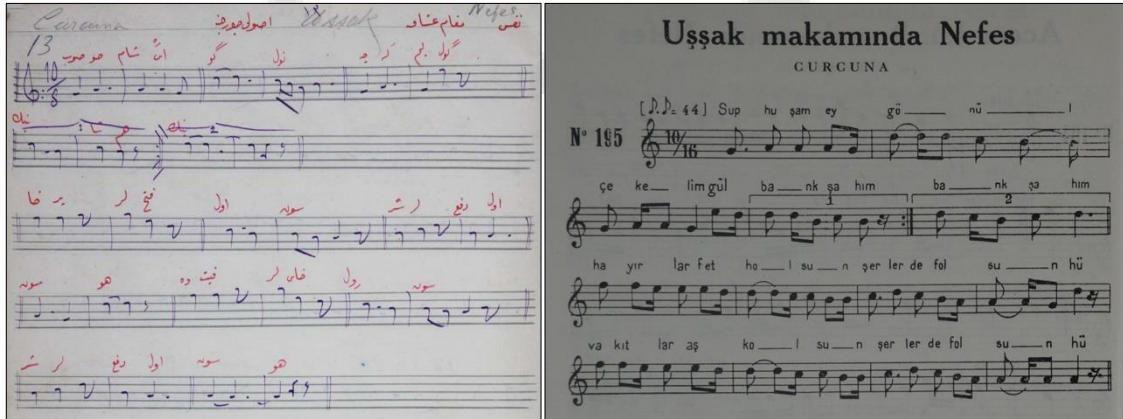
Matbu notalar hazırlanırken Abdülbaki Gölpınarlı ve Sadeddin Nüzhet gibi önemli edebiyatçıların kaynaklarından istifade edildiği ve derlemede elde edilen güfte metinlerinin düzenlenerek yayımlandığı göz önüne alınırsa, yazma ve matbu notalar arasında güfte farklılıklarının ortaya çıkması muhtemel

görülmektedir. Bununla birlikte, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin yayımladığı notalarla mukayese edildiğinde, defterlerde yer alan kimi notaların melodi, makam, usul, mertebe vb. bakımdan birebir aynı olduğu göze çarpmaktadır. *Ey hoca Kâbe-kavseyn* sözleriyle başlayan eser, yazma ve matbu notalar arasında birebir aynı özellikleri taşıyan eserler için güzel bir örnektir (Bkz. Şekil-1).

Şekil-1: *Ey hoca Kâbe-kavseyn* sözleriyle başlayan eserin MİHB-205 ve BN-I'deki notaları⁴

Bu ve benzer özellikteki notalar, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışmasında İsmail Hakkı Bey'in defterlerinden istifade edildiğini akla getirmekle birlikte, bunun repertuarın tamamı için geçerli olduğundan söz etmek mümkün değildir. Zira yazma ve matbu notalar arasında, melodik ve ritmik patern açısından birbirinden büyük ölçüde farklı olan örnekler de tesadüf edilmektedir. Ayrıca, kimi eserlerin yazılışında mertebe farklılıkları da göze çarpmaktadır. *Subh u şam ey gönül çekelim gülbank* sözleriyle başlayan eserin yazma ve matbu notaları hem melodi hem de mertebe farklılıklarını karşılaştırmaya olanak tanımaktadır (Bkz. Şekil-2).

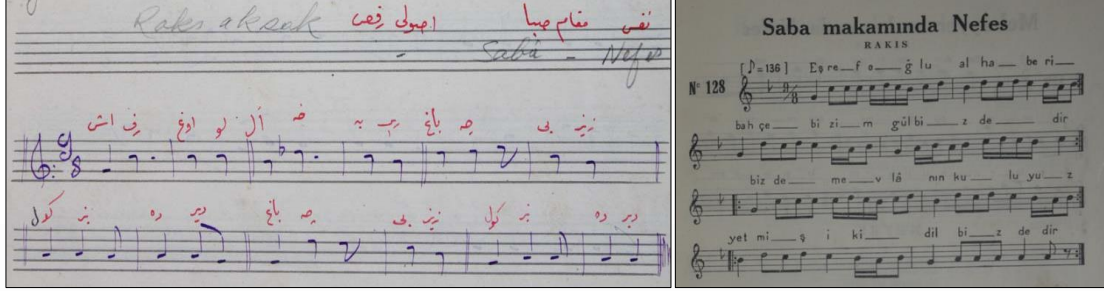

Şekil-2: *Subh u şam ey gönül çekelim gülbank* sözleriyle başlayan eserin MİHB-311 ve BN-II'deki notaları⁵

⁴ Muallim İsmail Hakkı Bey'in defterindeki el yazması nota için bkz. DABOA, TRT.MD.d., 205.4(6). Ayrıca, Tasnif ve Tespit Heyeti tarafından *Bektaşî Nefesleri*'nin birinci cildinde yayımlanan nota için bkz. İstanbul Konservatuvarı, 1933a, s. 186.

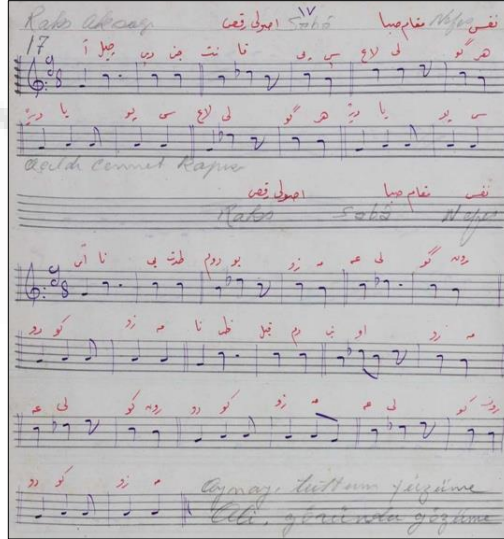
⁵ Muallim İsmail Hakkı Bey'in defterindeki el yazması nota için bkz. DABOA, TRT.MD.d., 311.16(15). Ayrıca, Tasnif ve Tespit Heyeti tarafından *Bektaşî Nefesleri*'nin birinci cildinde yayımlanan nota için bkz. İstanbul Konservatuvarı, 1933b, s. 226.

Notalar arasında görülen bu farklılıklar eserin başka bir kaynaktan tespit edildiğinin işareti olmalıdır. Bununla birlikte, melodik farklılığın nispeten daha düşük bir düzeyde olduğu notalara da tesadüf edilmektedir. Bu türden örneklerde, eserin başka bir kaynak kişiden tespit edilmesi kadar, notanın farklı bir müzisyen tarafından dikte edildiğine yönelik emarelere de rastlanır. *Eşrefoğlu al haberi* sözleriyle başlayan meşhur nefesin yazma ve matbu notaları hem melodi farklılığını hem de nota yazımındaki bireysel tercihleri göstermesi bakımından örnek olarak gösterilebilir (Bkz. Şekil-3).

Şekil-3: *Eşrefoğlu al haberi* sözleriyle başlayan eserin MİHB-311 ve BN-1'deki notaları⁶

Bununla birlikte, iki farklı defterde günümüze ulaşan repertuar içerisinde aynı güftenin farklı melodilere döşenerek icra edildiği örneklerin yanı sıra farklı güftelerin ortak bir kalıp ezgi üzerine inşâd edilerek yeni bir eser hüviyetiyle seslendirildiği örneklere de tesadüf edilmektedir. Nuri Özcan, Bektâşî musikisi hakkında bilgi verirken, bunun nefeslerde sık karşılaşılan bir durum olduğunu belirtmektedir (Özcan, 1992:371). Nitekim, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin *Bektâşî Nefesleri*'nde yayımladığı notalarda da aynı güftenin farklı melodilerle seslendirildiği örneklere rastlamak mümkündür. Ayrıca, İsmail Hakkı Bey'in *Eşrefoğlu al haberi* sözleriyle başlayan eserle aynı kalıp ezgi üzerine inşâd edilen iki farklı örneği peş peşe kaydetmesi dikkat çekicidir. *Açıldı cennet kapısı* ve *Aynayı tutdum yüzüme* sözleriyle başlayan bu eserler, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin yayımladığı fasiküllerde bulunmamaktadır (Bkz. Şekil-4).

Şekil-4: *Açıldı cennet kapısı* ve *Aynayı tutdum yüzüme* sözleriyle başlayan eserlerin MİHB-311'deki notaları⁷

⁶ Muallim İsmail Hakkı Bey'in defterindeki el yazması nota için bkz. DABOA, TRT.MD.d., 311.20(18). Ayrıca, Tasnif ve Tespit Heyeti tarafından *Bektâşî Nefesleri*'nin birinci cildinde yayımlanan nota için bkz. İstanbul Konservatuarı, 1933a, s. 157.

⁷ Muallim İsmail Hakkı Bey'in defterindeki el yazması nota için bkz. DABOA, TRT.MD.d., 311.21(19).

Yukarıdaki örnekler, 182/1 ve 207 numaralı defterlerde bulunan ve Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışması neticesinde yayımlanan eserlere ait notaların tespit ve hazırlanma koşulları hakkında ipuçları sunsa da, kaynakların betimlenmesi ve ulaşılan sonuçların anlaşılması açısından daha kapsamlı açıklamalara ihtiyaç vardır. Aşağıdaki tabloda 182/1 numaralı defterin içeriğine dair saptamaların yanı sıra her bir eserin *Bektaşî Nefesleri*'ndeki karşılıklarına dair açıklamalara da yer verilmektedir.

Muallim İsmail Hakkı Bey Koleksiyonu (MİHB-205)		
182/1 Numaralı Defter (DABOA, TRT.MD.d., 205)		
No.	İlk Mısra	Not
1	Kuruldu cem erkân açıldı erler etdi iktidâ	MİHB-205.1(3) numarada kayıtlı eser, BN-II-200'deki eserin aynısıdır. Ancak, birinci ve altıncı ölçülerde terennüden kaynaklanan nüanslar vardır.
2	Güzel âşik cevrimizi	MİHB-205.2(4) numarada kayıtlı eser, BN-I-126'daki eserin aynısıdır. Eserin makamı MİHB-205.(4)'te "Gerdaniye", diğerinde "Eviç Hûzî" olarak yazılmıştır. Ayrıca, BN-I-125'te aynı güfte ile Sabâ makamında bestelenmiş bir varyantı vardır.
3	Âlem yüzüne saldı ziya âli Muhammed	MİHB-205.3(5) numarada kayıtlı eser, BN-II-191'deki eserin aynısıdır. Yalnızca sekizinci ölçüdeki (birinci dolabın ikinci ölçüsü) motif farklılığı vardır.
4	Ey hoca Kâbe-kavseyn	MİHB-205.4(6) numarada kayıtlı eser, BN-I-154'teki eserin aynısıdır.
5	Kaf ü nun hitabı izhar olmadan	MİHB-205.5(7) numarada kayıtlı eser, BN-I-124'teki eserin aynısıdır.
6	Zâhid gel gör halimizi	MİHB-205.6(8) numarada kayıtlı eser, BN-I-163'teki eserin aynısıdır. Eserin makamı MİHB-205.6(8)'de "Hûzî", diğerinde "Uşşak" olarak yazılmıştır. Ayrıca, makamı farklı olmasına rağmen MİHB-311.20(18), MİHB-311.21(19) ve MİHB-311.22(19)'da yer alan eserlerle oldukça yakın bir melodi kalıbı üzerine döşenmiştir.
7	Ey muhibb-i sâdık-ı Âl-i abâ	MİHB-205.7(9) numarada kayıtlı eser, BN-II-207'deki eserin farklı mertebede yazılmış halidir. Bazı ölçülerde çarpma vb. nüanslar görülmektedir.
8	Bir acâib haldir bu sırr-ı hakikat	MİHB-205.8(10) numarada kayıtlı eser, BN-I-164'teki eserin aynısıdır. Ancak, bazı ölçülerde eser kimliğine tesiri olmayan, motif düzeyinde nüanslar vardır.
9	Ezelden âşıkım [ben] Muhammed Mustafa'ya	BN-I-131'de güfte ve bestesinin Samih Rifay Bey'e ait olduğu belirtilmiştir. MİHB-205.9(11)'deki melodi diğerine göre yer yer eksiktir ve mevcut kısımlarda farklılıklar vardır. Ayrıca, güftenin son mısraının inşâd edildiği melodi tümüyle eksiktir. Son mısra notanın sonuna güfte olarak yazılmıştır.
10	Biz Ali'nin kuluyuz	MİHB-205.10(12) numarada kayıtlı melodi, BN-I-165'teki ezgi ile büyük ölçüde benzer olmasına karşın, ikinci mısraın giydirildiği kısımda usulün üçlüsü karakteristik biçimde değişmektedir.
11	Zâhidler eyler ta'nımız	MİHB-205.11(13) numarada kayıtlı eser, BN-II-177'deki eserin aynısıdır. Ancak, bazı ölçülerde motif düzeyinde nüanslar vardır.
12	Bizim içdiğimiz doludur	MİHB-205.12(14) numarada kayıtlı eser, BN-I-153'teki eserin aynısıdır. Fakat MİHB-205.12(14)'te güftenin ilk mısraı farklı yazılmıştır. Ayrıca, ilk ve son ölçüde motif düzeyinde nüanslar görülmektedir.
13	Can Ali can Ali canda cananım Ali	MİHB-205.13(15) numarada kayıtlı eser, BN-II-173'teki eserin aynısıdır. Fakat eserin makamı MİHB-205.13(15)'te "Sazkâr", diğerinde "Rast" olarak yazılmıştır. Ayrıca, MİHB-205.13(15)'teki iki ölçüde ana nota olarak gösterilen kısımlar, diğerinde çarpma olarak yazılmıştır. Dönüş işaretlerinin yerlerinde de farklılıklar görülmektedir.
14	Ben bu meclislerde ibretler gördüm	MİHB-205.14(16) numarada kayıtlı eser, BN-II-205'tekinin aynısıdır.
15	Gece gündüz lütfun umarız daim	MİHB-205.15(17) numarada kayıtlı eser, BN-II-201'deki eserin aynısıdır.
16	Bu yolu kurmuşlar Muhammed Ali	MİHB-205.16(18) numarada kayıtlı eser, BN-II-168'deki eserin aynısıdır. Yalnızca birinci mısraın sonundaki motifte farklılık görülmektedir.
17	Sanman bizi kim beste-dil-i nefs-i gavîyiz	MİHB-205.17(19) numarada kayıtlı eser, BN-II-202'dekinin aynısıdır.
18	Aman hey erenler mürüvvet sizden	MİHB-205.18(20) numarada kayıtlı eser, BN-I-147'dekinin aynısıdır. Ayrıca, BN-I-146'da aynı güfte ile Uşşak makamında bestelenmiş bir varyantı vardır.
19	Bilmem ne hal oldu bana	MİHB-205.19(21) numarada kayıtlı eser, BN-II-169'daki eserin aynısıdır. Ancak, bazı ölçülerde nüanslar bulunmaktadır.
20	Gel durma gönül rahına erkân-ı Ali'dir	MİHB-205.20(22) numarada kayıtlı eser, BN-II-179'daki eserin aynısıdır. Ancak, bazı ölçülerde nüanslar bulunmaktadır. Bunlar kimi noktalarda notaların farklı kaynaklardan yazıldığı izlenimi vermektedir.

Muallim İsmail Hakkı Bey Koleksiyonu (MİHB-205)		
182/1 Numaralı Defter (DABOA,TRT.MD.d., 205)		
No.	İlk Mısra	Not
21	Ey âlemleri yaradan	MİHB-205.21(23) numarada kayıtlı eser, BN-I-143'teki eserin aynısıdır. Bazı ölçülerde eser kimliğine tesiri olmayan nüanslar vardır.
22	Himmet eyle bize saki-i devran	MİHB-205.22(24)'teki eserin, BN-I-160'taki ile aynı eser olduğuna kuşku yoktur. Ancak, motiflerde görülen farklılıklar notaların ayrı kaynaklardan yazıldığını düşündürmektedir. Ayrıca, eserin makamı MİHB-205.22(24)'te "Sazkâr", diğerinde "Segâh" olarak belirtilmiştir. BN-I-161'de aynı güfte ile Segâh makamında bestelenmiş farklı bir eser daha kayıtlıdır.
23	Gel gel yanalım ateş-i aşka	MİHB-205.23(25) numarada kayıtlı eser, BN-II-166'daki eserin aynısıdır. Bazı ölçülerde eser kimliğine tesiri olmayan nüanslar vardır.
24	Beni candan usandırdı	MİHB-205.24(26) numarada kayıtlı eserin BN-II-170'teki ile aynı eser olduğuna kuşku yoktur. Ancak, bazı motifler bir tam ses pestte yazılmıştır ve bazı motiflerde de nüanslar göze çarpmaktadır. Bu da notaların ayrı kaynaklardan yazıldığını düşündürmektedir. Ayrıca, eserin makamı MİHB-205.24(26)'da "Beyâtî-Araban", diğerinde "Karcıgar" olarak belirtilmiştir. Bununla birlikte, MİHB-311.30(23) ve BN-II-171'de aynı güfte ile Rast Mâye makamında bestelenmiş farklı bir eser daha kayıtlıdır.
25	İbtidadan yol sorarsan	MİHB-205.25(27) numarada kayıtlı eser, BN-I-134'teki eserin aynısıdır. Yalnızca beşinci ölçüdeki bir sesin farklı yazıldığı görülmektedir. Ayrıca, eserin makamı MİHB-205.25(27)'de "Kürdi", diğerinde "Hüseynî" olarak belirtilmiştir.
26	Yüzlerce yıl evvel pirimiz gelip	MİHB-205.26(28) numarada kayıtlı eserin BN-I-144'teki ile aynı eser olduğuna kuşku yoktur. Ancak, bazı ölçülerde eser kimliğine tesiri olmayan nüanslar vardır.
27	Zincir kâr eylemez bizlere sofı	MİHB-205.27(29) numarada kayıtlı eserin BN-II-178'deki ile aynı eser olduğuna kuşku yoktur. Ancak, motiflerde görülen farklılıklar notaların ayrı kaynaklardan yazıldığını düşündürmektedir. Ayrıca, eserin makamı MİHB-205.27(29)'da "Tebriz", diğerinde "Pençgâh" olarak belirtilmiştir.
28	Şâh-ı merdanın avazı	MİHB-205.28(30) numarada kayıtlı eserin BN-II-194'teki ile aynı eser olduğuna kuşku yoktur. Fakat usul ve motif farklılıkları notaların ayrı kaynaklardan ya da ayrı kişilerce yazıldığı izlenimi vermektedir.
29	Bu zümre-yi gülşaha Kızılbaşî desünler	MİHB-205.29(31) numarada kayıtlı eser, BN-I-158'deki eserin aynısıdır. Son ölçüdeki motif değişimi dışında farklılık yoktur.
30	Akdeniz'i seyreyledim yalından	MİHB-205.30(32) numarada kayıtlı eser, BN-I-159'daki eserin aynısıdır. Beşinci ölçüdeki motif değişikliği dışında farklılık yoktur.
31	Firdevs-i alâda bir yanar elma	MİHB-205.31(33) numarada kayıtlı eser, BN-I-150'deki eserin aynısıdır. Son iki ölçüdeki motif değişikliği dışında farklılık yoktur.
32	Bir nefescik söyleyelim	MİHB-205.32(24) numarada kayıtlı eser, BN-I-133'teki eserin aynısıdır. Dördüncü ölçüdeki motif değişikliği dışında farklılık yoktur.
33	Derdim çokdur hangisine yanayım	MİHB-205.33(35) numarada kayıtlı eserin BN-I-130'daki ile aynı eser olduğuna kuşku bulunmamakla birlikte, oldukça farklı motiflerin bulunması notaların iki farklı kaynaktan yazıldığı izlenimi vermektedir. Bununla birlikte, MİHB-311.28(22)'de, MİHB-205.33(35)'teki melodinin daha sade yazılmış bir versiyonu vardır.
34	Geçemezsin deli gönül geçilmez	MİHB-205.34(36) numarada kayıtlı eserin BN-I-148'deki ile aynı eser olduğuna kuşku yoktur. Fakat usul ve motif farklılıkları notaların ayrı kaynaklardan yazıldığı izlenimi vermektedir.
35	Baharın geldiğin neden bileyim	MİHB-205.35(37) numarada kayıtlı eser, BN-II-188'deki eserin aynısıdır. Bazı ölçülerde eser kimliğini bozmayan nüanslar vardır.
36	Yüzlerce yıl evvel pirimiz gelip	MİHB-205.36(38) numarada kayıtlı eser, BN-I-145'teki eserin aynısıdır. Fakat BN-I-145'te bazı kısımlar iki defa tekrar edilmiştir. Ayrıca, BN-I-144'te aynı güfte ile Hüseynî makamında bestelenmiş farklı bir eser daha kayıtlıdır.
37	Meded senden meded sultanım Ali	MİHB-205.37(39) numarada kayıtlı eser, BN-I-151'deki eserin aynısıdır. Ancak, bazı ölçülerde nüanslar bulunmaktadır. Ayrıca, eserin makamı MİHB-205.37(39)'da "Kürdi", diğerinde "Hüseynî" olarak belirtilmiştir.
38	Uyur idik uyardılar	MİHB-205.38(40) numarada kayıtlı eser, BN-I-131'deki eserin aynısıdır. Fakat BN-I-131'de ikinci mısra iki defa tekrar edilmiştir.
39	Yemen ellerinden beri gelirken	MİHB-205.39(41) numarada kayıtlı eser, BN-I-155'teki eserin aynısıdır.
40	Biz bu gülistanın bülbülleriyiz	MİHB-205.40(42) numarada kayıtlı eser, BN-I-136'daki eserin aynısıdır. Fakat bazı ölçülerde eser kimliğini bozmayan nüanslar vardır.

Muallim İsmail Hakkı Bey Koleksiyonu (MİHB-205)		
182/1 Numaralı Defter (DABOA,TRT.MD.d., 205)		
No.	İlk Mısra	Not
41	İnsan insan derler idi	MİHB-205.41(43) numarada kayıtlı eser, BN-II-197'deki eserin aynısıdır. Fakat BN-II-197'deki notada eser dört ses pestten yazılmıştır. Ayrıca, eserin makamı MİHB-205.41(43)'te "Araban", diğerinde "Hüseyin" olarak belirtilmiştir.
42	Sensin bizim zahir batın ulumuz	MİHB-205.42(44) numarada kayıtlı eser, BN-II-208'deki eserin aynısıdır. Fakat bazı ölçülerde eser kimliğini bozmayan nüanslar vardır.
43	Urum abdalları gelir dost deyu	MİHB-205.43(45) numarada kayıtlı eser, BN-I-137 ve MİHB-311.4(6)'daki eserin varyantıdır. Ayrıca, eserin makamı MİHB-205.43(45)'te "Sabâ Karcığar", diğerlerinde "Sabâ" olarak belirtilmiştir.
44	Bu gönül şehrinin seyran iderken	MİHB-205.44(46) numarada kayıtlı eserin BN-II-189'daki ile aynı eser olduğuna kuşku bulunmamakla birlikte, motif farklılıkları notaların ayrı kaynaklardan ya da ayrı kişilerce yazıldığı izlenimi vermektedir.
45	Aşk olsun meydan görene	MİHB-205.45(47) numarada kayıtlı eser, BN-I-149'daki eserin aynısıdır.
46	Aşkı benim füzundur	MİHB-205.46(48) numarada kayıtlı eser, BN-II-199'daki eserin aynısıdır. Fakat bazı ölçülerde nüanslar vardır. Ayrıca, eserin makamı MİHB-205'te "Hicaz-ı Rûmî", diğerinde "Hicaz" olarak belirtilmiştir.
47	Harâbat ehliyiz bu bir âlemdir	MİHB-205.47(49) numarada kayıtlı eser, BN-II-203'teki eserin aynısıdır. Fakat eserin makamı MİHB-205.47(49)'da "Rast Mâye", diğerinde "Peçgâh" olarak belirtilmiştir.
48	Sînemde bir tutuşmuş	MİHB-205.48(50) numarada kayıtlı eserin BN-II-172'deki ile aynı eser olduğuna kuşku bulunmamakla birlikte, motif farklılıkları notaların ayrı kaynaklardan ya da ayrı kişilerce yazıldığı izlenimi vermektedir. Ayrıca, eserin makamı MİHB-205.48(50)'de "Gülizar", diğerinde "Hüseyin" olarak belirtilmiştir.
49	Ben melâmet halkasını kendim takdim boynuma	MİHB-205.49(51) ve BN-I-152'deki eser birbirinin varyantıdır. Melodi ve güfte açısından farklı kaynaklardan tespit edildiğine kuşku yoktur.

Görüldüğü gibi, 182/1 numaralı defterde yer alan eserlerin tamamı Tasnif ve Tespit Heyeti'nin *Bektaşî Nefesleri* ismiyle yayımladığı nota fasikülleri içerisinde mevcuttur. Bu durum, yazma ve matbu notaların ortak bir repertuarı ihtiva ettiğini ortaya koymakla birlikte; melodik ve ritmik farklılıklar, notaların tümüyle aynı olmadığını göstermekte ve kimi eserlerin farklı kaynaklardan dikte edildiğini düşündürmektedir. Bununla birlikte, 207 numaralı defterdeki ortak repertuar elemanları da benzer bir duruma işaret etmektedir. Bu defterde yer alan *Cânan elinin güllerinin bağı göründü*, *Makâm-ı vahdetde düşdüm yabane*, *Hey erenler çün bu sırrı dinledim*, *Kurbanlar tığlandı gülbank çekildi*, *Dün gece seyrimde batın yüzünde şahım*, *Mürşide varmağa talip olursan*, *Açıldı cennet kapısı*, *Derdim çoktur hangisine yanayım* ve *Akı padişahdır gönüldür vezir* sözleriyle başlayan eserler ise, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışmasında özellikle güfte yönünden benzeri olmayan repertuar elemanlarıdır. Söz konusu defterin içeriği aşağıdaki tabloda daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

Muallim İsmail Hakkı Bey Koleksiyonu (MİHB-311)		
207 Numaralı Defter (DABOA,TRT.MD.d., 311)		
No.	İlk Mısra	Not
1	Pervane olup şem'ine nur-i ezelinin	MİHB-311.1(3) numarada kayıtlı eser, BN-I-162'deki eserin aynısıdır. Fakat bazı ölçülerde eser kimliğini bozmayan nüanslar vardır.
2	Hak'dır Allah'ım	MİHB-311.2(4) numarada kayıtlı eser, BN-II-187'deki eserin aynısıdır. Fakat bazı ölçülerde eser kimliğini bozmayan nüanslar vardır.
3	Gel gel yanalım ateş-i aşka	MİHB-311.3(5) numarada kayıtlı eser, BN-II-167'deki eserin aynısıdır. Fakat bazı ölçülerde eser kimliğini bozmayan nüanslar vardır.
4	Rum'un abdalları gezer dost deyu	MİHB-311.4(6) numarada kayıtlı notanın üzerinde "Sahibi Lâedri" ifadesi yazılıdır. Bunun BN-I-137'deki ile aynı eser olduğuna kuşku bulunmamakla birlikte, motif farklılıkları notaların ayrı kaynaklardan ya da ayrı kişilerce yazıldığı izlenimi vermektedir. Bu eserin bir başka varyantı 205.43(45)'te kayıtlıdır.
5	Âdemi âdem iden üç harfle beş noktadır	MİHB-311.5(7) numarada kayıtlı eser, BN-II-193'teki eserin aynısıdır. Fakat bazı ölçülerde eser kimliğini bozmayan motif farklılıkları var.

Muallim İsmail Hakkı Bey Koleksiyonu (MİHB-311)		
207 Numaralı Defter (DABOA,TRT.MD.d., 311)		
No.	İlk Mısra	Not
6	Mevlid-i şah-ı velayetdir bugün	MİHB-311.6(8) numarada kayıtlı notanın üzerinde "Sahibi Lâedri" ve "Nevrûziye" ifadeleri yazılıdır. Bazı ölçülerde nüanslar bulunmakla birlikte, meyanın melodisi BN-I-142'den oldukça farklıdır.
7	Cânan elinin güllerinin bağı göründü	Bektaşî Nefesleri I ve II'de bu eserin notası yoktur. Notanın üzerinde "Nefes" değil, "Kalender" ifadesi yazılıdır.
8	Kaf ü nun hitabı izhar olmadan	MİHB-311.8(10) ve BN-I-123'teki eser birbirinin varyantıdır. Melodik açıdan farklı kaynaklardan tespit edildiğine kuşku yoktur.
9	Divane gönümüz geçmez güzelden	MİHB-311.9(10) numarada kayıtlı notada, MİHB-311.8(10)'daki eserin melodisine farklı bir güfte inşa edildiği görülmektedir. Ayrıca, BN-II-174'teki melodi ile motif düzeyinde farklılıklar içermektedir.
10	Makâm-ı vahdetde düşdüm yabane	Bektaşî Nefesleri I ve II'de aynı güfte ile kayıtlı bir eser yoktur. Ancak, BN-II-195 ile 311.14(13), 311.15(14), 311.16(15) ve 311.17(16)'da bu eserin varyantları vardır.
11	Hey erenler çün bu sırrı dinledim	Bektaşî Nefesleri I ve II'de bu eserin notası yoktur. MİHB-311.12(12)'nin varyantıdır.
12	Tevellâyı erenlerden getirdim	MİHB-311.12(12) numarada kayıtlı eser, BN-I-127'deki eserin aynısıdır. Ayrıca, MİHB-311.11(12)'in varyantıdır.
13	Dün gece seyrim içinde	MİHB-311.13(13) numarada kayıtlı eser, BN-II-175'deki eserin aynısıdır. Fakat notalar farklı mertebede yazılmıştır.
14	Kurbanlar tığlandı gülbank çekildi	Bektaşî Nefesleri I ve II'de aynı güfte ile kayıtlı bir eser yoktur. Ancak, BN-II-195 ile MİHB-311.10(11), MİHB-311.15(14), MİHB-311.16(15) ve MİHB-311.17(16)'da bu eserin varyantları vardır.
15	Dün gece seyrimde batın yüzünde şahım	Bektaşî Nefesleri I ve II'de aynı güfte ile kayıtlı bir eser yoktur. Ancak, BN-II-195 ile MİHB-311.10(11), MİHB-311.14(13), MİHB-311.16(15) ve MİHB-311.17(16)'da bu eserin varyantları vardır.
16	Subh u şam ey gönül çekelim gülbank	MİHB-311.16(15) numarada kayıtlı eserin BN-II-195'teki ile aynı eser olduğuna kuşku yoktur. Ancak, motif farklılıkları notaların ayrı kaynaklardan ya da ayrı kişilerce yazıldığı izlenimi vermektedir. Ayrıca, notalar farklı mertebede yazılmıştır. Bununla birlikte, MİHB-311.10(11), MİHB-311.14(13), MİHB-311.15(14) ve MİHB-311.17(16)'da bu eserin varyantları vardır.
17	Mürşide varmağa talip olursan	Bektaşî Nefesleri I ve II'de aynı güfte ile kayıtlı bir eser yoktur. Ancak, BN-II-195 ile MİHB-311.10(11), MİHB-311.14(13), MİHB-311.15(14) ve MİHB-311.16(15)'te bu eserin varyantları vardır.
18	Hakikat cem'ine dâhil olanlar	MİHB-311.18(17) numarada kayıtlı eserin BN-II-176'daki ile aynı eser olduğuna kuşku yoktur. Ancak, motif farklılıkları notaların ayrı kaynaklardan ya da ayrı kişilerce yazıldığı izlenimi vermektedir. Ayrıca, notalar farklı mertebede yazılmıştır.
19	Göster cemâlin şem'ini	MİHB-311.19(18) numarada kayıtlı eser, BN-II-180'deki eserin aynısıdır. Fakat bazı ölçülerde eser kimliğini bozmayan motif farklılıkları vardır.
20	Eşrefoğlu al haberi	MİHB-311.20(18) numarada kayıtlı eserin BN-I-128'deki ile aynı eser olduğuna kuşku yoktur. Ancak, motif farklılıkları notaların ayrı kaynaklardan ya da ayrı kişilerce yazıldığı izlenimi vermektedir. Ayrıca, BN-I-138, MİHB-311.21(19) ve MİHB-311.22(19) ile aynı kalıp ezgi üzerine inşa edilmiştir.
21	Açıldı cennet kapısı	Bektaşî Nefesleri I ve II'de aynı güfte ile kayıtlı bir eser yoktur. Ancak, BN-I-128, BN-I-138, MİHB-311.20(18) ve MİHB-311.22(19) ile aynı kalıp ezgi üzerine inşa edilmiştir.
22	Aynayı tutdum yüzüme	MİHB-311.22(19) numarada kayıtlı eser, BN-I-138'deki eserin aynısıdır. Fakat bazı ölçülerde eser kimliğini bozmayan motif farklılıkları vardır. Ayrıca, BN-I-128, MİHB-311.20(18) ve MİHB-311.21(19) ile aynı kalıp ezgi üzerine inşa edilmiştir.
23	Hanbağı'na kurulmuş aşıkların otağı	MİHB-311.23(20) numarada kayıtlı eser, BN-I-139'daki eserin aynısıdır. Fakat bazı ölçülerde eser kimliğini bozmayan motif farklılıkları vardır. Ayrıca, MİHB-311.25(21) ile benzerlik içindedir. Ayrıca, melodi kuruluşu ve motifleri itibarıyla MİHB-311.27(22) ile de benzer yönleri vardır.
24	Safa geldin safa geldin erenler	MİHB-311.24(20) numarada kayıtlı eser, BN-I-156'daki eserin aynısıdır. Fakat bazı ölçülerde eser kimliğini bozmayan nüanslar vardır.

Muallim İsmail Hakkı Bey Koleksiyonu (MİHB-311)		
207 Numaralı Defter (DABOA,TRT.MD.d., 311)		
No.	İlk Mısra	Not
25	Zümre-i nacileriz bende olup Hayder'e	MİHB-311.25(21) numarada kayıtlı eser, BN-I-140'taki eserin varyantıdır. Notalar, eserin ayrı kaynaklardan derlendiği izlenimini vermektedir. Ayrıca, MİHB-311.23(20) ile benzerlik içindedir. Ayrıca, melodi kuruluşu ve motifleri itibarıyla MİHB-311.27(22) ile de benzer yönleri vardır.
26	Sordum da sarı çiğdeme	MİHB-311.26(21) numarada kayıtlı eser, BN-I-129'daki eserin varyantıdır. Notalar, eserin ayrı kaynaklardan derlendiği izlenimini vermektedir.
27	Mushaf demek hatadır ol gonca-i nihale	MİHB-311.27(22) numarada kayıtlı eserin BN-I-141'deki ile aynı eser olduğuna kuşku yoktur. Ancak, motif farklılıkları notaların ayrı kaynaklardan ya da ayrı kişilerce yazıldığı izlenimi vermektedir. Ayrıca, melodi kuruluşu ve motifleri itibarıyla MİHB-311.23(20) ve MİHB-311.25(21) ile de benzer yönleri vardır.
28	Derdim çoktur hangisine yanayım	MİHB-205.33(35)'te bu melodinin farklı bir versiyonu vardır. Bunların aynı eser olduğuna kuşku bulunmamakla birlikte, BN-I-130'daki melodide oldukça farklı motiflerin yer alması notaların iki farklı kaynaktan yazıldığı izlenimi vermektedir.
29	Şehinşah-ı hâver Ali	MİHB-311.29(23) numarada kayıtlı eserin BN-II-192'deki ile aynı eser olduğuna kuşku yoktur. Ancak, motif farklılıkları notaların ayrı kaynaklardan ya da ayrı kişilerce yazıldığı izlenimi vermektedir.
30	Beni candan usandırdı	MİHB-311.30(23) numarada kayıtlı eser, BN-II-171'deki eserin aynıdır. Fakat bazı ölçülerde eser kimliğini bozmayan motif farklılıkları var.
31	Himmet eyle bize sâki-i devran	MİHB-311.31(24) numarada kayıtlı eser, BN-I-161'deki eserin aynıdır.
32	Bir güzelin bendesiyim hazret-i mahbûb-u celf	MİHB-311.32(25) numarada kayıtlı eser, BN-II-198'deki eserin aynıdır. Fakat bazı ölçülerde eser kimliğini bozmayan nüanslar vardır.
33	Biz elest bezminde demişiz belî	MİHB-311.33(26) numarada kayıtlı eser, BN-I-157'deki eserin aynıdır. Fakat bazı ölçülerde eser kimliğini bozmayan nüanslar vardır.
34	Akıl padişahdır gönüldür vezir	Bektaşî Nefesleri I ve II'de bu eserin notası yoktur. Notanın künyesinde yer alan "Muallim İsmail Hakkı" ifadesi, bu nefesin onun tarafından bestelendiğini göstermektedir.

Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışmasında temin edilen eserlerle ortak bir repertuarı barındırması nedeniyle, Muallim İsmail Hakkı Bey'in defterlerinde yer alan eserlerin de İstanbul civarındaki Bektaşî çevrelerinin musiki repertuarını yansıttığını söylemek mümkündür. Musiki açılarından yukarıda tanımlanan farklılıkları ihtiva eden bu iki kaynak, 20. yüzyılın ilk yarısındaki nefes repertuarının anlaşılması bakımından birbirini destekleyici bir özelliğe sahiptir. Bununla birlikte, repertuar çeşitliliğinin anlaşılması açısından İsmail Hakkı Bey'in defterlerinde bulunmayan, sadece Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışmasında yer alan eserlerin olduğunu da belirtmekte fayda vardır. *Bektaşî Nefesleri* ismiyle yayımlanan fasiküllerde, aşağıdaki tabloda künye bilgileri ve ilk mısraı listelenen nefeslerin on dördünün notası yer almaktadır. Samih Rifat Bey'e ait olduğu belirtilen sondaki iki nefes ise, yalnızca şiir olarak verilmiştir.

Cilt	Sayfa No.	Nota No.	İlk Mısra
4 (BN-I)	150	122	Hezaran per açıp rengi ziyadan
4 (BN-I)	154-155	125	Güzel aşık cevrimizi
4 (BN-I)	164	135	Bir araya gelse üç beş âşıklar
4 (BN-I)	176-177	146	Aman hey erenler mürüvvet sizden
5 (BN-II)	213	181	Yüzün gördüm dedim Elhamdülillâh
5 (BN-II)	214	182	Sabahın seherde cümbüşe geldim
5 (BN-II)	214	183	Sabahın seherde cümbüşe geldim
5 (BN-II)	215	184	Ey benim divane gönlüm
5 (BN-II)	216	185	Lâmekân elinden müsafir geldim
5 (BN-II)	217	186	Taç marifet tacıdır

Cilt	Sayfa No.	Nota No.	İlk Mısra
5 (BN-II)	221	190	Önüme bir cebel düştü bir ucu şehir içinde
5 (BN-II)	228	196	Evliyadan gelen kelâm
5 (BN-II)	237	204	Noldu bu gönüm noldu bu gönüm
5 (BN-II)	240	206	İksiri âzamdır nutkı ehlullah
5 (BN-II)	243	209 [Şiir]	Medet ey Piri kutsi asitanım
5 (BN-II)	244	210 [Şiir]	Nedir ey dil sende bu dâğı elem

Öte yandan, Muallim İsmail Hakkı Bey'in Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve farklı formlardaki dînî musiki eserlerini ihtiva eden 32 numaralı defterinde, "nefes" tanımlamasıyla kayıtlı üç farklı eserin notasına rastlanmaktadır. 182/1 ve 207 numaralı defterlerde de notaları bulunan bu eserler *Mevlid-i şah-ı velayetdir bugün*,⁸ *Gel gel yanalım ateş-i aşka*⁹ ve *Urum abdalları gelir dost deyu*¹⁰ sözleriyle başlayan nefeslerdir.

Sonuç

İsmail Hakkı Bey'in 182/1 ve 207 numaralı defterlerinde kayıt altına alınan eserleri tanıtarak, bu eserlerin Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışmaları neticesinde yayımlanan örneklerle mukayesesini yapmayı hedefleyen bu çalışmada, kaynakların büyük ölçüde ortak eserlerden meydana gelen bir repertuarı yansıttığı görülmüştür. Bununla birlikte, güfte ve melodileri nedeniyle ilk bakışta tümüyle aynı olduğu izlenimi veren notaların benzer, kısmen benzer veya farklı melodileri ihtiva ettiği anlaşılmıştır. Ayrıca, bu kaynaklarda ezgi ve/veya güfte yönünden müşterek bir özellik taşımayan, daha az sayıdaki repertuar elemanlarının kayıtlı olduğu da görülmüştür.

Bu durumda, iki farklı kaynağın oluşumuna dair iki farklı ihtimalden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, 182/1 ve 207 numaralı defterlerde bulunan Bektâşî nefeslerinin Tasnif ve Tespit Heyeti'nin çalışmalarından bağımsız olarak, İsmail Hakkı Bey'in husûsî bir derlemesine ait olma ihtimalidir. Çoğu notada melodilerin özgün taraflarının bulunması bu ihtimali kuvvetlendiren etkenlerdendir. Yazma ve matbu notaların aynı veya yakın bir kültürel çevrenin nefes dağarcığını yansıttığı olmasından dolayı, ortak eserlerin sayıca fazla görülme nedenini izah eder niteliktedir.

Bir diğer ihtimal ise, vefatına kadar heyetin üyesi olarak görev alan İsmail Hakkı Bey'in, 1927 yılı içerisinde bireysel olarak bu eserleri derlediği ya da diğer üyelerin katılımıyla derlenen eserleri 182/1 ve 207 numaralı defterlerine kaydettiği yönündedir. Bu noktada, heyetin daha sonra notaları çeşitli müzikal düzenlemeler/düzeltilmeler yaparak yayımlanmış olması muhtemel görülsede, bunu kanıtlayan herhangi bir veri yoktur. Fakat Rauf Yekta Bey'in 1931'de kaleme aldığı yazıda, tespit edilen Bektâşî nefeslerinin iki ciltlik bir hacme ulaştığını belirtmesi bu ihtimali akla getirmektedir.

Bununla birlikte, daha önce de değinildiği üzere, tüm repertuarın 1927 senesinde tespit edilmiş olması zayıf bir ihtimaldir. Zira Rauf Yekta Bey, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin öncelikle klasik eserleri nota almak ve neşretmekle meşgul olduğunu belirtmektedir. Öte yandan, İsmail Hakkı Bey dışındaki heyet üyelerinin terekelerinde, derlenen nefesleri ihtiva eden yazılı kaynakların olup olmadığı günümüzde tam olarak bilinmemektedir.

Bu noktada, üçüncü bir ihtimal olarak, Tasnif ve Tespit Heyeti'nin *Bektâşî Nefesleri*'ni yayımlarken İsmail Hakkı Bey'in defterlerindeki bazı notalardan istifade etmiş olabileceği gündeme getirilebilir. Defterlerde yer alan kimi melodilerin, matbu notalar arasında birebir karşılıklarının olması bu ihtimali kuvvetlendiren etkenler arasındadır. Ancak, her biri döneminin en donanımlı müzisyen, bestekâr, eğitimci ve teorisyenleri arasında bulunan heyet üyelerinin, basit kuruluşlu melodileri benzer veya kısmen benzer bir biçimde notaya almış olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

Bu ihtimallerin tamamı açısından muğlak noktaların bulunduğunu ve ihtiyatlı davranmak adına kesin bir hükme varmanın doğru olmadığını belirtmekte fayda vardır. Fakat İsmail Hakkı Bey'in Bektâşî

⁸ DABOA, TRT.MD.d., 32.692(665)

⁹ DABOA, TRT.MD.d., 32.693(665)

¹⁰ DABOA, TRT.MD.d., 32.694(666)

nefeslerini kayıt altına alan defterlerinin, 20. yüzyılın ilk yarısı içerisinde İstanbul çevresindeki Bektâşî musikisi hakkında alternatif bir belge niteliği taşıdığına kuşku yoktur. Melodik ve edebî versiyon takibi ve repertuar birikiminin anlaşılması bakımından bu defterlerin akademik ve sanatsal çalışmalara ışık tutacağı açıktır.

Kaynaklar

- [Ergun], S. N. (1930). *Bektaşî Şairleri*. İstanbul: Maarif Vekâleti.
- Ergun, S. N. (1943). *Türk Musikisi Antolojisi: Dini Eserler* (C. 1-2, C. 2). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Ergun, S. N. (1956). *On Dokuzuncu Asırdanberi Bektaşî-Kızılbaş Alevi Şairleri ve Nefesleri* (2. bs., C. 3). İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
- Gölpınarlı, A. (1963). *Alevî-Bektaşî Nefesleri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İstanbul Konservatuvarı. (1931). *Türk Musikisi Klasiklerinden: Mevlut Tevşihleri* (C. 1). İstanbul: İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı.
- İstanbul Konservatuvarı. (1933a). *Türk Musikisi Klasiklerinden: Bektaşî Nefesleri-I* (C. 4). İstanbul: İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı.
- İstanbul Konservatuvarı. (1933b). *Türk Musikisi Klasiklerinden: Bektaşî Nefesleri-II* (C. 5). İstanbul: İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı.
- Koca, Turgut ve Onaran, Z. (1998). *Gül Deste: Nefesler-Ezgiler-Notalar* (2. bs.). Ankara: Bektaşî Kültür Derneği.
- Konan, S. D. (2020). *Muallim İsmail Hakkı Bey; Hayatı ve Dini Musiki Formlarındaki Eserleri Üzerine Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İstanbul.
- Özcan, N. (1992). Bektaşî Mûsikisi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Öztuna, Y. (1969). İsmail Hakkı Bey [Kaymakam, Hoca, Muallim, Ser-Hânende]. *Türk Musikisi Ansiklopedisi*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Salcı, V. L. (1940). *Gizli Türk Halk Musikisi ve Türk Musikisinde "Armoni" Meseleleri*. İstanbul: Nümune Matbaası.
- Salcı, V. L. (1941). *Gizli Türk Dîni Oyunları*. İstanbul: Nümune Matbaası.
- Yaltrıncı, H. (2002). *Trakya Bölgesinin Tasavvufî Halk Müziği: (Notalarıyla) Nefesler-Semahlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

EKLER
EK-1

	Muallim İsmail Hakkı Bey Koleksiyonu (182/1 Numaralı Defter)						Bektaşî Nefesleri I ve II					
	K	G	S	İlk Mısra	Makamı	Usulü	C	Sn.	Nn.	İlk Mısra	Makamı	Usulü
1	205	1	3	Kuruldu cem erkân açıldı erler etti iktidâ	Mahur	Düyek	5	234-235	200	Kuruldu cem erkân açıldı erler etti iktida	Mahur	Düyek
2	205	2	4	Güzel âşık cevrimizi	Gerhaniye	Düyek	4	154-155	126	Güzel âşık cevrimizi	Eviç Hûzî	Düyek
3	205	3	5	Âlem yüzüne saldı ziya âli Muhammed	Neveser	Yürük Semâî	5	222-223	191	Âlem yüzüne saldı ziya Âli Muhammed	Neveser	Yürük Semâî
4	205	4	6	Ey hoca Kâbe-kavseyn	Pençgâh	Yürük Semâî	4	186	154	Ey hoca Kâbekavseyn	Pençgâh	Yürük Semâî
5	205	5	7	Kaf ü nun hitabı izhar olmadan	Eviç Hûzî	Düyek	4	152-153	124	Kâfunun hitabı izhar olmadan	Eviç Hûzî	Düyek
6	205	6	8	Zâhid gel gör halimizi	Hûzî	Raks Aksağı	4	194	163	Zahit gel gör halimizi	Uşşak	Raks
7	205	7	9	Ey muhibb-i sâdik-ı Âl-i abâ	Hüzzam	Devr-i Hindî	5	241	207	Ey muhibbi sadık Âli Aba	Hüzzam	Devr-i Hindî
8	205	8	10	Bir acâib haldir bu sır-ı hakikat	Hüzzam	Aksak	4	195	164	Bir acayip haldir sırrı hakikat	Hüzzam	Aksak
9	205	9	11	Ezelden âşıkım [ben] Muhammed Mustafa'ya	Uşşak	Düyek	4	160-161	131	Ezelden aşıkım ben Muhammed Mustafaya	Uşşak	Düyek
10	205	10	12	Biz Ali'nin kuluyuz	Sabâ	Aksak	4	196	165	Biz Ali'nin kuluyuz	Sabâ	Aksak
11	205	11	13	Zâhidler eyler ta'nımız	Acem	Aksak	5	209	177	Zahitler eyler ta'nımız	Acem	Aksak
12	205	12	14	Bizim içtiğimiz doludur	Hüseyinî	Aksak	4	185	153	İçtiğimiz bu dolular	Hüseyinî	Aksak
13	205	13	15	Can Ali can Ali canda cananım Ali	Sazkâr	Düyek	5	205	173	Can Ali canan Ali canda cananım Ali	Rast	Düyek
14	205	14	16	Ben bu meclislerde ibretler gördüm	Hüseyinî	Düyek	5	238-239	205	Ben bu meclislerde ibretler gördüm	Hüseyinî	Sofyan
15	205	15	17	Gece gündüz lütfun umarız daim	Hüseyinî	Düyek	5	233	201	Gece gündüz lutfun umarız daim	Hüseyinî	Sofyan
16	205	16	18	Bu yolu kurmuşlar Muhammed Ali	Uşşak	Düyek	5	200	168	Bu yolu kurmuşlar Muhammed Ali	Uşşak	Düyek
17	205	17	19	Sanman bizi kim beste-dil-i nefsi-gavîyiz	Segâh	Yürük Semâî	5	234-235	202	Sanman bizi kim bestedili nefsi gavîyiz	Segâh	Yürük Semâî
18	205	18	20	Aman hey erenler mürüvvet sizden	Muhayyer	Yürük Semâî	4	176-177	147	Aman hey erenler mürüvvet sizden	Muhayyer	Yürük Semâî
19	205	19	21	Bilmem ne hal oldu bana	Hüseyinî	Devr-i Hindî	5	201	169	Bilmem ne hal oldu bana	Hüseyinî	Devr-i Hindî
20	205	20	22	Gel durma gönül rahına erkân-ı Ali'dir	Rehâvî	Yürük Semâî	5	211	179	Gel durma gönül rahına erkân Ali'dir	Rehâvî	Yürük Semâî
21	205	21	23	Ey âlemleri yaradan	Uşşak	Düyek	4	173	143	Ey âlemleri yaradan	Uşşak	Sofyan
22	205	22	24	Himmet eyle bize saki-i devran	Sazkâr	Düyek	4	192-193	160	Himmet eyle bize saki-i devran	Segâh	Düyek
23	205	23	25	Gel gel yanalım ateş-i aşka	Eviç	Aksak	5	198-199	166	Gel gel yanalım ateşi aşka	Eviç	Aksak
24	205	24	26	Beni candan usandırdı	Beyâtî-Araban	Düyek	5	202-203	170	Beni candan usandırdı	Karcığâr	Düyek

Muallim İsmail Hakkı Bey Koleksiyonu (182/1 Numaralı Defter)							Bektaşî Nefesleri I ve II					
K	G	S	İlk Mısra	Makamı	Usulü	C	Sn.	Nn.	İlk Mısra	Makamı	Usulü	
25	205	25	27	İbtidadan yol sorarsan	Kürdî	Devr-i Hindî	4	163	134	İbtidadan yol sorarsan	Hüseynî	Devr-i Hindî
26	205	26	28	Yüzlerce yıl evvel pirimiz gelip	Hüseynî	Raks Aksağı	4	174-175	144	Yüzlerce yıl evvel pirimiz gelip	Hüseynî	Raks
27	205	27	29	Zincir kâr eylemez bizlere sofı	Tebriz	Aksak	5	210	178	Zincir kâr eylemez bizlere sofı	Peçgâh	Aksak
28	205	28	30	Şâh-ı merdanın avazı	Acem-Kürdî	?	5	225	194	Şâhı merdanın avazı	Acem-Kürdî	Raksan
29	205	29	31	Bu zümre-yi gülşaha Kızılbaşî desünler	Tâhir	Yürük Semâî	4	190	158	Bu zümrei gülşaha kızılbaşî desinler	Tâhir	Yürük Semâî
30	205	30	32	Akdeniz'i seyyledim yalıdan	Gerdaniye	Sofyan	4	191	159	Akdenizi seyyledim yalıdan	Gerdaniye	Düyek
31	205	31	33	Firdevs-i alâda bir yanar elma	Karcıgar	Aksak	4	180-181	150	Firdevsi alâda bir yanar elma	Karcıgar	Aksak
32	205	32	34	Bir nefescik söyleyelim	Gerdaniye	Müsemmen	4	162	133	Bir nefescik söyleyelim	Gerdaniye	Katikofti
33	205	33	35	Derdim çokdur hangisine yanayım	Peçgâh	Düyek	4	159	130	Derdim çoktur hangisine yanayım	Peçgâh	Düyek
34	205	34	36	Geçemezsin deli gönül geçilmez	Gerdaniye	Yürük Semâî	4	178	148	Geçemezsin deli gönül geçilmez	Gerdaniye	Yürük Semâî
35	205	35	37	Baharın geldiğin neden bileyim	Eviç Hûzî	Yürük Semâî	5	219	188	Baharın geldiğin neden bileyim	Eviç Hûzî	Yürük Semâî
36	205	36	38	Yüzlerce yıl evvel pirimiz gelip	Uşşak	Düyek	4	174-175	145	Yüzlerce yıl evvel pirimiz gelip	Uşşak	Düyek
37	205	37	39	Meded senden meded sultanım Ali	Kürdî	Düyek	4	182	151	Medet senden medet sultanım Ali	Hüseynî	Düyek
38	205	38	40	Uyur idik uyardılar	Uşşak	Raks Aksağı	4	161	132	Uyur idik uyardılar	Uşşak	Raks
39	205	39	41	Yemen ellerinden beri gelirken	Eviç Hûzî	Yürük Semâî	4	187	155	Yemen ellerinden beri gelirken	Eviç Hûzî	Yürük Semâî
40	205	40	42	Biz bu gülistanın bülbülleriyiz	Hüseynî	Düyek	4	165	136	Biz bu gülistanın bülbülleriyiz	Hüseynî	Düyek
41	205	41	43	İnsan insan derler idi	Araban	Müsemmen	5	229	197	İnsan insan derler idi	Hüseynî	Katikofti
42	205	42	44	Sensin bizim zahir batın ulumuz	Hüseynî	Devr-i Hindî	5	242	208	Sensin bizim zahir batın ulumuz	Hüseynî	Devr-i Hindî
43	205	43	45	Urum abdalları gelir dost deyu	Sabâ Karcıgar	Aksak	4	166-167	137	Urum abdalları gelir dost deyu	Sabâ	Aksak
44	205	44	46	Bu gönül şehrini seyran iderken	Uşşak	Düyek	5	220	189	Bu gönül şehrini seyran iderken	Uşşak	Sofyan
45	205	45	47	Aşk olsun meydan görene	Segâh	Raks Aksağı	4	179	149	Aşk olsun meydan görene	Segâh	Raks
46	205	46	48	Aşkım benim füzundur	Hicâz-ı Rûmî	Yürük Semâî	5	231	199	Aşkım benim füzundur	Hicaz	Yürük Semâî
47	205	47	49	Harâbat ehliyiz bu bir âlemdir	Rast Mâye	Düyek	5	236	203	Harabat ehliyiz bu bir âlemdir	Peçgâh	Düyek
48	205	48	50	Sinemde bir tutuşmuş	Gülizar	Curcuna	5	204	172	Sinemde bir tutuşmuş	Hüseynî	Curcuna
49	205	49	51	Ben melâmet halkasını kendim takdım boynuma	Uşşak	Düyek	4	183-184	152	Ben melâmet hırkasını kendim giydim eğnime	Uşşak	Düyek

K: Kutu G: Gömlek S: Sıra numarası

C: Cilt Sn.: Sayfa numarası Nn.: Nota numarası

EK-2

	Muallim İsmail Hakkı Bey Koleksiyonu (207 Numaralı Defter)						Bektaşî Nefesleri I ve II					
	K	G	S	İlk Mısra	Makamı	Usulü	C	Sn.	Nn.	İlk Mısra	Makamı	Usulü
1	311	1	3	Pervane olup şem'ine nur-i ezelinin	Rast	Düyek	4	193	162	Pervane olup şem'ine nuri ezelden	Rast	Sofyan
2	311	2	4	Hak'dır Allah'ım	Nihavend	Aydın	5	218	187	Hakdır Allahım	Nihavent	Aksak
3	311	3	5	Gel gel yanalım ateş-i aşka	Hicazkâr	Evfer	5	198-199	167	Gel gel yanalım ateşi aşka	Hicazkâr	Aksak
4	311	4	6	Rum'un abdalları gezer dost deyu	Sabâ	Aydın	4	166-167	137	Urum abdalları gelir dost deyu	Sabâ	Aksak
5	311	5	7	Âdemi âdem iden üç harfle beş noktadır	Hüseynî	[Yürük] Semâî	5	224	193	Âdemi âdem eden üç harfle beş noktadır	Hüseynî	Yürük Semâî
6	311	6	8	Mevlid-i şah-ı velayettir bugün	Hüzzam	Devr-i Hindî	4	172-173	142	Mevlidi Şahı velâyettir bu gün	Hüzzam	Devr-i Hindî
7	311	7	9	Cânan elinin güllerinin bağı göründü	Muhayyer	Yürük Semâî	-	-	-	-	-	-
8	311	8	10	Kaf ü nun hitabı izhar olmadan	Eviç Hüzi	Düyek	4	152-153	123	Kâfunun hitabı izhar olmadan	Hüzzam	Düyek
9	311	9	10	Divane gönlümüz geçmez güzelden	Eviç Hüzi	Düyek	5	206	174	Divane gönlümüz geçmez gözelden	Eviç Hüzi	Sofyan
10	311	10	11	Makâm-ı vahdetde düşdüm yabane	Uşşak	Curcuna	-	-	-	-	-	-
11	311	11	12	Hey erenler çün bu sırrı dinledim	Acemler (?)	Raks	-	-	-	-	-	-
12	311	12	12	Tevellâyî erenlerden getirdim	Acemler (?)	Raks	4	156	127	Tevellâyî imamlardan getirdim	Buselik	Raks
13	311	13	13	Dün gece seyrim içinde	Hûzî	Curcuna	5	207	175	Dün gece seyrim içinde	Uşşak	Curcuna
14	311	14	13	Kurbanlar tığlandı gülbank çekildi	Uşşak	Curcuna	-	-	-	-	-	-
15	311	15	14	Dün gece seyrimde batın yüzünde şahım	Uşşak	Curcuna	-	-	-	-	-	-
16	311	16	15	Subh u şam ey gönül çekelim gülbank	Uşşak	Curcuna	5	226-227	195	Suphu şam ey gönül çekelim gülbank	Uşşak	Curcuna
17	311	17	16	Mürşide varmağa talip olursan	Uşşak	Curcuna	-	-	-	-	-	-
18	311	18	17	Hakikat cem'ine dâhil olanlar	Beyâtî-Arabân	Curcuna	5	208	176	Hakikat cem'ine dahil olanlar	Beyati Araban	Curcuna
19	311	19	18	Göster cemâlin şem'ini	Hüseynî	Düyek	5	212	180	Göster cemâlin şem'ini	Hüseynî	Düyek
20	311	20	18	Eşrefoğlu al haberi	Sabâ	Raks	4	157	128	Eşrefoğlu al haberi	Sabâ	Raks
21	311	21	19	Açıldı cennet kapısı	Sabâ	Raks	-	-	-	-	-	-
22	311	22	19	Aynayı tutdum yüzüme	Sabâ	Raks	4	168	138	Aynayı tuttum yüzüne	Sabâ	Raks
23	311	23	20	Hanbağı'na kurulmuş aşıkların otağı	Hicaz	Yürük Semâî	4	169	139	Hanbağına kurulmuş aşıkların otağı	Hicaz	Yürük Semâî
24	311	24	20	Safa geldin safe geldin erenler	Hicaz	Devr-i Revan	4	188	156	Safa geldin safe geldin erenler	Hicaz	Devr-i Revan
25	311	25	21	Zümre-i nacileriz bende olup Hayder'e	Hicaz	Yürük Semâî	4	170	140	Zümrei nacileriz bende olup Haydere	Hicaz	Curcuna

Muallim İsmail Hakkı Bey Koleksiyonu (207 Numaralı Defter)							Bektaşî Nefesleri I ve II					
	K	G	S	İlk Mısra	Makamı	Usulü	C	Sn.	Nn.	İlk Mısra	Makamı	Usulü
26	311	26	21	Sordum da sarı çiğdeme	Muhayyer	Raks	4	158	129	Sordum sarı çiğdeme	Muhayyer	Raks
27	311	27	22	Mushaf demek hatadır ol gonca-i nihale	Pençgâh	[Yürük Semâî]	4	171	141	Mushaf demek hatadır ol safhai cemâle	Pençgâh	Yürük Semâî
28	311	28	22	Derdim çoktur hangisine yanayım	Tebriz	Düyek	-	-	-	-	-	-
29	311	29	23	Şehinşah-ı hâver Ali	Rehâvî	Yürük Semâî	5	223	192	Şehinşahi haver Ali	Rast	Yürük Semâî
30	311	30	23	Beni candan usandırdı	Sazkâr	Düyek	5	202-203	171	Beni candan usandırdı	Rast Mâye	Düyek
31	311	31	24	Himmet eyle bize sâkî-i devran	Segâh	Düyek	4	192-193	161	Himmet eyle bize sakii devran	Segâh	Sofyan
32	311	32	25	Bir güzelin bendesiyim hazret-i mahbûb-u celif	Segâh	Yürük Semâî	5	230-231	198	Bir güzelin bendesiyem hazreti mahbubi celi	Segâh	Yürük Semâî
33	311	33	26	Biz elest bezminde demişiz belî	Segâh	Düyek	4	189	157	Biz elest bezminde demişiz beli	Segâh	Sofyan
34	311	34	27	Akıl padişahdır göntüldür vezir	Hûzî	Aydın	-	-	-	-	-	-

K: Kutu **G:** Gömlek **S:** Sıra numarası

C: Cilt **Sn.:** Sayfa numarası **Nn.:** Nota numarası

Presentation ID / Sunum No:51

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0003-1071-8609

| 240

Türk Çini Sanatının Dijitalleşmesinde Sultanın Çeyizi Enstalasyon Örneği

Araştırmacı Fatma Nur Akıncı¹, Prof.Dr. Kader Sürmeli¹

¹Yıldız Teknik Üniversitesi

*Corresponding author: Fatma Nur Akıncı

ÖZET: 20.yy. son çeyreğinden günümüze dijital teknolojilerin gelişimi birçok çalışma alanını dönüştürücü yönde etkileyerek, her alanı kendi içerisinde dijital bir ürün haline getirmektedir. Diğer disiplinlerde olduğu gibi sanat alanına da yansımakta; buna bağlı olarak çeşitli dijital sanat eserleri üretilmektedir. Geleneksel tekniklerle yapılan resim, heykel, seramik, baskı vb. sanat alanları; dijitalleşme ile dijital resim, dijital heykel, video enstalasyonu, dijital baskı gibi daha etkileyici ve güncel sanat alanına dönüşmüştür. Bu durum aynı zamanda uzun bir süre, teknik malzeme ve maliyet ile oluşan geleneksel sanat eserinin güncel kalabilmek adına zamansız, kolay üretim ve etkileyici gösterim olanağı sağlayan dijital üretim biçimine geçişini, başka bir deyişle dijitalleşmesinin gerekli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla eserin dijital bir niteliğinin olmasının, uluslararası sanat sahnesinde geleceğe iletilmesinde önemli bir etken olduğu ifade edilebilir. Bu çalışmada çini sanatçısı Faruk Kırılı'nın Türk çini sanatı ve dijitalleşmeyi bir arada kullanarak oluşturduğu "Sultanın Çeyizi" isimli enstalasyonu incelenerek dijital sanat özellikleri kapsamında içerik analizi yapılmıştır. Bu doğrultuda dijitalleşmenin sanat eserini geleceğe taşımadaki etkililiği üzerinde önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Enstalasyon, Sultanın Çeyizi, Türk Çini Sanatı

The Installation Example of Sultan's Dowry in the Digitalization of Turkish Tile Art

ABSTRACT: Since the last quarter of the 20th century, the development of digital technologies has transformed many fields of study, turning every field into a digital product in itself. As in other disciplines, it is also reflected in the field of art; accordingly, various digital artworks are produced. Art fields such as painting, sculpture, ceramics, printing, etc., which are made with traditional techniques, have turned into more impressive and contemporary art fields such as digital painting, digital sculpture, video installation, digital printing with digitalization. This case also shows that the traditional artwork, which is created over a long period of time, technical materials and costs, needs to transition to a digital form of production that enables timeless, easy production and impressive display in order to remain contemporary. Therefore, it can be stated that the fact that the work has a digital quality is an important factor in its transmission to the future on the international art scene. In this study, tile artist Faruk Kırılı's installation titled "Sultan's Dowry", created by using Turkish tile art and digitalization together, was examined and content analysis was made within the scope of digital art features. In this direction, suggestions were made on the effectiveness of digitalization in carrying the work of art into the future.

Keywords: Digitalization, Installation, Sultan's Dowry, Turkish Tile Art

1. GİRİŞ

Teknoloji ve sanat birlikteliğinde dijitalleşmenin sanat eserlerinin üretimi ve sunumu noktasında etkileyici bir unsur haline gelmesi sanatçıların eserlerine yansımakta; söz gelimi dijital heykel, dijital resim, sanal gerçeklik çalışmaları gibi eserler ortaya çıkmaktadır.

20. yüzyılın son çeyreğinden bu yana dijitalleşmenin hızla gelişimi göz önünde bulundurularak Türk çini sanatının dijital sanat sahnesindeki yeri incelendiğinde yapılan çalışmaların az oluşu geleceğe aktarılamama durumunu oluşturduğu düşüncesi bu çalışmanın problem alanını oluşturmaktadır. Türk çini sanatı ve dijitalin birleşimiyle gerçekleştirilen “Sultanın Çeyizi” isimli enstalasyonu dijital tasarım ilkeleri kapsamında incelenmiştir. Enstalasyon ’un sanatçısıyla derinlemesine görüşme yapılmıştır. Görüşme ses kaydı yapılarak 25 dakika sürmüştür. Kaydedilen görüşme bire bir yazıya dökülmüştür. Görüşmenin detayına ekler kısmında yer verilmiştir. Elde edilen bilgiler ışığında dijitalleşmenin geleneksel sanat eserini geleceğe aktarmasındaki etkililiği noktasında öneriler sunulmuştur.

2. TÜRK ÇİNİ SANATI

Günümüzde ‘çini’ olarak bilinen ‘geleneksel Türk seramiği’ geçmişte, Türkler tarafından yönetilen devletlerde günlük kullanım eşyası ve mimari bezeme ögesi olarak üretilmiştir. Bu ürünlerin bazıları süslü yani bezeli iken bazıları sadece günlük kullanım amacıyla üretilmişlerdir. Süslü olanlar, günümüzde olduğu gibi özellikle üretim süresi ve maliyeti nedeniyle daha kıymetli olduğundan, saray ile çevresi gibi maddi geliri yüksek toplum tarafından tercih edilen ürün olurken, bezemesiz olanlar, tek derdi suyunu içmek, yemeğini pişirmek, tahılını saklamak gibi ihtiyaçlarını gidermek için satın alacak toplum içindir. (Pala, 2019:345)

İslamiyet’in kabulünden önce Uygurlar Türk sanatında büyük bir gelişim göstermişlerdir. Orta Asya’da yaşadıkları dönemlerde çadırların içini ve dışını ilk defa sırlı seramik kullanarak süslemişlerdir. Karahanlıların İslamiyet’i kabul etmeleriyle ise çini sanatı yaygınlık kazanmış, Büyük Selçuklu Devleti ve Beylikler Dönemi’nde çeşitli motiflerle bezenerek Anadolu’nun kültür dokusunu sentezlemiştir. (Alkan, 2017:5) İlk müslüman Türk Devletini kuran Karahanlılar dönemine ait yapılarda görülmeye başlayan çini süsleme geleneği, Türk Çini Sanatının bin yılı aşkın bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. (Söylemez, 2009:1)

Abbasiler döneminde Samarra’da 9. yüzyılda ortaya çıkan bu görkemli çini sanatı Selçukluların Anadolu’ya getirdiği çiniciliğin tek kaynağı olmadığı bilinir. (Karacalar, 2014:4) Orta Asya İdikut ve Karahoça’da yapılan kazılarda tapınakların zemin döşemelerinin mavi ve gri sırlı tuğlalarla kaplı olduğu ortaya çıkmıştır. 11. yüzyıl Gazne kazılarında bulunan çeşitli sırlı çini parçalarda da Uygur çinilerine benzer özellikler gözlenir. Ayrıca tuğla sırlama yöntemini Türklerin de bildiği günümüze ulaşan toprak kökenli sırlı kaplardan anlaşılmaktadır. (Sözen ve Güner, akt: Karacalar, 2014:7)

Türkler Anadolu’ya geldiklerinde burada yeni bir Türk sanatı yaratırken sağlam temellere dayanan kendi sanatlarından ilham almışlardır. Yapıtlarını bu sanatın motifleri ile süslemişler, aynı motifleri çeşitli malzemelerde de kullanmışlardır. Anadolu’da Selçuklu sanatı böylece 13. yüzyılda, daha önceki ve sonraki yüzyıllar arasında, bağ teşkil eden en parlak devir olarak Türk sanatının devamlılığını sağlamıştır. (Yetkin, 1968 akt: Karacalar, 2014:8) 13. yüzyılda Anadolu’da en parlak dönemini yaşayan çini sanatı mimari alanda mozaik, sırlı tuğla tekniği ile devam etmiştir. (Alkan, 2017:7)

14. yüzyılın sonunda Osmanlı Beyliği’nin Anadolu Beylikleri’ni kendi birliği altında toplaması ve giderek büyümesi İmparatorluğun gücünün yanında kültür sanatını da etkilemiştir. Selçukluların çini sanatını zirveye ulaştırdığı, Osmanlı’nın ise yeni teknik, malzeme ve kompozisyon gibi özellikler getirerek büyük bir ihtişam yarattığı görülmektedir. Selçuklu Devleti’nin başkenti olan Konya, Osmanlı’da yerini İznik’e bırakmıştır. (Alkan, 2017:15) 16. yüzyılın ilk yarısına doğru Osmanlı çini sanatı en yüksek mertebesine ulaşmıştır. (Öz, 1940, akt: Karacalar, 2014:10) Orhan Gazi tarafından birçok yapı inşa edildiği ve İznik’in böylece önemli bir kültür merkezi kimliği kazandığı bilinmektedir. Hiç kuşkusuz İznik’te çini ve seramik üretimi birdenbire ortaya çıkmamıştır. Aynı topraklarda Roma, Bizans, Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi’nde sırlı ve sırsız üretim teknikleri uygulanmıştır. Ancak, İznik’i İznik yapan asıl büyük gelişme 15. yüzyıl ortalarından itibaren teknolojide yaşanan değişimle birlikte kendini göstermiş ve bu gelişim 17. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir (Turan Bakır, 2007: 279-280, akt: Alkan, 2017:15).

3. DİJİTALLEŞME

Dijital, elektronik hesaplama dayalı sistemleri tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Dijitalleşme, sürekliliği olan analog sinyallerin ayrık sinyallere çevrilmesiyle oluşan bir süreçtir. Sayılabilir değerlerin (sayıların) teknolojik herhangi bir ortamda sıkıştırılarak imge, ses veya görüntüden oluşan dijital bir

içerik haline gelir. Özellikle bilgisayar aracılığıyla oluşturulan bir dijital içeriğin okunabilir, erişilebilir, depolanabilir olduğu söylenebilir. Çünkü sürecin sonucunda veri veya kodu çoğaltma, aktarma ve şekillendirme olanağı ortaya çıkar. Bu açıdan, dijitalleşme süreci, elektronik ve dijital sistemlerin içinde gelişen ve gömülü verinin kullanıcıya manipüle ve müdahale edebilme avantajı getirebilmektedir. Dijital teknolojilerin oluşturduğu bilgi de dijitalleşmiş bir bilgi olma özelliğiyle, interaktif, mekanik, algoritmik ya da sanal düzenlemelerin asıl materyali ve kaynağı haline gelmektedir (Hoy, 2017, s. 23-27 akt: Balkar, 2021:81)

Gelişen teknolojiyle birlikte “dijital”, hesaplama dayalı bir terim olmaktan çıkarak disiplinler arası çalışma alanlarını etkilemekte ve sınırlarını genişletmektedir. Sanat ve teknoloji birbirlerini etkileyen kavramlar olmakta ve sanat, teknoloji ile değişmektedir. Dijital sanat kavramı ise 2000’li yıllarda etkinliğini arttıran bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel anlamda sanatın bilgisayar teknikleriyle yeniden oluşumu, dijital sanatı doğurmuştur. Dijital sanat, disiplinler arası yakınlaşmaya neden olmuş, sanat, tasarım ve teknoloji birlikteliğinde ifade gücü bulmaya başlamıştır. (Atan ve diğ. 2015:2). Buradan yola çıkarak geleneksel yöntemlerle üretilmiş bir çalışmanın dijital işlemlerle yeniden yorumlanabileceğini söyleyebiliriz.

3.1 Dijital Sanat

Dijital teknolojilerin gelişiminin etkilediği en kapsamlı alanlardan biri sanattır. Kendine özgün belirli bir görsel dili olan; sanat ve bilim birlikteliğinde üretilen bir alandır. Çizimler, resimler, fotoğraflar ya da bir video karesinden oluşan bir sanat eseri bilgisayar programının yeniden ürettiği bir biçime dönüşür. Kimi zamanda geleneksel sanat malzemelerin yerini almadan gerekli teknik ve mekanik yöntemlerle sanat eserini dijital anlamda yorumlanmaktadır.

Dijital sanat kısaca elektronik ya da dijital ortamda üretilen sanat olarak tanımlansa da sadece dijital ortamda üretilen yapılar değil şu ya da bu biçimde dijital teknolojilerin işin içine katıldığı birçok karma (hibrit) çalışma dijital sanatın kapsamında düşünülebilir. Bu süreçte bilgisayar yardımcı bir araç olabildiği gibi tüm uygulamalar bilgisayarda da gerçekleştirilebilir. (Tire, 2018:28) Söz gelimi; dijital heykel, dijital enstalasyon, performans ve ses sanatı, yazılım ve net sanatı, oyun sanatı gibi alanlarla örneklendirebiliriz.

Dijital, sanat, disiplinler arası birliktelik doğrultusunda gelişen; ayrıca bu çalışmanın örneklemeyle bağlantılı olduğu düşünülen birkaç dijital sanat alanına alt başlıklarda değinilmiştir.

3.1.1. Dijital Sanatın Formları

3.1.1.1. Dijital Fotoğrafçılık

Dijital fotoğrafçılık, görüntünün dijital fotoğraf makinesiyle yayımlanması ya da negatif, pozitif kart baskılarının taranması, bilgisayar ortamında görüntüler üzerinde değişiklik yapılması, renk doku, yazı girilmesi ve elde edilen işlenmiş bu görüntülerin çıkışını alma işlemlerinin tamamını kapsamaktadır. (Eronat, 2019:7)

3.1.1.2. Dijital Heykel

Heykel, soyut veya somut figürleri çeşitli malzemelerle; kesim, biçim verme, oyma vb birçok teknikle üç boyutlu, manipüle edilebilen bir şekle dönüştürme sanatıdır. Dijitalleşme ile bilgisayarda çizim yapma, animasyon oluşturma, üç boyutlu baskı alma tekniklerinin gelişimi dijital heykeli formunu oluşturmuştur.

3.1.1.3. Dijital Animasyon ve Video

Geleneksel yöntemlerle oluşturulan; uzun ve pahalı bir süreç gerektiren animasyon, dijitalleşme ile bilgisayar destekli iki boyutlu (2D), üç boyutlu (3D) çizimlerle oluşan dijital bir forma bürünmüştür. Sanatçı film, DVD gibi formatlara dönüştürmeden kendi bilgisayarında renklendirip, yüksek kalitede video üretme imkanına sahiptir.

Dijital kameralara ulaşılabilirliğin artması, görüntüleri bilgisayarlarda çeşitli şekilde düzenleyecek yazılımların varlığı video sanatının yaratma olanaklarını geliştiren durumlardır. (Eronat, 2019:11)

3.1.1.4. Performans Müzik ve Ses Sanatı

Dijitalleşme teknolojik anlamda performans, müzik ve ses sanatında yeni biçimlere zemin hazırlamıştır. Sanatçının merkezde yer aldığı performans sanatı, dans, müzik, fotoğraf, video gibi çok çeşitli öğeler kullanılır. Yazılım tabanlı performans sanatı; görsel, işitsel, ağ tabanlı yazılım performans ile birleşimine dayalı ses sanatından eserler oluşturulmuştur.

Dijital teknolojiler müzik ve ses sanatında dönüştürücü etkiler sunmuştur. Bestecinin geleneksel yöntemlerle yapabildiği pek çok düzeltme işlemi bilgisayarda çok daha zahmetsizce gerçekleştirilebilmektedir. Güçlülük elde edilebilen ses efektleri, yankı ve koro etkileri dijitalleşen dönem sonrasında çok daha kolay ulaşılabilir olmuştur. Sanatçıların müzik ve ses sanatı eserleri yaratmaya duydukları ilgi performans, enstalasyon gibi diğer dijital sanat türleriyle etkileşimin artmasına neden olmuştur. (Eronat, 2019:10)

3.1.1.5. Dijital Enstalasyon ve Sanal Gerçeklik

Enstalasyon, esasında izleyicinin sanat eserinin içinde hissetmesini sağlayan bir yaratım biçimidir. “Fütürizm’in; bilim ve sanat birleşimi ve Dadaizm’in izleyiciyi sanat eserinin içine davet etmesinden beslenmiştir. Marcel Duchamp’ın ready-made eserlerinin kullanımı; Nam June Paik gibi televizyon cihazlarını heykelvari öğeler olarak kullanan öncü nitelikli çalışmaları; performans sanatlarının belgeleme ihtiyacını arttırmış, videonun sınırlarının keşfedilmesi dijital enstalasyon sanatlarının temelini hazırlamıştır. (Wands, 2006: 98- 99 akt. Winegard, 2019:52).”

Enstalasyon bir mekânı, ortamı, çevreyi, sanatsal bir bağlamda yeniden düzenlemeyi ya da bu mekân/ortam içine yeni bir yapı yerleştirmeyi ifade eden sanatsal çalışmalardır. Dolayısıyla sanatsal eylemin/çalışmanın gerçekleştiği mekân bir sergi salonu ya da galeri olabildiği gibi, kente ait yaşam alanı, hatta coğrafi özelliklerine dayanarak ele alınmış bir bölge bile olabilmektedir. (Çuhacı, 2007 S.43, akt: Eronat, 2019:9) Enstalasyon, mimari, heykel, ses ve performans sanatlarının iş birliğiyle oluşan bir sanat alanı olduğu söylenebilir.

Sanal gerçeklik ise dijital teknolojiyle üretilen, katılımcıların aktif olduğu etkileşimli bir ortam deneyimi sağlayan sanat alanıdır. Katılımcı tamamen yapay bir dünya içindedir. Sanal deneyimler, sanat eserine ve kullanılan donanım/ yazılım ara yüzüne bağlı olarak farklılık gösterir. Bazı sistemler başa takılan bir görüntü birimine ihtiyaç duyulurken başka sanal deneyimler de üç boyutlu bir dünyada dolaşma fırsatı sunmaktadır. (Eronat, 2019:10)

Bugün ‘dijital enstalasyon’ ve ‘sanal gerçeklikle ilgilenen birçok sanatçı kullandıkları yöntem ve teknolojilerle ürettikleri çalışmalarında çağdaş sanatta sıklıkla karşılaştığımız enstalasyonu bambaşka bir boyuta taşımışlardır. Öyle ki ses, ışık, hareket, yazılım, fotoğraf, video gibi birçok unsuru içinde barındıran, hatta izleyicinin de gerek fiziksel gerekse internet aracılığı ile katılımına ve müdahalesine olanak tanıyan çalışmalarla karşılaşılabilir. Ayrıca yazılım ve internetin sağladığı olanaklar ve sanal dünyalar yaratılmasına imkân veren sanal gözlük gibi donanımlarla, izleyicilerin sanal gerçeklik ortamlarında sürece dâhil olabildiği etkileşimli çalışmalar sanatçıların hayal güçlerinin teknoloji ile bütünleşmesini sağlamaktadır. (Tire, 2018:39)

Dijital sanatı salt dijital teknolojiyle üretilen çalışmaların dönüşümü olarak değil; bir şekilde dijital teknolojilerin çalışmanın bir parçası olduğu hibrit bir sanat alanı olarak düşünebiliriz.

Bir eserin dijital sanat olarak kabul edilmesi için niteliklere sahip olması gerekmektedir (Yetişkin, 2015, s. 658 akt: Bilsel:2023:2).

- Deneysel veya araştırma ürünü olması
- Farklı disiplinleri bir araya getirmesi
- Etkileşimsel olması
- Kullanıcıların eseri değiştirebildiği, dönüştürebildiği, yaratıcı bir iş olması
- Deneysel olması
- Çok işlevlilik ve çok merkezlilik içermesi dijital sanat olarak tanımlanmaktadır.

4. BULGULAR VE YORUM

Günümüzde birçok sanatçı eserlerini salt geleneksel araçlarla üretirken birçoğu da dijital araçlara yönelerek geleneksel çalışmalarını daha yaratıcı, yenilikçi ve güncel bir anlayışla üretmişlerdir. Geleneksel ve dijital yöntemleri iç içe kullandıkları çalışmalarında sanatçılar, gerçekçiliği yüksek görsel efektlerden soyut kompozisyonlara kadar oldukça geniş bir yelpazede çalışmalarını gerçekleştirebilmektedir. (Tire, 2018:36)

Geleneksel ve dijital sanatın harmanlanıp, yorumlandığı “Sultan’ın Çeyizi” Enstalasyonu, Türk çini sanatı özelinde yaratıcı ve yenilikçi bir çalışma olmuştur. Gelenekselin dijital ile birlikteliği, ilgili eserin geleceğe aktarılmasında etken olduğu düşünülerek içerik analizini yaparken dijital sanatın nitelikleri kapsamında değerlendirilmiştir.

Sultanın Çeyizi, Mimar/Çini Sanatçısı/Eğitmen Faruk Kırılı tarafından, II. Yeditepe Bienali kapsamında İstanbul’da yer alan Nuruosmaniye Mahzen ’de gerçekleştirilen bir enstalasyon çalışmasıdır. Sanatçı, enstalasyon çalışmasını geleneği ve geleceği kendi retrospektifi üzerinde kurgulayarak Türk çini sanatını gelecek kuşaklara aktarmak adına oluşturmuştur.

Resim 1 ve 2: *Sultanın Çeyizi Enstalasyonundan görüntüler, 7. İstanbul Bienali, Nuruosmaniye Mahzen, Kırılı F., (2022)*

Enstalasyon çalışmasını incelemeyen, “Sultan’ın Çeyizi” hikayesine değinmek gerekirse; III. Ahmet’i kızı Zeynep Sultan’ın İbrahim Paşa ile olan izdivacı İstanbul’da o güne kadar görülmemiş büyüklükte bir çeyiz alayına sahne olmuştur. Topkapı Sarayı’ndan yola çıkan 60 Deve ve Sultanın Çeyizi günlerce İstanbul’u gezmiştir. Sultanın Çeyizinde kaftanlık kumaşlar, kıymetli mücevherler, incilerle kaplanmış örtüler, gümüş ve altın ipliklerle bezeli takımlar, acem ipekleri İznik’ten getirilen çiniler ve daha fazlası vardır. Bu tarihi şölen "Sultanın Çeyizi" isimli çini enstalasyon ve yerleştirmeye sergide ele alınmıştır. Çini Küpler üzerine işlenen develerle taşınan "Sultanın Çeyizi" hikayesi izleyicisiyle buluşurken aynı zamanda saray arabasından Kibleli Sarayına taşınan Zeynep Sultanın yolculuğuna da yer verilmiştir. (Kırılı, 2022)

Resim 3 ve 4: *Sultanın Çeyizi Enstalasyonundan görüntüler, 7. İstanbul Bienali, Nuruosmaniye Mahzen, Kırılı F., (2022)*

Enstalasyon mekanına genel olarak bakıldığında Bienal'in "Çerçeve İçi Çerçeve Dışı" temasının aktif olduğunu görürüz. Odacıkların birbirine geçiş yapıldığı kısma çerçeveler yerleştirilerek, odanın merkezine enstalasyon çalışmasının nesnelere yerleştirilmiştir. Çalışmayı oluşturan nesnelere baktığımızda; bienal temasının bir parçası olan çerçeveler ve odanın merkezine yerleştirilen, havaya asılı beş ayrı çini küp ve üzerine video yansıtıldığı bir projeksiyon yer almaktadır. Küpler simetrik bir denge ile aynı sırada beş noktaya yerleştirilmiştir. Çini küplere baktığımızda "Sultanın Çeyizi" hikayesinde yer alan saray arabası, selvi ağaçları, deve figürleri ilk bakışta dikkat çekmektedir. Merkezi küp boş bırakılarak video ile enstalasyon çalışmasının hikayesinden görüntüler yansıtılmaktadır. İzleyici enstalasyon alanına girerken çerçeve dışından seyre başlamaktadır. Çerçeve dışında bakarken izleyicide merak duygusu oluşur. İzleyici çerçeve içine girdiğinde ise tavandan sarkan küplerin ayrı ayrı süslemeleri, boş küp üzerine yansıyan görüntülerle karşılaşır. İzleyici küpler üzerinde anlatılan hikâyeyi anlamak için küplerin etrafında dolaşarak farklı perspektiflerden inceler. Işık, video, mimari, tarih ve dijital birlikteliğiyle oluşturulan bu etkileyici atmosfer, izleyicide enstalasyonun bir parçası olduğu hissini oluşturur. Kırlı'nın ifadesiyle; izleyiciler farklı konumlara yerleştirilmiş çerçevelerin dışından sarayın bugününe bakarken; çerçevelerin içine girdiğinde sarayın ve şölenin bir parçası olur. Bu sayede izleyici hem çerçevenin içinde hem de dışında iki ayrı deneyimle "Sultanın Çeyizini" seyreder.

5. SONUÇ

"Sultanın Çeyizi" enstalasyonu, geleneksel ile dijitalin harmanlayarak gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla oluşturulmuştur. "Sultanın Çeyizi" Türk çini sanatının dijitalleşmesinde nadir örneklerden biri olması sebebiyle araştırmaya değer görülmüştür. Tarih, mimari, görsel sanatlar harmanında farklı disiplinler bir araya getirilmiştir. İki farklı dilin; geleneksel ve dijital dilin bir arada kullanımı; izleyicide enstalasyonun bir parçası olma hissiyatı oluşturmasıyla etkileşimli bir çalışma olduğunu göstermektedir. İzleyiciye ve özellikle geleneksel sanat alanında çalışan sanatçılara, araştırmacılara ilham olmasıyla; gelenek ile geleceği birleştirmesiyle yaratıcı bir eserdir. Söz konusu olan enstalasyon çalışması, araştırma ürünü olması, disiplinler arası bir çalışma olması, etkileşimsel, yaratıcı ve deneyimlenebilir olması itibarıyla dijital sanat eseri olma özelliği taşıdığı söyleyebiliriz.

Enstalasyonun sanatçısı Faruk Kırlı ile yapılan görüşmede enstalasyonun görsel çözümlemesi iletilmiş ve doğrulanmıştır. Sergi sonrası Türk çini sanatı özelinden yola çıkarak geleneksel sanatların dijital ile geleceğe iletilmesi noktasında yaptığı çalışmanın geri bildirimleri sorulmuştur. Alınan cevaplar doğrultusunda dijitalleşmenin sanat eserini geleceğe aktarmasında etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın da problemini oluşturan geleneksel sanatların dijitalle uyarlanmasıyla ilgili sorunlara ve dijitalleşmenin geleneksel sanat eserini geleceğe taşımasındaki etkililiğine dair öneriler;

- Geleneksel motiflerin dijital araçlar ve diğer sanat dallarıyla harmanlayarak yeni geleneksel uyarlayarak
- Gelenekseli hammadde olarak kullanmak dış nesnelere, ses, ışık, koku ile desteklenerek
- Özellikle geleneksel sanat eserini dijital teknikle yorumlayıp kendi formuna uygun bir şekilde hayatın içindeki elverişli alanlara yerleştirerek anlatımı daha efektif ve akılda kalıcı hale getirebilir.

6. KAYNAKÇA

- Alkan, A. (2017). 15. Ve 16. Yy İznik Çini Motifleri Ve Linol Baskı Resim Tekniği ile Yorumlanması, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Atan, A. Uçan, B. Bilsel, Ç. (2015). Dijital Sanat Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme. İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi. c. 26. (2): 1-14
- Balkar, A. (2021). Görsel Belirlenemezlik ve Dijitalleşmenin Çağdaş Sanat Pratiklerine Etkisi, Sanatta Yeterlik Tezi, Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Kayseri.
- Bulut, R. (2022) Gelenekli sanatlar bugüne dair "ne söylüyor?", <https://www.litrossanat.com/tag/faruk-kirli/>, 10.03.2023

- Eronat, S. (2019). 21. Yüzyılda Dijital Sanatta Resmin Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karacalar, Ş. (2014). 13. Ve 14. Yüzyıl Anadolu Selçuklu Dönemi Çini Sanatında Görülen İnsan, Hayvan, Bitki Motifleri ve Günümüz Seramik Sanatındaki Yorumu, Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Kırlı, F. (2022). "Sultanın Çeyizi" Belgeseli, II. Yeditepe Bienali, NuruosmaniyeMahzen'de #yeditepebienali, <https://www.youtube.com/watch?v=DYd59PJyK0Y>, 09.03.2023
- Pala, İ. 2019. İznik Çinilerinde Kullanılan Serbest Boşluk Doldurma Motifleri Ve Yeni Motif Önerisi Olarak Kelebek, Sosyal Bilimler Dergisi, 2019 (35): 347-357
- Söylemez, E. (2009) Çini Desen Tasarımı İçin Bilgisayar Ortamında Grafik Modülleri Geliştirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Uçar, T. (2004) "Görsel İletişim Ve Grafik Tasarım," İnkılap Kitaplar, İstanbul.
- Winegard, E. (2019). Dijital Medya Teknolojilerinin Sanatın ve Tasarımın Yaygınlaşmasındaki Yeri ve Önemi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EKLER

Araştırmacı: Sultanın Çeyizi enstalasyonu seyircisine ne anlatıyor?

F. Kırlı: Sultan III. Ahmet'in kızı Zeynep Sultanın İbrahim paşayla olan düğününün çeyiz alayını konu aldım. Develerle alınan bir çeyiz alayı. Saray arabasıyla Topkapı sarayından çıkıp giden Zeynep sultan anlatıldı.

Araştırmacı: Hikâyeyi geleneksel ve dijital anlamda nasıl yorumladınız?

F. Kırlı: Bienal kapsamında mahzenlerin geçişlerine çerçeveler yerleştirilmişti. Bu çeyiz alayına farklı yerlere yerleştirilmiş çerçevelerle o güne atıfta bulundum. Ortada bulunan boş vazoya Topkapı sarayının bugününden görüntüler yansıtarak hem bugünü hemde geçmişi aynı mekânda birleştirmek istedim. Anlatıya video katıp, izleyicinin farklı konumlardan farklı perspektifler gördüğü modern bir yorum getirdim

Araştırmacı: Sizce dijitale uyarlarken salt sultanın çeyizinin alınış hikayesi mi anlatılıyordu yoksa alt metinde farklı bir disiplin var mıydı ?

F. Kırlı: Dijitale uyarlarken çeyiz alayını aslında duygusal olarak ele aldım. Örneğin yeni gelin olan bir izleyici geldiğinde merakla seyredebildi. Dolayısıyla derin bir araştırmanın alt metniyle oluştu.

Araştırmacı: Seyircilerden nasıl bir geri bildirim aldınız?

F. Kırlı: İzleyici oradaki yerleştirmenin bir parçası olduğu için aslında merak uyandırdı. İstedğim şey izleyicinin halktan biri olmasıydı. Çeyiz alayını o gün izleyenlerin halktan biri olmaları, oradaki örgüyü düşünmeleri, geçerken gelip seyrettiklerinde "ne bu?" diye merak etmeleri.. İşte özellikle video destekledi. Aslında işte burada her izleyici o işin bir parçası oluyor. . Ayrıca ziyaretçiler tarafından çok beğeni aldığımı söyleyebilirim.

Araştırmacı: İzleyicinin bir parçası olma etkileşimini sağlarken sizce kısıtlandı mı ?

F. Kırlı: İlk küpte saray arabasıyla Topkapı sarayından çıkıp son küpe, Kibleli sarayına giden Zeynep sultan vardı. O yüzden izleyicinin hepsinin etrafında bir tur atması gerekti. Ayrıca mekâna 4 giriş vardı. İzleyicinin görmek için bir şeylerden geçmesi gerekti. Artısı şu küratör öyle bir yerleştirdi ki herkes enstalasyon alanına girmek zorunda kaldı.

Araştırmacı: Peki çok işlevsel veya çok merkezli bir çalışma olduğunu söylebilir miyiz?

F. Kırlı: Evet söyleyebiliriz. Çünkü orada hikâyeyi anlamak, güzergahı takip etmek, olay örgüsüne bakmak gerekiyor. Aslında bir dönemi incelediğim için bakıldığı zaman o kurgusalılıkta dijitali besliyor. Yerleşimi insanın hayal dünyasıyla ilgiliydi. Örneğin vazoların yukarıda olması bile onların halktan daha yukarıda olduğuna işaret.

Araştırmacı: Biz, geleneksel sanat dijitale aktarma noktasında nasıl bir yol izlenebilir?

F. Kırılı: Bence çiniyi hammadde olarak kullanılabilir. Örnek veriyorum çini bir karodan projeksiyon perdesi, arka fon kullanılarak gibi bir şeyler yapılabilir. Tabiki yinede videoda kullanılabilir ancak çiniyi o formla birleştirmek olabilir. Su mesela.. Suyun damla damla düşmesi çini canlandırabilir. Ses, ışık... Sadece video gibi düşünmek istemiyorsak. Özellikle Osmanlıyla beraber sürekli çiçek çalışıyoruz. Bir çiniye yalaşıldığında o çiçeğin kokusunu almak. Burada bir gül tasviri var ve yaklaşınca kokusunu alıyorsun. Ancak kimya ve dijital ile birleştirilerek yapılabilir. Çünkü kokunun psikolojik olarak bir kalıcılığı var.

Presentation ID / Sunum No:64

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0001-6607-1352

| 248

Etkileşimli Hikaye Anlatımı Aracı Olarak Veri Görselleştirme ve Tasarım İhtiyaçlarına Yönelik İhtiyaç Analizi Gerçekleştirilmesi

Araştırmacı Raziyye Kuzu Atalay¹, Dr. Öğretim Üyesi Nur Cemelelioğlu¹

¹Yıldız Teknik Üniversitesi

*Corresponding author: Raziyye Kuzu Atalay

ÖZET: Bireyler ve kurumlar tarafından üretilen veri miktarı son yıllarda hızla artmıştır. Bilgi çağı olarak adlandırılan bu dönemde, bilgiye erişmek için çeşitli teknikler ve teknolojiler kullanılmaktadır. Bu nedenle veri görselleştirme disiplini bilim, sağlık, gazetecilik, iş dünyası gibi farklı alanlarda bilginin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Etkili bir veri görselleştirme ile veri daha kolay tanımlanarak önemli olanı sunmak için hikâye anlatımına yardımcı olmaktadır. Bu projenin amacı, disiplinlerarası bir yapıya sahip olan interaktif hikâye anlatımı tasarımı ile bilimsel verinin aktarımına yönelik bir ihtiyaç analizi gerçekleştirmektir. Bu çalışma ile etkileşim tasarımı, hikâye anlatımı, kullanılabilirlik ve veri görselleştirme gibi alanlarda yapılmış çalışmalardan faydalanılarak oluşturulacak ölçek ile gereksinimlerinin ortaya konulması hedeflenmektedir. İhtiyaç analizi sonucunda tasarım odaklı düşünme sürecinin aşamaları da şekillenmiş olacak ve nihai tasarım kullanıcıların görüşleri doğrultusunda oluşturulacaktır. Çalışmanın evrenini interaktif araçları kullanan ve hikâye anlatımları yoluyla bilgi edinen bireyler oluştururken, örneklemini ise daha önce interaktif hikâye anlatımı deneyimi olan kullanıcılar oluşturmaktadır. İhtiyaç analizi için beşli likert tipi anket kullanılmış ve elde edilen cevaplar yüzde ve frekans verileri doğrultusunda analiz edilmiştir. Böylece gerçekleştirilecek tasarım için gereksinimler ortaya konulmuş ve tasarım süreci şekillendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnteraktif Hikaye Anlatımı, Veri Görselleştirme, Tasarım Odaklı Düşünme, İnsan Bilgisayar Etkileşimi

Conducting a Needs Analysis for Data Visualization and Design Needs As An Interactive Storytelling Tool

ABSTRACT: The amount of data generated by individuals and organizations has increased rapidly in recent years. In this so-called information age, various techniques and technologies are used to access information. For this reason, data visualization discipline facilitates the understanding of information in different fields such as science, health, journalism and business. With effective data visualization, data can be more easily identified and helps storytelling to present what is important. The aim of this project is to conduct a needs analysis for the transfer of scientific data through interactive storytelling design, which has an interdisciplinary structure. With this study, it is aimed to reveal the requirements with the scale to be created by making use of studies conducted in the fields such as interaction design, storytelling, usability and data visualization. As a result of the needs analysis, the stages of the design thinking process will be shaped and the final design will be created in line with the opinions of the users. The population of the study consists of individuals who use interactive tools and obtain information through storytelling, while the sample consists of users with previous interactive storytelling experience. A five-point Likert-type questionnaire was used for the needs analysis and the answers obtained were analyzed in line with percentage and frequency data. Thus, the requirements for the design to be realized were revealed and the design process was shaped.

Keywords: Interactive Storytelling, Data Visualization, Design Thinking, Human Computer Interaction

1. GİRİŞ

İnsanlar veriyi, kullanılabilir ve anlaşılabilir hale getirebilmek için yeterli zamana ve donanımına sahip olmayabilirler. Veri görselleştirme, karmaşık verilerin içindeki önemli bilgilerin öne çıkarılmasını ve verilerin anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla kullanılan görsel araçlarla sunulmasını ifade eder. Büyük veri çağında veri görselleştirme, veriden gelen önemli bilgilerin tanımlanmasında önemli bir rol oynar. (Cairo, 2016:384).

Veri görselleştirmesi etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Tasarımcı, kullanıcı ve veriler olmak üzere üç temel bileşeni içerir. Bu bileşenler arasındaki ilişki, farklı açılardan incelenir. Verilerin çeşitli grafikler, tablolar ve haritalar yoluyla görselleştirilmesi, hikayeler eşliğinde kullanıcıya sunulması daha iyi anlaşılmasını sağlar. Bu kavram, anlatı görselleştirmesi olarak da bilinir ve veri odaklı görselleştirmelerin mantıksal bir şekilde sıralanması ile mesajın etkili biçimde iletilmesi amaçlanır. Görsel öğelerin mantıksal bir dizisi kullanılarak aktarılan hikayeler, daha sezgisel, ilgi çekici ve güçlü olarak sunulabilir. Bu nedenle, veri görselleştirmesi, bilgiyi daha etkili ve anlaşılır hale getirmek için önemli bir araçtır.

İnteraktif hikâye anlatıcılığının amacı, bir anlatının sunumunun ve gelişiminin kullanıcı tarafından gerçek zamanlı olarak etkileşimli medya aracılığıyla şekillendirilebilmesini sağlamaktır. Bu çabaya odaklanan önemli bir unsur, anlatının oluşturulması ve geliştirilmesi sürecidir. İnteraktif hikâye anlatıcılığı, bilim, gazetecilik, iş dünyası ve eğlence gibi çeşitli alanlarda, kişisel deneyimler yaratmak için güçlü bir araç olarak kullanılmaktadır. (Porteous, Cavazza, & Charles, 2010:112).

Dijital araçların kullanılabilirliği, kullanıcıların araca kolayca erişebilmesi, aracın işlevselliği, kullanım kolaylığı, hızı ve arayüz tasarımının kullanıcı dostu olması gibi faktörlere bağlıdır. Kullanıcı ihtiyaçlarının belirlenmesi, kullanıcının bir dijital aracı kullanırken karşılaştığı sorunların üstesinden gelmek için dikkate alınması gereken önemli bir faktördür. (Courage&Baxter, 2005). Veri odaklı tasarım, kullanıcıların davranışlarını, ihtiyaçlarını ve taleplerini anlamak için kullanılan etkili bir araçtır. Bu yaklaşım, verilerin kullanılması yoluyla daha bilinçli kararlar verilmesine ve kullanıcıların daha iyi deneyimler yaşamasına olanak sağlar. Veri odaklı tasarımın uygulanması için çeşitli adımlar önerilmektedir. Bu adımlar, doğru verilerin toplanması için kullanıcı deneyimini geliştirmeyi amaçlayan süreçleri içerir; verilerin analiz edilmesi, anlamlı hale getirilmesi, tasarım fikirleri oluşturulması ve test edilmesidir. (Babich, 2020)

Yürütülen çalışma, kullanıcı deneyimine yönelik yapılmış araştırmalarda interaktif hikâye anlatımı ve veri görselleştirme konularına odaklanmaktadır. İlgili literatür araştırması sonucunda, etkileşim tasarımı, hikâye anlatımı, kullanılabilirlik ve veri görselleştirme araçlarına dayanarak ölçeklendirme yapılmış ve gereksinimler belirlenmiştir.

2. AMAÇ

Günümüzde insanlar daha önce hiç olmadığı kadar büyük miktarda veriyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu verilerin anlaşılması, yorumlanması ve kullanılması birçok endüstri için büyük önem taşımaktadır. Veri görselleştirme, bu bilgilerin anlaşılmasını ve yorumlanmasını kolaylaştırmak için önemli bir araçtır. Verileri görsel formlara dönüştürerek, verilerin anlaşılır ve etkili bir şekilde sunulmasını sağlar. Veri görselleştirme, yalnızca verilerin sunumunu kolaylaştırmakla kalmaz aynı zamanda veriler arasındaki ilişkilerin anlaşılmasına yardımcı olur. Birçok sektörde kullanılan veri görselleştirme, bilginin aktarımının anlaşılmasını ve yorumlanmasını kolaylaştıran önemli bir yöntemdir. (Mazza, 1998).

Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte, hikayeler artık dijital platformlarda daha kolay erişilebilir hale gelmiştir ve geniş kitlelere kolayca paylaşılabilmektedir. Geleneksel hikâye anlatım yöntemlerinin yerini alan interaktif hikâye anlatımı, çeşitli araç ve teknolojilerin kullanımıyla daha zengin ve etkileşimli hale getirilerek katılımcının ilgisini çekme ve dikkatini sürdürme konusunda büyük avantaj sağlamıştır. Bu bağlamda, farklı disiplinlerin ortaya çıkmasıyla hikâye anlatımında çeşitli kurgular ve tanımlar yapılmaktadır. Hikâye artık interaktif duruma gelmiştir ve dijital platformlarda interaktif bir hikâye anlatımı sistemi geliştirilerek interaktivite ve hikâye anlatımı kavramları birleştirilmiştir.

Bu araştırma, bilimsel verilerin aktarımı için interaktif hikâye anlatımı tasarımına yönelik bir ihtiyaç analizi gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu esas doğrultusunda:

1. Bilimsel verinin aktarımında interaktif hikâye anlatımı tasarım sürecinin bileşenlerinin belirlenmesi,
2. İnteraktif hikâye anlatımı alanındaki ihtiyaç analizi için gereksinimlerin ortaya konulması,
3. Veri görselleştirme sürecinde görsel elementlerle hikâye anlatımı sunulması ve veri seti oluşturulması,
4. Hikâye anlatımı, interaktivite ve veri görselleştirme disiplinlerinin prensiplerini göz önünde bulundurarak bir tasarım proje geliştirilmesi,

amaçlanarak veri görselleştirme teknikleri ve interaktif hikâye anlatıcılığı araçları kullanılarak, tasarım gereksinimleri belirlenmiş ve tasarım süreci şekillendirilmiştir.

3. KONU/KAPSAM

Çalışmanın konusu, bilgi edinme sürecinde interaktif araçları kullanan ve hikâye anlatımı yoluyla bilgi edinen bireyler oluştururken, örneklemini ise daha önce interaktif hikâye anlatımı deneyimi olan kullanıcılar oluşturmaktadır. Kullanıcı ihtiyaçları belirlenmesi, kullanıcı deneyimi tasarımının en önemli adımlarından biridir. Bu aşama, kullanıcının gerçek ihtiyaçlarını ve beklentilerini anlamayı amaçlar. Bu sayede tasarımcı, ürünün kullanıcılar tarafından sevilmesine ve tercih edilmesini sağlayabilir. Doğru kullanıcı ihtiyaçlarının belirlenmesi, tasarım sürecinde büyük önem taşımaktadır.

Kullanıcı ihtiyaçlarını belirlemek için çeşitli yöntemler ve araçlar kullanılabilir. Yapılan ön araştırma sonucunda kullanıcı ihtiyaçlarının anlaşılması için anket yöntemi en uygun yöntem olarak değerlendirilmiştir. Anketler, birçok sorunun hızlı bir şekilde cevaplanmasına, kullanıcıların önceliklerinin ve tercihlerinin belirlenmesine yardımcı olmuştur.

4. LİTERATÜR ÖZETİ

Verilerin anlatsal bir şekilde görselleştirilmesi, bilginin anlaşılmasını ve akılda kalıcılığını artırmak açısından önemli bir yöntem olduğu düşünülmektedir. Verilerin aktarımı için hikâye anlatımı tekniği kullanarak bağlamsal bir anlamlandırma (veri analizi) yapılması ve iletişim kurulması amaçlanmıştır. Görselleştirmede kullanılan araçlar, hedef kitleye uygun etkileşimli anlatılar oluşturmak için seçilmektedir. (Segel&Heer, 2010:1139)

İletişim, veri görselleştirmenin temel amacıdır. Her ögenin, bilgiyi açıklama ve aktarma hedefine yönelik belirli bir amacı olmalıdır. Bu amaçla, şekiller, grafikler, animasyonlar ve benzeri görsel öğeler gibi etkili yollar kullanılır. Bilgiyi nasıl aktaracağı veya aktarması gerektiği, tasarımcılar, disiplinler arası araştırmacılar ve bilim insanları tarafından da tartışılmaktadır. Bilgi içeriği en etkili şekilde dışarıya aktarılmalıdır. Verilerin net bir şekilde gösterilebilmesi için bilgilendirme tasarımı yöntemleri gibi tasarım disiplinlerinin anlaşılması gerekmektedir (Konakçı,2010).

Bilgilendirme tasarımı ve veri görselleştirmesi alanında uzman olan Jack Hagley, The Times, The Guardian ve Wired için birçok tasarım gerçekleştirmiştir. Hagley, veri görselleştirmesinin hem bir tasarım ürünü hem de bir disiplin olduğunu ifade etmiştir. (Rendgen & Widemann, 2012). Bu disiplinin uzmanları, hedef kitlenin anlayabileceği düzeyde bilgiyi basit ve açık bir biçimde sunabilmelidir. Veri görselleştirmesi, kavramlar arasındaki farklılıkları gösterme ya da bilgi hiyerarşisi oluşturma amaçlarıyla kullanılabilir. Bilimsel ve akademik çalışmalarda görselleştirme, birçok yazılım kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Bu yazılımlar farklı bilgileri, benzer şekillerde farklı görsel sonuçlarla sunabilmektedir. Manüel işleme, işaretleme, bilgi tasarımı gibi uygulamalar da bu görselleştirme yöntemlerine eklenebilmektedir. (Lankow ve Ritchie, 2013)

5. TASARIM ODAKLI DÜŞÜNME SÜRECİ

Tasarım odaklı düşünce temelinde birçok yaklaşımı barındıran insan odaklı bir düşünce sistemidir. (Hasso Plattner Institute of Design) Tasarım odaklı düşünmenin, kullanıcılara yönelik bir yaklaşım olduğu ve kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamak için tasarım sürecine aktif olarak dahil olmalarının önemini vurgulamaktadır. (Cooper, 1999).

Bu tasarım metodolojisi, empati, tanım, fikir üretme, prototip ve test etme aşamalarını içermektedir. Probleme yönelik veri toplama işlemi gerçekleştirildikten sonra fikirlerin beyin fırtınası yoluyla

oluşturulması ve bu fikirlerin uygulamalı bir yaklaşım benimsenerek test edilmesi sonucunda bir ürün ortaya çıkmaktadır.

İnsan odaklı tasarımın ilk aşaması, kullanıcının bakış açısından problemi anlamak için empati kurmayı içermektedir. Tasarım ihtiyacına yönelik ihtiyaç analizi yapılmış ve veriler anketler aracılığıyla toplanarak kullanıcının beklentileri anlaşılmıştır. İkinci aşamada, toplanan veriler ve deneyimler analiz edilerek yüzde ve frekans verileri oluşturulmuştur. Bu ön çalışma tasarım sürecinde diğer adımlara geçmek için gerekli bir adımdır.

YÖNTEM

Çalışmanın evrenini interaktif araçları kullanan ve hikâye anlatımları yoluyla bilgi edinen lisans eğitimi alan öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini daha önce interaktif hikâye anlatımı deneyimi olan kullanıcılar oluşturmaktadır. Araştırma modelinde ise nicel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Ön çalışma niteliğinde olan çalışmaya 20 lisans öğrencisi oluşturmaktadır.

Kullanıcı deneyimi tasarımının en önemli adımı olan ihtiyaç analizi, kullanıcıların ihtiyaçlarını belirlemek için yapılmaktadır. (Hartson&Pyla, 2012). Bu adımda, kullanıcıların beklentilerini ve ihtiyaçlarını anlamak için farklı araçlar kullanılabilir. Çalışmanın nicel araştırma noktasını beşli likert ölçeği kullanılarak anket oluşturulmuştur. (Creswell, 2014)

Beşli likert tipi anketler, kullanıcılara herhangi bir konu hakkındaki fikirlerinin belirtilmesi için birtakım ifadeler sunarak, kullanıcıların görüşlerini ortaya koymasına olanak sağlar. Elde edilen cevaplar yüzde ve frekans verileri doğrultusunda analiz edilir. Bu analiz, kullanıcının istek ve ihtiyaçlarını anlamak için önemli bir kaynak olarak kullanılır.

Anketlerin hazırlanması esnasında, soruların kullanıcıların gerçek ihtiyaçlarını ve düşüncelerini yansıtabilecek şekilde tasarlanması kritik bir önem taşımaktadır. Anketin amacı açık bir şekilde tanımlanmalı ve kullanıcıların yanıtlarını doğru bir şekilde yorumlamak için gerekli verilerin toplanması sağlanmıştır. Kullanıcıların deneyimlerinden kullanılabilirlik, kullanılabilirlik, etkileşim tasarım ve veri görselleştirme gibi alanları kapsayan ihtiyaçlar belirlenmiştir.

İhtiyaç analizinden elde edilen sonuçlar, tasarım sürecinin farklı aşamalarında şekillendirdiği gibi tasarımın ilerleyen aşamalarındaki yapılacak testlerde de kullanılabilir.

5.1. Veri Toplama Aşaması (Anlamlandırma)

Anket aracılığı ile öğrencilerin, interaktif hikâye anlatımı uygulamalarının bilimsel veri aktarımı yöntemine uygunluğu, hangi avantaj ve dezavantajlara sahip olduğu, kullanılabilirliği, estetik yapısı gibi konularda beklentilerini tespit edilmesi amaçlanmış ve aşağıda belirtilen başlıklar çerçevesinde anket soruları hazırlanmıştır:

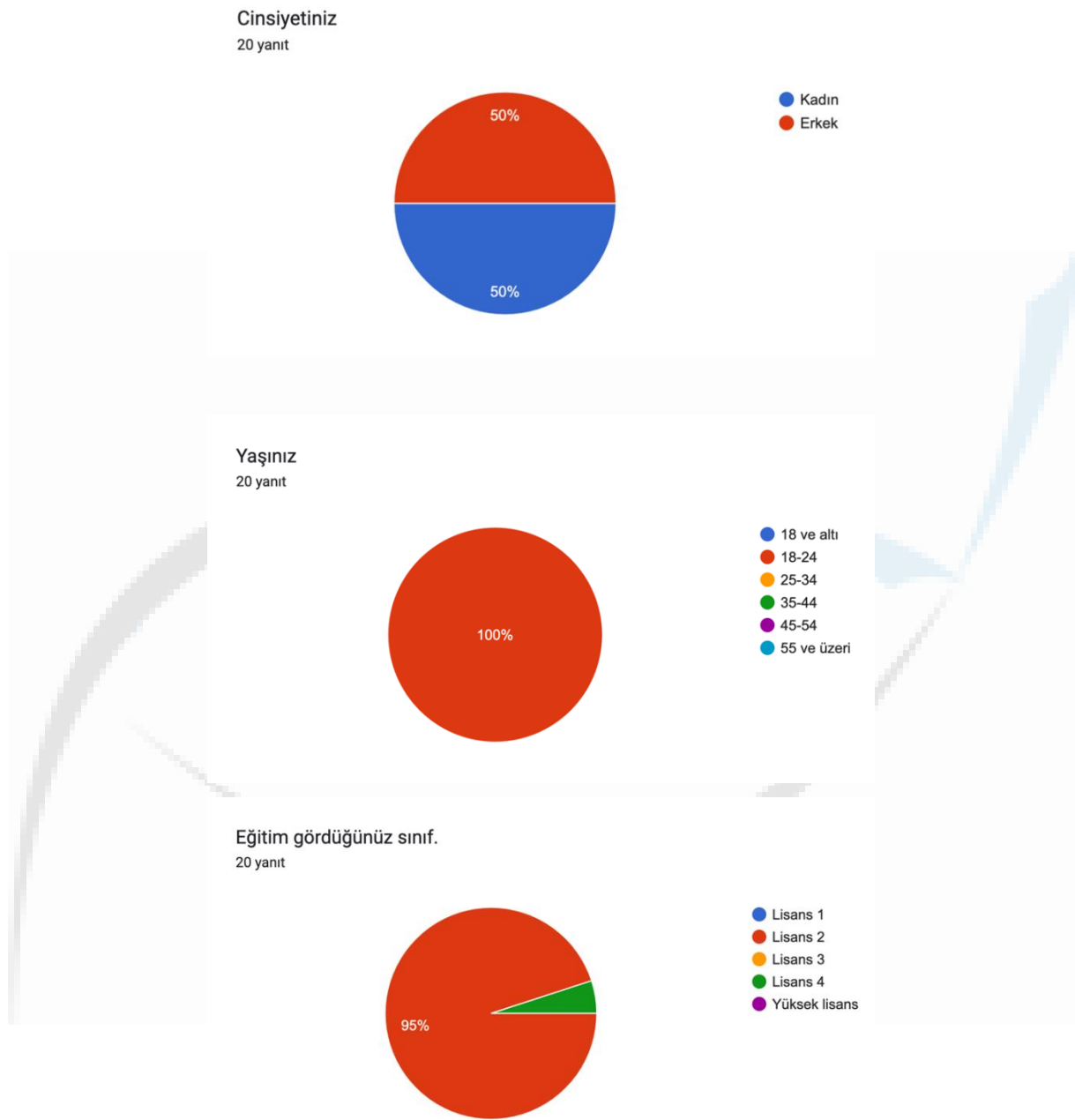
- Etkileşim Tasarımı
- Veri Görselleştirme Tasarım İlkeleri
- Storytelling
- Transmedya Hikâye Anlatımı
- Veri Odaklı Tasarım
- Scrollytelling
- İllüstrasyon
- Kullanıcı Deneyimi ve Kullanabilirlik

5.1.1. Nicel (Anket) Verilerinin Analizi (Tanımlama)

Nicel verilerin analizi için ankete verilen cevapların frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Katılımcıların demografik dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %50'si kadın, %50'si erkek öğrencilerin oluşturduğu, yaş dağılımlarına göre %100'ünün 18-24 yaş aralığında olduğu, katılımcıların

%95'lik kısmını lisans ikinci sınıf, %5'lik kısmını dördüncü sınıfta eğitim gören öğrencilerin oluşturulduğu görülmektedir. (Tablo 1).

Tablo 1. Anket katılımcılarının cinsiyeti yaş ve eğitim gördüğü sınıfların oranları.

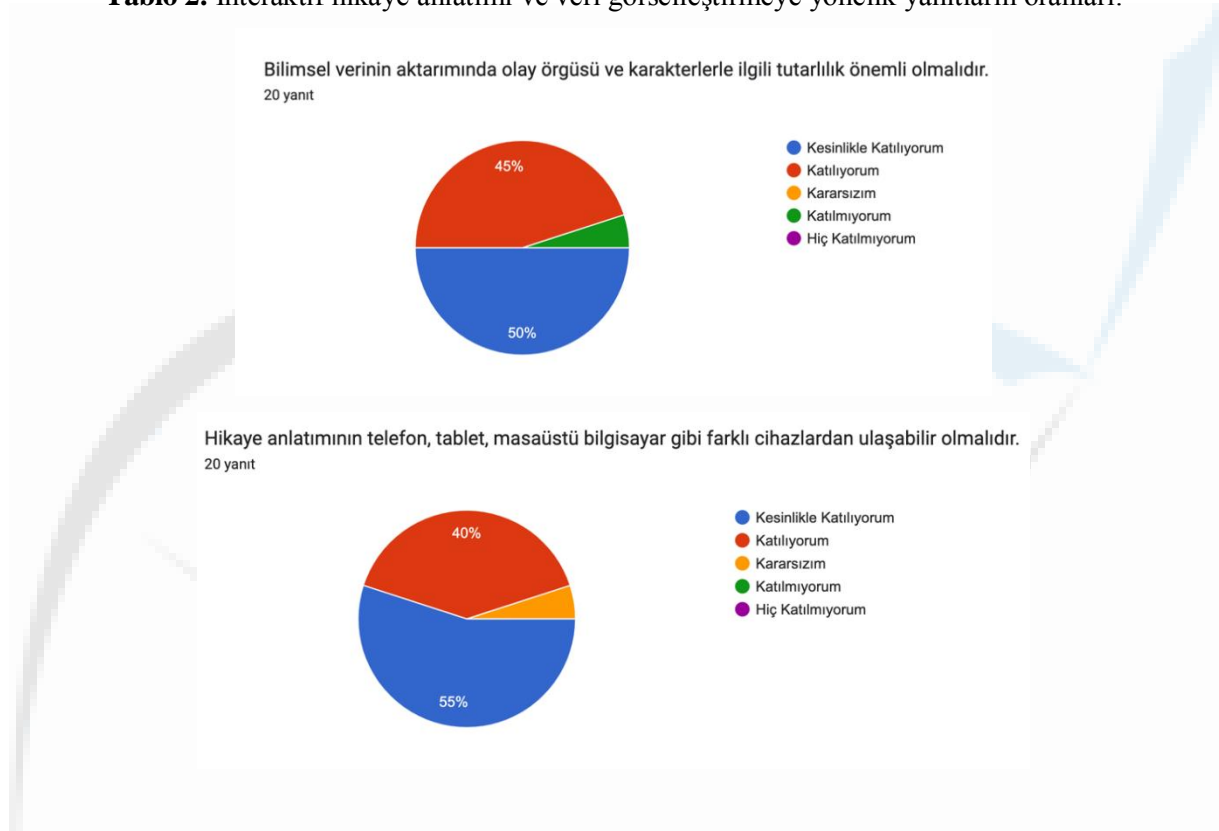

Sanat ve tasarım eğitimi alan katılımcıların interaktif hikâye anlatımı deneyimi olması, ihtiyaç analizi kapsamında beklentilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

İnteraktif hikâye anlatımı ve veri görselleştirmeye yönelik sorularda katılımcılar, bilimsel verinin aktarımında olay örgüsü ve karakterlerle ilgili tutarlılığın önemli olduğunu (95%) katılımı ile vurgulamıştır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu (90) hikâye anlatımının telefon, tablet, masaüstü bilgisayar gibi farklı cihazlardan ulaşabilir olmasını düşünmektedir. Veri aktarımında, renk kullanımı ayrıştırıcı, tema ile uyumlu ve anlaşılır olduğu, katılımcıların tamamının (100%) katılımı ile

vurgulanmıştır. Katılımcıların tamamı verinin aktarımında tablo, grafik ve haritalar açık ve net olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yine öğrencilerin tamamı (100%) veri görselleştirmede kullanılan bilimsel kaynakların aktarımı doğru ve güvenilir şekilde sağlanmasını düşündükleri görülmektedir. İnteraktif hikâye anlatımlarında hikâyenin gidişatını etkileyen küçük seçenekler olduğunu (90%) düşündüklerini belirtmiştir. Katılımcıların tamamına yakını (95%) bilimsel verinin aktarımında interaktif hikâye anlatımı etkili bir yöntem olduğunu düşündükleri görülmüştür. Katılımcıların tamamı görevleri tamamlarken hikâye akışının sürükleyici olması, ilerlemeyi sağlamak için önemli olduğunu vurgulamıştır. Katılımcıların (85%) hikâye anlatımı ile yalnızca fareyi kaydırma (scrolling) yoluyla içerikleri (etkileşimli veri görselleştirme, haber) keşfetmek kolay ve keyifli olduğunu düşündükleri görülmüştür. Katılımcıların tamamı hikâye anlatımında açıklayıcı/betimleyici illüstrasyonlar yoluyla bilimsel veri aktarımı anlaşılabilirliği arttırdığını düşünmektedir. Katılımcıların tamamına yakını (95%) illüstrasyonlar bilgi iletmek açısından akılda kalıcılığı arttırdığını düşündükleri görülmüştür.

Tablo 2. İnteraktif hikâye anlatımı ve veri görselleştirmeye yönelik yanıtların oranları.

Katılımcıların önemli bir çoğunluğu, verilerin kolay anlaşılmasını ve akılda kalıcılığını arttırdığını düşündükleri veri görselleştirme yönteminin önemini vurgulamaktadır. Verilerin etkili bir şekilde sunulması için interaktif hikâye anlatımı gibi bağlamsal bir yaklaşımın kullanılması gerektiği düşünülmektedir. Bilimsel bilginin aktarımında kullanılan yöntemler ve araçlar, tasarımın amacına ve hedef kitleye uygun anlatılar oluşturma niteliğindedir.

6. SONUÇ

Araştırma sonucunda, interaktif hikâye anlatımı ve veri görselleştirme alanlarındaki ihtiyaçları belirlemek için yapılan ihtiyaç analizi anketinin bulgularını ortaya koymaktadır. Anket sonuçlarına göre tasarım kullanımının kolay, açık ve anlaşılır olma görüşü hakimdir. Görsel ve estetik özelliklerin önemli olduğu vurgulanırken aynı zamanda çalışan teknik olarak da işlevsel olması beklendiği görüşü hakimdir.

Veri toplama ve nicel verilerin analizinde, verilerden hikâye anlatımı oluşturularak bilginin daha etkili ve kolay bir şekilde sunulabileceği görülmüştür. İnteraktif hikâye anlatımı ve veri görselleştirme sistemleri kullanıcıların içerikten faydalanabilecekleri ve bilimsel bilgi aktarımında etkileşimli bir deneyim yaşayabilecekleri şekilde tasarlanmış bir ön çalışmadır. Araştırma, tasarım odaklı sürecin aşamalarından

yararlanarak kullanıcı ile empati kurmuş ve ilk adımı tamamlamıştır. Kullanıcılarla empati kurulduktan sonra ikinci adım olan tanımlama aşamasında, elde edilen bilgiler bir araya getirilip analiz edilmiştir. Bu ön çalışma ile birlikte üçüncü aşamaya kadar bilgi ve deneyimler bir araya getirilmiş ve analizler sentezlenerek hangi problemi tanımlanacağı ve çözüleceği belirlenmiştir. Böylece ihtiyaç analizi gerçekleştirilmiş ve tasarım odaklı düşünme sürecinin aşamaları şekillendirilmiştir. Sonuç olarak araştırma, tasarım odaklı sürecin aşamaları ile devam edecektir ve uygulamalı bir tasarım çalışması gerçekleştirilecektir.

KAYNAKÇA

- Richards, N. (2012). *Questions in Dataviz A Design-Driven Process for Data Visualisation*, CRC Press Taylor & Francis Group, Vancouver.
- Laugwitz, B., Held T. Schreep, M. (2008). *Construction and Evaluation of a User Experience Questionnaire*. Springer, 63-76.
- Ünlüer Çimen, A. A., Erden, A., & Cemelelioğlu, N. (2020). *Pandemi Koşullarında, Üniversitelerin Sanat, Tasarım ve Mimarlık Bölümlerindeki Uygulamalı Dersler İçin Eğitime Yönelik Etkileşimli Arayüz Tasarımı ve Tasarım Kılavuzu*. TÜBİTAK.
- Wang, Y., Zhu, Z., Wang, L., Sun, G., & Liang, R. (2022). *Visualization and Visual Analysis of Multimedia Data in Manufacturing: A survey*. *Visual Informatics*, 12-21.
- Cairo, A. (2016). 'The Truthful Art: Data, Charts, and Maps for Communication', *Sage Journals*
- Charles, F., Porteous, J., Cavazza, M. (2010). *Changing characters' point of view in interactive storytelling*, 25-29.
- Segel, E., Heer, J. (2011). 'Narrative Visualization: Telling Stories with Data', *IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics*.
- Rendgen, S. (2012). *Information Graphics*, Taschen.
- Ritchie, J. (2012). *Infographics: The Power of Visual Storytelling*, Wiley.
- Creswell, J. (2014) *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hartson, R., Pyla, P. (2012). *UX Book Process and Guidelines for Ensuring A Quality User Experience*, Morgan Kaufmann.
- Knaflic, C.N. (2015). *Storytelling with Data Let's Practice*, Wiley.
- Wilke, C. O. (2019). *Fundamentals of Data Visualization A Primer on Making Informative and Compelling Figures*, O'REILLY.
- Garrett, J.J. (2011). *User-Centered Design For The Web and Beyond*, New Riders.
- Yang, B., Liu, Y., Chen, W. (2023) *A Twin Data-Driven Approach for User-Experience Based Design Innovation*, *International Journal of Information Management*, 1-13.
- Parsons, P. (2022). 'Understanding Data Visualization Design Practice', *IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics*.

Presentation ID / Sunum No:71

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0003-0907-2687

| 255

Bir Toplumsal Cinsiyet Meselesi Olarak: Tereddüt

Doç.Dr. Özlem Özgür¹, Araştırmacı Gülsün Tuncer²

¹Selçuk Üniversitesi

²Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

*Corresponding author: özlem özgür

ÖZET: Sinemanın, ataerkil düzeni hem inşa eden hem de bu düzeni devam ettiren bir alan olduğunu söylemek olanaklıdır. Feminist film kuramı, sinemanın bu eril düzenini ifşa etmek ve yıkmak için ortaya çıkmıştır. Bu kurama göre kadın, erkeğin haz kaynağı olarak sinemada temsil edilir ve feminist kuramcılar bu temsile karşı gelir. Erkek bakış açısını reddeden feminist film eleştirmenlerinin amacı, ataerkil yapının açığa çıkarılmasını sağlamaktır. Bu ataerkil yapının nasıl inşa edildiğini, bu yapı içinde kadınların nasıl konumlandırıldığını ortaya çıkararak feminist filmler üretilmesini önermektedirler. Çalışmada, Yeşim Ustaoglu'nun incelediğimiz 2016 yapımı Tereddüt filmi, feminist film kuramına göre çözümlenmiştir. Bu çalışmada amaçlı örneklem yöntemi kullanılarak; yönetmenin kadın olması, kadınları merkezine alan filmler çekmesi ve iki farklı statüden kadınları anlatması sebebiyle Tereddüt filmi seçilmiştir. Ana kadın karakterler, sosyoekonomik durumları, yaşadıkları çevre, kültürel birikimleri başlığı altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Feminist Film Teorisi, Ataerkillik.

As a Gender Issue: Clair Obscur (Tereddüt)

ABSTRACT: It is possible to say that cinema is an area which both constructs and maintains the patriarchal order. Feminist film theory has emerged to expose and destroy this masculine order of cinema. According to this theory, women are represented in the cinema as a source of pleasure for men, and feminist theorists oppose this representation. The aim of feminist film critics, who reject the male point of view, is to reveal the patriarchal structure. They suggest producing feminist films by revealing how this patriarchal structure is built and how women are positioned within this structure. In this research, the movie "Tereddüt" directed by Yeşim Ustaoglu in 2016 has been analyzed according to the feminist film theory. In this study, the movie "Tereddüt" has been chosen by using the purposive sampling method because the director is a woman, she makes films centered on women and brings women from different socioeconomic status to the screen. The main female characters have been examined under the titles of socioeconomic status, the environment they live in and their cultural background.

Keywords: feminism, feminist film theory, patriarchy.

What I want from our male friends is to get off my back.

Sarah Grimke, 1837

INTRODUCTION

Gender is the innate biological differences between men and women. Social gender, on the other hand, refers to the differences between men and women created by society depending on gender. The roles and duties of women and men are determined by the concept of gender (Connell, 2019, p. 61 - 62). Individuals behave in accordance with the taught-gender rules starting from an early age. Examples of

these rules include the fact that women deal with household chores at home and that men take care of the household by providing financial benefits.

Women were seen as 'others' in their societies. They were pressured by drawing boundaries with the discourse of 'culture-appropriate' behaviors (Kandiyoti, 2019, p. 17). Women, who are always one step behind the men, maintain this position in cultural areas as well (Connell, 2019, p. 62-63). Cinema is one of the cultural areas that reproduce gender roles, female and male representations. Because of the society's perspective on these produced representations, the position of woman placed by the cinema is very important. According to Ryan and Kellner, films convey discourses in social life through codes (1997, p. 35). In traditional cinema, men are effective and powerful while women are passive (Smelik, 2008, p. 5). These positions of women are problematic in mainstream cinema which presents women as weak, dependent on men, unable to stand on their own feet and marriage as a success. Feminist film critics have opposed to roles and representations attributed to women in cinema as well as the position of women in mainstream cinema (Ryan & Kellner, 1997, p. 218-219).

Turkish Cinema, which keeps the position of women in the secondary plan, has also drawn a profile in which women are dependent on men and are objects of desire through the films generally shot by male directors until the 1990s. In the 1980s, through 'women's films', the woman became a subject with her actions and decisions, not adhered to/not dependent on the house and her husband, or even struggling for her independence. But even 'women's films' were directed by male directors (Suner, 2020, p. 293). In the 1990s, the number of female directors began to increase. One of these directors is Yeşim Ustaoglu. The subject of this study is the movie "*Tereddiit*" directed by Yeşim Ustaoglu in 2016. The film focuses on women's issues and how to deal with them.

In the movie "*Tereddiit*", which has been examined in this study, the director has shown how women can cope with the problems they experience from a different perspective. Unlike her other films, the director has discussed the situation of women much more in this film. The film has been analyzed according to the feminist film theory. Before the analysis of the film, feminism and feminist film theory have briefly been explained and female directors in Turkey have been examined.

Feminism and Feminist Film Theory

Feminism criticizes masculine power and misogyny, which do not give importance to women and do not consider women equal to men. In feminism; sexuality is constructed by society, sexuality has been transformed into social gender and sexualized in social gender (MacKinnon, 2015, p. 136-137). Feminist waves in Western Europe started in the 15th, 16th and 17th centuries. The issues which are brought up by the feminists today were the issues that women were discussing at that time. These are issues such as rape, sexual violence and women's violence (Donovan, 2016, p. 15).

The period which is called as the first wave of feminism started at the end of the 18th century and continued until the 20th century. Mary Wollstonecraft made the first important work which formed the origin of feminist theory in the first wave in 1792. Her work, *A Vindication of the Rights of Woman*, set an important example for later feminist studies. Men wanted to make women stupid by leaving them ignorant with the pressures they put on women in every field due to their physical supremacy by their nature. Wollstonecraft stated that women are equal to men, but men do not recognize this equality and women's rights. Wollstonecraft and other feminists of the 18th century argued that women deserve these natural rights emerged in this period, like the men, and that these rights should also be given to women. They opposed to the patriarchal system, which said that women were created for men. However, men did not accept these ideas of feminists (Wollstonecraft, 2021, p. 17-40; Donovan, 2016, p. 21-43).

Second-wave feminism, which first began in America in the late 1960s, faced a strong reaction as the first wave was suppressed. Despite the reactions, second-wave feminists not only produced theories but also got institutionalized. They flourished by establishing feminist institutions as well as establishing institutions such as rape crisis centers and shelters. Instead of first wave feminists demanding that women should have natural rights, second wave feminists were more interested in equality, sexuality, family and business life (Donovan, 2016; Berktaç, 2015 p. 26-29). At the first International Women's Festival organized by the United Nations in 1975, it was claimed that modernization did not give women freedom, on the contrary, gender inequality increased even much more (Kandiyoti, 2019, p. 9).

Feminism, which rose in the 1960s, focused on the subordination of women in society and the methods of overthrowing the dominance of the masculine world. The feminist movement is now being debated in every field. Cinema, which is dominated by men, did not accept feminism first. While ignoring the initial reactions, it was clear that feminism made men uneasy through male-friendly films in the 1970s. Laura Mulvey (1997) stated in her article 'Cinema of Visual Pleasure and Narrative' that the woman has been positioned as a sexual object and become the fantasy of the male gaze. Mulvey, who focuses especially on Hollywood cinema, says that cinema is a voyeur and a spy. Mulvey opposes the cinema's offering of male-dominated pleasures.

In the 1970s, feminist critics argued that the women represented in the cinema were associated with the home, emotionally expressed in need of a home-bound and rescuer man. In addition; the cinema, Hollywood, which is a peeper and observer saw women as the object of a man's gaze according to feminist film theory. Hollywood often forced women to choose between their marriages and careers, used male violence in movies, viewed independent women as femme fatale and domesticated the women. Women directors, who were empowered by the effect of feminism on cinema, produced feminist films that realistically described the problems experienced by women (Ryan and Kellner, 1997, p. 217-219; Smelik, 2008, p. 4-6; Özgür, 2020, p. 180; Kirel, 2010, p. 222).

From the perspective of Turkey, Turkish cinema has been "men's cinema" from the very beginning. This is the cinema that positions women with a male gaze and builds women according to male desire. Through the feminist movement that made itself felt in Turkey in the 1980s, physical and sexual violence suffered by women and such rights as abortion rights were discussed in every field and began to appear in the field of cinema. Although the "women's films" that appeared in cinema with Atif Yılmaz in these years focused on women, the films which were called as "women's films" were still directed by male directors in those years. "Women's films" focused on the injustice suffered by women and the violence they experienced, centered on female protagonists. The women in Atif Yılmaz's films were treated with their independence. Women's films transform the subject of sexuality, which has been associated with shame and sin in Turkish cinema until that day, and presents sexuality as the experience of women. The biggest contradiction in women's films is that women, who are at the center of the narrative by fighting for independence, are examined with an objectifying and masculine point of view from the outside (Suner, 2020, p. 291-293).

In the 1980s, arabesque films also came to the fore besides women's films. In Arabesque films, women were shown again in a helpless and powerless state. In the mistakes of male-dominated women, they were again punished by the men and the traditional attitude of mainstream cinema was continued. After the 2000s, the position of women changed. Stronger female characters who can stand on their own feet and make their own decisions have emerged (Özgür, 2018, p. 1114).

Woman Directors in Turkey

Women have both acted and directed films since the day cinema was invented. However, they mostly acted by being managed in a masculine order instead of managing (Öztürk, 2013, p. 659). When women started directing in Turkey, world cinema was quite advanced. The first female director in Turkey, Cahide Sonku, made her film in 1951. Cahide Sonku made history as the first star actress, the first female director and the first female producer in Turkish Cinema. The women who started to direct in cinema thanks to Cahide Sonku started to direct movies too late as in every field. After Cahide Sonku, who directed three films between 1951 and 1956, a new female director emerged eight years later. Until 1980, there were a total of 7 female directors: Cahide Sonku (1916-1981), Nuran Şener (1935-1970), Feyturiye Esen (1928), Bilge Olgaç (1940-1994), Lale Oraloğlu (1924), Birsen Kaya (1943) and Türkan Şoray (1945). The woman who directed the highest number of films among these women directors is Bilge Olgaç. Olgaç generally criticizes the feudal structure and patriarchal system in her films. She indicates the violence to women and criticizes it. Believing that cinema has the power to change social life, Olgaç credits that women's problems can also be solved with the change of the system (Durmuş, 2006, p. 149). It is difficult to reach female directors and their films other than Türkan Şoray and Bilge Olgaç before 1980.

The number of women's films increased in Turkish cinema in the 1980s, and women's representations also changed after these years. Representations of women are now shown as stronger women who can

make their own decisions and stand on their own feet (İmançer, Gürses and Güreş, 2010, p. 193). Two more female directors made her steps into cinema between 1980 and 1990: Nisan Akman and Mahinur Ergun. Like Bilge Olgaç, Nisan Akman and Mahinur Ergun have also highlighted female characters in their films and discussed male-female relationships (Yaşartürk, 2010, p. 112; Öztürk, 2004). Nisan Akman's first film "*White Bicycle*" (1986) was given a special jury award at the Antalya Golden Orange Film Festival in the same year (Onaran, 1995, p. 256).

Although the number of female directors has increased since 1990, they remain in a very minority compared to male directors. Among female directors after 1990; Canan Gerede, Bilket İlhan, Handan İpekçi, Işıl Özgentürk and Yeşim Ustaoglu, whose film we will examine in our study, can be counted (Öztürk, 2004, p. 32-45). Female directors whose numbers have increased in Turkish cinema recently have made films that make a difference (Öz Zeğerek, 2019, p. 40). Few of these directors have made films outside the mainstream. These directors are Yeşim Ustaoglu, Handan İpekçi and Canan Gerede. While the scarcity of female directors should be considered seriously, the scarcity of female directors who make non-mainstream films should also be questioned. Non-mainstream films are important in terms of establishing alternatives to the female representations offered by the mainstream, breaking the codes of the mainstream and developing the feminist film theory. For feminist film critics, it is fundamental that films focusing on women and their problems should be told by the women (Özdemir, 2016, p. 152-154).

Although women directors made women's films in Turkish cinema, many of them could not come out from the masculine point of view. These female directors, who continued their masculine point of view, could not develop a language of their own, and although they did, they could not obtain the opportunity to find impressions in the marketing field of the capitalist system. The opportunities of these female directors, who take part in a small number of movie theaters and festival films, to reach the audience are restricted (İmançer et al., 2010, p. 208-209).

Yeşim Ustaoglu

Yeşim Ustaoglu received an award for her first short film, "*Bir An'ı Yakalamak*" (*To Catch a Moment*). Describing her journey into herself in this film, the director continued to use the themes of journey and quest in her other films (Demirbaş, 2018, p. 82). The journeys of the characters always go back to the beginning with the journey path she used in every movie. The path does not come to an end, and it seems that the characters physically or spiritually go from one place to another. She directed "*İz*" (*The Trace*), her first full-length film, in 1994. Ustaoglu who also won awards at the Istanbul, Cologne and Nuremberg Film Festivals started to be known internationally with this film by telling the lives of a Turkish and Kurdish youth in the film "*Güneş Yolculuk*" (*Journey to the Sun*) (Arslan, 2010 p. 93; Cıvaş, 2010 p.109). The reason why Ustaoglu is referred to as a 'Political Filmmaker' is the movie "*Güneş Yolculuk*" (*Journey to the Sun*) (Demirbaş, 2018, p. 85). The masculine point of view is dominant in Ustaoglu's "*İz*" (*The Trace*) and "*Güneş Yolculuk*" (*Journey to the Sun*). Having given comprimario roles to women in her both films, she told the story of a Greek woman in "*Bulutları Beklerken*" (*Waiting for the Clouds*) directed in 2004 and the lives of brothers who faced with their family and the past in "*Pandora'nın Kutusu*" (*Pandora's Box*) in 2008 (Arslan, 2010 p. 93; Cıvaş, 2010 p.109; İmançer et al., 2010, p. 196).

Yeşim Ustaoglu always includes the concept of family in her films. Regardless of the subject of the film, the characters of the film have been affected by family relationships in some way (Salman, 2019, p. 358). In 2012, she directed "*Araf*" (*Somewhere in Between*) telling the story of two young people. Yeşim Ustaoglu states that she does not believe in gender discrimination. She does not separate her characters as men and women, but treats them as individuals. What happens to the characters can happen to anyone. Women are in the position of subjects. They become stronger by coping with the troubles they experience (Özgür, 2018, p. 1119-1120; Öztürk, 2004, p. 344).

Yeşim Ustaoglu produced films outside of mainstream cinema. Then, she made films that focused on women's place in the context of gender and identity issues. In her films, she usually included female characters in her framework more than male characters. She focused on the responsibilities and problems of being a woman in society. Ustaoglu usually takes women into her camera, giving men a role around women. In 2016, she directed the movie "*Tereddüt*" which also deals with the problems of women and

is the subject of our study. The movie won the Young Witch Prize at the 20th Flying Broom International Women's Film Festival and received the best director, best actress and best music awards at the 36th Istanbul Film Festival (Özen, 2017, p. 71-73).

Short Story of the Movie *Tereddüt*

The movie "*Tereddüt*" tells the story of two women whose lives are quite different from each other. Şehnaz (Funda Eryiğit) is a psychiatrist. Şehnaz, who works as a doctor in a rural area, has a relationship with Cem (Mehmet Kurtuluş), who has a narcissistic personality. She occasionally goes to the house where she lives with Cem and stays with him. Elmas (Ecem Uzun) is a child bride married to a man (Serkan Keskin) who is quite older than her. Elmas spends her days doing housework in her own home and caring for her sick mother-in-law who lives in the opposite apartment. Her husband rapes her every night. Elmas watches the lives of her peers from the window of the house where she is trapped. One morning, the neighbor girl who is at her age, finds Elmas unconscious and she calls the police. At first, she is afraid of Şehnaz with whom their lives intersect in the hospital. Elmas, standing shyly in Şehnaz's room, cannot even sit on the chair properly. Elmas, who gradually begins to trust Şehnaz, starts to tell her about her troubles. Elmas is a little girl who was taken out of the school by her father at the age of 13 and she was forced to marry an older man by maximizing her age in court. His mother, on the other hand, turned a blind eye to these patriarchal demands. Although there are socioeconomic and cultural differences with Elmas, Şehnaz's situation is not much different from that of Elmas. Both are exposed to masculine violence and masculine sexuality. The only difference is that Elmas did not choose this life herself because she was forced into marriage while Şehnaz chose to be with Cem herself. Şehnaz obeys to Cem's rules in order to get love from Cem. At the end of the movie, Şehnaz leaves the narcissist Cem and chooses the freedom, she chooses herself.

Method: Feminist Film Analysis

The women's movements that intensified in the 1960s were also influential in the field of cinema. Feminist film theory was also developing in the 1970s, when the view of women in cinema increased (Öztürk, 2013, p. 659). Influenced by semiotic and psychoanalytic approaches, feminist film theory deals with the representation of sexual differences. It examines the social construction of sexual differences (Saygılıgil, 2016, p. 149). This film critique questions the reason why women are not shown in their 'real' form in films, the method how the male discourse continues and the place of women in these discourses (Cited by Gledhil: Kabadayı, 2020, p. 98).

Feminist film criticism focuses on the woman who is excluded in films under male domination based on gender discrimination (Kabadayı, 2004, p. 95). Feminist film criticism reveals the patriarchal structures and the process of building these structures by focusing on gender discrimination. Demonstrating the presentation of women in patriarchal structures and the reflection of the patriarchal world order on cinema examines the representation of women in cinema as the object of men's desire (Özden, 2004, p. 191-194). Feminist critics state that the representation of women does not reflect real women, and that women are represented from a male perspective stemming from men's subconscious fears and desires. This representation is based on the social gender of the woman, not her biological gender. Women, who are represented on the basis of social gender, are shown in accordance with patriarchal structures. Feminist film criticism actually criticizes this case. As a result of all these examinations and criticisms, feminist film criticism offers solutions and suggestions to eliminate misrepresentations of women (Özden, 2004, p. 194-209). Yeşim Ustaoglu's movie "*Tereddüt*" (2016), discussed in this study, has been examined through the method of feminist film criticism which is one of the film analysis methods.

FINDINGS AND COMMENTS

You Are All the Same: Women are Women Everywhere

The director puts forward that woman, regardless of their socioeconomic level, age and culture, are women who are inferior to men just because they are women, who are devalued, whose feelings and thoughts are ignored, who are created for men. The fact that Şehnaz is a psychiatrist and that Elmas has been taken out of the primary school do not make a difference in terms of their exposure to male

domination in their lives. Both Şehnaz and Elmas are women in two different statuses leading two different lives who are invisible, who are disregarded and who continue their lives only for male feelings.

All women live with the danger of sexual abuse at any moment. Women react in two ways to objectification: denial or fear. In denial, the woman acts as she should and she tries to get used to sexuality by seeing it as something better. She is submissive and she argues that this sexuality belongs to her (Mackinnon, 2015, p. 174). In this case, Şehnaz is sexually objectified in her relationship with Cem, her own choice, indeed. Şehnaz takes the method of denial in order to cope with this objectification and consumes a lot of energy - for the man - so that sexuality can be as good as possible. On the other hand; fear is caused by the physical violence applied by the man or not being able to resist and not being able to get a result even if she tries to resist due to the danger of physical violence. The woman is forced into sexual intercourse by being intimidated (Mackinnon, 2015, p. 175). At this point, Elmas experiences this situation. Being scared of her husband, she suffers the rape. It doesn't help that her husband says, "Don't be afraid of me".

Woman Objectified by Rape Accepted by the Masculine Order as Sexuality

Caroly Craven states that rape is an extension of objectifying women while Edward Harrington states that rape is justified by the fact that a woman living with a man walks among the streets in the rape case of the New Bedford gang (Quoted in Mackinnon, 2015, p. 198). Justifying the rape is to maintain the masculine order. Mackinnon (2015) objectify sexually, to impose a social definition which indicates that you are open to sexual use, and then to use you as the way you are intended to be used. Doing this in the masculine order is sexuality.

Elmas is exposed to this rape, which is accepted by the masculine order as sexuality, by her husband every night. For her husband, Elmas is just an object. Showing her husband more polite than other men doesn't mean that he respects Elmas. Ignoring the wishes and fears of Elmas, he rapes her every night because he regards it as sexuality. However, Elmas is desperate. She cannot cope with this situation physically and mentally. She prays at night that her husband does not come. She goes to the bathroom and cries there after the rape.

Childhood Victims of Marriage: Where is My Childhood?

Child marriage is the marriage of children before they reach the age of 18, before they are physically, psychologically and physiologically ready to marry, give birth and care for children. There are many reasons for early marriages. These include religious beliefs, lack of education, social acceptance, domestic violence and gender inequality. According to gender inequality; there is a belief that girls should be raised according to domestic roles since childhood and they should be good wives and good mothers (Aktepe & Atay, 2017, p. 410-415). Elmas is a girl who was taken out of the school by her father when she was 13 years old and got married by maximizing her age just because of these reasons. Her mother did not oppose this decision and she allowed Elmas to marry. Elmas was also brought up for domestic roles while she was living in the family home. When she was a child, her mother-in-law expected her to have children.

Rebellion Against the Patriarchy: "You Can't Hit Me"

Men ensured the continuity of the patriarchal structure by choosing the method of violence to oppress and dominate women. They applied this violence to women both physically and psychologically (İçli, 2013, p.140-141). With the power and authority given to men by social gender inequality, men have a say in the public and private spheres. Social gender inequality, which positions women as more vulnerable, sensitive and weak, ensures that women remain inferior to men. Men use violence to demonstrate and maintain the power given to them. In order to protect their hegemonic masculinity, they inflict violence on women whom they see as inferior and weak (Özgür, 2019, p. 252-255). Since its inception, feminist theory has opposed any form of physical or psychological violence against women.

Violence is reflected in the cinema in various forms. These forms are large enough to go as far as from shaking to murder. Ustaoglu indicated violence in the movie "*Tereddüt*" with the actions of shaking, hitting and battering (Öz Zeğerek, 2019, p. 41). In this movie, Cem beats, shakes and hits Şehnaz. However, Şehnaz does not accept the violence that ensures the continuation of the patriarchal order. The woman tries to respond to Cem during physical violence. In the scene where Cem uses violence against

Şehnaz, Şehnaz says: "You cannot hit me!" She leaves the man whose physical and sexual violence she does not accept. The action of this free woman is the women's movement supported by feminist theory. It is a rebellion against the patriarchal system.

Mothers as Carriers of Patriarchal Power

In the patriarchal family, the woman gives birth to a male child and changes her place with the pressure on her own daughters-in-law. Giving birth to a male child ascribes power to the woman. The highest level of her power comes with the marriage of her son. Because the woman applies her own oppression on her daughter-in-law. In this way, man reproduces his sovereignty. At this point, the mother-son relationship is very important. The mother communicates with her daughter-in-law through pressure to meet her son's expectations from her wife (Kandiyoti, 2019, p. 87). Elmas' mother-in-law expects her to have children and be tied to his apron strings. Elmas' mother-in-law who wants to continue the patriarchy pushes her on these issues.

Women do not complain about inequality because they have never experienced gender equality. Since they know nothing about gender equality, they share inequality by accepting the legal and social obstacles against inequality (MacKinnon, 2015, p. 275). Maintaining this patriarchal order continues with the pressure of older women on younger women. They ensure the continuation of the system by applying the pressures they experienced in their youth on young women when they get old. In this way, older women both maintain their own positions and accept and embrace the patriarchal order (Kandiyoti, 2019, p. 134). Elmas' mother is the other woman who allows the continuation of the male-dominated system by not opposing Elmas' marriage and allowing her husband to force Elmas to get married.

Institution Ensuring the Sustainability of the Patriarchal Order: Family

Family is an institution based on gender discrimination that protects and ensures the continuity of the patriarchal system. While the fathers maintain the house by dealing with the economy, the mothers endorse the views and values of the fathers and cause the reproduction of the patriarchal system (Mackinnon, 2015, p. 69; Özgür, 2018, p. 157). The roles of men and women in the family have clearly been determined. It has been determined by the society that a woman should be a 'good wife' and a 'good mother' by taking care of the house and her children. Cinema has also served the continuity of this family order by preserving it. In the movie, Elmas' family maintains their patriarchy. Her father forced her to marry at the age of 13 by maximizing her age through a court decision while her mother accepted this situation by keeping silent, then Elmas and her sister were forced to comply with this situation.

Psychodrama, Objects, and Women As a Treatment Method

The psychodrama method proposed by J. L. Moreno is used in the treatment of the soul with dramatic methods. In the treatment method depending on roles, the element of empathy is at the forefront (Cited in: Kaner, 1990). After the traumas experienced by Elmas, she starts to be treated with psychodrama technique with psychiatrist Şehnaz. During the therapy, Şehnaz asks Elmas to portray her dream and choose objects to represent her family. Elmas chooses herself as a round watch and her sister as a red pen because of her red dress. Choosing her mother as a red rose, Elmas actually depicts her mother as the thorns of the red rose rather than the red rose itself. Because her mother kept silent and resigned herself to her husband by hurting Elmas like the thorns of the rose. Elmas answers the question of Şehnaz "What does your mother look like, Elmas?" as follows: "Full of thorns...". Later on, Elmas tells Şehnaz that her mother left her by handing her over to the patriarchal system.

Women's Shackles: Domestic Labor

Against the social norms that define women as household chores and mothers, Engels argues that women are oppressed, they are second-class citizens compared to men, they are oppressed and this system should be changed. According to Engels, this happens with socialism and socialism will transform the work that women do at home into public production, ensuring that women are equalized with men and eliminating their oppression (cited in Mackinnon, 2015, p. 39). In the movie, Elmas submits to the wishes of the patriarchal system and spends her daily life doing housework and caring for her mother-in-law. During the therapy, she complains to Şehnaz by saying "He does not give money."

Escape From Patriarchy: Liberated Areas

Freedom is the ability to live for oneself, to return to oneself and to make one's own decisions. It is difficult for women to live in a patriarchal order to feel free. Because the patriarchal system makes women dependent on men in some way. In order for people to be free, they must not be dependent on someone else. In the movie, Elmas and Şehnaz are dependent characters. Elmas' father decides that she should marry, her husband decides that she should have sexuality. Cem makes all the decisions in Şehnaz's life. Everything from her food to her drink is up to Cem. Location of a person also determines his/her freedom. Elmas is a prisoner in the house of her husband and mother-in-law while Şehnaz is a prisoner in their shared house with Cem.

The place where Elmas feels partially free is the balcony of the house. She smokes there after her husband goes to work. She is partially free because she hides that she smokes from his neighbors. The place where Elmas feels completely free is the scene where she goes to the seaside and smokes a cigarette. Elmas is here alone, without her husband, mother-in-law and neighbors.

The area where Şehnaz feels free is the scene that she spends her time at home without Cem and where she drinks alcohol saying that she cooks better. The other area of freedom is the house of Umut, her friend from the hospital. When she is by the sea with Umut, Şehnaz feels peaceful and free. Şehnaz and Elmas feel free when they get away from the patriarchal system.

Women Who Want To Go To Open Spaces

Water has been at the center of people's lives due to its vital importance and what it reminds for the people. Water is a tool that sometimes gives us peace, sometimes we run away from fear or takes us to our memories. Art reflects these feelings that water gives us. Water has also been used in many ways in cinema. Water, which is often used as a metaphor in movies, has positive or negative connotations to the characters. The situations of water that give comfort, are used as an escape or are feared and evoke death appear in different ways in films (Özgür and Yüksel, 2013, p. 256).

Yeşim Ustaoglu is among the directors who love to use water in cinema. She uses water as a metaphor in many of her films. In "*Güneşe Yolculuk*" (*Journey to the Sun*); she uses water, which reminds of death, with the coffin on the water and as a comforting element in the movie "*Tereddüt*". When Umut, Şehnaz and Elmas, the characters of Ustaoglu, go to the seaside, we see that they are free, calm, peaceful and they are like themselves. They prefer the seaside to get away from the life they live and male domination. When Şehnaz goes to the seaside with Umut, she says, "There is something here, it attracts me to itself, I can't understand it."

Journey of Şehnaz to Become a Subject

Journey is the main track in Yeşim Ustaoglu's movies (Arslan, 2010, p.91). Being on the road is difficult and suffering. However, these difficulties cannot stop one's inward journey. Man must be on the road for self-realization and making his existence known to the world. Being on the road of the others is contrary to one's self (Aslan, 2019, p. 15). The journey can be physical or spiritual. In the movie "*Tereddüt*", we see this journey as Şehnaz's inward journey. Şehnaz takes Cem's way until the end of the film. Şehnaz who is subjected to physical violence yet does not accept it chooses her own way at the end of the film. Şehnaz, who takes a physical journey by car in the last scene of the film, also initiates her own inward journey. In this scene, which makes Şehnaz take a new journey, Şehnaz turns to herself and leaves her husband Cem as a woman who knows what she wants and she starts a journey towards her new life.

CONCLUSION AND DISCUSSION

There have always been women who have been pushed into second place and subjected to violence in the male-dominated world. It has universally been accepted that the place of woman who is subjected to masculine violence and sexual violence is always home and that she should be a good wife and a good mother. Feminism has opposed the position of women associated with this house, violence and the limitation of women as spouses and mothers, that is, feminism has criticized the masculine order. Feminism, the second wave of which emerged in the 1960s, started to show its effect in cinema in the

1970s. In those years; the position of women in cinema, such as the position of women, its construction and their being the objects of desire for men, has begun to be examined in terms of feminist theory.

The director discussed in the study, Yeşim Ustaoglu, made films centered on women. She focused on the identity of Eleni/Ayşe in "*Waiting for the Clouds*", she focused on Zehra's being stuck in the countryside in "*Somewhere In Between*" and she focused on the problems such as masculine violence and sexual violence that Şehnaz and Elmas were exposed to in "*Tereddüt*".

In the movie "*Tereddüt*", which has been discussed in this study in accordance with the feminist method, the director has explained that women have common problems that serve the continuation of patriarchy, such as male violence and sexual violence in the male-dominated world, regardless of their conditions. Although the characters of Elmas and Şehnaz have different sociocultural structures, they both experience masculine violence and sexual violence in the masculine world. The difference between them is that Elmas is forced to experience this masculine domination while Şehnaz is with Cem by her own choice.

Focusing on the problem of the child bride with the character of Elmas, the director emphasizes that Elmas is a child by showing her envy to her peers. Elmas, as a child bride, is subjected to sexual violence by her husband and psychological violence by her mother-in-law. Elmas can only be set free after the death of her husband and mother-in-law. After this death, the lives of Şehnaz and Elmas intersect. Impressed by the experience of Elmas, Şehnaz begins to question her own life.

The director, whose camera is directed at women in her films, does not even give much place to Umur, who draws the positive male model in this film, and turns her camera to women, especially to Şehnaz and Elmas. Şehnaz does not accept male violence and leaves Cem, a narcissistic man who practices violence, reflecting the image of a strong woman accepted by feminism. In the final scene of the film, as she drives in the car, Şehnaz stops crying and looks at the camera determinedly and confidently. Şehnaz is now a strong woman who knows what she wants, stands on her own feet and can say no when necessary.

In the movie "*Tereddüt*", which focuses on the different lives of two different women trapped in male domination, women are freed from the sexual and physical violence of men although the methods of liberation are different.

REFERENCES

- Aktepe, E. ve Atay, İ. M. (2017). Çocuk Evlilikleri ve Psikososyal Sonuçları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9 (4), 410-420.
- Arslan, M. (2010). *Yeşim Ustaoglu Filmlerinin Auteur Kuramı Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Aslan, H. (2019). *Yolcu Filmi Bağlamında Sinemada Yol ve Yolcu Metaforu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Berktaş, F. (2015). *Tarihin Cinsiyeti* (5. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Cıvaş, G. (2010). *Yeni Politik Sinema: Yeşim Ustaoglu Sineması Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Connell, R.W. (2019). *Erkeklikler*. Nagihan Konukcu (Çev.), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Demirbaş, M. (2018). *Yeşim Ustaoglu Sinemasında Yolculuk, Benlik ve Kimlik İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uşak: Uşak Üniversitesi.
- Donovan, J. (2016). *Feminist Teori*. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek ve Fevziye Sayılan (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları
- Durmuş, O. D. (2006). Sinemayı Meslek Edinmiş Bir Kadın Yönetmen: Bilge Olgaç. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar Dergisi*. 1, 146-155.
- İçli, T. (2013). *Kadın Suçluluğu*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- İmançer D. Gürses. İ. Güreş. E. (2010). Türk Sinemasında Kadın Yönetmenler Açısından Kadın Temsili: Yeşim Ustaoglu ve “Pandora’nın Kutusu” *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. (13), 181-210.
- Kabadayı, L. (2004). *Toplumsal Cinsiyet ve Film: 90’lı Yıllarda ABD-İspanya-Hong Kong ve Türk Sinemasında Üretilen Filmlerde Toplumsal Cinsiyet Olgusunun Feminist Yaklaşımla İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi
- Kabadayı, L. (2020). *Film Eleştirisi: Kuramsal Çerçeve ve Sinemamızdan Örnek Çözümlemeler*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kandiyoti D. (2019). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. İstanbul: Metis Yayınları
- Kaner, S. (1990). Psikodrama Kuramı: Teknik ve Araçlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 23(2), 457-480.
- Kırel, S. (2010). *Kültürel Çalışmalar ve Sinema*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Mackinnon, A. C. (2015). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*. Türkan Yöney ve Sabir Yücesoy (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Mulvey, L. (1997). Görsel Haz ve Anlatı Sineması, N. Abisel (Çev.), 25. *Kare Dergisi* 25, 211-229.
- Onaran, A.Ş. (1995). *Türk Sineması II*. İstanbul: Kitle Yayınları.
- Öz Zeğerek, F. (2019). *2010 Sonrası Türk Sinemasında Kadın Yönetmenlerin Kadına Yönelik Şiddeti Anlatım Biçimleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi.
- Özdemir, B. G. (2016). *Türk Sinemasında Kadın Yönetmenlerin Ana Akım Dışı Filmlerinde Kadının Mekânda Temsili: Özne(s)leştirilmiş Kadınların Feminist Film Kuramı Çerçevesinde Çözümlemesi (2000-2012)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Özden, Z. (2004). *Film Eleştirisi: Film Eleştirisinde Temel Yaklaşımlar ve Tür Filmi Eleştirisi*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Özen, Y. (2017). *Yeşim Ustaoglu Sinemasında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Özgür Ö. ve Yüksel A.A. (2013), Türk Sinemasında Bir Tema Olarak Suyun Kullanımı, 3. *Uluslararası Bursa Su Kongresi ve Sergisi*. 256-265.
- Özgür, Ö. (2018). 2000 Sonrası Türk Sinemasında Kadının Konumlandırılışı. 3. *Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu*. Giresun: Giresun Üniversitesi, 1110-1121
- Özgür, Ö. (2018). *Türk Sinemasında Baba Temsili* (1. Baskı), Konya: Palet Yayınları.
- Özgür, Ö. (2019). 1990 Sonrası Türk Sinemasında Erkeklik Krizi ve Şiddet. *I. Uluslararası Şiddeti Anlamak Kongresi*, İstanbul: Mef Üniversitesi, 251-262.
- Özgür, Ö. (2020). Hem Çok Uzak Hem Çok Yakın: Niki Caro’nun North Country Filminde Ataerkil Duvarları Yıkma. G. Gültekin, G. Sarı (Ed.), *Sinemada ve Kadın Bakışı: Dünya Sinemasından Kadın Yönetmenler* içinde (ss. 163-182), Konya: Palet Yayınları.
- Öztürk, S. R. (2004) *Sinemanın ‘Dişil’ Yüzü: Türkiye’de Kadın Yönetmenler* (1. Baskı), İstanbul: Om Yayınevi.
- Öztürk, S. R. (2013). Türkiye Sinema Literatüründen Kadınlara Bakmak. AÜ-KASAUM. <http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/02/S.-Ruken-%C3%96zt%C3%BCrkT%C3%BCrkiye-SinemaLiterat%C3%BCr%C3%BCnden-Kad%C4%B1nlara-Bakmak.pdf>. Erişim tarihi: 20 Ocak 2022
- Ryan, M. & Kellner, D. (1997). *Politik Kamera*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Salman, S. (2019). Yeşim Ustaoglu Sinemasında Aile: Araf ve Tereddüt Filmlerinin Analizi. *Selçuk İletişim*, 12(1), 351-367.

Sancar, S. (2013). *Erkeklik: İmkânsız İktidar*. İstanbul: Metis Yayınları.

Saygılıgil, F. (2016). Feminist Film Kuramı. Z. Özarlan (ed.), *Sinema Kuramları 2* içinde (143-165), İstanbul: Su Yayınevi.

Smelik, A. (2008). *Feminist Sinema ve Film Teorisi Ve Ayna Çatladı*. Deniz Koç (Çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı.

Suner, A. (2020). *Hayalet Ev: Yeni Türk Sineması'nda Aidiyet, Kimlik ve Bellek*. İstanbul: Metis Yayınları.

Wollstonecraft, M. (2021). Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi. Deniz Hakyemez (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yaşartürk, G. (2010). Kadın Yönetmen Olmak Üzerine Bir İnceleme: “Başka Dilde Aşk” (İlksen Başarır) ve “Peri Tozu” (Ela Alyamaç) Örnekleri. *Yedi*, (4), 111-116.

Presentation ID / Sunum No:12

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0001-9427-9855

| 266

Nahçıvan'da İngiliz ve Amerikan General Valiliği (1919-1920)

Araştırmacı Ulyu Rahımlı¹

¹Dokuz Eylül Üniversitesi

ÖZET: Birinci Dünya Savaşı ve 1917 Rus Devrimi ile birlikte Çarlık Rusya halkları da özgürlük ve bağımsızlık uğrunda mücadeleye başlamışlardır. Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın yanı sıra ablukada kalan Nahçıvan ve çevresinde yaşayan halk da Aras-Türk Cumhuriyeti çatısı altında kendi hükümet ve yönetimini kurmuştur. Ancak sürekli vuku bulan Ermeni saldırıları ve Mondros Antlaşması ile Osmanlı ordusunun bölgeden çekilmesi sonucu şartlar gereği olarak bölge, ilk olarak Ocak 1919'da İngilizlerin kontrolüne geçmiştir. Sözde Azerbaycan Cumhuriyeti ile iş birliği içinde olan İngilizler, öncelikle burada İngiliz General Valiliğini kurmuş ama çok kısa zaman zarfında bölgenin Ermenistan'a ilhakına yardımcı bulunmuşlardır. Ermeni işgalini kabul etmeyen Nahçıvan halkı, silahlı mücadelenin ardından Ermeni yönetimine son vermiş ancak bu sefer de Ağustos 1919 itibariyle yeni bir güç, ABD bölgeye gelmiştir. ABD'nin asıl amacı burada otoriteyi ele geçirmek olmuş ve Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ile anlaşarak bölgede General Valilik kurmak istemişlerdir. İngiltere gibi Ermeni hükümeti ile daima iş birliğinde olan ABD de Nahçıvan'da kalıcı bir güç olmayı başaramamakla beraber Nahçıvan'ın işgali için Ermeni güçlerini desteklemişlerdir. Fakat bu girişimler fayda vermemiş ve Osmanlı askeri güçlerinin yardımıyla Nahçıvan işgalden kurtarılmış ve bağımsızlığını kazanmıştır. Bu çalışmada dönemin arşiv belgeleri ve güncel çalışmalardan faydalanarak olaylara ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Osmanlı, İngiltere, Amerika, Ermeni, Türk

Giriş

Rusya'da Şubat Devrimi'nin ardından, Çarlık topraklarında yaşayan azınlık halklar özgürlük mücadelesine başladılar. Rusya Geçici Hükümeti, Güney Kafkasya'yı kaybetmemek için ilk olarak Transkafkasya Komitesi (OZAKOM) Teşkilatı'nı kurdu. Ardından ise kamu kuruluşlarının komiserliklerini ve yürütme komitelerini oluşturdu. 1917 yılının Mayıs ayından itibaren Nahçıvan'daki kaza ve köy kamu kuruluşlarının yürütme komiteleri düzenlenmeye başlandı. 1917'nin yazına gelindiğinde Geçici Hükümet, Nahçıvan ve çevresindeki otoriteyi ele almayı başarmış bulunuyordu.¹

Ancak Şubat Devrimi'nin ardından gelen Ekim Devrimi ile yeni bir süreç başladı. Brest-Litovsk Antlaşması şartlarına göre Rusya'nın Elviye-i Selase'den çekilmesi burada yaşayan halkların tam bağımsızlığı için zemin hazırlamış oldu. Trabzon ve ardından gelen Batum konferansları ile üç Kafkasya cumhuriyeti, Osmanlı Devleti ile barış antlaşması imzaladılar. Batum Antlaşması, Güney Kafkasya sınırlarını yeniden belirlemiş oldu. 4 Haziran'da imzalanan Dostluk ve Barış Antlaşması şartlarına, Ahılkelek'ten Nahçıvan'a kadar olan toprakların tamamı Osmanlı Devleti topraklarına dahil edilmiş oluyordu.²

Böylece Kars'la birlikte Nahçıvan da Osmanlı yönetimine girdi. Ancak Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesi ve İtilaf Devletleri ile imzaladığı Mondros Mütarekesi gereğince Kafkasya'dan çekilmek zorunda kaldı. Nahçıvan ve havalisi Ermeni işgali ile karşı karşıya kaldığından dolayı burada

¹ İsmayıl Hacıyev, Naxçıvan Azərbaycanın Dövlətçilik Tarixində, Elm, Bakı, 2018, s. 140-142.

² Vasif Qafarov, Türkiye-Rusya İlişkilerinde Azerbaycan Meselesi (1917-1922), Çeviren: Eldeniz Recebov, TEAS PRESS, İstanbul, 2018, ss.161-191.

yerel yönetim kurularak bölgenin işgalinin önünün alınmasına çalışıldı. Bu doğrultuda geride kalan Osmanlı subaylarının yardımıyla 18 Kasım 1918'de Aras-Türk Cumhuriyeti kuruldu ve yönetimi ele aldı.³

İki bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde İngiliz askeri güçlerinin Kafkasya'ya ve dolayısıyla Nahçıvan'a gelişiyle Aras-Türk Cumhuriyeti yönetimini yıkıp yerine İngiliz General Valiliği kurması ele alınmıştır. Ardından ise İngilizlerin yardımıyla Ermenilerin bölgeyi istila etmesi ve Nahçıvan halkının Ermeni yönetimine karşı mücadelesine değinilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Amerikan General Valiliği ve Nahçıvan'ın taksimatında ABD-Azerbaycan ilişkilerinden bahsedilmiş, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Çalışmaları Dairesi Siyasi Belgeler Arşivi belgeleri ışığında Amerikan General Valiliği'nin uygulamaları incelenmiştir.

1. İngilizlerin Nahçıvan'a Gelişi

Mondros Antlaşması hükümlerine göre Güney Kafkasya İngiliz nüfuz alanına dahil edildi. İngiliz kuvvetleri Kasım 1918'de Bakü'ye ve Ocak 1919'da Nahçıvan'a ulaştı. Binbaşı W. Gibbon da Nahçıvan'a geldi ve bölgedeki durum netleşene kadar Ermeniler ve Azerbaycanlılara mevzilerinde kalmalarını emretti. Aslında Nahçıvan'a gelen İngilizlerin amaçlarından biri, Aras-Türk Cumhuriyeti'nin ekonomik ve siyasi durumunu, silahlı kuvvetlerini tanımak ve Türkiye'nin yönetici çevreleriyle ilişkilerinin düzeyini ve niteliğini netleştirmektir. Onlar, buraya mülteci sorununu çözmek ve düzeni sağlamak için geldiklerini söylemişler fakat gelişlerinden sonra asıl amaçları belli olmuştur. İngilizler Nahçıvan'da bir general valilik kurdu ve Albay Laughton General Vali olarak atandı. Bir süre sonra Laughton, Nahçıvan bölgesinin liderlerine ve Ermenistan hükümetinin başkanına bir direktif gönderdi: "Aras vadisinin kazalarında kanun ve düzeni sağlamak için bölge yönetimi İngiliz hükümeti tarafından geçici olarak devralındı. İngiliz birliklerinin müfrezeleri Develi, Nahçıvan, Culfa ve Şahtahtı'da konuşlanacak. Bahsedilen bölgenin tüm meseleleri İngiliz Hükümeti tarafından kararlaştırılacak ve herkes onun kararlarına zımnen itaat edecektir."⁴

İngilizler Nahçıvan'ı işgal ettiğinde Aras-Türk Cumhuriyeti'ni Türkiye'nin yarattığı bir kurum olarak göreyerek onun meşruluğunu tanımak istemediler. İngiliz yönetiminin Nahçıvan'ın Ermeni yönetimine geçmesini sağlayacak olması halk arasında ciddi endişe yarattı. İngiliz temsilcilerinin çeşitli konuşmalarında ve faaliyetlerinde bu konuya sürekli vurgu yapıyordu. Temsilciler, Ermenilerle Aras-Türk Cumhuriyeti müzakerelerini engellediler. General Vali, cumhuriyet halkına seslenerek, Erivan kazasının güney sınırlarından Culfa'ya kadar olan bölgede Azerbaycan'ın idari dairelerinin kurulacağını bildirdi. İngiliz General Valisi Nahçıvan'ı kontrolü altına aldı ve Aras-Türk Cumhuriyeti'nin halktan vergi toplama hakkını elinden aldı. İngilizler, cumhuriyet sakinlerinden Ermenilere buğday ve diğer gıda ürünlerini satmaları isteğinde bulundu. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin (AHC) Nahçıvan'a gönderdiği yetkili üyesi Mirabbas Mirbağirov ile yaptığı görüşmede de Nahçıvan'daki İngiliz general vali, Şerur'dan Ermenistan'a 1.000 pud tahıl verilmesini talep etmiştir.⁵ Buradaki asıl amaç Nahçıvan aşamalı olarak Ermenistan ile aradaki sınırları kaldırmaktan ibaretti. Yerel yönetimi ilga ederek Türkler ve Ermeniler arasındaki ilişkileri iyileştirerek Nahçıvan ve Ermenistan'ı birleştirmek hedeflenmiştir.

Nahçıvan topraklarında İngiliz General Valiliğinin ilan edilmesiyle birlikte cumhuriyetin istikrarı ciddi şekilde bozuldu. Nahçıvan halkını Ermeni saldırganlığından gerektiği gibi koruyamayan Emir Bey hükümetinin zayıflığı da bu durumu mümkün kıldı. Örneğin; Ermeniler Kemerli köyüne saldırdığında Nahçıvan halkı paniğe kapılıp şehirden kaçmak isteyince Kalbalı Han çok kısa sürede 400 kişilik bir savaş grubu toplayarak Şerur halkının yardımına koştu ve Ermeniler mağlup oldu. Bütün bu olaylar sonucunda Emir Bey'in iktidarı sona erdi ve Nahçıvan'da Cafergulu Han, Kalbalı Han ve Kerim Han'ın liderliğinde yeni bir hükümet kuruldu. Bu hükümet, demokratik ilkeleri bir kenara bırakarak büyük feodal beyleri savunan keskin bir tavır aldı. Kalbalı Han, cumhuriyetin silahlı gruplarının komutanı oldu. İktidara gelen Cafergulu Han, temsilcilerini Tebriz'e göndererek İran veliahdından Nahçıvan'ın İran'a

³ Ethem Atnur, Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan (1918-1921), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s. 96.

⁴ Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının Çalışmaları Dairesi Siyasi Belgeler Arşivi, f. 276, l. 1, d. 13, s. 3.

⁵ İsmayıl Hacıyev, Araz-Türk Respublikası, Əcəmi NPB, Naxçıvan, 2019, ss. 55-56; ACCŞDSBA, f. 894, l. 10, d. 178, ss. 1-10.

ilhakını resmen talep etti. Prens bunu Tahran'a bildirdi, ancak iki prens ve iki Ermeni'den oluşan bir heyet, Ermeni hükümetinin tutumunu belirlemek için Erivan'a bir ziyaret düzenledi. Yakın zamana kadar Culfa'ya kadar olan tüm toprakları kendilerine ait olarak gören Ermenilerin Gürcistan Cumhuriyeti ile savaş, Şerur'daki yenilgi ve Nahçıvan'da İngiliz General Valiliğinin ilanından sonra bu teklifi kabul ettikleri söylenebilir. Ancak İngilizler hala Nahçıvan'daydı ve bu toprakların İran'a teslim edilmesi söz konusu değildi.⁶

Ermeniler, Nahçıvan topraklarını almak için çabalarını artırırken İngilizlerin kendilerini koruyacağına inanıyorlardı. Olaylar, Ermenilerin umutlarının doğru olduğuna dair hiçbir şüpheye yer bırakmamaktaydı. Nitekim 10 Mart 1919'da Nahçıvan sınırındaki Ermeni ordusunun müfrezesinin komutanı hükümete gönderdiği raporda şunları yazıyordu: "Albay Temperley (Nahçıvan'daki İngiliz birliklerinin komutanı) bana, İngiliz askeri komutanlığının Şerur kazasının Aralık ve diğer köylerinin ele geçirilmesine itiraz etmediğini açıkladı, ayrıca müfrezelerimiz bir İngiliz subayı tarafından komuta edilecektir diye bildirdi."⁷

Nahçıvan'da faaliyet gösteren İngiliz misyonu, Ermenilerin cumhuriyet topraklarına saldırmasını engellemek için herhangi bir adım atmadı. Aynı zamanda İngilizler, ikili bir politika yürüterek Ermenileri hızlı bir şekilde silahlandırdılar. İngilizler bir yandan Nahçıvan'ı Azerbaycan'ın bir parçası olarak tanıdıklarını dile getirerek mali kaynak ve mühimmat sözü veriyor, diğer yandan Nahçıvan'ın Ermeni hakimiyetine geçmesini teklif ediyorlardı. Nahçıvan bölgesinde Ermeniler lehine yapılan provokasyonlara İngilizler de katılmıştır. Şerur askeri birliği komutanının Kalbalı Han'a verdiği raporda, Hanlıklar köyü sakinlerinin öldürülmesi ve Baş Noraşen köyünde çıkan yangınların failinin İngilizler olduğu bilgisi bulunmaktadır. İngiliz komutanlığının Ermeni yanlısı tutumundan yararlanan Ermeniler, Nahçıvan topraklarını "Büyük Ermenistan" topraklarıyla birleştirmek için faal adımlar attılar. Ermenistan Başbakanı G. Hatisov, Aras Cumhuriyeti hükümetine bir telgraf çekerek, İngiliz komutasının izniyle Nahçıvan ve Ordubad'ın Ermenistan'a dahil edildiğini bildirdi. Genel olarak Nahçıvan'daki İngiliz komutanın temsilcileri, bahsedildiği gibi Nahçıvan'ın Ermenistan'a verilmesi yönünde hareket eden Ermenistan yönetimini açıkça savunmaktaydılar.⁸

İngilizlerin, toprakları Ermenilere verme fikrinden vazgeçmediğini gören Aras-Türk Cumhuriyeti liderleri birtakım şartlar ileri sürdüler. Onlar, bu koşulların kazaların durumunu en azından kısmen hafifleteceğini varsaydılar. Bu koşullar aşağıdaki gibidir:

1. General Davie bize topraklarımızın geçici olarak Ermenilere verildiğine ve bunun barış konferansının bir kararı olmadığına dair resmi bir belge vermelidir;
2. İdari birimler üzerinde güçlü ve adil bir gözetmen olarak çalışan İngiliz misyonuna Müslümanların katılmasına izin verilmeli, Milli Şura tarafından seçilen bir Türk ve iki yardımcısı bu göreve dahil edilmelidir;
3. Ermeni general valisinin yardımcısı, Müslüman Milli Şurası tarafından seçilen bir Türk olmalıdır;
4. Ermeni hükümeti halkı silahsızlandırmamalıdır;
5. Müsadere olmamalı, alınacak her şey gönüllü rıza ile alınmalıdır;
6. Ermeni idari makamı halkla edepi bir şekilde ilgilenmeli ve geçmiş ittifaklar temelinde herhangi bir intikam almasına izin verilmemelidir.⁹

1.2. Nahçıvan'da Ermeni Yönetimi

1918 itibari ile Güney Kafkasya'da Erivan da dahil olmak üzere Türkler, nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktaydı. Ancak Ermenistan Devleti İran'a ve dolayısıyla güneye açılan bir sınıra ihtiyaç duyduğundan dolayı Aras Vadisi'nde de toprak iddialarında bulunuyordu. Yine de tek başına bu bölgeyi

⁶ İsmayıl Hacıyev, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və Naxçıvan, Əcəmi NPB, Naxçıvan, 2010, s. 105.

⁷ Qaraş Mədətov, Naxçıvanda Sovet Hakimiyyətinin Qələbəsi və Naxçıvan MSSR-nin Təşkili, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı 1958, ss. 46-47.

⁸ İ. Hacıyev, Araz-Türk, ss. 56-57; Mədətov, ss. 46-47.

⁹ ACCŞDSBA, f. 277, l. 2, d. 57, s. 15.

işgal edemeyeceğini anlayan Ermeniler, İngilizlerin yardımına başvurular. Nahçıvan'dan Kars'a ve Batum'a kadar uzanan topraklarda Türklerin otorite olacağı savını ileri süren Ermeni Dışişleri Bakanı Tigranyan, İngilizleri ikna etmeyi başardı. Böylece İngilizler bu bölgelerin Ermenilerin yönetimine geçmesi için ilk adımları atmaya başladılar. Bu söylentiler tüm halkı ve yöneticileri etkisi altına almaya başladı. Böylece 25 Şubat 1919 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti ile birleşme kararı alan Nahçıvan Hükümet Başkanı Milli Şura üyeleri ve Cafergulu Han, 26 Şubat'ta İngiliz Generali Laughton'a mektup göndererek Aras Vadisi'nin Ermenilere verilmesini protesto ettiler.¹⁰

10 Mart'ta General Thomson'un Bakü'den ayrılıp Tiflis'e hareket etmesi de İngiliz politikasının değiştiğinin habercisiydi. Nahçıvan'dan Kars'a kadar Türklerin organize olduğunu iddia etmekle birlikte Yarbay Laughton, Nahçıvan'daki Şura hükümetini acımasız olarak nitelendiriyordu. Laughton'un Yerel halkla iş birliği içinde olmaması ve suçluları cezalandırmaya çalışması insanları silaha sarılmaya teşvik ediyordu. Bunun sonucu olarak da gün geçtikçe otoritesini kaybetmeye başladı. Nahçıvanlıların Ermenilere karşı seferberlik ilan etmesi ve silahlanması karşısında da Laughton'un kuvvetleri yetersiz kalmaya başladı. Bu durum karşısında 16 Mart tarihinde General Thomson, 2. Rajput Hafif Piyade Alayı'nın 1. Tabur'undan iki tam teşkilatlı bölüğün Nahçıvan'a gönderilmesi emrini verdi. Laughton'un misyonunun başarısızlığa uğramasıyla Rajputlar Kumandanı Yarbay John Chalmers Simpson'un askeri valiliği devralması kararlaştırıldı. 28 Mart'ta Yarbay Simpson'u Nahçıvan'a gönderen General Thomson, kendisi de Erivan'a geldi. Ermeni Hükümeti, Thomson'dan Şerur ve Nahçıvan'a muhacir sevk edilebilmesi için bölgedeki Türk halka karşı sert tedbirlerin alınması, Sürmeli'nin Türk "eşkıya"larından temizlenmesi isteğinde bulundu. Bunun yanı sıra hükümete göre Türkiye Ermenilerinin Eleşkirt, Van ve diğer bölgelere sevkini temin edilmeli ve Aralık'ta İngiliz kumandanlığı idaresi kontrolünde Ermeni veya İngiliz karakol birlikleri yerleştirilmeliydi. Thomson, bu isteklere gayet sıcak bakarak, Vediçayı-Sederek bölgesinin güney sınırının düzenlenmesi ve hatta gerekirse bu bölgenin Ermeni askerler tarafından istilasına yardım edilmesi amacıyla Erivan'daki askeri temsilcisini yetkilendirdi. Thomson ve Hatisyan arasında geçen müzakerelerde Erivan-Culfa Demiryolunun Ermenistan için hayati öneminden ve Erivan'ın güneyinde yaşayan Müslümanların gerektiği takdirde başka bölgelere sevk edilmesinden bahsedildi. Bu kararlar, Paris Konferansı'nda İngiliz delegelerine sunulmak için General Beach'in hazırladığı rapora eklendi. Bu doğrultuda Paris Barış Konferansı kararına kadar Karabağ ve Zengezur Azerbaycan; Kars, Nahçıvan, Şerur ve Sürmeli ise Ermenistan'ın kontrolüne bırakıldı.¹¹ Her ne kadar İngilizler açısından bu toprak paylaşımı adilce yapılmış gibi gösterilse de aslında âdil olmayan şekilde yapılmış bir taksimat idi. Nitekim Kars, Nahçıvan, Şerur gibi Türklerin çoğunluk olduğu ve Çarlık öncesi Azerbaycan ve Osmanlı toprakları olan bu bölgelerin Ermeni otoritesine bırakılması halkların kendi kaderini tayin hakkının açıkça çiğnenmesi idi.

Nahçıvan'daki eski İngiliz Askeri Valisi Yarbay Laughton da bu taksimatın adaletsiz olduğu ve kendi ülkesi adına üzüntü duyduğunu dile getirmiştir. Hatta Zengezur'da Azerbaycan kontrolünün kurulması yönünde hiçbir adım atılmazken, Kars ve Nahçıvan'da Ermenistan hakimiyetinin kurulması için gereken her şey yapılmıştır. Hatta bu yönde General Davie'ye bazı talimatlar verildi. Bu doğrultuda Paris Barış Konferansı sonuçlarına kadar Nahçıvan ve Kars, Ermenistan yetkisine verilecek ve Nahçıvan'da kurulan askeri valiliğin faaliyetine son verilecekti. Tüm işlemlerin 30 Nisan'a kadar tamamlanması ve İngiliz askerlerinin bu tarihe kadar geri çekilerek kontrolü Ermenilere bırakması kararlaştırıldı. Yarbay Simpson 3 Nisan 1919'da Laughton'dan Nahçıvan Valiliği'ni devralacağı zaman burada onu çok zor bir görev süreci beklemekteydi. Çünkü Nahçıvan'da yaşayan Türk halka zorla Ermeni idaresini kabul ettirmesi gerekiyordu. İlk başta üstlerinden aldığı emirleri halka iletmekten geri duran Simpson, öncelikle ahaliyi pasivize edecek birtakım girişimlerde bulundu. Bunların başında Nahçıvan hükümetinin ve halkın kendini yönetmekte yetersiz kaldığını söyleyerek daha sonra da İngiltere ve müttefiklerine karşı söz söyleyen herkesin düşman ilan edilerek cezalandırılacağını ilan etti. Bunun ardından ise Nahçıvan ile Ermenistan sınırını oluşturan Vedi bölgesinin ahalesinin silahsızlandırılması teşebbüsünde bulundu. Bu sırada Kars'ta kurulmuş olan Cenub-i Garbi Kafkas Hükümetini de uyaran İngilizler, bu hükümetin Nahçıvan ve Batum'la ilişkilerinin önünü almaya çalışıyorlardı. Lakin buradan sonuç alınamayınca yeniden Nahçıvan'a yönelerek burada bulunan Osmanlı vatandaşlarının bir gün

¹⁰ Atnur, s. 160.

¹¹ Atnur, ss. 161-163; Stefanos Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar, İletişim yayınları, İstanbul, 2015, ss. 315-320.

içerisinde İngiliz Valiliği'ne gelmeleri emredildi ve emre uymayanlara ceza tatbik edileceği vurgulandı. Bununla birlikte Albay Kuğuşov başkanlığında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti tarafından Nahçıvan'a yardım için gönderilen birliklerin de Nahçıvan'dan ayrılması istendi. Dolayısıyla bir hafta içinde bu birlikler Nahçıvan'ı terk etmek zorunda kaldı.¹² Buradaki en büyük çelişkilere biri de şuydu ki; İngiliz yönetimi sözde Nahçıvan'ı Azerbaycan'ın toprak parçası olarak kabul ederken faaliyette Ermenistan'la birleştiriyorlardı. Nahçıvan'da otoriteyi güçlendirmek ve burada hızlıca Ermeni yönetimi kurmak için ek birlikleri bölgeye sevk etmeye başladılar. Bu esnada Ermenistan hükümeti Nahçıvan ve Şerur'u toprak bütünlüğüne dahil etmek için planlar yapmaktaydı. Gevorg Varşamyan'ın Nahçıvan, Ordubad ve Şerur'dan müteşekkil bölgenin ilk valisi olması kararı alındı. Dro, Hatisyan, General Hakverdiyev ve Varşamyan'dan oluşan özel bir komite ise ilhakin detaylarını kararlaştıracaktı.

Bu esnada Ermeni yetkililer arasında fikir ayrılıkları vuku bulmaya başladı. Dro isimli Ermeni militanı ve destekçileri, Nahçıvan'a karşı fiili hareketin taraftarı olup, Türkleri barışa zorlamayı uygun görmekteydiler. Buna karşın, uzlaşmacı tarafta olan kişiler ise egemenliğin kalıcı olması için uzlaşmaya varılması taraftarıydı. Bununla birlikte Nahçıvan'ın Ermenistan'a ilhakının ilk devresi 17 Nisan'da Hatisyan ile General Davie arasında Gümrü'de gerçekleşti. Buraya Nahçıvan'ı ele geçirmek için tasarladığı askeri hareketi tartışmak için Dro da geldi. Bu tasarıya göre Nahçıvan'ın işgali üç aşamalı olacaktı ve 1-5 Mayıs arası süreçte öncelikle Develi-Vediçayı, Sederek daha sonra ise 5-10 Mayıs'ta Baş Noraşen ve Nahçıvan, son olarak ise 10-15 Mayıs'ta Ordubad ve Akulis hatları ele geçirilecekti. Sederek-Nahçıvan Demiryolu'nun Rajput birliklerinin kontrolüne verilmesini talep eden Dro, bölgelerin işgalinin devamında burada yaşayan insanların silahsızlandırılması için İngiliz temsilcilerin görevlendirilmesini istiyordu. Görünüşe göre Dro'nun planı makul görülmüş olacak ki, Yarbay Simpson ve Davie arasında 19 Nisan'da Develi İstasyonu'nda gerçekleşen buluşmada Simpson, kendi emrindeki Rajput birliklerinden yararlanılması dışında, diğer görüşlerin uygun gördüğünü bildirdi. Yine de bu planın uygulanması için General Thomson'un onayı gerekiyordu. Buna karşılık olarak 23 Nisan'da kendi emir ve ikazlarını ilettiler. 24 Nisan'da Davie'nin Dro'ya ve Ermeni Hükümeti'ne bildirdiği emirlerde: "Sert güç kullanımının çok gereksiz olduğu, bunun isyana yol açacağı gibi halkın silahsızlandırılması da makul bir teklif değildir. Buradaki amaç, her iki milletin mültecilerinin yerlerine dönmesidir. Burada kastedilen bir Ermeni istilası olmayıp, Nahçıvan'da askeri yönetime son vererek Ermenistan yönetimine geçmesidir. 2.000 piyade, 2 sahra toplu ve 1 süvari bölüklü bir askeri güç, İngiliz askeri kuvvetlerinin de yardımıyla amaçlanan operasyonu yerine getirmeye yeterli idi." Bu doğrultuda mültecilerin yerlerine sevk edilebilmesi için Yarbay Simpson'dan Sederek, Develi, Ağrı ve Yaycı köylerini işgal etmesi isteniyordu. Devamında Ermeni Hükümeti'nden Nahçıvan'da dikkatlice seçilmiş kişilerden oluşan bir sivil yönetim oluşturması talep ediliyordu. Bu yönetimin sorunsuz çalışması için Türklere de temsilci bulunması önerilebilirdi. Dro, bu şartları kabul ederek 2 sahra topu yerine 4 sahra topu kullanmayı istedi.¹³

14 Mayıs sabahı General Davie ve Ermenistan Başbakanı G. Hatisov, Nahçıvan'a geldi. Ertesi sabah Müslüman Milli Şura üyeleri, Nahçıvan nüfusunun belirli bir bölümünün Ermenistan'a nakledilmesine karşı Davie ve Hatisov'a güçlü itirazlarını dile getirdiler. Askerler, Ermeni güçlerinin liderine karşı sert bir tavır aldı: "Buradaki Müslümanlara yönelik şiddeti tüm dünyaya bildirecekler, basına konuşacaklar, kardeşlerinin istek ve çabalarını, umutlarını ve hedeflerini hesaba katmadan şiddet uyguladıklarını tüm dünya Müslümanlarına anlatacaklar. İnsanlık yaşadığı sürece dedelerine yönelik bu vahşeti her zaman konuşacaklarını çocuklarına vasiyet edecekler. Kendisini cumhuriyet hükümetinin temsilcisi olarak gören Hatisov bu vahşete razı olmamalı ve aramıza girmemeliydi."¹⁴

İngiliz hükümetinin 3 Mayıs 1919 tarihli, bölgenin Ermenistan'ın geçici idaresine devredilmesine ilişkin emri, halk tarafından protesto edildi. Ancak 9 Mayıs 1919'da General Thomson, Ermeni kuvvetlerinin ve göçmenlerin Şerur'a gelmelerine izin verdi. Ermeni valisinin de 14 Mayıs'ta Nahçıvan'a geleceği

¹² Atnur, s. 164.

¹³ Atnur, ss. 165-166.

¹⁴ Aydın Hacıyev, Qars və Araz-Türk Respublikalarının Tarixindən, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1994, s. 43.

ifade edildi.¹⁵ Nahçıvan halkı bu haberi duyar duymaz Milli Şura binasında toplandılar ve müzakerelerden sonra şu kararları aldılar:

1. (İngiliz valisi tarafından talep edilen) Ermenilerle görüşmeye Şura Başkanı'ndan başkası gitmeyecektir;
2. Ermenilere hizmet edenler idam edilecek;
3. Herkes yeni oluşturulan Milli Şura'yı tanıyacak, oraya şikâyete gidecekler;
4. Ermeni hükümetini ve mahkemesini tanımayacaklar. Onlara şikâyet edenler cezasını çekecek;
5. Ermenilere itaat etmemek için İran'a kaçanlara izin verilmeyecek.¹⁶

Nahçıvan mahalli vekillerinin 13 Mayıs'ta yaptığı toplantıyla Milli Şura yerine Milli Komite kuruldu. Aliş Bey Sultanov başkan, Mirza Nasrulla Amirov, Kerbelayı Abbas Bayram Haydargulu Bey Muradasilov, Mirza Cabbar Muhammedağa, Kerbelayı Muhtar Nehremli ise üye olarak seçildiler. 14 Mayıs'ta Hatisov, Davie Varşamyan, Kalbalı Han ve Aliş Bey Sultanov, Vali Simpson tarafından karşılandı. General Davie, Şerur ve Nahçıvan'ın geçici olarak Ermeni cumhuriyetine devredildiğini açıkladığında, Kalbalı Han ona sert bir cevap verdi. Sivil lider dışında Ermeni yönetiminin olmamasını ve mültecilerin geri gönderilmesini talep etti. Ancak Azerbaycan halkının protestoları pratikte sonuç vermedi ve 20 Mayıs'a kadar bölgenin yönetiminin Ermenistan'a geçeceği açıklandı. Ordubad halkı mukavemet gösterdi ve Ermeni birliklerinin topraklarına girmesine izin vermedi.¹⁷

Nahçıvan halkının Ermeni yönetimini kabul etmemekle kalmayıp, Ermeni birlikleriyle ellerinde silahlarla savaşmaya hazır olduğu Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti tarafından biliniyordu. Azerbaycan'ın Erivan'daki temsilcisi M. Tekinski, AHC Dışişleri Bakanlığı'na şunları yazdı: “Söylentilere göre Ermenistan, Karabağ'ı Azerbaycan'ın bir parçası olarak tanırsa İngilizler Şerur-Nahçıvan bölgesini Ermenistan'a verecek. Bu söylentiye Ermeniler yayıyorlar. Ermenistan'a sadece Kars yeter. Nüfusu sadece Müslüman olan Şerur-Nahçıvan, Ermenistan'a verilemez diye düşünüyorum, bu nüfus Ermenistan'ın diğer bölgelerindeki Müslümanlar gibi perişan olacak. Müslümanların korkunç durumuna dair elimde kanıtlar var. Bütün bunlar Tiflis'teki müttefik komutanlığa ayrıntılı olarak anlatılmalı ve onunla sürekli iletişim kurulmalıdır, aksi takdirde diplomamız başarısız olur.”¹⁸ Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti hükümeti, Ermenilerin İngilizler tarafından korunmasına şiddetle karşı çıktığını şu sözlerle dile getirdi: “Yarım milyondan fazla Azerbaycan Türkünün yaşadığı bu bölgeler Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Kendi kaderini tayin hakkına göre bu bölgelerin halkı haklı olarak bu bölgelerin Azerbaycan'dan zorla alınıp Ermenistan'a boyun eğdirilmesini protesto etmektedir.”¹⁹

İngiliz komutanlığının ve Ermeni hükümetinin kararlarına uymayan Nahçıvan halkı, Ermeni işgalcilere karşı silahlı mücadeleye girişti. Nahçıvan'da süvari, top ve makineli tüfeklerden oluşan 6.000 kişilik yarı düzenli bir ordu oluşturuldu. Azerbaycan hükümeti bu kuvvetlere gücü yettiği ölçüde mali yardımda bulunmuştur. Nahçıvan halkı kararlı duruşunu ifade ederek: “Biz Ermenilere boyun eğmek istemiyoruz. İngiliz hükümeti bizi buna boyun eğmeye zorluyor. Ermenilere itaat edemeyiz çünkü bizimki gibi onların hükümeti de henüz tanınmadı.” “Kendini yönetemeyen bir millet bizi de yönetemez. İki milletten birini diğerine bu kadar düşman kılmak, kuzuyu kurda emanet etmektir. İngiliz temsilcilerinden rica ediyoruz, bizi barbar Ermenilerin eline teslim etmesinler. Bırakın İngilizler bizi yönetsin ve bu mümkün değilse, bırakın özgür olalım. Bu olmazsa biz bu durumu protesto ederiz.”²⁰

28 Haziran 1919'da Erivan Eyaleti Müslümanları Yerel Cemiyeti'nin başkanı Mirza Nasrullah Şeyhov, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Başbakanı'na bölgedeki durum hakkında şu bilgileri iletti: “Nahçıvan'ın Şerur ve Ordubad kentlerinden alınan bilgiye göre, Ermenistan hükümeti Türk seçkinler

¹⁵ Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi, f. 970, l.1, d. 65, s. 32.

¹⁶ İ. Hacıyev, Araz-Türk, ss. 84-85.

¹⁷ İ. Hacıyev, Araz-Türk, s. 85.

¹⁸ ACDA, f. 970, l. 1, d. 62, s. 42.

¹⁹ ACCÇDSBA, f. 277, l. 2, d. 57, s. 20.

²⁰ İ. Hacıyev, Araz-Türk, ss. 86-87.

kişileri tutuklamaya başladı. Her fırsatta, Müslüman mallarına yönelik aramalar, ayrımcılık ve müsadere olayları yaşıyor. Ermeni hükümetinin bu eylemleri söz konusu bölgelerdeki halk arasında panik yarattı. Ermeni hükümetinin düzenli birlikleri Nahçıvan'dan 6 verst uzaklıktaki Müslüman Bulgan köyünü ateşe verdi ve paniğe kapılan halk, Ermeniler saldıraabilecekleri için açık havada kaldı.”²¹

1.3. Ermeni Yönetiminin Sonu

11 Haziran 1919'da İngilizler Erivan'ı terk etti. İngilizlerin faaliyetleri sonucunda Ermeniler, Kars vilayetini ve Erivan vilayetinin bir bölümünü müttefiklerinden alarak sözde Ermeni devletinin topraklarını 17.500 km. kareye, nüfusunu da 1.510.000 kişiye (795.000 Ermeni, 575.000 Müslüman, 140.000 diğer milletler) çıkardılar. Bu dönemde Azerbaycan'da Ermeniler tarafından gerçekleştirilen soykırım sonucunda sözde ihtilafli bölgelerin nüfusu yüzde 10 ile 30 oranında azaldı ve birçok köy yok edildi.²²

Ermeniler bütün çabalarına rağmen Nahçıvan'ı tam olarak kontrol edemediler. Ne var ki Şerur'da Meşedi Elesger Ağa, Nahçıvan'ın kuzeyinde Behram Han Nahçıvanski ve Ordubad'da Samedbeyov yerel yönetimi kendi ellerine aldılar. Şerur-Nahçıvan bölgesinde Ermeni saldırganlığına karşı 6.000 kişilik savunma birliği oluşturuldu. Azerbaycan Hükümeti, Güney Azerbaycan üzerinden Nahçıvan'a 200.000 askeri mühimmat ve 300.000 Rus rublesi gönderdi.²³ Ancak Ermenilerin Nahçıvan'ı geçici ve kısmen işgal etmesinin önüne tam olarak geçilemedi. Sonuç olarak, Nahçıvan ve Şerur çevresindeki 45 köy daha Ermeniler tarafından saldırıya uğradı, demiryoluna yakın köylere zırhlı araçlarla saldırıldı ve nüfusun büyük bir kısmı yok edildi. Ermeni yönetimi sırasında sadece Nahçıvan şehrinde her gün 10-15 vaka ve tutuklama olayı yaşıyordu. Bu dönemde kentte 330 arama yapıldı, 500'den fazla kişi tutuklandı ve yaklaşık 150 kişiye işkence yapıldı. Gümrü ve Nahçıvan çevresindeki bir dizi Müslüman köyünü işgal eden Ermeniler, 4.000 kadar sivil katlettiler.²⁴

Haziran ayında İngilizlerin bölgeyi terk etmesinin ardından Ermeniler, bir hafta süren yoğun çatışmalar sonucunda 18-25 Temmuz 1919'da yerel savunma birlikleri tarafından Nahçıvan'dan sürüldü. Erivan-Culfa Demiryolu boyunca şiddetli çatışmalar yaşandı. Şahtahtı istasyonundaki Ermeni garnizonu ve Taşnak komutanı Yapon'un birlikleri ciddi bir yenilgiye uğradı. Nahçıvan savunma güçleri 42 makineli tüfek, 4 top, bir zırhlı tren ve çok sayıda cephane ele geçirdi. 8 Taşnak subayı ve 800 Ermeni askeri esir alındı. Vedi için yapılan kanlı çatışmalar, Ermenilerin 4.000 kişiyi kaybetmesiyle sona erdi.²⁵ Böylece Nahçıvan halkının 18-25 Temmuz 1919 tarihlerinde Ermenilere karşı yürüttüğü inatlı silahlı mücadele, işgalcilerin kesin yenilgisi ve bölgeden sürülmesiyle sonuçlandı. Diğer yandan ulus-devlet bilincinin oluşumu ile kendi hükümetlerini kuran Nahçıvanlılar, kendi vatanlarını yabancı güçlerin eline bırakmamak için savaşmışlardır. Ayrıca burada dikkat edilmesi gereken hususlar, sürekli olarak halkların kendi kaderini tayin hakkına ve kendi soydaşları olan Azerbaycan Cumhuriyeti ile birleşme arzusuna vurgu yapılmasıdır.

2. Amerikan General Valiliği Dönemi

Dönemin canlı şahitlerinden olan Latif Hüseyinzade, eserinde Amerikalıların Nahçıvan'a gelişiyle ilgili aşağıdaki önemli bilgileri aktarmıştır. Nahçıvan'daki Ermeni mağlubiyetinden sonra Taşnak Ermeni hükümeti, Amerikan hükümetine bir şikâyet yazarak, iddiaya göre Türk-Müslümanların Ermeni toprağı olan Nahçıvan'ı işgal ettiğini ve Ermenileri yerlerinden ettiğini bildirdi: “Durumumuzu göz önünde bulundurarak topraklarımızı bize geri vermemiz için yardım etmenizi rica ediyoruz.” Ermenilerin bu talebini değerlendiren Amerika hükümeti, Harbord isimli bir generalin başkanlığında 30 kişilik bir heyeti Nahçıvan'a gönderdi. Bu heyet Nahçıvan'da 2 ay kaldıktan sonra köy ve yerleşim yerlerini gezerek camide toplantı yaptı. Harbord buradaki konuşmasında şunları söyledi: “Burada misafirperver insanlarla tanıştık. Burada Türk-Müslüman mabetlerini ve türbelerini gördüm. Üzerinde hilaller, taşlara

²¹ ACDA, f. 970, l.1, d. 161, s. 13.

²² Elman Cəfərli, Rusiya və Türkiyənin Cənubi Qafqaz Siyasətində Naxçıvan (XX əsrin əvvəlləri), Əcəmi NPB, Naxçıvan, 2017, s. 132.

²³ Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti Devlet Arşivi, f. 314, l. 5, d. 74, ss. 167-171.

²⁴ Cəfərli, s. 133.

²⁵ ACDA, f. 894, l. 10, d. 80, s. 19; Lətif Hüseyinzadə, Araz Şahiddir. Türk Ordu Generalı Kazım Qarabəkir Paşa Naxçıvanda (1918-1920-ci illər), ADPU Mətbəəsi, Bakı, 2018, s. 84.

oyulmuş Arap ve Uygur alfabeleriyle yazılmış yazılar gördüm. Nahçıvan'ın eski bir Türk yerleşim yeri olduğunu düşündüm ve Ermenilerin şikâyetinin asılsız olduğuna inandım. Size söylediklerimi yazılı olarak Amerika senatosuna da sunacağım.” Harbord'un konuşması herkesi memnun etti.²⁶ Gerçekten de General Van Horn Mosely ve Yüzbaşı Gustave Villaret ile Halil Bey başta olmak üzere, vuku bulan görüşmelerde de kan davasının sorumlusunun Ermeniler olduğunu, bölgede yaşayan Türklerin oranının %80 olduğunu vurgulamışlardır. Bu nedenle buraya bir heyetin gönderilmesi ve incelemelerde bulunması yönünde isteklerini dile getirmişlerdir.²⁷

Amerika temsilcileri, Nahçıvan'da İngiliz valiliği döneminde sadece hayır faaliyetlerinde bulundular. Nahçıvan'da 200 çocuk için yetimhane ve 50 yataklı bir hastane açan Amerikan misyonu, gelecekte Nahçıvan'da fabrikalar açmaya çalışacağını duyurmuştu.²⁸

Ağustos 1919'da Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, Samed Bey Cemilinski'yi Güney-Batı Azerbaycan (Nahçıvan) Genel Valisi olarak atadı. S. Cemillinski'ye 1 milyon manat tahsis edildi. Ancak bu dönemde İngilizlerin ardından ABD'nin bölge üzerinde Milletler Cemiyeti mandasını alması Nahçıvan'da yeni şartların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1919 yazında Nahçıvan'a gelen ABD'li Albay Rhea, eş zamanlı olarak Musavatçılar, Taşnaklar ve Türk subayı Halil Bey ile görüştü. Rhea, Nahçıvan Ulusal Komitesi başkanı Cafergulu Han ile yaptığı görüşmelerde Nahçıvan'da ABD genel valiliğinin kurulması fikrini ortaya attı.²⁹ Temmuz ayında İtilaf Devletleri'nin Ermenistan'daki yüksek komiseri olarak atanan ABD Ordusu Genelkurmay Başkanlığı'ndan Albay William Haskell, 28 Ağustos'ta Azerbaycan hükümeti başkanı Nasib Bey Yusufbeyli ile yaptığı görüşmede Karabağ ve Zengezur'un Azerbaycan'a devrinin kesinlikle gerekli olduğunu düşündüğünü belirtti. Haskell, her ne kadar müttefikler adına gelmiş gibi görünse de asıl amacı, Nahçıvan bölgesini tarafsız bölge ilan ederek Amerikan General Valiliği kurmak olmuştur. Bu sayede Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve İran üzerinde söz sahibi olunabilecekti. Diğer yandan Kafkas petrol kaynaklarına da yakın olabileceklerdi. Aslında Amerikalılardan önce İngilizlerin de böyle bir amacı vardı fakat İngiliz misyonunun başarısızlığa uğraması sonucunda Amerikalılar kontrolü ele almaya çalıştılar.³⁰

Yukarıda bahsedildiği üzere Amerikalıların Nahçıvan projesi Harbord'un gezisi ile başlamaktaydı. Harbord'un yanı sıra diğer Amerikalı istihbaratçılar da Nahçıvan-Tebriz koridoru üzerinde yoğunlaşarak Haskell'e bilgiler iletiyorlardı. Akabinde ise Osmanlı komutanı Halil Bey başta olmakla yerel güçler, Nahçıvan'ın Azerbaycan'a ilhaki için çabalamaktaydı. Tiflis'ten Bakü'ye gelen Haskell, yetkililerle çeşitli görüşmelerde bulundu ve sonuçta bir mutabakat metni hazırlandı. 29 Ağustos'ta varılan anlaşmalara göre: 1) Nahçıvan-Şerur kazalarında geçici Amerikan General Valiliği kurulacak; 2) Albay Haskell tarafından tayin edilen ve Amerikan vatandaşı olan bir kişi vali olacak; 3) Bu kazaların idaresi Milli Şuralar tarafından gizli ve açık oylama esasında gerçekleştirilecek; 4) Bütün yönetim Şuranın yetkisinde olacak ancak mahkeme, demiryolu, karayolu, posta ve telgraf, kamu teşkilatı general valinin denetiminde olacak; 5) Mahalli idare, Şura tarafından bölgede çoğunlukta bulunan milletin temsilcilerinden seçilecek; 6) Tüm valilik topraklarında yayın, basın, fikir, vicdan ve ulaşım hürriyeti ile şahsiyetin dokunulmazlığı ilan edilecek; 7) Valiliğe ait bütçe, Azerbaycan Devleti parlamentosu tarafından temin edilecek ve bütçenin yetmemesi durumunda bütçe açığı Azerbaycan hazinesi tarafından karşılanacak; 8) Valiliğin resmi parası Azerbaycan manatı olacak; 9) Vali, seçimlere kadar hukuki asayişin temin olunmasına yardım etmesi için Azerbaycan'dan iki danışman davet edecek; 10) Bakü-Culfa demiryolunun inşası, Azerbaycan'ın kontrolünde olacak; 11) Halk silahsızlandırılmayacak; 12) Bu topraklardaki arazi sorunlarını general vali çözecek, bütün cinayetler ve suçlular için umumi af ilan edilecekti.³¹

Anlaşma şartlarına dikkat edildiğinde Nahçıvan havalisinin Azerbaycan'a ait olduğu ve hukuki olarak Azerbaycan'ın bu topraklar üzerindeki otoritesi Haskell tarafından da kabul edilmiştir. Ancak Bakü'den ayrılıp Tiflis'e giden Haskell, burada Ermeni propagandasına uyarak fikrini değiştirmiştir. Nitekim, bu

²⁶ Hüseyinzadə, ss. 84-85.

²⁷ ACDA, f. 970, l. 1, d. 171, s. 17.

²⁸ ACDA, f. 894, l. 2, d. 81, s. 11.

²⁹ İ. Hacıyev, *Azərbaycanın Dövlətçilik*, ss. 164-165.

³⁰ Cəfərli, s. 135; Atnur, s. 220; Yerasimos, ss. 320-321.

³¹ ACDA, f. 970, l. 1, d. 92, s. 4.

şartların Ermeni hükümeti tarafından hoş görülmeceğini düşünmesi üzerine 20 maddelik yeni bir mutabakat metni hazırlayarak Azerbaycan hükümetine sunmuştur. 1 Eylül'de Azerbaycan ve Ermenistan hükümetlerine gönderilen metinde aşağıdaki şartlar ileri sürülmüştür: "1) Nahçıvan-Şerur-Dereleyez kazaları tarafsız bölge ilan edilecek; 2) Bu tarafsız bölge Amerikan albay Haskell'in idaresinde olacak; 3) Mahalli yönetimi Türkler devralacak, Ermenilerin çoğunluk olduğu yerlere ise Amerikalı vali tayin edilecek; 4) Azerbaycan ve Ermenistan Hükümetleri en kısa zamanda birliklerini tarafsız bölgeden çıkaracak ve bu birlikler yalnız Amerikalı valinin izni ile geri dönebilecek; 5) Azerbaycan ve Ermenistan Hükümetleri iki halk arasında casusluk yapan ve halkı kine teşvik eden kişileri geri çekecek; 6) Azerbaycan ve Ermenistan Hükümetleri 1 Eylül 1919'a kadar işlenmiş bütün cinayetler için genel af ilan edecek, ancak İngiliz askeri iktidarına karşı işlenmiş suçlar bundan muaf tutulacak; 7) Tarafsız bölgedeki yerli memurlar, Amerika valisi tarafından tayin edilecek ve vali imkân olduğunda yerli memurların seçim gününü tayin edecek ve tarafsız saha dahilinde rüşvet ve diğer nedenler üzere suçlu olan memurları görevden alma yetkisine sahip olacak; 8) Azerbaycan Hükümeti tarafsız bölgede ve Erivan'daki Türk ahaliyi sakinleştirmek için tüm nüfuzunu kullanacak; 9) Ermenistan Hükümeti tarafsız bölgede ve Zengezur'da, Ermeni ahalinin sakinleştirilmesi için tüm nüfuzunu kullanacak; 10) Azerbaycan ve Ermenistan hükümetleri, kendi vatandaşları olan Türk ve Ermenilerin can ve mallarını koruyacak; 11) Demiryolu Erivan ile İran arasında olduğu ve sınır Şerur-Dereleyez ile Nahçıvan vilayetinden geçtiği için bu yolların acilen onarılması gerekiyor. Demiryolları Amerikan valiliği kontrolünde olacak ve her iki halk buradan eşit düzeyde, fark gözetmeksizin yararlanacak; 12) Azerbaycan Hükümeti bütün imkanlarını kullanarak, Şuşa ve Gorus'taki Yakın Doğu Yardım Komitesi'nin çalışmalarını kolaylaştıracak; 13) Azerbaycan Hükümeti, Ermeni mültecilerin yurtlarına dönmelerine yardım edecek; 14) Büyük Vedi'nin Türk halkı, Amerikan Valiliğinin gözetimi altında, tarafsız bölgede oluşturulacak bir yere nakledilecek ve bu halkın bütün mallarını kendisiyle götürmesinin önüne engel konmayacak; 15) İnşası devam etmekte olan Bakü-Culfa Demiryolu, Azerbaycan'ın kontrolü altında olacak ve bu duruma zorluk çıkarılmayacak. Demiryolu, tarafsız bölgeden ve Ermenistan demiryoluna paralel olarak Kurt Kapısı'na kadar ulaşacak; 16) Tarafsız bölgenin yönetilmesi için gerekli olan para, Amerikan valisinin yönetimi esnasında yerli vergilerden karşılanacak ve Azerbaycan'dan herhangi bir ilave para talep edilmeyecek; 17) Tarafsız bölgede, okullar ve kiliseler şimdiye kadar olduğu gibi varlıklarını devam ettirecek; 18) Tarafsız bölgede din özgürlüğü olacak; 19) Anlaşmaya göre yerel halkın özgürlüğü sağlanacak; 20) Valilik, fark gözetmeksizin yoksul ailelere yardım edecek.

Yukarıdaki şartlara göre Azerbaycan hükümetinin imzalamasını rica ediyorum."³²

Bu taslak Azerbaycan hükümeti tarafından kabul edilmediği için 27 Eylül'de W. Haskell, ilkinden çok farklı olmayan ve 12 maddeden oluşan ikinci taslak metnini Azerbaycan hükümetine gönderdi. Azerbaycan Dışişleri Bakanı 29 Eylül'de Haskell'e, hükümetinin bazı koşullara itiraz ettiğini belirtti. Ancak hükümet, Nahçıvan ve Şerur-Dereleyez kazalarında özel bir general valilik kurulmasına karşı olmadığını dile getirdi.³³ Azerbaycan hükümeti 12 maddeden oluşan bir proje hazırlayarak Eylül ayında Albay Haskell'e gönderdi. Proje kısaca aşağıdaki hususları ihtiva ediyordu: "Nahçıvan ve Şerur-Dereleyez kazalarında geçici olarak özel bir general valilik oluşturulur, general vali Amerikan vatandaşları arasından ve Albay Haskell tarafından atanır; Bu kazalar genel, doğrudan, eşit ve gizli oyla seçilen yerel meclisler tarafından yönetilir, vilayetteki tüm yetki; idari, yargı, demiryolu ve karayolları, posta-telgraf, halk eğitim vb. şuranın münhasır yetkisine dahildir ve bu işler general vali tarafından düzenlenir; Meclisin atadığı yürütme yetkisine sahip çoğunluk, milletin temsilcisi olmalı, basın, vicdan, ifade hürriyeti, kişi ve mal dokunulmazlığı bütün valiliklerde ilan edilmeli, general valilik bütçesi Azerbaycan Parlamentosunda gözetilmeli, eksik olan miktar Azerbaycan hazinesinden tamamlanmalı, Azerbaycan parası resmi para birimi olarak kabul edilmeli, seçimler yapıncaya kadar general vali Azerbaycan'dan iki danışman davet etmeli ve onların yardımıyla kurallar oluşturmalıdır; Bakü-Culfa demiryolunun geçtiği özel şerit tarafsız bölgeden ayrılarak Azerbaycan hükümetine verilmeli, general valilik halkı silahsızlandırılmamalı ve general valiliğin tüm topraklarında af çıkarılmalıdır."³⁴

³² ACDA, f. 970, l. 1, d. 92, ss. 5-6.

³³ ACDA, f. 970, l. 1, d. 92, ss. 2, 7.

³⁴ İ. Hacıyev, *Azərbaycanın Dövlətçilik*, ss. 165-166.

Haskell, Azerbaycan'ın sunduğu teklifi kabul etmedi ve Eylül ortasında Nahçıvan, Şerur ve Ordubad temsilcileri Ali Sabri Gasımov ve K. M. Asgarov'u kabul ederek ABD Ordusu Mühendisi Albay Edmund Daley'nin Nahçıvan valiliğine atandığını ve bir ay içinde göreve başlayacağını duyurdu. Temsilciler adına Ali Sabri Gasımov, Nahçıvan halkının 10 maddelik taleplerini Haskell'e sundu. Burada Nahçıvan halkının Ermeni birliklerinin bu bölgeye sokulmasına razı olmayacağı, bu bölgelerin halkının Ermeni hükümetine itaat etmeyeceği ve gerekirse Türk halkının bağımsızlığını silahlı yollarla savunacağı belirtildi. 23 Ekim 1919'da Müttefik Yüksek Komiseri'nden Azerbaycan Halk Cumhuriyeti hükümetine hitaben bilgi geldi: "Azerbaycan ve Ermenistan hükümetleri, Nahçıvan ve Şerur bölgelerinde barışı sağlamak için bu iki bölgenin birlik düzeyinde yönetilen bölgede Amerikan valiliğinin idari yetkisi altında kalması konusunda anlaşmışlardır." 22 Ekim 1919'da AHC'nin Bakü'deki resmi yayın organı olan "Azerbaycan" gazetesi, ABD'li Albay Edmund Daley başkanlığında Nahçıvan'da Amerikan General Valiliği'nin kurulmasına ilişkin bir kararname yayınladı. Bu, çıkmaza giren AHC liderliğinin durumu gayri resmi olarak kabullenmesi olarak değerlendirilebilir. Ancak Azerbaycan hükümeti ile Nahçıvan Milli Komitesi arasındaki ilişkiler eskisi gibi devam etti. Varılan anlaşmaya göre AHC hükümeti, Nahçıvan Milli Komitesi'ne altı bin askeri silahlandırma sözü verdi.³⁵

Haskell Paris'e dönerken, 18 Ekim 1919'da Müttefik Birlikleri Yüksek Komisyonu Kurmay Başkanı J. Rhae Bakü'ye geldi ve Azerbaycan hükümeti ile müzakereler devam etti. 24 Ekim'de Rhae Nahçıvan'a geldi ve Haskell'in Müslüman Ulusal Konseyi önünde tarafsız bir bölge kurma beyanını duyurdu. Açıklamada, Şerur ve Nahçıvan bölgelerinde Amerikan valisinin önderliğinde bir müttefik yönetim bölgesi oluşturulduğu belirtildi ve bu bölgenin valiliğine Albay Edmund Daley'nin atandığı duyuruldu. 24 Ekim'de bölgede Amerikan General Valisi olarak göreve başlaması beklenen Albay E. Daley, görevi sırasında yerel makamların temsilcileriyle yaptığı görüşmelerin ardından Nahçıvan'daki Paris Barış Konferansı'nın temsilcisi olarak göreve başladı. J. Rhae, bölgeyi Ermenistan yönetimine devretmek için yapılacak herhangi bir işgal veya teşebbüse silahla karşılık verileceğini açıkça belirtti. Sonuç olarak Daley, halkın talebi üzerine bölgeye gelen ABD'li subayları Erivan'a göndererek Ermenilerin önerilerini görmezden geldi.³⁶

2.1. Amerikan Misyonunun Mağlubiyeti ve Nahçıvan'da Özgürlük Harekâtı

Milli Şuradan Rhae'ye "Halkın Azerbaycan General Valisi dışında kimseyi tanımak istemediği" bilgisi verildi. Rhae, tarafsız bölgeye yönelik bölgeyi Azerbaycan'dan ayırmanın imkânsız olduğunu anladı. J. Rhae ve E. Daley Kasım ayında tüm çabalarına rağmen, bir general valilik kurma ve Nahçıvan'da güçlenme girişimlerinde başarısız oldular. Bunu gören Ermeniler, 1919 yılı sonunda yeniden saldırıya geçtiler. Ermenistan'ın düzenli ordu birlikleri ile Nahçıvan Milli Komitesi askeri birlikleri arasında kanlı çatışmalar başladı. Bu kanlı savaşlar ABD'nin beklentilerini karşılayamadı. Aksine, Azerbaycan halkına karşı işlenen kanlı suçlar ve yaşanan askeri çatışmalar, Nahçıvan Milli Komitesi'nin askeri, idari ve siyasi gücünü daha da arttırdı. Ayrıca hazine, demiryolları, posta ve telgraf ile vergilendirmenin kontrolünü de ele aldı. Böylesine başarılı bir duruma rağmen Amerikalılardan yardım alan Ermenistan, Ocak 1920'de Nahçıvan'ı işgal etmek için yeni bir girişimde bulundu, ancak savunucularının durumu çok daha karmaşık hale geldi. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ndeki siyasi krizin derinliği, Nahçıvan'a askeri yardım sağlamayı zorlaştırdı. Düşmanın üstün güçleri karşısında yalnız ve zayıf kalan Nahçıvan, yardım için Osmanlı'ya başvurmak zorunda kaldı. Böyle bir girişim de Azerbaycan'ın Nahçıvan'daki konumunu büyük ölçüde zayıflattı. Şubat 1920'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti hükümetinin temsilcilerinin Nahçıvan'ı terk etmek zorunda kalması da tesadüf değildir. Nahçıvan'daki askeri-politik durum çok daha karmaşık hale geldi.³⁷

Türk Ordusu Şark Cephesi Komutanı K. Karabekir Paşa ile 11. Bayezid Tümeni Komutanı Cavid Bey ve Halil Bey arasındaki istişarelerden sonra Ali Timur Bey'in komutasındaki küçük bir muharebe grubu mart ayında bölgeye geldi. Türk askeri heyetinin başkanları ve yerel silahlı kuvvetler, kazayı Ermenilerden korumak için ortak önlemler hazırladı ve uyguladı. AHC birliklerinin Zengezur'da Ermeni silahlı kuvvetlerine karşı yürüttüğü operasyonlar nedeniyle Nahçıvan bölgesine gereği gibi yardım yapılamadığı bu dönemde Türkiye'nin bölgeye sağladığı askeri yardım ve siyasi destek çok

³⁵ İ. Hacıyev, *Azərbaycanın Dövlətçilik*, s. 167.

³⁶ Cəfərli, s. 135.

³⁷ İ. Hacıyev, *Azərbaycanın Dövlətçilik*, ss. 167-168.

önemliydi. Ve bu siyasi-askeri yardım Mart 1920’de Şerur’da özellikle Ordubad’da Ermenilerle yapılan çatışmalarda zor bir durumun ortaya çıkmasıyla değerini bir kez daha kanıtladı.³⁸

Bu dönemde en ağır muharebeler Nevruz Bayramı arifesinde ve günlerinde yaşandı. Bunlarla ilgili konuların incelenmesi açısından bir arşiv belgesi çok önemlidir. Tebriz Demiryolu idaresinde görev yapan ve aslen Ordubadlı olan Salman Bey Askerhanov’un mektubunun yer aldığı bu belge, dönemin bazı siyasi, askeri ve diplomatik sorunlarına ilişkin pek çok önemli bilgiyi içermektedir. Bayram gecesi sayısı 10.000’den fazla Ermeni silahlı kuvvetleri Ordubad’ın Düylün, Vanand, Valever, Hanağa, Diser, Ağrı ve Dize köylerine ani bir saldırı düzenleyerek köyleri yaktı ve şehre saldırarak büyük tehlike yarattılar. Türk subayı Edib Bey komutasında Nahçıvan’dan yardıma gelen 800 kişilik askeri birlik, Aza köyü yakınlarında düşmanla çarpışmaya başladı.³⁹

Nahçıvan halkının eşsiz kahramanlıkları sayesinde 1920 yılının ortalarına doğru Şerur, Ordubad ve Nahçıvan toprakları Ermeni işgalcilerden tamamen temizlendi. Genel valilik Mart 1920’de fiilen kaldırıldı ve Nahçıvan, bağımsızlığını yeniden kazandı. O günlerde Nahçıvan, Şerur, Ordubad ve Vedibasar bölgelerinin temsilcilerinin bir araya geldiği toplantıda “kesinlikle AHC’ye katılma” girişiminin dile getirilmesi de bu döneme tesadüf etmektedir.⁴⁰ Yabancı güçlere karşı yürütülen mücadele Nahçıvan’ın gelecek jeopolitik konumunun belirlenmesinde hayati öneme sahip oldu.

SONUÇ

Bağımsızlık mücadelesi yürüten ve kendi bağımsız ulus-devletini kuran Nahçıvan’ın Türk halkı, İngiliz yönetiminin uygulamalarını protesto etmiş ve halkların kendi kaderini tayin etme hakkını ileri sürerek Ermeni yönetimine geçmeyeceklerini belirtmişlerdir. Her ne kadar İngilizler, Nahçıvan halkını zorla Ermeni yönetimine dahil etmiş olsalar da silahlı mücadeleye sarılan Nahçıvan halkı düşman işgalini kabul etmemiştir. Kendisini Azerbaycan toprağı olarak gören Nahçıvan’ın yerel yönetimi İngiliz General Valiliği’nin ardından Amerikan General Valiliği ile de mücadele yürütmek zorunda kalmıştır. İngilizler gibi ABD heyeti de Nahçıvan’ın Ermenistan’a ilhak edilmesine çalışmış fakat Nahçıvan halkı Azerbaycan ve Osmanlı devletlerindeki soydaşlarının yardımına başvurarak onların da yardımıyla bu işgali bertaraf etmeyi başarmıştır. Nahçıvan’da İngiliz ve Amerikan general valiliklerinin başarısızlığa uğratılması, gelecekte Nahçıvan’ın tekrar anavatanla birleşebilmesini ve bağımsızlığını korumasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının Çalışmaları Dairesi Siyasi Belgeler Arşivi, fon: 276, liste: 1, dosya: 13.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının Çalışmaları Dairesi Siyasi Belgeler Arşivi, fon: 894, liste: 10, dosya: 178.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının Çalışmaları Dairesi Siyasi Belgeler Arşivi, fon: 277, liste: 2, dosya: 57.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi, fon: 894, liste: 10, dosya: 80.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi, fon: 894, liste: 2, dosya: 81.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi, fon: 970, liste: 1, dosya: 65.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi, fon: 970, liste: 1, dosya: 62.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi, fon: 970, liste: 1, dosya: 92.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi, fon: 970, liste: 1, dosya: 161.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi, fon: 970, liste: 1, dosya: 115.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi, fon: 970, liste: 1, dosya: 171.

³⁸ İ. Hacıyev, Azərbycan Xalq, s. 193.

³⁹ ACDA, f. 970, l. 1, d. 115, ss. 36-37.

⁴⁰ A. Hacıyev, s. 116.

Naxçıvan Muhtar Cumhuriyeti Devlet Arşivi, fon: 314, liste: 5, dosya: 74.

Atnur, İbrahim Ethem. Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Naxçıvan (1918-1921), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.

Cəfərli, Elman. Rusiya və Türkiyənin Cənubi Qafqaz Siyasətində Naxçıvan (XX əsrin əvvəlləri), Əcəmi NPB, Naxçıvan, 2017.

Hacıyev, Aydın. Qars və Araz-Türk Respublikalarının Tarixindən. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1994.

Hacıyev, İsmayıl. Araz-Türk Respublikası, Əcəmi NPB, Naxçıvan, 2019.

Hacıyev, İsmayıl. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və Naxçıvan, Əcəmi NPB, Naxçıvan, 2010.

Hacıyev, İsmayıl. Naxçıvan Azərbaycanın Dövlətçilik Tarixində, Elm, Bakı, 2018.

Hüseynzadə, Lətif. Araz Şahiddir. Türk Ordu Generalı Kazım Qarabəkir Paşa Naxçıvanda (1918-1920-ci illər), ADPU Mətbəəsi, Bakı, 2018.

Mədətov, Qaraş. Naxçıvanda Sovet Hakimiyyətinin Qələbəsi və Naxçıvan MSSR-nin Təşkili, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1958.

Yerasimos, Stefanos. Milliyetler ve Sınırlar, İletişim yayınları, İstanbul, 2015.

Qafarov, Vasif. Türkiyə-Rusya İlişkilerinde Azerbaycan Meselesi (1917-1922), Çeviren: Eldeniz Recebov, TEAS PRESS, İstanbul, 2018.

Presentation ID / Sunum No:14

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0002-8697-1160

| 278

Nyon Antlaşması ve Türk Basınında Yankıları

Araştırmacı Yıldız Çalıklılıç¹

¹Dokuz Eylül Üniversitesi

ÖZET: Nyon Antlaşması ve Türk Basınında Yankıları İspanya'da 1936-1939 yılları arasında iç savaş meydana gelmiştir. Milliyetçiler ve Cumhuriyetçiler arasında yaşanan mücadelelerde Alman ve İtalya Milliyetçileri, Sovyetler Birliği de Cumhuriyetçileri desteklemiştir. İspanya'da yaşanan iç savaşın uluslararası arenaya yansması ile Akdeniz'de saldırılar oluşmuştur. Akdeniz'de malzeme ve silah taşıyan gemilerin hangi ülkeye ait olduğu gözetmeksizin denizaltılar aracılığıyla korsan saldırılar düzenlenmiştir. Bu saldırılarda uçak, savaş gemisi bilhassa denizaltılar kullanılmıştır. Saldırı düzenleyen denizaltıların hangi ülkeye ait olduğu bilinmemesi için bayrak ya da işaret taşımamaktaydı. Bu sebeple milliyetçiler ve milliyetçilere yardım eden İtalyanlar saldırıların kendileri tarafından gerçekleştirildiğine dair suçlamaları reddetmişlerdir. Korsan saldırılar Akdeniz'e kıyısı olan ya da bu denizde gemisi olan devletleri endişelendirmiştir. Türkiye de Çanakkale Boğazı ve Ege Denizi'nde yaşanan denizaltıları saldırılarından rahatsızlık duymuştur. Akdeniz'de 1937 yazı boyunca korsan denizaltı saldırılarının artmasıyla birlikte bölgede büyük emelleri ve çıkarları olan İngiltere ve Fransa'yı harekete geçirmiştir. İngiliz ve Fransız devlet adamları Akdeniz'deki uluslararası deniz taşımacılığına yönelik korsan saldırılarını durdurabilmek adına İsviçre'nin Nyon kentinde bir konferans düzenlemişlerdir. II. Dünya Savaşı öncesinde düzenlenen bu konferansta birçok Akdeniz ülkesi katılmıştır. Türkiye'nin de yer aldığı bu konferans hem iç politika hem de dış politika açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Konferansın ardından Akdeniz'de korsan denizaltı saldırıları çözüme kavuşturulmuştur. Çalışmamızda Nyon konferansı ve Akdeniz'de yaşanan denizaltı saldırılarına yer verilecektir. Özellikle Türk basınında Akdeniz temelli saldırıların iç politikaya yansması ve şekillendirilmesine odaklanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz, Nyon Antlaşması

Giriş

I. Dünya Savaşı ardından devletler arasında yeni bir düzen oluşturma çabası hâsıl olmuştur. Devletler arasında bazı gerilimler ve sürtüşmeleri beraberinde getiren yeni düzen oluşturma çabası dünya barışı için ciddi bir tehdit haline gelmiştir. I. Dünya savaşının getirisi olan anlaşmalardan memnun olmayan İtalya ve Almanya'nın yayılcı siyaset takip etmesi ile sorun ileri boyuta ulaşmıştır. Almanya ve İtalya yöneticileri mevcut düzenden memnun olmayıp bunun revize edilmesini istiyorlardı. Yeni düzende kendilerinin arka plana atıldığını ve ağır şartlara maruz kaldıklarını savunuyorlardı. Yapılacak düzenlemelerde mutlaka bunun giderilmesi gerektiğini düşündükleri için mevcut düzeni yıkmak adına daha saldırgan ve revizyonist bir politika sürdürmüşlerdir. Bu yüzden ancak savaşarak ağır yükümlülüklerden ülkelerinin kurtarılacağını belirtmişlerdir.¹ Nitekim revizyonist politikalar güden ülkelerden ilkin Japonya 1931 de Mançurya'yı işgal etmiştir. Ardından 1935 de faşist yönetimin etkili olduğu İtalya Habeşistan'ı, işgal etmiştir.² 1936'da Almanya'nın da Ren bölgesine girmesi ile saldırgan politikalar gün yüzüne çıkmıştır. Bu devletler dünya düzenini ilgilendiren birçok konuda aktif

¹ Steiner Zara, The Triumph Of The Dark: European International History 1933-1939, Oxford University Press, New York 2011, s.14

² Payne Stanley G., A History Of Fascism, 1914-1945, University Of Wisconsin Press, Wisconsin 1996. ss. 1-17

olmuşlardır. Bunlardan biri de Akdeniz'e yansıyan fakat temelde İspanya'da yaşanan iç savaştır. Yayılmacı devletler İspanya iç savaşında taraf olmuşlardır. Akdeniz'de uzun bir süre deniz haydutluğu yaşanmış olup ticari açıdan Akdeniz güvenliğini tartışılmalı hale getirmiştir. Nitekim düzenlenen Nyon Konferansı ile Akdeniz güvenliği tekrar sağlanmıştır.

1. Nyon Konferansı Öncesi Dünya Düzeni

I. Dünya Savaşı sonrasında yeni bir dünya düzeni oluşmuştur. Almanya ile imzalanan Versay Anlaşması ağır yükümlülükleri beraberinde getirmiştir.³ Almanya'yı her açıdan mahkûmiyet durumunda bırakan bir anlaşma idi. Temelde anlaşmanın imzalanma sebebi de Almanya'yı tamamen güçsüz ve çaresiz durumda bırakmaktı.⁴ Hitler'in yönetime gelmesi ile ana hedefi Almanya'yı Versay Anlaşması'nın kısıtlamalarından kurtarmak ve Almanya'yı güçsüzleştiren diğer devletlerle kendi çıkarlarına uygun anlaşmalar imzalamaktı. I. Dünya savaşının getirdiği düzenden memnun olmayan bir diğer devlette hiç şüphesiz İtalya idi. İtalya I. Dünya savaşından galip ayrılmasına rağmen istediği şekilde bir anlaşma imzalamamış ve tatmin olmamıştır. Böylece hem Almanya hem de İtalya kurulan düzeni yeni bir düzen ile değiştirmek istemişlerdir. İtalya ve Almanya 1932 yılından itibaren saldırgan ve yayılmacı bir politika takip etmişlerdir. İki Devletin izlediği bu siyaset diğer devletler için endişe verici nitelikte olmuştur. Özellikle de Akdeniz'de yaşanmaya başlanan korsan saldırılar hem Akdeniz ülkelerini hemde Balkan ülkeleri için büyük bir sorun haline gelmiştir. Zamanla korsan saldırıların maiyeti giderek büyümüş olup bölgede ticaret yapan ve çıkarları bulunan birçok ülkenin de bu sorunla ilgilenmesine neden olmuştur.

1.2. İspanya İç Savaşı

İspanya'da 16 Şubat 1936 yılında genel seçimler gerçekleştirilmiştir. Genel seçimi sol eğilimli Halk Cephesi kazanmıştır. Fakat seçimin sonucundan memnun olmayan bazı subaylar, General Francisco Franco liderliğinde bir isyan hareketi başlatmışlardır. Bir hükümet darbesi planlasalar da bu darbe girişimi başarıya ulaşamamıştır.⁵ Halk Cephesi Hükümeti General Franco'yu Kanarya Adaları'na vali olarak görevlendirmiştir. Darbe girişimini gerçekleştiren birçok subayı da emekliye ayırarak kendi yönetimini güvenceye almıştır. Bir müddet sonra Halk Cephesine karşı tekrar bir isyan hareketi başlamış olup sağcılar ve solcular arasında çatışmalar baş göstermiştir. 13 Temmuz 1936 da sağcıların lideri olan Calvo Sotelo öldürülmüştür. Halk Cephesine karşı tekrar bir isyan başlamıştır. İsyanı Fas'ta bulunan İspanyol askerleri gerçekleştirmiş ve kısa sürede İspanya'nın tamamının aks etmiştir. General Francisco Franco Kanarya Adalarından Fas'a gelip buradaki isyanın lideri olmuştur. Franco taraftarları Milliyetçiler ile Halk Cephesi taraftarı Cumhuriyetçiler arasında üç yıl devam edecek kanlı mücadeleler başlamıştır.⁶

1.3. İspanya İç Savaşının Uluslararası Soruna Dönüşmesi

18 Temmuz 1936'da başlayan İspanya iç savaşı birçok ülkenin dâhil olduğu büyük probleme dönüşmüştür. İç savaş sırasında Sovyetler Birliği Cumhuriyetçileri desteklerken, İtalya ve Almanya ise General Franco liderliğindeki Milliyetçileri desteklemiştir.⁷ Bu süreçte Fransa ve İngiltere ise tarafsız kalmayı yeğlemiştir. İspanya'daki iç savaş sırasında Sovyetler Birliği de Cumhuriyetçileri desteklemeye yönelik bazı gösteriler gerçekleştirilmiştir.⁸ İspanya'daki Sovyet elçilik ve konsoloslukları Cumhuriyetçilere danışmanlık hizmeti vermiştir. Bazı Sovyet subayları İspanya'daki Cumhuriyetçilerle ilgilenerek harekâtı yönlendirmişlerdir. Hatta Sovyet ajanları Cumhuriyetçi İspanyollar için Avrupa

³ Jonathan Holder, The Threat Of Air Attack And Its Effects On Britain's European And Defence Policies 1937-1939, Sage Journals, Cilt.6, Sayı.3, 2016, s. 581

⁴ Henry Kissenger, Diplomasi, I. Baskı, Panama Yayıncılık, 1998, ss. 226-229

⁵ Helen Graham, The Spanish Republic At War 1936-1939, Cambridge University Press, Uk 2002, s.1

⁶ Piere Vilar, İspanya İç Savaşı, Çev. Işık Ergüden, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2007,ss. 5-46

⁷ David Kertzer, I., Papa Ve Mussolini, Çev.Ahmet Arslan, Ayrıntı Yay., İstanbul 2014, ss.282-300

⁸ Yücel Güçlü, Nyon Conference Of 1937 On The Prevention Of Piratical Acts In The Mediterranean And Turkey, Belleten, 2002, Cilt.66, Sayı.246, ss. 531-548

pazarından silah satın almıştır. Fakat Sovyet desteği gerek coğrafi olarak iki ülkenin birbirine uzak olması gerekse de deniz gücü zayıflığından dolayı yeterli olmamıştır.⁹

İtalya'nın Milliyetçilere desteği ve yardımları ise Sovyetlere oranla daha fazla olmuştur. İtalya için İspanya'da Milliyetçilerin zafer kazanması Akdeniz'deki başarıları ve hâkimiyetini artıracak nitelikte olduğu için önemlidir. Ayrıca İtalya'nın bir diğer emeli de İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz ile olan bağlarını tehdit edecek olması komünizmin diğer ülkelere sıçramasını engellemek adına önemlidir. Birçok ülkeden gönüllüler İspanya'ya gidip bu iç savaşa dâhil olmuştur. İtalya'da iç savaşa dâhil olması adına gönüllüleri bölgeye göndermiştir, ayrıca İtalya bölgeye deniz yoluyla silah ve malzeme yardımında da bulunmuştur.¹⁰

Almanya ise milliyetçilerin kazanacağı zaferin Fransa'nın stratejik durumunu bozacağını bildiğinden bu savaşta etkin rol almıştır. Özellikle de İspanya'da milliyetçilerin mücadeleleri kazanması halinde Fransa, İspanya ile Almanya arasında sıkışacaktı. Almanya bu sebeple İspanya'daki milliyetçileri desteklemiştir. Fakat bu destek İtalya kadar kapsamlı olmamıştır. İspanya iç savaşı sırasında Almanya ve İtalya arasında bağlar diğer devletlerin de baskısı ve ortak amaçları çerçevesinde daha sıkı hale gelmiştir. Zaten İtalya ve Almanya Franco'ya yardım ederken ortak karar vermeseler de ortak hedefleri bu iki ülkeyi aynı safta yer almaya itmiştir.¹¹ Birlikte karar vermeseler de üç yıl devam eden mücadeleler ardından iki ülke birbiriyle yakın ilişkiler kurarak iş birliği geliştirmişlerdir.

İspanya'daki iç savaş İngiltere içinde çok önemli olup İngiltere'nin Akdeniz yolu kesilebilirdi. İngiltere kamuoyu İspanya'daki iç savaş sırasında ikiye bölünmüştür. İşçi Partisi ve İşçi Birlikleri Cumhuriyetçileri desteklerken, muhafazakâr kesim ise hem ideolojik olarak hem de İspanya'daki yatırımlarından dolayı bu mücadele de milliyetçilerden yana tavır alınması gerektiğini savunuyorlardı. Kamuoyunda bir kararsızlığın olmasından dolayı iktidarı elinde tutan Neville Chamberlain Hükümeti tarafsız kalmayı yeğlemiştir.¹²

Fransa açısından bakıldığında Fransa da doğudan olduğu kadar güneyden de mihver kısılcacında kalma ile karşı karşıya kalabilirdi. Hatta Afrika sömürgeleri ile bağlantısı kesilebilirdi. Fakat tüm bunlara rağmen İngiltere ve Fransa İspanyol iç savaşına müdahil olmamışlardır. Çünkü bu iç savaşa müdahil olduğunda savaşın Avrupa çapında bir savaşa dönüşebilme ihtimalini göze alamıyorlardı. Fransa İspanya iç savaşı sürecinde büyük bir sıkıntı yaşamıştır. İktidar da sosyalist bir hükümet olan Leon Blum bulunmaktaydı. Bu sebeple hükümet Milliyetçilere karşı Cumhuriyetçileri desteklemek istemiştir. Fransa genel çıkarları sebebiyle tarafsız kalmayı daha uygun bulmuştur.¹³ Fransa savaşın bir iç savaşıdan ziyade büyümesinden duyduğu endişe sebebiyle harekete geçmiştir. Diğer devletlerin mücadeleye karışmamasını sağlamak ve bu iç savaşta genel bir sonuca varabilmek adına bir konferans yapılmasını sağlamıştır.¹⁴ İngiltere teşvikiyle 9 Eylül 1936 da Londra'da bir araya gelerek Karışmaktan Kaçınma Komiteleri kurulmuştur.¹⁵ Komitede alınan kararlara göre her iki tarafa kesinlikle bir yardım yapılmamasına karar verilmiştir.¹⁶ Fakat komitenin tüm çalışmalarına rağmen iç savaşa diğer devletlerin karışmasını engelleyememiştir.¹⁷ İngiltere ve Fransa karara uyarken Almanya ve İtalya ise alınan kararlara uymamışlardır.

Kongrede alınan kararlara göre; İspanya'ya silah ve teçhizat gönderilmesi yasaklanmış olup bunun için İspanya kıyıları bölgelere ayrılmıştır. Bu bölgelerde İngiltere, Fransa İtalya ve Almanya güvencesine verilmiştir. Fakat Alman zırhlısı ve gemileri Cumhuriyetçilere ait uçaklarca bombalanmıştır. Dahası

⁹ F.Armaoğlu. 20.Yy Siyasi Tarih, 1914-1980, ss.265-266

¹⁰ F.Armaoğlu .20.Yy Siyasi Tarih, 1914-1980, ss.265-266

¹¹ David Kertzer, I., Papa Ve Mussolini, Çev.Ahmet Arslan, Ayrıntı Yay., İstanbul , 2014, ss.282-300

¹² Paul Guichonnet, Mussoloni ve Faşizm, Çev. Tanju Gökçöl, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 82

¹³ Glyn Stone, Britain, Non-Intervention And Spanish Civil War, Sage Journals, Cilt.2, Sayı.1, 2016, s.1

¹⁴ Ulus Gazetesi, Akdeniz Korsanlığı, 10 Eylül 1937.s.1

¹⁵ İsmail Soysal, Tarihçeleri Ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, 1. Cilt, (1920-1945), s.527

¹⁶ Ulvi Ufuk Tosun, Akdeniz'in Güvenliği İçin Kararlı Bir Adım: Nyon Konferansı (1937),

TurcologyResarch, 2022, ss. 549-557.

¹⁷ Ulus Gazetesi, Karışmazlık Tali Komitesi Toplandı, 27 Temmuz 1937, s. 3

Cumhuriyetçilerin elinde bulunan limanda Alman gemilerinin bombalaması ile Almanya ve İtalya Karışmaktan Kaçınma Komitesinden çekilmiştir.¹⁸

Türkiye ise İspanya da yaşanan iç savaşa dâhil olmamakla birlikte Cumhuriyetçilerin yanında yer almıştır. Fakat herhangi bir maddi veya teçhizat yardımıyla bulunmamıştır. Türkiye, Cumhuriyetçileri resmi hükümet olarak tanıyıp İngiltere ve Fransa'nın uyduğu Karışmazlık Politikasını benimsemiştir. İtalya'nın korsan deniz saldırıları Türkiye tarafından endişe verici bir şekilde takip edilmiştir.¹⁹ İngiltere ve Fransa her ne kadar bu iç savaşta tarafsız kalmaya çalışmışlarsa da menfaatlerini ilgilendiren konularda dâhil olmaktan kaçınmamışlardır. İtalya'nın Majorka Adasına çıkması haberi üzerine İngiltere tarafsız kalmayarak İtalya ile iletişime geçip Akdeniz'de statükonun değişmesi durumunda tarafsızlığını koruyamayacağını bildirmiştir. Fransa ise İspanyol Fas'ına Almanya'nın çıkması haberleri üzerine Berlin Hükümeti ile temasa geçip bunun gerçekleşmeyeceğine dair güvence istemiştir. Görüldüğü üzere her ne kadar tarafsızlık politikası uygulanmaya çalışılsa da kendi menfaatleri söz konusu olduğunda İngiltere ve Fransa müdahale etmekten kaçınmamışlardır.

Savaşın ilerlemesi ile Milliyetçiler ve Cumhuriyetçiler birbirine üstünlük kuramayınca Temmuz 1937 de İspanya da iç savaş çözülemez bir hal almıştır. İki tarafta askeri açıdan güçlenmeye ve teçhizat aramaya başlamışlardır. Aynı tarihlerde İtalya-Almanya ve Sovyet Rusya birbirlerini İspanya iç savaşına destek vermekle suçlamıştır. İç savaşın çıkmaza girmesi ile birlikte her iki tarafta İspanya iç savaşına verdikleri destekleri artırma yoluna gitmişlerdir. Almanya ve İtalya bölgede kazandıklarını kaybetmemek adına bölgede güçlenme yoluna gitmişlerdir. Franco artan Sovyet yardımlarından bunaldığı için 3 Ağustos 1937 de faşist lider Mussoloni'den yardım talep etmiştir.²⁰ Stalin ise 20-25 Ağustos 1937' de İspanya Hükümeti'ni tamamen destekleme kararı almıştır. SSCB cumhuriyetçilere silah, cephane, savaş malzemeleri ve yiyecek göndermekteydi. Almanya ve İtalya, bu iç savaşta General Franco'yu nun başarı kazanması ve sonuca hızlı ulaşması için silah ve teçhizat yardımının yanında özellikle de İtalya, asker yardımı yapmıştır.²¹ Franco'nun bir diğer ricası da Karadeniz'den İspanya'ya gelen bütün Sovyet yardımlarının engellenmesi üzerinedir. Bu rica üzerine İspanya iç savaşı tamamen geniş bir coğrafyaya yayılıp birçok ülkenin ilgilenmek zorunda kaldığı bir soruna dönüşmüştür. İtalya Franco'nun ricasını yerine getirebilmek adına gizli saldırılar ile yapılan yardımları engellemeye çalışmıştır. Muhtemelen saldırıların kim tarafından yapıldığını gizlemek için taarruzlarını Sovyet gemileriyle sınırlı tutmayarak giderek daha fazla ülkenin zarar görmesine neden olmuştur.

Bu tarihten itibaren Akdeniz de uçak, denizaltı ve deniz üstü gemilere saldırıları artmıştır. Saldırıların gerçekleştiği dönemde kim tarafından yapıldığı bilinmemekteydi. Başlangıçta Bu gemilerin General Franco'ya ait olduğu düşünülmekteydi. Fakat gemilerin İtalyan donanmasına ait olduğuna dair düşüncelerde bulunmaktaydı.²² Korsan deniz saldırılarını düzenleyen gemilerin İtalya ve Almanya'ya ait olduğuna dair de iddialar söz konusuydu. Artan deniz haydutluğu uluslararası arenada endişe verici olarak görülmekle birlikte birçok ülkeyi de taraf olmaya itmiştir.

2. Akdeniz'de Korsan Saldırıları

1937 yazından itibaren İspanya iç savaşı farklı bir boyuta ulaşarak daha geniş bir alana yayılmıştır. General Franco, 3 Ağustos 1937'de Roma'dan acil yardım talep etmiştir. Gönderdiği telgrafa Sovyetlerin Cumhuriyetçilere göndereceği yardıma ilişkin duyular aldığını ve bu yüzden İtalya'dan yardım talep ettiğini belirtmiştir. Benito Mussoloni bu yardım talebine karşı kayıtsız kalmayarak yardım

¹⁸ Zafer Çakmak, İkinci Dünya Savaşı Öncesi Akdeniz'de Korsan Denizaltı Sorunu, Ed. Deniz Saraç, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, I. Baskı, 2009, İstanbul, s. 16

¹⁹ Gültekin K. Birlik, Akdeniz Anlaşmaları Ve Türkiye'deki Uygulamaları, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt. 17, Sayı.34, 2021, Ankara, ss.866-878

²⁰ De Felice Renzo, Mussolini- Il Duce- Gli Anni Del Consenso (1929- 1936), Giulio Einaudi Ed.,Torino 1974.

²¹ Ulvi Ufuk Tosun, Akdeniz'in Güvenliği İçin Kararlı Bir Adım: Nyon Konferansı (1937), **TurcologyResarch**, 2022, ss. 549-557.

²² Zafer Çakmak, İkinci Dünya Savaşı Öncesi Akdeniz De Korsan Denizaltılar Sorunu Nyon Antlaşması, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.17.

çağrısını kabul etmiştir.²³ Bu tarihten itibaren İtalyan donanmasına ait denizaltıları kimliklerini saklayarak Karadeniz de İspanya'ya malzeme götüren ticaret gemilerini etkisiz hale getirmeye başlamıştır. Saldırıları genellikle hiçbir uyarı olmadan yolcular ve gemi mürettebatının hayatı hiçe sayılarak yapılmıştır. Dikkat çeken en önemli nokta saldırıların yoğunlaştığı bölge genellikle Sovyet Rusya'nın İspanya'ya yardım gönderdiği hat üzerindedir. Saldırıya uğrayan gemilerin çoğunluğu ise İspanyol gemileri ya da İspanya'ya yardıma giden diğer ülkelerin gemileri olmuştur.

Bu dönemde İtalya hükümeti saldırıların kendileri tarafından yapıldığına dair eleştirileri kesinlikle reddetmiştir. Fakat daha sonra yapılan incelemeler saldırıları yapan denizaltı ve uçakların İtalya'ya ait olduğunu göstermiştir. İlk meçhul deniz altı saldırısı 15 Mayıs 1937 'de Hunter adlı İngiliz gemisine yapılmıştır. 31 Mayıs Zorrazaya, Goida de Barselona ve Rhumba gemilerine saldırılar gerçekleşmiştir. Meçhul denizaltı saldırıların artmaya başlaması ise 1 Haziran 1937'de Akşam gazetesinde yayınlanan yazının ardından artış gösterdiğini gazetede çıkan haberden görmekteyiz. Leipzig adını taşıyan Alman kruvazörüne 15 Haziran da Cezayir önlerinde torpido saldırıları gerçekleştirilmiştir. Almanya'ya göre bu saldırıyı gerçekleştiren Sovyet Rusya idi. Bu iddiaya rağmen saldırının kim tarafından gerçekleştirildiği hala şaibeliydi.²⁴ Fakat geminin isabet almamış olması önemli bir husustur. Bu saldırının İtalya tarafından gerçekleştirilmiş olması da muhtemeldir. İtalya aynı safta olduğu bir Alman gemisine saldırı yapamayacağından dolayı saldırıyı başka bir devletin gerçekleştirdiği imajını da yaratmak istemiş olabilir.

6 Ağustos da İtalyan gemisi olan Mongioia üç uçak tarafından saldırıya uğramıştır. 7 Ağustos 1937'de Cezayir açıklarında bir Yunan gemisi olan Ktistakis adlı gemi uçak saldırısına uğramış ve yara almadan kurtulmuştur. 13 Ağustos'da Barcelona açıklarından General Franco'ya ait bir uçak tarafından Danimarka gemisi olan Edith gemisi saldırıya uğramıştır. 14 Ağustos da George McKnight Gemisi Tunus'u açıklarında kimliği belirsiz bir destroyer tarafından batırılmıştır.²⁵

Saldırıları bununla da kalmayıp artarak devam etmiştir. 1937'den itibaren kimliği belirlenemeyen korsan saldırıları cumhuriyet limanlarına giden İngiliz ve Fransız gemilerini de batırmaya başlamışlardır.²⁶ 6 Ağustos'ta İngiliz petrol gemisi olan British Corporal gemisine Cezayir açıklarında saldırı düzenlenmiştir. Bu saldırıyı düzenleyen uçakların General Franco'ya ait olduğu iddiası üzerine General Franco iddiaları yalanlamıştır. İngiltere hükümeti ise bu olayı protesto etmekle yetinmiştir. Saldırıya uğrayan diğer İngiliz gemileri ise 23 Ağustos Neoemi-Julia Gemisi ve 2 Eylül'de Woodford petrol tankeri saldırıya uğramıştır. Fransız gemileri ise 6 Ağustos'ta Djebel Amur yolcu gemisi, 13 Ağustos'ta Param gemisi saldırıya uğramıştır. İspanyol gemilerine de bu süreçte birçok saldırıya maruz kalmıştır. 11 Ağustos'ta Tunus açıklarında Campeador Tankeri, 15 Ağustos'da Conde de Abosolo gemisi ve Ciudad de Cadiz yük gemisi, Armura gemisi (bu gemide birçok gemi gibi cumhuriyetçilere aittir) saldırıya uğramıştır.²⁷ Kimliği belirsiz bir deniz altı tarafından Ciudad de Reus adlı İspanyol yük vapuruna saldırılmıştır. 31 Ağustos 1937'de Dellis ve Tigzirt arasında Timiriasef adlı kömür yüklü Sovyet vapuru Liverpool'dan Pord Said'e gidecekken kimliği belirsiz bir deniz altı saldırısına uğrayarak batmıştır.²⁸

Ticari gemilerin yanında savaş gemilerine de saldırılar düzenlenmiştir. İspanyol savaş gemileri olan Almirante, Anteguerra ve Churruga destroyerlerine saldırılar düzenlenmiştir. Yalnız İspanyol savaş gemileri değil İngiliz savaş gemileri olan Foxhound Destroyeri (11 ağustos) , Havock Destroyeri(31

²³Mehmet Sait Dilek, Akdeniz'de Yaşanan Güvenlik Sorunu Ve Büyük Güçlerin Politikası (1936-1939), Turkish Studies - Cilt. 7, Sayı.4, 2012, Ankara, s. 1521

²⁴ Antony Beevor, La Guerra Civil Espanola, Critical, Barcelona, 2006, S. 432, 433.

²⁵ Zafer Çakmak, İkinci Dünya Savaşı Öncesi Akdeniz'de Korsan Denizaltı Sorunu, Ed. Deniz Savaş, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, I. Baskı, 2009, İstanbul, ss.20-21

²⁶Donald N. Lammers, The Nyon Arrangements Of 1937: A Success Sui Generis, Albion, The North American Conference On British Studies, Cilt.3, Sayı.4, 1971, S. 163, <https://doi.org/10.2307/4048234>

²⁷ Akşam Gazetesi, "Armuro Vapuru Bozcaada önlerinde Nasıl Batırıldı?", 24 Ağustos 1937, s.2

²⁸ Ulvi Ufuk Tosun, Akdeniz'in Güvenliği İçin Kararlı Bir Adım: Nyon Konferansı (1937), TurcologyResearch, 2022, ss. 549-557.

Ağustos), gibi savaş gemilerine de saldırılar yapılmıştır.²⁹ İngiltere, Akdeniz’de Havock saldırıya uğradıktan sonra önlemlerini sertleştirme yoluna gitmiştir.³⁰ İspanyol gemilerinin özellikle Bozcaada açıklarında saldırıya uğraması Akdeniz doğusunun tehlikeli olduğunu göstermiştir.³¹ Bu durum Akdeniz güvenliğini zedelemiştir.³² İspanya iç savaşı sırasında derhal sonuca ulaşmak isteyen Franco Valencia Hükümeti’ nin dışarıdan gelebilecek mühimmat ve erzaktan mahrum bırakarak bertaraf etmeye çalışmıştır. Bu gemilerin hangi ülkelere ait olduğuna bakılmadan saldırılarda bulunulmuştur.

İç savaş sırasında gönüllü asker, ilaç, mühimmat ve erzak yardımında bulunduğu için saldırıların hedefinde çoğunlukla Sovyet gemileri bulunmaktaydı.³³ Artan saldırılar ardından Sovyetler Birliği İtalya’ya 6 Eylül 1937 de ilk notasını vermiştir. Özellikle Sovyet basınında yapılan bu saldırılar geniş yankı bulmuştur. İtalyan gazetelerinde ise Sovyet gazetelerinin bu haberlerini yalanlayarak kesin bir dille ret edip, saldırıların kendileri tarafından gerçekleşmediğini bildirmişlerdir. SSCB, İtalya’nın verdiği cevaptan memnun kalmayarak istekleri konusunda daha da ısrarcı olmuştur. İkinci nota ile Sovyet- İtalyan ilişkileri gerilmiştir. Sovyetler Birliği, Akdeniz’de bulunan gemilerine Karadeniz’e çıkmama emri vermiş dahası hiçbir İtalyan gemisi de boğazlardan Karadeniz’e geçememiştir.³⁴

İngiltere ve Fransa bu saldırılarda İtalya’yı sorumlu tutmuşlardır. Almanya ise bu saldırıların İspanya tarafından yapıldığını iddia etmiştir. Fakat saldırıya uğrayan gemi kaptanları gemilerin İtalyan gemilerine benzediği için bu saldırıların İtalyan gemileri tarafından yapıldığını idda etmişlerdir. Birçok İspanyol gemi kaptanı tutulan raporlarda Tunus ve Sicilya arasının İtalyanlarca abluka edildiğini yazmıştır. Burada İtalyan römorkörlerinin devriye gezdiğini böylece geçen bütün gemilere vakıf olduklarını belirtmişlerdir. Bu haberleşmeler sayesinde İspanyol gemilerinin hedef olduğu ve tahrip edildiğini belirtmişlerdir.³⁵ Fransız ve İngiliz gemilerine saldırıların fazlaca olmaması korsan deniz altılarının Franco’ya ait olduğunu düşünebiliriz. Çünkü Franco, İngiliz ve Fransızların kendilerine karşılık vermemesinden dolayı sadece Sovyet gemilerine yönelmiş olması muhtemeldir.

2.1. Akdeniz’de Saldırılar ve Türkiye Durumu

Türkiye Akdeniz’deki korsan saldırılar ile başlangıçta fazla ilgilenmemiştir.³⁶ Artan saldırılar ile birlikte Türkiye de bu saldırılardan ciddi şekilde etkilenmiştir. Sovyet gemilerinin İspanya’ ya yardıma gönderilirken Çanakkale ve Ege Denizi’nden geçmesi Türkiye sahasında da bazı saldırıların yaşanmasına neden olmuştur. Armura gemisi Türk karasularında bulunduğu sırada saldırıya uğramıştır. General Franco ve müttefikleri, Çanakkale Boğaz’ını kapatarak Sovyetler Birliği ve Valencia Hükümeti arasında gerçekleşen deniz trafiğini keserek yardımın aktarılmasını engellemek istemişlerdir. Bozcaada da gerçekleşen denizaltı saldırıları üzerine 18 Ağustos’tan itibaren Türkiye burada devriyeler atarak korsan deniz altıları aramaya başlamıştır. 24 Ağustos’ta Türkiye, yabancı sefaretlere iki nota vererek deniz altı saldırılarından etkilenen kazazedelere insani yardım gerçekleştirdiğini yabancı bir deniz altıya denk gelmesi durumunda hem Boğazlar Sözleşmesi hem de Uluslararası Hukuk Kaidelerine uyulacağına dair güvence verilmiştir.³⁷ Ayrıca bu deniz saldırılarının Türkiye’de olması hem boğazların güvenliğini

²⁹ James W. Cortada, “Ships, Diplomacy And The Spanish Civil War: Nyon Conference, September, 1937”, Published By: Rubbettino Editore, I Politico, Cilt. 37, Sayı. 4, 1972, ss. 675, 678.

³⁰ P. Broue –E Temime, İspanya İç Savaşı, Ayrıntı Yayınları, Çev. Aydın Emeç, 2018, s.371

³¹ Tan Gazetesi, 20 Ağustos 1937, s.1

³² Peter Gretton, “The Nyon Conference-The Naval Aspect”, The English Historical Review, Cilt..90, Sayı.354, 1975, s.104

³³ Mehmet Sait Dilek, Akdeniz’de Yaşanan Güvenlik Sorunu Ve Büyük Güçlerin Politikası (1936-1939), Turkish Studies - Cilt. 7, Sayı.4, 2012, Ankara, ss.1521-1523

³⁴ Zafer Çakmak, İkinci Dünya Savaşı Öncesi Akdeniz’de Korsan Denizaltı Sorunu, Ed. Deniz Saraç, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, I. Baskı, 2009, İstanbul, ss.31-38

³⁵ Malcolm Pearce-Geoffrey Stewart, British Political History, 1867–2001: Democracy and Decline, Third edition, Routledge, New York 2002, s. 318

³⁶ B. Millman, The III. Made Alliance: Anglo Turkish Relations , 1934-1940, S. 92

³⁷ Tan Gazetesi, 27 Ağustos 1937, s.1

hem de Türkiye'nin güvenliğini tartışmalı hale getirdiği için Türkiye saldırılara bilhassa önem vermiştir.³⁸

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Marmara'da görülen bu meçhul deniz altılarının tespit edilememesi üzerine, Başbakan İnönü'ye şu düşüncelerini iletmiştir; *“Marmara'da yabancı deniz altı gemisi bulunduğunu işittiğimizden beri geçen günler çoktur. Bunun hâlâ anlaşılmadığını ve Marmara'da yabancı deniz altı dolaştığını işitmekteyiz Büyük Erkan-ı Harbiye'nin büyük dikkat ve liyakati ile tezat teşkil eden bir şeydir. Bu görüş ve işitişin tahkikine muktedir bulunmuyorsak hakikaten emniyetsizlik içinde kalmış ve buna çaresiz olmaktan aciz bulunmuş olduğumuz kanaatini ileri sürmek lazım gelir. Bu takdirde ne yapılmak lazım geleceğinin yeniden ve ciddiyetle düşünülmesi lazım gelir.”*³⁹ Atatürk uyarısından sonra Bakanlar Kurulu gerekli önemlerin alınacağına ve deniz altılarının imha edileceğine dair bir kararname yayınlamıştır. Bakanlar Kurulu, 9 Eylül de Marmara'da kimliği belirsiz bir deniz altı görülmesi durumunda yapılacakları içeren bir kararname yayınlamıştır. Marmara'ya izinsiz girilmemesine, girildiği takdirde imha edilmesine, Marmara güvenliği için tüm tedbirlerin alınmasına, deniz motorlarının Genelkurmay hizmetinde kalmasına ve aksi durumda gümrük vekâleti ile motorların hareketlerinin düzenlenmesine karar verilmiştir.⁴⁰

Atatürk saldırıları yapan İtalya olduğu iddiasına karşılık İnönü ile yazıştığında şu soruları yöneltmiştir. *“İtalya'yı bir taraftan Rus diğer taraftan İngiliz gemilerine taarruza sevk eden İtalyan nokta-i nazarı nedir? Diğer taraftan Rusların İtalyanları ithamdaki ısrarlarından bekledikleri netice nedir? İtalyanlar bir taraftan İngilizleri diğer taraftan Rusları fiilen provoke etmiş bulunmakla zıt gibi görünen bu icraattan ne gibi komplikasyonlar alabileceklerini ümit edebilirler?”*⁴¹ BCA 30.10.0.0.45.290.52/9.

Mussolini'nin Akdeniz'de saldırılarının bir diğer yönü de takip ettiği sömürgeci politikasının bir yansıması olduğu unutulmamalıdır. Mussolini yönetime geçtiği 1923'ten itibaren Akdeniz için bizim deniz “Mare Nostrum” olarak betimlemiştir. Bu deyim bütün Akdeniz'i içermektedir.⁴² Haliyle Akdeniz ülkelerinden biri olan Türkiye için bu saldırılar sadece İspanya İç Savaşının bir yansıması olduğu düşüncesi kabul edilemez. Genç Cumhuriyetin yöneticileri yaşanan bu saldırıların ilerde nasıl bir sonuca ulaşabileceğinin farkında olduğu için daha temkinli hareket edip olayları yakından takip etmişlerdir.

3. Nyon Konferansı

Konferans 1937 yılının Mayıs ayından itibaren Akdeniz'de uluslar arası deniz taşımacılığına yapılan saldırılar üzerine toplanılmıştır. Saldırıların nedeni İspanya iç savaşının uluslararası arenaya yansımasıdır.⁴³ Akdeniz'de kimliği belirsiz çeşitli ülkelerin ticaret gemileri uçak, savaş gemisi ya da deniz altılarının saldırılarına maruz kalmıştır. Bu saldırılar Akdeniz'e kıyısı olan bütün devletler için büyük bir sorun oluşturmuş ve endişelendirmiştir.⁴⁴ Haydutluk ve korsanlık olarak görülen saldırılar II. Dünya savaşının çıkacağına önemli göstergelerinden biridir. Saldırı sayıları gün geçtikçe artmıştır. Deniz altılar tarafından gerçekleştirilen bu saldırıların hangi devletin deniz altılarına ait olduğu anlaşılammıştır. Fakat daha sonra yapılan araştırmalar göstermiştir ki bu deniz altılar İtalya'ya aittir. Türkiye'nin de bu denizaltıların saldırılarına maruz kalmasının yanında Ege Denizi'nde gemi batması ile Türkiye de bu konferansın katılımcılarından biri haline gelmiştir.

Akdeniz'de ilk saldırılar genellikle İspanyol ve Sovyet gemilerine karşı yapılmaktayken zamanla genişleyerek İngiliz ve Fransız gemilerine yapılmaya başlamıştır.⁴⁵ İtalyan harp gemileri Çanakkale

³⁸ “Meçhul Tahtelbahirin Hüviyetini Anlamak Henüz Kabil Olamadı”, Akşam, 25 Ağustos 1937, s. 1.

³⁹ BCA, Fon Kodu:030.10, Yer No: 45.290.52

⁴⁰ Tuğba Belenli, “Akdeniz'de Meçhul Denizaltı Saldırıları ve Nyon Konferansı (1937)”, Gazi Akademik Bakış, Cilt. 12, Sayı. 24, 2019, s.163-190.

⁴¹ BCA 30.10.0.0.45.290.52/9.

⁴² M. Zekeriya, “Akdeniz'de İtalya Ne İstiyor, Ne Yapıyor?”, Tan, 24 Eylül 1937, S. 5

⁴³ Alpert Michael, A New International History Of The Spanish Civil War, Second Edition, Palgrave Macmillan, London 2004, ss.5-6

⁴⁴ Cabinet Office Papers. Public Record Office, London - Henceforth Referred To As “Cab”- 23/89. Cab 34 (37), 8 September 1937.

⁴⁵ Haber Gazetesi, Bir İspanyol Gemisi Daha Batırıldı, 25 Ağustos 1937, s.2

Boğazından Cebelitarık'a kadar Akdeniz'i bombardıman altında tutarak saldırılar gerçekleştirmekteydiler. Fransa'nın kuzey Afrika ile bağlantısını kesmesine sebep olan bu faaliyetler Fransa'yı endişelendirmekteydi.⁴⁶ Ardından İngiliz gemilerine de yapılan saldırılar artmıştır. İngiltere, Akdeniz'de yapılan saldırılara karşı önlemlerin alınmasını gerekli görmüştür. Bu sebeple Akdeniz'de bir güvenlik paktının oluşturulması hedeflenmiştir.

İngiltere ve Fransa arasında konferansta yer alacak ülkelerin belirlenmesi hususunda bazı ihtilaflar yaşanmıştır. Valencia Hükümeti'nin konferansa davet edilmesine dair düşünceler başta olumluyken daha sonra bu fikirden vaz geçilmiştir. Almanya, İtalya ve Sovyet Rusya'nın konferansa davet edilmesine karar verilmiştir.⁴⁷

Almanya'nın konferansta yer alması konusunda ısrarcı olan devlet İngiltere, Sovyetler Birliği'nin konferansta yer almasını isteyen devlet ise Fransa olmuştur. Ardından İngiltere ve Fransa, Akdeniz'de yaşanan bu saldırılardan etkilenen diğer ülkelerinde katılması adına davet göndermişlerdir. Sovyetler Birliği, Almanya'nın bir Akdeniz devleti olmadığı halde neden konferansa davet edildiğini İngiltere ve Fransa tarafından açıklanmasını istemiştir. Dahası İspanya'nın bir Akdeniz Devleti olduğunu ve saldırıların hedefinde yer aldığı için özellikle bu konferansta bulunması gerektiğini savunmuştur. SSCB'nin, Almanya'ya dair talebine hak verilerek Almanya'nın bir Akdeniz Devleti olmadığı için konferansa davet edilmemesine fakat konferanstan sonra bilgi verilmesine karar verilmiştir.⁴⁸

Aslında İngiltere ve Fransa'nın amacı suçluyu bulmaktan ziyade bütün devletlerin birlikte çalışarak kolektif bir karşı duruş sergilemesini sağlamaktır. Bu yüzden Akdeniz de ciddi güvenlik sorununa neden olan deniz altılarının saldırıları üzerine 14 Eylül 1937 de İsviçre de Nyon kentinde konferans toplanmıştır. Fransa Dış İşleri Bakanı Lyon Delbos konferans başkanı seçilmiştir. Delbos Akdeniz'in dünya ticareti ve ülkeler için önemini şöyle açıklamıştır.

*"Akdeniz, bu konferansta temsil edilen birçok memleketlerin hayatında katî bir ehemmiyeti haiz bulunmaktadır. Deniz münakale yollarından herkesin serbestçe istifade etmek hakkıdır ve birçokları için bu münakaleler, hayatî bir ehemmiyet arz etmektedir. Burada, cemaat aleyhine olarak hususî serbestiler almaya hiç kimse mezun değildir. Fransa ve İngiltere Akdeniz'de korsanlığın ilgası hakkında çabuk bir anlaşmaya varılması keyfiyetinin bugünkü tahammül edilmez vaziyete nihayet vereceğine ve yeni hâdiseler tehlikesinin önüne geçeceğine kanidir. Bazı devletlerin konferansa iştirakten imtinalarının bu yolda derhal yürümek imkânlarını tehdit ettiği muhakkaktır. Fakat güçlüklerin fazlalaşması, başlanan işi terk etmeyi değil, fakat gayretleri bir misli daha fazlalaştırmayı âmirdir."*⁴⁹

Toplanan Konferans'ta Akdeniz'de artan saldırılara son verilmesi gerektiği ve saldırılar karşısında uluslararası hukuka uygun bazı ortak kararların/tedbirlerin alınması üzerine toplanıldığı ifade edilmiştir.⁵⁰ Antlaşma imzalayan devletler Türkiye, SSCB, Yugoslavya, Romanya, Fransa, Mısır, Yunanistan, Bulgaristan ve İngiltere'dir. Dokuz ülkenin katıldığı bu toplantı 2 gün sürmüştür. Alınan önlemler Akdeniz'de seyrüsefer güvenliği oluşturmaya yöneliktir. Antlaşmayı imza eden devletlerden Türkiye adına Dışişleri Bakanı Doktor Tevfik Rüştü Aras, İngiltere adına Dışişleri Bakanı Eden, SSCB adına Dışişleri Bakanı Litvinof, Fransa adına Dışişleri Bakanı Delbos, Romanya adına Dışişleri Bakanı

⁴⁶ BCA 581. 87992.320679.13

⁴⁷ William C. Mills, Nyon Conference: Neville Chamberlain, Anthony Eden, And The Appeasement Of Italy İn 1937, The International History Review, Cilt. 15, No.1, 1993, Ss. 1-22

⁴⁸ Akşam 12 Eylül 1937, s..2

⁴⁹ Ulvi Ufuk Tosun, Akdeniz'in Güvenliği İçin Kararlı Bir Adım: Nyon Konferansı (1937), TurcologyResarch, 2022, ss. 549-557.

⁵⁰ BCA 541.44185.209615. 12

Antonesco, Bulgaristan adına Dışişleri Bakanı Maksimüs ve Yugoslavya adına Dışişleri Bakanı Yeftik konferansta hazır bulunmuşlardır.

Antlaşmaya göre; İspanyol savaşına ait saldırıların bölgesel nitelikte bir çatışma olmadığı için bölgesel nitelikte değerlendirilmemesi savunulmuştur. Nyon Antlaşması ile bütün imzacı Devletlerin korsan saldırılarına karşı birlikte ve caydırıcı nitelikte karşı durulmasına karar verilmiştir.⁵¹ Londra Denizler Anlaşması'nın maddelerine aykırı tutum sergileyen saldırılar karşısında, anlaşmayı imzalayan devletlerce, deniz altı gemileri korsan gemisi olarak kabul edilecek ve gösterilen tavır bu nitelikte olacaktır. Deniz altıları açık denizlerde su yüzeyinde seyredecektir. Ticari gemilerine zarar vermeyeceklerdir, herhangi bir zarar karşısında ise korsan gemisi sayılacaktır. Ticaret gemilerine olası saldırıları durumunda ise ticaret gemisi batmışsa deniz altında imha edilecektir.

Antlaşmanın detaylarına bakıldığında; antlaşmayı imzalayan tüm devletler kendi kıyı bölgelerinin güvenliğini sağlamakla yükümlü tutulmuştur. Doğu Akdeniz ticaret gemilerinin yol güzergâhı ise özellikle burada büyük çıkarları olan İngiltere ve Fransa hâkimiyetine bırakılmıştır.⁵² Türkiye ise Akdeniz ve Karadeniz' de kendi kıyı güvenliğini sağlayacaktı. Akdeniz'de devriye gezen Fransız ve İngiliz gemilerine askeri üs sağlanmakla birlikte talep edildiğinde bu devletlere yardım edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca İngiliz filosuna da Ildır (Eritre) Limanı üs olarak kullanılması için tahsis edilmesine karar verilmiştir.⁵³

7 Ekim 1937 tarihinde yayınlanan bir diğer kararname ile İngiliz filosuna uçak kullanılmaması şartıyla Alaçatı (Eğriler) limanı da üs olarak bırakılmıştır. Hatta İngilizlerin avlanması ve İzmir Limanına da çıkmasına izin verilmiştir.⁵⁴ Rusya'nın Akdeniz'e inmesine izin verilmeyerek sadece Karadeniz'de kendi kıyı güvenliğini sağlmasına ve bunun için Türkiye ile iş birliği yapmasına karar verilmiştir. Diğer ülkeler, Sovyetlerin Akdeniz'e çıkmasını istememişlerdir. Bu sebeple tüm sorumluluk İngiltere ve Fransa'ya kalmıştır. Şaşırtıcı olan şu ki bunun Sovyet Birliği tarafından kabul edilmesidir.⁵⁵

Konferansa katılan devletlerin deniz altılarının, deniz seferleri sırasında yanında muhakkak bir deniz üstü bulunmasına karar verilmiştir. Ayrıca belirli deniz yollarının kullanılması istenmiştir. Toplantıya İspanyollar çağrılmayarak iki tarafı destekleyen devletleri tepkisine neden olmak istenmemiştir. Davet edilen devletlerden biri de İtalya idi, fakat katılmamıştır. Arnavutluk ise Nyon Antlaşmasını imzalarsa da bir süre sonra konferanstan çekilmiştir.⁵⁶ Arnavutluk İtalya'nın nüfuzuna girdiği için İtalya'nın yer almadığı bir konferansta olmak istememiştir.

Konferans kararları İtalya'ya bildirilmesi ile İtalya kararları başlangıçta kabul etmeyeceğini bildirmiştir.⁵⁷ Özellikle de Akdeniz'de kontrolün İngiltere ve Fransa tarafından sağlanmasına karşı çıkmıştır. Aynı hakların kendisine de tanınmasını savunmuştur. İtalya, İngiltere ve Fransa ile Akdeniz'de mutlak eşitlik talep ediyordu.⁵⁸ İstekleri gerçekleşmediği sürece antlaşmayı kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Alınan kararların İngiliz yanlısı olduğu Akdeniz'de İngiltere, Fransa ve Sovyet Rusya tarafından bir korsanlık teşkilatı kurulduğunu belirtmiştir. Alman basını ise bu konferansta alınan kararları eleştirerek diğer devletler tarafından özellikle de İtalya'nın haklarına karşı bir saldırı olduğunu belirtmiştir. Dahası İngiltere ve Fransa'nın denizlerde kurmak istediği hegemonyanın bir yansıması olarak nitelendirmişlerdir. İngiltere ve Fransa İtalya'yı memnun etmek

⁵¹ L.F.E. Goldie, "Terrorism, Piracy And The Nyon Agreements" (Ed. Yoram Dinstein), International Law At A Time Perplexity; Essays In Honour Of Shabtai Rosenne, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1989, S. 242.

⁵² BCA 581. 87992. 320679.13 Bazı Devletler Almanya Ve İtalya'nın Bulunmadığı Konferansta Bu Kadar Önemli Kararların Alınması Bu İki Devleti Tahrik Edebileceğini Savunmuşlarsa Da Daha Sonra Antlaşmaya İtalya'nın Da Katılımı İle Bütün Bunların Yersiz Olduğu Sonucuna Varılmıştır.

⁵³ BCA 30.18.1.2.79.81.4

⁵⁴ BCA 30.18.1-2.79.85.9

⁵⁵ https://Topkora.Com/Wiki/Tr/Nyon_Conference

⁵⁶ Mehmet Sait Dilek, Akdeniz'de Yaşanan Güvenlik Sorunu Ve Büyük Güçlerin Politikası (1936-1939), Turkish Studies - Cilt. 7, Sayı.4, 2012, Ankara, S. 1525

⁵⁷ Ulus Gazetesi, Anlaşma Metni Dün İmza Edildi, 15 Eylül 1937, 4

⁵⁸ https://Topkora.Com/Wiki/Tr/Nyon_Conference

adına Sovyet Rusya'nın yetkilerini kısıtlandırarak Karadeniz ile sınırlı tutmuştur.⁵⁹ Anlaşma maddeleri üzerinde bazı değişimler yapılarak İtalya'nın gönlü alınmıştır.⁶⁰ Böylece İtalya bir süre sonra yumuşayarak Akdeniz'de denetim ve kontrole katılmıştır.⁶¹

Bu sırada Sovyetler, antlaşmada yapılan bu değişiklikten hiç memnun olmamıştır. İtalya 11 Kasım'dan itibaren Akdeniz'de devriye gezmeye başlamıştır.⁶² İtalya'nın saldırganken biranda saldırganı arayan duruma düşmesi eleştirilmiştir.⁶³ Yeni durumla birlikte yapılan deniz kontrollerinin mntıkları da değişmiştir. İngiltere Batı Akdeniz'de Cebelitarık mntikasını, Fransa Cezayir'de Bon Limanına kadar olan bölgeyi ve İtalya ise kalan diğer bölgelerin mntika kontrolünü yapacaktı. Doğu Akdeniz de ise İngiltere Ege'den Portsaid'e, Fransa Portsaid'den Suriye'ye ve İtalya da Portsaid'den Trablus'a kadar olan bölgeden sorumlu tutulmuştur. İtalya'ya ayrılan Akdeniz mntikasının bir kısmı Yunanistan sınırları olmasından dolayı Yunanistan bu sınırlardan memnun olmamıştır.⁶⁴ Kararlaştırılacak hatlara göre en işlek deniz yolları üzerinde inzibat, Fransa ve İngiltere tarafından güvence altına alınmasına karar verilmiştir.⁶⁵ Fakat mntıklar böyle belirlense de Fransız mntikasında bir İngiliz gemisi saldırıya uğradığı takdirde, İngiliz kontrol gemilerinin yardıma gidebileceği açıklanmıştır. Yani İngiltere ve Fransa açık deniz yollarından sorumlu iken kalan diğer devletler kendi karasularından sorumlu tutularak İtalya'ya da haklar verilmiştir.⁶⁶

Antlaşmanın yapılmasına sebep olan şartlar ortadan kalktığı için anlaşmayı imzalayan devletler anlaşmadan çekilmiştir. Yunanistan 12 Nisan 1939'da, Romanya 5 Mayıs 1939'da, Mısır 23 Mayıs 1939'da, İngiltere, Fransa ve Bulgaristan 6 Mayıs 1939 tarihinden itibaren bu antlaşmadan çekildiklerini bildirmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'de 8 Nisan 1939'da antlaşmadan çekildiğine dair bir notayı diğer katılımcı devletlerin elçiliklerine göndermiştir.⁶⁷

3.1. Nyon Konferansı'nın Türkiye' de Sonuçları

TBMM 14 Eylül'de Nyon Antlaşması'nı onaylamak adına toplanmıştır. İnönü başta İtalya'ya ile iletişime geçilmeden toplantıya katılmamaktan yana olmuştur.⁶⁸ Doğu Akdeniz'de bir sorun meydana gelme ihtimali üzerine İtalyanlarla görüşülmesi gerektiğini savunmuştur. İnönü'ye göre bu doğrudan doğruya İtalya'ya karşı düşmanlık anlamına gelmekte ve İtalya'yı Türkiye'ye karşı yönlendirmesine neden olabilirdi. Bu sırada alınan genel karar üzerine Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras konferansa katılmıştır. Antlaşmasının onaylanması hususunda da İsmet İnönü yine çekimser kalmışsa da Atatürk ve İnönü görüşmeleri ardından Atatürk onayı ile Aras antlaşmayı onaylamıştır.⁶⁹

⁵⁹ H. James Burgwyn, Italian Foreign Policy İn The Interwar Period, 1918-1940, Greenwood Publishing Group, Usa, 1997, S. 161

⁶⁰ Tuğba Belenli, Akdeniz'de Meçhul Denizaltı Saldırıları Ve Nyon Konferansı (1937) -Unidentified Submarine Attacks İn The Mediterranean And The Nyon Conference (1937) , Akademik Bakış, Cilt.12, Sayı.24, 2019, s.176.

⁶¹ BCA Fon Kodu: 541, Yer No: Kutu: 44145, Gömlek: 209536, Sıra: 26

⁶² H. James Burgwyn, Italian Foreign Policy İn The Interwar Period, 1918-1940, Greenwood Publishing Group, Usa, 1997, S. 161

⁶³ Salvado Francisco-J. Romero, Historical Dictionary Of The Spanish Civil War, The Scarecrow Press, Uk, 2013, S.33

⁶⁴ BCA 541. 44185.209615.10

⁶⁵ Akşam Gazetesi, 12 Eylül 1937; Kurun, 12 Eylül 1937; Ulus, 12 Eylül 1937

⁶⁶ Tuğba Belenli, Akdeniz'de Meçhul Denizaltı Saldırıları Ve Nyon Konferansı (1937) -Unidentified Submarine Attacks İn The Mediterranean And The Nyon Conference (1937) , Akademik Bakış, Cilt.12, Sayı.24, 2019, ss.176-180

⁶⁷ BCA Fon Kodu, 30-10, Kutu: 219, Gömlek: 476, Sıra: 10

⁶⁸ Bknz, Dilek Barlas, Friends Or Foes? Diplomatic Relations Between Italy And Turkey, 1923-36, International Journal Of Middle East Studies, Cilt.36, Sayı. 2, 2004, Ss.231-252

⁶⁹ BCA 30.10.0.45.290.52, Bu Süreçte Konferansla İlgili Fikir Teatisinde Bulunan Atatürk Ve İnönü'nün 9-11 Eylül 1937 Tarihlerini Kapsayan Yazışmaları İçin

Antlaşma metni, 18 Eylül 1937'de TBMM'de de onaylandı. Türkiye konferansta Çanakkale Boğazı, Akdeniz ve Karadeniz güvenliğini üstüne almıştır. Saldırıları ve devriyeler için 20 motorbot ve silahlı deniz aracı tahsis edilmiştir.⁷⁰ Fransız ve İngiliz donanmaları, Doğu Akdeniz'den Çanakkale Boğazına uzanan sahaya kadar devriye gezme hakkı elde etmişlerdir. Bu alanlarda imza sahibi ülkelerinde sorumlulukları bulunmakta özellikle her iki devletin donanmalarına makul yardımların yapılmasına karar verilmiştir.⁷¹

Nyon Antlaşması barışçı politikanın bir göstergesidir. Bu antlaşma Türk siyasi hayatından da derin iz bırakmıştır. Antlaşma imzalanması sürecinde meydana gelen bazı olaylar Atatürk ve İnönü ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. İki lider arasında yapılan yazışmalarda Nyon Konferansının ciddi fikir ayrılığına neden olduğunu görmekteyiz. Bunlardan en önemlisi Akdeniz'de devriye gezmesi kabul edilen İngiltere ve Fransa'ya Türkiye'nin gerektiğinde destek vermesi hususudur. Atatürk yardımın verilemesini gerektiğini savunurken, İnönü ise bu yardımı tehlikeli bulmaktaydı. Fakat Atatürk'ün düşüncesi ağır basarak yardım yapılmasına karar verilmişse de fikir ayrılığı derinleşmiştir. Zira İsmet İnönü Dışişleri Bakan'ı olan Tevfik Rüşti Aras'ın İngiltere ve Fransa Dışişleri Bakanları'ndan Türkiye'nin karasuları dışında askeri bir harekâta zorunlu tutmayacağına dair güvence istemiştir. Garanti verilmesi ardından Başvekil İsmet İnönü'nün çekinceleri kalmamıştır. Fakat güvencelerin alınması Atatürk açısından doğru bulunmamıştır. Bu durumun Türkiye'nin dış politikasına zarar verdiğini düşünmüştür. Fikir ayrılıkları arasında kalan Aras, Cemiyet-i Akvam toplantılarına katılarak yurda dönüşünü geciktirmiştir. Böylece konunun biraz soğumasını amaçlamıştır. Yurda dönmesi ile birlikte 30 Eylül 1937'de Atatürk'ü ziyaret etmiştir. Fakat Atatürk görüşmek istememişse de bir gün sonra görüşmeyi kabul etmiştir.⁷²

Toplantı sırasında güvence istenmesinin yanlış bulunduğunu belirtmiştir.⁷³ Atatürk' göre bir antlaşmanın imzalanmasının ardından, antlaşmanın maddelerinin kabul etmemek ve değişik mana taşıdığını belirterek garanti mektubu istemek yabancı Bakanların nezdinde dış siyasete verilecek zararı belirtmiştir.⁷⁴ Fakat Aras'ta II. Dünya Savaşı arifesinde bulunduğundan dahası İsmet İnönü ve Atatürk arasında bunun bir soruna neden olmaması için güvence istendiğini belirtmiştir. Belirtilen garanti belgesinin kolayca alınabildiğinden bunun dış otoriteye herhangi bir zarar vermediği dile getirilmiştir. Atatürk topraklarımız üzerinde hedefi olan İtalya'ya karşı, Fransa ve İngiltere gibi güçlü devletlerin yanında yer almayı daha uygun bulmuştur. Atatürk'e göre büyük devletlerle gerçekleştirilen bir ortak harekâta iki muhribiniz batsa da kazanılan kazanç karşısında önemsiz olduğunu savunmuştur.

Atatürk, Nyon Antlaşması'nın TBMM'deki müzakereleri devam ettiği 17 Eylül 1937'de müzakereleri takip etmek için Ankara'ya gelmiştir. Atatürk ve İnönü arasında Gazi Çiftliği'nde bulunan bira fabrikası nedeniyle bir tartışma daha çıkmıştır. 18 Eylül'de akşam yemeğinde de hem bira fabrikası hem de Ziraat Bakanı Muhlis Ekmen hakkında Atatürk eleştirilerde bulunmuştur. İsmet İnönü bu eleştirilere karşı çıkarak Hükümet üyesinin istifasının istenmesi ve kendisine sorulmadan bu kararın alınmasına karşı çıkmıştır. Dahası kendi değerlendirmelerine güvenilmediğini ve başkalarına soruşturma yaptırılmasına kızmıştır. Ayrıca İnönü, aracılara kabul etmeyerek doğrudan ilişkilerin kurulmasına da karşı çıkmıştır. Yapılan tartışmalar ardından Atatürk sofrayı terk etmiştir. Bir gün sonra Atatürk ve İsmet İnönü bir araya gelmiştir. Bu görüşmede Atatürk geçiş döneminde İsmet İnönü'nün Başbakanlık görevinden çekilmesini, yerini Celal Bayar'a devretmesinin daha doğru olacağı söylenmiştir. Geçiş sürecinde İnönü'nün izinli sayılması ve Celal Bayar'a da vekâlet verilmesini istemiştir.⁷⁵ 20 Eylül 1937'de Anadolu Ajansı İsmet İnönü'nün isteği ile görevinden bir buçuk ay izine ayrıldığını açıklamıştır. Bu süreçte iktisat bakanı Celal Bayar'ın geçici olarak Başbakanlık yapacağını

⁷⁰ "Akdeniz'de Kontrol", Cumhuriyet, 31 Ekim 1937, s. 1, 8.

⁷¹ https://Topkorae.Com/Wiki/Tr/Nyon_Conference

⁷² Tevfik Rüşti Aras, Atatürk'ün Dış Politikası, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, 25-98

⁷³ Raşit Metel, Atatürk Ve Donanma, Deniz Basımevi, 1966, İstanbul, s.149

⁷⁴ Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ten Hatıralar, YKY, İstanbul, 2005, ss.640-647

⁷⁵ İsmet İnönü, Defterler, (1919-1973) I, Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2008, s.245/İsmet İnönü, Hatıralar, Yayına Hazırlayan Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2006, ss. 618-619

bildirmiştir.⁷⁶ 25 Ekim 1937 ‘de İsmet İnönü istifa etmesi ile Celal Bayar resmen Başbakan olmuştur. İkinci Dünya Savaşı öncesinde gerçekleştirilen bu konferans, birçok devletin tarafını belirlediği bir konferans olmuştur. Antlaşma sorunun ortadan kalkmasıyla Türkiye Cumhuriyeti 8 Nisan 1939’ da antlaşmadan çekildiğini duyurmuştur.⁷⁷

Sonuç

Akdeniz birçok ülke tarafından çevrili, büyük kapalı bir havuz olmanın ötesinde bu denize kıyısı olan birçok ülkenin menfaatlerini de birbirine bağlayan geçittir. Akdeniz büyük dünya devletlerinin ticari yolları üzerinde yer alan bir merkez ve kavşak noktasıdır. I. Dünya Savaşı öncesinde bölgede özellikle İngiltere ve Fransa’nın yoğun mücadelesini görmekteyiz. Daha sonraki süreçte ise I. Dünya Savaşı’nın oluşturduğu düzenden memnun olmayan ülkeler bölgede ticari ve siyasi olarak mücadeleler gerçekleştirmişlerdir. Nitekim bu ülkelerden olan Almanya ve İtalya revizyonist ve saldırgan politikalar takip ederek İspanya iç savaşına dâhil olmuşlardır. Böylece Akdeniz de İngiltere ve Fransa menfaatlerine zarar vermişlerdir.

İspanya iç savaşı üç yıl boyunca devam etmiştir. İç savaşta Almanya ve İtalya kendi menfaatlerine ve kendi politikalarına yakın buldukları Franco’yu desteklerken, Sovyetler Birliği ise Franco karşısında yer alan Cumhuriyetçileri desteklemiştir. İngiltere ve Fransa başta sorunun bir dünya savaşına dönüşmemesi adına dâhil olmak istememişlerdir. Fakat İspanya, iç savaşı’nın 1937’den itibaren Akdeniz’e yansması ile kendi ticari yolları zarar gören İngiltere ve Fransa soruna dâhil olmuştur. Akdeniz’in coğrafik ve jeopolitik öneminin farkında olan devletler bölgedeki yüksek gerilimi azaltmak istemişlerdir. Bu yüzden kimliği belirsiz deniz altları faaliyetlerini engellemek adına harekete geçmişlerdir. Saldırıları gerçekleştirdiği düşünülen İtalya ile diyalog yolunu seçmişlerdir. İngiltere ve Fransa bir konferansı toplanması adına harekete geçmişlerdir. 10 Eylül 1937’de İsviçre’nin Nyon kentinden 9 Akdeniz ülkesinin katılımı ile konferans toplanmıştır. 14 Eylül 1937’de Nyon Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye’de Atatürk’ün takip ettiği yurttan sulh cihanda sulh politikası gereği bir Akdeniz ülkesi olarak bu konferansta yer almıştır. Nyon Antlaşması ile deniz haydutluğuna karşı mücadele etme kararı alınmıştır. Nyon Konferansında alınan kararlar gereği Akdeniz’de yaşanan deniz haydutluğu son bulmuştur. Fakat Akdeniz de sağlanan huzur ve barış ortamı uzun bir süre devam ettirilemeyerek topyekûn bir savaş yaşamıştır. Ayrıca Nyon Antlaşması dünya tarihi açısından ele alındığında büyük bir önem taşımaktadır. II. Dünya Savaşının öncesinde yaşanan İspanya iç savaşı tarafların ortaya çıkması açısından önemlidir. Antlaşmadan kısa bir süre sonra Alman-İtalya ve İngiliz- Fransız ittifakı meydana gelmiştir.

Kaynakça

BCA (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi)

BCA, Fon Kodu:030.10, Yer No: 45.290.52

BCA 581. 87992.320679.13

BCA 541.44185.209615. 12

BCA 581. 87992. 320679.13

BCA Fon Kodu: 541, Yer No: Kutu: 44145, Gömlek: 209536, Sıra: 26

BCA 541. 44185.209615.10

BCA, Fon Kodu: 30. 10, Yer No: 219. 476. 10

BCA 30.10.0.0.45.290.52/9.

BCA 30.10.0.0.45.290.52,

BCA 30.18.1-2.79.85.9

BCA 30.18.1.2.79.81.4

⁷⁶ C. Koçak, Türkiye de Milli Şef Dönemi, (1938-1945), s.34.

⁷⁷ BCA, Fon Kodu: 30. 10, Yer No: 219. 476. 10

BCA Fon Kodu, 30-10, Kutu: 219, Gömlek: 476, Sıra: 10

Gazeteler

Akşam

Haber

Tan

Ulus

Cumhuriyet

Yayınlanmış Eserler

Aras. Tefik Rüştü, Atatürk'ün Dış Politikası, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.

Armaoğlu. Fahir, 20. Yy Siyasi Tarih, 1914-1980.

Barlas. Dilek, Friends Or Foes? Diplomatic Relations Between Italy And Turkey 1923-36, International Journal Of Middle East Studies, Cilt.36, Sayı. 2, 2004.

Beevor. Antony, La Guerra Civil Espanola, Critical, Barcelona, 2006.

Belenli. Tuğba, Akdeniz'de Meçhul Denizaltı Saldırıları ve Nyon Konferansı (1937), Gazi Akademik Bakış, Cilt. 12, Sayı. 24, 2019.

Birlik. Gültekin K., Akdeniz Anlaşmaları Ve Türkiye'deki Uygulamaları, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt. 17, Sayı.34, Ankara, 2021.**

Broue. P. –E Temime, İspanya İç Savaşı, Ayrıntı Yayınları, Çev. Aydın Emeç, 2018.

Burgwyn. H. James, Italian Foreign Policy In The Interwar Period, 1918-1940, Greenwood Publishing Group, Usa, 1997.

Cabinet Office Papers. Public Record Office, London - Henceforth Referred To As "Cab"- 23/89. Cab 34 (37), 8 September 1937.

Cortada. James W., "Ships, Diplomacy And The Spanish Civil War: Nyon Conference, September, 1937", Published By: Rubbettino Editore, Ii Politico, Cilt. 37, Sayı. 4, 1972.

Çakmak. Zafer , İkinci Dünya Savaşı Öncesi Akdeniz'de Korsan Denizaltı Sorunu, Ed. Deniz Saraç, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, I. Baskı, , İstanbul, 2009.

Dilek. Mehmet Sait, Akdeniz'de Yaşanan Güvenlik Sorunu Ve Büyük Güçlerin Politikası (1936-1939), Turkish Studies - Cilt. 7, Sayı.4, 2012, Ankara.

Francisco. Salvado, -J. Romero, Historical Dictionary Of The Spanish Civil War, The Scarecrow Press, UK, 2013.

Goldie. L.F.E., "Terrorism, Piracy And The Nyon Agreements" (Ed. Yoram Dinstein), International Law At A Time Perplexity; Essays In Honour Of Shabtai Rosenne, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1989.

Graham. Helen, The Spanish Republic At War 1936-1939, Cambridge University Press, Uk 2002.

Gretton. P., "The Nyon Conference-The Naval Aspect", The English Historical Review, Cilt..90, Sayı.354, 1975.

Guichonnet. Paul, Mussoloni ve Faşizm, Çev. Tanju Gökçöl, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

Güçlü. Yücel, Nyon Conference Of 1937 On The Prevention Of Piratical Acts In The Mediterranean And Turkey, Belleten, Cilt.66, Sayı.246, 2002.

Holder. Jonathan, The Threat Of Air Attack And Its Effects On Britain's European And Defence Policies 1937-1939, Sage Journals, Cilt.6, Sayı.3, 2016.

https://Topkora.com/Wiki/Tr/Nyon_Conference

- İnönü. İsmet, Defterler, (1919-1973) I, Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2008.
- İnönü. İsmet, Hatırlar, Yayına Hazırlayan Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2006.
- Kertzer. David, I, Papa Ve Mussolini, Çev.Ahmet Arslan, Ayrıntı Yay., İstanbul 2014.
- Kissenger. Henry, Diplomasi, I. Baskı, Panama Yayıncılık, 1998.
- Koçak. C., Türkiye de Milli Şef Dönemi, (1938-1945), s.34.
- Lammers. Donald N., The Nyon Arrangements Of 1937: A Success Sui Generis, Albion, The North American Conference On British Studies, Cilt.3, Sayı.4, 1971
- Metel. Raşit, Atatürk Ve Donanma, Deniz Basımevi, İstanbul, 1966.
- Michael. Alpert, A New International History Of The Spanish Civil War, Second Edition, Palgrave Macmillan, London, 2004.
- Millman. B., The III. Made Alliance: Anglo Turkish Relations , 1934-1940, S. 92
- Mills. William C., Nyon Conference: Neville Chamberlain, Anthony Eden, And The Appeasement Of Italy İn 1937, The International History Review, Cilt.15, No.1, 1993.
- Pearce. Malcolm-Geoffrey Stewart, British Political History, 1867–2001: Democracy and Decline, Third edition, Routledge, New York 2002.
- Renzo, De Felice, Mussolini- Il Duce- Gli Anni Del Consenso (1929- 1936), Giulio Einaudi Ed.,Torino 1974.
- Soyak. Hasan Rıza, Atatürk'ten Hatıralar, YKY, İstanbul, 2005.
- Soysal. İsmail, Tarihçeleri Ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, 1. Cilt, (1920-1945).
- Stanley G. Payne, A History Of Fascism, 1914-1945, University Of Wisconsin Press, Wisconsin 1996.
- Stone. Glyn, Britain, Non-İntervention And Spanish Civil War, Sage Journals, Cilt.2, Sayı.1, 2016.
- Tosun. Ulvi Ufuk, Akdeniz'in Güvenliği İçin Kararlı Bir Adım: Nyon Konferansı (1937), Turcology Resarch, 2022.
- Vilar. Pierre, İspanya İç Savaşı, Çev. Işık Ergüden, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2007.
- Zara. Steiner, The Triumph Of The Dark: European International History 1933-1939, Oxford University Press, New York 2011

Presentation ID / Sunum No:23

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0003-1932-9263

| 292

Avusturyadaki Özgürlük Partisinin Başarısının Arkasında Yatan Nedenler Nelerdir'

Dr. Öğretim Üyesi Yasin Kerem Gümüş¹, Araştırmacı Sulaiman Gbondo¹

¹Sakarya Üniversitesi

*Corresponding author: Yasin Kerem Gümüş

ÖZET: Avrupa Birliği üyelerindeki aşırı sağ partiler son dönemlerde radikal bir başarı göstermekte ve seçimlerde oy ve sandalye oranlarını arttırmaktadırlar. Bunun örneklerinden bir tanesi Avusturya'daki Özgürlük Partisidir (FPÖ). Avusturya'daki Özgürlük Partisi (FPÖ) 2013 Parlamento seçimlerinde %20.5 oya ulaştı. 2017 yılında yapılan sonraki seçimde ise oy oranını %26'ya ve sandalye sayısını ise 40'dan 51'e çıkardı. Göçmen sorununun yaşandığı bu dönemde aşırı sağ partilerin oy oranlarını bu denli arttırmaları akla şu soruyu getirmektedir; aşırı sağın artan oy oranları ile göçmen sorunu arasında bir bağ var mı? Bu çalışmada aşırı sağ partilerin bilinçli bir şekilde göç söylemini politik bir araç olarak kullandığı, siyasi ajandasını normalleştirdiği ve bu şekilde ana akım partilerin güç kaybetmesine neden olarak seçimlerdeki popülaritesini arttırdığı savunulmaktadır. Bu çalışmada ayrıca Özgürlük partisinin bunu, göçmenleri bir güvenlik sorunu olarak sunarak, ana akım partilerin bu sorunun başarısızlığının bir sonucu olduğunu savunarak ve bu sorunun çözümünün adresi olarak kendilerini sunarak oy ve sandalye oranlarını arttırdıkları savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avusturya, Göç, Seçimler, Aşırı Sağ, Özgürlük Partisi

What Are the Reasons Behind the Recent Success of Freedom Party in Austria (Fpö)'

ABSTRACT: The rise of the populist radical right in Europe is evident in the recent electoral records of the EU member states as well Freedom Party in Austria (FPÖ). In the 2013 Austrian parliamentary elections the FPÖ secured 20.5 percent. In the following 2017 parliamentary elections it won 26 percent of the votes and secured 51 seats, from the 40 seats it had acquired in 2013. The rise of the populist radical right in Austria during the immigration crisis begs the following question: Is there a connection between the upswing in electoral success of the populist radical right and the immigration crisis? With regards to the research question, this paper hypothesizes that the populist radical right party in Austria constructed immigration with dramatic rhetoric to impose and normalize a contending meaning upon immigration. Through imposing and normalizing a contending meaning upon immigration, its political program was mainstreamed, the legitimacy and hegemony of mainstream parties were undermined, and it simultaneously ensured its popularity with the electorate. This paper argues that Freedom Party in Austria (FPÖ) achieved these results through the following: By constructing immigration as a threat to the people and the State, by constructing immigration and its related insecurities as products of the failure of mainstream political parties and by representing the populist radical right as the credible source of redemption from the immigration crisis and its related ills.

Keywords: Austria, Immigration, Elections, Radical Right, Freedom Party

INTRODUCTION

The rise of the populist radical right in Europe is evident in the recent electoral records of the Freedom Party in Austria (FPÖ). In the 2013 Austrian parliamentary elections the FPÖ secured 20.5 percent. In the following 2017 parliamentary elections it won 26 percent of the votes and secured 51 seats, from the

40 seats it had acquired in 2013. Evidently, between 2013 and 2017 the Freedom Party increased its voter percentage in national parliamentary elections by 5.5 percent, and also raised its representation in the lower house of parliament by 11 seats. Also, between the 2010 and 2016 presidential elections the FPÖ more than doubled its voter percentage. In the 2010 presidential elections the FPÖ won 15.6 percent of the votes. In the following 2016 presidential elections the party obtained 35 percent in the first round. In the second round it won 49.65 percent, and in the third round it obtained 46.7 percent of the votes. The FPÖ made a similar electoral gain at the European level. In the 2009 European Parliamentary elections the party won 12.71 percent and in the subsequent 2014 polls its voter percentage rose to 19.70 percent. The FPÖ's representation in the European Parliament went from two seats in 2009 to four seats in 2014, and its position among Austrian parties shifted from fourth to third place (Gümüş ve Gbondo, 2021;11).

The rise of the populist radical right during the immigration crisis begs the following question: Is there a connection between the upswing in electoral success of the populist radical right and the immigration crisis? With regards to the research question, this paper hypothesizes that the populist radical right party in Austria constructed immigration with dramatic rhetoric to impose and normalize a contending meaning upon immigration. Through imposing and normalizing a contending meaning upon immigration, its political program was mainstreamed, the legitimacy and hegemony of mainstream parties were undermined, and it simultaneously ensured its popularity with the electorate. Freedom Party in Austria (FPÖ) achieved these results through the following (Gümüş ve Gbondo, 2021;11):

By constructing immigration as a threat to the people and the State

Mainstream political parties legitimize immigration by promoting a narrative about the multicultural nature of Europe, the obligation of Europe towards refugees, and the benefits of immigration to Europe and its people. On the other hand, the far-right party here studied constructs immigration differently. It claims that immigration causes insecurities that threaten the safety and stability of Europe and its people in general, and their countries and its people in particular. The far-right claims that the insecurities which emanate from immigration range from economic, to identity, to national and physical insecurities.

By constructing immigration and its related insecurities as products of the failure of mainstream political parties

The far-right party accuses mainstream parties of failing to control immigration and the threats it poses to the people and the state. It claims that mainstream parties' policies on immigration disregard the will and security of the people.

By representing the populist radical right as the credible source of redemption from the immigration crisis and its related ills

The contest for hegemonic dominance would be incomplete without the far-right representing itself to the electorate as the only viable political option to effectively regulate immigration and replace mainstream parties in government. Therefore, the FPÖ represented itself as the defenders of the people against immigration and its accompanied insecurities. Unlike mainstream parties that are said to be unwilling and unfit to protect the people from immigration, Freedom Party in Austria (FPÖ) claims to be competent and equipped with the appropriate political programs to salvage the country and the people from immigration and its related economic, security, and identity threats.

This study covers the period between 2013 and 2017 in Austria. This time frame is significant for this study. Because, it covers essential electoral events both at the national and European levels in which the triumph of the far-right in Austria was evident.

1. IMMIGRATION AS A THREAT TO THE PEOPLE AND THE STATE

Immigration is highly politicized in Austria. The political party that is predominantly responsible for mainstreaming immigration in Austrian politics is the Freedom Party (FPÖ). The dramatic rhetoric of the party's leadership describes immigration as a threat. The entailed discourse in the FPÖ's rhetoric further produces a contending meaning on immigration that disputes and delegitimizes mainstream immigration discourse. Pro-immigration political parties rationalize their immigration policy through a

discourse about asylum as a fundamental human right, and also Austria's obligation to adhere to international law and the Geneva regulations on refugees (Fisher, 2015). Contrary to the mainstream immigration discourse, the Freedom Party disseminates a discourse that constructs immigration as a threat to the people and the state. The Freedom Party mainly constructs immigration as an economic, identity, and a security threat to the Austrian state and its native inhabitants.

Firstly, the Freedom Party claims that the influx of immigrants into Austria threatens the general safety of Austria and its citizenry. It claims that criminals from immigrant producing countries enter Austria and get involved in illicit activities that causes insecurity for the people. This discourse about immigration is evident in the subsequent statements of some renowned Freedom Party officials. For instance, Heinz-Christian Strache, the Chairman and leader of the Freedom Party said, "we don't need an upper limit or the upper limit to be reduced by half, we need zero immigration, actually minus immigration, because all illegal individuals and criminals belong outside of the country" (Strache, 2017). Immigrants are constructed in this statement as criminals, who should be prevented from entering Austria. This discourse about immigrants as criminals produces a meaning that defines immigration as a security threat to the people and the state. The Spokesman for the Freedom Party, Johann Überbacher, also propagated a similar discourse about immigration. This is evident in a statement in which he said, "these persons in Austria do drugs, sexual abuse and so on" (Überbacher, 2017). Überbacher claims that immigrants are sex offenders and drug abusers. Therefore, he discursively constructs immigration as a threat to the physical security of Austrian woman in particular, and the general populace who could get affected by drug-related crimes. The Freedom Party's presidential candidate in the 2016 presidential elections, Norbert Hofer, further illuminated the Freedom Party's 'security threat discourse' on immigrants in one of his statements. He said, "... those people who don't appreciate our country, who go to war for [the] Islamic State or rape women, I say to those people, this is not your home" (Überbacher, 2017). While in the previous statement immigrants are collectively constructed as a security threat, Norbert Hoffer makes reference to Muslim immigrants. His statement constructs Muslim immigrants as terrorists who fight for the Islamic State of Iraq and Syria (ISIS). His claim further constructs immigration from Muslim dominated countries as a threat to the national security of Austria. Hoffer's statement also constructs immigrants as rapists. Thus, he reproduces the FPÖ's discourse about immigration as a security threat to Austrian women. The Deputy Mayor of Vienna and a member of the Freedom Party, Johann Gudenus, also constructs immigration in accordance with the FPÖ's security threat discourse. During an interview, he said, "... Austrian governments like Kurz's party ÖVP and the Socialist Party did it wrongly. We [have] accepted more and more illegal migrants like economic and social migrants, and this is the wrong way because now the criminal rate [has] increased, [and] raping [of] women [has] increased unfortunately (Gudenus, 2017). In this statement, Gudenus claims that unlawful activities increased with the flow of immigrants into Austria. This claim implies that immigrants amplified insecurity in the country, which implicates them as internal threats to security. He also specifically constructs immigration as a source of insecurity for Austrian women. Therefore, in Gudenus' rhetoric, immigration is constructed as a generator of insecurity for women in particular and the nation-state as a whole. The FPÖ's security discourse about immigration is not limited to dramatic rhetoric of officials of the party. A campaign poster displayed by the FPÖ read, "security for our citizens instead of open borders for criminals" (DW, 2017). In these wordings, immigrants are unambiguously constructed as criminals, who should be kept out of the borders of Austria. The entailed discourse is that immigration is a security threat.

Secondly, the Freedom Party constructs immigration as an economic threat to the Austrian people. Officials of the party claim that immigration causes unemployment for Austrians. They also argue that immigration is a financial liability on the state. Geza Molnar, a Freedom Party parliamentarian said, "what happened last year was immigration is [sic] beyond comprehension. We see the changes that this causes. The country is turning into something else. Insecurity is growing. It's becoming harder to finance social services, and unemployment has never been so high. It's time to say stop and bring order back to the country for the Austrians" (Molnar, 2016). The consistence of the security threat narrative about immigration in the rhetoric of Freedom Party officials is apparent in this statement. It is also apparent that immigration is constructed in the above statement as a financial burden on the state. The general claim is that the state spends an alarming amount of money on the welfare of immigrants. Geza Molnar further constructs immigration as a reason for the heightening unemployment in Austria. The usual

argument is that immigrants offer cheap labor that makes them preferable for employment. It is alleged that this situation leaves Austrians unemployed and financially challenged. Hence, immigration is constructed in this statement as an economic threat to the people, and an unacceptable financial liability on the state. A parallel discourse on the economic constraints immigration places on the state is noticeable in the following statement by Norbert Hofer. “We had 90,000 people last year, in a country with 9 million citizens. Then [,] there will be the husbands [,] the wives [,] the children coming over, [and] the parents. The people that came last year, we have to pay for them in the upcoming years 20 billion Euros. It’s too hard for us, it’s too much for us” (Hofer, 2016). Hofer’s dramatic rhetoric stresses the magnitude of financial burden exerted on the state by immigration. He further depicts the monetary responsibility of the state towards immigrants as unsustainable. In accordance with the discourse about immigration as an economic threat to the people, Johann Überbacher said, “they are not refugees, they are economic migrants” (Überbacher, 2017). The discourse in this statement is that immigrants from non-Western countries do not seek access to Austria for fear for their safety, but to compete with Austrians for job opportunities. Therefore, Überbacher’s statement constructs immigration as an economic threat to the people.

Finally, the Freedom Party constructs immigration as a cultural and an identity threat to the Austrian people. The usual claim is that immigration allows for foreign and contrary cultures to be brought into Austria. According to the FPÖ, this poses an existential threat to the Austrian culture and identity. In constructing an Austrian identity and culture, the leadership of the Freedom Party references Christian principles as the foundation upon which the Austrian culture and identity are built. This claim is obvious in the following statement by Heinz-Christian Strache. “We have a Christian culture; and we want to keep a Christian culture for our children” (Strache, 2015). The Christian oriented culture of Austria is juxtaposed with the Islamic culture of Muslim immigrants to represent the otherness in the culture and identity of immigrants. The FPÖ argues that Islamic cultures and traditions are irreconcilable with Christian principles. Therefore, the Islamic value system threatens to dilute the culture of Austrians and modify the identity of the nation. Heinz-Christian Strache, describes the culture of Muslim immigrants as an existential threat to European countries that includes Austria. In a remark on immigration, he said, “quickly put an end to this policy of Islamization ... otherwise we Austrians, we Europeans will come to an abrupt end” (Strache, 2017). Islamization which denotes the spread of the Islamic religion and cultural in Austria and other European countries is constructed in this statement as an existential threat to Austrians and other nationals of Europe. The discourse in Strache’s claim is that the concept of a European or an Austrian, who are generally defined by secularism and a Christian culture, will cease to exist, and with it the identity of the people, once an Islamic culture dominates Europe.

2. IMMIGRATION AS A CONSEQUENCE OF THE INEPTITUDE OF MAINSTREAM PARTIES

The Freedom Party constructs the mass influx of immigrants into Austria, both at the state and national levels, as a phenomenon allowed by pro-immigration mainstream parties and their political representatives. The FPÖ also constructs the alleged internal insecurity caused by immigrants as the repercussion of state policies on immigration. These allegations are further expounded in the following paragraphs.

Firstly, the Freedom Party constructed the mounting flow of immigrants into Vienna, the capital of Austria, as a tragedy allowed by the political representative of the Social Democratic Party. Speaking to Freedom Party supporters in Vienna, Heinz-Christian Strache claimed that immigrants were granted access to the city by Michael Häupl, who was the mayor of Vienna and a member of the Social Democratic Party of Austria (SPÖ). Strache said, “highest tax burden, highest unemployment and now the refugees. That is the result of 20 years of Häupl” (Strache, 2015). In this statement, Strache constructs the alleged bad economic condition of Vienna as an effect of the maladministration of Michael Häupl. He further constructs the increasing arrival of immigrants into the city as another consequence of the ineffective administration of Häupl. While Strache’s rhetoric directly targets Mayor Häupl, with whom he competed for the mayoral office of Vienna, he also indirectly implicated the Social Democrats and their policy on immigration. Commenting on immigration in another statement, Strache describes Christian Kern, an official of the Social Democratic Party of Austria, as “one of the co-perpetrators of those human trafficking organizations” (Strache, 2017). In this statement, Strache describes immigration

from non-Western countries to Austria as a phenomenon engineered by a syndicate of human traffickers in which the SPÖ participated. The discourse Strache propagates in this statement is the Social Democrats imports immigrants into Austria. Thus, is responsible for the immigration crisis in the country. In a related statement, Strache said, “on the one hand we have the left running amok, which is proudly opposed to our fundamental values, and who [sic] advocate mass immigration ...” (Strache, 2014). Left-wing political parties in Austria are constructed in this statement as enemies within the nation and the state that support mass immigration and frustrate the effort of the supposed patriots, who attempt to protect the people from immigration and its insecurities.

| 296

Secondly, the Freedom Party constructed internal insecurity that allegedly arises from immigration as the fault of immigration-friendly political parties in Austria. The FPÖ maintains that mainstream parties that support immigration have caused the entry of terrorists into Austria that allegedly destabilized the security of the people. During a campaign speech delivered to supporters of the Freedom Party in Vienna, Heinz Christian Strache said, “not just since the migration crisis in 2015, but for decades they pushed for a totally irresponsible, undifferentiated policy of immigration from outside Europe, and with that naturally Islamist terror entered the heart of Europe” (Strache, 2017). Strache’s rhetoric in this statement constructs terrorism in Austria as an aftermath of immigration policies supported by mainstream parties. He claims that the failure of mainstream parties to recognize the danger of allowing immigration from all countries and regions outside Europe caused the entry of terrorists into Austria. Therefore, incidents like the attempted terror attack in Vienna, plotted by an 18-year-old with a migration background, are constructed in this statement as the insecurity brought upon Austrians through the immigration policies of pro-immigration mainstream parties.

Finally, the Freedom Party constructed the alleged cultural threat incurred from immigration as an outcome of the blunder of pro-immigration parties in Austria. The leadership of the FPÖ argues that through open border policies and other related policies that tolerate immigration, mainstream pro-immigration parties allowed alien cultures that threaten the survival of the Austrian culture and identity to be imported into Austria. The Freedom Party further accuses its political rivals of funding organizations that nurture parallel cultures in Austria. When Johann Gudenus was asked for his opinion on Sebastian Kurz’s criticism on Islamic schools that orientate children to the Islamic culture and isolate them culturally, he responded by saying (Gudenus, 2017), “Of course, I agree but I am quite surprised why now the Foreign Minister and the Minister for Integration changed his mind. Because, it was his party which always voted for every request for subsidies for those kindergarten schools. And it was his party and also his political action which tried to cater for all these radical Muslim movements in Austria, and now you know we have election campaign, in the middle of October there will be federal elections. He tries to change his mind and copy all our program points of my Freedom Party. I am very irritated for [sic] the politics of Austria which has been done also by the party of Minister Kurz. He was Minister for the last several years, four years, and he voted for every opening of the borders, he voted for welcome [sic] more refugees, and also for welcome [sic] more Islam in Austria”.

The first accusation in this statement is that Sebastian Kurz, the Austrian chancellor, and his political party, the Austrian People’s Party (ÖVP), supported Islamic schools that taught and preserved a foreign Islamic culture in Austria. The second accusation is Sebastian Kurz and his party voted for immigration policies that allowed for a foreign Islamic culture to be brought into Austria. The entrenched discourse in these accusations is the leadership of the ÖVP is accountable for the culture and identity threats of immigration that it now opposes. In another statement with a similar discourse, Heinz Christian Strache said, “in Vienna and other cities, there are already more Muslim than Catholic children at primary schools and high schools. This is due to the irresponsible policies of the government which attempted to replace our own population. I say, lets exchange these politicians before they manage to completely replace us” (Strache, 2017). Strache accuses the Austrian government of implementing immigration policies that threaten a demographic shift along religious lines in Austria. He claims that mainstream proimmigration parties want to replace the Christian population of Austria with Muslims. Obviously, such a shift would have culture and identity implications for Austria. Therefore, the underlying discourse in this statement is the Austrian government encourages threats to the Austrian culture and identity.

3. REPRESENTING THE POPULIST RADICAL RIGHT AS THE CREDIBLE SOURCE OF REDEMPTION FROM THE IMMIGRATION CRISIS

To complete its battle for dominance in Austrian politics, the leadership of the Freedom Party represented itself as the most suitable replacement for its mainstream political contenders in government. Officials of the party discursively constructed a meaning that categorized the party as the protector of the people and the state, from immigration and its associated insecurities. The FPÖ was also portrayed as a political party with the appropriate political agenda to control immigration. In the rhetoric of Freedom Party officials on immigration, the ‘defender of the people and the state’ discourse is prominent.

| 297

Firstly, the leadership of the Freedom Party represented itself to Austrian voters as the protector of the Austrian nation-state from immigration. In connection with this claim, the FPÖ was further represented as a party with a leadership that was determined to safeguard Austria by restricting immigration from non-Western countries. In a campaign speech delivered to FPÖ supporters, Norbert Hofer said (2016), “I am standing so that together with you, we can win this election and for the first time have a president from the Freedom Party, dear friends. And this president will be a guardian, a guardian for Austria. He will ensure that this land and its people will not be hurt anymore, and that bad government policies will come to an end. This raging stagnation must be brought to an end. We must stop this invasion of Muslims, which is currently bursting into our home, my friends”.

In this statement, Norbert Hofer portrays himself as the protector of the Austrian people from the flow of migrants from Islamic countries that he dramatically describes as an invasion of Austria by Muslims. By expressing his determination to end immigration from Islamic countries, he also discursively portrays himself as a politician, who is determined to protect the Austrian culture and identity, from the constructed culture and identity threat posed by Muslim immigrants. Norbert Hofer’s rhetoric in this statement also discursively portrays him as a politician, who is determined to rectify failed state policies, amongst which are immigration policies. In relation to the discourse about the Freedom Party being the guardian of the people against immigration, the FPÖ is also portrayed as a political party with the appropriate policy to control immigration from non-Western countries. In one of Norbert Hofer’s statements, he said, “regarding immigration, the right way would be a change in the social welfare system, migrants shouldn’t get access on the very first day of their stay. Work first before taking advantage of social welfare benefits, thereby wrong incentives would be abolished” (Hofer, 2016). In this statement, Hofer represents himself as the Austrian politician with a suitable policy to discourage immigration into Austria. He proposes a different political agenda on the welfare system that he claims functions as a pull factor for immigrants. Therefore, Hofer discursively represents the Freedom Party, together with its leadership, as a political entity with the needed policies and strategies to discourage immigration and protect the people from its insecurities.

Secondly, the Freedom Party is represented by its leadership as the protector of the physical security of the people. This discourse is evident in the following statement by Johann Gudenus. “Women for example in my city Vienna, now are afraid [of] going alone on the street when it’s dark. This hasn’t been before the last years, and [has] changed now because we accepted so many refugees, so-called refugees. ... people have, on the 15 of October, the chance to vote for the best way which is my party” (Gudenus, 2017). Johann Gudenus’ rhetoric in this statement represents the Freedom Party as the solution to the insecurity suffered by Austrian women due to immigration. This statement additionally validates the anti-immigration agenda of the party as the protective instrument from physical harm perpetrated by immigrants. In another statement by Heinz-Christian Strache, the Freedom Party was represented as the protector of the Austrian nation-state from terrorism. In this statement, Strache said (2015), “and let me add this at the end of my statement: we, who favour freedom, are not intolerant. We merely defend ourselves against misunderstood tolerance: Honour killings, forced marriages and forced genital mutilation, repression of women. We would lose nothing without that, and this is not the tolerance we stand for. I tell you: We are against a so-called “Tolerance” that permits it, and that one mosque and minaret after another are built all over Austria. We are against a “Tolerance” that does not demand that preaching in mosque is in German, so that we can understand it. Against a “Tolerance” that doesn’t mind crushing women’s rights by forced marriages and headscarves. Against a “Tolerance” where violent Jihadis are considered misguided victims. Against a “Tolerance” that tolerate Islamic

hate preachers, who ignore or even fight our constitution, and declare Sharia as the only valid law. This is what we don't want. And we will not let ourselves be shut up. ... I say this: our battle for a free and Christian Western Europe is a battle we will lead out of responsibility for our children and their children. In order that we do not do away with ourselves”.

In this statement, Strache propagates two separate, but interconnected discourses. Firstly, he represents the FPÖ as a political party that is opposed to cultural change and the acceptance of such trend in Austria. He represents the FPÖ as a patriotic political party that champions a resistance to the imposition of Islamic laws and culture, and also their normalization in Austria. Strache portrays all far-right parties, including the FPÖ, as the defenders of the Christian and liberal culture of Western Europe. Secondly, Strache depicts the Freedom Party as a political party that is opposed to the rationalization of terrorism in Austria. The discourse that he propagates through this claim is the FPÖ, unlike other political parties in Austria, prioritizes the security of the people and does not compromise with terrorists.

Finally, the leadership of the Freedom Party is represented as the defender of the Austrian culture and identity. Unlike mainstream pro-immigration political elites, who are accused of letting into Austria foreign cultures, and also sponsoring Islamic organizations that preserve alien cultures in the country, the leadership of the Freedom Party is portrayed as the guardian of the threatened culture and identity of the Austrian people. The Chairman of the FPÖ vigorously propagates this discourse. In a speech delivered to a gathering of FPÖ supporters, Heinz-Christian Strache said, “Islam is not part of Austria my dear friends. We want to prevent the Islamization of Austria, and we will achieve that dear friends” (Strache, 2017). The identified threats to the Austrian way of life and identity in this statement are the religious and cultural practices of Muslim immigrants in Austria. The preservation and spread of an Islamic culture and religion in Austria are what Strache refers to as the Islamization of Austria. Thus, the discourse in the above statement is the FPÖ is a political party that is unwavering in its quest to defend Austria from Islamization and its ensuing culture and identity threat. In another statement, Strache repeated the same discourse, saying (2014), “we reject integrating other cultures, whether from a false understanding of tolerance or from cowardice. ... And ultimately, it is we who are the only alternative to the political establishment; it is we who are fighting for a different policy aligned to the interest of the historically indigenous European people, for we are the only genuine Europeans. We stand for the values which have made our continent grand and significant ... All of us are pursuing a common objective; namely, the protection of the historically indigenous identity of the European people, who are in the pincer grip of an unbridled mass immigration from culturally foreign regions”.

Heinz-Christian Strache's above-referenced statement portrays all far-right parties in Western Europe, including the FPÖ, as the sole political wing that pursues the protection and preservation of Western European's Christian and secular culture, and also the identity of its nations. Unlike other political parties on different positions on the political spectrum, Strache claims that only far-right parties resist the fusion of cultures in Western Europe that is said to be detrimental to the identity and culture of the region. Far-right political parties are further represented as the only political wing in Western Europe that champions a resistance to immigration, from regions with distinct cultures and identities. The principal discourse in this statement is the far-right in Western Europe, which includes the Freedom Party, is the sole protector of the native Western European culture and identity from an existential threat posed by immigration from non-European countries.

CONCLUSION

The immigration crisis that saw the migration of thousands of immigrants into Europe was utilized as a political instrument by populist radical right parties such as in France, the Netherlands, Germany, Greece, Sweden, Austria etc. As others, the Freedom Party in Austria used the soaring immigration into Europe, as a political weapon in its quest to dominate national politics. The party promulgated three main discourses about immigration. Firstly, it propagated a threat discourse that constructed immigration as an economic threat to the people and a financial liability on the state. The threat discourse further constructed immigration as a threat to national security and the personal safety of the people. Also, immigration was discursively constructed as a cultural and an identity threat. Secondly, the party constructed the mounting immigration to Europe as an outcome of flawed policies of mainstream pro-immigration political parties on border control and the welfare system. The claimed

security, identity, and cultural threats of immigration are equally blamed on immigration-related state policies, or the lack of certain policies to neutralize the hazards of immigration. Finally, the Freedom Party propagated a discourse that portrayed them as the solutions to the immigration crisis in their countries, and also the defenders of the economic, identity, and security interests of their people. These discourses imposed a contending meaning upon immigration that delegitimized mainstream discourse about immigration in Europe. Through their narrative about immigration, the FPÖ defamed pro-immigration mainstream parties and weakened their electoral support. Also, the discourses portrayed the said far-right party and its political program as the solutions to the immigration crisis and its insecurities. Therefore, the party and their political programs were popularized with the electorate, who felt threats from immigration and were convinced by the far-right that mainstream parties betrayed their interests. Consequently, the FPÖ were able to garner electoral support that caused their triumph in recent elections. The upsurge in electoral support acquired by the FPÖ is obvious in recent elections. Between 2013 and 2017, The Freedom Party experienced electoral triumph. The party increased its representation in the Austrian parliament by 11 seats and more than doubled its electoral percentage in presidential elections between 2010 and 2016. Also, in 2014 the Freedom Party doubled its representation in the European parliament. As proven in this study, the immigration crisis did not independently cause the rise of the far right in Austria to political prominence. Instead, it was used as a strategic campaign instrument by the party to engineer their political success. Though this study cannot be used as a conclusive evidence for other cases, it provides a platform for similar studies on the rise of the far-right and also to investigate the use of immigration as a political tool by far-right parties in countries like England, Greece, Hungary, and Germany.

REFERENCES

- ADAMSON, G. (2009). "The spectre of Austria - Reappraising the rise of the Freedom Party from 1986 to 2000". *Ph.D., thesis*, London School of Economics and Political Science.
- BETZ, H.G. (1993). The Two Faces of Radical Right-Wing Populism in Western Europe. *The Review of Politics* 55 (4): 666.
- ELLINAS, A.A. (2009). Chaotic but Popular? Extreme-Right Organisation and Performance in the Age of Media Communication. *Journal of Contemporary European Studies* 17(2).
- FORCHTNER B, KRZYŻANOWSKI M. and WODAK R., (2013). Mediatization, Right-Wing Populism and Political Campaigning: The Case of the Austrian Freedom Party," in *Media Talk and Political Elections in Europe and America*, ed. Mats Ekström and Andrew Tolson (Lancaster)
- FISCHER, H. (2015). Uncut: Austrian president on Europe's refugee crisis *YouTube Video*, 11:16, posted by "Fox News," September 30, 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=s6PYRYZL1os>
- GBONDO, Sulaiman, (2019), "Immigration and populist radical right in Europe: Writing immigration into power struggle in France, The Netherlands, and Austria" MSc Dissertation, Sakarya University.
- GIVENS, T.E. (2001). The Freedom Party in Comparison: Radical Right Parties in Western Europe (Paper submitted to the panel "Austracized? The Austrian Elections of 1999 and the EU: Outcomes and Repercussions," European Community Studies Association Seventh Biennial International Conference, Madison, May 31-June 2, 2001).
- GUDENUS, J. (2017). Rape, criminal activity increase because of so-called refugees - Vienna Deputy Mayor *YouTube video*, 8:49, June 22, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=SonksKVZXYIY>.
- GÜMÜŞ, Y.K and GBONDO Sulaiman, (2022). "How Did Populist Radical Right Succeed in France?", in *International and Regional Current Issues; Past, Today and Future*, Turan University Press.
- HOFER, N. (2016). Either Europe changes the rules, or we lose the EU *YouTube video*, 25:53, posted by RT, December 16, 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=18WDDpw4L9E>

- HOFER, N. (2016). Anti-Immigrant Candidate Favorite as Austria Elects President *YouTube video*, 3:35, posted by “Radio Free Europe/Radio Liberty,” May 20, 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=KJjsT9UpRY>
- HOFER, N. (2016). Austria’s rise of the right *YouTube video*, 8:00, posted by “Euro News,” September 23, 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=TxM7iJH07tA>.
- KURZ, S. (2017). Shockwaves in Europe: Austria Elects Conservative, Anti-Immigration Chancellor *YouTube video*, 3:10, posted by “Oppressed Media,” October 19, 2017, https://www.youtube.com/watch?v=0h0WRvgGIE0&index=2&t=2s&list=PLZm_oBZ7QjpMAAtYIByEU_s6qATrtyuTJkl
- MOLNAR, G. (2016). Far right at the gates of power in Austria *YouTube video* 5:09, posted by “France 24 English,” December 2, 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=qrzp3N1f0Ec>
- MOREAU, P. (2011). *The State of the right: Austria*, Fondapol, Paris.
- ÖNER, S. (2014). Different Manifestations of the Rise of Far-Right in European Politics: The case of Germany and Austria *Marmara Journal of European Studies* 22(2): 85-106.
- STRACHE, H.C. (2017). Austrian Freedom Party Leader Strache calls for Islamization ban *DW* January 14, 2017, accessed November 27, 2018, <https://www.dw.com/en/austrian-freedom-party-leader-strache-calls-forislamization-ban/a-37135625>.
- STRACHE, H.C. (2015). Refugee crisis is a boon to Vienna's far-right party *DW*, October 10, 2015 accessed November 27, 2018, <https://www.dw.com/en/refugee-crisis-is-a-boon-to-viennas-far-right-party/a-18772019>.
- STRACHE, H.C. (2014). 15th Congress of the National Front in Lyon *YouTube video*, 6:21, posted by “Rembrandt Clancy,” December 6, 2014, <https://www.youtube.com/watch?v=eTyP-u2f0EU>
- STRACHE, H.C. (2015). “Geert Wilders Vienna March 27-2015,” *YouTube video*, 42:27, posted by “Vlad Tepes,” March 31, 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=wa0XFeN-SY>
- STRACHE, H.C. (2017). Europe’s newest face: Kurz’s election win indicates rightward shift for Austria *YouTube video*, 36:57, posted by “France 24 English,” October 17, 2017, https://www.youtube.com/watch?v=0YcY_WYeq04&t=3s
- SULLIVAN, P. (2017). The Wave: The Rise of European Far-Right Populism *Social Science Works*, February 15, 2017, accessed May 11, 2018, http://socialscienceworks.org/2017/02/the-wave-the-rise-of-european-far-right-populism/#_ftn4.
- SMITH, J.M. (2003.) Extreme Politics: An Analysis of the State Level Conditions Favouring Far Right Parties in the European Union *Ph.D., thesis*, The University of North Texas.
- ÜBERBACHER, J. (2017). FPÖ - Johann Überbacher talks to PutinTV RT International *YouTube video*, 5:05, posted by “Walter Klingenbeck,” January 8, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=lqWusybgCAM>

Presentation ID / Sunum No:24

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID: 0000-0003-1932-9263

| 301

Hollanda’da Yapılan Seçimlerde Göç Olgusunun Aşırı Sağın Başarısı Üzerindeki Etkisi Nedir?

Dr. Öğretim Üyesi Yasin Kerem Gümüş¹, Araştırmacı Sulaiman Gbondo¹

¹Sakarya Üniversitesi

*Corresponding author: Yasin Kerem Gümüş

ÖZET: Geçtiğimiz yıllarda Avrupa Birliği üye ülkelerindeki aşırı sağ partilerin oy ve sandalye sayılarını arttırdıklarını görüyoruz. Seçimlerde oy ve sandalye sayısı arttıran aşırı sağ partilere güzel bir örnek Hollandadaki Özgürlük Partisidir (PVV). 2006 yılında yapılan Parlamento seçimlerinde kazandığı sandalye sayısını 2010 yılındaki seçimlerde 24’e çıkarmayı başarmıştır. Ulusal seviyede gösterdiği başarıyı Avrupa Parlamento seçimlerinde gösteremese de ulusal düzeydeki başarısı dikkate ve incelemeye değerdir. Bu çalışma PVV’nin bu başarıyı göç olgusunu bir araç olarak kullanarak sağladığını savunmaktadır. Bu çalışma da PVV’nin göç olgusunu bir ulusal güvenlik sorunu olarak göstererek, bu olgunun ve beraberinde getirdiği sorunların ana akım partilerin politikalarının bir ürünü olduğunu savunarak ve sorunun çözümü için tek adres olarak kendilerini göstererek sağladığı savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hollanda, Göç, Seçimler, Aşırı Sağ, Özgürlük Partisi

What Is The Effects Of Migration On The Recent Success Of Radical Right In The Elections In The Netherlands?

ABSTRACT: We experience dramatic rise of the radical right within European member states in recent years. The Party for Freedom (PVV) in the Netherlands is a good example of far-right party that experienced political growth in recent elections. It increased its seats from 6 in the 2006 Dutch Parliamentary elections to 24 in the snap election in 2010. In 2017 parliamentary elections the PVV won 20 seats and became the second largest party in the Dutch parliament. Though the PVV has not been able to replicate its national electoral success at the European level, its resurgence at the national level is a significant indication of the growing political influence of this party. Success of the far right far party in Netherlands calls to mind if there is a connection between the upswing in electoral success of the populist radical right and the immigration crisis? This paper argues that PVV gained success in national elections using migration issues as a tool by constructing immigration as a threat to the people and the State, by constructing immigration and its related insecurities as products of the failure of mainstream political parties and by representing the populist radical right as the credible source of redemption from the immigration crisis and its related ills.

Keywords: Netherlands, Immigration, Elections, Radical Right, Party for Freedom

INTRODUCTION

The Party for Freedom (PVV) in the Netherlands is one of the far-right parties in Europe that experienced political growth in recent Dutch elections. In the 2006 Dutch Parliamentary elections the PVV won 6 seats. In the snap election which was conducted in 2010 the party gained 24 seats in parliament. Another snap election was conducted in 2012 in which the party won 15 seats. In 2015, electoral support for the Party for Freedom appreciated considerably, but gradually declined from the beginning of 2016. This decline was however transitory. In the 2017 parliamentary elections the PVV won 20 seats and became

the second largest party in the Dutch parliament. Though the electoral gains of the PVV at the national level does not show a stable upward trend, given that the party went from winning 24 seats in 2010 to winning 20 seats in 2017, the revamp in its electoral success is evident between 2012 and 2017. During this period the party increased its representation in the Dutch parliament by 5 seats. However, at the European level the Party for Freedom has maintained a fixed representation in the European Parliament, while its voter percentage has depreciated. In the 2009 European Parliamentary elections the party won 16.97 percent of the votes and secured 4 seats, and in 2014 it gained 13.32 percent and maintained its 4 seats in the European Parliament. Though the PVV has not been able to replicate its national electoral success at the European level, its resurgence at the national level is a significant indication of the growing political influence of this party (Gümüş ve Gbondo, 2021;11).

The rise of the populist radical right during the immigration crisis begs the following question: Is there a connection between the upswing in electoral success of the populist radical right and the immigration crisis? With regards to the research question, this paper hypothesizes that the populist radical right party in Netherlands constructed immigration with dramatic rhetoric to impose and normalize a contending meaning upon immigration. Through imposing and normalizing a contending meaning upon immigration, its political program was mainstreamed, the legitimacy and hegemony of mainstream parties were undermined, and it simultaneously ensured its popularity with the electorate. The Party for Freedom (PVV) achieved these results through the following (Gümüş ve Gbondo, 2021;11):

By constructing immigration as a threat to the people and the State

Mainstream political parties legitimize immigration by promoting a narrative about the multicultural nature of Europe, the obligation of Europe towards refugees, and the benefits of immigration to Europe and its people. On the other hand, the far-right party here studied constructs immigration differently. It claims that immigration causes insecurities that threaten the safety and stability of Europe and its people in general, and their countries and its people in particular. The far-right claims that the insecurities which emanate from immigration range from economic, to identity, to national and physical insecurities.

By constructing immigration and its related insecurities as products of the failure of mainstream political parties

The far-right party accuses mainstream parties of failing to control immigration and the threats it poses to the people and the state. It claims that mainstream parties' policies on immigration disregard the will and security of the people.

By representing the populist radical right as the credible source of redemption from the immigration crisis and its related ills

The contest for hegemonic dominance would be incomplete without the far-right representing itself to the electorate as the only viable political option to effectively regulate immigration and replace mainstream parties in government. Therefore, the PVV represented itself as the defenders of the people against immigration and its accompanied insecurities. Unlike mainstream parties that are said to be unwilling and unfit to protect the people from immigration, The Party for Freedom (PVV) claims to be competent and equipped with the appropriate political programs to salvage the country and the people from immigration and its related economic, security, and identity threats.

This study covers the period between 2013 and 2017 in Netherlands. This time frame is significant for this study. Because, it covers essential electoral events both at the national and European levels in which the triumph of the far-right in Netherlands was evident.

1. IMMIGRATION AS A THREAT TO THE PEOPLE AND THE STATE

Mainstream parties in the Netherlands defend their pro-immigration policies by propagating a discourse that is centred on humanitarianism. For instance, Sharon Gersthuizen, a representative of the Socialist Party in the Dutch parliament argues that Europe is responding to a humanitarian crisis and is upholding its duty to render aid to people in dire need of help, while Jesse Klaver, a representative of the Green Party argues that Europe is one of the few places where refugees can find safety (Wilders, 2015a). On the contrary, the Party for Freedom has sought to delegitimize mainstream discourse about immigration

by constructing immigration as a threat to the Dutch people. The Party for Freedom (PVV) constructs immigration as a threat on three levels.

Firstly, the leadership of the party argues that immigration exerts a considerable strain on the Dutch economy and places an unfair burden on taxpayers. In a speech given in the Dutch parliament, Geert Wilders, the leader of the PVV stated that, “every asylum seeker costs the taxpayer €36,000 per person annually. Last year alone asylum seekers cost the taxpayers €876 million” (Wilders, 2015b). In this statement, Wilders underscores the financial burden of immigration upon the Dutch people and the state. In his discourse about the economic threats of immigration, Wilders also constructs the phenomenon as a direct threat to the economic security of the people. In one of his statements, he said, “... with 700,000 unemployed people in the Netherlands, we don’t want more immigrants from other countries to come here. We want Jobs to be there for our own people” (Wilders, 2014). Wilders constructs immigration as a threat to the job security of the Dutch people as it is evident in this statement. The discourse entailed in the above quoted statement is that immigrants compound the unemployment condition of the Dutch people by creating an unhealthy competition in the job market. In consonance with this claim, Wilders constructs immigration as a phenomenon motivated by the quest for economic stability. This discourse is evident in a statement in which he mentioned that, “... mass immigration goes on and on. By the end of this century, the population of Africa will quadruple from 1 to 4 billion. We will be flooded with even more fortune seekers” (Wilders, 2017a). During a debate on immigration in the Dutch parliament, Wilders similarly constructed immigration as an employment-driven phenomenon, and not necessarily one motivated by the need for safety as is argued by mainstream parties. He said,

“the so-called refugees ... have passed from Syria through about eight safe countries to reach The Netherlands. In that case, one isn’t a political refugee. Then, one is an economic refugee. Then, one wants to exploit our welfare system, or whatever. ... We shelter 3,100 refugees every week. If this continues, that’ll be 150,000 annually. We can’t handle that. That costs billions” (Wilders, 2015c).

In this statement, Wilders reiterates his argument that immigrants are on a fortune quest in the Netherlands. Thus, they pose a direct economic threat to Netherlanders through competition for limited jobs. He further states another component of his economic threat discourse about immigration. He argues that immigration is an unsustainable financial burden on the state. Wilders claims that immigrants manipulate the welfare system and financially exploit the Netherlands. The discourse about the financial liability of immigration is consistent in Geert Wilders’ rhetoric on the subject. In another statement, he said, “... one million people are coming this way. We can [sic] handle that neither numerically nor financially” (Wilders, 2015d).

Secondly, the Party for Freedom constructs immigration as a threat to the physical safety of the people and the security of the state. At the core of the security threat discourse of the PVV about immigration is the claim that the influx of immigrants into the Netherlands provides a decoy for terrorists to infiltrate the country undetected by posing as immigrants. In constructing immigration as a security threat in this context, Wilders focuses mainly on Muslim immigrants. He generally equates the influx of immigrants from Muslim countries to the flow of terrorists into Europe in general, and the Netherlands in particular. Another claim in his security threat discourse on immigration is that immigrants who are already in the Netherlands are causing insecurity through their involvement in crime. During a parliamentary debate on immigration, Geert Wilders said,

“the Netherlands is confronted with mass Islamic migration. Hundreds of thousands of refugees flee to Europe. This is just the beginning. Every day more arrives. ... In the meantime, ISIS is smuggling thousands of terrorists into Europe. That’s what they say themselves. That’s what the chief of Eurojust said. That’s what a Lebanese minister said this week. Two out of every 100 Syrian refugees who flee to Europe, according to the minister, are fighters for ISIS, are terrorists. And that, Chairman, is what we are debating today. The ticking time bomb threatening us here in the Netherlands. 3,100 refugees last week. Assume this Lebanese minister to be right. Chairman, then we not only reeled in 3,100 refugees, but also 60 terrorists. In just one week” (Wilders, 2015c).

In the above statement, Geert Wilders made his discourse about immigration and security explicit. He equates the influx of immigrants into the Netherlands with the flow of terrorists into the country. Through the above-documented rhetoric, he discursively constructs immigration as a source of

insecurity in the Netherlands. The correlation between the influx of Muslim immigrants and insecurity in the Netherlands is prominent in Wilders' rhetoric on the subject. In another statement, Wilders said, "... not all Muslims are terrorists, but indeed all terrorists lately are Muslims. There is a connection between Islam and terrorism. We should stop first the immigration from Islamic countries" (Wilders, 2015e). The striking claim in this statement is not only the furtherance of the discourse on the nexus between immigration from Muslim countries and insecurity in the Netherlands, but also the claim that Islam is a religion which accommodates violence. This statement gives an insight into the rationale behind Wilders' choice of Muslim immigrants as the other in his discourse on immigration and insecurity in the Netherlands. In another statement, Wilders repeated a similar accusation. He said,

"the University of Amsterdam did a study about the 1 million Muslims in my country. It found that 11 % is prepared to use violence for the sake of Islam. This is a staggering 100,000 people in a small country such as the Netherlands! ... For the sake of our own safety, for the sake of our own children's future, we must stop all immigration from Islamic countries" (Wilders, 2015a).

Again, in the above statement, Wilders constructs immigration from Muslim dominated countries as a form of importation of insecurity to the Netherlands. He also constructs Muslim immigrants, who already reside in the Netherlands, as the embodiments of insecurity. He makes a specific reference to Islam as their motivation. The PVV's discourse about immigration as a security threat is not only confined to the context of the influx of Muslim immigrants into the Netherlands. The leadership of the Party for Freedom also constructs immigrants, who are already residing in the Netherlands, as the basis for insecurity in the country. This discourse is also evident in the subsequent statement by the leader of the PVV. "Dutch women and girls feel unsafe because of those testosterone-bombs, [immigrants] imported by Prime Minister Rutte. Two out of three, two out of three people housed in refugees' centers are males. The largest group, Chairman, those are the facts, are young adults, between 18 and 29 years of age" (Wilders, 2015c). In this statement, Geert Wilders collectively constructs male immigrants within the ages of 18 and 29 as a security threat to Dutch women. He suggests that male youths and adults of the Dutch immigrant population are rapists, who undermine the security of Dutch women. In another statement, he similarly constructs immigrants as the driving forces behind crime in the Netherlands, saying, "... unfortunately, non-Western immigrants, often Muslims, are over-represented in statistics of crime" (Wilders, 2013). By making this claim, Wilders constructs immigrants as significant contributors to crime in the Netherlands, which implies that immigration is predominantly responsible for insecurity in the country. He also makes reference to Muslim immigrants as the largest participant group in crime in the Netherlands.

Finally, the leadership of the Party for Freedom constructs immigration as a threat to the identity and culture of the Dutch people. The leader of the party, Geert Wilders, argues that immigrants, notably those from Muslim dominated countries, import an alien Islamic culture to the Netherlands that threatens to destroy Dutch culture and reconstitute Dutch identity. In constructing the identity of Netherlanders, Wilders uses the values and cultural practices in Judaism, humanism, and Christianity as the defining features of the identity of Netherlanders. He argues that these values and traditions are irreconcilable with those of Islam. For instance, in one of his interviews, he said, "I believe that with the mass immigration to our free societies, our societies will change, and it [sic] will change for the worst. I am proud to say ... that the Netherlands as Australia is [sic] a culture based on Christianity, on Judaism, humanism and are certainly not, nor should it ever become a society based on Islamic values" (Wilders, 2013). As is apparent in this statement, Wilders constructs increasing immigration as a phenomenon which would bring about drastic and undesirable cultural changes in the Netherlands. He further argues that the values and culture which define the Dutch society are in contrast with Islamic values. Therefore, in this statement, he constructs immigration from Islamic countries as a threat to the values and culture that define the Dutch identity. In another statement, Wilders unequivocally underscores the culture and identity threat of Muslim immigrants in the Netherlands. He said,

"the Islamic culture is eating away our own culture and traditions, in order to replace it with intolerance, hatred and violence. ... We are confronted with Halal food, headscarves, burqas, "honour" killings, Female Genital Mutilation, polygamy, mega-mosques. ... We see women being treated like inferior beings. Because, according to the Koran a woman is only worth half a man. We see homosexuals and

Jews being attacked. Because, Islam says they deserve to be killed. We see the total lack of freedom for who wants to leave Islam. They are treated as renegades” (Wilders, 2013).

Wilders’ rhetoric in this statement constructs an otherness in the culture of Muslims that implicates Muslim immigrants in the Netherlands. He constructs their culture as irreconcilable with the free, tolerant, secular, peaceful, and Christian oriented Dutch society. He also constructs the imported culture of Muslim immigrants as an existential threat to the Dutch culture and identity. This latter claim is further made unambiguous in another statement in which Wilders said, “... Brussels wants to alienate us with third world immigrants mostly from Islamic countries. It wants to distribute these immigrants all over the European Union, and that my friends will be a disaster. It will dilute our Judeo-Christian and humanist identity of our nations” (Wilders, 2017e). As is consistent in Wilders’ discourse about immigration and identity threat, the rhetoric in this statement similarly constructs immigration, with a specific mention of immigration from Muslim countries, as an identity threat to the Netherlands, and also the identity and culture of member states of the European Union. Wilders’ discourse about the identity threat of immigration is not exclusively focused on immigration from Muslim countries. He also constructs immigration from Africa as a culture and an identity threat, saying,

“the political elite has first transformed the Netherlands from an independent country into a province of the European Union, and now it does nothing at all to prevent us from becoming a province of Africa at the end of this century. People in the Netherlands, please wake up. ... It is time to cry out loud that we no longer accept it. That the Netherlands is our country. ... That we want to remain a free people. That we want to preserve our own culture and identity, and do not want mass immigration anymore” (Wilders, 2017a).

The rhetoric in this statement constructs mass immigration from Africa as a culture and an identity threat to the Netherlands. Wilders also accuses mainstream political elites of not protecting the Netherlands from immigration. This latter claim is another prominent component of the PVV’s discourse about immigration that will be expounded on in the following section.

2. IMMIGRATION AS A CONSEQUENCE OF THE INEPTITUDE OF MAINSTREAM PARTIES

The Party for Freedom constructs the increasing immigration from non-Western countries to the Netherlands as a sign of the ineptitude of mainstream political parties to appropriately manage immigration. The leadership of the party claims that immigration has been encouraged and left unchecked by successive Dutch governments. Based on this allegation, the PVV further constructs the alleged insecurities and economic burden of immigration as the fault of mainstream parties.

Firstly, in most of Geert Wilders’ statements on immigration and the political elites, he constructs the upsurge in immigration as a consequence of the tolerance of mainstream parties towards immigration. He also accuses mainstream parties of mismanaging immigration into the Netherlands. For instance, in one of his statements, Wilders said,

“I don’t blame Muslims for coming to our free Western countries. I don’t blame them, I blame the politicians in charge, the so-called leaders that allowed them to come. I blame the political leaders of so many Western European countries that ... fooled the people that all cultures are equal. That there is no difference between Islam and Christianity. That Islam is just another religion” (Wilders, 2015e).

In the above statement, Wilders constructs immigration, particularly from Muslim dominated countries, as a phenomenon tolerated by political elites in Western European, which also includes those in the Netherlands. He also alleges that the political elites propagated a deceptive discourse about Islam that normalized migration of Muslim immigrants to Western Europe and allowed for the importation of an alien culture that is contrary to the Christian and liberal values of the Netherlands and other countries in Western Europe. Wilders levied a related accusation against mainstream parties in the Netherlands during a debate on immigration in the Dutch parliament. He said, “one thing is already clear: the management of our country stands on the wrong side of history. By not stopping the tsunami of refugees, by not closing the borders, our interests are being squandered. Our freedom, our security, [and] our identity are in danger. The survival of our beautiful country is being jeopardized” (Wilders, 2015c). In this statement, Geert Wilders alleges that mainstream parties in the Netherlands have mismanaged

immigration into the country. He claims that the political elites have failed to regulate immigration effectively. Therefore, they have compromised the security, identity, freedom, and wellbeing of Netherlanders. He even alleges that mainstream parties have caused an existential threat to the Netherlands.

Secondly, the leadership of the PVV claims that mainstream parties failed to assimilate Muslim immigrants, but instead embraced an alien culture in the country. This claim implicates mainstream parties for the alleged culture and identity threats posed by immigration. Thus, renders them responsible for the claimed culture and identity decay in the Netherlands. This discourse is evident in a statement in which Geert Wilders said,

“... In the Netherlands, as in other European countries, we have made a terrible mistake. Our politicians have allowed millions of Islamic immigrants to settle within our borders. Everywhere the Islamic culture was welcomed as an enrichment. Nowhere the demand was made that the immigrants assimilate. Not a single European leader had the guts to state the obvious and tell the truth: The truth is that our Western culture [is] based on Christianity, Judaism and Humanism” (Wilders, 2015a).

The furtherance of Wilders’ discourse about the culpability of mainstream political elites for the growing immigration into the Netherlands and other Western European countries is evident in this statement. He also claims that the importation and sustenance of a foreign culture in the Netherlands emanated from the failure of mainstream parties to control immigration from Muslim countries, and also assimilate Muslim immigrants into the Christian and liberal culture of the Netherlands. This discourse renders the political elites in the Netherlands responsible for the identity threat posed by Muslim immigrants in the country. The discourse about the responsibility of mainstream parties for the culture and identity threat of immigration is prominent in Wilders’ rhetoric on the subject. This is obvious in his following statement: “We must reject the cosmopolitan elites. Because these elites do not represent the people. [They] are selling out our nation state. ... our civilization is not Islamic. It is rooted in the legacy of Jerusalem, of Athens and Rome, and not, and never in Mecca. No more violence, no more hate, no more terror, no more Islam” (Wilders, 2015a). In this statement, Wilders accuses mainstream parties of compromising the culture, identity, and security of the people through acceptance of the Islamization of the Netherlands. The embedded discourse in this statement is that the political elites have promoted multiculturalism in the Netherlands and encouraged the spread of an alien culture. Thereby, compromising the identity, culture, and physical security of the Dutch nation.

Thirdly, Geert Wilders constructs terrorism in Europe as the fault of mainstream parties in the Netherlands and their political counterparts in Europe. This discourse is evident in a statement in which he said,

“if we in the Netherlands, in Europe, had done what Mr. Trump does - namely, close the borders to people from places such as Syria, then these people, including terrorists, would not have come our way and then a lot of innocent people, innocent victims of terrorism in Europe, would still be alive today. What this minister, [Foreign Minister Bert Koenders], Mrs. Merkel and Prime Minister Rutte have done - what is written large on their foreheads - is open borders. Come on in everyone, do come in. Even when you have a fake passport or no identity card, come on in everyone. And we’ve seen what happens then. We have seen that with the asylum influx, the tsunami of asylum seekers, which was already disruptive in itself. Terrorists have come along from countries such as Syria. Because you agree with it, because you refused to check them, who all over Europe, from Paris to Berlin, have murdered innocent people. You’d better stop talking about security! ... Because of the open borders and bringing people from Islamic countries here, attacks were committed in Europe” (Wilders, 2017b).

Wilders alleges in this statement that mainstream political elites in the Netherlands failed to institutionalize border regulations to prevent the influx of immigrants into Europe, and the Netherlands specifically. He constructs this flaw as the reason for the infiltration of Europe by terrorists. In relation to this accusation, Wilders further constructs terrorism and the death of victims of terrorism in Europe as a tragedy caused by Prime Minister Rutte of the Netherlands, and other mainstream politicians in Europe. He also claims that the Dutch political elites and their mainstream political associates in Brussels failed in their duty to screen immigrants for the protection of the people. Wilders constructs this inaction as the reason for the death of innocent victims of terrorism in Western Europe. In another

statement, he similarly stated, “... We see the threat of violence and terrorism rising, while authorities refuse to tell people that the cause of all this misery is Islam. We see thousands of homegrown European jihadis waging war in the Middle East. We see them returning [...] Because [...] our borders are open and unprotected. We see them plotting attacks on European soil” (Wilders, 2015a). In this statement, Wilders constructs terrorism in Western Europe as a predicament that has befallen the region, due to the open border policy of mainstream political elites in Western Europe, including those in the Netherlands. He also accuses mainstream parties of failing to acknowledge that the root cause of the mounting terrorism in Europe is Islam, a religion that is predominantly imported through immigration from Muslim countries. The discourse in this claim is the political elites in the Netherlands and other Western European countries have failed to take responsibility for their role in the insecurity created for the Dutch people and other Europeans, through their liberal policies on immigration that allows mass migration of Muslims to Western Europe. Wilders’ discourse on immigration and terrorism mostly constructs insecurity in Western Europe as a sheared responsibility of both mainstream parties in the Netherlands and other EU member states. This is due to the open border policy which they collectively endorse and uphold.

| 307

Finally, the leadership of the Party for Freedom constructs the financial burden of immigration on the state and the Dutch people as the fault of mainstream parties. It also accuses mainstream parties of sabotaging the welfare of the people at the advantage of immigrants. This discourse is embodied in the subsequent statements by Geert Wilders.

“Last year an asylum record, with 24,000 asylum seekers. But this wasn’t enough. This cabinet and Mr. Rutte want to top it with a couple thousand more. Every asylum seeker costs the taxpayer €36,000 per person annually. Last year alone asylum seekers cost the taxpayers €876 million. That ... shows the choice made by Mr. Rutte. Spend hundreds of millions on asylum seekers and demolish the care for our elderly. Free care for asylum refugees, ... and priority for housing. This prime minister wants the Dutch to wait a bit longer for housing. ... Prime Minister Rutte calls himself the prime minister of all the Dutch. He is rather the king of the asylum seekers, ... and the destroyer of care in the Netherlands” (Wilders, 2015b).

In the preceding statement, Geert Wilders alleges that Prime Minister Rutte of the Conservative Party, together with other mainstream parties in the Netherlands, has encouraged mass immigration at the expense of taxpayers. The embedded discourse in this statement is mainstream parties in the Netherlands have brought a financial burden on the people and the state. Wilders also accuses Prime Minister Rutte of prioritizing the welfare of immigrants, while the native Dutch on welfare are not adequately catered for. He specifically claims that housing priority is given to immigrants while Netherlanders struggle for accommodation. In this statement, Wilders discursively constructs mainstream parties as betrayers of the welfare interest of the people. He repeated a related accusation in another statement, saying,

“... our government has spent billions of euros to [sic] them, and the Dutch people know. They have had in the last few years enormous tough austerity measures. pensions were cut, the public health services for elderly people were cut, enormous though social aid measures. And at the same time people saw while the government had these enormous austerity measures, that the government spent billions of euros to [sic] asylum seekers [,] who really were not asylum seekers [,] but migrants looking for a better life. And once again I don’t even blame the people for trying to have a better life here, I blame our government for allowing it to happen” (Wilders, 2017c).

In this statement, Wilders accuses the Dutch government of ensuring the wellbeing of immigrants, while it fails to protect the welfare and economic interest of the Dutch people. Also alleged is the Dutch government created a welfare system that caters for immigrants at the expense of natives, and also serves as a pull factor for economic migrants. In a nutshell, Wilders alleges the government spends monies meant to ease the financial constraint of the Dutch people on economic immigrants. This discourse constructs mainstream parties as betrayers of the welfare and economic interest of the people.

3. REPRESENTING THE POPULIST RADICAL RIGHT AS THE CREDIBLE SOURCE OF REDEMPTION FROM THE IMMIGRATION CRISIS

The leadership of the Party for Freedom represents itself to the electorate as the only available political option to solve the immigration problem allegedly caused by mainstream parties. It also portrays itself

as the sole political entity that genuinely represents the interest of the nation-state. These representations are strategic in the battle for hegemonic dominance. Through these representations, the leadership of the PVV seeks to garner support from the electorate and replace mainstream parties in their hegemonic position in Dutch politics. Wilders' discourse about immigration constructs a positive political image for himself and his party, and also renders himself responsible for the defence of the interest of the people.

Firstly, Geert Wilders represents himself and his party as the defenders of the Netherlands against immigration and its related general insecurities. In one of Geert Wilders' statements, he stated that the Party for Freedom was established to defend the Netherlands against Immigration and its ensuing cultural and identity threats. He said,

“I have founded the Party for Freedom because I am sick and tired of politicians who bury their heads in the sand like ostriches and hope for a reformed moderate Islam. ... I am sick and tired of their shameless irresponsibility and their despicable cowardice. I have founded the Party for Freedom to say the things which other parties due to fear are not saying, due to political correctness may not say. And I say here, tonight: 1: no more mosques! 2: close all Islamic schools. And do it today! 3: no more immigration from Islamic countries! And for those people who already live here, from Islamic countries: if you live here and respect our laws, you are welcome, just like everyone else. But those who commit crimes in the name of Sharia, or is a Jihadist, we will send them away!” (Wilders, 2015a).

Through the rhetoric in the above statement, Wilders represents himself as a leader of a political party that strives to end immigration from Islamic countries and deal with its security, cultural, and identity hazards. While he accuses mainstream parties of negligence in the fight against the Islamisation of the Netherlands, he simultaneously represents himself and his party as the defenders of the Netherlands against immigration and Islamisation. During the same speech, Wilders said,

“As you can see, Islam is on the move again. It is also marching on Europe again. Most of our politicians look away. But we will not look on motionless. We will speak out. We will not be silent. Because we love our country. Because we love our freedom. Because we refuse to live in slavery. Because we believe that without liberty, life is not worth living. Liberty and human dignity, that is what we stand for. We are the torchbearers for freedom. We are the torchbearers for democracy. We are the torchbearers for a civilization that is far superior to any other civilization on earth. We, the defenders of freedom and security, have an historic duty. Our generation has been entrusted with a huge task: to keep the flame of liberty burning and oppose the Islamization of our societies” (Wilders, 2015a).

Wilders' rhetoric in this statement constructs the immigration crisis as an Islamic invasion of Western Europe. While he argues that mainstream parties in the region are negligent and unconcerned about the situation, he instantaneously represents far-right parties across Western Europe, including the PVV, as the protectors of the security, culture, and identity of Western Europeans. This statement also carries a discourse that represents Geert Wilders as a Dutch politician who is in a resistance with the people against the decay of the security of the Netherlands, the Islamisation of the Dutch society, and the consequent intolerance and cultural shift that he argues would be the reality of the Netherlands, should immigration from Islamic countries continue, and the Islamisation of the Dutch society sustained. With a similar rhetoric, Wilders continues his discourse about the leadership of the Party for Freedom as the solution to the mass immigration and the defender of the culture, identity, and security of Netherlanders, saying,

“I believe that we should stop the immigration, the mass immigration from Islamic countries. I believe that Muslims that are in our society today are of course equal as anybody else. As long as they adhere to our laws, to our constitution, [and] to our values. [But] as long as they cross this red-line, if they commit crime, if they start beating up women, if they start the genital mutilation, if they start to commit honour crimes and honour killings as they unfortunately do in Western Europe many times. If they do that, I believe we should expel them the same day if possible, from our country” (Wilders, 2013).

In this statement, Wilders depicts himself as a politician with the determination to end immigration from Islamic countries and protect the culture and values of the Netherlands. He also represents himself as the Dutch politician with the appropriate strategy to defend the culture, identity, and security of the

Netherlands from Muslim immigrants who allegedly threaten to reform the Dutch identity and destabilize the security of Netherlanders.

Secondly, in consonance with the discourse about the PVV as the protector of the interest and security of the people, Wilders propagates a discourse about him as a politician with the appropriate political program to solve the immigration problem. Thereby, protecting the Dutch society from its insecurities. This discourse is apparent in a statement in which he said, “I believe, in order to get control over our own immigration, we should leave Schengen and we should reinstate national border controls ” (Wilders, 2015e). In this statement, Wilders proffers a solution to the immigration crisis facing the Netherlands. He discursively represents himself as a politician with a bold and suitable political program to quell the intensification in immigration to the Netherlands. In another statement that embodies an identical discourse, Wilders said,

| 309

“... the European Union, together with Turkey and other countries is making a big mess of stopping the tsunami of migrants from the middle East and Africa. So, the only thing that we should do today is to close our national borders. Because when it comes to our own culture, when it comes to the cost, when it comes to terror or security issues, we should take the lead. When it comes to controlling our own borders [,] and in order to do that, I think we should leave Bothe the Schengen treaty as well as the European Union as a whole” (Wilders, 2017c).

In this statement as in the previous one, Geert Wilders continues to portray himself as the Dutch politician with a solution to the immigration problem faced by the Netherlands. By offering a solution to the immigration problem, he represents himself as a politician with the appropriate political agenda to rescue the Netherlands from the flow of more immigrants. A rigid border control or an exit from the European Union is not the only solution to the immigration problem proposed by Wilders as is evident in the following statement. “Our political leaders may fail us. But we my friends, will not fail. ... We want to stop all immigration from Islamic countries. We want to stimulate voluntary reemigration to Islamic countries” (Wilders, 2015a). While the political elites of Western Europe are said to have failed in their duty to prevent mass immigration from Islamic countries to the region, Wilders represents the anti-immigration policy of his party and other far-right parties across Western Europe as an instrument for the people’s redemption. Another proposed political solution to immigration that could be identified in Wilders’ statement is the plan to engineer the return of Muslim immigrants to their countries. The representation in this statement is that Wilders is a politician, who endeavours to curb both the inflow of immigrants and the internal insecurities posed by those already residing in the Netherlands.

Thirdly, Geert Wilders represents himself as the protector of the Dutch people from physical insecurity in relation to immigration and terrorism. In one of his statements he said, “we must make the Netherlands safe again. This is our responsibility. We must safeguard our country from an attack. We must ensure that people can travel safely, travel by train and go to work tomorrow. That people can safely send their daughters to school on our streets” (Wilders, 2015c). Through the rhetoric in this statement, Wilders renders himself responsible for the safeguard of the people from terrorist attacks, and also portrays an image of himself as their protector from physical harm. The rhetoric in this statement sustains Wilders’ discourse about him as the defender of the safety of the people relative to crimes like rape that he constructs as a crime committed by male immigrants. This discourse about the PVV being responsible for the security of the people in relation to terrorism is prominent in statements by Geert Wilders. In another statement, he said,

“Almost two thirds of these asylum seekers came from Islamic countries. Earlier this month, Frontex, the EU’s external border agency warned that at this very moment between half a million and one million migrants are ready to leave Libya and cross into Europe. ISIS threatens that it will send terrorists among them. We are facing a catastrophe. Hence, our conclusion is crystal clear: Our borders are what defines us. Our borders are what protect us. But the EU and Schengen has abolished all our internal borders, while the EU’s external borders are as leaky as a sieve. This is why I say: We want to leave Schengen and re-establish our own national border controls” (Wilders, 2015a).

In the above statement, Wilders advances his portrayal of himself and his party as the protectors of the people against terrorism. He takes responsibility for the security of the people and also proffers a solution to the terrorism threat that he claims is imminent, due to immigration from Islamic countries.

Consequently, Wilders discursively constructs the PVV together with its leadership as a political movement with a suitable political agenda to protect the Dutch people against terrorist attacks.

Finally, Geert Wilders discursively constructs himself and his party as the protectors of the economic interest of the Dutch people. This discourse is apparent in a statement in which he said, “we want to make the Netherlands ours again, to close the borders and keep all the money we give to foreigner, its billions. ... to asylum seekers in the Netherlands. We will stop it and give all that money to the Dutch people living in the Netherlands” (Wilders, 2017d). In this statement, Geert Wilders renders himself responsible for the protection of the economic interest of the Dutch people within the state. He propagates the anti-immigration agenda of his party as the solution to the economic constraints of the people. In a related statement, he represented himself as the guardian of the welfare of the people. He said,

“I will say to the leader of the Socialist Party, whose name I forget, the only solution is to send the people safely back. But if we do what the Socialist Party wants, then, for every immigrant who comes to the Netherlands, we will have to pay 26,000 euros a year. Every immigrant! Meanwhile the Dutch guy on welfare is only getting 13,000 euros a year. That money might better be used on the elderly of Netherlanders. And it’s a shame, and you should be ashamed that the Socialist Party is not choosing that solution” (Wilders, 2015d).

As with the previous rhetoric, this statement contains an identical discourse about the Party for Freedom as the defender of the economic and welfare interest of the people. This statement advances the delegitimization of mainstream parties, specifically the ruling Socialist Party, while it simultaneously represents the PVV as the people’s redeemer from the economic and welfare threat they face from immigration.

CONCLUSION

The immigration crisis that saw the migration of thousands of immigrants into Europe was utilized as a political instrument by populist radical right parties such as in France, the Netherlands, Germany, Greece, Sweden, Austria etc. As others, The Party for Freedom (PVV) in Netherlands used the soaring immigration into Europe, as a political weapon in its quest to dominate national politics. The party promulgated three main discourses about immigration. Firstly, it propagated a threat discourse that constructed immigration as an economic threat to the people and a financial liability on the state. The threat discourse further constructed immigration as a threat to national security and the personal safety of the people. Also, immigration was discursively constructed as a cultural and an identity threat. Secondly, the party constructed the mounting immigration to Europe as an outcome of flawed policies of mainstream pro-immigration political parties on border control and the welfare system. The claimed security, identity, and cultural threats of immigration are equally blamed on immigration-related state policies, or the lack of certain policies to neutralize the hazards of immigration. Finally, The Party for Freedom (PVV) propagated a discourse that portrayed them as the solutions to the immigration crisis in their countries, and also the defenders of the economic, identity, and security interests of their people. These discourses imposed a contending meaning upon immigration that delegitimized mainstream discourse about immigration in Europe.

REFERENCES

- GÜMÜŞ, Y.K and GBONDO Sulaiman, (2022). “How Did Populist Radical Right Succeed in France?”, in International and Regional Current Issues; Past, Today and Future, Turan University Press.
- GBONDO, Sulaiman, (2019), “Immigration and populist radical right in Europe: Writing immigration into power struggle in France, The Netherlands, and Austria” MSc Dissertation, Sakarya University.
- GEERT, W. (2013). “Lateline: Geert Wilders interview (Dutch anti-Islamic migration politician) (ABC TV Australia),” YouTube video, 21:28, posted by “Kurvapicsa,” February 13, 2013, https://www.youtube.com/watch?v=-1_AzeFnyw4.

- GEERT, W. (2014). "EU will burst at seams after European Parliament elections - Geert Wilders," YouTube video, 24:3, posted by "RT," May 2, 2014,
- GEERT, W. (2015a). "Wilders Accuses EU of Inundating Europe with third world immigrants," YouTube video, 25:24, posted by "Vlad Tepes," May 1, 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=naW2PhYkBRy>.
- GEERT, W. (2015b). "Geert Wilders on EU Immigration Demands," YouTube video, 4:44, posted by "Vlad Tepes," June 12, 2015, https://www.youtube.com/watch?v=AUSBY_7zH_g.
- GEERT, W. (2015c). "The Refugee Crisis in Europe Debate | Geert Wilders speaks of an Islamic invasion," YouTube video, 1:06:23, posted by "OneBibleOneGod," September 26, 2015,
- GEERT, W. (2015d). "Geert Wilders full immigration debate full 25 minutes," YouTube video, 25:24, posted by "Vlad Tepes," May 1, 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=naW2PhYkBRy>.
- GEERT, W. (2015e). "Press Conference Geert Wilders Vienna Austria March 27, 2015," YouTube video, 7:58, posted by "Vlad Tepes," March 27, 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=0yWm2DJRXYQ>.
- GEERT, W. (2017a). "Geert Wilders message for Europe," YouTube video, 5:29, posted by "RobinHoodUKIP," April 22, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=tfpAnvirw1M&list=WL&index=31>.
- GEERT, W. (2017b). "PPV: Geert Wilders Defends President Donald Trump's Immigration BAN," YouTube video, 4:37, posted by "Patriotic Populist," February 1, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=xs5Y-1eUG0M>.
- GEERT, W. (2017c). "Best of Geert Wilders," YouTube video, 19:37, posted by "Fakeengineer," February 23, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=h0UHbSmZFjk>.
- GEERT, W. (2017d). "Far-right Wilders leads polls vowing to close Dutch borders," YouTube video, 1:13, posted by "Euronews," February 14, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=6gIjaouwH5s>.
- GEERT, W. (2017e). "Wilders accuses EU of inundating Europe with third world immigrants," YouTube video, 2:19, posted by "AP Archive," December 26, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=YSBiTI9PoA8>.

Presentation ID / Sunum No:98

Oral Presentation / Sözlü Sunum

ORCID ID:

| 312

Milli Mücadele Yıllarında Merzifon'un İşgali*

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Bakan
Hitit Üniversitesi

ÖZET: Merzifon, Taşan dağlarından Amasya boğazına kadar uzanan tatlı bir meyil üzerinde kurulmuştur. Doğudan ve güneyden, Amasya; batıdan, Hacı köyü ve kuzeyden, Havza ve Köprü kazaları ile sınırlıdır. Orta Karadeniz Bölümünün iç kesiminde bulunan Merzifon; ulaşım imkânları ve stratejik açıdan oldukça önemli bir konumdadır. 2000 yıl öncesine kadar uzanan köklü tarihinde bu stratejisini sürekli korumuş, yabancıların da dikkatini çekerek ilgi alanına girmiştir. Merzifon ve havalisinde, geçmişte sayıları hissedilir derecede çok olan yabancılar ve azınlıklar yaşamıştır. Uzun yıllar Türklerle bir arada barış içerisinde yaşayan bu azınlıklar, XIX. y. yılın sonlarından itibaren, yörede başlatılan kıskırtıcı faaliyetler sonucunda, bir takım zararlı hareketlerin içerisinde yer almışlardır. Yörede: Ermeni ve Rumların zararlı faaliyetleri, Amerikalılar tarafından açılmış bulunan "Merzifon Amerikan Koleji" ve yine Milli Mücadele yıllarındaki işgal olayları, bölgede ciddi çalışmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır. Biz bu çalışmamızla, Milli Mücadele yıllarında Merzifon'un işgali, yörede yaşayan azınlıkların zararlı faaliyetleri, yerli halkın işgale karşı tepkileri ve Merzifon'un işgalden kurtuluşunu yine o günleri yaşayan Merzifonluların hatıralarından da alıntı yaparak araştırmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele. Merzifon, İşgal, Azınlıklar. Anılar.

Merzifon'un İşgali

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı bitiminde 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesini imzalamıştı. 'Bu uğursuz belge, bütün Osmanlı tarihinde, görülmemiş korkunç bir esaret ve teslim oluş vesikasıdır. Bunu imza etmekle, 30 Ekim 1918 günü, Osmanlı İmparatorluğu, resmen çökmüş ve Türklüğün İstiklal Savaşı başlamış oluyordu.'¹⁴⁹ Mütareke'nin 7. maddesine göre; İtilaf Devletleri güvenliklerini tehdit edecek her hangi bir durumun ortaya çıkması halinde, Osmanlı Ülkesinin herhangi bir sevkulceyş noktasını işgal hakkını haiz olacaktır.¹⁵⁰ Bu 7. Madde; Tamamı 25 maddeden oluşan antlaşmanın en önemli ve ağır olan maddesi idi. Çünkü bu madde istenildiği zaman İmparatorluğu parçalamaya en elverişli imkânı vermekte idi. Mütarekenin imzalanmasından kısa bir süre sonra uygulama hemen başlamıştır.¹⁵¹ Yürürlüğe girdiği andan itibaren İtilaf Devletleri Türk Milletini bölme ve istiklalinden mahrum etme fırsatını ele geçirdiklerini sandılar. Bu anlayış içerisinde Türk topraklarını işgale başladılar.¹⁵²

Atatürk büyük Nutkunda; 'Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu gurup, I. Dünya Savaşında yenilmiş, Osmanlı Ordusu her tarafa zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış... Ordunun elinden silahları ve cephaneleri alınmış ve alınmakta. İtilaf Devletleri ateşkes anlaşmasının hükümlerine uymayı gerekli bulmuyorlar. Birer bahane ile İtilaf donanmaları ve askerli İstanbul'da.

* Bu çalışma Merzifon ve Havalisinde Yabancı Faaliyetler (1892-1922) adlı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir

¹⁴⁹ M. Fahrettin Kırzioğlu, Türk İnkılap Tarihi Ders Notları, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1977, s.14

¹⁵⁰ Hazma Eroğlu, Türk İnkılap Tarihi Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1982, s.91.

¹⁵¹ Mükerrerem K. Su, Ahmet Mumcu Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,1981, s.21,22. Hazma Eroğlu, Türk İnkılap Tarihi Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1982, s.91.

¹⁵² Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Milli Eğitim basımevi, Ankara 1978, c.1,s.32.

*Adana ili Fransızlar; Urfa, Maraş, Ayıntap (Gaziantep) İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan askeri birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor...*¹⁵³

Mütareke imzalandığından itibaren Karadeniz bölgesinde karışıklıklar sürüp gitmektedir. Bunun temelinde Rumların bir "Pontus Devleti" kurmak hayalleri yatmaktadır. Aslında, daha I. Dünya Savaşı yıllarında Rum çeteleri tarafından bölgede asayişsizlik baş göstermiş ihtilal komiteleri kurulmuş, Rum teşkilatı genişletilmişti.¹⁵⁴ Yunan Hükümeti ile iş birliği yapan Fener Patrikhanesi Pontus faaliyetlerinin yönetimini üstlenmesi ile faaliyetler daha da hız kazanmıştı.¹⁵⁵ Bu arada 1918 Kasımında Marsilya'da Pontus Kongresi toplayan Konstantin Konstantinidis kongre kararı olarak 2 Aralık 1919'da İngiltere Hariciye Bakanlığı'na bir muhtıra göndermiştir. Muhtıradaki İtilaf Devletlerinin Ortodoks Pontusluyu himaye etmesi istenmektedir!¹⁵⁶ Bu arada Karadeniz kıyılarında Pontus Devleti propagandası yapılması Türkler arasında huzursuzluk yaratmıştı. İngilizler Mütarekenin 7.maddesine dayanarak, 9 Mart 1919'da Samsun'a 200 asker çıkardılar.¹⁵⁷ Bu birliğin bir kısmı, güya Ermeni ve Rumları korumak için, Merzifon'a sürülmüştür. Hâlbuki bölgede asıl huzur ve asayiş koruyan Türk birlikleridir.¹⁵⁸ İngilizler Merzifon'u da 30 Mart 1919 günü işgal etmişlerdir.¹⁵⁹ Merzifon'un işgalini ve gelişen olayları o günleri yaşayan Merzifonlulardan Rıza Siryeli işgal gününü şöyle anlatmaktadır:

*"...İngilizlerin Samsun'a çıktığını haber alınca, Rum ve Ermenilerin, her halde önce müracaat etmiş olmaları ki; İngilizler'den önce bir bölük, sonra bir tabur Merzifon'a geldi. Ermeniler ve Rumlar büyük kısmı tezahüratlarla, erkek kadın karşılamaya çıktılar. İngiliz askerlerinin bir kısmı Kara Mustafa Paşa İlkokulu'na bir kısmı da Merzifon Amerikan Koleji'ne yerleştiler. Alelacele tutuklu bulunan kanlı katil bütün şerir Rumları tahliye ettirdiler. Hükümet Konağının önüne İngiliz Bayrağı astırdılar. Çarşı-pazarda askeri devriyeler gezdirerek yalnızca Türklerin silahlarını toplamaya teşebbüs ettiler... Bu arada Ermeniler ve Rumlar İngilizlerin himayesinde azgınlaşarak birçok İslam köylerine saldırılarda bulunmuşlardır. Her yerde soygun ve öldürme artmaya başladı. Bu şakiler hükümetimiz tarafından tutulsa bile, hemen İngilizler tarafından müdahale edilerek Türkleri kabahatli çıkarırlardı..."*¹⁶⁰

Yine o günlere ait hatırları yayınlanan Fevzi Şarman o günleri şöyle anlatmaktadır: *"Ermeni ve Rum azınlıkların zevkle bekledikleri, İngiliz menhus kuvveti, "Solter" isminde bir zabitanın kumandası altında geldi. Bu sırada kaymakamlığa Mehmet Efendi vekalet ediyordu... Mehmet Efendi idarecilikten yoksun, korkak ve tecrübesizdi. Tehditler karşısında aczi dolayısı ile Solter daha da şımarmıştı. Hükümet Konağı önündeki Türk Bayrağı Alınarak yerine İngiliz Bayrağı çekildi. Fakat Türk halkının ısrarı ve Azmi karşısında bu bayrak geri alınmıştır. İngiliz erleri Hintliydiler, içlerinde Müslümanlar da vardı. Bunlardan bir Müslüman ölünce, cenaze törenlerinde yerli Müslüman halkın ilgisi ve tezahüratı, İngilizleri kuşkulandırdı. Bu askerleri sonradan Senegal askerleri ile değiştirmişlerdir..."*¹⁶¹

Keçil adında bir Amerikalı, İtilaf Devletleri sıfatını takınarak İngilizlerin refakatinde o da Merzifon'a gelmiştir. Daha önceleri Merzifon kolejinde "Yakın Şark Muavenet Heyeti"nden olan bu kişi, hükümete baskı yaparak, gece hükümet dairesini açtırıp, gaz lambası yakıtarak, nüfus memurunun bizzat başında bulunarak, evvelce Müslüman olan Ermeniler'in nüfus kayıtlarını iptal ettirmiş yerine eski Ermeni isimlerini yazdırmıştır.¹⁶² Merzifon'un işgal gününü yaşayan Numan Özer de işgal günü ile ilgili şunları anlatmaktadır: *"...İngilizler geldi, Amerikan Koleji ile Kara Mustafa Paşa Mektebine yerleştiler, devriye çıkardılar. Hükümetin önüne bayraklarını çektiler. İşgalden bir iki gün öncesi Mecitözü havalisinde bulunan topçu alayı komutanı Pire Mehmet Bey gelmişti. Hemen bizleri toparlayarak silahlarımızı*

¹⁵³ M. Kemal Atatürk, Nutuk I, Hazırlayan; Zeynep Korkmaz, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984, c.1,s.1.

¹⁵⁴ Ercüment Kuran, Milli Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri, Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986), Ondokuzmayıs Üniversitesi yay, Samsun, 1988,s.78.

¹⁵⁵ Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S.17, Temmuz 1986,s.59-60.

¹⁵⁶ Gotthard Jaesche, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri çeviren; Cemal Köprülü, Ankara 1971,s.104.

¹⁵⁷ Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar(30Ekim 1918-11 Ekim 1922), T.T.K. Basımevi Ankara, 1970,s.21;Utkan Kocatürk,a.g.e.,s.27.

¹⁵⁸ Tevfik Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da (1919-1922) I, Kent Basımevi, Ekim, 1985,s.32.

¹⁵⁹ Gotthard Jaeschke,a.g.e.,s.23.

¹⁶⁰ Rıza Siryeli, Taşan Dergisi,1 Temmuz 1937,S.14-38,15-39, s.3-4.

¹⁶¹ Rıza Şarman, Merzifon'un işgali ile ilgili hatırları, Taşan Dergisi 1 Mayıs 1937,S.12-36.s.3-4

¹⁶² A.Aziz Taşan, Dünden Bugüne Merzifon, Merzifonlular Derneği yayını, İstanbul, 1979, s.40.

hazırlamamızı, İngilizler bayrağı indirmezlerse hakaretle indirileceğini söyledi. Bu durumu anlatmak için İngiliz temsilcisine giderek üç saat için izin alarak durumu size bildirmeye geldim, sorumluluk size aittir, dedi. Bunun üzerinde İngilizler bayraklarının hakaretle indirileceğinden ve bir olay çıkacağından korkarak, hükümetin önüne toplanan halkın önünde bayrak direktten indirildi. İşte o dakikadan itibaren cüretimiz daha da arttı.¹⁶³

Merzifon'un İşgalden Kurtuluşu

Merzifon'un işgali tarihinde iş başında bulunan idari, mülki ve askeri memurlar şunlardır: **Kaymakam vekilleri**; Köse Kadı Mehmet Emin Efendi ve Türnükcü bucak müdürü Ahmet Eymir, **Kaymakam**; Hüseyin Hüsni Bey, **Belediye Reisi**; Hacı Ömer Efendi. **On beşinci Topçu Alayı Komutanı**; Pire Mehmet Bey. **Jandarma Komutanı**; Yüzbaşı Memduh Bey ve sonra Ziya Bey. **Askerlik Şube Reisi**; Ali Bey. **Müftü**; Vehbi Efendi.¹⁶⁴

Merzifon'un işgal edildiği ve azınlıkların taşkınlıklarının arttığı günlerde ilçede ileri gelen kişiler gizlice bir araya gelerek durum değerlendirmeleri yapmışlardır. İlçenin bu zor günlerinde çareler aramak için çalışan ve bu amaçla gizli toplantılara katılanlar şunlardır: "Kaymakam Vekilleri; Topçu Kumandanı Pire Mehmet Bey, Müftü Efendi, İttihat ve Terakki erkânından Hükmet zade Hafız Mehmet Efendi, Çelebizade Abdullah Efendi, Avukat Sadık Bey, Numan Beyoğlu Numan, Salih Bey zade Hüseyin Efendi, (İttihat ve Terakki reisi) Siryelizade Rıza Efendi daha bir çok erkân-ı ittihat ve belediye reisi Hacı Ömer Efendi¹⁶⁵ Merzifon'un bu milli acılı ve zor günlerinde Mustafa Kemal Paşa da Samsun'a gelmiş bulunuyordu. Rum çetelerinin Pontus rüyalarına kapılarak Karadeniz yöresinde ve Merzifon'da can ve mal güvenliğini bozucu faaliyetleri üzerine Mustafa Kemal Paşa kısa zamanda bu bölgede asayişin düzeltilmesi için gerekli tedbirlerin alınması konusunda harekete geçmiştir.¹⁶⁶

Mustafa Kemal Samsun'a çıktığı günlerde bölgenin asayiş durumu hakkında 21 Mayıs 1919 ve 22 Mayıs 1919 tarihli raporları ile¹⁶⁷ hükümete bilgi vermiştir. Millî Mücadelenin ilk ana programını teşkil eden bu raporlarda özetle: 1.Samsun bölgesi Rumları siyasi emellerden vaz geçerse asayiş kendiliğinden düzelir. 2. Türklüğün yabancı mandasına ve kontrolüne tahammülü yoktur. 3. Yunanlıların İzmir'de hakları yoktur, bu işgal geçicidir¹⁶⁸ demiştir. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da güvenlik için gerekli tedbirleri aldıktan sonra, Samsun'un İngiliz işgalinde ve kıyıda bulunması, çevredeki Rum çetelerin faaliyetleri dolayısı ile karargâhının içeride daha emin bir yere naklini uygun görmüştür. Bu sebepten "Büyük Davayı" yürütmek için 25 Mayıs 1919'da Havzaya hareket etmiştir.¹⁶⁹

Atatürk düşüncelerini rahatça uygulamak için Anadolu'nun daha iç kısımlarına giderek halkla yakından temas kurmak niyetinde idi. Bunun için Merzifon, Vezirköprü, Amasya, Lâdik, Havza gibi bazı şikâyetlerin yapıldığı yerlerde, inceleme yapmak ve gerekli tedbirleri almak için karargâhını Havza'ya nakletmiştir.¹⁷⁰ Mustafa Kemal Havza'da iken (25 Mayıs 1919-12 Haziran 1919) incelemeleri sonucu bir taraftan bilgiler elde etmekte diğer taraftan da gerekli tedbirlerin alınması için emir ve direktifler göndermekte idi.¹⁷¹ Maliyetinde bulunan subaylardan Dr. İbrahim Tali Beyi durumu incelemesi için Merzifon'a gönderir. İbrahim Tali Bey, Merzifon'da ilçenin resmi görevli ve ileri gelen kişileri ile görüşerek, işgal kuvvetlerine karşı takınılacak tavır silah konusunu ve kurulacak millî müdafaa dernekleri hakkında bilgi vermiştir.¹⁷² İbrahim Tali Beyin ilçeye gelişi ve gelişen olaylar konusunda, o günleri yaşayan Merzifonlulardan Rıza Siryeli şu bilgileri vermektedir: "...İbrahim Tali Merzifon'a geldi. Kaymakam vekili Mirzaoğlu Ahmet'le hükümette Görüştü ve o gece yemeğe eski askerlik hukukumuz binaen bizim eve geldi. Gece yarısına kadar. O vakitler bizim bütün ümitlerimiz

¹⁶³ Numan Özer, Taşan Dergisi, 1 Eylül 1937, S.16-40 a.g.d.,S16-40, s.4.

¹⁶⁴ A. Aziz Taşan, a.g.e., s.42.

¹⁶⁵ Numan Özer, a.g.d., S16-40, s.4.

¹⁶⁶ Hamza Eroğlu, a.g.e., s.174

¹⁶⁷ Bu raporlar için bk. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ten Bize C.1, 1903-1920, Hürriyet Vakfı Yayınları, Hazırlayan; M. Sunullah Arısoy, s.262-265; Tefvik Bıyıkoglu, a.g.e., s.89-90, 114-115.

¹⁶⁸ Tefvik Bıyıkoglu, a.g.e., s.116.

¹⁶⁹ Hamza Eroğlu, a.g.e., s.175.

¹⁷⁰ M. Tayyip Gökbilgin, Millî Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesi'nden Sivas Kongresi'ne, 1.kitap, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1959, s.138

¹⁷¹ Atatürk'ün Havzadan yaptığı yazışmalarla ilgili belgeler için bk. Nutuk c.3, s.5-10.

¹⁷² A. Aziz Taşan, a.g.e., s.41.

İstanbul'dan medet umarken, İbrahim Tali eve ilk geldiğinde Rıza iş Padişah'tan geçti, iş bize kaldı, çalışacağız. Ne kadar silahımız var, dedi... Tahminen 800 kadar olduğunu söyledim. 800 Silah az değildir. Çalışacağız demesi üzerine, nasıl çalışalım? Hükümet bize bir yol gösteremiyor cevabını verdim. O da; bunların ehemmiyeti yok İngilizler burada 1-2 hafta Ya kalırlar ya kalmazlar, defolup giderler. Çünkü biz Mustafa Kemal Paşa ile geldik dedi. Kurtarıcımız Amasya'ya geçtikten sonra artık teşkilat başladı. Çalışmalarımızın istikametini gösterecek kuva-i milliye heyeti teşekkül etti. Müftü Vehbi Efendi'nin riyaseti altında çalışmaya başladık. İngilizler de Samsun'a savuştular.¹⁷³

Merzifon'un işgal günlerini yaşayan Merzifonlulardan Numan Özer o günler ile ilgili şöyle anlatmaktadır: "...Mustafa Kemal Paşanın geldiği günün (Havza'ya) 2. veya 3. idi. Sivas'tan İstanbul'a giden tüfeklerimizi Paşa hazretlerinin emri irşadi ile halk bir saatte arabaların üstünden aldı. Bu hali duyan buradaki İngilizler titremeye başladılar... Paşa hazretleri Merzifon'dan üç kişi istedi; biri müftü, biri Pire Mehmet Bey, biri de Ahmet Süreyya veya belediye reisi Hacı Ömer Efendi idi. Talimat aldılar; milli teşkilata başladık... Nihayet bir gece İngilizler kaçtılar. Gece Ermeni mezarlığından bağlar içinden kaçmışlardır. İngilizler silahlı bir çatışmaya cesaret edemediklerinden böylece 20 Eylül 1919 günü Merzifon'u boşatmışlardır.¹⁷⁴

Atatürk Nutuk Kitabında; İngilizlerin Merzifon'u boşatmalarında Anadolu'daki milli hareketin, milletin birlik ve beraberliğinin ve azminin büyük tesiri olmuştur.¹⁷⁵ diye yazmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

ATATÜRK M. Kemal, Nutuk, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Zeynep Korkmaz. Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984,c.I.II. III.

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S.17, Temmuz 1986.

BIYIKOĞLU Tevfik, Atatürk Anadolu'da (1919-1921)I. Kent Basımevi, Ekim 1981,2.Baskı.

EROĞLU Hamza, Türk İnkılap Tarihi, millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1982,1.Baskı.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ten Bize,1903-22/4/1920,Türkçeleştiren: M. Sunullah Arısoy, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1987,c.I.I.Baskı.

GÖKBİLGİN M. Tayyip, Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1959,1.Kitap.

JAESCHKE Gotthard, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,30 Ekim 1918-11 Ekim 1922, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1970.

_____, Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri, Çev. Cemal Köprülü, Ankara 1971.

KIRZIOĞLU M. Fahrettin, Türk İnkılap Tarihi Ders Notları, Erzurum 1977.

KOCATÜRK Utkan, Atatürk ve T.C. Tarihi Kronolojisi,1918-1938,Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983

KURAN Arcüment, "millî Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri", I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri(13-17 Ekim 1986),Samsun 1988.

ÖZER Numan, "Merzifon'un Kurtuluşu", Taşan Dergisi, S.16(40)-17(41),Eylül , Ekim 1937.

¹⁷³ Rıza Siryeli.a.g.d..S14-38 ve 15-39,s.3-4

¹⁷⁴ Merzifon'un boşaltılması ile ilgili olarak; Kazım Kara Bekir Paşa 20.9.1919 tarihli 3.fırka komutanlığına gönderdiği yazının bir bölümünde şu bilgiyi vermektedir "Samsun'daki İngiliz mümessili Merzifon'daki İngiliz müfrezesinin çekilmesi efkârı umumiyeyi memnun edip edemeyeceğini kongreden (Sivas) sormuş, kongrede de memnun kalacağı cevabını vermiştir. Hiç bir sebep yokken bu vaka dahi vahdet-i milliye karşı gösterilmesi zaruri olan hürmeti tamamen irae ediyor." Kazım Kara Bekir, İstiklal Harbimiz, Türkiye'ye, İstanbul 1969,2.baskı, s.264.

¹⁷⁵ M. Kemal Atatürk, Nutuk I,s.124.

- SİRYELİ Rıza , “Merzifon’un Kurtuluşu”, Taşan Dergisi, S.1(38)-15(39) Temmuz, Ağustos 1937.
- ŞARMAN Rıza, ”Merzifon’un Kurtuluşu”, Taşan Dergisi, S.12(36),Mayıs
- TANSEL Selahattin, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, Milli Eğitim Basımevi 1977,c.1-4.
- TAŞAN Aziz, Dünden Bugüne Merzifon, Merzifonlular Derneği Yayınları, İstanbul 1979.
- TANSEL Selahattin, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, Milli Eğitim Basımevi 1977,c.1-4.
- TAŞAN Aziz, Dünden Bugüne Merzifon, Merzifonlular Derneği Yayınları, İstanbul 1979.

